T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI

GE5299 NUMARALI BURSA CÖNGÜ
(GİRİŞ – DİL İNCELEMESİ- METİN- DİZİN)

(Doktora Tezi)

Ebru KUYBU DURMAZ

BURSA 2022

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI

GE5299 NUMARALI BURSA CÖNGÜ
(GİRİŞ- DİL İNCELEMESİ- METİN- DİZİN)

(Doktora Tezi)

Ebru KUYBU DURMAZ

Danışman:
Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

BURSA 2022

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı'nda 711541001 numaralı Ebru KUYBU DURMAZ'ın hazırladığı "GE5299 Numaralı Bursa Cöngü (Giriş- Dil İncelemesi- Metin- Dizin" konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 19/09/2022 günü 10.00-12.30 saatlerini arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin (başarılı/başarısız) olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN
Bursa Uludağ Üniversitesi

19/09/2022

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı'nda 711541001 numaralı Ebru KUYBU DURMAZ'ın hazırladığı "GE5299 Numaralı Bursa Cöngü (Giriş- Dil İncelemesi- Metin- Dizin" konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 19/09/2022 günü 10.00-12.30 saatlerini arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin (başarılı/başarısız) olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye

Prof. Dr. Hülya TAŞ
Bursa Uludağ Üniversitesi

19/09/2022

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı'nda 711541001 numaralı Ebru KUYBU DURMAZ'ın hazırladığı "GE5299 Numaralı Bursa Cöngü (Giriş- Dil İncelemesi- Metin- Dizin" konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 19/09/2022 günü 10.00-12.30 saatlerini arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin (başarılı/başarısız) olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye

Prof. Dr. Hasan Basri ÖCALAN
Bursa Uludağ Üniversitesi

19/09/2022

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı'nda 711541001 numaralı Ebru KUYBU DURMAZ'ın hazırladığı "GE5299 Numaralı Bursa Cöngü (Giriş- Dil İncelemesi- Metin- Dizin" konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 19/09/2022 günü 10.00-12.30 saatlerini arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin (başarılı/başarısız) olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye

Prof. Dr. Hülya SAVRAN
Balıkesir Üniversitesi

19/09/2022

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı'nda 711541001 numaralı Ebru KUYBU DURMAZ'ın hazırladığı"GE5299 Numaralı Bursa Cöngü (Giriş- Dil İncelemesi- Metin- Dizin" konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 19/09/2022 günü 10.00-12.30 saatlerini arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin (başarılı/başarısız) olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye

Doç. Dr. Anıl ÇELİK
Bartın Üniversitesi

19/09/2022

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA İNTİHÂL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı: *GE5299 Numaralı Bursa Cöngü (Giriş- Dil İncelemesi- Metin- Dizin)*
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 611 sayfalık kısmına ilişkin, 31/08/2022 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihâl tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 17'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kaynakça hariç

2- Alıntılar hariç

3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihâl içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

31.08.2022

Adı Soyadı:	Ebru KUYBU DURMAZ
Öğrenci No:	711541001
Ana Bilim Dalı:	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı:	Doktora
Statüsü:	Doktora

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

31.08.2022

Yemin Metni

Doktora tezi olarak sunduğum “GE5299 Numaralı Bursa Cöngü (Giriş- Dil İncelemesi- Metin- Dizin)” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihâl ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

31.08.2022

Adı Soyadı: Ebru KUYBU DURMAZ

Öğrenci No: 711541001

Ana Bilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Programı: Doktora

Statüsü: Yüksek Lisans ☐ Doktora ■

: Sanatta Yeterlik ☐

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Ebru KUYBU DURMAZ

Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ana Bilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

Bilim Dalı : Yeni Türk Dili

Tezin Niteliği : Doktora Tezi

Mezuniyet Tarihi : ……/……./2022

Tez Danışmanı: : Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

GE5299 NUMARALI BURSA CÖNGÜ (GİRİŞ- DİL İNCELEMESİ- METİN-DİZİN)

Bu tez çalışması, Klasik Osmanlı Türkçesi döneminden Türkiye Türkçesine geçiş aşaması olan 19. yüzyıl dil özelliklerinin ve imla-telaffuz ilişkisinin belirlenmesi amacıyla hazırlanmıştır. Böyle bir çalışmayla 19. yüzyılın dil özellikleri ve buna bağlı olarak yapılan imla-telaffuz ilişkisi incelemeleri, telaffuz özelliklerinin imlaya büyük oranda yansıdığı cönk metni üzerinden takip edilmiştir.

Bu çalışmanın malzemesini Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunan GE5299 numarasıyla kayıtlı Bursa cöngü oluşturmaktadır. Çalışmaya öncelikle bu metnin çeviri yazısı yapılarak başlanmıştır. Daha sonra söz varlığının ortaya konabilmesi için *Dizin* hazırlanmıştır. Bu dizinde alfabetik olarak dizilen kelimeler ve/veya ibareler biçimsel, anlamsal ve gramatikal özelliklerine göre verilmiştir.

19. yüzyılda imla-telaffuz ilişkisini belirlemek amacıyla da "Cönklerin Söz Varlığı ve İmla-Telaffuz İlişkisi Üzerine Değerlendirmeler" bölümünde incelenen cönk metninde yer alan ve özellikle özgün biçimlerinden veya genel yazım eğilimlerinden farklı yazılan kimi kelimeler ve eklerin imlası üzerinde durulmuştur.

Sonuç bölümünde ise, elde edilen bulgulara yer verilmiş ve genel bazı değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: cönk, 19. yüzyıl Osmanlı Türkçesi, söz varlığı, imla-telaffuz ilişkisi.

ABSTRACT

Name and Surname : Ebru KUYBU DURMAZ

University : Bursa Uludag University

Institution : Social Science Institution

Field : Turkish Language and Literature

Branch : Turkish Language

Degree Awarded : Doctorate

Degree Date : …../…../2022

Supervisor : Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

THE BURSA CÖNK NUMBERED GE5299 (INTRODUCTION– LANGUAGE EXAMINATION– TEXT–DIRECTORY)

This study was prepared for the determination of the 19th-century vocabulary and the orthography-pronunciation relationship, which is the transition phase from the Classical Ottoman Turkish period to Turkey Turkish. The vocabulary of the nineteenth century, and in parallel with the orthography-pronunciation relation studies, were followed up through the junk texts in which the pronunciation properties were reflected in the orthographies in great measure.

The material of this work constitutes cönk registered with the numbers GE5299 in the Bursa İnebey Yazma Eser Library. The study started with the translation of these texts firstly. Later, the *Grammatical Index of Cönk* were prepared to reveal the whole vocabulary. In these indexes, each alphabetically ordered word and/or phrase is given according to its formal, semantic and grammatical properties.

In order to determine the phrase-pronunciation relationship of the 19th century, the spelling of some words and suffixes in cönk, which were written differently from their original forms or general writing tendencies, is focused on by carrying out *The Evaluation on Vocabulary of Cönk.*

The findings and general evaluations were included in the conclusion section.

Key Words: cönk, 19th century Ottoman Turkish, vocabulary, orthography pronunciation relation.

ÖN SÖZ

Düzenleyen kişisi / kişileri bilinmeyen ve içerisinde çeşitli dönemlerde yaşayan şairlerin şiirlerine yer verilen kaynaklara cönk adı verilmektedir. Cönkler, bazı şairler ve onların şiirlerinden örnekler vermesi bakımından birer antoloji görünümündedir. Bu antoloji değerindeki "not defterleri" yazıldığı dönemin ya da ele aldığı şairlerin döneminin söz varlığını ve söyleyiş özelliklerini göstermeleri bakımından önemli sayılırlar. Bu çalışmada da 19. yüzyıla ait olduğu düşünülen GE5299 Bursa cönk metninin dil ve imla özellikleri ele alınarak ağız özelliklerine dair ipuçları yakalanmaya çalışılmıştır.

Çalışma öncelikli olarak metin ve dil incelemesinden oluşmakla birlikte tespit edilen bazı unsurlar hem dönemin ağız özelliklerine hem de günümüzde yapılan Türkiye Türkçesi ağız çalışmalarına veri sağlamaktadır. Türk dili tarihinde uzun yıllardır tartışma konusu olan yazı dili-sözlü dil tartışmalarına cönkler üzerine yapılan dil çalışmaları katkı vermektedir. İmla-telaffuz ilişkisinin görülmesinde ve 18.-19. yüzyıllarda yazılmış metinlerin dil özelliklerinin ortaya konmasında cönkler üzerinde yapılan çalışmalar önemli katkılar sağlamaktadır.

Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da eksiklerin, hataların olması muhtemeldir. Doktora eğitimim boyunca karşılaştığım güçlükleri yenip hatalarımı azaltmam noktasında birçok hocamın ve kurumun desteğini aldım.

Doktora eğitimim boyunca TÜBİTAK BİDEB 2211-A Genel Yurt İçi Doktora Burs Programı kapsamında 2015/2 bursiyeri olarak eğitimimi destekleyen TÜBİTAK'a öncelikle teşekkür ederim.

Tez konumun belirlenmesi, çalışmamın yönlendirilmesi başta olmak üzere her konuda yardımını, akademik bilgisini sunan; lisans eğitimimden başlayarak on dört yıl süresince engin bilgisiyle, bakış açısıyla, çalışmalarıyla, her şeye yetebilmesiyle kendime örnek aldığım; en zor koşullarda, kendimi en güçsüz hissettiğim zamanlarda desteğiyle hep yanımda olan çok değerli danışman hocam Prof. Dr. Hatice ŞAHİN'e çok teşekkür ederim.

Tez izleme komitemde bulunan ne zaman kapısını çalsam yardımını, güler yüzünü ve motive edici sözlerini benden esirgemeyen, lisans eğitimimden beri bilgisini sunan değerli hocam Prof. Dr. Hülya TAŞ'a ve çalışmama her zaman çok değerli katkılar yapan, Arapça kısımların okunması, okuma yanlışlarının düzeltilmesi noktasında yardımlarını asla esirgemeyen, danışacağımız tüm konularda kapısının bizlere her zaman açık olduğunu bildiğim değerli hocam Prof. Dr. Hasan Basri ÖCALAN'a teşekkürlerimi sunarım.

Birlikte çalışmaktan ve öğrencileri olmaktan onur ve mutluluk duyduğum kıymetli hocalarım Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU, Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ, Prof. Dr. Nesrin KARACA, Prof. Dr. Özlem ERCAN, Prof. Dr. Gülay DURMAZ ve Doç. Dr. Sadettin EĞRİ'ye ayrı ayrı teşekkür ederim. Araştırma görevliliğimizle başlayan ilişkimizin zamanla dostluğa dönüştüğü çalışma arkadaşlarım Dr. Öğr. Üyesi Hasene AYDIN, Dr. Öğr. Üyesi Kadriye HOCAOĞLU ALAGÖZ, Öğr. Gör. Dr. Tayfun BARIŞ, Öğr. Gör. Dr. İbrahim KARAHANCI, Arş. Gör. Dr. Burcu KAYA ÇAKI, Öğr. Gör. Ayşe ENERGİN, Arş. Gör. Fırat Ender KOÇYİĞİT'e destekleri ve arkadaşlıkları için teşekkür ederim. Doktora süresince aynı odayı paylaştığımız desteğini olumlu ve güzel sözleriyle benden asla esirgemeyen oda arkadaşım Arş. Gör. Dr. Zuhal EROĞLU KOŞAN'a ayrıca teşekkür ederim. Ortak bir kaderi paylaştığımız, zorluklarda birbirimize destek olarak güç bulduğumuz, arkadaşlıktan öte birlikte paylaştığımız onlarca anıda gerçek bir kardeşliği tattığımız Dr. Öğr. Üyesi Zehra ÖZTÜRK'e ne kadar teşekkür etsem azdır.

Beni yetiştirip bugünlere getiren, yaşım kaç olursa olsun desteklerini asla esirgemeyen anneme, babama ve en sıkıntılı zamanlarımda tatlılığıyla yüzümü güldüren yeğenim Alp Tuna'ya çok teşekkür ederim. Uzun çalışma saatlerinde, stresin ve endişenin bana eşlik ettiği zorlu günlerde, değişen tüm ruh hâllerime katlanıp desteğini, anlayışını, güler yüzünü eksik etmeyen ve birlikte olduktan sonra her zaman bir çıkış yolu olduğunu hatırlatan değerli eşim Hakan DURMAZ'a çok teşekkür ederim.

Ebru KUYBU DURMAZ
BURSA / 2022

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ..... **v**

ÖZET ..... **vii**

ABSTRACT ..... **viii**

ÖN SÖZ ..... **ix**

İÇİNDEKİLER ..... **xi**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xviii**

ÇEVİRİYAZI TABLOSU ..... **xix**

GİRİŞ

1. TEZİN KONUSU 1

2. TEZİN AMACI VE ARAŞTIRMA SORULARI 1

3. TEZDE KULLANILAN YÖNTEM VE İZLENEN YOL 2

BİRİNCİ BÖLÜM

CÖNKLER HAKKINDA BİLGİLER VE DİL MALZEMESİ OLARAK CÖNKLERİN ÖNEMİ

1. CÖNK ÇALIŞMASININ MALZEMESİ VE EVRENİ 6

2. CÖNK KELİMESİ VE CÖNKLERİN ÖZELLİKLERİ HAKKINDA BİLGİLER 9

3. CÖNKLERİN SÖZ VARLIĞI VE İMLA-TELAFFUZ İLİŞKİSİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ 18

İKİNCİ BÖLÜM

DİL İNCELEMESİ

1. İMLÂ ÖZELLİKLERİ 35

1.1. ÜNLÜLERİN YAZILIŞI 36

1.1.1. a Ünlüsünün Yazılışı 36
1.1.2. e Ünlüsünün Yazılışı 39
1.1.3. ı Ünlüsünün Yazılışı 40
1.1.4. i Ünlüsünün Yazılışı 42
1.1.5. o Ünlüsünün Yazılışı 44
1.1.6. ö Ünlüsünün Yazılışı 45
1.1.7. u Ünlüsünün Yazılışı 46
1.1.8. ü Ünlüsünün Yazılışı 47
1.2. ÜNSÜZLERİN YAZILIŞI 48
1.2.1. p Ünsüzünün Yazılışı 48
1.2.2. ç Ünsüzünün Yazılışı 50
1.2.3. t Ünsüzünün Yazılışı 52
1.2.4. s Ünsüzünün Yazılışı 54
1.2.5. k Ünsüzünün Yazılışı 55
1.2.6. g Ünsüzünün Yazılışı 57
1.2.7. ŋ Ünsüzünün Yazılışı 59
1.2.8. Bitişik Yazılan Kelimeler 60
1.2.9. Şeddenin Kullanımı 61
1.2.10. Arapça ve Farsça Tamlamaların Yazımı 61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SES BİLGİSİ

1.1. ÜNLÜLER 62
1.1.1.Ünlü Değişmeleri 62
1.1.2. Uzun Ünlüler 64
1.1.3.Ünlü Değişmeleri 64

1.1.3.1.Ünlü Uyumları 64
1.1.3.1.1. Damak uyumu 64
1.1.3.1.2. Dudak uyumu 66
1.2. ÜNSÜZLER VE ÜNSÜZ UYUMU 75
1.3. FONETİK HADİSELER 77
1.3.1 Ötümlüleşme 77
1.3.3. Sızıcılaşma 81
1.3.4. Erime 82
1.3.5. Yutulma 82
1.3.6. Dudaklılaşma 82
1.3.7. Düşme 83
1.3.6.1. Ünlü Düşmesi 83
1.3.6.2. Ünsüz Düşmesi 83
1.3.8. Türeme 84
1.3.8.1. Ünlü Türemesi 84
1.3.8.2. Ünsüz Türemesi 85
1.3.9. Tekleşme 85
1.3.10. Hece Tekleşmesi (Haploloji) 86
1.3.11. Geçişme 86
1.3.12 Birleşme 86
1.3.13. Göçüşme 87
1.3.14. Ünsüz kaynaşması 87
1.3.15. Darlaşma 87

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1. BİÇİM BİLGİSİ 88

1.1. İŞLETME EKLERİ 88
1.1.1 Öge Belirleyici İşletme Ekleri 88
1.1.1.1. Ad Durumu Ekleri 88
1.1.1.1.1 Yalın hâl 88
1.1.1.1.2. Belirtme hâli 89
1.1.1.1.3. Yönelme hâli 89
1.1.1.1.4. Bulunma hâli 90
1.1.1.1.5 Ayrılma hâli 90
1.1.1.1.6. Vasıta hâli 90
1.1.1.1.7. Eşitlik hâli 91
1.1.1.1.8. Yön gösterme hâli 91
1.1.1.1.9. İsimlerde soru 91
1.1.1.2. Fiillerde İşletme Ekleri 92
1.1.1.2.1. Geçişli ettirgenlik 92
1.1.1.2.2. Edilgen 92
1.1.1.2.3. Dönüşlülük 93
1.1.1.2.4. İşteşlik 93
1.1.1.3. Şahıs Ekleri 94
1.1.1.4. Zaman Ekleri 94
1.1.1.4.1. Görülen geçmiş zaman 94
1.1.1.4.2. Öğrenilen geçmiş zaman 96
1.1.1.4.3. Gelecek zaman 97
1.1.1.4.4. Şimdiki zaman 97
1.1.1.4.5. Geniş zaman 98
1.1.1.5. Tasarlama Kipleri 100
1.1.1.5.1. İstek kipi 100

1.1.1.5.2. Emir kipi 100
1.1.1.5.3. Gereklilik kipi 101
1.1.1.5.4. Dilek-şart kipi 101
1.1.1.6. Fiil Zaman ve Kip Çekiminde Birleşik Çekim (hikaye, şart) 102
1.1.1.6.1. Hikaye 102
1.1.1.6.2. Şart 103
1.1.1.7. Ek Fiil Çekimi 103
1.1.1.7.1. Geniş zaman çekimi(bildirme çekimi) 103
1.1.1.7.2. Görülen geçmiş zaman çekimi 104
1.1.1.7.3. Öğrenilen geçmiş zaman çekimi: 105
1.1.1.7.4. Gerundium çekimi 105
1.1.1.7.5. Şart çekimi 105
1.1.1.8. Birleşik Fiiller 105
1.1.1.8.1. İsim+fiil dizilişinde olanlar 106
1.1.1.8.2. Fiil+fiil dizilişinde olanlar 107
1.1.1.8.3. Deyimleşmiş birleşik fiiller 108
1.1.2. Öge Belirlemeden Bağlantı Kuran Ekler 109
1.1.2.1. İyelik Ekleri 109
1.1.2.2.Tamlayan Eki 111
1.2. KATEGORİ EKLERİ 111
1.2.1.Çokluk Kategorisi 111
1.2.2. Olumsuzluk Kategorisi 112
1.3.3. Küçültme Kategorisi 112
1.3. TÜR GÖREV DEĞİŞTİRİCİ EKLER 112
1.3.1. Fiillere Eklenen Tür/Görev Değiştirici Ekler 112

1.3.1.1. *Fiilimsiler* 112
1.3.1.1.1. Mastar ekleri 112
1.3.1.1.2. Sıfat-fiil ekleri 113
1.3.1.1.3. Zarf-fiil ekleri 114
1.3.2. İsimlere Eklenen Tür/Görev Değiştirici Ekler 116
1.3.2.1.+ki 116
1.3.2.2.+sUz 116
1.3.2.3.+lU 117
1.4. TÜRETME EKLERİ 117
1.4.1. İsimden İsim Türeten Ekler 117
1.4.2. İsimden Fiil Türeten Ekler 119
1.4.3. Fiilden İsim Türeten Ekler 120
1.4.4. Fiilden Fiil Türeten Ekler 122
1.5. SIFATLAR 122
1.5.1. Niteleme Sıfatları 122
1.5.2. Belirtme Sıfatları 122
1.5.3. Sayı Sıfatları 123
1.5.3.1. Asıl Sayı Sıfatları 123
1.5.3.2. Üleştirme Sayı Sıfatları 123
1.5.3.3. Belirsizlik Sıfatları 123
1.5.3.4. Soru Sıfatları 124
1.6. ZAMİRLER 124
1.6.1. Kişi Zamirleri 124
1.6.2. İşaret Zamirleri 125
1.6.3. Belirsizlik Zamirleri 125
1.6.4. Dönüşlülük Zamiri 125

1.6.5. Soru Zamirleri 126
1.7. ZARFLAR 126
1.7.1. Durum Zarfları 126
1.7.2. Zaman Zarfları 126
1.7.3. Yer Zarfları 127
1.7.4. Miktar Zarfları 127
1.7.5. Soru Zarfları 127
1.8. EDATLAR 127
1.8.1. Bağlama Edatları 128
1.8.2. Son Çekim Edatları 128
1.8.3. Berkitme Edatları 128
1.8.4. Ünleme Edatları 129

BEŞİNCİ BÖLÜM

METİN

1. GE5299 132

DİZİN-SÖZLÜK 260

SONUÇ 560

KAYNAKLAR 563

EKLER 568

1.1. CÖNKLERDE ADI GEÇEN ŞAİRLER HAKKINDA BİLGİ 568
1.2. CÖNKLERDE YER ALAN NAZIM ŞEKİLLERİ VE NAZIM TÜRLERİ 576
1.3.CÖNK METİNLERİ 579

ÖZGEÇMİŞ 594

KISALTMALAR LİSTESİ

AR.	: Arapça
bk.	: bakınız
FAR.	: Farsça
FR	: Fransızca
İTL	: İtalyanca
LAT	: Latince
RUM	: Rumca
Tr.	: Türkçe
YUN	: Yunanca

İŞARETLER

A	: a,e
C	: c, ç
G	: g, ġ
I	: ı, i
K	: k, ḳ
U	: u, ü
V	: ünlü (vokal)
-	: Fiile bağlanmayı gösterir.
+	: İsme bağlanmayı gösterir.
...	: Okunamayan kelimeleri gösterir.
>	: Okun içi ilk biçimi gösterir.
>>	: Bir çok ses olayını gösterir.

1b/1 : / işaretinden önceki bölüm sayfa numarasını, sonraki kısım ise satır numarasını gösterir.

ÇEVİRİYAZI TABLOSU

ا	a, ā, e, ı, i, o, ö, u, ü	ص	ṣ
ب	b, p	ض	ż
پ	p, b	ط	ṭ
ت	t	ظ	ẓ
ث	s̲	ع	ʿ
ج	c, ç	غ	ġ
چ	ç, c	ف	f
ح	ḥ	ق	ḳ
خ	ḫ	ك	k, g, ŋ
د	d	ل	l
ذ	z̲	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, o, ö, u, ū, ü
ژ	j	ه	h, e, a
س	s	ى	y, ı, i, ì, ā
ش	ṣ	ء	ʿ

GİRİŞ

1. TEZİN KONUSU

Tez konusu olarak belirlenen bu çalışmada; 19. yüzyıla ait olduğu düşünülen ancak içerisinde herhangi bir tarih kaydına rastlanmayan Bursa cönklerinden Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi'nde kayıtlı GE5299 cönk metninin çeviri yazısı verildikten sonra dil incelemesi yapılarak cönk metni özellikle imla-telaffuz ilişkisi bakımından değerlendirilmiştir. Osmanlı Türkçesi-Türkiye Türkçesi ilişkileri göz önünde bulundurulmuştur. Bunun yanında Türk dilinin gelişip bir yazı dili olma sürecinde en önemli devirlerinden olan Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait izler de göz ardı edilmemiş ve incelemeye katılmıştır.

Türk diline ait tarihî dönemlerin başlangıç ve bitiş sınırlarının kesin çizgilerle ayrılamayacağı gerçeği, özellikle halkın konuşma dilinde hâlâ yaşamakta olan ses ve biçim özelliklerinin incelemeye konu olan bu defterlerde yaşıyor olabileceği fikri doktora çalışmasının temelini oluşturmuştur. Böyle bir çalışmayla cönk adı verilen ve üzerinde daha çok halk bilimi uzmanlarının çalıştığı metinlerde var olan yanlışların ya da genel dildeki sapmaların nasıl değerlendirilmesi gerektiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda ağız özelliklerine ve o döneme ait söz varlığına dair ipuçları yakalayabilme düşüncesi çalışmanın konusu olmuştur.

2. TEZİN AMACI VE ARAŞTIRMA SORULARI

19. yüzyıla ait olduğu düşünülen Bursa cönklerinden GE5299 numarasıyla kayıtlı cönk metninin çeviri yazısı verilip dil incelemesi yapılmış ve imla-telaffuz, ağız özelliklerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Yazı dilinde zamana bağlı olarak birtakım değişiklikler olsa bile konuşma dilinin bu değişikliklere daha geç uğraması ya da konuşma dilinin değişikliklere karşı daha kapalı bir tutum sergilemesi dikkate değerdir. Cönkler de Türkiye Türkçesinin temellerinin oluştuğu bir dönemde hem Eski Anadolu Türkçesi hem de Osmanlı Türkçesine dair unsurları saklıyor olmasıyla dikkat çekmektedir. Bu çalışmada da bahsedilen fikirleri destekleyen veriler bulunmak istenmiştir. Cönklerin içinde barındırdığı Arapça kısımların fazlalığı ve imlası yönünden oluşturduğu okuma güçlüğü nedeniyle Bursa cönklerinden GE5299 tez metni olarak seçilmiş ve bu cöngün

çevriyazısının verilmesi, dil incelemesinin yapılması, söz varlığının ortaya konması, dikkate değer imla özelliklerinin ve imla-telaffuz ilişkisinin betimlenmesi amaç olarak belirlenmiştir.

3. TEZDE KULLANILAN YÖNTEM VE İZLENEN YOL

GE5299 numaralı cönk metninin dil incelemesi, söz varlığının ortaya konması, fonetik ve morfolojik özelliklerinin betimlenerek konuşma dili- yazı dili ilişkisi açısından değerlendirilmesi şeklinde belirlenen bu çalışmada, tezin bölümleri ve bu bölümlerinin hazırlanması sırasında tutulan yol şu şekilde özetlenebilir:

Çalışma Giriş, Metin, Dil İncelemesi, Dizin bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümümün içerisinde kuramsal açıklamalar ve ilgili araştırmalar, yöntem ve imlâ-söyleyiş özellikleri yer almaktadır. Metin kısmında GE5299 numaralı cönk metninin çeviri yazısı bulunmaktadır. Dil İncelemesi kısmında cöngün klasik dil incelemesinin yanında imlaya dair bazı bilgiler de ele alınmıştır. Ayrıca tez çalışmasının sonunda cönge ait değerlendirmelerin yer aldığı sonuç kısmı da eklenmiştir.

Giriş kısmında çalışmanın konusu, çalışmanın amacı, çalışmanın önemi ve çalışmanın sınırlılıkları yanında cönklere ait kuramsal açıklamalar, cönkler hakkında genel bilgiler ve imlâ-söyleyiş ilişkisi ele alınmıştır. Ayrıca çalışmanın malzemesi ve veri toplama yöntemine de değinilmiştir.

Metin kısmında Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi'nde kayıtlı GE5299 numaralı cönge ait çeviri yazılı metne yer verilmiştir. Bu metin aktarılırken Oktay New Transkripsiyon fontu tercih edilmiştir. Çeviri yazıda dikkat edilen noktalar şunlar olmuştur:

Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan GE5299 numaralı cönk "Bursa Cöngü" olarak da adlandırılmıştır.

Cönk üzerinde herhangi bir sayfa numarası yer almadığı için yaprakların sıralanması konusunda zorluk yaşanmıştır. Aynı zamanda cönk belirli bir düzene sahip olmadığı için numaralandırma konusunda da güçlük çekilmiştir. Cöngün baş, orta ve son sayfalarında eksik olması; yıpranmış, yırtılmış, üzeri karalanmış kısımların bulunması bu güçlüğün sebebidir. Ancak genel olarak şiir parçalarının bütünlüğünden yola çıkılarak yapraklar numaralandırılmıştır.

Metin üzerinde yazılı bulunan şiir parçalarının, hikâye bölümlerinin, notların yazılış biçimlerinde tam olarak bir düzen ve sıra bulunmamaktadır. Bu durum cönklerin bahsedilen genel özellikleriyle de uyumludur. Cönklerin yıllar boyunda elden ele geçiyor olması, birden fazla kişinin farklı amaçlarla cönkleri kullanmış olması ve genel itibarıyla belirlenmiş bir yapıya sahip olmamaları bu düzensizliğe sebep olmuştur. Bu nedenle aynı cönk içinde bazı şiir parçaları alt alta verilirken bazılarında ise dizeler yan yana sıralanmıştır. Cönklerde bazı yapraklarda çapraz olarak yazılmış şiir parçacıkları da dikkat çekmiştir. Bunlar aktarılırken olabildiğince düzenli şekilde yazıya geçirilmiştir.

Türüne bakılmaksızın cönkteki bütün şiir parçaları beyit düzeninde yazılmıştır. Düz yazı şeklindeki notlar satır düzenine göre çeviri yazıya aktarılmıştır. Metinde nasıl yazıldıysa ona sadık kalınmıştır.

Sayfalar ilk yaprağın ön yüzü boş olduğu için 1b'den başlatılarak numaralandırılmış ve küçükten büyüğe gidecek şekilde ara verilmeden art arda sıralanmıştır. (1b, 2a, 2b…)

Şiirler beyit düzenine göre sıralandığı için ilk beyit 1 olarak numaralandırılmış ve beşer beşer numara verilmeye devam edilmiştir. Cönkteki her metin ya da şiir parçasına ayrıca numara verilme işlemi yapılmamıştır.

Cönkler bir mecmua özelliği de gösterdiği için içerisinde bazen çok tanınmış şairlere ait şiirlere bazen de herkesin ezberinde olabilecek dizelere yer verilmiştir. Bunun dışında yazarı, şairi bilinmeyen parçalar, notlar da bulunmaktadır. Tanınmış şairlere ait şiir parçaları, dizeler çeviri yazıya aktarılırken şairlerin özgün metinlerine bakılıp herhangi bir karşılaştırma yapılmamıştır. Farklı ya da eksik olduğu düşüncesi uyandıran kısımlar için herhangi bir tamamlama yoluna gidilmemiştir. Çünkü cönkler tamamen cöngü hazırlayan kişinin tercihlerini, zevklerini, söyleyiş özelliklerini yansıtmaktadır. Yapılacak herhangi bir karşılaştırma ya da tamamlama işlemi cöngün incelenmeye değer olan malzemesini ortadan kaldırmak anlamına gelecektir.

Eserin çeviri yazısı yapılırken cönge ait ünlülerin, ünsüzlerin yazımında farklılıklar tespit edilmiştir. Bu durum cöngü hazırlayan kişilerin yazım bilgisinin eksikliğine, cöngün farklı kişilerin elinden çıktığına bağlanabilir.

Bursa cöngünde tamamen okunamayan, okunuşundan emin olunamayan, silinen kısımlar için (…) kullanımı yapılmıştır.

Bursa cöngünde hareke kullanımı görülmemiştir.

Bir defter gibi de düşünülebilecek cönk metinlerini hazırlayan kişi ya da kişilerin harf eksiği ya da harf yanlışı ile yazdığı kelimeler olduğu gibi aktarılmış, ağız özelliği olup olmayacağı noktasında incelemeye alınmıştır.

Metinde şiir parçasının başında şairin adı ya da mahlası verilmişse olduğu gibi yazılmış eğer tür adı belirtildiyse o da gösterilmiştir. Eğer şiir parçasının başında şair adı, mahlası ya da şiir türü belirtilmediyse herhangi bir ekleme yapılmamıştır. Cöngü yazan kişi ya da kişilerin bilgi eksikliğinden, yanlış anımsama gibi nedenlerle tür ve şair adını karıştırmış olma fikri uyansa da bu noktalarda da herhangi bir düzeltme yapılmamıştır.

Cönkte soru eklerinin yazılışı konusunda tutarsızlıklar vardır. Cöngü oluşturan kişi ya da kişiler alışkanlıklarından ya da eğitim düzeylerinden dolayı ekleri bazen bitişik bazen ayrı olarak yazmıştır. Bu ekler, metinde nasılsa çeviri yazıda da o şekilde verilmiştir.

Dizin bölümünde cönkte yer alan bütün kelimeler ayrı birer veri olarak ele alınmış ve Türk Söz-Diz dizin programı aracılığıyla sıralanmıştır.

Kelimeler dizinde alfabetik olarak sıralanmıştır. Madde başı olan kelimeler koyu puntolu olarak verilmiştir. Kelimelerin kökeni köşeli parantez içinde [ ] işaretiyle gösterilmiştir. Sözcüğün anlamı verilmiş ve altında da metinlerde geçen biçimleri (ekli/eksiz) olarak yer almıştır.

Varak ve beyit numaraları sıralı olarak gösterilmiştir.

Dizin bölümü hazırlanırken yol gösterici olarak Gürer Gülsevin'in "Türkçede Sıra Dışı Ekler" çalışması kaynak olarak alınmıştır. Bu çalışmaya dayanarak da ekler ilgili oldukları kök hâlindeki kelimelerin altında verilmiştir.

Arapça kısımlara dizin oluşturulurken yer verilmemiştir.

Cönkte iki farklı yazım şekli olan kelimeler için ayrı ayrı madde başları yapılmıştır. Sayısal sıklığı fazla olan ve özgün biçimli maddeye gönderme yapılmış, diğer maddenin de anlam özelliği verilmiştir. (kirpik/kiprik)

"*ile"* sözcüğü eğer ayrı yazılmış ise madde başı olarak verilmiş, kendinden önceki sözcüğe bağlı şekilde tespit edildiyse bağlı olduğu sözcüğün altında ek olarak verilmiş, kelimele beraber değerlendirilmiştir.

Metinde bazı şiir parçalarının somunda "temmet" ifadesi dikkat çekmiştir. Metin içinde bunların bazen birkaç "m" (م) ile yazıldığı görülmüştür. Bazen belli belirsiz yazılan bu kalıplar dizin kısmına alınmamıştır.

Madde başları belirlenip anlamları verilirken Türkçe, Arapça, Farsça kelimelerin kendinden önce ve sonra gelen kelimelerle anlamsal bağı dikkate alınmaya çalışılmıştır. Bu şekilde kelimelerin anlam zenginliğinin ortaya çıkarılmasına, bütünü oluşturan parçaların görülmesine imkân sağlanmıştır. Aynı zamanda bağlamı temel alan bir çalışmayla metni sağlıklı zemine oturtmak, fark edilemeyen yapı varsa ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Birleşik fiillerde isim+fiil dizilişinde olan yapılar dizine alınırken birleşik fiili oluşturan kelimeler ayrı madde başları olarak verilmiş, altında alt birimlerinde ilgili isme ya da fiile gönderme yapılmıştır.

Metinde devrik hâlde bulunan birleşik fiiller dizin programının doğru sonuç vermesi amacıyla dizin kısmında kurallı şekle getirilerek verilmiştir.

Dizinde i- fiili ile kurulan yapılar kendinden önceki kelimelerle alınmıştır. i- madde başının altında verilmiştir.

Deyimler de bir kelime grubu olduğu için her kelime ayrı ayrı madde başlarında verildiği gibi alt kısmında da diğer kelime yer almıştır. Deyimin anlamı madde başlarında verilmiştir.

Soru ekleri çekim eki olarak değerlendirilse de dizin programına madde başı olarak da gösterilmiştir.

Cönklerde geçen şairler hakkında verilen bilgiler ekler kısmında yer almıştır.

Sonuç kısmında çalışmada elde edilen bulgular ve bunların değerlendirilmesi yapılmıştır. Ekler kısmında cönklerde adı geçen şairler hakkında bilgiler, cönklerde yer alan nazım şekilleri ve türleri ve cönk metninden örnek sayfalar verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

CÖNKLER HAKKINDA BİLGİLER VE DİL MALZEMESİ OLARAK CÖNKLERİN ÖNEMİ

1. CÖNK ÇALIŞMASININ MALZEMESİ VE EVRENİ

Cönkler; not defteri özelliği taşıyan, daha çok halk dilinin yansıdığı, konuşma dili özellikleri gösteren metinlerdir. Bu nedenle dil incelemesi yapmak, ağız özellikleri tespit edebilmek için cönkler geniş malzeme sunmaktadır.

Bu bilgiler ışığında doktora tez çalışmasının malzemesini Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan ve üzerinde tarih kaydı yer almayan GE5299 numaralı cönk metni oluşturmuştur.

GE5299: Cöngü düzenleyen kişi hakkında bir kayıt bulunmamaktadır. Aynı zamanda tarih ve yazılış yeri özellikle belirtilmemiştir. Cönk, birbirini takip eden (2 sayfalık) 56 dik yapraktan oluşmaktadır. Satır sayısı her sayfada farklıdır. Belirli bir düzen söz konusu değildir. Filigranlı kâğıt türü kullanılmıştır. Cönkte yer yer farklı yazı karakterleri kullanılmıştır. Mürekkep rengi de son yapraklara doğru değişmiştir. Cöngün başında ve son kısımlarında yer alan şiir parçalarının hem tarih hem de tür olarak zaman farkı taşıdığı görülmüştür. Bu nedenle cöngün tek bir elden çıkmadığı düşüncesi oluşmuştur. Birden fazla kişinin cönge katkısının olduğu, farklı kişilerin farklı zamanlarda cönge kayıtlarda bulunduğu tespit edilebilmektedir.

Çalışmaya konu olan cönk dış yapısı itibarıyla soğuk baskılı koyu meşin bir cilt içinde görülmektedir.

Cönkte yer alan şiirlerin büyük çoğunluğu beyitler biçiminde kaydedilmiştir. İçinde dörtlük ve üçlük biçiminde yazılan şiirler bulunsa da kayıt edilişi biçimi beyittir. Şiirlerin bazılarının başında türleriyle ilgili başlık yer almaktadır. Bazıları ise başlık bulunmadan doğrudan kayıt edilmiştir. Cönk incelendiğinde tespit edilebilen içerik şöyle gösterilebilir:

Şairler	Gazel	Koşma	Türkü	Şarkı	Kaside	Na'at	Terkib-i Bent	Terci-i Bent	Toplam
Âşık Ömer		+							1
Enderunlu Vasıf									
Erzurumlu Emrah	+	+	+			+			10
Eşref Oğlu	+								1
Gevherî									
Güftî	+								2
Hulusi			+						1
İzzet									
Karacaoğlan		+							1
Kuddusî									
Kul Mustafa	+		+						2
Muallim Naci							+		
Nesimî									
Nabî	+								
Rıza Tevfik									
Sadıkî			+						
Şevkî									
Şeyh Hacı Hüseyin									
Şükrî									
Zihnî			+						1
Ziya Paşa							+	+	2

Tablo 1: GE5299 Bursa Cöngünde Tespit Edilebilen Şairler ve Nazım Biçimleri

Bunun dışında Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi'nde cönk kaydı ile yer alan, metin okuma çalışması ve malzeme açısından incelemesi yapılan ancak imla ve dil

incelemesi için malzeme açısından yeterli veri sağlamayan diğer cönklerler, tez çalışmasının dışında tutulmuştur. Ancak bu cönkler hakkında genel bilgiler şu şekildedir:

1786/1787- 4 ML: 53 poz şeklinde mikrofilmleri alınmış, deri kaplı ve dış kapağında 1786-1787 kaydı olan bir Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan cönktür. Talik yazı çeşidiyle yazılmış, ehl-i sünnet olmanın önemini anlatan ve öğüt verici dizeler içeren bazı parçalarla başlamaktadır. Cöngün ilk sayfalarında silinmiş, karalanmış ve eksik bölümler mevcuttur. İlk yapraklardan sonra Arapça kaleme alınmış ve kırmızı mürekkebin kullanıldığı bölümler gelmektedir. Bu kısımlardan sonra divan şiirinden bazı örneklerin kaydedildiği tespit edilmiştir. Yazının ve imlanın düzgün olduğu kısımlarda şiir parçalarının üzerinde "Rubai", "Müfred", "Kıt'a" gibi başlıkların yer aldığı görülmektedir. Belli dertlerden kurtulmak –hapisten çıkmak - için not edilmiş dualar da yer almaktadır. Dualardan sonra harekeli yazılmış dinî öğütler içeren kısımlar gelmektedir. Ardından felekler yazılmış, özellikle burada imla konusunda farklılıklar görülmüştür. Ebced hesabı ve hesaplar içeren sayfalar cöngün içeriklerindendir.

Cönklerin özelliklerine uygun olarak el yazısının sayfalarda değişim gösterdiği görülmektedir. Aynı zamanda yine bu özelliklere uygun olarak satır düzeni açısından bir sistem yoktur. Beyitlerin çoğu sayfalara çapraz biçimde kaydedilmiştir. En dikkat çeken özelliklerinden biri, cönk tanımlarında sıklıkla tekrar edilen uzunlamasına açılan cönk biçimlerine bu nüsha uymamaktadır. Yapı olarak günümüz defterleri formunda olup sadece içerik olarak cönklere yaklaşmaktadır. Cöngün içinde kırmızı mürekkep, Arapça kısımlarda ve günleri gösteren tablolarda kullanılmıştır.

Yapılan incelemelerde cöngü düzenleyen kişi hakkında kapakta ve iç sayfalarda bilgiye rastlanmamıştır. Bu cöngün daha çok bir dua ve dini-tasavvufi şiir parçaları içeren günümüz not defteri şeklinde olduğunu söylemek mümkündür.

GE5403: Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan 71 pozdan oluşan bu cönk rika olarak kaydedilmiştir. Üzerinde herhangi bir tarih kaydı bulunmayan cöngün 21. yüzyıla ait ve en yeni kayıtlı cönk olduğu düşünülmektedir. Cönk nesir hâlde başlamakta ardından şiir parçaları eklenmektedir. Sonrasında yaniden düz yazı biçimine dönmektedir. Yazının tüm sayfalarda aynı olduğu ve tek bir elden çıktığı görülmektedir. Aynı zamanda bu cönk çizgili defter biçimindedir. Çizgili defter biçiminde olması sebebiyle satırlar düzenlidir ve diğer iki cönge oranla karalamalar, eksik kısımlar ve eklemeler oldukça

azdır. Günümüz defterlerine oldukça benzeyen bir cönk olduğu için uzunlamasına açılmamakta, çizgili defter özelliği göstermektedir. Yeterli malzeme sunamadığı ve aşırı yıpranmış durumda olduğundan dolayı değerlendirmelere katılamamıştır.

2. CÖNK KELİMESİ VE CÖNKLERİN ÖZELLİKLERİ HAKKINDA BİLGİLER

Bu bölümde cönk kelimesi hakkında bilgiler, cönklerin özellikleri hakkında genel tespitler kaynaklardan yararlanılarak sıralanmıştır.

Türkçe Sözlük'te (2011) cönk, saz şairlerinin, kendilerinin veya başkalarının şiirlerini derledikleri, uzunlamasına açılan, deri kaplı defter, sığırdili ve "büyük yelkenli gemi" anlamlarıyla verilmektedir.

Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nde cönk, bilinen anlamıyla "uzunlamasına açılan eski şiir ve destan dergisi" şeklinde açıklandıktan sonra "neşe, sevinç", "şakacı, güler yüzlü (kimse)", köşe, "varlık, zenginlik" anlamlarında kullanıldığı da belirtilmektedir.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nde cönk, çoğunlukla âşık edebiyatı, halk edebiyatı ve halkıyat ürünlerini ihtiva eden, uzunlamasına açılan, ensiz, uzun yazma mecmualara verilen ad biçiminde ifade edilmiştir (Koz, 1977: 83).

Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde cönk, genellikle uzunlamasına açılan ensiz, uzun yazma mecmualara verilen ad, genellikle âşık edebiyatı, halk edebiyatı ve folklor ürünlerinin toplandığı anonim mecmua türleri olarak tanımlanmıştır (Gökyay, 1995: 73). Ayrıca bazı hüsn-i hat ve resim albümleriyle büyük şiir mecmualarınada da cönk dendiği belirtilmiştir (Gökyay, 1995: 73). Cönkler genellikle "sığır dili" biçiminde uzunlamasına açılan, sırtı dar, ensiz, deri kaplı defterlerdir. Cönkler, halk şairlerinin kendi şiirleri yanında başka şiirleri de içerebilen şiir mecmuaları görünümündedir. Cönklerde yer alan şiirler genellikle yazan kişinin bilgi eksikliğinden, unutkanlığından veya özel tavrından dolayı kimi zaman ölçüsüz olabilmektedir. Öte yandan içinde hiçbir manzum parça bulunmayan sadece mensur parçalardan oluşan cönkler de vardır (Gökyay, 1995: 74).

Gökyay, cönklerin içerisinde türkü, koşma, destan, fıkra, hikâye, mâni, bilmece gibi türlerin yanı sıra cönk yazarlarının kendi hayatlarıyla ilgili ve bazı hastalıklar, tedavi yöntemleri, reçeteleri, büyü, tılsım ve özel hayatına dair bazı bilgilerin bulunduğunu belirtmiştir (Gökyay, 1984: 117).

Ülkütaşır; cöngü, türkü, mâni, destan, koşma, atasözü, fıkra, hikâye, nefes, mersiye, ilâhi, dua, hutbe gibi milli, dini (tasavvufi) şiir ve mensureleri ihtiva eden el yazması dergi (mecmua) şeklinde (Ülkütaşır, 1967: 905), Pakalın, "Halk şairlerinin müstakil şekilde uzunlamasına ciltlenmiş olan şiir mecmualarına verilen ad." (Pakalın, 1983: 303) ve Yardımcı da "Genellikle aşağıdan yukarıya doğru açılan ve halk arasında *dana dili* ya da *sığır dili* adları ile de anılan defterler" olarak ifade etmiştir (Yardımcı, 1999: 233). Kaya da benzer şekilde, başta halk şairlerinin şiiri olmak üzere çeşitli folklorik bilgilerin kaydedildiği ve uzunlamasına açılan, sırtı dar, ensiz, deri kaplı deftere cönk demiştir (Kaya, 2007: 254).

Cönkler, aynı zamanda, başta halk şairlerinin şiirleri olmak üzere çeşitli folklorik bilgilerin (dualar, şifa reçeteleri, büyü tarifleri, maniler, hikâyeler vb.) kaydedildiği sırtı dar, eni geniş, uzunlamasına açılan bir kitap türü olarak da kaynaklarda yer almaktadır. (Cunbur vd., 2002: 289). Cönklerde aynı zamanda tekke ve divan şairlerinin şiirlerinden örnekler de yer almaktadır. Cönklerde dönemin genellikle tanınmış ve sevilen şairlerinin şiirlerine yer verilmesi cönkleri hazırlayan kişilerin tekke ve divan edebiyatı hakkında "kısmen" de olsa bilgi sahibi olduklarını göstermektedir (Köksal, 2016: 37). Başka bir deyişle cönklerde hem Türk Halk Edebiyatı hem de Divan Edebiyatı'nın malzemeleri bir arada bulunabilmektedir. Zaten cönk yazarları veya düzenleyicileri de yarı eğitimli, Halk Edebiyatı'ndan beslenen ancak Divan Edebiyatı'na öykünen "ara tip"lerdir. Dolayısıyla da cönkler, her iki edebiyat ve her iki dil düzlemi konusunda bilgi edinmemize olanak sağlamaktadır (Sona, 2016: 75). Bunun yanında bazı divan şairlerinin şiirlerinde "cönk" sözcüğüne değinilmesi,"cönk" redifli gazellerin bulunması, divan şairlerinin de cönkler hakkında bilgi sahibi olduklarını göstermektedir (Köksal, 2016: 37). Bunun yanı sıra, tezkirelerde de cönklerle ve cönklerde sözü edilen şairlerle ilgili bilgiler bulunmaktadır. Böylelikle cönklerle ilgili bilgilere divan edebiyatı kaynaklarından da ulaşabilmek mümkündür (Sona, 2016: 75). Cönk, kaynaklarda genellikle uzunlamasına açılan ensiz, uzun yazma mecmualara verilen ad olarak tanıtılmış; mecmualarla cönkler arasında bir ayrım yapılmamıştır.

Bazı yörelerde ve özellikle Sivas'ta *cönk* yerine *mecmua* denilmektedir (Gökyay, 1995: 73). M. Sabri Koz, kütüphanelerde genel olarak cönklerin esas olarak birer mecmua olarak değerlendirildiğini ve bunların *mecmûa-i eş ʾ ar* adıyla fişlendiğini ve fişlerin köşesine cönktür notu konulduğunu ifade etmiş ve bazı kayıtlarda cönk yerine *beyaz-ı*

büzürg ifadesi kullanıldığını ve aydınlar tarafından bu defterlere *sefine-kâri* denildiğine de değinmiştir (Koz, 1977: 83). Ayrıca cönklere, halk arasında, biçim bakımından benzediği nedeniyle *sığır dili cöngü* (Cunbur vd., 2002: 289) ve *sığır dili mecmualar* dendiği belirtilmektedir (Oğraş, 1995: 79). Bunların dışında cönk, için *sefîne-i şu ʾ arâ, sefîne-i bülâga, sefîne-i nefâis ve sefîne-i rüesâ* gibi adlar da verilmiştir (Duymaz, 2016: 15).

Kaynaklarda belirtildiği üzere cönklere, şekillerinden dolayı *dana dili* de denilmektedir. Bu ifadenin Farsça dânâ *dili* olduğu ileri sürülse de cönklerin halk arasında *sığır dili* olarak adlandırıldığı bilinmektedir. *Dânâ dili* adlandırması, halkın cönk yazarının kendisinden ancak "herhangi bir not tutacak, kayıt yapacak kadar bilgili olan insan" olarak görmesi şeklinde yorumlanmaktadır. Ancak öyle görünüyor ki halk *dânâ* sözcüğünü, basitçe *sığır* sözcüğüyle ilişkilendirmiştir. Zaten cönklerin genel biçim özellikleri de bu ilişkilendirmeyi kolaylaştırmıştır.

Cönkler için genel bir tanım yapılacak olursa: "Cönk, saz, tekke ve divan şairlerinin şiirleri ile bazı anonim ürünlere yer veren; kimilerinde türlü dualar, fal, cifr, reml, vefk, tılsım vb. gizli ilimlere dair kayıtlar, ilaç terkip ve tarifleri, rüya tabirleri, mektup suretleri, muhtelif tarih kayıtları, alacak-verecek hesapları gibi şiirle ilgisi olmayan türlü bilgi notlarının da bulunduğu, uzunlamasına açılan, ensiz el yazması eserlerdir (Köksal, 2016: 32)."

Cönk sözcüğünün köken bilgisi de açık değildir. Kaynaklar, cönklerin kökeni, anlamı ve içerikleri ile ilgili farklı bilgiler vermektedir. Buna göre cönkler, Avustronezya dil ailesine ait dillerden olan Cava ve Malaya dillerinde *djong* (conk), İspanyol ve Portekizcede *junco*, İtalyancada *giunco*, Fransızcada *jonqua* ve İngilizcede *junk* olarak geçmiş ve Çin denizlerinde kullanılan dibi düz ve dört köşeli, puruvası, çıkıntılı baş bodoslaması ve kıç pupası, dümeni muallakta olan yelkenli gemiler için de genel bir ad olmuştur (Gökyay, 1995: 73). Ancak genellikle cönk sözcüğünün kökeni Cava ve Malaya dillerindeki *conk* sözcüğü ile ilgili görülmüş; *Ferheng-i Nizâm*'da Aka Seyyid Muhammed Ali ise sözcüğün kökeninin Türkçe olduğunu belirterek cönkleri, "türlü konuların özellikle çeşitli şairlerden seçilmiş şiirlerin yazılı olduğu kitap veya defter", "büyük gemi" ve "fakirlerin kullandığı satrançlı çul ve kilim, büyük nesne" anlamlarıyla açıklamıştır (Gökyay, 1995: 73). *Türkçe Sözlük* (2011)'de cönk sözcüğünün kökeni Eski Malezya dilleriyle açıklanarak "büyük yelkenli gemi" anlamıyla değerlendirilmiştir.

Bunun yanında, M. Sabri Koz, Veled Çelebi'nin *Türk Dili Lügati* adlı eserinde, cönk sözcüğünün "tespit etmek, derlemek, ciltlemek" anlamına gelen "cönemek, cönlemek, cünlemek" fiillerinden türetilmiş Türkçe bir isim olarak kabul ettiğini belirtmektedir (Koz, 1977: 84).

Duran, cönk sözcüğünün Çiğil Türkçesinde kutu ve çömçe anlamına gelen *çöngek* sözcüğünden türediğini belirtmiş ve "Hem kutu gibi olan Çin gemisi hem de Türklerin kullandığı ilk defter adını, bu kutu anlamındaki *çöngek*'ten almış olabilir." demiştir (Duran, 2014: 44). Sözcüğün köken bilgisiyle ilgili olarak köken bilgisi kaynaklarında verilen bilgiler ise şu şekildedir: Andreas Tietze, *cöng, cünk* ve *cüng* biçimlerinde kullanılan cönk sözcüğünün, Malay dillerindeki "bir çeşit büyük gemi" anlamındaki *cong* sözcüğünden geldiğini ve Farsçada *cüng* biçiminde yer aldığını belirtmiştir (Tietze, 2002: 453). Ancak Tietze verdiği bu bilgilerde daha çok Meninski'yi referans almıştır. Gerçekten de Meninski sözcüğü "bir çeşit büyük gemi" ve "halk şairlerinin, şiirleri not etmek için kullandıkları uzunlamasına ciltlenmiş defter" anlamlarıyla göstermiştir (Meninski, 1680). Clauson'n *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish* (1972) adlı çalışmasında ise cönk sözcüğünün yer almaması, 13. yüzyıldan önce sözcüğün Türkçede kullanılmadığını kanıtlamaktadır. Steingass'ta *junk* biçiminde verilen cönk sözcüğü "a large ship; a camel which has never borne a load,; large white spot; dice" anlamıyla gösterilmiştir; ancak sözcüğün köken bilgisi ile ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır (Steingass, 1975: 374). Kelime, Räsänän'de (1969) ise yer almamaktadır.
Cönkler, hacim ve ebat bakımından değişmez bir özellik göstermezler. Birkaç varaklık cönkler yanında birkaç yüz varaklık cönkler de vardır. Geç dönem metinleri de dahil olmak üzere, cönklerde numaralama vb. sayfa düzenlemesi bulunmamaktadır. Aralarında koparılmış sayfalara, eksik beyit veya mısralara ve cönkü okuyanlarca boş kısımlarına yazılmış özel notlara rastlanır. Bu durum, cönk yazarlarının sözlü kültür anlayışı ile yazılı kültüre yaptığı aktarımlarda yazı ve imla konusundaki özensizliklerini (yazı ve imla genellikle kötü veya çok kötüdür), metnin düzenlemesi ve sayfaların sıralanmasında da sürdürdüklerini göstermektedir.

Cönk sözcüğünün, sözü edilen tüm kaynaklarda geçen anlamlarıyla 15. yüzyıldan beri Türkçenin çeşitli lehçelerinde kullanıldığı ve en eski cönk nüshasının da 15. yüzyıla ait olduğu tahmin edilmektedir. Sayı bakımından ise en fazla cöngün 18. yüzyılın son

yarısından 19. yüzyılın sonlarına kadar olan döneme ait olduğu düşünülmektedir (Gökyay, 1995: 73).

Halk şairlerinin şiirleri yüzyıllarca kulaktan duyularak ezberlenmiş, hafızalarda yer etmiş ve sözlü kültür ortamlarında hayat bulmuştur. Ancak yazının toplumun üst tabakasından alt tabakasına inmesiyle unutulma kaygısı taşıyan bu şiirler, akılda kaldığı kadarıyla yazıya geçirilmeye başlamıştır. Okuma-yazma bilenlerin oluşturduğu divanlar, yazılı kültürün "hafıza mekanı" olurken, okuma-yazmayı yeni öğrenenler tarafından "yarım yamalak" bir yazı ile akılda kalanların aktarıldığı hafıza mekanları ise, cönkler olmuştur (Erdal, 2016: 53).

Halk edebiyatının sözlü ürünlerinden biri olan cönklerin içerisinde yalnızca saz şairlerine ilişkin şiirler bulunmamaktadır. Cönklerde büyük oranda âşıkların şiirlerine yer verilmekle birlikte, içinde hiçbir manzum parça bulunmayan sadece mensur parçalardan oluşanlar da vardır. Cönklerde şiir parçalarının yanında bazı dini ve fıkhî bilgilerin, notların, hutbe ve vaazlarda kullanılan metinlerin, duaların yer aldığı dini içerikli olanları da vardır. Genel olarak cönklerde çeşitli dualar, sihirle ilgili notlar, ilaç tarifleri, sahibini ilgilendiren doğum ve ölüm tarihleri, alacak verecek hesapları, anonim türkü, mâni ve ilahiler, halk hikâyeleri ve daha birçok konu ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.

Cönklerde insanlara şifa verecek ya da istenen mutluluğa erdirecek olan sureleri, ayetleri, insanı dertlerinden kurtaracağına inanılan duaları, hastalık reçetelerini de eksiksiz olarak bulmak mümkündür. Bu bilgilerin bir kısmı derleyicilerin elinde bulunan kaynaklardan alınmış olup bazen kaynakların adları ve yazarları da verilmektedir.

Öğrenilen ve cönge geçirilen reçetelerin bir kısmı ise cönk sahiplerince denenmiştir. Bundan dolayı bazılarını sonunda "gayet mücerrebdir" kaydı bulunur. Cönklerde ayrıca hayvan hastalıkları, haşarat ve zehirli hayvanlara karşı alınacak tedbirler, kullanılacak halk ilaçları ve genel reçeteler de yer almaktadır.

Genellikle görünümleri itibarıyla cönkler, tek yazarlı metinlerdir. Ancak "(…) cönklerin bir kısmında aynı sayfadaki yazıların, bunların altındaki isimlerin farklı olması ve metinlerde görülen imla değişiklikleri, metinlerin tek kişi tarafından hazırlanmadığını gösterir." (Gökyay, 1995: 74). Ayrıca imla ve üsluptaki bu farklılıklar, cönklerin çok sık el değiştirdiğini ve farklı kişilerin kullanımlarına ve eklemelerine maruz kaldığını da göstermektedir. Ancak "(…) cönklerin ilk sahibinden sonra kaç el değiştirdiğini anlamak da kolay değildir. Bir cönkte ayrı yüzyıllarda yetişmiş şairlerden örneklere rastlanması da

bu durumun başka bir göstergesidir." (Gökyay, 1995: 74). Cönkleri dolduran nazım ve nesir parçaları, dualar, tılsımlar, hastalık reçeteleri bir yandan sahiplerinin temayüllerini, meraklarını ve zevklerini yansıttığı gibi öte yandan da bu cönklerin çok sık el değiştirdiğini göstermektedir. Bir cönkte ayrı yüzyıllarda yetişmiş şairlerden örneklere rastlanması da bu durumun başka bir göstergesidir. Ancak bazı cönklerdeki kayıt ve mühre dayanarak bunların belli kişiler tarafından derlendiği söylenebilirse de cönkler genellikle anonim eserler olarak kabul edilmektedirler.

Cönkleri dolduran parçalar, imla ve yazı karakteri bakımından birbirinden çok farklıdır. Okunmayacak kadar kötü yazılmış olanların yanında çok düzgün, özenli, güzel ve okunaklı olanlar da vardır. Cönklerde genellikle rika, rika kırması, nestalik, talik, nesih gibi yazı türleri kullanılmıştır.

Bazı parçalara, şiirlere belli edebiyat ve musiki terimlerinin dışında, şairlerin mevki ve şöhretlerine göre "buyurdu", "buyurmuştur" gibi ibareler de konulmuştur. Destan, türkü vb. parçalardan bazıları şairinin ismini değil kimin adına söylenmişse onun adını taşımaktadır. Bazen de şiirin kime ait olduğu söylemeden "türkü budur" şeklindeki başlıklara rastlanmaktadır. Cönklerin bir kısmında içeriği belli olmayan düzensiz parçalar, kopya edilmesi istenen parçaların üzerinde "yazıla" veya Farsçası olan "nüvişte bâd" notu, bazen de konularına göre başlıklar görülmektedir. Cönklerde bilmecelere ve bunların çözümlerine de rastlanılmaktadır (Gökyay, 1995: 74). Cönklerde, şiirlerin üstüne kimi zaman şairlerinin adı yazılırken kimi zaman yazılmamaktadır. Hatta bazen o şiirin şairi yanlış yazılmakta ya da başka şairle anılmaktadır (Erdal, 2016: 60). Benzer durum, nazım biçimleri ve türlerinde de görülmektedir. Örneğin *koşma* yerine *gazel, gazel* yerine *müseddes* denmesi ve dörtlük biçiminde yazılması gereken koşma, türkü, murabba gibi türlerin beyitler hâlinde yazılması gibi.

Her parçanın sonunda o parçanın bittiğini gösteren yazı ve işaretler yer alır. Çoğunun altında Arapça "temmet" (tamam oldu) sözcüğü bulunmaktadır. Bazısında bu kelimeten sonra şiirin cönge geçtiği tarih de verilmiştir. Bazı cönklerde parçaların altında "kaf" ve "ya" işareti görülmekte, ancak bunların ne anlama geldiği kesin olarak bilinmemektedir. Genellikle şairin adının geçtiği sözcüğün üstü çizilidir (Gökyay, 1995: 75).

Cönkler, kendilerine özgü biçim ve muhtevalarıyla Türk kültür mirasında önemli bir yere sahiptirler. Özellikle sözlü kültürün yazılı belgeleri olan cönkler, ortaya çıktığı

toplumla ilgili bilgi ve değerlere ait belgeleri de sunmaktadır (Duran, 2016: 41). Dolayısıyla da cönklerde, ait olduğu toplumun duygu ve düşünce yapısını, zevklerini, inanç dünyasını da görebilmekteyiz (Duran, 2016: 42).

Cönkler, tezkirelerde yer alan ancak günümüzde şiirlerine ulaşamadığımız birçok şairin tanınmasında ve o şaire ait şiirlerin derlenerek gün yüzüne çıkarılmasında da etkin rol oynamaktadırlar (Kayalık, 2015: 716). Ayrıca edebiyat tarihi belgelerinde yer almayan pek çok şair, şiir ve türler de cönkler aracılığıyla tanınmaya başlamıştır (Duran, 2016: 42). Cönkler üzerine çalışmalar yapılmaya devam edildikçe adı kaynaklarda geçmeyen ya da bilinmeyen pek çok tür, şair ve şiir de bilim dünyasına kazandırılacaktır. Cönklerin en önemli özellikleri arasında, sahiplerinin kim olduğunun bilinmemesi, belirli bir biçiminin ve sisteminin olmaması sayılabilir. Çünkü hangi cöngü açarsak açalım neyle karşılaşacağız belli değildir; derleme defteri olarak ya da adı duyulmamış bir şarin şiirlerini içeren bir defter olarak hazırlanmış olabilir (Duran, 2016: 42). Belirtildiği gibi tek yazarlı ya da birden fazla yazarlı cönklerin bulunması da cönklerin dilinin incelenmesi ve konu bütünlüğünün tespit edilmesi bakımından bazı problemleri beraberinde getirebilmektedir.

Düzenleyen/hazırlayan kişilere baktığımızda cönkleri saz şairleri, âşık saz şairleri, tekke ve dergâh mensupları, muhtelif sanatçılar (orta oyunu, karagöz oynatıcılar, meddahlar) düzenleyebileceği gibi imamlar, serhat gazileri, gazi saz şairleri meraklılar, tekkelerde dedelik ve şeyhlik makamında bulunanlar da düzenleyebilmektedir (Yıldırım, 2013: 28).

Cönklerde büyük oranda sözlü kültür ürünlerine yer verilmekle birlikte özellikle divan şairlerinin şiirlerinden örneklere de yer verilmesi yazılı kültür ürünlerinin de yer bulduğunu göstermektedir. Ancak örneklere bakıldığında bu şiirlerde bazı eksikliklerin (beyit veya dörtlük atlanması gibi) veya fazlalıkların olduğu bunun yanında beyit ve dörtlüklerin sırasının karıştırıldığı veya yanlış yazıldıkları görülmektedir. Bu durum, duyduğu şiirleri ezberleyen kişilerin, şiirlerin bir kısmını unutup akıllarında kaldığı kadarıyla yazmaya çalıştıklarını göstermektedir (Erdal, 2016: 53). Ayrıca Dizdaroğlu, cönk düzenleyen kişinin ilgili saz şairinin yaşadığı zamanda düzenleme işini yapmışsa daha az değişikliğe uğramış şiirleri yazıya aktardığını, ancak cöngün, saz şairinin yaşadığı çağdan sonraki yüzyıllarda düzenlemişse daha çok değişikliklere uğramış biçimini yazıya geçirildiğini belirtmiştir (Dizdaroğlu, 1978: 8213). Şunu da belirtmek gerekir ki, sözlü

kültürde özellikle de cönklerde şiirlere daha çok yer verilmiştir. Çünkü şiirlerin ses, kafiye, ölçü, kalıp ifadeler vb. nedenlerden akılda kalması ve hatırlanması ya da ezberlenmesi daha kolaydır.

Erdal, sözlü kültür zihniyeti ile yazılı kültür ürünleri olan cönkleri, "geçiş metinleri" olarak değerlendirmektedir (Erdal, 2016: 62). Lord, hem sözlü dikte edilmiş hem de el yazması sözlü metinler "geçiştirler", sözlüden yazıylıya geçiş metni sesten yazıya taşıma sürecinde edebi olarak devam etmektedir demektedir. (Lord, 2015: 191). Cönkler, de sözlü metinlerin yazılı ortamda varlığını devam ettiren bir aracı olarak geçiş metni konumundadırlar (Erdal, 2016: 63).

Cönk, kendine özgü bir türdür. Kendi çevresini olduğu kadar farklı çevreleri de etkilemiştir. Bu bakımdan cönklerin gelenekli bir defter/kitap olduğu söylenebilir (Yıldırm, 2013: 14).

Cönkler, edebî ve kültürel anlamda birçok malzemeyi barındırmaktadır. Bu nedenle hem kültür hem de edebiyat araştırmacıları için başlıca başvuru kaynaklarındandır (Kayalık, 2015: 716).

Cönklerin dili üzerinde durulmaya değer ayrı bir alandır ve cönklerde dil araştırmacıları için çok önemli dil malzemesi bulunmaktadır. Daha çok yeterli eğitim almamış okur-yazarlar tarafından yazılan bu eserlerde, bazı imla problemlerinin olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum da cönklerin okunmasını zorlaştırmakta ve cönklerin yeterince ilgi görmemesine sebep olmaktadır (Duran, 2016: 42).

İçerisinde her tür bilginin yer aldığı cönklerin ayrıntılı olarak incelenmesi, halk edebiyatı için olduğu kadar dil bilgisi için de bir gerekliliktir. Ancak yapılan çalışmalara bakıldığında bunların cönklerin adı, kökeni ve içeriği konularına odaklandığı ancak cönklerin tam metinlerinin yayımlanması çalışmalarının son derece az olduğu dikkati çekmektedir. Bu durum, cönklerin bazı özelliklerinden ve araştırmacıların karşılaştığı bazı problemlerden kaynaklanmaktadır. Bu problemler şunlardır:

Arap harfleriyle yazılan cönklerin büyük bir kısmı şahısların elinde baba yadigârı olarak bulunduğundan ve eski yazıyı bilen araştırmacıların bu eserleri kendileri değerlendirmek istediklerinden ancak sınırlı sayıda cönk, kütüphanelere ve araştırma merkezlerine ulaşabilmiştir (Duran, 2016: 47).

Bazı cönkler ciltsizdir. Dolayısıyla da cönklerin ilk ve arka sayfaları koparak kaybolabilmekte veya sayfalar dağılabilmektedir. Ayrıca cönklerin yıllar içerisinde çok

el değiştirmiş olması da bu yıpranmayı sürekli hâle getirmiştir. Böyle bir durumda araştırmacıların da bu görünümdeki bir cöngü incelemesi neredeyse imkânsız hâle gelmektedir. Cönklerin çoğunda "Temellük kaydı yoktur. Sahipleri belli değildir." cümlelerine rastlanması, bunların kim tarafından ne zaman yazılmaya başlandığı konularındaki bilgilerin o kayıp sayfalarda yok olup gitmesiyle açıklanabilir. Bu nedenle, bu tür cönkler, daha en baştan araştırmacıları zorlamakta, onların şevkini kırmaktadır (Duran, 2016: 50). Tez konusu olarak seçilen Bursa cönk metninde de benzer durum görülmektedir. Metnin cildi bulunmamaktadır ve bazı sayfaları eksik, yırtık ve yıpranmış durumdadır. Bu nedenle de cöngü düzenleyen kişi / kişilerin adlarına ve cöngün düzenlendiği tarihe özgün metin üzerinden erişilememiştir.

Cönklerde nazım türlerinin ve nazım birimlerinin seçiminde ve düzenlenmesinde tutarsızlıklar vardır. Örneğin bazı şiir parçalarının üstüne o türle ilgili olmayan başka bir türün adı yazılabilmekte, dörtlük, beşlik ya da altılık olarak yazılması gereken şiirler de iki dize hâlinde yani beyit düzeninde verilebilmektedir. Bu durum yine cöngü düzenleyenlerin eğitim düzeyleriyle açıklanabilir. Cönk düzenleyicileri Arap harflerini bilen (büyük oranda Kuran-ı Kerim'den öğrendiği varsayılmaktadır), ortalama bir edebi zevki olan kişilerdir. Ayrıca, belirtildiği gibi, cönk yazarları; köy yaşamından kent yaşamına geçen, şehir yaşamına adapte olmaya çalışan tam anlamıyla "kimliğini bulamamış" arada kalmış kişiler ve ara kültürün temsilcileridir. Bu durum onların da nazım türü ve nazım birimi kullanırken yaptıkları tercihlerden açıkça görülmektedir (Çelik, 2017: 15).

Cönklerle ilgili diğer ve ana problem, imlâlarıdır. Duran, cönk sahiplerinin sosyal ve kültürel duruma paralel olarak ortaya çıktığını savunmakta ve imlâ problemleri içerisinde Türkçe kelimelerin yazımındaki keyfiyeti, yabancı kökenli kelimelerin yazımıyla ilgili yanlışlıkları, yerel dil özelliklerinin yazıya aktarılmasını ve cönklerin nesilden nesile el değiştirmesine bağlı olarak kullanılan yazı çeşitlerini, satır aralarına ve kenarlara yapılan eklemelerle hurda görünümü veren yazıları, cönklerdeki imlâ problemleri olarak saymaktadır (Duran, 2016: 50). Duran, bu metinlerde, seçilen yazı tipine bağlı olarak bitişmeyen harflerin birleştirildiğini, dişlerin yuvarlaklaştırıldığını, noktaların kullanılmadığını, fonetik olarak birbirine benzeyen harflerin birbirlerinin yerine kullanıldığını ve Arapça ve Farsça kelimelerde uzun ünlü kullanımının keyfi olduğunu belirtmiştir (Duran, 2016: 50). Sözü edilen bu durumlara ek olarak Bursa cönk

metninde bazı kelimelerin farklı telaffuzlarının olduğunu, bir sesin yerine başka bir sesin getirilebildiğini ve halk ağzından söyleyişlerin bulunduğu belirtilebilir.

Cönklerin içeriğini ise saz ve tasavvufi halk şiirleri ile şairleri, belli halk edebiyatı ürünleri ya da anonimleşip folklorun öz malı olmuş destan, türkü, mâni, semai, kalenderi, türkmani, ilahi ve şarkılar oluşturur (Cunbur vd., 2002, s. 289). Bu tür cönkler de dil ve edebiyat açısından incelenmeye değerdir.

Son yıllarda Türkiye'deki pek çok üniversitede cönkler okutulmakta, cönklerle ilgili makaleler yazılmakta; bunlar edebiyat yönünden incelenmektedirler. Bunun dışında cönkler artık dil çalışmalarının bir veri kaynağı olarak görülerek dil çalışmalarına da konu edilmektedir.

3. CÖNKLERİN SÖZ VARLIĞI VE İMLA-TELAFFUZ İLİŞKİSİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu tez çalışmasında kelimelerin ses özelliği hakkında bilgi verilirken imlaya bağlı kalınmıştır. Çünkü elde dönemin seslerini, söyleyişini gösteren herhangi bir ses kaydı bulunmamaktadır. Bu nedenle hem imla hem de ses özelliği üzerine yapılan değerlendirmeler, cönk metinlerini düzenleyen kişi / kişilerin imla tercihlerine göre oluşturulmuştur (Çelik, 2017: 1545). Buna göre cönk metninde tespit edilen bazı imla-telaffuz özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

2a sayfasında 11. ve 12. beyitlerde "ṭūṭī" yazımında farklılık bulunmaktadır. Art arda gelen dizelerde bile imla konusunda kurallı bir durum gözlenmez.

İmla	**Okunuş**
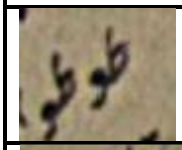	ṭūṭū
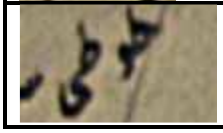	ṭūṭī

2a sayfası 13. beyitte aynı ünsüzün tekrar edildiği bazı kelimelerde şeddeli kullanımların söz konusu olduğuna örnek bulunmaktadır. Aynı durum 7a sayfası 137. beyitte geçen "dudaḳlarıŋ dükkān açmış yanaḳlarıŋ gül ṣatar" dizesinde dükkān kelimesinde görülmektedir.

İmla	Okunuş
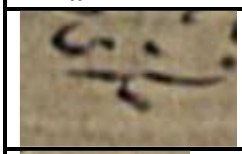	sükkeri
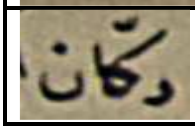	dükkān

2a sayfası 13. beyitte daha önce ünlüsü gösterilmeden yazılan fiillerden farklı olarak vir- fiili ünlüsü gösterilerek yazılmıştır.

İmla	Okunuş
	vir

3b sayfası 48. beyitte temāşā kelimesi genel imladan farklı olarak "ت" ile değil "ط" ile yazılmıştır. Genel yazımın dışında kelimelerin farklı bir harfle yazılması cönklerin karakterine uygundur. Cönkleri yazan kişilerin eğitim durumunun daha düşük olduğu ve medrese eğitimi almadıkları göz önünde bulundurulunca bu tür farklı yazımlar normal karşılanmaktadır.

İmla	Okunuş
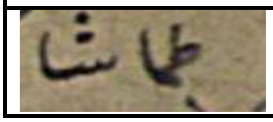	ṭemāşā

3b sayfası 54. beyitte "hīç" kelimesinde kelimenin ünlüsü gösterilmemiştir.

İmla	Okunuş
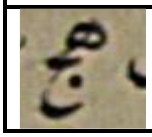	hiç

Metin içerisinde edat olarak kullanılan için kelimesi hem "için" hem "içün" olarak düz ve yuvarlak ünlülü olarak yazılmıştır. Metin boyunca birlik sağlanamadığı görülmektedir.

İmla	Okunuş
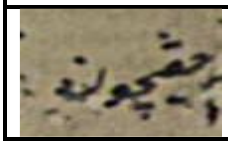	ḥaḳḳiçün

4b sayfasında yer alan 78. beyitinde “güzeller”, 30b sayfası 649. beyitte “ḥall itmediler” ve 37b sayfası 835. beyitte “zavallı” kelimesinin imlasında hem çift ünsüz hem şedde kullanımı yapılmıştır.

İmla	Okunuş
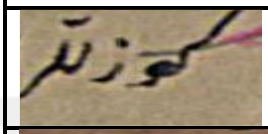	güzeller
	ḥall itmediler
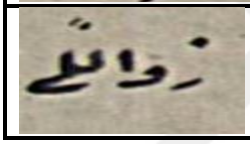	zavallı

4b sayfasında 80. beyitinde “yüzin” kelimesinde ekteki “ى” ayrıca, özel olarak gösterilmiştir.

İmla	Okunuş
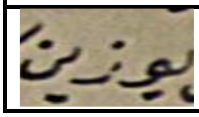	yüzin

4b sayfası 84. beyitinde Farsça ışık anlamında olan “çerağ” kelimesi “şerağ” olarak yazılmıştır. Bu cöngü oluşturan kişinin dikkatsizliğinden kaynaklanabileceği gibi eğitim durumuyla ve /veya ağız özelliklerinin yazıya yansımasıyla ilişkilendirilebilir.

İmla	Okunuş
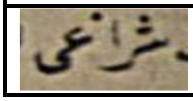	şerāġı

4b sayfası 92. beyitte “hamamda musluktan akan suyun içinde biriktirildiği yuvarlak taş tekne” anlamında kullanılan kurna kelimesinin “ġ” la yazılırak ġurna biçiminde okutulduğu görülmüştür. Bir diğer örnek de “memleketinden uzak olma,

vatanından ayrı yaşama hâlinin verdiği duygu, gariplik, yabancılık” anlamlarında kullanılan gurbet kelimesinin “kişi kendi rızāsıyla çıḳup terk-i diyār etmez/ sebebsiz ḳurbetiŋ ḳahrın kendüye iŋtiyār etmez” dizelerinde “ḳurbet” biçiminde yer aldığı görülmektedir. Kelime başında görülen bu ötümsüzleşme ağız özelliğinin yazıya yansıması olarak değerlendirilmelidir.

İmla	Okunuş
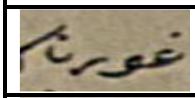	ġurnā
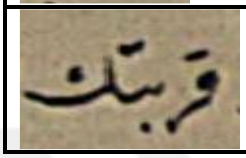	ḳurbetiŋ

5b sayfasında 103. beyitte “esmerden ʿarżum aldım ṣaramadım bir beyāz” dizesinde arzu kelimesinin imlası genel imlanın dışında “ز” ile değil “ض” ile yazılmıştır. Bu da cönkleri kaleme alan kişilerin eğitim durumu hakkında işaretler taşıyan örneklerden biridir.

İmla	Okunuş
	ʿarżum

5b sayfasında 103. beyitte “beyaz” kelimesi kelimenin genel imlasından farklı olarak “ض” ile değil “ز” ile yazılmıştır.

İmla	Okunuş
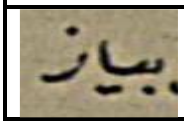	beyāz

Metin boyunca soru ekinin yazımı konusunda bir tutarlılığın olmadığı dikkat çekmektedir. Bitişik ya da ayrı yazılan soru ekleriyle sık sık karşılaşılmaktadır. Buna bir örnek 5b sayfasında 104. beyitte “degilmisin” kullanımıdır.

İmla	Okunuş
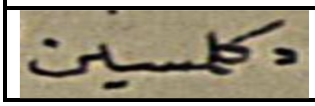	degilmisin

Metinde 6b sayfasında 129. beyitte “küsdüm” kelimesi ünsüz uyumunun söz konusu olmadığına örnektir. Yine 7a sayfası 135. beyitte kelimenin “başda” biçiminde yazım ünsüz uyumunun olmadığının imla aracılığıyla tespitine örnek oluşturmaktadır.

İmla	**Okunuş**
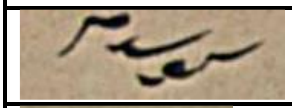	küsdüm
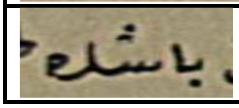	başda

Metinde 7b sayfası 135. beyitte “şeftālī” kelimesinin kullanımı dikkat çekmektedir. Şair, “bir şeftālī vir cānum belki yolda ṣuṣaruḳ” ifadesiyle sevgilisinden şeftali istemektedir. Bursa cönk metninde böyle anonim bir beyitin geçmesi cöngün kaleme alındığı coğrafya olarak Bursa’yla ilişkilendirilebilir. Bursa’nın şeftalisiyle ünlü bir il olması ve bunun cönkte yer alan anonim şiirlere yansıması, içinde bulunulan coğrafyayla metnin söz varlığı arasında sıkı ilişki kurulabileceğinin bir göstergesidir.

İmla	**Okunuş**
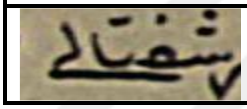	şeftālī

19. yüzyıla ait olduğu düşünülen cönk metinlerinde yuvarlaklaşmanın yerini düzleşmelere de bıraktığı dikkat çekmektedir. İmlada da buna uygun olarak kelimelerin eklerini düz okutacak ünlü gösterimleri mevcuttur. 7a sayfasında 137. beyitte geçen “ḳaşlarıŋ” kullanımı buna örnek oluşturur.

İmla	**Okunuş**
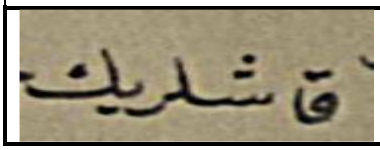	ḳaşlarıŋ

10a sayfasında 142. ve 143. beyitlerde ve 21a sayfası 416. beyitte 3. teklik kişi zamiri olarak “ol” geçmektedir. Cönk metinlerinin 19. yüzyılda kaleme alındığı düşünüldüğünde “o” biçiminde geçmesi gerektiği düşünülürken “ol” biçiminde yer alması şiirin cöngü tutan kişi tarafından bu biçimde ezberlendiği ve dönemine uymasa da kelimeyi ezberlediği şekilde kayda geçirmeyi uygun bulduğu fikrini uyandırmıştır. Aynı

durum “ḳorḳmazam şol kimsedenkim ḳorḳar ol Allahdan” dizesinde “şu” yerine “şol”kullanımında görülmüştür.

İmla	Okunuş
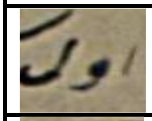	ol
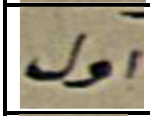	ol
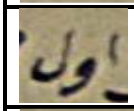	ol
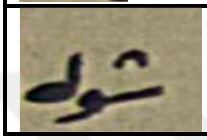	şol

10a sayfasında 148. beyitte gece kelimesi ünlüsü imlada gösterilerek “ی” kullanımıyla “gice” biçiminde okutturulmuştur.

İmla	Okunuş
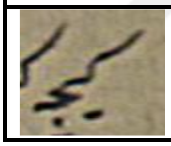	gice

Bitişik ya da ayrı yazılan soru ekleriyle daha önce de belirtildiği gibi sık sık karşılaşılmaktadır. Buna bir örnek de 10a sayfasında 149. beyitte “taḥammülmi” kullanımıdır. Aynı beyitte geçen “bilmemki” örneğinde de kelimeye bitişik bağlaç yazımı söz konusu olmuştur. 32a sayfası 685. beyitte yine bağlaç kelimeye bitişik yazılmış ve “gördümki” biçiminde imlada yer almıştır.

İmla	Okunuş
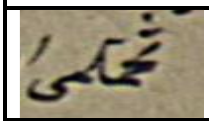	taḥammülmi
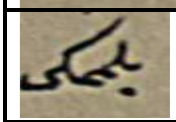	bilmemki
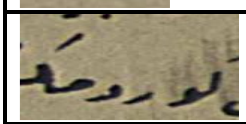	gördümki

10b sayfası 159, 160, 162, 164 numaralı beyitlerde şimdiki zaman ekinin kullanımına örnekler bulunmaktadır. Bu örneklerde "-yor" şimdiki zaman eki kökten ayrı olarak yazılmıştır. Tarihî gelişim sürecine bakıldığında bildirme kiplerinden şimdiki zamanın Eski Türkçeden hemen sonra müstakil kip kimliği kazanmasına rağmen uzun süre ek ile değil, kelime ve eklerden oluşan birleşik yapılarla ifade edildiği dikkat çekmiştir. –yor eki genel görüşe göre yorı- süreklilik bildiren bir tasviri fiilin geniş zaman çekiminden hece düşmesi sonucu oluşan bir ektir (Şahin, 2006: 215). Cönk metninde de kökten ayrı yazılma özelliği gösteren şimdiki zaman eki -yor, "gide-yor" biçiminde gösterilmiştir. Cönk metninde eklerin ve kelimelerin yazılışında herhangi bir standart bulunmamaktadır. Ayrı yazılan şimdiki zaman eki örnekleri dışında köke bitişik yazılan bir örnek de 15b sayfası 284. beyitte geçen "geliyor"dur. Buradaki imla ekin köke bitişik yazıldığını gösterir. Aynı metin içerisinde farklı kullanımların olması cönklerin genel özelliklerine uygunluk taşımakla beraber ekin geçiş döneminin izlerini gösteriyor olması ihtimalini de düşündürmektedir.

İmla	**Okunuş**
	gide-yor
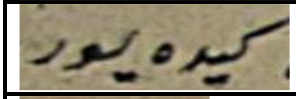	gide-yor
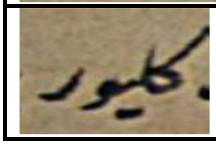	geliyor

11a sayfası 169. beyitte "yakınların dışında kalan kimse, yabancı" anlamındaki el "ا" yanında "ى" kullanımıyla "il" şeklinde okutturulmaktadır. Aynı şekilde "sürekli yağan yağmurdan veya eriyen kardan oluşan, geçtiği yerlere zarar veren taşkın su, su taşkını" anlamındaki sel kelimesi de "ى" kullanımı ile "sil" biçiminde geçmiştir. 20b sayfası 394. beyitte de- fiili "ى" ile gösterilerek "disem" biçiminde okutturulmuştur. Bu durum kapalı e sesinin cönk metnine imlada nasıl yansıdığının da kanıtı olmuştur.

İmla	**Okunuş**
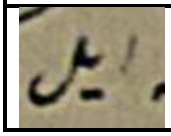	il

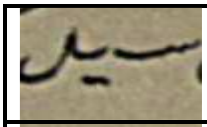	sil
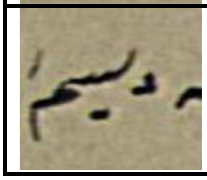	disem

14a sayfası 247. beyitte geçen “ḥışm” kelimesinin “خ” ile yazılmak yerine “ح” ile yazılması da dikkat çekicidir. Bu durum çöngü kaleme alan kişilerin imla konusundaki eksikliklerine kanıttır.

İmla	**Okunuş**
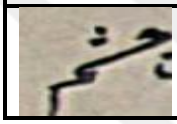	ḥışm

12a sayfası 191. beyitte söyleyişin imlaya yansımasının bir örneği bulunmaktadır. Kirpik kelimesi söyleyişte yaygın olan göçüşme ses olayıyla söylendiği şekilde “kibrik” biçimiyle yazıya aktarılmıştır. Bu durum söyleyişin cönklerdeki imlaya etki ettiğini örneklemektedir.

İmla	**Okunuş**
	kibrikleriŋ

Bitişik yazılan soru eklerinin dışında ayrı yazılan soru eklerine de cönk metinlerinde örnekler vardır. Buna bir örnek 12b sayfasında 204. beyitte “melek misin” kullanımıdır. Soru eklerinin yazımı konusunda bir tutarlılık söz konusu değildir. Aynı beyitte soru eklerinin bitşik yazıldığı kullanımlar da vardır.

İmla	**Okunuş**
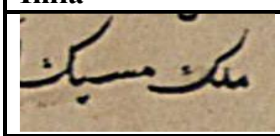	melek misin
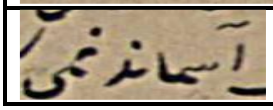	āsumāndanmı

12b sayfası 206 ve 13a sayfası 215. beyitte yine genel imlanın dışında yazımlara örnekler bulunmaktadır. Cönkte "ṣaḥbā" şeklinde "ح" ile yazılan kelime, genel imlada "ھ" iledir. Bunun dışında "buse" kelimesinin "ب" ile değil, cönkte "پ" ile yazıldığı dikkat çeker.

İmla	Okunuş
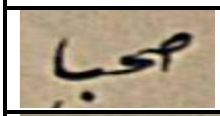	ṣaḥbā
	pūse

14a sayfasında 245. beyitte geçen "dimez misin" kelimesi 2. teklik kişi ile çekimlenmiş olmasına rağmen genel imlanın dışında "ڭ" ile değil, "ن" ile yazılmıştır. Bu tür eklerin yazımında da metin içerisinde tutarlılık bulunmamaktadır.

İmla	Okunuş
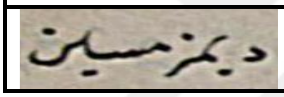	dimez misin

19. yüzyıl metni olarak düşünülen cönk metninde dönemin genel karakteristiğine uygun olarak eklerin düzleşme eğiliminde olduğu görülmekle beraber eklerin yuvarlak ünlülü biçimde yazıldığı örnekler de mevcuttur. Bu durum kelimelerde ve eklerde yuvarlaklıktan düzlüğe geçişin bir anda olamayacağının kanıtı olabileceği gibi cöngü kaleme alan kişilerin zihninde şiir parçalarının yuvarlak şekilli kelimelerle, eklerle yer alabildiği fikrini de düşündürmektedir. Cönk metinlerinde duruma örnek; 14b sayfasında 258. beyitte geçen "vefālu, 4a sayfası 66. beyitte geçen "yazu", 22a sayfasında 433. beyitte geçen "ṭatlu" gösterilebilir.

İmla	Okunuş
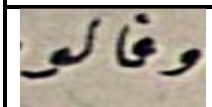	vefālū
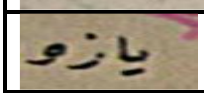	yazu
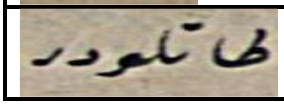	ṭatludur

Kalıplaşmış imlanın dışında yazılan kelimelere bir diğer örnek gönül, kalp, yürek anlamlarında kullanılan sīne kelimesindedir. 2a sayfasında 383. beyitte kelime hem kısa ünlülü hem de kelime sonunda "ا" ünlüsüyle yer almaktadır. Kalıplaşmış imlanın dışındaki kullanımlara bir diğer örnektir.

İmla	Okunuş
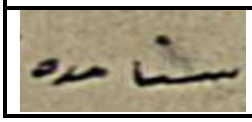	sināmda

21a sayfası 422. beyitte "iki tarafa sallandığı zaman bir hava esintisi yaparak serinlemeyi sağlayan hasır, fildişi, kumaş, kâğıt, kuş tüyü vb. nden yapılmış küçük taşınır âlet" anlamındaki yelpaze kelimesinin Farsça kökenli bir kelime olmasının da etkisiyle "yelbāze" biçiminde "ب"ile yazılmıştır.

İmla	Okunuş
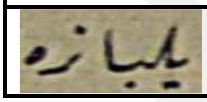	yelbāze

21b sayfası 438. beyitte dönüşlülük zamiri olarak yer alan "kendü" yuvarlak ünlülü şekilde yazılmış buna bağlı olarak da üzerine gelen 3. teklik kişi iyelik eki tabandan ayrı olarak gösterilmiştir.

İmla	Okunuş
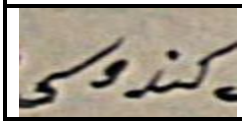	kendüsi

Cönklerin sadece tek bir kişinin elinden çıkmadığı, aynı defterin elden ele geçerek zaman içerisinde başka kişilerce doldurulduğu bilinmektedir. Cönk metninde de buna uygun olarak 23a sayfasından itibaren yazı tipinin değiştiği ve imlanın da buna bağlı olarak farklılaştığı dikkat çekmektedir.

23 sayfasının 480. beyitinde ben, kişi zamirinin "men" biçiminde geçtiği dikkat çekmektedir. Bu durum farklı bir cönk yazarının ağız özelliğinin yansıması olabileceği gibi kaydedilen şiir parçasının hatırlandığı gibi aktarılmış olmasından da kaynaklanabilir.

İmla	Okunuş
	meni

24b sayfası 483. beyitte imlanın kuralsız olduğuna dair kanıtlar bulunmaktadır. Birleşmeyen harflerin birleştirilerek yazılması bu kuralsızlığa örnektir. "و" kendinden sonraki harfe birleştirilerek yazılmıştır. Aynı durum "bi̱-lüzūm" örneğinde de görülmektedir. Birleşmeyen harflerin birleştirilerek yazılması da cöngü oluşturan kişilerin eğitim durumları hakkında fikir sahibi olunmasını sağlamaktadır.

İmla	Okunuş
	düşmüşüm
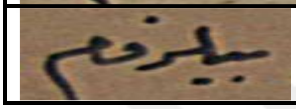	bi̱-lüzūm

Cönk metni boyunda ayrı ayrı kelimelerin tek bir kelimeymişçesine birleşik yazıldığı da dikkat çekmektedir. Cönklerin özensiz yazımı ya da kayıt eden kişilerin eğitim durumu bu tür kuralsızlıklara neden olmuştur. 26b sayfası 536. beyitte yer alan "olḳadar" imlası bu duruma örnek oluşturur.

İmla	Okunuş
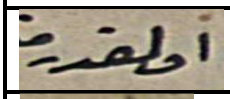	olḳadar
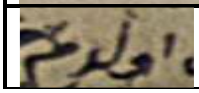	oldem

Kelimelerin genel imlalarının dışında yazımına cönk metinlerinde çok sayıda örnek bulunur. "bırak-" fiili aldığı ek sonucu "غ" kullanılarak "bıraġur" şeklinde 31a sayfası 652. beyitte, 31a sayfası 666. beyitte "Osmanlı Devleti zamanında kesilen bir para" anlamıyla kuruş "غ" kullanılarak "ġuruş" şeklinde beyitte geçmiştir. Kalın ünlülerde görülen bu ötümlüleşme; ağız özelliklerinin metne yansımasına, cöngü kayıt eden kişilerin konuştukları gibi yazdıklarına da örnek sayılmaktadır.

İmla	Okunuş
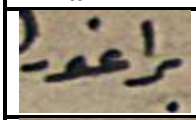	bıraġur
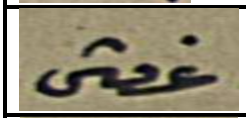	ġuruş
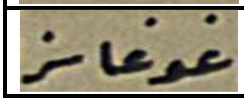	ġavġasız

Cönk metninde –(y)Up ulaç ekinin genel olarak yuvarlak şekilde kullanılma eğilimi olmasına rağmen bazı örneklerde yuvarlak ünlü gösterilmez. 28b sayfası 593. beyitte geçen içip kelimesinin ulaç ekinin ünlüsü yuvarlak şekilde gösterilmemiştir. Buna rağmen aynı beyitte yer alan bil- fiilinin geniş zaman çekimi yuvarlak ünlülü olarak yazılmıştır. Bu durum cönklerde aynı beyit içerisinde bile imlada tutarsızlıkların, farklılıkların olduğunun kanıtıdır.

İmla	Okunuş
	içip
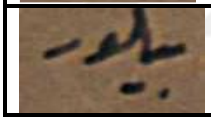	bilür

30a sayfasında 611. ve 612. beyitlerde “içelim” 30a sayfası 626. beyitte “çevirir” kelimesinde yuvarlaklık bulunmamaktadır. Düzleşme eğilimi olarak değerlendirilebilir.

İmla	Okunuş
	çevirir
	içelim

30a sayfası 624. ve 31b sayfası 674. beyitte yeterlik fiilinin olumsuzunun imlasına örnekler bulunmaktadır.

İmla	Okunuş
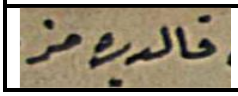	ḳaldıramaz

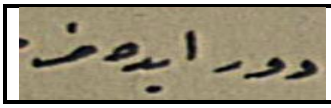	devr idemez

Ağız özelliklerine örnek oluşturabilecek bir diğer kullanım “ henüz açılmamış çiçek, tomurcuk” anlamında kullanılan ġonca kelimesinin “ﻎ” kullanımı ile “ġonça” biçiminde konuşulduğu gibi yazılmasıdır. 34b sayfası 764. beyitte tat- fiilinin ötümlü şekliyle “dadar” biçiminde yer alması, 35b sayfası 799. beyitte geçen “okudulsa” yazımı da söyleyişin imlaya etkisi olarak yorumlanabilir. İlgi çekici bir diğer örnek “her vakit, her zaman, devamlı olarak, sürekli” anlamında kullanılan daima kelimesinin söyleyişteki gibi ötümsüz şekilde “ṭā’ima” biçiminde yazıya geçirilmesidir. Bir diğer söyleyişin yazıya aktarılması örneği de “gösterme” fiil çekiminin “göstürme” biçiminde ağız özellikleriyle konuşulduğu gibi yazıya aktarılmasıdır.

İmla	**Okunuş**
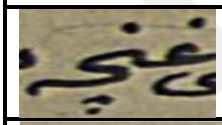	ġonça
	dadar
	oḳudulsa
	ṭā’ima
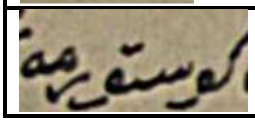	göstürme

Cönk metinleri boyunca ek fiilin genellikle isme bitişik şekilde yazıldığı görülmüştür. 33a sayfası 713. beyitte “yoġidi”, 33b sayfası 737. beyitte geçen “yoġiken” bu kullanımlara örnek olarak verilebilir.

İmla	**Okunuş**
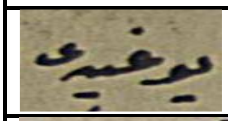	yoġidi
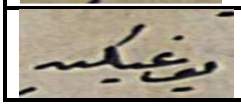	yoġiken

Cönklerde eklerin yazımı konusunda farklı uygulamalar mevcuttur. 36. sayfada 805. beyitte "maḥv idecek" yapısında bulunan -cAk gelecek zaman eki kökten ayrı olarak gösterilmiştir.

İmla	Okunuş
	maḥv idecek

"Zambakgillerden, ilkbaharda basit salkım şeklinde, daha çok açık mor renkli, keskin ve güzel kokulu çiçekler açan soğanlı ve otsu süs bitkisi" olarak bilinen sümbül m-b benzeşmesi gerçekleşmemiş şekliyle ve muhtemelen ağız özelliğiyle "sünbül" şeklinde yazıya geçirilmiştir.

İmla	Okunuş
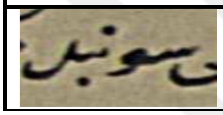	sünbül

Söyleyişin yazıya yansıması örnekleri cönk içinde sıklıkla görülmektedir. "kapalı duruma gelmek" anlamındaki kapan- fiili cönk içerisinde "kaban-" biçiminde ötümlü olarak geçmektedir. Cönk metinlerinin konuşulduğu gibi yazıya geçirildiğine uygun örneklerden biri olarak yorumlanması mümkündür. "Pamuk ipliğinden dokunmuş havlu" anlamında kullanılan peşkir kelimesi de kelime başında ötümlüleşmiş şekliyle "beşkir" biçiminde yazıya yansımıştır. "bu düreksiz ḳubbe-i bināya baḳ da ʿibret al" dizesinde geçen "direk" kelimesi yuvarlak ünlülü şekliyle "dürek" biçiminde görülmektedir. Ağız özelliklerinin yazıya aktarılmasında ilgi çeken bir diğer örnek "eskimiş bez veya kumaş parçası, çaput" anlamlarındaki paçavra kelimesinin "baçavra" biçiminde ötümlü haliyle beyitte yer almasıdır. Kelime başında ünsüz türemesine uygun bir örnek de "ayva" kelimesinin yazımıdır. "baġçe ḫār içün ağlar ḥayva nar içün ağlar" dizesinde görüldüğü gibi "ayva" kelimesi ünsüz türemesiyle "hayva" biçiminde yazıya geçirilmiştir. "püskülü olan, püskül takılmış olan" anlamındaki püsküllü sıfatı, cönk metninde yine ötümlü şekilde büsküllü olarak geçmiştir. Cöngü oluşturan kişi ya da kişilerin ağız özelliğinin yazıya yansımaları şeklinde yorumlanabilecek kullanımlar olarak bu örnekler değerlendirilmelidir.

İmla	Okunuş
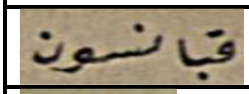	ḳabansun
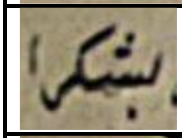	beşkir
	düreksiz
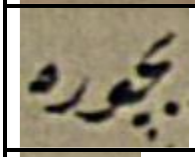	baçavra
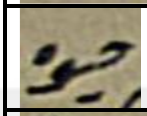	ḥayva
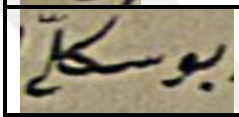	büsküllü
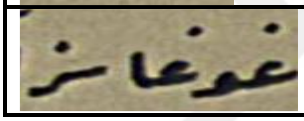	ġavġasız

Cönk metinleri boyunca aynı kelimenin farklı imlalarla gösterilmesine uygun örnekler vardır. Bu tutarsız yazımlara bir örnek de “deli, kaçık” anlamlarundaki dīvāne kelimesinde görülmektedir. Kalıplaşmış imlasında uzun ünlülerle dīvāne biçiminde yer alan kelime ilk ünlüsü gösterilmeden de metinde yer almıştır. Diğer benzer bir durum da “yangın” kelimesinin yazımındadır. Redif olarak tekrarlanan “yangın var” ifadesi şiirde farklı imlalarla görülmektedir. “yanḳın var” biçiminde ağız özellikleriyle aktarılan beyit farklı imlalarla “yanḳınvar” ve “yanḳın var” şeklinde geçmektedir. Cönklerin oluşturulma biçiminin not defteri mantığıyla olması, özensizliklerin bulunması ayrıca cönkleri hazırlayan kişilerin eğitim durumu bu farklılıkları oluşturmaktadır.

İmla	Okunuş
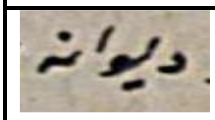	dīvāne
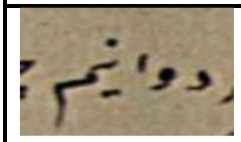	divāne

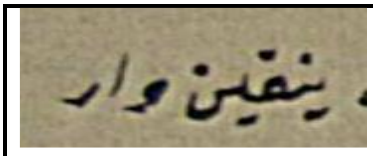	yanḳın var
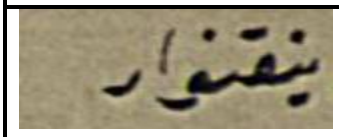	yanḳınvar

Bursa cönk metni içinde soru kelimesi “hangi” nin daima “ḳanġı” biçiminde ağız özellikleriyle geçtiği tespit edilmiştir.

İmla	**Okunuş**
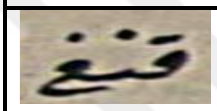	ḳanġı

Eklere dair farklı bir kullanım da cönk metni içinde iki kez geçen –cAk sıfat-fiil ekinin üzerine gelen +cAK küçültme ekinin kullanımıdır. “sevdiceğim” ve “öldücegim” şeklinde iki kelimede söz konusu olan bu kullanım, cönk metnini yazan kişi ya da kişilerin ağızlarında bu ekin işlek olduğuna bir işaret sayılabilir.

İmla	**Okunuş**
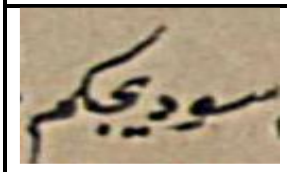	sevdicegim
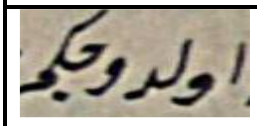	öldücegim

Çalışmada, cönk metninin imlası bir bütün olarak değerlendirilmiş ve metinler 19. yüzyıl imlasının temsilcisi olarak ele alınmıştır. Ancak cönklerin bir bakıma antoloji özelliği göstermesi, çok farklı yüzyıllardan çok farklı şairlere yer vermesi ve cönk yazarının şiirleri divanlardan orijinal imlalarıyla aktarmış olma ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır. Buna göre, çalışmada özgün biçiminden veya genel yazım eğilimlerinden farklı yazılan Arapça, Farsça kelimeler ile Türkçe kelime ve ekler üzerine genel bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Sözü edilen kelimeler üzerine yapılan

değerlendirmeler ise daha çok ses bilgisi ve biçim bilgisi görünümleri üzerinedir. İncelenen Bursa cönk metnine bakılarak cönk düzenleyicilerinin tercihlerine göre oluşturulmuş bu farklı imla özellikleri hakkında şunlar söylenebilir:

1. Cöngü düzenleyen kişi / kişilerin eğitim düzeylerinin düşük olması,
2. Cöngü düzenleyen kişi / kişilerin kendi ağız özelliklerini yansıtmaları,
3. Cönkte şiirlerine yer verilen şairlerin imla (belki ağız) özelliklerini yansıtmaları,
4. Cöngü düzenleyen kişi / kişilerin kendi telaffuz özelliklerini imlaya yansıtmaları ve böylelikle duydukları ve konuştukları biçimde yazmak istemeleri,
5. Cöngü düzenleyen kişi / kişilerin imlayı yeterli oranda bilmemeleri,
6. Cöngü düzenleyen kişi / kişilerin imlanın kendi tercihleri gibi olması gerektiğini düşünmeleri ve bir bakıma gelenekselleşen imlaya direniş göstermeleri.

Cönk metinleri üzerine yapılan incelemeler, tespit edilen unsurlar standart imlanın dışında ve çoğu zaman ikilikler barındıran örnekler olsa da bu farklılıklar Türkçesinin ses bilgisinin, biçim bilgisinin ve söz varlığının temelini oluşturduğu ve hepsi birer veri kaynağı olduğu için dikkate ve incelenmeye değer sonuçlardır.

İKİNCİ BÖLÜM

DİL İNCELEMESİ

1. İMLÂ ÖZELLİKLERİ

Orta Asya'dan Anadolu'ya yerleşen Türk toplumları etkileşimde bulunduğu bütün toplumların kültürel değerlerini yansıtmaktadır. Dile de yansıyan bu çeşitlilik, imla için de söz konusudur. Uygur imlası ve Arap-Fars yazı geleneklerinin üzerine kurulduğundan Eski Anadolu Türkçesinin imlasının kurallı ve düzenli bir yapıya sahip olduğunu söylemek mümkün değildir (Şahin, 2003: 33). Benzer imla özellikleri Osmanlı Türkçesi döneminde de karşımıza çıkmaktadır. Aynı sayfada hatta alt alta yazılan satırlarda bile kelimelerin yazılışında imla konusunda farklılıklar görülebilmektedir.

Cönkte Uygur imlası ve Arap-Fars imlasının izlerini gösteren örnekler şöyle gösterilebilir (Mansuroğlu, 1988: 249-250).

1- Uygur imlasına uygun örnekler:

a. Ünlülerin yazılması, bulur 3a/35, çevir 30a/626, görilür 31b/676

b. Kalın sıradan kelimelerde de (س) kullanılması, sancaġıŋ 16b/304, sofrasında 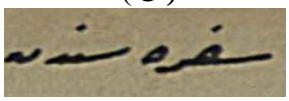 39b/860.

c. ç ve p ünsüzlerinin (ج) ve (ب) harfleri ile gösterilmesi; çatal 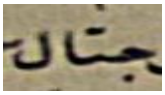 7a/137, ḳapudan 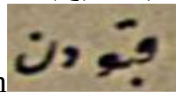 2a/4

d. Bazı eklerin tabandan ayrı yazılması; kendüsi 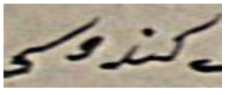 21b/438, içelim 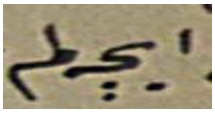 29b/611

2- Arap-Fars imlasına uygun örnekler:

a. Ünlülerin yazılmaması; gerekdir 32b/701, yazmaḳdan 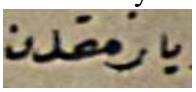 4a/66

b. ŋ için (ك)'in kullanılması; yeŋi 32b/705, beŋzer 37b/835

c. Klasik Osmanlıcada olduğu gibi kalın sıradan kelimelerde (ص) kullanılması; ṣanma 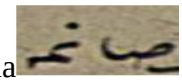 5b/107, ṣunar 21a/423

d. ç (چ) ve p (پ) nin kullanılması; çalan 32b/703, pek 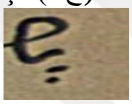 32a/694.

e. Eklerin kelime tabanından ayrılmaması olarak görülmektedir. kimseye 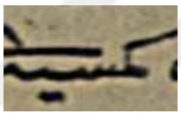 5b/107, güzelde 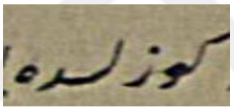 11b/179

Cönk metninin imla bölümünde ünlü ve ünsüz seslerin başta, ortada, sondaki şekilleri ve farklı imla kullanımlara sahip kelimeler, metnin özgünündeki hâlleriyle örneklendirilmiştir.

1.1. ÜNLÜLERİN YAZILIŞI

1.1.1. a Ünlüsünün Yazılışı

Başta

Cönkte başta a ünlüsünün yazılışı iki şekildedir.

› elif (ا) ile yazılış:

altun	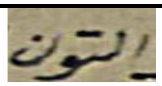	21a/420
anuŋ	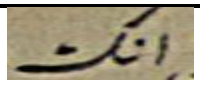	21a/424

arar	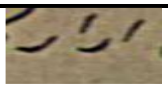	15b/281
aġalar	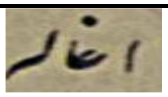	18b/347

› medli elif (ٓا) ile yazılış:

arası		12a/200
ayrılıḳ	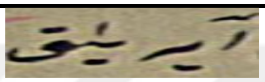	18b/351
alalım		35b/792
alınur		40b/876
açılmadı		41a/885

Ortada

Metinde ortada a ünlüsünün yazılışı üç şekildedir.

› elif (ا) ile yazılış:

başlayup	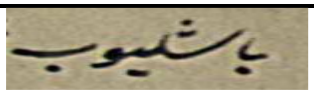	2b/410
başlama		33b/733
ḳararmış	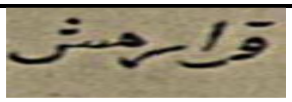	5b/109

› he (ه) ile yazılış:

başlayasın	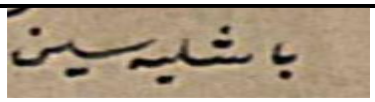	6a/113
ḳınalar	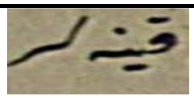	11b/189
ṭoġrasalar		24b/484

› işaretsiz yazılış:

olmayam	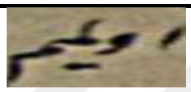	2a/10
olmasun		5b/102
bulmayup	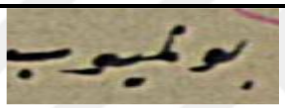	17b/327

Sonda

Metinde sonda a ünlüsünün yazılışı iki şekildedir.

› elif (ا) ile yazılış:

saŋa	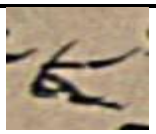	6b/125

› he (ه) ile yazılış:

ola	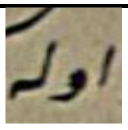	10b/160
yola	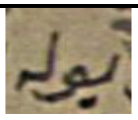	3b/56

rıżāsıyla	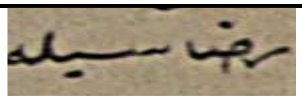	4a/67

1.1.2. e Ünlüsünün Yazılışı

Başta

Metinde başta e ünlüsünün yazılışı daima tek şekildedir.

› elif (ا) ile yazılış:

eyleme		18a/335
elinde	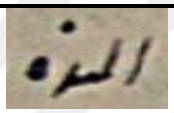	19a/367
eski		32a/684

Ortada

Metinde ortada e ünlüsünün yazılışı üç şekildedir.

› elif (ا) ile yazılış:

gelen	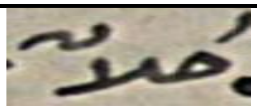	34a/756

› he (ه) ile yazılış:

nerelerde	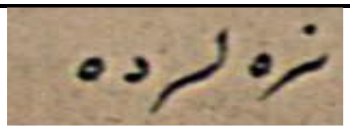	6a/120

kimseler	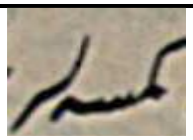	21b/435

› işaretsiz yazılış:

söyleme	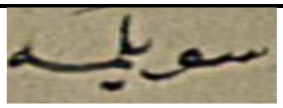	3b/54
neler		36b/824
seversen	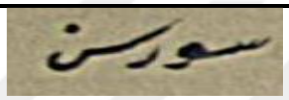	18a/335

Sonda

Metinde sonda e ünlüsünün yazılışı tek şekildedir.

› he (ه) ile yazılış:

yiye		2a/12
üzre	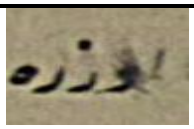	16a/289
böyle	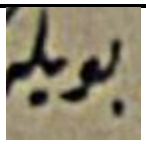	13a/218

1.1.3. ı Ünlüsünün Yazılışı

Kelimenin okunuşundan veya metnin bağlamından tespit edebilen ı ve i ünlülerinin ayırt edilebilmesi için metinde ayrı bir işaret kullanılmamıştır.

Başta

Başta ı ünlüsünün yazılışı iki şekildedir.

› elif (ا) ile yazılış:

Işfahāndanmı	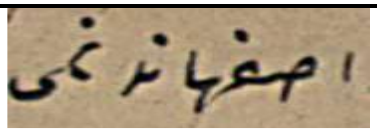	12b/209
ıssız		22a/448

› elif ve ye (ا ى) ile yazılış:

ırağ	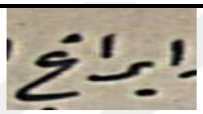	33b/726
ırmağı	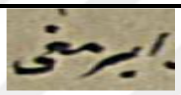	20b/392

Ortada

Metinde ortada ı ünlüsünün yazılışı iki şekildedir.

› ye (ى) ile yazılış:

ṣarılınca	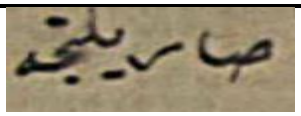	3b/49
başlayasın	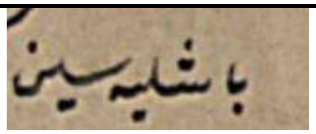	6a/113
belādır	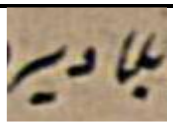	6a/122

› işaretsiz yazılış:

ḳılındı	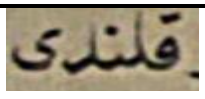	4b/88

ḳılıc	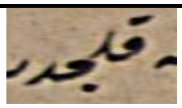	6a/122
yazmışlar	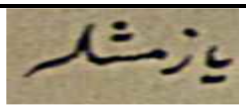	18b/344

Sonda

Cönkte sonda ı ünlüsünün yazılışı daima tek şekildedir.

› ye (ى) ile yazılış.

buldı		33b/741
boylı	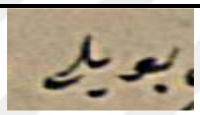	12a/199
delikanlı	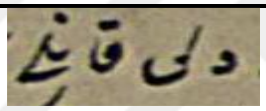	10b/158

1.1.4. i Ünlüsünün Yazılışı

Başta

Metinde başta i ünlüsünün yazılışı iki şekildedir.

› elif ve ye (ا ى) ile yazılış:

iderseŋ	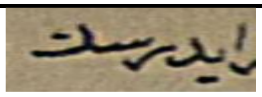	5b/101
işi	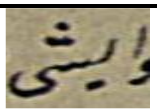	21a/420
irdi		27b/564

› elif (ا) ile yazılış:

istesem	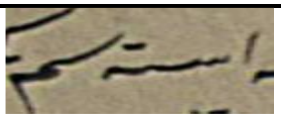	10a/150
incedür	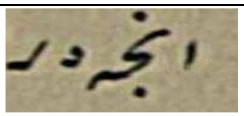	21a/419
incinmesin	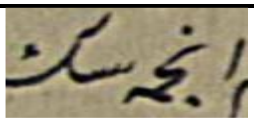	21a/420

Ortada

Metinde ortada i ünlüsünün yazılışı iki şekildedir.

› ye (ى) ile yazılış:

didi	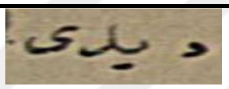	3b/49
bilürem		6b/124
lebidir	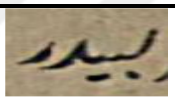	4b/78

› işaretsiz yazılış:

yetmiş		16b/305
giyse	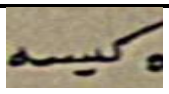	4b/82

Sonda

Metinde ortada i ünlüsünün yazılışı daima tek şekildedir.

› ye (ى) ile yazılış:

gidici	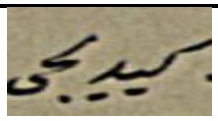	11b/187
düşeli	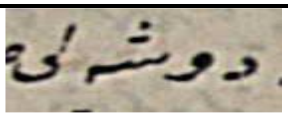	14b/260
meyi		36a/804

1.1.5. o Ünlüsünün Yazılışı

Kelimenin okunuşundan veya metnin bağlamından tespit edebildiğimiz o, ö, u ve ü ünlülerinin ayırt edilmesi için metinde ayrı bir işaret kullanılmamıştır.

Başta

Metinde başta o ünlüsünün yazılışı daima tek şekildedir.

› elif ve vav (ا و) ile yazılış:

olunsa	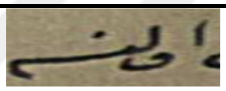	25b/500
on		20b/394
otuz	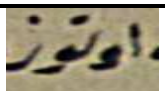	20b/394
oynar	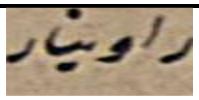	6a/121

Ortada

Metinde ortada o ünlüsünün yazılışı tek şekildedir.

› vav (و) ile yazılış:

ḳoyun	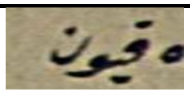	20b/394

ḳoyma	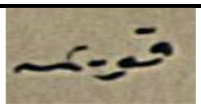	13b/233
yoḳsa	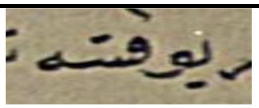	5b/105

1.1.6. ö Ünlüsünün Yazılışı

Başta

Metinde başta ö ünlüsünün yazılışı tek şekildedir.

› elif ve vav (او) ile yazılış:

öpdüm	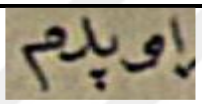	5b/109
öldürür	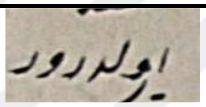	14b/253
öyle	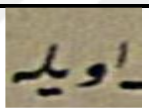	10b/158

Ortada

Metinde ortada ö ünlüsünün yazılışı daima tek şekildedir.

› vav (و) ile yazılış:

görmeyince	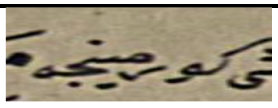	4b/82
dört		16b/299
sözüŋ	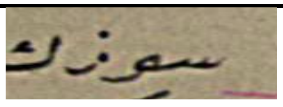	5a/99

1.1.7. u Ünlüsünün Yazılışı

Başta

Metinde başta u ünlüsünün yazılışı daima tek şekildedir.

› elif ve vav (او) ile yazılış:

uyuyanlar	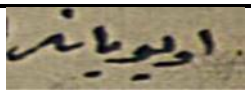	29b/620
uzatma		36a/812
uṣandım	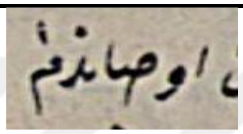	14b/258

Ortada

Metinde ortada u ünlüsünün yazılışı iki şekildedir.

› vav (و) ile yazılış:

buyur		35a/780
ṣanuruz	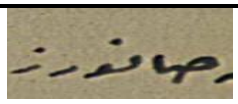	35a/782
ṭoldurup		16b/297

› işaretsiz yazılış:

ḳonunca	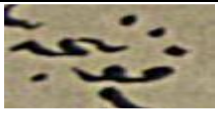	16b/298

olunmuş	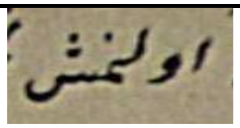	13b/228
budur	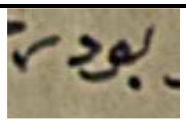	7a/134

Sonda

Metinde sonda u ünlüsünün yazılışı daima tek şekildedir.

› vav (و) ile yazılış:

yaġlu	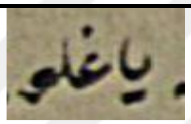	17a/312

1.1.8. ü Ünlüsünün Yazılışı

Başta

Metinde başta ü ünlüsünün yazılışı tek şekildedir.

› elif ve vav (او) ile yazılış:

üçyüz	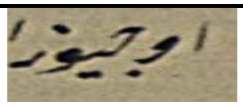	21a/424
üstüne	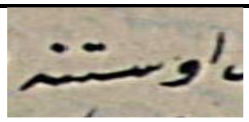	22a/447
üzilür	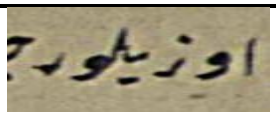	21a/419

Ortada

Metinde ortada ü ünlüsünün yazılışı tek şekildedir.

› vav (و) ile yazılış:

yüzden	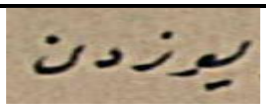	6b/132
bugün	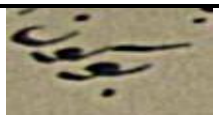	16b/301

Sonda

Metinde sonda ü ünlüsünün yazılışı daima tek şekildedir.

› vav (و) ile yazılış:

diyü	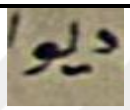	11a/168
şimdidengerü	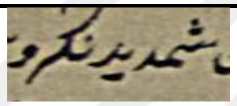	17b/316
dürlü		17b/330

1.2. ÜNSÜZLERİN YAZILIŞI

Türkçedeki ç, p, g, ŋ gibi sesleri karşılayacak harflerin bulunmadığı Arap alfabesi ile yazılmış Türkçe metinlerde fonetik özellikleri tespit etmek güçtür.

1.2.1. p Ünsüzünün Yazılışı

Başta

Metinde başta p ünsüzünün yazılışı tek şekildedir.

› p (پ) ile yazılış:

pervāneyi		3a/47
peymānesi	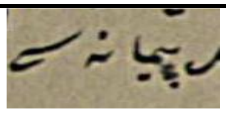	10b/160
pekdir	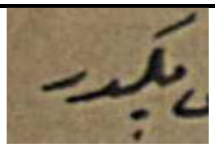	32b/696

Ortada

Metinde ortada p ünsüzünün yazılışı iki şekildedir.

› p (پ) ile yazılış:

yapsa	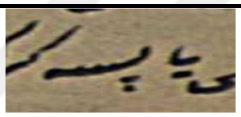	15b/279
ḳapuŋa	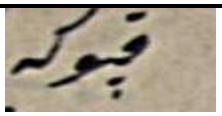	19b/369
büspütün	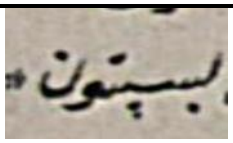	14a/238
napayım	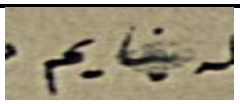	17b/324

› b (ب) ile yazılış:

ḳabansun	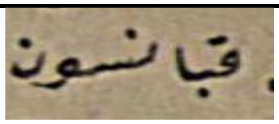	4b/79

Sonda

Metinde sonda p ünsüzünün yazılışı iki şekildedir.

› p (پ) ile yazılış:

yap	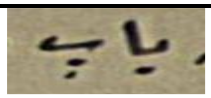	29b/610
içip	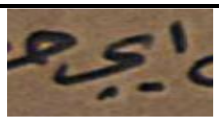	28b/593

› b (ب) ile yazılış:

geçüp	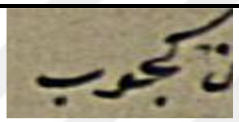	17a/313
uyup	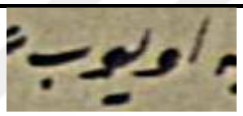	17b/321
arayup		31a/658

1.2.2. ç Ünsüzünün Yazılışı

ç (چ) ve c (ج) işareti ile gösterilmiştir.

Başta

› ç (چ) ile yazılış:

çehre-nümā		18a/836
çalınur		16b/299

çeker	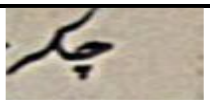	14b/250
çalan	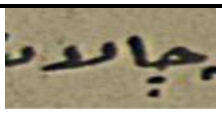	32b/703

Ortada

› ç (چ) ile yazılış:

niçün		27a/550
gerçek	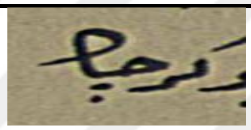	32a/687
geçürdüm	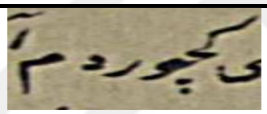	18b/354

› c (ج) ile yazılış:

geçmege		17a/308
geçmedi		13a/213
üçyüz	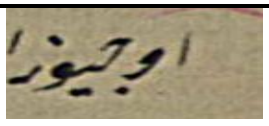	21a/424

Sonda

› ç (چ) ile yazılış:

hi̱ç		32b/698
aç	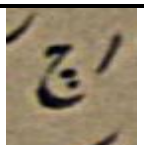	15a/271
birḳaç	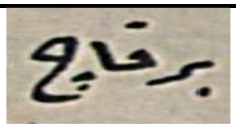	31a/666

› c (ج) ile yazılış: Çoğunlukla c ile yazılmıştır.

hiç		11a/175
birḳaç	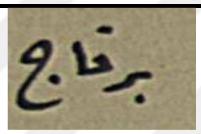	32b/703

1.2.3. t Ünsüzünün Yazılışı

t ünsüzü ince sıradan ünlülerin yanında t (ت), kalın sıradan ünlülerin yanında ṭ (ط) ile yazılmıştır.

Başta

› t (ت) ile yazılış:

tek		40b/879
ten		16b/300
terk	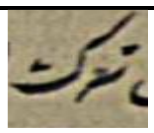	17b/321

› ṭ (ط) ile yazılış:

ṭaşa		3a/41
ṭoldı	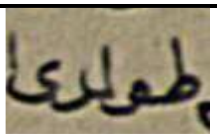	5b/106
ṭopraḳı		16b/300

Ortada

› t (ت) ile yazılış:

bütün	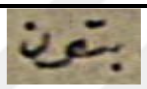	3b/55
itdikçe	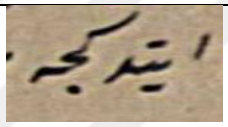	6b/132
getür	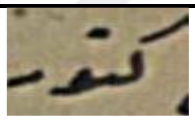	29b/608

Sonda

› t (ت) ile yazılış:

dört		16b/299
hikmet		26b/535
rāḥat	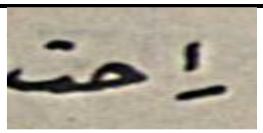	30b/648

1.2.4. s Ünsüzünün Yazılışı

s ünsüzü ince sıradan ünlülerin yanında s (س), kalın sıradan ünlülerin yanında ṣ ص ile yazılmıştır.

Başta

› s (س) ile yazılış:

sözüm		17a/309
söyledi	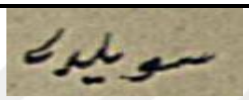	21a/421
seni		21b/430

› ṣ (ص) ile yazılış:

ṣunar	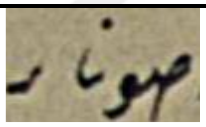	21a/423
ṣormadım	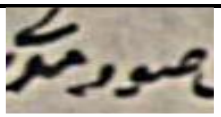	14b/260
ṣoldı	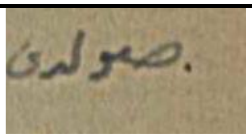	41a/885

Ortada

› s (س) ile yazılış:

besleyüp		29a/604

kimesne		4a/76
nesne		30a/631

Sonda

› s (س) ile yazılış:

kes		34a/747
nefes		33b/730

› ṣ (ص) ile yazılış:

müşaḫḫaṣ	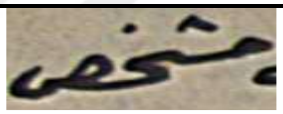	26b/535

1.2.5. k Ünsüzünün Yazılışı

İnce sıradan ünlülerin yanında k (ك), kalın sıradan ünlülerin yanında ḳ (ق) ile yazılmıştır.

Başta

› k (ك) ile yazılış:

kendüsi	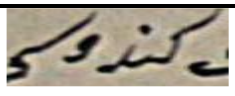	21b/438
kesmiş	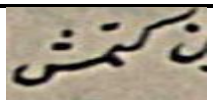	22a/449
keskün		17a/308

› ḳ (ق) ile yazılış:

ḳaldı	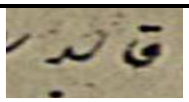	10b/162
ḳorḳaram	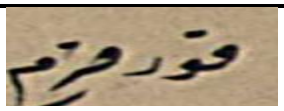	12b/209
ḳırmızı		12a/197

Ortada

› k (ك) ile yazılış:

çeker	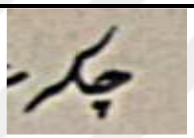	14b/250
göçmekdedür	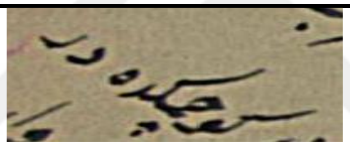	16b/303
on sekiz	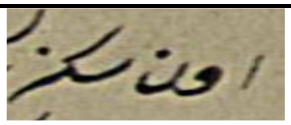	20b/394

› ḳ (ق) ile yazılış:

yoḳsa	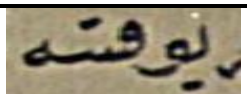	5b/105
ṭoḳunma	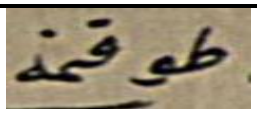	3b/50
aḳup		18b/349

Sonda

› k (ك) ile yazılış:

melek	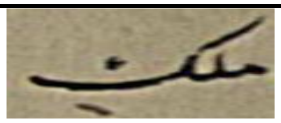	13a/212
virmek	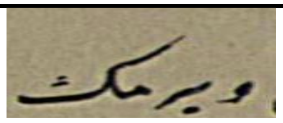	13b/225
felek	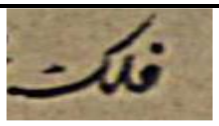	15b/276

› ḳ (ق) ile yazılış:

oḳ	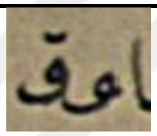	7a/137
çoḳ	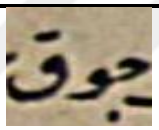	12a/196
ḳuyruḳ	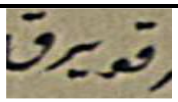	10b/156

1.2.6. g Ünsüzünün Yazılışı

İnce sıradan ünlülerle g (ك), kalın sıradan ünlülerle ġ (غ) ile yazılmıştır.

Başta

› g (ك) ile yazılış:

görmedüm	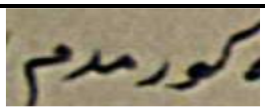	10a/148
gündüz	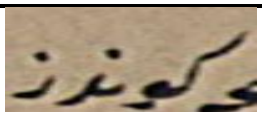	6a/113

getürmiş	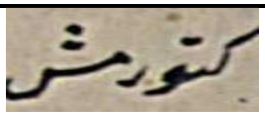	22a/448

› ġ (غ) ile yazılış:

ġuruş		31a/666
ġurbet		24b/485

Ortada

› g (ك) ile yazılış:

deger	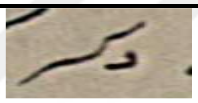	21b/433
degdirme	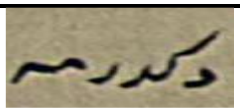	18a/338
degil	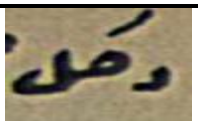	39a/852

› ġ (غ) ile yazılış:

şormağa		23b/477
aŋladığım	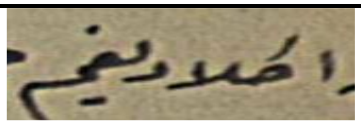	29b/615
oğlı	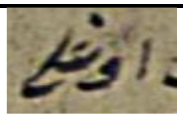	

Sonda

› g (ك) ile yazılış:

beg	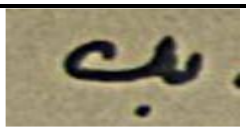	39a/853

› ġ (غ) ile yazılış:

yaṣaġ	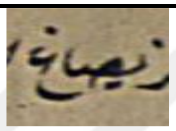	3b/48
bāġ		3b/48
dīriġ	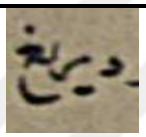	4b/91

1.2.7. ŋ Ünsüzünün Yazılışı

ŋ ünsüzü kelime başında bulunmaz. Kelime içinde ve sonunda kullanılması durumunda (ك) ile gösterilmiştir.

Ortada

saŋa		6b/131
baŋa	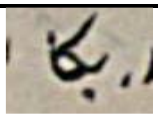	14b/256
ʿaşḳıŋa	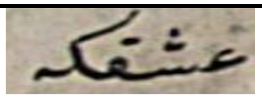	14b/259

Sonda

iseŋ		15a/269
itdüŋ		16b/301
biŋ	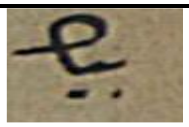	25b/501

1.2.8. Bitişik Yazılan Kelimeler

Cönkte bazı kelimeler kendilerinden önceki kelimelerle bitişik yazılmıştır.

-IlA

ʿaşḳıla	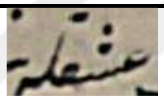	19a/358
ḳahrıla	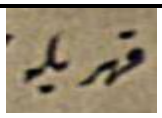	2a/1

gerü Kelimesi

şimdidengerü	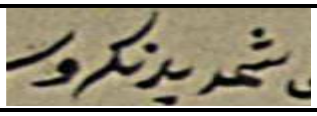	17b/323

kadar Kelimesi

olḳadar	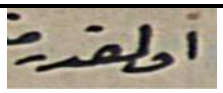	26b/536

1.2.9. Şeddenin Kullanımı

Metinde şeddenin kullanımı kurallı değildir. Cönk metninde bu konuda da bir sistem söz konusu değildir.

sükkere	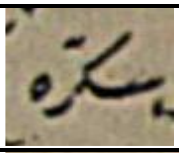	4a/75
güzeller	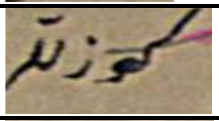	4b/78
zavallı	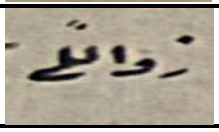	37b/835

1.2.10. Arapça ve Farsça Tamlamaların Yazımı

Cönkte tamlamaların bazen hiçbir işaret belirtilmeden bazen de (ی) kullanılarak yazıldığı görülmüştür.

bād-ı fenāya	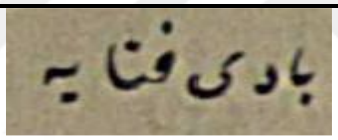	13b/226
cām-ı ecelden		16a/297

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SES BİLGİSİ

1.1. ÜNLÜLER

Cönkte karşımıza çıkan ünlüler şunlardır: a, e, ı, i, u, ü, o, ö.

1.1.1.Ünlü Değişmeleri

e ~ i

Eski Türkçeden beri i/ė (bir-/ bėr-/ vėr-), e>i (ked-> giy-) şeklindeki ikili gelişmeler söz konusudur. Bu sebeple bu konu Thomsen başta olmak üzere pek çok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Ancak Türkçenin bütünü içinde her iki yönde olan bu değişime temel olan ortak ve aslî bir kapalı e'nin varlığı kesin değildir (Emre, 1946: 487-489; Tulum, 1968: 38; Korkmaz, 2005: 484). Harezm Türkçesi özelliği gösteren Nehcü'l-Ferâdîs (2004)'te kapalı e /ė/ nin ilk hecede üstünlü yÀ ( ) ile gösterimi ve düzenli kullanımı görülür. Bunun yanında Batı Türkçesi eserlerinde yazıda bu sesi gösteren belirleyici bir işaretin olmayışı bu sesin tespitini güçleştirmiştir. Bu sebeple sesin iki yönlü gelişimi tarihî metin çalışmalarında da sesin çeviriyazıya aktarımı ile ilgili bir ikilik oluşturmuştur. Duman (2008: 43) Eski Anadolu Türkçesi döneminde, daha çok hareke ve zaman zaman da harflerle gösterildiklerinde ünlülerin tespitinde bir sorun olmadığını, burada asıl meselenin ilgili kelimelerde kök hece ünlülerinin kapalı e /ė/ ile mi yoksa /i/ ile mi gösterilmesi olduğunu belirtir. Yine bu tercihin de aslî bir kapalı e sesinin varlığının kabul edilip edilmemesiyle alakalı olduğunu söyler. Yılmaz (1991: 160), Eski Anadolu Türkçesi ve Eski Osmanlıcada kök hecede bir ė sesinin yaygın olduğunu belirtirken Türkologların çoğunlukla /e/ ile söylenip Eski Anadolu Türkçesi ve Eski Osmanlıcada işaretlenmiş köklerde bir /ė/ görme eğiliminde olduklarından bahseder. Tezcan (1994: 11), Mansuroğlu (1956: 33; 1988: 250), Canpolat ve Önler (2007) "Eski Türkçedeki kök hece /i/'lerinin bugünkü Batı Türkçesinde birer kapalı e ile karşılanmış olduklarını ancak, bunların Klasik Osmanlı imlasında söylenişe aykırı olarak /y/'li şekilde yazılageldiklerini göz önünde bulundurarak Eski Anadolu Türkçesinde de böyle bir yazılışın kapalı e'ye tekabül etmesi gerekeceği görüşünden hareketle…" (Korkmaz, 2005: 484) /ė/ şeklinde

bir yazımı tercih etmişlerdir. Diğer yandan bu hususta kesinlik olmaması sebebiyle Korkmaz (1973: 105), Timurtaş (1994: 20-21), Özkan (2000: 100) /i/'li yazımı tercih ederler. Korkmaz (2005: 484) Eski Anadolu Türkçesinde ortak bir yazım geleneğinin oluşmamasına işaret ederek yazım ve söyleyiş arasındaki bağın kopmadığını belirtir. Bu sebeple de özellikle yazım sistemi sağlam olan metinlerde esre veya esreli y ile yazılmış olan ünlülerin, yazımda /i/ ile gösterilmesi gerektiğini söyler. Duman (2008: 43) " Hiç olmazsa tek şekilliğin hakim olduğu devrelerde ve bu tek şekilliği sistemli bir şekilde aksettiren harekeli yazılışları dikkate almak ve bunları esre veya ile yazılı ise i, üstün ile yazılı ise e olarak kabul etmek ve öyle aktarmak bizce de akla daha yatkın gözüküyor." derken bu durumun kapalı e sesinin olmadığı anlamına gelmediğini özellikle vurgular. Duman'ın (2008: 46) kapalı e sesi üzerine yaptığı dikkat çekici bir yorum da "…aynı kelimenin farklı yerlerde ve zamanlarda ayrı şekilde işaretlenmesi değil, aynı yerde aynı kelimenin çift harekeyle gösterildiği yazılışlarla da karşılaşıldığı (örn. erte~ irte İz.46a/2)" ile ilgilidir. Yine Duman (2008: 74) bu husus üzerine sonuç değerlendirmesinde harekeli metinlerde bu işaretlere itibar edilmesini, ancak aynı yerde aynı kelimenin çift harekeli yazımında kapalı e sesinin /ė/ olarak gösterilebileceğini söyler. Erdem ve Gül (2006: 143) Anadolu ağızlarındaki kapalı e sesini temel alarak Eski Anadolu Türkçesi ile Anadolu ağızları arasındaki ilişkiyi inceledikleri ayrıntılı çalışmanın sonuç bölümünde "bėl, ėl, yė-, yėr, gėri, yėdi, ėlli vb." gibi kelimelerin Anadolu ağızlarında sistemli gösterildiğini belirtirler. Bu sebeple, bahsi geçen bu kelimelerin Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde kapalı e /ė/ ile çeviriyazıya aktarılması gerektiğini söylerler.

Cönk içerisindeki hareke kullanımı söz konusu olmadığı için ė tespiti konusunda bir yöntem belirlenememiştir. Metinde nasıl gösterildiyse çeviriyazıda da o şekilde aktarılarak ünlülerin gösterilmesi yoluna gidilmiştir. O nedenle cönklerde ė varlığı hakkında bir sonuca ulaşmak mümkün değildir. Metinde ilk hecede i olarak karşımıza çıkan fakat günümüz Türkçesinde e olarak kullanılan kelimeler, kapalı e kullanımının cönk metninde bu şekilde yapıldığını düşündürmektedir. ė sesini düşündüren kullanımlarla ile ilgili metinde yer alan örnek kşu şekildedir:

gice	10a/148
irer	18b/353

yirde	22a/445
irişür	2a/1
vir	2a/13
sil	11a/169
il	11a/169

1.1.2. Uzun Ünlüler

Eski Türkçede aslî ünlü uzunlukları tespit edilmiştir. Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinde uzun ünlüleri tespit etmek güç olmakla birlikte Arapça ve Farsça kelimelerdeki ā, ī, ū ünlüleri rahatlıkla görülmektedir. Cönk metinlerinde Türkçe kelimelerdeki uzun ünlülerin tespitindeki güçlük Arap ve Uygur imlâsının bir arada bulunmasından ve cönk imlasının tutarsızlık göstermesinden kaynaklanmaktadır.

1.1.3.Ünlü Değişmeleri

Dil incelemelerinin temelini ses bilgisi oluşturmaktadır. Ses bilgisi ya da fonetik, ünlülerin ünlülere veya ünsüzlerin ünlülere yaptığı etki sonucunda bir ünlünün nitelik değiştirmesi olarak değerlendirilmektedir. Bursa cönk metninde görülen ses değişimleri aşağıda incelenmiştir:

1.1.3.1.Ünlü Uyumları

Bir kelimenin ünlülerinin kalınlık-incelik düzlük-yuvarlaklık gibi açılardan uygun olması durumudur. Türk dilinin en önemli ses özelliklerinin başında gelmektedir. Osmanlı Türkçesi döneminde de yabancı dillerden yazı diline giren kelimeler, Türk diline yerleştiklerinde ilk başlarda aykırı örnekler yaratmış; ama zamanla dilin Türkçeleştirme eğilimi, onları Türkçenin kurallarıyla uyumlu bir yapıya dönüştürmüştür. Bursa cönk metninde bu uyumlarla ilgili olarak karşılaşılan örnekler sıralanacaktır:

1.1.3.1.1. Damak uyumu

Eski Türkçeden beri gelişmiş bir şekilde görülen bu uyum, söz içindeki ünlüleri ince (ön) ve kalın (art) sıraya göre ayarlayan uyumdur (Şahin, 2009:42). Bu uyum, çeşitli kaynaklarda kalınlık-incelik uyumu, damak uyumu, önlük-artlık uyumu gibi biçimlerde geçebilmektedir. Türkçenin hemen hemen her devrinde çok sağlam olarak işleyen bu uyum günümüzde de devam etmektedir.

Türkçe kelimelerde var olan damak uyumu, Bursa cönklerinde bazı örnekler dışında tam olarak görülmektedir. Bu örnekler şu şekilde sıralanabilir:

baksa	2a/4	almada	26a/515
giyerim	2a/7	sanup	26b/533
geçmezem	2b/14	bunca	27b/554
gözleri	10a/142	yıllarca	29a/602
sendeki	21b/427	uyanırlar	29b/620
yamandur	21b/435	yüküni	30a/624
tokunma	23a/470	dürlü	31a/659
yıkıla	24b/487	çekdi	34b/766
bıragup	34b/768	bunlarıŋ	39b/860

Türkçede -yor, -ki, -ken gibi ekler, damak uyumuna aykırı kullanımlar oluşturabilmektedir.

gide-yor	10b/160
yazarken	20b/413
altındaki	4b/92
geliyor	15/284
kasd idiyor	20a/378

Alınma kelimelerdeki ünlü uyumları ise şu şekilde görülmektedir:

zerrece	20a/379
ateşlere	18a/339
mihrindir	16a/292
cemaliŋden	16a/290

1.1.3.1.2. Dudak uyumu

Türkçe bir kelimede, düz ünlüden sonra düz ünlünün; yuvarlak bir ünlüden sonra, dar yuvarlak veya geniş düz ünlünün gelmesiyle sağlanan ünlü uyumuna dudak uyumu denir. Küçük ünlü uyumu, dudak benzeşmesi, düzlük-yuvarlaklık uyumu bu uyumun diğer adları olarak geçmektedir. Eski Türkçe döneminde varlığından şüphe edilmeyen dudak uyumu Develi'ye göre, Batı Oğuz şivesinin tarihi devirlerinde, pek çok fonetik tesirle bozulmuş daha sonra yeniden gelişmeye başlamış olup 18. yüzyılın sonlarında tamamlanmıştır (Develi: 1995, 60).

Bursa cönk metinlerinde hem Eski Anadolu Türkçesi dönemini hem de Osmanlı Türkçesi dönemini işaret eden izler olduğu için bir standartlaşmadan bahsedebilmek mümkün değildir. Eski Anadolu Türkçesini işaret eden parçalarda bazı eklerin sürekli yuvarlak ünlülü bazılarınınsa sürekli düz ünlülü kullanılmasından dolayı dudak uyumu bozulmaktadır. Osmanlı Türkçesine ait izlerin belirginleştiği örneklerde ise dudak uyumunun daha sık sağlandığı gözlemlenmiştir. Buna bağlı olarak öncelikli şekilde Bursa cönk metninde dudak uyumu aykırılığı oluşturan sebepler, taban ve eklerde ayrı ayrı incelenmiştir.

Tabanlarda

Yuvarlaklık ve Yuvarlaklaşma

Bir sebebe bağlı kalmadan Eski Türkçe devresinden beri devam eden yuvarlaklıklardır. Buna uygun örnekler şu şekilde gösterilebilir:

kendüsi	21b/438
altun	4b/82
karşudan	5b/104
ilerüde	6a/119
yazu	4a/66

Eski Türkçedeki G sesinin erimesi sonucu Eski Anadolu Türkçesinde ortaya çıkan bazı yuvarlaklaşmalar da Bursa cönk metninde görülmektedir. Bu durum cönklerde tek bir döneme ait metin parçalarının yer almamasından kaynaklanmaktadır. Bursa cönk

metninde görülen G sesi erimesi sonucu ortaya çıkan bazı yuvarlaklaşmalara örnek aşağıda verilmiştir.

ḳapıġ > ḳapu	19b/369
ṭatlıġ > ṭatludır	22a/443
ḳamaġ/ḳamıġ/ḳamuġ> ḳamu	3b/51

Dudak ünsüzlerinin yanındaki ünlüyü yuvarlaklaştırmasına örnek verilmiştir.

demür	22a/441

Düzlük ve Düzleşme

Eski Türkçeden beri devam eden ikinci hece düzlüğünün devam ettiği veya yuvarlak ünlüye dönüştüğü şekiller bir arada kullanılmıştır. İkili kullanımlar mevcuttur.

yüri	35b/792
yürü	41a/884

Eklerde

Yuvarlak ünlü bulunduran ekler

Eski Türkçeden Beri Yuvarlak Ünlü Bulunduran Ekler

+ArU Yön eki: Cönkte ek, yuvarlak ünlülü olarak tespit edilmiştir.

yuḳaru	19a/361
ilerüde	6a/119

-dUK Sıfat-fiil eki: Cönkte ekin düz ünlülü şekli 32 kez tespit edilmiştir. 1 kez ekin kullanımında (و) harfinin kullanımı ile yuvarlaklık görülmüştür.

etdügiŋi	6a/112
sevdigi	10a/145
açmadıġıŋ	20a/383

-DUr-Çatı Eki: Cönkte düz ünlülü şekli tespit edilememiştir.

ḳavuşdur	10a/142
ṣoldurdum	10b/161
öldürdüŋ	11a/166

+DUr bildirme eki: Cönkte ekin kullanımı ile ilgili bir düzensizlik mevcuttur. 49 kez yuvarlak ünlülü olarak kullanılmış, 110 kez ise düz ünlülü olarak tercih edilmiştir. Cönklerin genel özelliğine uygun olarak ek, düzlük ve yuvarlaklık açısından birlik içinde değildir.

mübtelādır	11a/174
yoḳdur	15b/277
yamandur	21b/435

-sUn Emir kipi 3. tekil kişi eki: Cönkte 28 kez yuvarlak 12 kez düz ünlülü şekilde görülmektedir.

ögrensin	4b/82
ḳırılsun	10b/155
dolansun	11a/167

-(U)K Fiilden isim yapma eki: Cönkte ekin yuvarlak ünlülü şekli tercih edilmiştir.

ṣaruḳ	7a/135
ḳuyruḳ	10b/156

-(y)Up Zarf-fiil eki: Cönkte ek 100 kez yuvarlak ünlülü görülmüştür. 6 kez düz ünlülü biçimine rastlanmıştır.

içip	28b/593
aġlayup	6a/111
çıḳup	4a/67

-Ur- Çatı eki: Cönkte ekin çoğunlukla yuvarlak ünlülü olmakla birlikte düz ünlü şekilde de yazıldığı tespit edilmiştir.

düşürdi	28a/570
ṭuyurduŋ	11a/165
geçirdim	18b/354

-Ur Geniş zaman eki: Cönkte ek 10 kez düz ünlülü olarak yazılmıştır, bunun dışındaki örnekler yuvarlak ünlülüdür.

çaġırır	21a/425
dizilir	23b/476
oḳunur	30a/627
ṣanılur	31b/670

Eski Anadolu Türkçesinde Yuvarlak Ünlü Bulunduran Ekler

-(y)AlUm İstek kipi 1. çoğul kişi eki: Cönkte bu ek düz ünlülü olarak görülmüştür.

oynaşalım	21a/422
gidelim	11b/186

-dUm/-dUK Görülen geçmiş zaman 1. kişi ekleri: Ünlüsünün yazımında farklı kullanımlar vardır. Yuvarlak ve düz ünlülü örnekler vardır. 40 kelimede yuvarlak ünlülü iken 42 kelimede düz ünlülü örnekler şunlardır:

buldum	20a/387
didüm	6a/122
eyledim	4a/69
dişledim	5b/109

-dUKçA Zarf-fiil eki: (و) harfinin yazımında farklı kullanımlar vardır. Cönkte de ekin 3 kez yuvarlak, düz ünlülü şekliyle ise 6 kez karşılaşılmıştır.

güldükçe	6b/126
itdikçe	6b/132

+(U)mUz 1. çoğul kişi iyelik eki: 2 kelimede yuvarlak ünlülü olarak kullanılmıştır. 22 kez düz ünlülü olarak tespit edilmiştir.

işimiz	19b/368
cānımız	7a/134
gönŋlümüz	21a/420

+lU İsimden isim yapma eki: 11 yuvarlak ve 13 düz ünlülü olarak karşımıza çıkmıştır. Ekin düzleşme eğiliminde olduğu görülmektedir.

ḳanlı	16b/298
yaşlı	24b/485
nāzlı	24b/488
zavallı	37b/835
büsküllü	21a/418

dürlü	31a/659

+(n)Uŋ İlgi hâli eki: Yuvarlak ve düz ünlülü olarak cönkte kullanılmıştır. 9 kez yuvarlak olarak kullanılmıştır.

ḳarġanuŋ	2a/11
anuŋ	4a/69
cihānıŋ	7a/139
dehānıŋ	19a/357

+(U)m I. tekil şahıs iyelik eki

Bursa cönk metninde 1 örnekte yuvarlak olarak rastlanan 1. tekil şahıs iyelik eki, diğer örneklerde düz ünlülü olarak görülmektedir.

göŋlüm	41a/884

+(U)ŋ II. tekil şahıs iyelik eki

Dudak uyumu bakımından uyum dışı olan bu ekin yanında bazı örneklerin düz ünlülü olarak uyuma girdiği görülmüştür. Bursa cönk metni içindeki metinler dönem açısından belli bir yüzyılla sınırlandırılamadığı için kuralsızlık söz konusudur.

kākülünüŋ	21a/417
ṭudaḳlarıŋ	22a/443
rūḥıŋ	22b/463

-(y)U Fiilden isim yapma eki: Cönkte rastlanan örneklerde ekin çoğunlukla düz ünlülü olarak kullanılmıştır.

ayrı	12a/198
ḳoḳulatma	10b/155

yazu	4a/66

1. Çoğul kişi eki -Uz: Ek sadece 1 örnekte yuvarlak ünlülüdür. Diğer kelimeler düz ünlülü olarak kaydedilmiştir.

ṣanuruz	35a/782
gitmişiz	24b/485
etmeyiz	35b/791

Düz ünlü bulunduran ekler

Eski Türkçeden Beri Düz Ünlü Bulunduran Ekler

İsimden isim yapma eki +cI:

Ekin cönkte düz ünlülü olarak tercih edildiği görülür. 1 örnek yuvarlak ünlülüdür.

avcular	11b/188
daʿvācı	31a/665
yardımcısıdır	31a/662

-DI/-DIlAr Görülen geçmiş zaman 3. kişi ekleri:

ḳodılar	2a/3
buldılar	4a/74
ḳılındı	4b/88
ṭoldı	5b/106

-IncA Zarf- fiil eki:

çıḳınca	7a/134
ṣarılınca	3b/49
erince	17a/313

+(s)I İyelik 3. tekil kişi eki: Devamlı düz ünlülüdür.

ḫastesi	2b/29
ṣadāsı	14b/249
kendüsi	21b/438
āyīnesi	31a/660

Eski Anadolu Türkçesinde Düz Ünlü Bulunduran Ekler

+I Belirtme hâli eki:

seni	11a/173
bunı	6b/126
ʿāşıḳı	11a/175

-IcAK Zarf-fiil eki:

eyleyicek	26a/513

Hem düz hem de yuvarlak ünlü ile kullanılan ekler

+(I)m/+(U)m I. Tekil kişi iyelik eki:

aŋladığım	29b/615

ḳāmetim	3b/49
nāzum	5b/104
cānum	7a/135

-dIŋ/-dUŋ Görülen geçmiş zaman 2. tekil kişi eki: Bu ek cönkte genellikle düz ünlülüdür. 6 kez yuvarlak ünlülü şekline rastlanmıştır.

yaġmaladıŋ	14a/244
egdiŋ	22b/458
uyarduŋ	11a/168

-UcI/-IcI Fiilden isim yapma eki: Bu ek metinde sürekli olarak düz ünlülü şekildedir.

gidici	11b/187
yaḳıcı	11b/187

+sIz/+sUz İsimden isim yapma eki: Metinde sürekli olarak düz ünlülü biçimde görülmektedir.

ġavġasız	40a/875
sebebsiz	4a/67
ıssız	22a/448

-(I)l-/-(U)l- Çatı eki:

dökülmüş	22a/449
yazılur	4b/85
süzilür	21a/419
ezilür	21a/419

-(I)ş-/-(U)ş- Çatı eki:

buluşmaḳ	9b/141

-(I)n-/-(U)n- Çatı eki:

görinür	29b/615
bulunur	31a/659
olunmaz	34b/769

Cönk, harekesiz bir metin olmasına rağmen ünlüleri net olarak tespit edilen örnekler, dudak uyumunun tam olarak sağlanamadığını ama uyumun sağlanması yönünde bir değişim sürecinin başladığını göstermektedir.

1.2.ÜNSÜZLER VE ÜNSÜZ UYUMU

Bursa cönk metninin imlasından tespit edilebilen ünsüzler şunlardır: b, c, ç, d, f, g, ġ, h, ḥ, ḫ, j, k, ḳ, l, m, n, ŋ, p, r, s, ṣ, s̲ , ş, t, ṭ, v, y, z, ẓ, ż, z̲. Osmanlı Türkçesinde de Türkçenin eski dönemlerinde olduğu gibi ötümlülük-ötümsüzlük uyumu görülmemektedir. Bu dönemdeki Arap harfli metinlerde kelimelere yeni ekler getirildiğinde genellikle ötümlü ünsüzler kullanıldığından ünsüz uyumunu tespit etmek zordur. Kalıplaşmış olarak kullanılan ekler kelimenin kök veya tabanı ötümsüz bir ünsüzle de bitse her zaman ötümlü olarak kullanılır. Cönkte bu duruma uymayan ve ünsüz uyumumun olduğu 2 örnek tespit edilmiştir. Bu duruma uygun bazı şöyle sıralanabilir:

+dA Bulunma durum eki:

vaḳtda	1b/1
ṣormaḳda	40a/872
aġustosda	3a/41
ʿāşıḳda	6a/116
melāmette	35b/790
elbette	31b/675

+dAn Ayrılma durum eki:

yazmaḳdan	4a/66
buluşmaḳdan	9b/141
ḫalḳdan	34a/747
felekden	37b/835

-dI/-dIlAr Görülen geçmiş zaman 3. kişi ekleri:

itdi	6b/132
ötdi	14a/237
iŋletdi	27b/560
gitdi	34b/768

+dUr Bildirme eki:

yoḳdur	11b/179
çoḳdur	12a/193
yazıḳdır	12a/195

−dUr Çatı eki:

ḳavuşdur	10a/142
ṭutdurduŋ	11a/172

1.3.FONETİK HADİSELER

Dillerin canlı bir yapıya sahip olmasından dolayı zaman içerisinde birtakım değişikliklere uğramaları mümkündür. GE5299 Bursa cönk metinlerinde de metin içerisinde gerçekleşen bu fonetik hadiseler ötümlüleşme, ötümsüzleşme, sızıcılaşma, erime, yutulma, dudaklılaşma, düşme, türeme, ikizleşme, tekleşme, hece düşmesi, geçişme, birleşme, ünsüz ayrışması, ünsüz kaynaşması ve darlaşma başlıkları altında incelenecektir:

1.3.1 Ötümlüleşme

Birtakım nedenlerle kelimedeki ötümsüz ünsüzlerin ötümlü ünsüzlere değişmesine ötümlüleşme adı verilmektedir. Bu hadise p-p, ç-c, t-d, k-g ünsüz çiftlerinde karşımıza çıkmaktadır. Oğuzcayı diğer Orta Türkçe şivelerinden ayıran en önemli fonetik özelliklerden biri, kelime başında ünsüzlerin ötümlüleşmesidir (Şahin, 2003: 43) Ötümlüleşmeler kelime başında, ortasında, sonunda gerçekleşebilir. Cönk metninde tespit edilen ötümlüleşme örnekleri şu şekilde sınıflandırılabilir:

Başta

A) t-

<u>İnce Ünlülü Kelimelerde</u>

d-<t-

degil	2b/19	düşeli	18b/347
ditredigi	3b/61	demür	22a/441
diler	33b/726	dili	22a/443
dişledim	5b/109	dişler	12a/198

<u>Kalın Ünlülü Kelimelerde</u>

d-<t-

duyar	11b/188
dolar	15a/263
dolansun	11a/167

ṭ-: ṭ- Bu kelimelerde kelime başındaki ötümsüz ses korunmuştur.

ṭaş	2a/12
ṭatludır	22a/443
ṭaġa	22a/452
ṭurmaz	7a/135

İnce Ünlülü Kelimelerde

k-: k-

kendüsi	21b/438
kimesne	4a/76
kime	2a/10
kesmiş	22a/449

İnce Ünlülü Kelimelerde

g-<k

geldi	41a/884	göçmege	16b/297
geçdi	41a/889	gibi	17b/330
gitmek	4b/83	giceler	14a/235
gerek	23b/476	gün	36a/803

Ortada

Tabanlarda

A) –t

İnce Ünlülü Kelimelerde

-d-<-t

yedi	19a/361
ideriz	19a/363
ögreden	28a/571

-t-<-t

getür	29b/608

Kalın Ünlülü Kelimelerde

-d-<-t

dudaġından	13a/214

-t-<-t

otuz	20b/394

B) –k

İnce Ünlülü Kelimelerde

-k-: -k

iki	18a/333
sekiz	20b/394

Kalın Ünlülü Kelimelerde

-k-: -k

yaḳın	3b/50
oḳumaġa	3a/46

yuḳaru	19a/361

C) -ç-: Cönk metninde birkaç istisna dışında -ç- sesleri -c- harfi ile de gösterilmiştir. Bu yüzden –ç- sesini tespit etmek güçtür.

gice	31a/656
nice	34b/769

-ç-<-ç

üçyüz	21a/424
içinde	16b/300

Kalın Ünlülü Kelimelerde

ç-<-ç

ḳaçan	4b/92

Ç) –p

İnce Ünlülü Kelimelerde

-b-<-p

gibi	6a/114

Kalın Ünlülü Kelimelerde

-p-<-p

ḳapuŋa	19b/369
ṭoprаḳ	16b/300

Farklı Kullanım

Cönkte sadece ķ ile biten kelimelerde ünlü ile başlayan ek almasına rağmen ötümlüleşmenin gerçekleşmediği bazı örnekler söz konusudur.

ṭopraķı	16b/300

1.3.1.

1.3.2. Ötümsüzleşme

Ötümlü ünsüzlerin yerlerini ötümsüz ünsüzlere bırakması hadisesine ötümsüzleşme denir. Ötümsüzleşme hadisesi Oğuzca için çok da karakteristik bir özellik değildir (Şahin, 2003: 47). Cönk metninde ötümlüleşmeye göre daha az karşımıza çıkan bir fonetik hadisedir.

aķca >aķçesiz	22b/463
işde >işte	4b/90
iz+de- r >ister	6a/119
bek >> pek	32a/694

1.3.3. Sızıcılaşma

Patlayıcı ünsüzlerin sızıcı ünsüzlere dönüşmesi olayına denir. Sızıcılaşma, Eski Anadolu Türkçesi dönemimde büyük ölçüde tamamlanmış ve Osmanlı Türkçesinde sadece bazı örneklerde görülen bir hadisedir. Günümüzde ağızlarda sıkça karşımıza çıkmaktadır. Cönkte yer alan d > y, -ķ >-ḫ sızıcılaşmasına dair örnekler verilmiştir.

ṭaķı >daḫı	30b/641
bedük >büyük	37b/833
adaķ > ayaķ	22a/448
ķod- >ķoy	11a/167
adur- >ayırup	18b/348

1.3.4. Erime

Kelime içerisinde sürekli bir ünsüzün, komşu ünlünün açıklığında eriyerek ve onu uzatarak kaybolmasıdır. Ünsüz düşmesi olarak da kabul edilmektedir; fakat ünsüzün konumu ve kaybolmaya bağlı olarak gerçekleşen uzun ünlüye işaret etmesi açısından farklı bir tasnif içerisinde yer almaktadır (Boz, 2001: 858). Cönkte tespit edilebilen bazı örnekler şu şekilde sıralanabilir.

G >> -Ø

ḳamıġ >ḳamu	3b/51
adruġ >> ayrı	24b/488
ḳatıġ >ḳatı	11a /176
ḳuruġ > ḳuru	33b/741
ḳuduġ >ḳuyuyı	31a/658

1.3.5. Yutulma

Hece başındaki G'lerin sızıcılaştıktan sonra hiçbir iz bırakmadan kaybolması ses olayına yutulma denilmektedir. Oğuzcada G'lerin sızıcılaşıp kaybolma eğilimi, yaygın bir hadisedir (Şahin, 1993: 84). Erimeden farkı düşen ünsüzün, komşu ünlü içerisinde erimeye fırsat bulamadan kaybolmasıdır. Bu nedenle kelimede erimedeki gibi uzun ünlü de oluşmamaktadır (Boz, 2001 s.859). Cönkteki yutulma örnekleri aşağıda sıralanmaktadır.

ḳulġaḳ >ḳulaḳ	17a/309
ḳısġa > ḳısa	39a/858
kergek >gerek	16b/299
bolġan > olanı	16b/307

1.3.6. Dudaklılaşma

Yuvarlak ünlüler olarak bilinen dudak ünlüleri ile dudak ünsüzleri yanında bulunan ünlü ve ünsüzlerin yuvarlaklaşması veya dudak ünsüzüne dönüşmesi olayıdır

(Karaağaç, 2013: 126). Dudaksılaşma olarak da adlandırılan bu ses olayı, cönkte ünlülerde -i- > -ü- ve ünsüzlerde -ġ- >-v- şeklinde gerçekleşmiştir.

temir > temür	22a/441
ḳaġuşdur- >ḳavuşdur	10a/142

1.3.7. Düşme

Seslerin birbirleriyle olan çeşitli münasebetleri bazen ünlü bazen de ünsüzlerin düşmesine neden olabilmektedir. Cönkte sıklıkla görülen düşmelerin nedenleri ünlü ve ünsüz düşmesi olarak örnekleriyle gösterilmiştir.

1.3.6.1.Ünlü Düşmesi

Vurgusuz orta hece ünlüsünün düşmesi:

aġız >aġzıma	22a/443
oġul >oġlı	23a/466
beŋize-> beŋzer	37b/835
üzere > üzre	38b/850
göŋül > göŋlüm	41a/884

i- fiilinin ekleşmesiyle:

isterseŋ	3a/39
sürersem	18b/352

“ile” edatının ekleşmesinde:

benimle	33b/757

1.3.6.2. Ünsüz Düşmesi

Ünsüz düşmesi olayının başta, içte ve sonda meydana gelme nedenleri şunlardır:

b- > Ø

bol- > ol-dı	3b/49
birle > ile	3b/60

a. Ünsüz gruplarında ve Son Seste Düşme:

Eski Türkçedeki akıcı- /l/- ve /r/ ünsüzlerinin Batı Türkçesinde düştüğü görülür. Cönkte buna uygun örnekler şu şekilde verilebilir.

(-l-<-lt-)>-l->-Ø

keltür- > getürmiş	22a/448
oltuz > otuz	20b/394
ol > o	13a/ 212

Cönkte "o" zamiri 51 kez "ol" olarak kullanılmış, 36 örnekte de "o" olarak görülmüştür.

Benzer iki ünsüzden birinin kaybolması:

ḳızsıl > ḳızıl	7a/136

-b >>-Ø

ṣub >>ṣu	37b/831

1.3.8. Türeme

Asıl kelimede olmadığı hâlde çeşitli nedenlerle türeyen ünlü/ünsüzlerin cönklerde karşımıza çıkan örnekleri, ünlü/ünsüz türemesi başlıkları altında gösterilmiştir.

1.3.8.1. Ünlü Türemesi

Cönkte de kelime ortasında ünlü türemesi daha çok yabancı kelimelerde görülmektedir. Ünlü türemesi daha çok alıntı kelimelerin çift doruklu hecelerinde görülür. Böylece heceler Türkçenin hece yapısına uygun tek doruklu düzenli hece durumuna geçmektedirler.

ḳoñ > ḳoyn~ḳony > ḳoyun	20b/394

1.3.8.2.Ünsüz Türemesi

Bir sözcüğün ön, iç ve son seslerinde bulunmayan bir ünsüzün sonradan türemesi olayıdır. Bu ses olayı çeşitli durumlarda görülebilmektedir. Özellikle ünlüyle biten bir köke ünlüyle başlayan bir ek getirildiğinde araya "y" koruyucu sesinin girmesiyle ünsüz türemeleri gerçekleşebilmektedir.

hayva	20a/387
gör-me-y-ince	4b/82
di-y-üp	26b/534
rıżā+(s)ı+y+ıla > rıżāsıyla	4a/67
heves+i+y+ile > hevesiyle	33b/741

Üçüncü şahıs iyelik ekine durum eklerinin gelmesiyle arada bir zamir n'sinin ortaya çıkmasıyla da ünsüz türemesi gerçekleşebilir.

iç+i+n+de > içinde	2b/30
bu+n+lar > bunlar	34a/752
bu+n+ca > bunca	14b/259

Yönelme hâlini alan aşağıdaki kelimeler birkaç örnekte /y/ yardımcı ünsüzünü almıştır.

kendü+y+e	4a/67

1.3.9. Tekleşme

Çift seslerden birinin kaybolması olayıdır.

-lt- > -t

keltür- >getür	29b/608
oltuz > otuz	20b/394

Alıntı kelimelerin sonundaki çift ünsüzlerin tekleştiği görülmektedir. Fakat cönk metninde harekenin kullanılmamış olması bu ses olayının tespitini mümkün kılmamıştır.

1.3.10. Hece Tekleşmesi (Haploloji)

Birbirine eş ya da benzer hecelerden birinin kaybolması olayı olarak adlandırılır. Buna göre hece düşmesi, bir gramer birliğinde arka arkaya gelen ve ses bakımından birbirine benzeyen iki heceden biri düşer. Düşme olayının sonucu olarak o iki hece kaynaşır ve tek hece durumuna gelir (Ergin, 1993: 52). Cönk metninde buna uygun örnekler -dur/-dür< durur< turur ve -yor< -yorır gelişimine bağlı olarak verilebilir.

oldur	3a/40
çoḳdur	12a/193
yamandur	21b/435
gide-yor	10b/159
ḳaṣd idiyor	20a/378
eyliyoruz	35a/783

1.3.11. Geçişme

Ünlüyle biten bir kelime ve ünlüyle başlayan diğer bir kelimenin birleşerek iç içe geçmesi ses olayı geçişme olarak adlandırılır. Cönkte yer alan örnekleri sıralanmıştır.

ne ola > nola	15b/274
ne eyle- > neylemişdir	13b/224
ne eyle- > neyler	10a/153

1.3.12 Birleşme

Her zaman bir arada kullanılan iki kelimenin geçirdiği değişiklikten sonra yeni bir şekil alarak tek kelime hâline gelmesidir (Şahin, 1993: 93). Birleşen kelimeler artık kalıplaşmış bir şekilde dilde varlığını sürdürmektedir. Cönkte yer alan örnekleri sıralanmıştır.

uş şimdi > şimdi	11b/186

teg ol >> degil	2b/19
uş ol >> şol	10b/157
ol ara > ora	11a/174
şu eyle >> şöyle	30a/624

1.3.13. Göçüşme

Kelime içerisindeki seslerin yer değiştirmesi olayıdır. Metatez olarak da adlandırılmaktadır. Cönk metninde görülen 2 örnek vardır.

kipriklerіŋ	7a/137

1.3.14. Ünsüz kaynaşması

Kelime içerisinde yan yana bulunan iki ünsüzün birleşerek tek bir ünsüz hâline gelmesi olayıdır. Cönkte ünsüz kaynaşması örnekleri şu şekilde sıralanır.

anga >aŋa	1b
benge >> baŋa	6b/133
senge >> saŋa	20a/386
bunga >buŋa	11b/185

1.3.15. Darlaşma

g, ğ, y gibi öz damak ünsüzlerinin çevresindeki ünlüleri daraltıcı etkisi olduğu bilinmektedir (Banguoğlu, 1990: 73). Bunlardan başka örneklerde d, l, n, t, r, s, ş, z diş ünsüzleriyle f, m, v dudak ünsüzlerinin de darlaştırıcı etkisi vardır (Duman, 1995: 190).

közel > güzel	11b/178
kele yor >geliyor	15b/284
bedük > büyük	37b/833

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1. BİÇİM BİLGİSİ

Biçim bilgisi; bir dilin kök ve kelimelerini, eklerini, köklerle eklerin birleşme yollarını, eklerin anlam ve görevlerini, türetme ve çekim özelliklerini ve şekille ilgili öteki konuları inceleyen gramer dalına denilmektedir (Korkmaz, 2009: 6). Kelime kökleri ve gövdelerine gelerek yeni kelimeler üretmek için kullanılan yapım ekleri ile kelimelere geçici olarak eklenerek kelimeler arasında çeşitli anlam ilgisi kuran çekim ekleri biçim bilgisinin temel yapı taşlarıdır.

Bu çalışmada eklerin tasnif edilmesinde Prof. Dr. Gürer Gülsevin'in "Türkçede Sıra Dışı Ekler" makalesi kaynak olarak alınmıştır.

1.1. İŞLETME EKLERİ

İşletme ekleri eklendiği sözcüğün, anlamını değiştirmeden cümledeki diğer kelimelerle ilgi kurmasını sağlayan eklerdir. Dile işleklik kazandıran bu ek geniş bir kullanım alanına sahiptir. Bütün isim ve fiil kök ve gövdelerine getirilebilir.

1.1.1 Öge Belirleyici İşletme Ekleri

1.1.1.1. Ad Durumu Ekleri

Durum ekleri, sık sık kullanılan ve cümlenin anlamına tesir eden çekim ekleridir. Eğer bir cümlede geçen hâl eklerinden biri gerçek fonksiyonu ile anlaşılamazsa o cümleye verilen anlam da yanlış olur (Gülsevin, 2011: 17). Durum eklerinin türleri şunlardır:

1.1.1.1.1 Yalın hâl

İsimlerin eksiz veya diğer hâl eklerini almayan hâlidir. Çoğul veya iyelik ekleri alan kelimeler de bu hâldedir. İsmin diğer hâl eklerini almamış hâli, yalın hâl olarak değerlendirilir. Yalın durum, adın yüzey yapıda herhangi bir biçim birimle şekillendirilmeyip işlevsel özelliğini derin yapıda yüklendiği varsayılan bir durum özelliği gösterir. Bu nedenle ad soylu tüm kelimelerin yüzey yapıda bir ek taşımadıklarında yalın durumda bulunduğu sanılır. Oysa Türkçede yüzey yapıda sıfır biçim birimle ad işletimine giren eksiz tamlayan durumu, eksiz belirtme durumu olduğu

gibi ad soylu sıfat, zarf, edat, bağlaç ve ünlem görevini üstlenen dil birimlerine ad çekimine girme hakkı verilmemiştir. Yalın durum çekimine girme hakkı, yalnızca eylemle yapan/eden işlevi kuran ad ve zamirlere tanınmıştır (Üstünova, 2010: 109).

efendim **ben** senden murād almadım	11a/172
kimse bilmez **sen** bilürsin aḥvālim	10b/161
o da açılmadan ṣoldı gide-**yor**	10b/159
ben ʿaşḳa düşeli ṣormadım cānı	14b/260

1.1.1.1.2. Belirtme hâli

+(y)I: Eklendiği adı fiile nesne olarak bağlayan hâl ekidir. Belirtme hâl eki cümle içinde fiilin etkilediği adı göstermekte ve eklendiği kelimeleri nesne yapmaktadır. Cönk metninde +**Ø** şeklinde kullanımları da bulunmaktadır.

ayırmasun hemān mevlām **seni** benden **beni** senden	7a/134
ḳız baġçeye girmiş **güllerin** direr	22a/444
Süleymān **taḫtını** ṣānki mār almış	22a/450
ṣadıḳları taḥḳīr ile red ḳāʿide oldı	32b/708
görmüşki **gülleri** cümle ḫār almış	37b/826
gördüm **boynın** egmiş bir yaŋa sünbül	37b/834
ol ʿazīzüŋ **nesin** gördün ki böyle	1b/1

1.1.1.1.3. Yönelme hâli

+(y)A: Fiile genellikle yönelme, yaklaşma göreviyle bağlanan hâl ekidir. Ünlü ile biten kelimelere eklendiğinde y ünsüzü ile kullanılır. 3. şahıs iyelik eklerinden sonra ise zamir n'si ile gelir.

virdi felek **bād-ı fenāya** beni	13b/226
sevdāya uyup ʿaşḳla miḫnetlere düşdüm	17b/322
bir **bendeye** luṭf eylese sulṭān iki yüzden	18a/334

baŋa dirler ey Nesīmī sen yār ile ḫoşmusuŋ	2a/10
ʿömrümde **saŋa** geçmedi bir kerre niyāzım	6b/128

1.1.1.1.4. Bulunma hâli

+dA: Metinde bulunma hâli eki ötümlü şekilde görülmektedir.

geldi ẓuhūra **bunda** da biŋ fitne biŋ fesād	26b/532
yārab niçün bu **ʿarṣada** her şaḥṣ-ı ʿārifiŋ	27a/550
her **ṣafḥada** bir şekl-i ḥaḳīḳat ider ibrāz	30a/626
ne leyl ü **nehārımda** ne şems ü **ḳamerinde**	31a/653
her nāzına her **lahẓada** biŋ kere fedāyız	33a/723

1.1.1.1.5 Ayrılma hâli

+dAn: Bu ek de ötümlü olarak kullanılmıştır.

gözlerinden yaşlar ṣu gibi çaġlar	37b/831
ḥüsnüŋe bu ḳadar **neden** ögündüŋ	41a/888
yedürür **lebinden** sükker-i güllāc	2b/26
kemānı **kimden** öğrensin kişi görmeyince mekteb	4b/82

1.1.1.1.6. Vasıta hâli

Eylemin hangi araçla işlendiğini, kiminle işlendiğini, nasıl ya da hangi şartlar altında işlendiğini ve ne zaman olduğunu ortaya koymaktadır.

+(y)IlA: Araç durumu eki +(I)n, kalıplaşmış örnekler dışında, kaybolmuş; yerini ile edatından ekleşen +(y)IlA biçimine bırakmıştır (Ercilasun, 2004: 459).

āh idüp ʿişyānım aŋdım gözüm ṭoldı **ābile**	16b/306
kişi kendi **rıżāsıyla** çıḳup terk-i diyār etmez	4a/67
her şems ider tevābi-i **maḥṣūṣasıyla** seyr	25b/502

1.1.1.1.7. Eşitlik hâli

+cA: kadar, gibi, -e göre anlamlarında kullanılmıştır.

bunca yıl ʿaşḳıŋa nāfile yandım	14b/259
ʿaḳlınca bir ilah-ı müşaḫḫaṣ ider murād	26b/535
yıllarca bir emelle dili bī-ḳarār ider	2a/602
bir ḳaç ġuruşa müddet-i **ʿömrünce** ḫacālet	31a/666
zerrece kendide ʿāḳil olaydı	12b/212
yaḳdı **nice** cānlar o nezāketle tebessüm	32b/697

1.1.1.1.8. Yön gösterme hâli

+ArU, +rU, +rA: Yön ekleri; yönelme, ayrılma, bulunma durum eklerinin işlevlerine benzer bir işlevde kullanılmaktadır (Erdem, 2012: 630). Cönk metninde kalıplaşmış örneklerde görülmektedir.

biŋ bir ayaḳ bir ayaḳ **üzre** ṭurmaġa şüpheŋmi var	16b/305
rāḥat **içre** mülkini maʿmūr eylesün	12a/203
daḫı reʾis-i hümāyunuŋ **yuḳaru** yedi ḳat gökde	19a/361

1.1.1.1.9. İsimlerde soru

İsimlerde soru mI edatıyla sağlanır. Düz ünlülü şekilde cönkte rastlanmaktadır. İmla gereği bazen kelimeye bitişik bazen de ayrı yazıldığı görülmüştür.

melek misiŋ **āsumāndanmı** geldiŋ	12b/204
ṭoldurup cām-ı ecelden içmege **şübheŋmi** var	16b/297
mirāṯ-ı pederden **sevdā mı** ḳaldı	22b/456
lāyıḳmıdır ınsān olana vaḳt-i ḳażāda	31a/664
seḥerde çekilen **kervān mıdır** bu	10a/153

1.1.1.2. Fiillerde İşletme Ekleri

1.1.1.2.1. Geçişli ettirgenlik

-dUr-: Geçişli ve geçişsiz fiillere gelen bir ettirgenlik ekidir.

yārab beni ol gözleri mestāneye ḳavuş**dur**	10a/142
bu bāġda ṣol**dur**dum tāze nihānım	10b/161
görmeden ʿAzrāʾīl'e ṭut**dur**duŋ beni	11a/172
ṭol**dur**up cām-ı ecelden içmege şübheŋmi var	16b/297
ye**dür**ür lebinden sekker-i güllāc	2b/26
öp**dür**medüŋ bir kez baŋa canān iki yüzden	6b/133

-(A)r-/-(U)r-: Diğer ettirgen eklerindeki gibi geçişli tabanlara geldiği zaman tam ettirgen, geçişsiz tabanlara geldiğinde ise geçişli fiiller yapmaktadır (Hacıeminoğlu, 1991: 40).

Emrāḥ'ı göŋülden çıḳ**ar**up ġayrıya baḳma	18a/340
şād idüp ʿāleme ṭuy**ur**duŋ beni	11a/165

-(A)t:

o müşg-i zülf **ḳoḳulatma** ḳırılsun boynı aġyārıŋ	10b/155

1.1.1.2.2. Edilgen

-(I)l-/-(U)l-: Genellikle geçişli fiil kök ya da gövdelerinden geçişsiz fiil yapan edilgen ekidir.

gāh **ezilür** gāh **büzilür** gāh ḳaşı gözi **süzilür**	21a/419
her biri Manṣūr Dāra **çevrilür**	21b/435
āyīnesi işdir kişiniŋ lāfa **baḳılmaz**	31a/660
kibrikleriŋ oḳdur **dizülmiş** hemān	11a/176
zīrā kişi ḳalḳar **denilür** düşdigi yerden	35a/778

-(I)-/-(U)n-: -(I)l-/-(U)l- eki ile aynı işlevdedir.

hiç bul**un**maz yüregimde yāresi	12a/193
nisbet ol**un**sa ẕerre degildir bu ḫākdan	25b/500

1.1.1.2.3. Dönüşlülük

-(I)n-/-(U)n-: Asıl dönüşlülük ekidir.

aḳ ellere ḳırmızı ḳınalar yaḳ**ın**	11b/189
ṣaġıŋa ṣolıŋa ḥamāʾil ṭaḳ**ın**	11b/190
Allah'a ṣığ**ın**dum dergāhıŋa ṭutdum yüzüm	17a/309
ʿāciz olanın ketm ṣuṣ**un**ur ḥaḳḳ-ı ṣarīḥi	33a/711

(I)l-/(U)l-:

ebced okudulsa **yanılur** cübbe giyer çoḳ	35b/799
şıḳılmaz ṣanma ki zinhār bu dem tiryākiniŋ cānı	38b/844
ṣoldı **açılmadı** ġonce-i emel	41a/885
böyle giceniŋ ḫayr **umulur** mı seḥerinde	31a/656
bozulmuş gülşeniŋ āb u hevāsı	37a/827

1.1.1.2.4. İşteşlik

Bir işin birden fazla kişi ile karşılıklı veya birlikte yapıldığını bildiren eklerdir.

-(I)ş-/-(U)ş-:

şeytān-ı mārda bul**uş**maḳ benim ḳatımda aŋa bul**uş**maḳdan	9b/141
mühdet vir ġarāʾīb ḥelāll**eş**elim	10b/162

1.1.1.3. Şahıs Ekleri

Fiiller varlıkların yapmış oldukları hareketleri, içinde bulundukları durumları, etkilendikleri işleri ifade eden kelimelerdir. Tek başlarına kullanılamayan bu kelimeler kip ve şahıs eklerini alarak cümlelere anlam kazandırırlar.

Kişi Ekleri

1. Tip şahıs ekleri (Zamir kaynaklı)		
I. Tekil Kişi –Am, -vAn, -In	ḫoş **olam** ḫoş olma**yam** ben severim kime ne	2a/10
II. Tekil Kişi –sIn	başlaya**sın** gece gündüz feryāda	6a/113
III. Tekil Kişi	bir cām ile **yap** ḫatırı zīrā dil-i vīrān	29b/610
I. Çoğul Kişi –Uz	zengīn ṣanur**uz** kendimizi līk faḳīriz	35a/782
II. Çoğul Kişi –sIz	-	
III. Çoğul Kişi -lAr	baŋa dir**ler** ey Nesīmī sen yār ile ḫoşmusuŋ	2a/10

2. Tip şahıs ekleri (İyelik Kaynaklı)		
I. Tekil Kişi -m	anuŋ içün derdimi dīvāre taḫrīr eyledi**m**	4a/69
II. Tekil Kişi –ŋ	ṣafā geldi**ŋ** misāfirim ḳuṣura hiç naẓar etme	7a/140
III. Tekil Kişi -Ø	ele almalı olursa mey almalı degil	4a/64
I. Çoğul Kişi -k	bilmez idi**k** evvel bu dirāyet yeŋi çıḳdı	32b/705
II. Çoğul Kişi - ŋUz	-	
III. Çoğul Kişi -lAr	ve daḫı Süleymān içün didi**ler** ki	9b/141

1.1.1.4. Zaman Ekleri

1.1.1.4.1. Görülen geçmiş zaman

1. Tekil kişi: -dIm

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde yuvarlak ünlülü şekilde devam eden ek, cönk metninde genellikle düz ünlülü örneklerle dikkat çekmiştir.

başa ne belādır di**di**m ol kirpigi ḳaşuŋ	6a/119
ben de bāġbān i**di**m hele bir güle	10b/159

aradım derdime dermān bulmadım	11a/171
her kim gördümse ḳıldım iltifāt	22b/457

2. Tekil Kişi: -dUŋ / -dIn

egdiŋ ḳametimi ey kemān-ı ebrū	22b/458
dilber-i divāneyim çıḳdın gözüm kime ne	2a/7
ecelim yetmeden öldürdüŋ beni	11a/166
ṣabāḥ oldı diyü uyarduŋ beni	11a/168

3. Tekil Kişi: -dI

3. kişilerde düz ünlülü kullanılmıştır. Yuvarlak ünlülü kullanımlar da tespit edilmiştir.

sözüm dū etmezdi kāmil olaydı	13a/213
virdi felek bād-ı fenāya beni	13b/226
maḥbūb sevmek oldu Zihnī'ye ʿādet	12b/210
yüregim yanmazdı cāhil olaydı	13a/217

1. Çoğul kişi: -dUK

Cönkte ekin düz ve yuvarlak ünlülü kullanımları mevcuttur.

düşdük sefer-i ġurbete muḥtāc-ı duʿāyız	33a/718
ṣoŋ bahāra irdik yaz geldi geçdi	41a/885

3. Çoğul kişi: -dIlAr

kemāl ehli kemālini sükūt ile buldılar hep	4a/74
ḥall itmediler bu luġazıŋ sırrını kimse	30b/649
seni ṣaʾīb bize pek ḫaste-i hicrān didiler	23b/481

Olumsuz biçimler: -mA eki kullanılarak yapılır.

ʿömrümde saŋa geç**medi** bir kerre niyāzım	6b/128
ḳoy**madı** cevr ile o şūḫ-ı mehtāb	13a/220
gül gül diyerek gül**medim** vechim bu fenāda	10a/144
öpdür**medüŋ** bir kez baŋa canān iki yüzden	6b/133

1.1.1.4.2. Öğrenilen geçmiş zaman

Hareketin, eylemin gerçekleşme anında bizzat orada olmayıp daha sonra bir başkasından duyulma, öğrenme anlamı katan zaman ekidir.

1.Tekil kişi: -mIşAm

şeb-i tārīk-i ġamda ḳal**mışam** gül-i pertev endāz-ı dil	16a/291

2. Tekil kişi: -mIş

Cönkte ekin yuvarlak ünlülü örneklerine de rastlanmaktadır.

it**miş** kimisi rāḥatın iḳbāl içün fedā	28a/578
dilber göçmüş ıssız ḳal**mış** oṭaġı	22a/448
ḳaṭre ḳatre **olmuş** gerdānda beŋler	10a/152
cāmlar şikest ol**muş** meyler dökül**müş**	22a/449

1. Çoğul kişi: -mIşUz

el ol**mışız** ayaḳla git**mişiz** nārına yana yana	24b/485

Olumsuz biçimler -mA eki kullanılarak yapılmıştır.

meṣeliŋ gel**memişdir** aṣlā cihāna	20b/391

1.1.1.4.3. Gelecek zaman

İçinde bulunduğumuz andan sonsuza doğru uzanan, başı belli; ama sonu belli olmayan bir zaman dilimidir (Üstünova, 2004: 679). Türkiye Türkçesinin asli gelecek zaman olarak kullanılan –AcAK, Eski Anadolu Türkçesinin son döneminde yani Batı Türkçesinin ikinci dilimine geçilirken sıfat-fiil ekinden şahıs ekleriyle genişleyerek zaman kavramı ifade etmeye başlayan bir kipe dönüşmüştür (İlker, 2012: 1). Cönkte –sA gerek yapısının da gelecek zaman olarak kullanıldığı görülmüştür.

-AcAk/ -AcAkdIr:

ẓālimleri ʿadliŋ ne zamān ḫāk id**ecekdir**	30a/635
çün bay ü gedā ḫāke berāber gir**ecekdi**r	32a/695
bir gün gel**ecek** sen de perīşān ol**acaḳsıŋ**	32a/691
nā-şād göŋül bir gün olur şād ola**caḳdır**	32a/693

-sA gerek:

yer yüzünde ṣūr çalınur ḥaḳḳ dersi ḳal**sa gerek**	16b/299

1.1.1.4.4. Şimdiki zaman

Süreklilik ifade eden, geçmişte başlamış, gelecekte bitecek olan eylemleri anlatan, içinde bulunulan andır (Üstünova, 2004: 679). Cönkte süreklilik anlamı veren ekler şu şekilde verilebilir.

yor-: Batı Türkçesinde Ahmed Fakih'te ilk örneği görülen -yor ekinin (Timurtaş 1994: 126) işlek bir biçimde kullanılması daha sonraki yüzyıllara denk gelmektedir (Şahin, 2006: 217). Cönkte toplam 7 örnekte karşımıza çıkan ekin kullanım sahasının henüz dar bir alana sahip olduğu görülmektedir.

ecel peymānesi uçdı gide-**yor**	10b/160
o da açılmadan ṣoldı gide-**yor**	10b/159
ḥasret ḳıyāmete ḳaldı gide-**yor**	10b/162
göŋül sefīnesi uçdı gide-**yor**	10b/164
bir şūḫ-ı semm ḳaṣd idi**yor** cāna işābet	20a/378

mAkdA-: –mAkdA eki, söz konusu işin şu anda içinde bulunulduğunu, -yor eki ise işin şu anda yapıldığını vurgulamaktadır. Biri süreklilik, diğeri daha çok bulunma kavramıyla farklı çıkış noktalarından hareket etmelerine rağmen her iki ek de şimdiki zamanı, içinde bulunulan zamanı anlatmaları açısından da ortak özellik gösterirler (Şahin, 2006: 217). Cönkte bu kullanıma uygun 1 örnek bulunmaktadır.

meʿāṣī ḳoḳısıŋ taġyīr içün ṣormaḳda ḥācılar	40a/872

1.1.1.4.5. Geniş zaman

Her zamanı içine alan, fiilin her zaman ortaya çıktığını ve çıkacağını ifade eden zamandır (Ergin, 2005: 291).

1. -(A)r/ -(U)r:

1. Tekil kişi: -(U)rAm

gāh giderem meyḥāneye mey çekerem kime ne	2a/8
pūl giyerim ʿabdāl olurum ʿüryān gezerem kime ne	2a/7

2. Tekil kişi: -(U)rsIn

hümā ḳuşı gibi pervāz idersin	10a/150
bir būse istesem biŋ nāz idersin	10a/150
kimse bilmez sen bilürsin aḥvālim	10b/161

3. Tekil kişi: -(U)r

öldürür ʿāşıḳı hiç virmez āmān	11a/175
zīrā kişi ḳalḳar denilür düşdigi yerden	35a/778
ebced okudulsa yaŋılur cübbe giyer çoḳ	35b/799
yedürür lebinden sükker-i güllāc	2b/26
gāh ezilür gāh büzilür gāh ḳaşı gözi süzilür	21a/419
incedir olmaz üzilür çoḳça ṣıḳıp öpmeli	21a/419
cānın düşürür tehlikeye ḫırṣ-ı ẕübābıŋ	34a/746

1. Çoğul kişi: -(U)rUz

zengīn ṣanuruz kendimizi līk faḳīriz	35a/782
şāh oluruz cihāna böyle giderse	35a/218
ḫayli minnet ideriz ṣıḳleti defʿ idene	4a/72
teşerrüf ideriz ism-i şerīfiŋ etmek ile yād	19a/363

3. Çoğul kişi: -(U)r+lAr

ol maḥkemeniŋ ḥükmüne dirler mi ʿadālet	31a/665
severler dilber olanı göŋli olsun olmasun	5b/102
kāfir olanı severler ol cihānım nārına	16b/307
indirirler sizi il yaman olur	11b/183
melekler ẓann eylerler mesken-i ʿİsī'de yanḳun var	17a/313

Olumsuz biçimler: -mAz eki ile yapılır.

ġarīb olmaz iden terk-i diyārı	3a/40
emṣāli bulunmaz anuŋ evṣāfı nerelerde	6a/120
ölsemde daḫı ẕerrece ḳalmaz baŋa şefḳat	20a/379
egerçi başḳa eyyāmda bulunmaz beş nefer amma	40b/882

2. -A + Şahıs Ekleri:

idem tavṣīfe eldedir fırṣat	38b/849

3. Tekil kişi: -(y)A - Ø

meger ḥaḳḳdan ola anuŋ çāresi	12a/194
bir dil ki ola ʿaşḳ ile ḫayy tā ebed ölmez	36a/807

1.1.1.5. Tasarlama Kipleri

Kesin bir zaman ifadesi bulunmayan, gerçekleşmesi bir şart, istek, gereklilik ve emir gibi durumlara bağlı olan, tasarı hâlindeki kiplere denir. Bu kip ekleri, herhangi bir zaman belirtmedikleri için anlamlarına göre adlandırılırlar.

1.1.1.5.1. İstek kipi

Tasarlanan hareketin yapılmasını istek şeklinde ifade eden kip ekidir. Ek; işlev olarak bazen geniş zaman bazen gelecek zaman anlamı katabilmektedir.

1. Tekil kişi: -(y)Am/-(y)AyIm

naṣıl medḥ id**eyim** sulṭānım seni	21b/426
nā-merd ol**ayım** çarḫa eger minnet idersem	32a/692
bir güzeliŋ ʿāşıḳıyım vaṣf-ı ḥāl id**eyim** nid**eyim**	24b/482

2. Tekil kişi: -(y)AsIn

dürlü ḥāl gör**esin** zamāne gibi	17b/330
etdüginji bir bir bul**asın** dilber	6a/112
ṣararup ben gibi ṣol**asın** dilber	17b/330
bulmayup bir çāre ḳalmay**asın** dilber	17b/327

3.Tekil kişi: -(y)A + Ø

ne bedbaḫt zümre ki bu eyyāmda ḳal**a** maḥrūm	38a/841

1.1.1.5.2. Emir kipi

Tasarlanan hareketin yapılmasını emir şeklinde ifade eden kip ekidir. 2. kişiler için emir çekimi söz konusudur. Ek; istek işlevinde de kullanılmaktadır.

2 . Tekil kişi: -Ø

Cönkte eksiz olarak çekimlenmiştir. -GIl ekine hiç rastlanmamıştır.

sevdā-yı muḥabbet baŋa **gör** kim neler itdi	17b/318
noḳṣanıŋı **bil** bir işe ya başlama evvel	33b/733

zāhid **yüri gel** ders alalım naġme-i neyden	35b/792
güle güle **söyle** cānım pāresi	12a/196
yürü ey bī-vefā hercāyi güzel	41a/884

3. Tekil kişi: -sUn

ʿaşḳ **olsun** o pīr-i meyperverde-i ʿaşḳa	29b/613
isterse **eylesün** bütün ʿālem muḫāsama	3b/55
Ḫulūṣī hicriŋle **şararsın şolsın**	2b/17
zilleriŋ ṣadāsı **ṭutsın** cihānı	14b/249

3. Çoğul kişi: -sUnlAr

rıżāsıŋ istese mevlānuŋ **disünler** saŋa ḫoş geldin	4a/68

1.1.1.5.3. Gereklilik kipi

Fiilin gösterdiği oluş ve kılışın yapılması gerekli olduğunu bildiren ektir (Korkmaz, 2003: 71).

-mAk gerek:

ḳanı meskenimiz diyü dört yaŋa baḳ**maḳ gerek**	16b/299

1.1.1.5.4. Dilek-şart kipi

Bir oluşu ve bir kılışı şart veya dilek, istek veya niyete bağlayan bir tasarlama kipidir. -sA eki ile kurulur (Korkmaz, 2009: 676).

1. Tekil kişi: -sAm

yatmadan uyu**sam** seniŋ ḳoynıŋa	11a/167
faḳaṭ ben medḥ ider ol**sam** beni taʿyīb ider anlar	40a/871
içüp mest-i ḫarāb ol**sam** ġamım gitmez nedendür bu	4b/77

2. Tekil kişi: -sAŋ

dehri ara**saŋ** biŋde bir ādem bulamazsıŋ	32a/684
zerdūz pālān ur**saŋ** eşek yine eşekdir	32b/698

her ḳanġı işiŋ ehli i**seŋ** anda devām it	33b/732

3. Tekil kişi: -sA

ḳanadı bit**se** bir mūrıŋ ṣanur ḫayra işāretdür	4a/71
ḳaçan ġurnā kenārında varup ġasl eyle**se** dilber	4b/92
ḳabudan baḳ**sa** bir mü'min iderler andan istikrāh	2a/4
ṭaġlara çıḳar giderim olma**sa** settārlıġıŋ	3a/38

1. Çoğul kişi: -sAK

biz ʿāciz i**sek** de yine maḥlūḳ-ı ḫudāyız	33a/722

3. Çoğul kişi: -sAlAr

Ḳaracaoġlan dir ki öldücegimi bil**seler**	22a/444
el ḳaldırup cenāzemi ḳıl**salar**	22a/446
mezārımı yol üstüne ḳoy**salar**	22a/447

1.1.1.6. Fiil Zaman ve Kip Çekiminde Birleşik Çekim (hikaye, şart)

Türkçe'de fiiller çekime girmeden kullanıma çıkamazlar. Kip, zaman ve kişi eklerini de alarak kullanıma çıkabilen fiiller, almış oldukları eklerin aktardığı zaman ve kip kavramlarıyla birlikte dil içinde yerlerini bulurlar (Şahin, 158:2003). Bir fiil üzerine iki kip eki aldığında birleşik çekim oluşturur. Kaynaklarda "Birleşik Zamanlı Fiil" olarak da adlandırılan bu çekimin, aslında tek zaman kavramını üzerinde barındırmasından dolayı "Birleşik Zamanlı Fiil" ifadesi yerine "Birleşik Çekim" olarak adlandırılması daha uygundur (Gülsevin, 1999: 216). Türkçede birleşik çekimler hikaye, rivayet ve şart çekimi olarak üçe ayrılır.

1.1.1.6.1. Hikaye

İkinci kip ekinin görülen geçmiş zaman olduğu birleşik fiil çekimidir.

ḳadrimiz **bilürdi** ol ẕāt-i melek	13a/212
olurdum tācirānıŋda menḳıbe ḫānı	40a/870
yüregim yan**mazdı** cāhil olaydı	13a/217

bil**mez idik** evvel bu dirāyet yeŋi çıḳdı	32b/705

1.1.1.6.2. Şart

İkinci kip ekinin şart kipi olduğu birleşik fiil çekimidir.

müeʾzzin luṭf idüpde terk ide**rse** ġayra ezānı	40b/877
olmaḳ iste**rseŋ** eger ḥaḳḳa yaḳın	3b/50
ne deŋlü saʿy ider**seŋ** bir murāda	4b/81
şehā gel**diyse** nevbet rüknüne cāmiʿ-i küberānıŋ	40b/873
olmaḳ iste**rseŋ** ḥabībe āşinā	3a/39

1.1.1.7. Ek Fiil Çekimi

Eski Türkçede ek fiil; er- yardımcı fiilinin er->ir->i- biçiminde ekleşmesinden oluşan ad soylu kelimelerin yüklem olarak kullanılmasını sağlayan ve birleşik fiil çekimlerinde de görev alan fiile denmektedir (Korkmaz, 2003: 81). Cevherî fiil, birleşik fiil çekimi oluşturmasının yanında isimlerle birlikte kullanıldığında; geniş zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart kipiyle çekimlenir.

1.1.1.7.1. Geniş zaman çekimi(bildirme çekimi)

Geniş zaman çekiminde ad ve şahıs eki arasında eriyip kaybolan "i-" fiili, tam bir ek-fiil durumundadır. Bu nedenle adlara gelen şahıs ekleri bildirme eki görevindedir (Korkmaz, 1973: 178). Olumsuz çekimi ise degül sözcüğü ile yapılmaktadır.

2. Tekil kişi: +sIn

sen güzel**sin** cānım sen seni ṣaḳın	11b/189
sen şāh-ı cihān**sın** kerem it gezme hevāyı	18a/337
mest ider ʿuşşāḳ-ı şeydā**sın** güzellerden güzel	19b/370
dest almış câme-i ṣaḥbā**sın** güzellerden güzel	19b/370
ḥāṣıl-ı aʿlālardan aʿlā**sın** güzellerden güzel	19b/373

3. Tekil kişi: + Ø / +dUr / +dUrUr

3. kişide ise Eski Türkçeden beri ermek fiiline paralel bir salt fiil olma istidadı gösteren turmak fiili yer almıştır (Banguoğlu 1990: 474). Bu fiil zamanla ekleşerek fiile kesinlik veya ihtimal anlamı katmıştır. Cönk metninde düz ve yuvarlak ünlülü yazımları söz konusu olup birlik sağlanmamıştır.

ġarīb ol**dur** anı terk ide yārı	3a/40
ḥüsnüŋe maġrūr olup çoḳ dime yoḳ**dur** ben gibi	5b/110
kibrikleriŋ oḳ**dur** dizülmiş hemān	11a/176
miyān ḫatlara şifā**dır** güzel	11b/178
ne**dir** yanaġında dişler yāresi	12a/198
seni sevmesem ḫaṭā**dır** güzel	11b/182

1. Çoğul kişi: +Uz

ḥürr**üz** diriz ammā ki ḥaḳiḳatde esī**riz**	35a/782
bizler ki ḳul**uz** muʿtaşım-ı bāb-ı rıżāy**ız**	33a/725
gürūh-ı mücrimān**ız** biz ki icrām eyledik bī ḥadd	19a/365
leb teşneler**iz** yol ararız deşt-i belāda	35a/786
maḫmūrlar**ız** cān be leb**iz** ṣun o şarābı	36a/806

1.1.1.7.2. Görülen geçmiş zaman çekimi

i- fiilinin görülen geçmiş zaman ekini aldığı çekimdir.

1. Tekil kişi: idim

ben de bāġbān **idim** hele bir güle	10b/159

3. Tekil kişi: idi

ḥaḳ söyleyen evvel daḫı menfūr **idi** gerçi	32b/709
evvel yoġ**idi** işbu rivāyet yeŋi çıḳdı	33a/713

1.1.1.7.3. Öğrenilen geçmiş zaman çekimi:

i- fiilinin öğrenilen geçmiş zaman ekini aldığı çekimdir.

bir güzel sevdim ḥaḳīḳatsiz **imiş**	12a/197
seniŋ benden ġayrı ayrı yāriŋ çoḳ **imiş**	12a/198
dünyā var **imiş** ya ki yoġ olmuş ne umūruŋ	29b/618
islām **imiş** devlete pā-bend-i teraḳḳi	33a/713

1.1.1.7.4. Gerundium çekimi

iken:

ḥaḳ ẓāhir **iken** bāṭıl içün ḥükm-i imālet	31a/664
bir ṣubḥ seyāḥatde **iken** uġra Nesīmā	36b/823
derdiŋ baŋa ʿAbdī söyler **iken** gül	37b/834
olmuş kimi tüvānger-i devrān **iken** ẕelīl	28a/578

1.1.1.7.5. Şart çekimi

ise:

ben aŋladığım çarḫ **ise** bu çarḫ-ı çep-endāz	29b/615
iç bāde güzel sev var **ise** ʿaḳl u şuʿūruŋ	29b/618
ḫavfıŋ var **ise** maḥkeme-i rūz-ı cezādan	30b/644
dürd **ise** meyiŋ itme şikāyet ki bu meyler	35a/777
dilberiŋ ḥüsni var **ise** ʿāşıḳıŋ Allah'ı var	5b/101

1.1.1.8. Birleşik Fiiller

Birleşik fiiller bir kelime grubu olarak tanımlanabilir. Türk dil bilgisinde, cümle bilgisinin 'kelime grupları' bölümünde yer alan 'birleşik fiiller'; bir hareketi karşılamak üzere bir araya gelen kelimeler topluluğudur (Savran, 2002: 108). Kelime gruplarında esas, anlam olarak bir bütünlük teşkil etmek ve cümle içinde tek kelime muamelesi görmektir. Kelime gruplarına iştirak eden asıl manalarından az veya çok farklı, yeni ve

ek bir mana ifade etmek üzere bir araya gelirler. Basit fiilin yapısında sadece kök ve ek, birleşik fiilin yapısında iki veya daha fazla kelime vardır (Ercilasun, 1984: 48). Cönk metninde görülen örnekler şu şekilde sıralanabilir:

1.1.1.8.1. İsim+fiil dizilişinde olanlar

Cönkte alıntı kelimelerle birleşik fiil oluşturan kullanımlar söz konusudur:

eyle-:

hiç birin **şād eyle**medi yine	14a/240
raḥm eyle bendeŋe **eyle bir imdād**	14a/246
birbirin **ḳatl eyle**yüp anlar da oldı imtiḥān	15a/263
erbābımı **terk eyleyüp** firḳatlere düşdüm	17b/321
bir bendeye **luṭf eylese** sulṭān iki yüzden	18a/334
nā-maḥreme **ʿarż eyleme** ol māh-likāyı	18a/337
kerem eyle dilber **ʿafv eyle** beni	20b/396
seni gören ʿāşıḳ **eyler fiġanı**	21b/430
ḥaḳḳ **naṣīb eylese** ḳoynına girsem	22a/442
eyler kimisi ṣervet içün ʿömrini **hebā**	28a/580

it-/et- :

Alıntı kelimelerle birleşik fiil oluşturanlar:

kendim **ḫarāb itdim** yār hevāsından	10b/163
mecbūr itdi beni ol vech-i münīr	13b/229
seyr itdi hevā üzre denir taḫt-ı Süleymān'a	31a/654
Mecnūn daḫı Leylī içün **itdi** niçe **feryād**	34a/479
bizi **ʿāşıḳ itdi** şu selvi boyuŋ	20b/393

ol-:

Türkçe kelimelerle birleşik fiil oluşturanlar:

dünyā var imiş ya ki **yoġ olmuş** ne umūruŋ	29b/618

Alıntı kelimelerle birleşik fiil oluşturanlar:

vīrān olan yerde bülbüller ötmez	21b/438
cāmlar **şikest olmuş** meyler dökülmüş	22a/449
bī-baḫt olanın bāğına bir ḳaṭresi düşmez	30b/646
elbette **olur** ev yıḳanıŋ ḫānesi **vīrān**	31b/675

ḳıl-:

Cönkte alıntı kelimelerle birleşik fiil oluşturanlar şu şekilde sıralanmıştır:

ḥikmetleri **ḳıldı** nice ʿāḳilleri **ḥayrān**	34b/769
cenāb-ı şeyḫiŋ elbetde **maḳām ḳılmış** ḳudsine	40b/876
ḳıl ʿināyet baŋa kim ente velīyyü't-tevfīḳ	3b/52
ey misāfir **ḳıl namāzın** ḳıble bu cānibdedir	4b/90
merḥamet ḳıl baŋa ey çeşm-i āfet	14b/256
el ḳaldırup **cenāzemi ḳılsalar**	22a/446
altı nesne **şarṭ ḳılındı** ve'l-İslām	4b/88

1.1.1.8.2. Fiil+fiil dizilişinde olanlar

Türkçede özel birleşik fiiller, ulaçlı birleşik fiiller ya da tasvirî fiiller başlığı altında verilen bu birleşik fiillller; -I ve –A ulaç ekini almış bir fiille ver-, bil-, dur-, kal-, gör- gibi fiillerin oluşturduğu yapılardır (Şahin, 2000-2001: 97). Tasvirî fiiller olarak adlandırılan bu fiiller, ulaç eki almış birinci fiilin ardına gelerek gerçek anlamlarının yüklendikleri bir anlamı birleşik yapıya aktarırlar (Şahin, 1997: 74). Tasviri fiiller dilimizde en eski metinlerimizden bu yana karşımıza çıkan fiil+fiil yapısında birleşiklerdir. Türk dillerinin her birinde çeşitli fiiller tasvir görevini üstlenerek bu yapıları kurmaya yararlar (Şahin, 2002:100). Anlamlarına göre süreklilik, tezlik, yaklaşma gibi türleri bulunmaktadır. Cönkte tezlik ve yeterlilik bildiren türleri karşımıza çıkmıştır.

Tezlik bildirenler

Bir işi çabucak, tez bir şekilde yapma anlamı vir- fiilli ile sağlanmıştır.

ḳoyıvir ġamıŋla napayım dem seniŋ olsun	17b/324

Yeterlilik bildirenler

Bir işi yapabilecek kudrete sahip olma anlamı vardır. Cönkte yeterliliğin olumlu çekimi kullanılmamıştır. Olumsuz çekimi AmA- yapısıyla sağlanmış 1 örnekte de bil- fiili kullanılmıştır.

dehānıŋ baġçesi vaṣfın **ide bilmez** melek insān	19a/357
kendine dost **bulamaz** dünyāda anıŋ aḳçesiz	22b/462
aşnālıḳ **idemez** dünyāda anın aḳçesiz	22b/462
yere göge emr-i raḥmān girdi **çıḳamaz** tābud	23a/466
bir ẕerre daḥı **ḳaldıramaz** merkeb-i ʿālem	30a/624
başın **alamaz** bir daḫı bārān-ı belādan	30b/641
meydāna düşen **ḳurtılamaz** seng-i ḳażādan	30b/642

1.1.1.8.3. Deyimleşmiş birleşik fiiller

Deyimler, Türk toplumunun kültürel değerlerinin bir yansımasıdır. Yalnızca dil bilimi açısından değil tarih, sosyoloji gibi alanlar açısından da son derece önemli dil yadigârlarıdır. Deyimleşmiş birleşik fiiller; şekilce bir ad ve bir yardımcı fiille kurulan birleşik fiillere benzerler. Ancak, onlardan ayrılan yanları, fiilden önceki ad ögesinin sabit kalmaması, yalın olarak kullanılabildiği gibi bir ad grubu hâlinde de bulunabilmesi ve çekim ekleri ile genişletilebilmesidir (Korkmaz, 2009: 838).

ʿārif kimesne şeyṭānuŋ **göŋlin ḫoş etmez**	4a/76
severler dilber olanı **göŋli olsun** olmasun	5b/102
yanaḳları al al olmuş açılmış	10a/146
al yerine **ḳara baġlar** dolanur	14a/234
gözünden yaş döker aġlar dolanur	14a/241
zāhidā aç gözleriŋ saḥrāya baḳ da **ʿibret al**	15a/271
gözlerinden **ḳanlı yaşlar dökmege** şüphemi var	16b/298
ṭoprāḳı **mesken ṭutup** nice yıl yatsaḳ gerek	16b/300
şāʿirlere ey nāḳil-i ṣānī **dil uzatma**	36a/812

1.1.2. Öge Belirlemeden Bağlantı Kuran Ekler

1.1.2.1. İyelik Ekleri

İyelik Ekleri

Bir ismin kime ait olduğunu gösteren eklerdir. Eski Anadolu Türkçesinde dudak uyumu tam gelişmemiştir (Gülsevin, 2011: 12). Cönkte dönemine uygun olarak eklerin hem düz hem yuvarlak şekillerine rastlanmaktadır.

1. Tekil Kişi: +(I)m/+(U)m

Ekin düz ve yuvarlak ünlülü kullanımları mevcuttur.

ömrümüŋ	2b/14
derdüm	4a/69
ġamım	4b/77
beyāżım	5b/104

2. Tekil Kişi: + (I) ŋ /+(U)ŋ

Cönkte ekin düz ve yuvarlak ünlülü kullanımları mevcuttur. Cönkte düz ünlülü kullanımların daha çok öne çıktığı görülmektedir.

vücūduŋ	11b/181
kelāmuŋ	4a/74
eliŋden	4b/91
boyuŋ	5a/93
cemāliŋ	5a/8
ḳaşlarıŋ	7a/137
ġamzeleriŋ	11a/176

3. Tekil Kişi: +(s)I(n):

gitdi ʿademe her birisi ḳaldı birer ad	34a/751

yanaġında ḳırmızı güller açılmış	12a/197
tekdīr ile uṣlanmayanıŋ **ḥaḳḳı** kötekdir	32b/700
her ḳanġı işiŋ **ehli** iseŋ anda devām it	33b/732
zīrā yumuşaḳ ḫūylu atıŋ **çiftesi** pekdir	32b/696

İyelik eklerinin üst üste geldiği bazı örnekler ise şu şekilde sıralanmıştır:

gitdi ʿademe her **birisi** ḳaldı birer ad	34a/751
kimisi ders ile feyż almış kimi müftü olup	20b/412
itmiş **kimisi** rāḥatın iḳbāl içün fedā	28a/578
olmuş **kimisi** ḥırṣ ile üftāde-i riyā	28b/586

1. Çoğul Kişi: +(I)mUz/+(U)mUz

Cönkte ekin hem yuvarlak hem düz ünlülü olarak kullanıldığı görülmektedir. Düz ünlülü şekillerin öne çıktığı gçrülmektedir.

zīrā **işimiz** himmetine ḳaldı şarābıŋ	33b/738
ẓann itme tehī **giydigimiz** cāme-i faḳrı	35b/789
temennāmız budur ḥaḳḳdan çıḳınca **cānımız** tenden	7a/134
gönlümüz memnūn idelim bu işi ḳanūn idelim	21a/420
yoḳsa **günümüz** böyle felāketde geçer mi	3a/44

3. Çoğul Kişi: +lArI(n)

āvāzelerin ġullarıŋ etmeyiz ışġā	35b/791
ḳurmuş **otaġların** bāġa bayḳuşlar	37b/829

1.1.2.2.Tamlayan Eki

İlgi Durumu

+(n)Uŋ: Eklendiği sözcüğe mensubiyet, ait olma anlamı katan ve bağ kurduğu isimle tamlama oluşturmaya yarayan durum ekidir. Ünsüzle biten kelimelerde +Uŋ, ünlüyle biten kelimelerde+(n)Uŋ şeklindedir. Düz ve yuvarlak ünlülü kullanımların mevcut olmakla birlikte düz ünlülü kullanımlarım yoğunlaştığı dikkat çekmektedir.

esīr idüp bir **ẓālimiŋ** elinde	13b/227
vīrāneden gelür **baykuşuŋ** dādı	14a/236
ġoncanuŋ başına ẕāġlar dolanur	14a/237
söyle süḫanı her **kişiniŋ** ḥāline çespān	35a/775

1.2. KATEGORİ EKLERİ

1.2.1.Çokluk Kategorisi

Cönkte çokluk eki Eski Anadolu Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde olduğu gibi +lAr dır.

avcular	11b/188
ṭaġlar	14a/239
uyuyanlar	29b/620
yeller	31a/654

ḫāʾinler	2a/5
ʿālimler	2b/15
ebrūları	2b/27
gedālardan	4b/91

+z: Arkaik çoğul eki olan +z birkaç kelimede kalıplaşmış olarak görülmektedir.

biz	19a/365
dizinde	41a/886

göz	2b/19

+an: Bir başka arkaik ek olan +an tek bir örnekte kalıplaşmış olarak görülür.

Ḳaracaoġlan	22a/446

1.2.2. Olumsuzluk Kategorisi

bil**me**dim yār seni vefālu ṣandım	14b/258
gör**me**dim ḫayli zamān oldı o ġonca deheni	23b/477
ḳoy**ma**dı cismimde mecāl ayrılıḳ	18b/351
eŋ um**ma**dığıŋ keşf ider esrār-ı derūnuŋ	32a/690
aradım derdime dermān bul**ma**dım	11a/171

1.3.3. Küçültme Kategorisi

Sıfat fiil eki –dIk üzerine gelen küçültme eki; bir kategori eki olarak cönkte iki örnekte görülmüştür. Sevgi, içtenlik, yakınlık anlamı kattığı gibi bazen hitap için de bu tür yapılar kullanılabilir.

benim **sevdicegim** ġāyet nāzikdir	012/195
Ḳaracaoġlan dir ki öl**dücegimi** bilseler	22a/446

1.3. TÜR GÖREV DEĞİŞTİRİCİ EKLER

1.3.1. Fiillere Eklenen Tür/Görev Değiştirici Ekler

1.3.1.1. *Fiilimsiler*

Fiilimsiler, dile anlatım gücü zenginliği ve kıvraklık sağlamanın yanında anlatılmak isteneni kısa yoldan anlatma olanağı sağlayan, yan cümleler kurabilen, bağlaçların yerine geçebilen dilbilgisel unsurlardır (Bayraktar, 2000: 3).

1.3.1.1.1. Mastar ekleri

-mA: Fiillerin cümle içerisinde isim olarak kullanılmasını sağlamıştır.

aṣl-ı murād ḥükm-i ezel **bulmadadır** vücūd	25a/497

her nefs **rızḳın almada** ber vech-i iştirāk	26a/514
maẓlūmlarıŋ **çıḳmadadır** göklere āhı	30a/635

-mAK: Mastar eki olmasının yanında kalıcı isimler de yapmaktadır.

anıŋ ismini **zikr itmek** odur bir ʿiffet-i ıʿyānī	39b/864
yazu yazmaḳ maʿrifetdür lakin lazım çoḳ emek	4a/66
beni miḫnet bucaġında ḳoyup **gitmek** midür erlik	4b/83
gözlerinden ḳanlı yaşlar **dökmege** şüphemi var	16b/298
çünki ṭoġduŋ anadan **ölmege** şübheŋmi var	16b/301
bir kimseyi **incitmemege** ḥaṣr-ı merām it	33b/729

1.3.1.1.2. Sıfat-fiil ekleri

-(y)AcAK: Gelecek zaman sıfat fiil ekidir.

bir yerdeki yoḳ naġmeŋi taḳdīr **idecek** güş	33b/730

-(y)An: Geniş zaman kavramı veren işlek bir sıfat fiil ekidir (Şahin, 2003: 76).

ʿāşıḳda **olan** derd-i muḥabbet ġam-ı meşaḳatdür	6a/116
bir ḳalbe **ṣıġan** var eşyālara ṣıġmaz	6a/117
böyle ḳuzıdan **ayrılan** aġlar da meler de	6a/123
girip meyḫāneye ayıḳ **olanlar**	14a/243
seni **gören** ʿāşıḳ eyler fiġanı	21b/430
meydāna **düşen** ḳurtılamaz seng-i ḳażādan	30b/642

-dUK: Geçmiş zaman sıfat fiil ekidir. İyelik ekiyle birlikte kullanılır.

etdüginj bir bir bulasın dilber	6a/112
öyle buldum şu cihānı **öldügüŋ** vaḳti bilme	22b/463
güzeliŋ **itdigi** yanına ḳalmaz	21b/436

-mAz: Olumsuz geniş zaman sıfat fiil ekidir.

ey ʿÖmer bülbülüm **ḳoḳulmaz** bir gülüm	2b/31

-mIş: Duyulan geçmiş zaman sıfat fiil ekidir.

iki yanaḳlarıŋ **açılmış** güldür	11b/177
rāḥat **yaşamış** var mı gürūh-ı ʿuḳalādan	30b/648

1.3.1.1.3. Zarf-fiil ekleri

-(y)I: Durum anlamı katan zarf-fiil ekidir. Cönkte tasviri fiilde karşımıza çıkmıştır.

ḳoyıvir ġamıŋla napayım dem seniŋ olsun	17b/324

-AlI: Zaman anlamı katan zarf-fiil ekidir.

aġalar yārimden cüdā düş**eli**	18b/347
cüdā düşüp ġurbet ile aş**alı**	18b/347
şeydā bülbül terk id**eli** bu bāġı	22b/455
āġāz id**eli** devre budur meşreb-i ʿālem	29b/621

-(y)ArAK: Durum anlamı katan zarf-fiil ekidir.

gül gül diy**erek** gülmedim vechim bu fenāda	10a/144
ḥüsnünüŋ ol muḫtaṣarı şerḥ id**erek** söylemeli	21a/416

diker dikiş nāz id**erek** gāh utanup gāh gül**erek**	21a/421
milliyeti nisyān id**erek** her işimizde	33a/714

-dUKCA: Zaman anlamı katan zarf-fiil ekidir.

gül**dükçe** daḫı eyleme beyhūde nevāzīş	6b/126
ṣaġ ol**duḳça** derd-i miḫnet çekmesin	6a/111

-IcAK: Zaman anlamı katan zarf-fiil ekidir. Cönkte 1 örneği tespit edilen bu ekin Osmanlı Türkçesi döneminde kullanım alanının daraldığı görülmektedir.

gāhi teneffüs eyley**icek** ejder-i zemīn	26a/513

-(y)IncA: Zaman anlamı katan zarf-fiil ekidir.

şemʿi gör ki yanmay**ınca** yaḳmadı pervāneyi	3a/47
ṣarıl**ınca** bir elif lām ile nolur lā didi	3b/49
er**ince** şuʿle-i āhım semālardan geçüp ʿarşa	17a/313
ʿāşıḳı maʿşūḳa taḳsīm idi**nce**	18b/341

-(y)Up: Görevi bağlaca en yakın olan zarf-fiil ekidir.

biŋ kerre niyāz eyley**üp** ayaġına düşdüm	6b/133
esīr id**üp** bir ẓālimiŋ elinde	13b/227
yiy**üp** içdiklerim gūyā ki zehr-i mārdır sensiz	16a/293
ẓāhirde gör**üp** bizleri ṣanma ʿuḳalāyız	33a/716
aġlay**up** gözüŋden ḳanlar dökmesin	6a/111
ṭoldur**up** cām-ı ecelden içmege şübheŋmi var	16b/297
sevdāya uy**up** ʿaşḳla muḫitlere düştüm	17b/321

-mAdAn: Asıl fiildeki hareketin zarf-fiilin bildirdiği harekete bağlı olmadan gerçekleşeceğini bildirir.

o da açıl**madan** ṣoldı gide-yor	10b/159
yat**madan** uyusam seniŋ ḳoynıŋa	11a/167
şarābı nūş et**meden** döner ṣanma beni sāḳī	5b/107
ecelim yet**meden** öldürdüŋ beni	11a/166
süslüce büsküllü fesi gör**meden** oldum sevesi	21a/418

1.3.2. İsimlere Eklenen Tür/Görev Değiştirici Ekler

1.3.2.1.+ki

Aitlik eki metinde +ki şeklindedir. Aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi tek şekillidir.

ʿaceb temāşā eyler mi anuŋ **altındaki** mermer	4b/92
ẓāhirdeki ṣavāb u ḫaṭā hep bahānedir	25a/497

1.3.2.2.+sUz

+sIz/+sUz: Bazı gramer kitaplarında bu ek için +lU ekinin olumsuzu tanımlaması söz konusudur. Hattâ Timurtaş +sUz ekinin yuvarlak ünlülü olmasını +lU ekinin tesiriyle olduğunu belirtir. Develi (1995: 103) de bu görüşe katılmıştır. Ancak ekin Türkiye Türkçesindeki şekli +sIz üzerine bir inceleme yapılan incelemelerde +lI ekini alan her sözcüğün +sIz ekini almadığını, ayrıca Türkçede olumsuzluk eki olarak fiil tabanlarına gelen –mA ekinin akla geldiğini ve fiillerin olumluluk olumsuzluk durumlarının söz konusu olabilecekken, isimlerde olumsuzluk durumu için bir ekin olmadığını belirtilir (Üstünova, 2011: 325). Yokluk anlamı bulunan sıfatlar yapan ektir.

ıssız	22a/448
ḫaḳīḳatsiz	12a/197
vefāsız	18b/342
ġavġasız	40a/875

çulsuzı	32a/683
sensiz	16a/288

1.3.2.3.+lU

+lU/+lI: Genellikle olan, bulunan anlamını karşılayan bu ek, olumluluk eki olarak değerlendirilmemelidir (Üstünova, 2002: 124). Genellikle adlardan sıfat ve zarf yapan, işlek bir ektir. Cönk metninde 11 yuvarlak, 13 düz ünlülü olarak karşımıza çıkmıştır.

ḳınalı	11b/180
ḳāmetli	14b/248
ḳanlı	16b/298
ṭatludır	22a/443
ḫūylu	32b/67
dürlü	34b/766
büsküllü	21a/418
süslüce	21a/418

1.4. TÜRETME EKLERİ

Türkçenin söz hazinesinin en mühim kısmını, kelimenin sonuna bir veya birkaç ekin getirilmesi ile vücuda gelmiş şekiller teşkil etmektedir (Arat, 1995: 398). Türkçede yeni kelimelerin türetilmesini sağlayan bu ekler dört grupta incelenir. Cönkte tespit edilen örnekler şu şekilde sıralanmaktadır.

1.4.1. İsimden İsim Türeten Ekler

+aḳ: Benzetme yapılarak organ adı oluşturmuştur.

yan**aḳ**larıŋ	7a/137

+cI: Meslek adı oluşturmuş ve bir işi sıkça yapan anlamı katmıştır.

ḳabu**cı**-zāde	15b/283
da‘vācı	31a/665

+daş: Ortaklık, beraberlik bildiren ad ve sıfatlar türeten bir ektir (Korkmaz, 2009: 46).

yoldaşlıġı	2a/11
ḳardaşlıġı	2a/11

+düz: Zaman zarfı yapmıştır.

gündüz	6a/113
gündüz	10a/148

+Il: Renk anlamı katmıştır.

yeşil	16b/304
ḳızıl	7a/136

+In/+Un: Zarf anlamı katan bir ektir.

yarın	16b/305
yaḳın	11b/189

+lIK/+lUK: Soyut isimlerle zaman, alet ve uğraş isimleri yapar. Cönkte genellikle soyut isim yapma işleviyle görülmüştür.

güzellik	21b/436
gençlik	3a/33
ayrılıḳ	11a/168
ġurbetlik	12a/196

tazelik	4b/83

+mIş: On anlamına gelen bir ektir (Clauson, 2007: 191). Cönkte 1 örnekte görülmektedir.

yetmiş	16b/305

+rA: Yön gösteren ve zaman zarfı yapan bir ektir. Cönkteki örnekleri şu şekilde sıralanmıştır.

içre	3b/56
şoŋra	19b/375
üzre	17b/315

+dA: Aslında bir durum ekidir. Ancak zaman isimlerine gelerek kalıcı zaman zarfı yapar. Tür değiştirme eki görevi gösterir (Gülsevin ve Boz, 2013: 103).

yılda	29a/605

1.4.2. İsimden Fiil Türeten Ekler

+A-: Geçişli ve geçişsiz fiiller türeten bir ektir. İşlek olmayan bir ektir. Geldiği fiile olma veya yapma anlamı katar.

dil+e- > dile-r	33b/726
yaş+a > yaşa-mış	30b/648
oyun+a- > oyna-r	6a/121
uzatma	36a/812
beŋiz+e-> beŋzer	37b/835

+DA-: Ses taklidi kelimelerden fiil yapmakta işlek olan ek ses taklidi olmayan kelimelerde yapma ifade eder.

iz+de- > istesem	13a/215

+lA-: Geçişli ve geçişsiz fiiller üreten işlek bir ektir.

besleyüp	29a/604
bekler	10a/152
söyler	10a/152
başlar	40b/880
bağlar	14a/234

+lAn-: +lA- ekine -n- çatı ekinin getirilmesiyle oluşmuş bir ektir. Geçişsiz fiiller oluşturur.

öfkelenmiş	37b/832
uşlanmayanıŋ	32b/700
modalandı	32b/706
havalandı	17b/319

1.4.3. Fiilden İsim Türeten Ekler

A: Eklendiği kelimeleri isim, sıfat ve zarf yapmıştır. Zarf-fiil eki *a, -e*'nin kalıplaşmasıyla oluşan bir ektir (Korkmaz, 2009: 68).

göre	25a/494
ḳısa	39a/858

-(A)K: Tek veya çok heceli fiil kök ve gövdelerinden sıfat ve ad türeten işlek bir ektir (Korkmaz, 2009: 70).

uzaḳ	17b/319
dudaġıŋ	19a/359
yumuşaḳ	32b/696

-i /-U: Daha çok tek heceli geçişli ve geçişsiz fiiller gelen bir ektir. Eski Türkçedeki –i G/-UG ekinde bulunan -G'nin eriyerek yerini bağlan -i -/-U- bağlantı ünlülerine bırakmasıyla oluşmuştur (Korkmaz, 2009: 82). Bazı kelimelerde de kalıplaşmış olarak bu ek, kullanılmaktadır.

ayrı	12a/198
ḳoḳulatma	10b/155

-(y)IcI/-(y)UcI: Türkçede eskiden beri kullanılan çok işlek fiilden isim yapma eklerinden biridir. Aşırılık, devamlılık anlamları katmaktadır.

gidici	11b/187
yaḳıcı	11b/187

-(I)K/-(U)K: İşlek bir ek olup genellikle fiilin gösterdiği harekete uğramış olan bazen de o hareketten doğmuş bulunan veya o hareketi yapan çeşitli nesneleri karşılar (Ergin, 1993:188). Sıfat ve isim türetmiştir. Genellikle ünlüsü gösterilmemiştir.

büyük	37a/833
küçük	30b/651
artıḳ	20a/376

-(I)m/-(U)m: Nitelikleri bakımından daha çok bir kerede veya kısa sürede oluşan işleri anlatan isimler oluşturmuştur (Korkmaz, 2009: 89). Ekin işlevi ve bazen de kalıplaşarak kavramlaşmış kelimeler (bakım, yıkım vs. gibi) oluşturur.

ölüm	20b/396

1.4.4. Fiilden Fiil Türeten Ekler

-y-: Eski Türkçede d/ nin devamı olup kuvvetlendirme işlevi vardır.

ḳoy	11a/167

1.5. SIFATLAR

İsimlerin önüne gelerek onları niteleyen ya da belirten kelimelere ve kelime gruplarına sıfat denir.

1.5.1. Niteleme Sıfatları

İsimlerin durum, biçim, renk vb. niteleyici özelliklerini gösteren sıfatlardır. Cönkte rastlanan örnekler şu şekilde sıralanmıştır.

bir **gümüş** endāze ile ölçmeli ol **ince** beli	21a/422
pek rengine aldanma felek **eski** felekdir	32a/394
ala gözlerini sevdigim dilber	11a/165
siyāh kāküllerin̆ gerdāna dökme	11b/184
aḳ ellere **ḳırmızı** ḳınalar yaḳın	11b/189

1.5.2. Belirtme Sıfatları

İsimlerin işaret, sayı, belirsizlik ve soru gibi nicelik özelliklerini belirten sıfatlardır.

İşaret Sıfatları

İsmin yerini gösterme, işaret etme işleviyle belirten sıfatlardır. Cönkteki örnekleri şu şekilde sıralanmıştır:

ẓulm ile **bu** sultān böyle giderse	12a/221

nedir **bu** rūşenler sulṭān baḳışlar	14b/252
sende **o** gülüşler ḳaya baḳışlar	14b/253
yārab beni **ol** gözleri mestāneye ḳavuşdur	10a/142
evvel yoġidi **işbu** rivāyet yeŋi çıḳdı	33a/713

1.5.3. Sayı Sıfatları

İsimlerin sayılarını belirten sıfatlardır.

1.5.3.1. Asıl Sayı Sıfatları

İsimlerin sayma sayılarıyla miktarını belirten sıfatlardır.

iki yanaḳlarıŋ açılmış güldür	11b/177
altı nesne şarṭ ḳılındı ve'l-İslām	4b/88
yazılur defter-i aʿmāline **yüz biŋ** ḥasene	4b/85
on sekiz biŋ deve **otuz** da ḳoyun	20b/394
yetmiş iki millet gelür yarın maḥşer yerine	16b/305

1.5.3.2. Üleştirme Sayı Sıfatları

İsimleri bölme, üleştirme ve paylaştırma anlamıyla belirten sıfatlardır.

gitdi ʿademe her birisi ḳaldı **birer** ad	34a/751

1.5.3.3. Belirsizlik Sıfatları

İsimlerin belirsiz özelliklerini yansıtan sıfatlardır.

ṣular gibi **her** yana ṣāḳın çaġlayup aḳma	18a/339
yazu yazmaḳ maʿrifetdür lakin lazım **çoḳ** emek	4a/66
her bir zemīnde başḳa ḥisāb üzredir zamān	25b/507
ḳalbiniŋ **her bir** kūşesinde ʿarż-ı raḥmān girelidir	23a/468
yaḳdı **nice** cānlar o nezāketle tebessüm	32b/697

1.5.3.4. Soru Sıfatları

İsimlerin önüne gelerek onların özelliklerini bulmaya yönelik kullanılan soru kelimeleridir.

yek digere **ne** rütbe muḫālifse şaḫs u ʿaḳl	26b/536
ḳanġı ṭaġa ṣoram ben o marālı	22a/450

1.6. ZAMİRLER

Ardında bir nesne veya kimse kavramı olan, dolayısıyla bir adın yerini tutan kelimeye zamir denir (Banguoğlu, 1990: 309). Zamirler, yerlerine geçtikleri veya işaret ettikleri isimler bakımından beş türde incelenebilir. Cönkte yer alan zamirler şu şekildedir:

1.6.1. Kişi Zamirleri

Kişilerin yerine kullanılan zamirlerdir.

	1. Kişi		2. Kişi		3. Kişi	
	Tekil	Çoğul	Tekil	Çoğul	Tekil	Çoğul
Yalın	ben 6b/131	biz 33a/728	sen 2a/10	-	o/ol 10b/159	anlar 15a/263
Belirtme	beni 5b/107	bizi 33a/718	seni 11b/182	sizi 11b/183	anı 3a/40	-
Yönelme	baŋa 14b/256	bize 33b/726	saŋa 3b/54	size 2a/1	aŋa 31b/669	-
Bulunma	bende 13b/223	-	sende 2b/19	sizde 4b/83	anda 2b/398	-
Ayrılma	benden 7a/134	bizden 33b/726	senden 11a/172	-	andan 34a/757	-
İlgi	benim 5b/104	bizim 6a/115	seniŋ 10a/153	-	anuŋ 4a/69	-

1.6.2. İşaret Zamirleri

İsimleri işaret etme, gösterme yoluyla karşılayan zamirlerdir.

	bu		şu		o	
	Tekil	Çoğul	Tekil	Çoğul	Tekil	Çoğul
Yalın	bu 3a/41	bunlar 34a/752	-	şunlar	o/ol 10b/159	-
Belirtme	bunı 6b/126	-	-	-	-	-
Yönelme	buŋa 11b/185	-	-	-	aŋa 1b/1	-
Bulunma	bunda 21a/425	-	şunda 2b/25	-	anda 33b/732	-
Ayrılma	-	-	-	-	-	-
İlgi	bunuŋ 2b/22	-	-	-	anuŋ 4b/92	-

1.6.3. Belirsizlik Zamirleri

Belirsiz kavram ya da nesneleri gösteren zamirlerdir.

biri şāʿir-i zi-ḳadrin dimem ben sırr-ı ketmānī	40a/869
cānıŋ **kimi** isterse ḳonuş ġayrı barışmam	6b/125
gitdi ʿademe **her birisi** ḳaldı birer ad	34a/751
hiç kimse degil serv-i ḳadrdan āgāh	3b/59
ʿārif **kimesne** şeyṭānuŋ göŋlin ḫoş etmez	4a/76

1.6.4. Dönüşlülük Zamiri

Zamirin yapılan işin yapana dönüşünü gösteren bir işlev yüklendiği türüdür (Korkmaz, 2009: 415). Cönkte kendi zamiri çoğunlukla düz ve birkaç örnekte yuvarlak ünlülü olmak üzere dönüşlülük zamiri olarak kullanılmıştır. Sadece 1 örnekte kendi ve öz zamirlerinin birlikte kullanıldığı görülmüştür.

ʿārif olan **kendi özin** bir kişiye yār eylemez	3a/45
bayḳuşuŋ **kendüsi** vīrāndan gitmez	21b/438
sen **kendiŋi** düstūr-ı mükerrem mi ṣanursıŋ	32a/687

1.6.5. Soru Zamirleri

İsimleri soru yoluyla belirten zamirlerdir.

yārab **nedir** bilmem bu dilimde fevr	5b/105
kimdir şarābı ḥürmet ile telḫ-kām iden	28a/571

1.7. ZARFLAR

Fiillerin ya da fiilimsilerin, sıfatların, zarfların anlamlarını zaman, yer ve yön, durum, nicelik, soru kavramlarıyla belirleyen ya da kısıp sınırlayan kelimelere zarf denir (Ediskun, 2004: 273). Cönkte geçen zarflar görevlerine göre sıralanmıştır:

1.7.1. Durum Zarfları

Fiil, fiilimsi, sıfat ve zarfların kesinlik, durum, pekiştirme, vasıta, benzerlik, yineleme vb. yönlerden niteliklerini belirten zarf türüdür.

şāh oluruz cihāna **böyle** giderse	13a/218
ḳaldım hicrān kūşesinde **bī-murād**	14a/246
cefā vü cevrüŋle cāndan uṣandım	14b/258
bu necmi **ḳara** yazmışlar	18b/342
māh yüzini gördüm oldum **dīvāne**	20b/391
ṣadıḳ görinür kisvede erbāb-ı ḫıyānet	31b/670
aġalar yārimden **cüdā** düşeli	18b/347

1.7.2. Zaman Zarfları

Fiill, fiilimsi, sıfat ve zarfların anlamlarını zaman yönüyle belirten, kesinleştiren, sınırlayan zarflardır.

gice gündüz ben ṭuṭuşdum niyāza	10a/148

gel gidelim **şimdi** yolda ḳalursıŋ	11b/186
yetmiş iki millet gelür **yarın** maḥşer yerine	16b/305
bugün bunlara cevr iderseŋ yarın ḥaḳḳ dīvānı var	5b/101
kibrikleriŋ oḳdur dizülmiş **hemān**	11a/176
evvel ʿāḳil girer dīvāne çıḳar	14a/242
didiler **soŋra** bulup vuṣlatı yaratmış Güftī	23b/481

1.7.3. Yer Zarfları

Fiil ve fiilimsilerin yer ve yön açısından özelliklerini belirten zarflardır.

çoḳ ḫayr olur kim çekilirsin **gerü** andan	35b/795
olmaḳ isterseŋ eger ḥaḳḳa **yaḳın**	3b/50

1.7.4. Miktar Zarfları

Fiil, fiilimsi, sıfat ve zarfların miktarını, sayısını belirten zarflardır.

hüsnüŋ ḳıymetine cihān **az** gelür	20b/389
bu cihānda **çoḳ** bulunur ḥüsnüne mālik sen gibi	5b/110
benim sevdicegim **ġāyet** nāzikdir	12a/195
ekṣer görilür çünkü cezā cism-i ʿamelden	31b/676

1.7.5. Soru Zarfları

Fiil, fiilimsi, sıfat ve zarfların zaman, yer, yön, durum ve niceliklerini soru yoluyla belirtmeye yarayan zarflardır.

ḥüsnüŋe bu ḳadar **neden** ögündüŋ	41a/888
canān beni şimdidengerü sen **ḳanda** görürsün	17b/316
derdimiŋ dermānı **ḳanda** bulunur	12a/194
yārab **niçün** bu ʿarṣada her şaḥṣ-ı ʿārifiŋ	27a/550

1.8. EDATLAR

Arapça bir kelime olan edat, alet ve vasıta demektir. Gramer unsuru olarak ise tek başlarına manaları olmayıp ancak cümledeki diğer kelime ve kelime grupları arasında

çeşitli münasebetler kurmaya yarayan alet sözlerdir (Hacıeminoğlu, 1994: V). Cönk metninde yer alan örnekleri şu şekilde sıralanabilir:

1.8.1. Bağlama Edatları

Kelimeleri, kelime öbeklerini ve cümleleri şekil veya anlam bakımından bağlayan edatlardır.

olmaḳ isterseŋ **eger** ḥaḳḳa yaḳın	3b/50
meger ḥaḳḳdan ola anuŋ çāresi	12a/194
bir ben **degil** cümle ʿālem yandırır	2b/19
dünyāda **ve** ʿuḳbāda ne ẕillet ne rezālet	31a/663
yaḫşi görinür ṣūreti **amma** ki yamandır	29b/665
iç bāde güzel sev var **ise** ʿaḳl u şuʿūruŋ	29b/618
egerçi başḳa eyyāmda bulunmaz beş nefer amma	40b/882
bu bir meşhūr ʿādetdir göze **hergiz** yaṣaġ olmaz	3a/48

1.8.2. Son Çekim Edatları

İsimlerden sonra gelerek bağlı olduğu sözcüğün cümledeki diğer unsurlarla ilişki kurmasını sağlayan ve genellikle hâl ekleriyle kullanılan edatlardır.

olursa efendim sen **gibi** olsun	2b/16
raḥm eylemedi şimdiye **dek** kimseye gerdān	35b/802
miḳdār-ı faẓlına **göre** dedi olur füzūn	27a/550
bu **ḳadar** cefādan gūyā ne çıḳar	14a/247
bu mehtāb **ile** deryā yanar dirlerse gerçekdir	17a/314

1.8.3. Berkitme Edatları

Belirtme, benzerlerine ilave, kuvvetlendirme, sıralama ve karşılaştırma gibi anlam ilgileri kuran edatlardır.

elbetdeki Emrāḥ olur aḳrānına fāʾiḳ	18a/334
geldigimde **daḫı** meclise benden yaŋa baḳma	6b/131
ḥaḳ söyleyen evvel **daḫı** menfūr idi gerçi	32b/709

elbetde gönül vuṣlatın ister de diler de	6a/119

1.8.4. Ünleme Edatları

Tabiat seslerini, ruh hâllerini, duygu ve heyecanı belirtmek için kullanılan edatlardır.

yetmez mi cefālar **ey** perī peyker	13b/224
bu cevre bedel bir de kerem ḳıl didüm **ey** şuḫ	18a/331
yüzünden cümle ʿālem bir żiyādur **yā** Resūlullah	18b/355

BEŞİNCİ BÖLÜM

METİN

Cönkler sözden yazıya geçen bir başka deyişle sözlü ifadelerin yazıya aktarıldığı metinlerdir. Cönkleri tutan kişilerin okuryazar olmamaları ya da eğitimlerinin yetersiz oluşu cönk metinlerinde imla sorunlarına neden olabilmektedir. Genellikle klasik metin okuma çalışmalarında kullanılan ölçüt; standartlaşmış imla olmaktadır. Ancak cöngü oluşturan kişilerin eğitim durumuna bağlı olarak cönklerin yazımında "standart" veya "klasik" bir imlâ beklemek mümkün olmadığı gibi doğru da değildir (Duymaz, 2016: 21). Cönkleri özgün kılıp farklılaştıran da bu özellikleridir. Dilin esnek, değişken yapısını bu sayede takip etmek mümkün olmaktadır. Aynı zamanda cönkler, konuşur gibi yazmanın hatta yazının kurallarını bilmeden, umursamadan yazıya aktarmanın söz konusu olduğu defterlerdir. Bu durum, dil çalışmaları için de fırsat yaratmaktadır.

Cönkler içerik olarak da divanlardan, nesir metinlerinden farklılık göstermektedir. İsmi ve eserleri edebiyat tarihinde bilinen şairlerin eserlerinde hatta en bilinen şiirlerinde bile pek çok değişim cönklerde söz konusudur (Erdal, 2016:63). Beyit sayısının eksik ya da fazla oluşu, beyitlerin belli bir düzende gitmemesi, adı geçen şaire ait olmasa da beyitte şairin mahlasının kullanılması gibi durumlara cönklerde sıkça rastlanmaktadır. Bunlar, cöngü oluşturan kişilerin hafızalarındaki haliyle cöngü yazmalarından kaynaklanmaktadır. Tüm bu bilgilere dayanarak GE5299 numarasıyla kayıtlı Bursa cöngü okunurken şu şekilde bir yol izlenmiştir:

1- Bu metin aktarılırken Oktay New Transkripsiyon fontu tercih edilmiştir.

2- Cönk üzerinde herhangi bir sayfa numarası yer almadığı için yaprakların sıralanması konusunda zorluk yaşanmıştır. Aynı zamanda cönk belirli bir düzene sahip olmadığı için numaralandırma konusunda da güçlük çekilmiştir. Cöngün baş, orta ve son sayfalarında eksik, yıpranmış, yırtılmış, üzeri karalanmış kısımların bulunması bu güçlüğün sebebidir. Ancak genel olarak şiir parçalarının bütünlüğünden yola çıkılarak yapraklar numaralandırılmıştır.

3-Cönk üzerinde yazılı bulunan şiir parçalarının, hikâye bölümlerinin, notların yazılış biçimlerinde tam olarak bir düzen ve sıra bulunmamaktadır. Bu nedenle aynı cönk içinde bazı şiir parçaları alt alta verilirken bazılarında ise dizeler yan yana sıralanmıştır. Cönklerde bazı yapraklarda çapraz olarak yazılmış şiir parçacıkları da dikkat çekmiştir. Bunlar aktarılırken olabildiğince düzenli şekilde yazıya geçirilmiş ancak belirli bir sistem kurulmamıştır.

4-Cönkte türüne bakılmaksızın bütün şiir parçaları beyit düzeninde yazılmıştır. Düz yazı şeklindeki notlar satır düzenine göre çeviri yazıya aktarılmıştır. Metinde nasıl yazıldıysa ona sadık kalınmıştır.

5-Cönkteki sayfalar ilk yaprağın ön yüzü boş olduğu için 1b'den başlatılarak numaralandırılmış ve küçükten büyüğe gidecek şekilde ara verilmeden art arda sıralanmıştır. (1b, 2a, 2b…) Kontrol aşamasında tespit edilmiş, atlanan beyitler dipnotlarda ve eklenen beyitler başlığında verilmiştir.

6-Cönk, beyit düzenine göre sıralandığı için ilk beyit 1 olarak numaralandırılmış ve beşer beşer numara verilmeye devam edilmiştir. Cönkteki her metin ya da şiir parçasına ayrıca numara verilme işlemi yapılmamıştır.

7-Cönkler bir mecmua özelliği de gösterdiği için içerisinde bazen çok tanınmış şairlere ait şiirlere bazen de herkesin ezberinde olabilecek dizelere yer verilmiştir. Bunun dışında yazarı, şairi bilinmeyen parçalar, notlar da bulunmaktadır. Tanınmış şairlere ait şiir parçaları, dizeler çeviri yazıya aktarılırken şairlerin özgün metinlerine bakılıp herhangi bir karşılaştırma yapılmamıştır. Metinde nasıl yer alıyorsa o şekilde yazıya geçirilmiştir. Düzeltme, anlamsal olarak daha uygunu yerleştirme gibi bir tamir yoluna gidilmemiştir. Farklı ya da eksik olduğu düşüncesi uyandıran kısımlar için herhangi bir tamamlama yoluna gidilmemiştir. Çünkü cönkler tamamen cöngü hazırlayan kişinin tercihlerini, zevklerini, söyleyiş özelliklerini yansıtmaktadır. Yapılacak herhangi bir karşılaştırma ya da tamamlama işlemi cöngün incelenmeye değer olan malzemesini ortadan kaldırmak anlamına gelecektir.

8-Cöngün çeviri yazısı yapılırken cönge ait ünlülerin, ünsüzlerin yazımında farklılıklar tespit edilmiştir. Bu durumlarda herhangi bir düzeltme ya da doğru okuma yapılmamıştır.

9-Bursa cöngünde tamamen okunamayan, okunuşundan emin olunamayan, silinen kısımlar için (…) kullanımı yapılmıştır.

10-Cöngü hazırlayan kişi ya da kişilerin metinde harf eksiği ya da harf yanlışı ile yazdığı kelimeler olduğu gibi aktarılmış, ağız özelliği olup olmayacağı noktasında incelemeye alınmıştır.

11-Cönk metninde şiir parçasının başında şairin adı ya da mahlası verilmişse olduğu gibi yazılmış eğer tür adı belirtildiyse o da gösterilmiştir. Eğer şiir parçasının başında şair adı, mahlası ya da şiir türü belirtilmediyse herhangi bir ekleme yapılmamış, dipnotta özel olarak gösterilmemiştir. Sadece tezin ekler kısmına cöngün içinde şiirleri yer alan ve hakkında bilgi tespit edilebilen şairlerle ilgili genel bilgiler yerleştirilmiştir. Cöngü yazan kişi ya da kişilerin bilgi eksikliğinden, yanlış anımsama gibi nedenlerle tür ve şair adını karıştırmış olma fikri uyansa da bu noktalarda da herhangi bir düzeltme yapılmamıştır.

13- Cöngün içinde yer alan Arapça ve Farsça kısımların çoğu bütünlüğü bozmamak adına çıkarılmamış, olduğu gibi metni verilmiştir. Tercümeleri yapılabilenler ise dipnotta verilmiş, tercüme konusunda zorluk yaşanan parçalar olduğu gibi bırakılmıştır. Bu kısımlar dil incelemesinin de malzemesi olmadığı için dizin kısmında da yer almamıştır.

1. GE5299

GE5299

1b

ol ʿazīzüŋ nesin gördüŋ ki böyle dirlik cevāb virdigime yarāmazlıġıŋ görmedim lakin aŋa bulaşdıġım vaḳtda ḳorḳarım ki tezyīn-i ʿamel ḳılmaġıla ʿibādetimi baṭıl ḳılmam şeyṭāna bulaşdıġım vaḳitde istiʿāẕe ideriz şerrinden ḫalāṣ biʿavnillāhi Teālā minhācu'l-ʿĀbidīn[1]

[1] Allahu Teâlâ'nın yardımıyla abidlerin yolu. Minhācü'l Ābidün. (İmam Gazali'nin bir kitabıdır.)

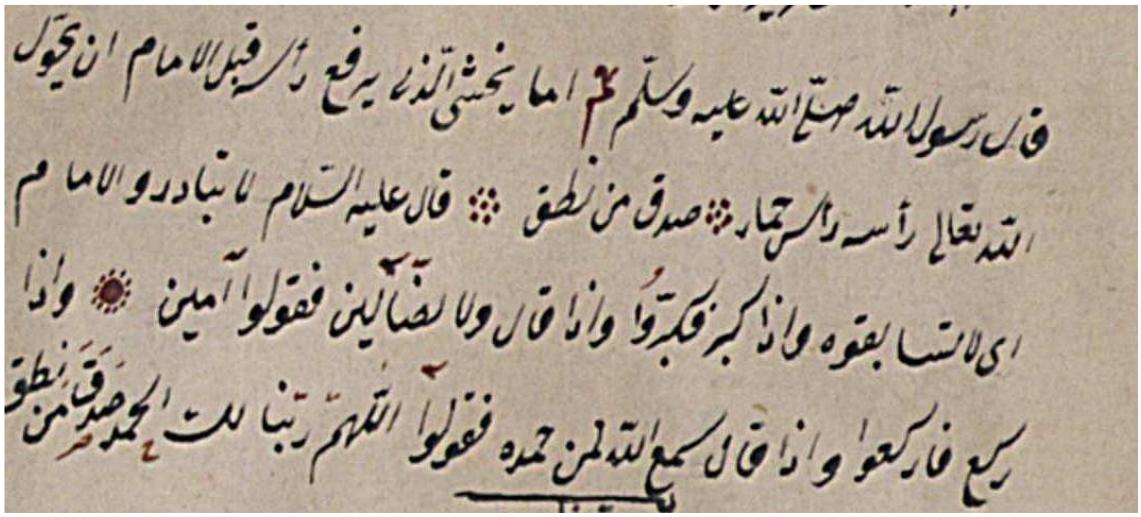

2

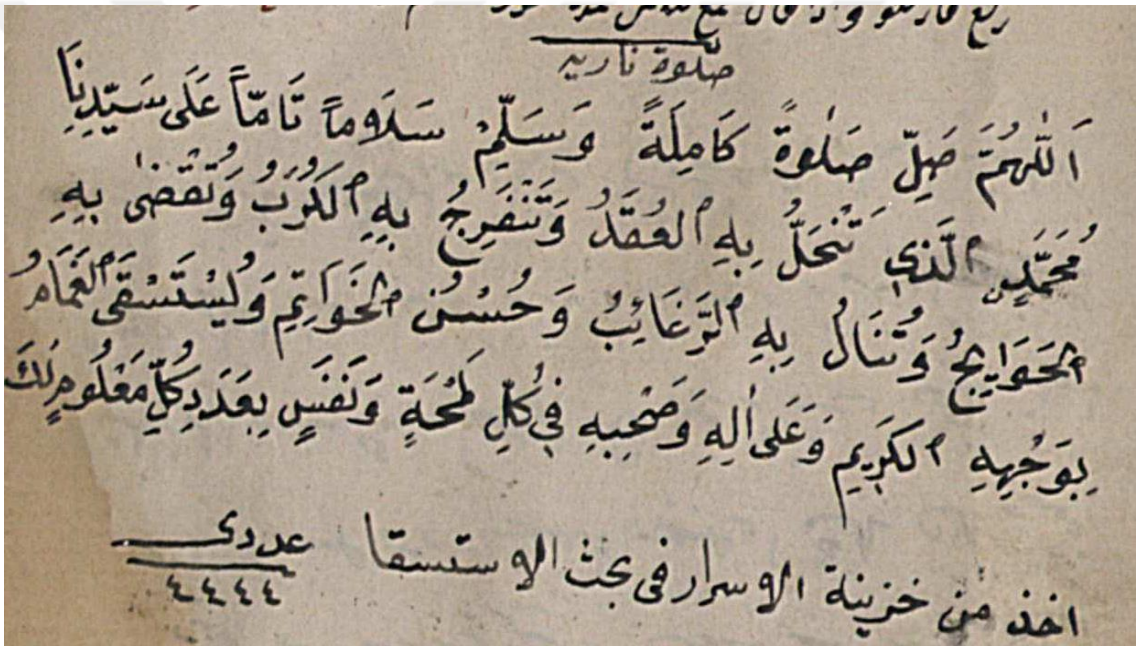

3

[2] Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: İmamdan önce başını kaldıran kişi Allâhu Teâlâ'nın onun başını eşekbaşına çevirmesinden korkmaz mı? * konuşan doğru söyledi * O aleyhis selam şöyle dedi: İmama karşı acele etmeyin yani onu geçmeyin. Tekbir aldığı zaman tekbir alın. Ve leddâllîn dediği zaman âmin deyin. Rükû ettiği zaman rükû edin. Semi'allâhu limen hamide dediği zaman Allâhümme rabbenâ leke'l-hamdü deyin. Konuşan doğru söyledi.

[3] Allahım kendisiyle düğümlerin çözüldüğü, sıkıntıların giderildiği, ihtiyaçların hâllolduğu, arzu edilen ve güzel neticelerin elde edildiği, kerîm yüzü hürmetine yağmur istenen Efendimiz Muhammed'e, onun âl ve ashâbına tarafından bilinenler sayısınca her göz kırpış ve nefeste tam bir salat ile salat ve tam bir selam ile selam eyle.
(Bu dua) Hazînetü'l-Esrâr kitabının İstiskâ (yağmur duası) bahsinden alınmıştır.

2a

1-elā ey ḳavm-i İslambul bilüŋ taḥḳīḳ oluŋ āġāh
irişür nā-giryān bir gün size ḳahrıla ḫışm-ı Allah

benim bī-çārenüŋ göŋlin yaḳarsız ḫāṭrın her dem
degilmi müʾminüŋ ḳalbi eʿāẓim yoḳsa beytullah

ḳurup berdār tezvīrāt ḳodılar muḥkem nāmın
ḳanı seccāde-i Aḥmed ḳanı aḥkām-ı şer'u'llāh

yahūdī gibi melʿūnlar gecelerler sedire bī-teklīf
ḳabudan baḳsa bir müʾmin iderler andan istikrāh

5-nedendür böyle ḫāʾinler emānet ṣāḥibi olmaḳ
ʿaceb hīç bir …mine'llāh

çaḳıldı fitne …ṭutuşdı büsbütün dünyā
cihāna dürlü bidʿatla ḫarābe vire …eyvāh

Temmet

dilber-i divāneyim çıḳdın gözüm kime ne
pūl giyerim ʿabdāl olurum ʿüryān gezerem kime ne

gāh giderem medreseye ders oḳurum ḥaḳḳiçün
gāh giderem meyḫāneye mey çekerem kime ne

gāh çıḳarım gökyüzine seyr iderim ḳāfdan ḳāfa

gāh inerim yeryüzine ḫūb gezerim kime ne

10-baŋa dirler ey Nesīmī sen yār ile ḫoşmusuŋ

ḫoş olam ḫoş olmayam ben severim kime ne

Temmet

Ferd

cāhil ile ʿālimiŋ yoldaşlıġı

ṭūṭū ile ḳarġanuŋ ḳardaşlıġı

ḳarġa ḳanda ṭūtī ile aş yiye

ṭūṭī sükker meger ḳarġa ṭaş yiye

Temmet

Müfred

cāhilüŋ ḳalbine ṣalma maʿrifet esrārını

sükkeri ṭūtīye vir kim ḳadrin bilmez ġarāb

2b

Türkī-i ḫulūşī

ʿömrümüŋ maḳbūlü serv-i revānım

geçmezem yoluŋdan biŋ ḳan olursa

15-ne mümkün ayrılmaḳ çeḳilmeden cānım

müderrise ʿālimler düşmān olursa

olursa efendim sen gibi olsun

cihānda ʿaşḳıŋa canān olursa

Ḫulūṣī hicriŋle ṣararsın ṣolsın
bize cevr idenler Mevlā'dan bulsın

rütbe rütbe gelen ṣalāḥīn nedir
ṣaḳın senin şavḳıŋ beni yandırır

bu ḳaş bu göz bu ādeler sendedir
bir ben degil cümle ʿālem yandırır

Temmet

20-ṣaḳın terk-i edebden kūy-ı maḫbūb-ı ḫudādır bu
naẓargāh-ı ilahīdir maḳām-ı Muṣṭafādır bu[4]

ḥabīb-i kibriyānıŋ ḫābgāhıdır fażīletde
tefevvūḳ-ı kerde-i ʿarş-ı cenāb-ı kibriyādur bu

felekde māh-ı nev bābü's- selāmıŋ sine-i çākıdır
bunuŋ ḳandīldir maṭlaʿ ı nūr-ı żiyādır bu

o ḫākiŋ pertevinden oldı deycūr-ı ʿadem zāʾil
ʿamādan açdı mevcūdāt dū çeşmim tūtiyādır bu

mürāʿāt-ı edeb şarṭ gir Nābī bu dergāha
meṭāf-ı ḳudsiyāndır būsegāh-ı enbiyādır bu

Temmet

[4] Nabi'ye ait bir şiir parçasıdır.

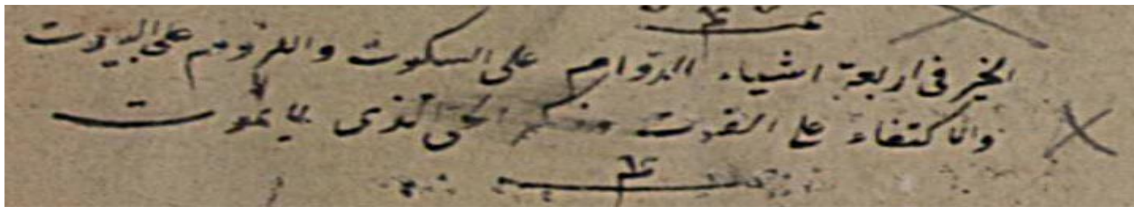

[5]

Temmet

Beyt

25-şunda bir cānānuŋ āhū gözleri

ʿaḳlımı fikrimi eyledi ṭarāc

güftāra gelende şirīn sözleri

yedürür lebinden sükker-i güllāc

ebrūları ḳıl ḳalemle çekilmiş

gören üftādenüŋ kaddi bükülmüş

ḥāl-i hindūları rūya dökülmüş

şanki ṭavāf eyler Kaʿbeyi ḥüccāc

ben gibi ölmeli ḫastesi çoḳdur

ḳaşları ḳurulı yay gibi oḳdur

30-melāḥat mülkünde naẓīri yoḳdur

dilberler içinde cümleye sertāc

ey ʿÖmer bülbülüm ḳoḳulmaz bir gülüm

[5] Arapça ibare bulunmaktadır.

ḳaddiŋ belāsına erişmez elim

dilberi görende ṭolaşır dilim

ʿarżıḥāl ṣunmaya ḳaldım iḥtiyāc

Temmet

3a

Ferd

ehl-i ʿirfān ile külḫanda geçinmek yegdir

cühelā ile ṣafā eylemeden gülistānda

Müfred

ʿözr itme tekebbürden ḫazer ḳıl aŋla insānı

ḥaḳāretler naẓar ḳılma gözet mūrı Süleymān'ı

Müfred

35-sen hemān eyle ḫulūṣile rücūʿ

ʿafv-ı bārī̄ bulur elbetde vuḳūʿ

Ferd

ger günāhım kūh-ı ḳāf olsa ne ġamdır yā celil

raḥmetiŋ baḥrine nisbet ennehū şeyh'un ḳalī̄l

Ferd

ḥünkār-ı velāyetsin yā ḫażret-i Mevlānā

sultān-ı kerāmetsin yā ḫażret-i Mevlānā[6]

[6] … ḳulunı etme bāb-ı kereminden dūr
sen şāh-ı ʿināyetsin yā ḥażret-i mevlānā

Ferd

ṭaġlara çıḳar giderim olmasa settārlıġıŋ

göŋlümi tesellī ider ol seniŋ ġaffārlıġıŋ

Ferd

olmaḳ isterseŋ ḥabībe āşinā

vir ṣalātı ol anıŋla āşinā

Ferd

40-ġarīb olmaz iden terk-i diyārı

ġarīb oldur anı terk ide yārı

Ferd

bu benim baḫt-ı siyāhım ṭaşa baṣṣam iz olur

aġustosda ṣuya girsem balṭa kesmez buz olur

Ferd

eger ölürse ehl-i cāh-ı ġarīb

vaṭanın aŋsa āh eyler ġarīb

Beyt

Leylā-yı ʿarūs eyleyecek zen-i dünyā

işidüp Mecnūn didi el-leyletü hablī

Beyt

yārab bize bir er bulunur himmet idermi

yoḳsa günümüz böyle felāketde geçer mi

Beyt

45-ʿārif olan kendi özin her kişiye yār eylemez

her nākes ḳatında keşf-i esrār eylemez

Müfred

oḳumaġa yazudan çoḳ saʿy it

ki ḳalur naḳışla cāhil ḫaṭṭāṭ

Temmet

ʿaşḳ odı evvel düşer maʿşūḳa andan ʿāşıḳa

şemʿi gör ki yanmayınca yaḳmadı pervāneyi

Eklenen Beyitler

Müfred

çeşm-i insāf ḳadar ḳāmile mīzān olmaz

kişi noḳṣānını bilmek gibi ʿirfān olmaz

Müfred

ʿıyş ʿişretle bugün çekme ġam-ı ferdāyı

saŋa ışmarladılarmı bu yalan dünyayı

Ferd

bu ne ḥāldir bu ne ḥikmet naẓar ḳıldım şu dünyāya

faḳīre iʿtibār olmaz iderler ʿizzeti baya

Ferd

ḳażā gelmez ḳula ḥaḳ yazmadıḳca

belā virmez ḫudā ḳul azmadıkça

Ferd

iʿtiḳad eyleme dünyāya virürse sürūr

nice ʿālemleri taḥrīr … itdi ḳubūr

Ferd

duʿā olsun ḳahve īcād idene

az içinde nefʿa virür bedene

Temmet

ḳorḳmazam şol kimsedenkim ḳorḳar ol Allahdan

korkaram şol kimsedenkim ḳorḳmaz ol Allahdan

hiç kimse değil sırr-ı ḳadrinden āgāh

lā-ḥavle ve-lā ḳuvvete illā bi'llāh

ʿālīmiŋ her kelāmı lāl ü cānu incüdür

cāhilin her kelāmında cānı incüdür

cihān oldem ḫarāb olur muḥaḳḳaḳ

müdebbir yerine geçe çün aḫmaḳ[7]

[7] Okunamayan, der-kenarlarda kalmış ve Arapça-Farsça şiir kısımları dahil edilmemiştir.

3b

Müfred

ṭemāşā-gāh-ı ʿuşşāḳa cemāliŋ gibi bāġ olmaz

bu bir meşhūr ʿādetdir göze hergiz yaṣaġ olmaz

Ferd

ḳāmetim lām oldı ġamdan ey elif ḳāmet didim

ṣarılınca bir elif lām ile nolur lā didi

Ferd

50-olmaḳ istersen eger ḥaḳḳa yaḳın

fuḳarā ḳalbine ṭoḳunma ṣaḳın

Ferd

ne ḳahrı dost aʿdādan ne luṭfı āşinādan bil

ḳanāʿat ehli dervīş ol ḳamu kārı ḫudādan bil

Ferd

eyle tevfīḳiŋi bu bendeye yārab refīḳ

ḳıl ʿināyet baŋa kim ente velīyyü't-tevfīḳ

Ferd

ʿārif-i vaḥdet olup keṯret-i yārāndan geç

rāżı-ı ḳısmet olup ġayret-i iḳrārdan geç

Müfred

söz içinde ṣarrāf ol sözi öŋden söyleme

saŋa kimse ṣormadıḳça sen sözi hiç söyleme

Ferd

55-tevfīḳi yāvār olsa ḫudānıŋ bir ādeme

isterse eylesün bütün ʿālem muḫāṣama

Müfred

dime ʿaşḳ içre baŋa ola mı irşād-ı ṭarīḳ

sen hemān gir yola Allahü velīyyü't-tevfīḳ

Ferd

ḫaṭṭıŋ naẓar-ı ʿāşıḳa elbetde girāndır

ḳıldan aġır ey ġonca terāzū-yı muḥabbet[8]

Ferd

ey kelīmī ol elif ḳād ḳāmetim lām eyledi

bir elif lām olur ammā niçe olur lām elif

Ferd

hiç kimse degil sırr-ı ḳaderden āgāh

lā-ḥavle ve-lā ḳuvvete illā bi'llāh

Müfred

60-ʿāḳil iseŋ dime Ferhād ile Mecnūn'a deli

eyleseŋ ḫalḳa naẓar her biri bir gūnā deli

[8] çünkü yoḳ ev ṣaḥibinde fāʾide
rabbenā enzil ʿaleynā māideten

Ferd

fikr etmededir heyʾet beyt-i ḫudānıŋ

beyhūde degil ditredigi ḳıble-nāmınıŋ[9]

Müfred

nādir bulunur ṭıynet-i kāmilde ḳuṣūr

kem māyeden eyler neki eylerse ẓuhūr

Temmet

4a

Ferd

ḥaṣma çoḳ ḥīle dimişler ʿuḳalā

cümleden eslemi terk-i ġavġā

Ferd

mey ile māl-ı yetimi ele almalı degil

ele almalı olursa mey almalı degil

Müfred

65-nedeŋlü iḫtirāz isteseŋ bulunmaz çāre taḳdīre

cihānıŋ ḫalḳı cemʿ olsa ne mümkün çāre taġyīre

Ferd

yazu yazmaḳ maʿrifetdür lakin lāzım çoḳ emek

[9] kıble-nümā

yazu yazmaḳdan murādım bir eṣer ḳalsun dimek[10]

Ferd

kişi kendi rıżāsıyla çıḳup terk-i diyār etmez

sebebsiz ḳurbetiŋ ḳahrın kendüye iḫtiyār etmez

Müfred

cihān bāġını mülk itme saŋa dirler ki boş geldiŋ

rıżāsıŋ istese Mevlānuŋ disünler saŋa ḫoş geldiŋ

yaza yaza derdüm ʿālemde kāġıd ḳalmadı

anuŋ içün derdimi dīvāre taḫrīr eyledim

Müfred

70-ḫalḳa kīn eyleme ger varsa mürüvvet sende

seni ẕemm (medḥ)eyleyeni medḥ eyle ḳıl şermende

Müfred

ḳanadı bitse bir mūrıŋ ṣanur ḫayra işāretdir

anı fehm eylemez ġāfil zevāline işāretdir

Müfred

---

[10] Ferd. 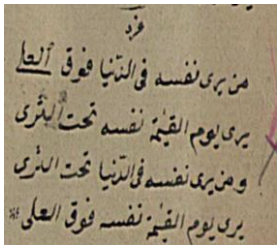

ḫayli minnet ideriz ṣıḳleti defʿ idene

ḥücremize geldikce tezce tezce gidse

Müfred

ne mümkündür vefā ummaḳ cihānıŋ bī-vefāsından

Muḥibbī-i ṣādıḳī yegdir kişiniŋ aḳrabāsından

Ferd

kelāmuŋ fıḍḍa ise sükūt olsun ẕeheb

kemāl ehli kemālini sükūt ile buldılar hep

Ferd

75-ḫānesi ṣaḥrāya beŋzer kendisi ʿālī cenāb

ṭaʿāmı sükkere beŋzer ḳahvesi āb-ı ḥayāt[11]

Ferd

ʿārif kimesne şeyṭānuŋ göŋlin ḫoş etmez

cihān bāġını mülk etse yine dīvāna boş gitmez

4b

Müfred

içüp mest-i ḫarāb olsam ġamım gitmez nedendür bu

ḳamu derdi belā ile binā olmuş nedendür bu

Ferd

[11] bi-ḥamdi'llāh ṣafā bulduḳ şu dergāh-ı muʿallāda
bu ḫāne ṣāḥibin yārāb göre firdevs-i āʿlāda

şifāda böyle yazmış şeyḫ-i Lokmān

güzeller lebidir her derde dermān

Müfred

açıldıḳça ḳabansun ʿayn-ı aʿdāʿ

biküllī sūre-i innā fataḥnā

Müfred

80-ḳalemi feryād ile ağlar mürekkeb

baŋa cāhil yüzin göstürme yārab

Müfred

ne deŋlü saʿy iderseŋ bir murāda

naṣīb olmaz muḳadderden ẕiyāde

Müfred

kemānı kimden ögrensin kişi görmeyince mekteb

ḥimār altun külāh giyse yine merkeb yine merkeb

Ferd

efendim sizde ḫatm olmuş güzellik tazelik terlik

beni miḫnet bucağında ḳoyup gitmek midir erlik

Temmet

Müfred

ʿaşḳ her dilde bulunmaz dil-i raʿnāda olur

şeb-i şerāğı arama ṣorma deryāda olur

Temmet

Müfred

85-nażarı pākile bir ḳul nażar etse ḥüsnüne

yazılur defter-i aʿmāline yüz biŋ ḥasene

Ferd

nece bir āh ideyim ben sütūnı felege

niʿmeti kelbe virir devleti dāʾim eşege

māżī̄ müstākbel içün çekme ġamı

gün bugün sāʿat bu sāʿat dem bu dem

Müfred

ism-i ʿāmil olsa der-kelām

altı nesne şarṭ ḳılındı ve’s-selām

mübtedā mevṣūf mevṣūl ẕi’l-ḥāl

ḥarf-i nefiy ḥarf-i istifhām ey hümām

Beyt

90-ey misāfir ḳıl namāzın ḳıble bu cānibdedir

işte legen işte ibrī̄ḳ işte beşkir işte ipdedir

Müfred

kerem ḳıl kesme sāḳi iltifātuŋ bī̄-nevālardan

eliŋden geldigi ḫayr dī̄riġ etme gedālardan

Ferd

ḳaçan ġurnā kenārında varup ġusl eylese dilber

ʿaceb temāşā eyler mi anuŋ altındaki mermer

Temmet

5a

Naʿat-ı Resūl

boyuŋ bir servi-i ḳāmet ne ḳamet ḳāmet-i ṭūbā

rūḫuŋ bir lāle-i aḥmer ne aḥmer ġonca-yı zībā

müselsel kākülüŋ ḫoşbū ne ḫoşbū şeh-i nāfe

ne nāfe nāfe-i müşgīn ne müşgīn ʿanber-i sārā

95-ḳaşıŋ bir ḫāme-i ḳudret ne ḳudret ü vesme-i esved

ne esved esved-i envār ne envār envār-ı ġarīb

gözüŋ bir ebher-i ahū ne āhū ʿayn-ı pür fettān

ne fettān fitne-i cādū ne cādū ne kesi şehdā…

lebiŋ bir cām-ı pür-zemzem ne zemzem kāse-i şerbet

ne şerbet şerbet-i şehd-āb ne şehd-āb bāde-i ṣaḥbā

cemāliŋ rengi bir gül-ter ne gül-ter behcet-i gülistān

ne gülşen gülşen-i cennet ne cennet cennetü'l-meʾvā

sözüŋ bir sözdür Emrāḥī ne söz maʿden-i ḥikmet

ne ḥikmet dāne-i gevher ne gevher gevher-i yektā

Temmet

hāžā ḫurūfu ebced

ا ب ج د ه و ز ح ط ي ك ل م ن س ع ف ص ق ر ش ت ث خ ذ ض ظ غ

100-Elif/1 Be/2 Cim/3 Dal/4 He/5 Vav/6 Ze/7 Ḥa/8 Ṭı/9 Ye/10 Kef/20 Lam/30 Mim/40 Nun/50 Sin/60 ʿAyın/70 Fe/80 Ṣad/90 Ḳaf/100 Ra/200 Şın/300 Te/400 Ṯe/500 Ḫı/600 Ẕel/700 Ḍat/800 Ẓı/900 Ġayn/1000

5b

Ferd

dilberiŋ ḥüsni var ise ʿāşıḳıŋ Allah'ı var

bugün bunlara cevr iderseŋ yarın ḥaḳḳ dīvānı var

Müfred

lāle ile yāre vardım lāle olsun olmasun

severler dilber olanı göŋli olsun olmasun

Müfred

lādır bir yaz bir elif yaz bir be yaz

esmerden ʿarżum aldım ṣaramadım bir beyāz

Müfred

karşudan tāzem gelür nāzum beyāżım gelür

sen benim degilmisin öpsem ne lāzım gelür

Müfred

105-yārab nedir bilmem bu dilimde fütūr

taḳdīr midir yoḳsa tedbirde mi ḳuṣūr

refʿ oldı muḥabbet cümle gönülden

çāk oldı derūnum ṭoldı aġyār ile ġurūr[12]

Müfred

şarābı nūş etmeden döner ṣanma beni sāḳī

degildir menṣubı dünyā cihānda kimseye bāḳī

Müfred

dehrüŋ ne ṣafā-vār ʿacabā sīm ẕerrinde

insān bıraḳur hepsini ḥīn-i seferinde

Müfred

bir ay ṭoġdı çarḫ-ı felek elinde altun elek

bir öpdüm bir dişledim ḳararmış benek benek

Müfred

110-ḥüsnüŋe maġrūr olup çün dime yoḳdur ben gibi

bu cihānda çoḳ bulunur ḥüsne mālik sen gibi

6a

aġlayup gözüŋden ḳanlar dökesin

ṣaġ olduḳça derd-i miŋnet çekesin

---

12 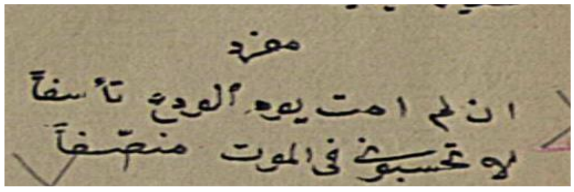

her cāhil uġrına ʿömriŋ söŋesin
etdüginį bir bir bulasın dilber

başlayasın gece gündüz feryāda
ṣādıḳ̄ dir saŋa ʿāşıḳım piyāde

ögülmesin derdin olsun ziyāde
görmedüm sen gibi cihānda dilber
Temmet
115-cāna bizim aḥvālimiz imlālara ṣıġmaz
biŋ kerre böyle yazılsada inşalara ṣıġmaz

ʿāşıḳda olan derd muḥabbet ġam meşaḳatdür
neşr olsa eger kūh ile ṣaḥrālara ṣıġmaz

bu ḥikmet bilmez iseŋ ey ṣāfa-yı sālūs
bir ḳalbe ṣıġan dār eşyālara ṣıġmaz

mevlāyı severseŋ beni yād etme göŋülden
Emrāḥ seni sevdi diyü dünyālara ṣıġmaz
Temmet
sevdim yine bir ḫub-ı dilārā pek ilerüde
elbetde göŋül vuṣlatın ister de diler de

120-bir ḳaşı kemān kiprigi oḳ gözler āhū
emṣāli bulunmaz anuŋ evṣāfı nerelerde

incitme didüm dil ile merdüm daḥı çeşmim
güldür didi mestānedür oynar da güler de

başa ne belādır didim ol kiprigi ḳaşuŋ
oḳ ile ḳılıcdur didi ṭoġrar da deler de

anuŋçün aġladum ʿayb itmesün Emrāḥ
böyle ḳuzıdan ayrılan aġlar da meler de

Temmet

6b

Dīvan-ı Vāṣıf

ey bād-ı ṣabā söyle yāre illā barışmam
ḥaddim bilürem yārimle beyhūde barışmam

125-cānıŋ kimi isterse ḳonuş ġayrı barışmam
küsdüm saŋa ben nāfile yalvarma barışmam

sen bil bunı ey gül-i raʿnā-yı nümāyiş
güldükçe daḫı eyleme beyhūde nevāzīş

yoḳ ġayrı derūnumda benim ülfet ḫāhiş
küsdüm saŋa ben nāfile yalvarma barışmam

ʿömrümde saŋa geçmedi bir kerre niyāzım
luṭf-ı mürüvvet benim ülfet neme lāzım

ʿāşıḳ olayımda ne dimek geçmeye nāzım

küsdüm saŋa ben nāfile yalvarma barışmam

130-Vāṣıf bana küsmüş diyü ḫalḳı bana ṭaḳma
geldikde daḫı meclise benden yaŋa baḳma

gönlümi yeŋi başdan yine āteşlere yaḳma
küsdüm saŋa ben nāfile yalvarma barışmam

Temmet

Ġazel-i Emrāḥ

itdi beni bir yāre perīşān iki yüzden
kāküllerin itdikçe perīşān iki yüzden

biŋ kerre niyāz eyleyüp ayaġına düşdüm
öpdürmedüŋ bir kez baŋa canān iki yüzden

7a

Müfred

temennāmız budur ḥaḳḳdan çıḳınca cānımız tenden
ayırmasun hemān mevlām seni benden beni senden

135-bugün hevāyu ṣaruḳ başda ṭurmaz bu ṣaruḳ
bir şeftālī vir cānum belki yolda ṣuṣaruḳ

Beyt

deryāda ḳızıl olmaz her evde güzel olmaz
seversen gelin sev ḳız ile bāzār olmaz

ḳaşlarıŋ çatal çatal kipriklериŋ oḳ atar

dudaḳlarıŋ dükkān açmış yanaḳlarıŋ gül ṣatar

Beyt

vefā ummaḳ ḫaṭādır surḫ-ı serden

hiç olur mı ʿasel-zenbūr-ı ḫarden

Müfred

ne mümkündür vefā ummaḳ cihānıŋ bī-vefāsından

Muḥibbī-i ṣādıḳi yegdir kişiniŋ aḳrabasından [13]

Beyt

140-ṣafā geldiŋ misāfirim ḳuṣura hiç naẓar etme

ki zīrā ḥālimiz maʿlūm niyāzum zemm idüp gitme[14]

[13] Beyitin üzeri daha sonra kurşun kalemle çizilmiş.
[14] Farsça şiir parçaları.

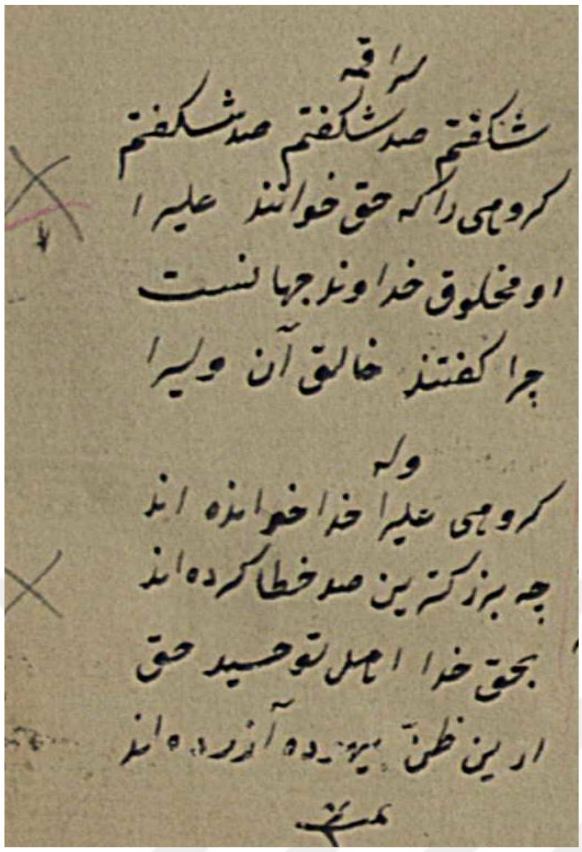

7b

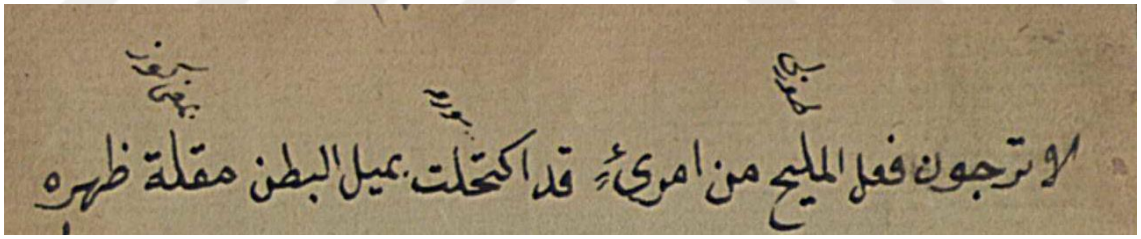

15

Müfred

tefvīż-i umūr eyleyeli ḥażret-i ḥaḳḳā

hācet ḳomadım ġayrısınıŋ bābını daḳḳā

[15] Şöyle bir kişiden tuzlu yapmasını ummazsın / Gözü içten dışa meyletmekle sürmelenmiş

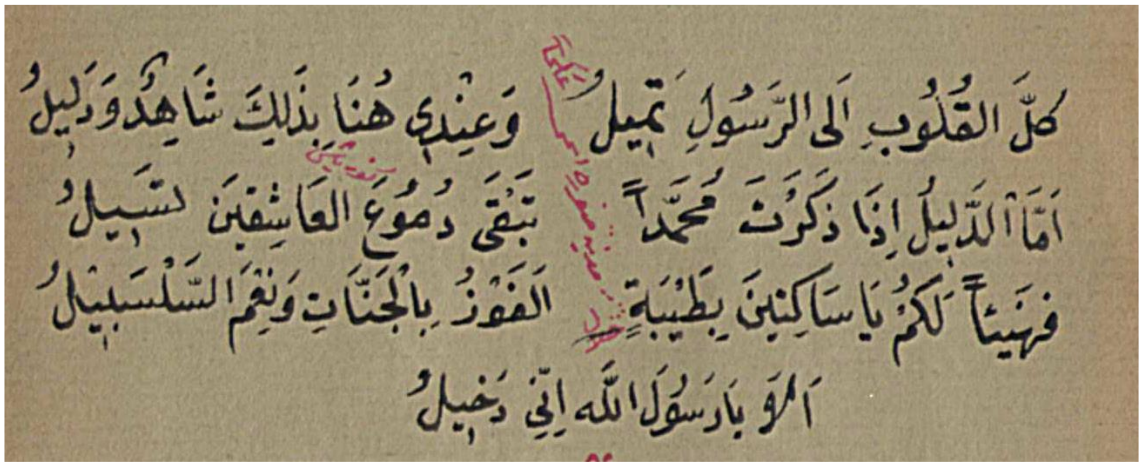
كُلّ القُلُوبِ اِلَى الرَّسُولِ تَمِيلُ وَعِنْدِي هُنَا بِذَلِكَ شَاهِدٌ وَدَلِيلُ
اَمَّا الدَّلِيلُ اِذَا ذَكَرْتُ مُحَمَّدًا تَبْقَى دُمُوعُ العَاشِقِينَ تَسِيلُ
فَهَنِيئًا لَكُمْ يَا سَاكِنِينَ بِطَيْبَةٍ اَلفَوْزُ بِالْجَنَّاتِ وَنِعْمَ السَّلْسَبِيلُ
اَلَا يَا رَسُولَ اللّٰهِ اِنِّي دَخِيلُ

16

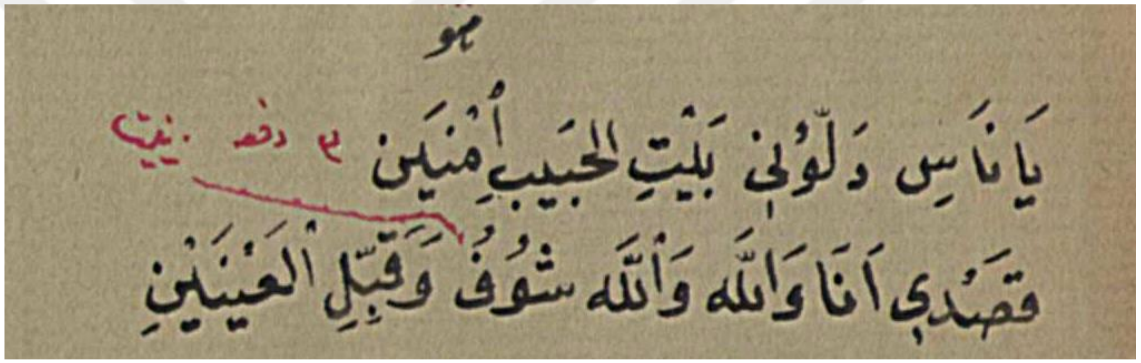
هو
يَا نَاسِ دُلُّونِي بَيْتِ الحَبِيبِ اُمْنِيَتِي ٢ دفعه
قَصْدِي اَنَا وَاللّٰهِ وَاللّٰهِ شُوفُ وَقَبِّلِ العَيْنَيْنِ

17

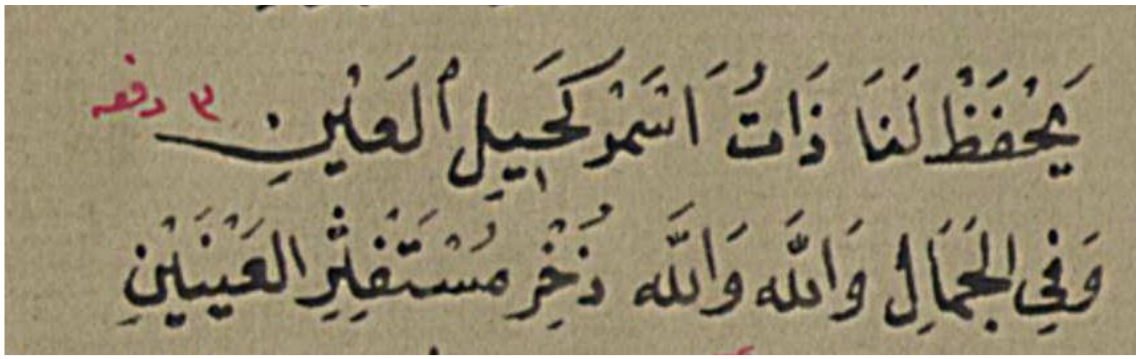
يَحْفَظْ لَنَا ذَاتُ اَسْمَرَ لَحِيلِ العَيْنِ ٢ دفعه
وَفِي الجَمَالِ وَاللّٰهِ وَاللّٰهِ ذُخْرِ مُسْتَفِيرِ العَيْنَيْنِ

18

[16] Bütün kalpler Rasûle meyleder / Burada bana göre bir şahid ve bir delil vardır
Delil Muhammed'i zikrettiğim zaman / Âşıkların gözyaşları sel olur akar
Sizi tebrik ederim ey hoşlukla oturanlar / Cennetlerdeki kurtuluş ve ne güzel cennet pınarı selsebil
Ey Allah'ın Rasûlü ben bir misafirim

[17] Ey insanlar bana … sevgilinin evini gösterin/ Niyetim vallahi vallahi görmek ve iki gözünden öpmektir.

[18] Gözü sürmeli esmer kişi bizi korur/ Güzellikte vallahi vallahi iki gözün büyük hazinesi

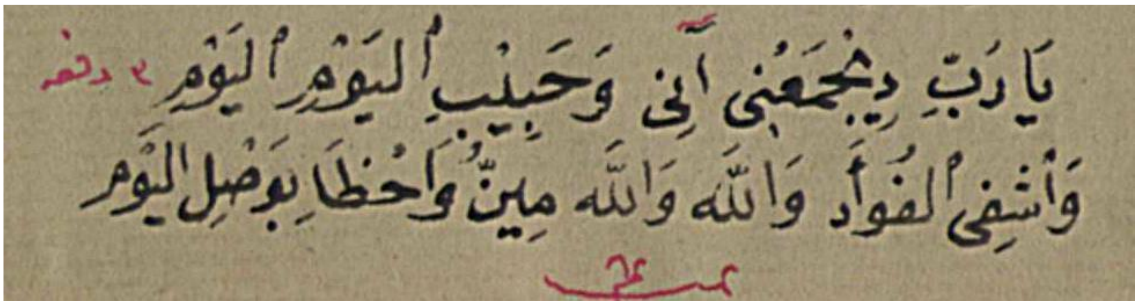

19

8a

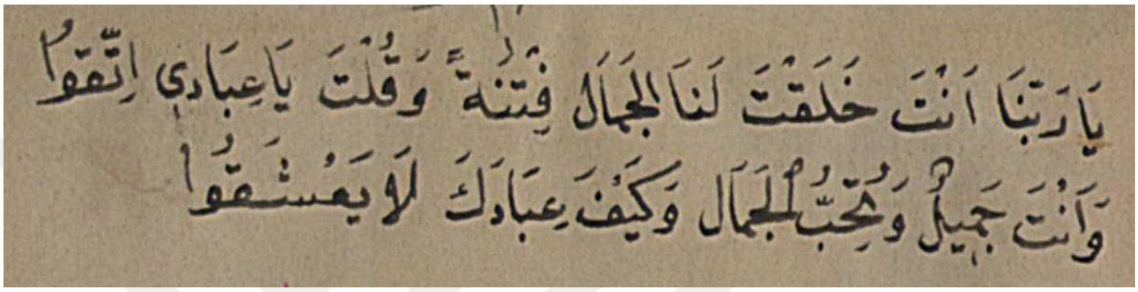

20

teferrüc-i ḳalb içün yigirmi dört saʿatde altı defʿa ḳırāʾat eyleye mücerrebdür.

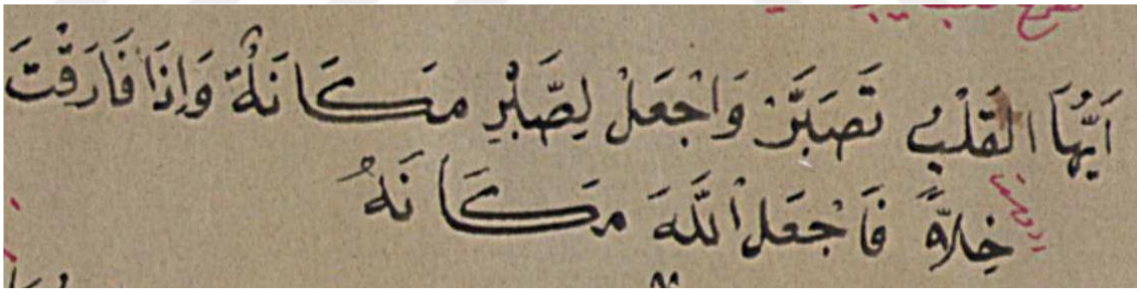

21

[19] Ey Rabbim bugün işte bugün, beni ve sevgiliyi bir araya getir / Gönle şifa ver sen cömert olansın bugünü vuslatla tatlandır.

[20] Ey Rabbimiz! Sen bizim için güzelliği bir imtihan olarak yarattın ve buyurdun ki “Ey kullarım sakının” sen cemîl (çok güzel) olansın, cemâli (güzelliği) seversin, kulların nasıl aşık olmasınlar.
[21] Ey kalb sabret! Sabır için bir yer ayır. Bir dosttan ayrı düştüğün zaman Allah’ı onun yerine koy.

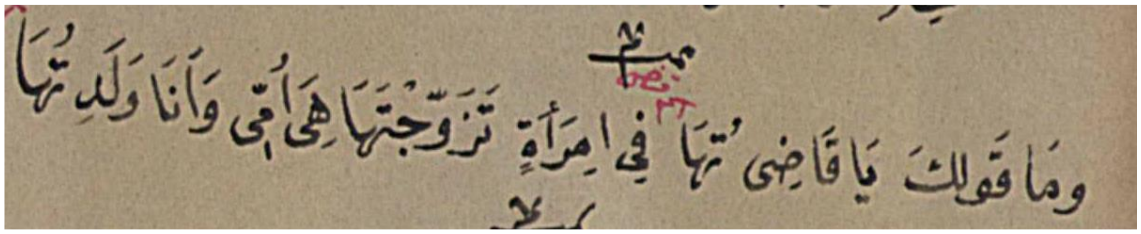
وما قولك يا قاضي تها في امرأة تزوجتها هي أمي وأنا ولدتها

22

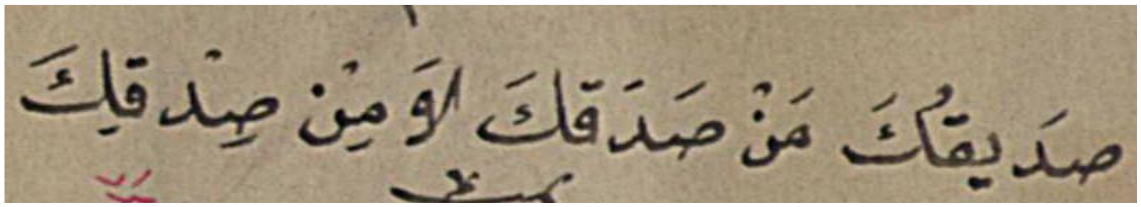
صديقك من صدقك لا من صدقك

23

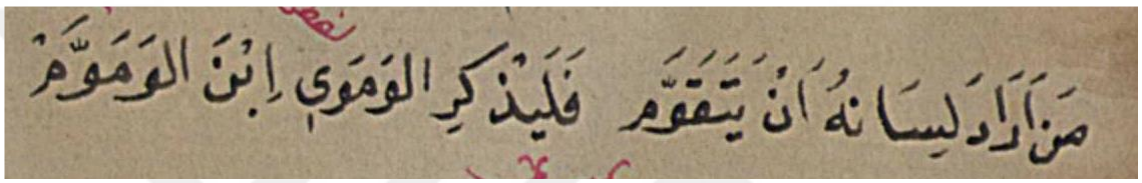
من أراد لسانه أن يتقوم فليذكر الومومي ابن الومومم

24

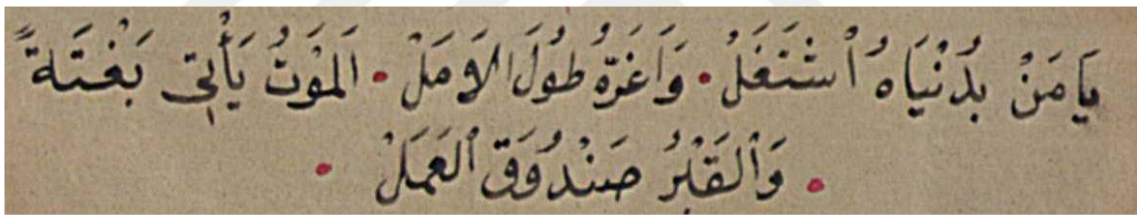
يا من بدنياه اشتغل • واغره طول الامل • الموت يأتي بغتة • والقبر صندوق العمل •

25

8b

[22] Ey Kadı Tühâ kendisiyle evlendiğin bir kadın hakkındaki görüşün nedir? O benim annemdir ve ben Tühâ'nın çocuğuyum.
[23] Senin arkadaşın sana doğruyu söyleyen kimsedir, seni onaylayan değil.
[24] Dilini düzeltmek isteyen kimse / Vemevvem oğlu Vemevî'yi hatırlasın.
[25] Ey dünyasıyla meşgul olan * Tûl-i emelle kendisini aldatan kişi * Ölüm aniden gelir * Kabir ise amel sandığıdır.

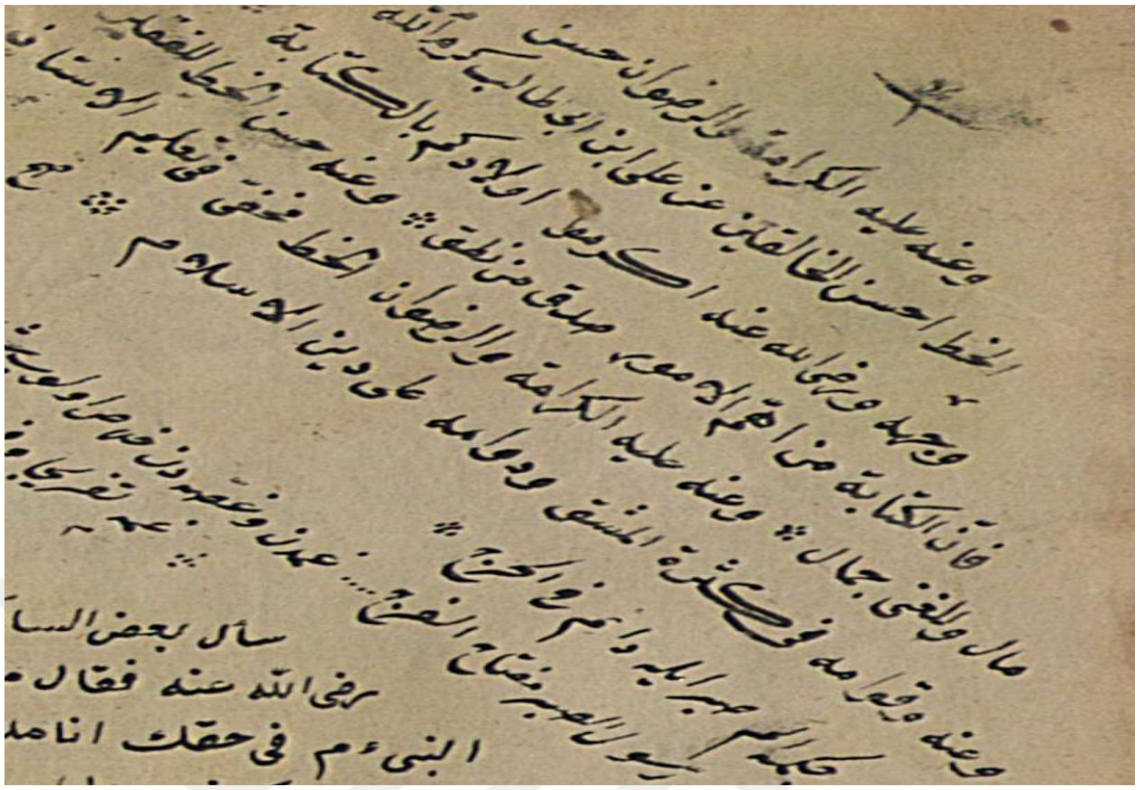
26

ey göŋül çekme elem ṣabr eyle dāʾim fi’l ḥaraci

kim buyurmuştur Rasûl eṣ-ṣabru miftāḥu’l-feraci

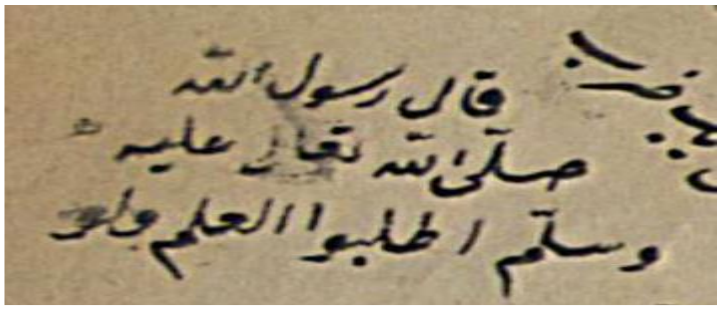
27

[26] Ve ondan (rivayet edilir), asalet ve hoşnutluk onun üzerine olsun, güzel yazı şekil verenlerin en güzelidir. Ali b. Ebî Tâlib’ten Allah onu saygın kılsın ve Allah ondan razı olsun, çocuklarınıza yazmayı öğretmekle ikramda bulunun. Şüphesiz yazı yazma en önemli işlerdendir. Konuşan doğru söyledi. * Ve ondan: güzel yazı fakir için servet, zengin için güzelliktir. * Ve ondan, asalet ve hoşnutluk onun üzerine olsun, hat (el yazısı) hocanın eğitiminde gizlidir. Ve ondan: onun kıvâmı meşk etmenin çokluğunda ve Din-i İslam üzere devam etmededir.

[27] Rasûlullah (sav): Allah ona salat ve selam eylesin) şöyle buyurdu: İlim Çin’de bile olsa taleb ediniz.

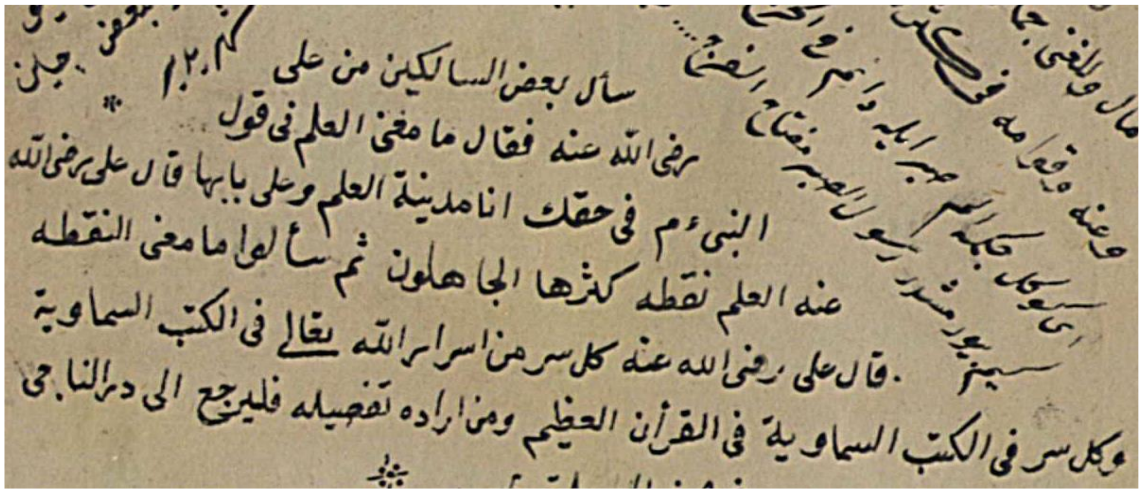
سأل بعض السالكين من على
رضي الله عنه فقال ما معنى العلم في قول
النبي ﷺ في حقك انا مدينة العلم وعلى بابها قال على رضي الله
عنه العلم نقطه كثرها الجاهلون ثم سألوا ما معنى النقطه
قال على رضي الله عنه كل سر من اسرار الله تعالى في الكتب السماوية
وكل سر في الكتب السماوية في القرآن العظيم ومن اراده تفصيله فليرجع الى دررالناجي

28

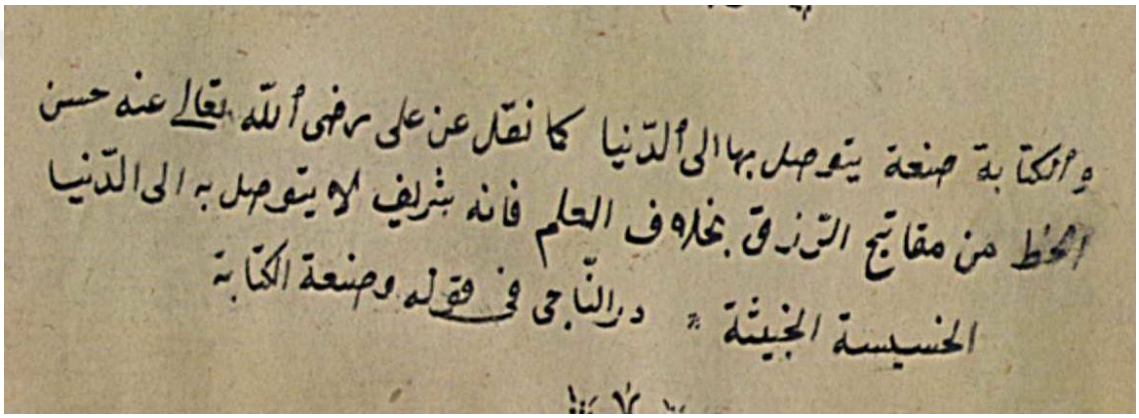
والكتابة صنعة يتوصل بها الى الدنيا كما نقل عن على رضي الله تعالى عنه حسن
الخط من مفاتيح الرزق بخلاف العلم فانه شريف لا يتوصل به الى الدنيا
الخسيسة الخبيثة * دررالناجي في قوله وصنعة الكتابة

29

9a

[28] Bazı sülük edenler Ali'ye Allah ondan razı olsun şöyle sordu: Nebî (as)'ın senin hakkında söylediği "Ben ilmin şehriyim Ali onun kapısıdır" sözünde geçen ilmin manası nedir? Ali (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: İlim bir noktadır. Cahiller onu çoğalttı. Sonra noktanın manasının ne olduğunu sordular. Ali (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Allahu Teâlâ'nın sırlarından her bir sır, semâvî kitaplardadır. Semâvî kitaplardaki her bir sır Kur'ân-ı Azîm'dedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi isteyen kişi dürrü'n-nâcî'ye (saklı inci) dönüş yapsın. * Besmele bahsinde, tamamlandı *

[29] Yazı yazma, Ali (ra): Allah ondan razı olsun)'den nakledildiği gibi kendisiyle dünyaya ulaşılan bir sanattır. Güzel yazı ilmin aksine rızık anahtarlarındandır. Şüphesiz o (ilim) çok şereflidir. Onunla aşağılık, pis dünyaya ulaşılmaz.* onun sözündeki dürrü'n nâcî bu yazmada kaydedilen yerdir.

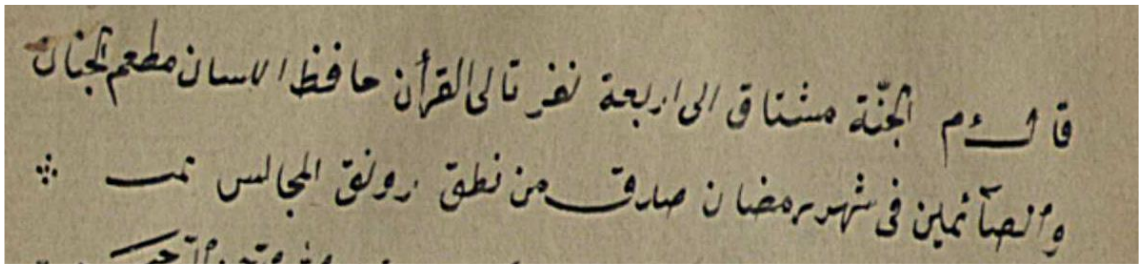

30

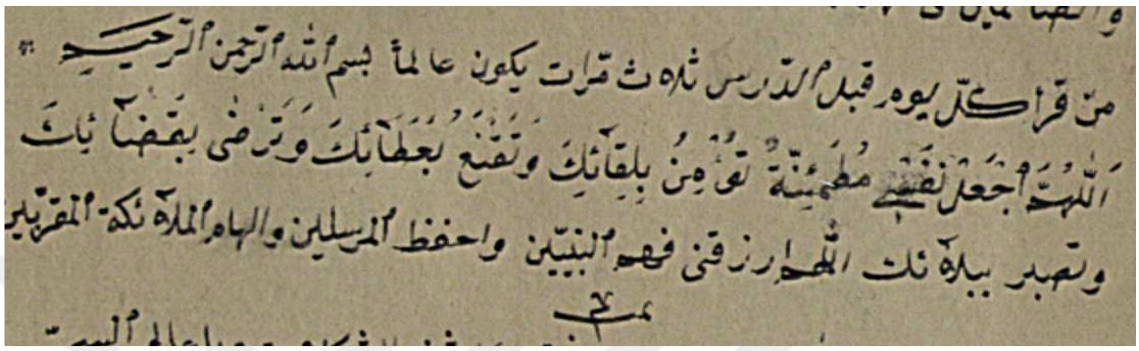

31

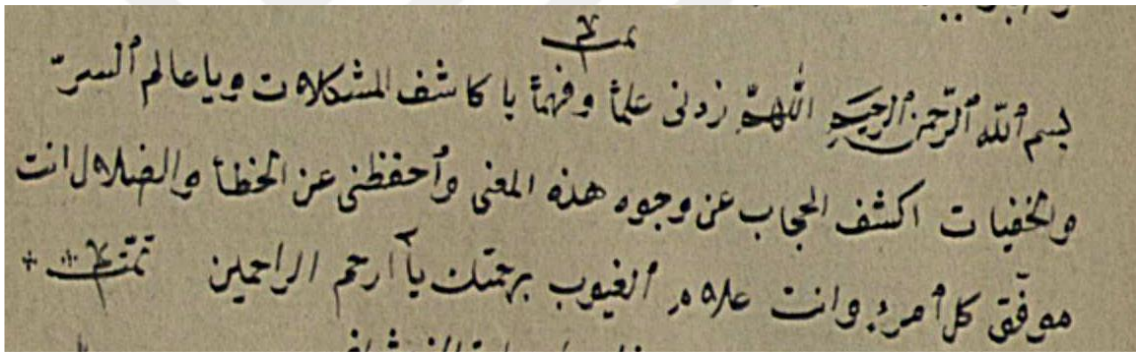

32

[30] O (as) şöyle buyurdu: Cennet dört kişiye özlem duyar; Kur'ân tilavet edene, dilini muhafaza edene, canları doyurana ve Ramazan ayında oruç tutanlara. Konuşan doğru söyledi. Ravneku'l-Mecâlis, tamamlandı *

[31] Her gün dersten önce üç kere okuyan kişi alim olur. Bismillahirrahmanirrahim (Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla) Allahım nefsimi sana kavuşacağına iman eden, verdiğine kanaat eden, kazana rıza gösteren ve belana sabreden mutmain bir nefis kıl. Allahım beni nebîlerin anlayışı, peygamberlerin hıfzı (ezber kabiliyeti) ve mukarreb meleklerin ilhamı ile rızıklandır.

[32] Bismillahirrahmanirrahim Allahım benim ilmimi ve anlayışımı artır. Ey problemleri gideren ve ey sır ve gizlilikleri bilen, bu manaların yüzlerinden perdeyi kaldır. Beni hata ve sapmaktan muhafaza eyle. Sen her kişiyi muvaffak kılansın ve sen gayb alemlerini en iyi bilensin. Rahmetinle (lutfet) ey merhametlilerin en merhametlisi. Tamamlandı *

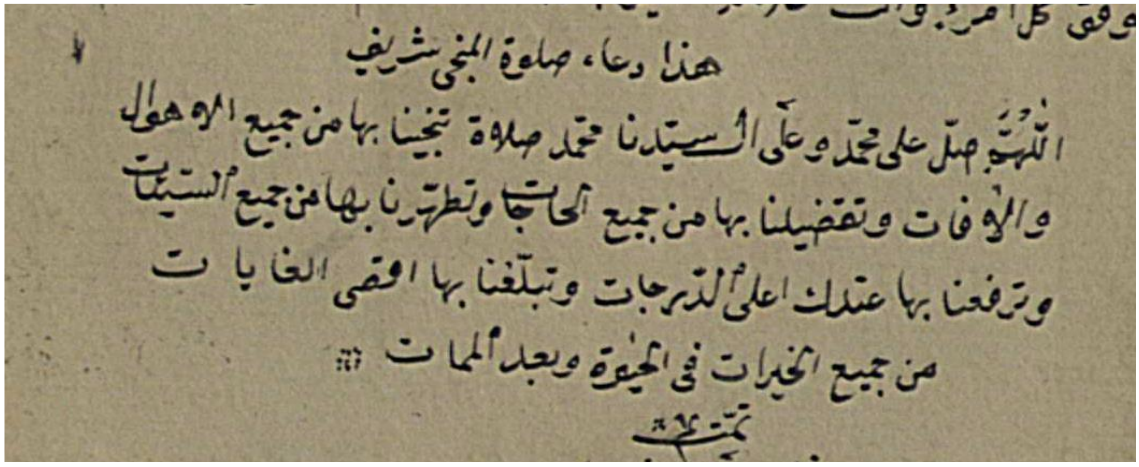
هذا دعاء صلوة المنجى شريف
اللهم صل على محمد وعلى آل سيدنا محمد صلاة تنجينا بها من جميع الاهوال
والآفات وتقضي لنا بها من جميع الحاجات وتطهرنا بها من جميع السيئات
وترفعنا بها عندك اعلى الدرجات وتبلغنا بها اقصى الغايات
من جميع الخيرات في الحيوة وبعد الممات آمين

33

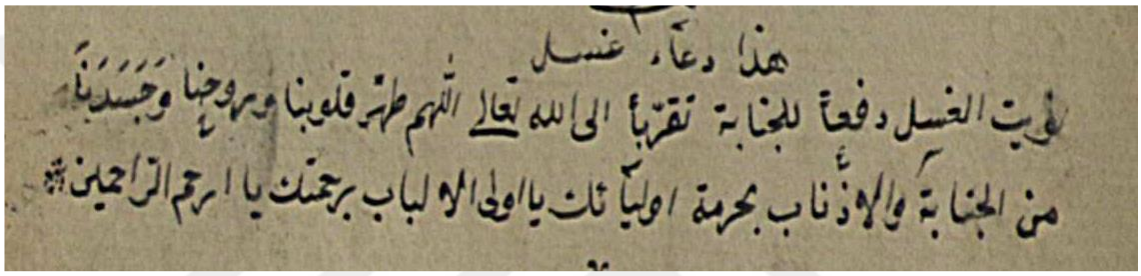
هذا دعاء غسل
نويت الغسل دفعاً للجنابة تقرباً الى الله تعالى اللهم طهر قلوبنا وسرائرنا وجسدنا
من الجنابة والاذناب بحرمة اوليائك يا اولي الالباب برحمتك يا ارحم الراحمين آمين

34

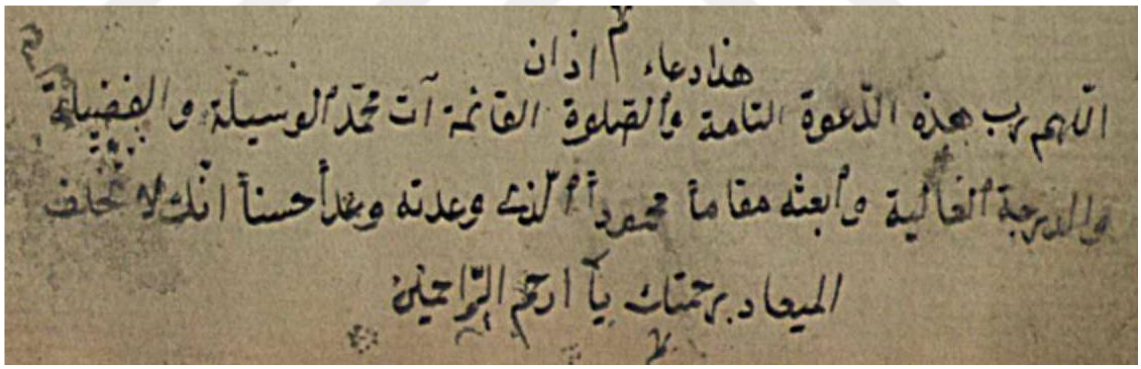
هذا دعاء اذان
اللهم رب هذه الدعوة التامة والصلوة القائمة آت محمداً الوسيلة والفضيلة
والدرجة العالية وابعثه مقاماً محموداً الذي وعدته وعداً حسناً انك لا تخلف
الميعاد برحمتك يا ارحم الراحمين

35

9b

[33] Allahım Muhammed'e ve Efendimiz Muhammed'in âilesine öyle bir salât eyle ki o salâtın hürmetine bizi korku ve afetlerin tamamından kurtarırsın, bütün ihtiyaçlarımızı giderirsin, bütün kötülüklerden bizi temizlersin, bizi katında en yüksek dereceye yükseltirsin, o salat hürmetine hayatta ve öldükten sonra hayırların tamamını içeren gayelerin en zirvesine bizi ulaştırırsın.
Tamamlandı

[34] Manevi kirden kurtulmak ve Allahu Teâlâ'ya yaklaşmak için gusle niyet edersin. Allahım kalblerimizi, ruhumuzu, vücudumuzu ey saf akıl sahipleri (dediğin) dostların hürmetine manevi kirden ve günahlardan temizle. Rahmetinle (lütfet) ey merhametlilerin en merhametlisi *

[35] Şu eksiksiz davetin ve kılınacak namazın Rabbi olan Allahım! Muhammed'e vesileyi, fazileti ve yüce dereceyi ver. Onu güzel bir vaadle vadettiğin makam-ı mahmûda ulaştır. Şüphesiz sen vadinden dönmezsin. Rahmetinle (lutf et) ey merhametlilerin en merhametlisi.

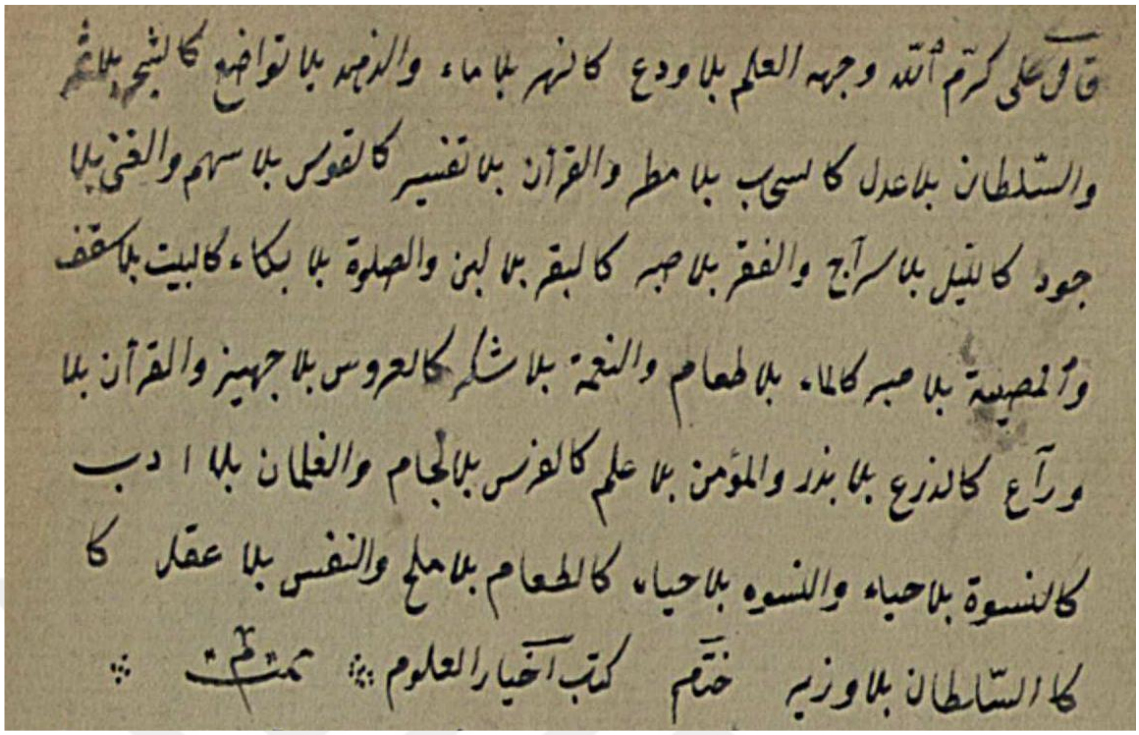
قال علی کرم الله وجهه العلم بلا ودع کالنهر بلا ماء والزهد بلا تواضع کالشجر بلا ثمر
والسلطان بلا عدل کالسحاب بلا مطر والقرآن بلا تفسیر کالقوس بلا سهم والغنی بلا
جود کاللیل بلا سراج والفقر بلا صبر کالبقر بلا لبن والصلوة بلا بکاء کالبیت بلا سقف
والمصیبة بلا صبر کالماء بلا طعام والنعمة بلا شکر کالعروس بلا جهیز والقرآن بلا
ورع کالزرع بلا بذر والمؤمن بلا علم کالفرس بلا لجام والغلمان بلا ادب
کالنسوة بلا حیاء والنسوه بلا حیاء کالطعام بلا ملح والنفس بلا عقل کا
لسلطان بلا وزیر ختم کتب اخیار العلوم تمت

36

[36] Ali (Allah onu saygın kılsın) şöyle dedi: Veda (yolculuk) olmaksızın ilim, susuz nehir gibidir. Tevâzu olmaksızın zühd, meyvesiz ağaç gibidir. Adalet olmaksızın sultan, yağmursuz bulut gibidir. Tefsir olmaksızın Kur'ân oksuz yay gibidir. Cömertlik olmaksızın zenginlik, ışıksız gece gibidir. Sabır olmaksızın fakirlik, sütsüz inek gibidir. Ağlamak olmaksızın namaz, çatısız ev gibidir. Sabır olmaksızın musibet yemeksiz su gibidir. Şükür olmaksızın nimet, çeyizsiz gelin gibidir. Vera olmaksızın Kur'ân, tohumsuz ekin gibidir. İlim olmaksızın mümin, dizginsiz at gibidir. Edep olmaksızın genç çocuk, hayasız kadın gibidir. Haya olmaksızın kadın, tuzsuz yemek gibidir. Akıl olmaksızın nefis, vezirsiz sultan gibidir. Bitiş Ahyâru'l-Ulûm Kitabı * tamamlandı *

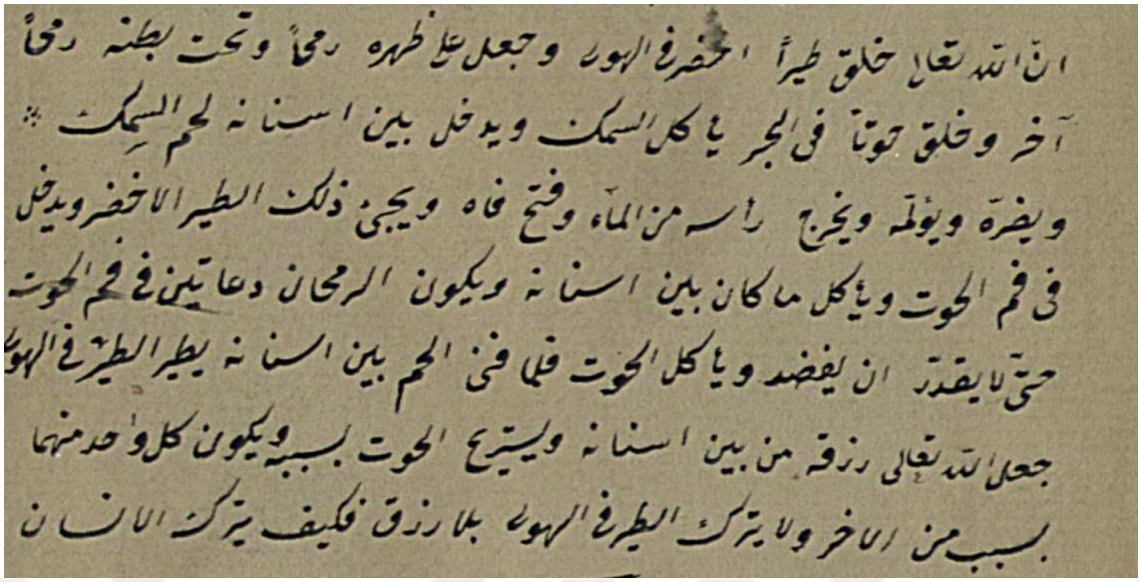
37

hāźā ĥikāyetü İbrāhi̱m

141-ve da ̱ı Süleymān el-ḫavāṣ içün didiler ki İbrahi̱m Bin Edhem geldi varup ziyāret etmez misiŋ cevāb virdi ki şeytān-ı mārda buluşmaḳ benim ḳatımda aŋa buluşmaḳdan sevgilidir ḫalḳa bu söz ḫōş gelmedi ne ʿaceb söyleḍiŋ didiler

10a

Türkü

yārab beni ol gözleri mestāneye ḳavuşdur (aman aman)

bi̱çāre tenim luṭf idüp ol cāna ḳavuşdur

ḫasretde ḳoyma kūşe-i vaḥdetde ilahi̱

ben çākerim ol ṣāḥib-i iḥsāna ḳavuşdur

[37]Allahu Teâlâ havada yeşil bir kuş yarattı. Onun sırtına bir mızrak ve karnının altına diğer bir mızrak koydu. Denizde ise bir balina yarattı. Öyle ki, balıkları yer ve balıkların etleri dişlerinin arasına girer, (bu durum) ona zarar ve acı verir, başını sudan çıkarır ve ağzını açar. Bu yeşil kuş gelir, balinanın ağzına girer ve onun dişlerinin arasındakileri yer. İki mızrak balinanın ağzında iki dayanak olur. Ta ki balina, ağzını kapatmaya ve onu yemeye güç yetiremez. Onun (balinanın) dişleri arasındaki etler bitince kuş havaya uçar. Allahu Teâlâ onun (kuşun) rızkını onun (balinanın) dişleri arasına koymuştur. Balinayı onun sebebiyle rahatlatır. O ikisinden her biri diğeri için bir sebep olur. Havadaki kuşu rızıksız bırakmayan insanı nasıl rızıksız bıraksın.

gül gül diyerek gülmedi vechim bu fenāda
yārab güle raḥm eyle gülistāna ḳavuşdur

145-didi ey Muḥammed de ki nūr-ı ʿaşḳına yārab
Emrāḥ ḳulıŋı sevdigi cānāna ḳavuşdur

Temmet

didüm yaşı bibirini ḳovalar
bilmemki deryā-yı ʿummānıdır bu

yanaḳları al al olmuş açılmış
mücellā-yı gül-i ḫandānımıdır bu

gice gündüz ben ṭuṭuşdum niyāza
taḥammülmi olur bu cevr-i nāze

ʿömrümde görmedüm ben böyle bir tāze
bilmemki Yūsuf-ı Kenʿānmıdır bu

150-hümā ḳuşı gibi pervāz idersin
ʿadūyı kendiŋe hezār idersin

bir būse istesem biŋ nāz idersin
bilmemki dertlere dermānmıdır bu

ʿizzet güzelleriŋ medḥini söyler
göŋül seniŋ ġayrını sevip de neyler

ḳaṭar ḳatar olmuş gerdānda beŋler

seḥerde çekilen kervān mıdır bu

Temmet

10b

Türkü

nedir bu zülf-i ʿanber kim o şūḫuŋ gül yanaġında

güli sünbül meger bir yerde yetmiş ḥüsn bāġında

155-o müşgi zülf ḳoḳulatma ḳırılsun boynı aġyārıŋ

fesād oldıġını bilmez misin cānā dimāġında

girer mi ṭoplasan ile dürri meyḫāneden zühhād

nice rübāhīler ḳuyruḳ ṣalar arslan yataġında

ḥased şol rinde kim tenhā çekilmiş kūşe-i bāġa

sebū zānūda destinde ḳadeḥ dilber ḳucaġında

ne ʿaḳla uyduŋ öyle deli ḳanlı sevdiŋ

henüz ḳan damlar ey Vehbī o cānānıŋ yanaġında

Temmet

Türkü

ben de bāġbān idim hele bir güle

o da açılmadan ṣoldı gide-yor

160-şimidengerü kim sāz ola kim güle

ecel peymānesi uçdı gide-yor

bu bāġda ṣoldurdum tāze nihānım
kimse bilmez sen bilürsin aḥvālim

mühlet vir ʿAzrāʾīl ḥelālleşelim
ḥasret ḳıyāmete ḳaldı gide-yor

bir bāde-nūş itdim ʿaşḳ deryāsından
kendim ḫarāb itdim yār hevāsından

bī-çāre ʿİzzetī ġam deryāsından
göŋül sefīnesi uçdı gide-yor

11a

165-ala gözlerini sevdigim dilber
şād idüp ʿāleme ṭuyurduŋ beni

ḳarşuma geçüp de gerdānıŋ açma
ecelim yetmeden öldürdüŋ beni

ḳoy dolansun zülfüŋ telini boynıma
yatmadan uyusam seniŋ ḳoynıŋa

ayrılıḳ gelmezdi benim ʿaynıma
ṣabāḥ oldı diyü uyarduŋ beni

gel yārim cevr eyleme il gibi
aḳıtduŋ çeşmim yaşın sil gibi

170-baġçede açılmış tāze gül gibi
zülfüŋe daḳdında ṣoldurduŋ beni

Ḳul Muṣṭafā eydür dünyāda gülmedüm
aradım derdime dermān bulmadım

efendim ben senden murād almadım
görmeden ʿAzrāʾīl’e ṭutdurduŋ beni

Temmet

Türkü

nāz ile ṣalınma serv-i revānım
ben sevmeyem seni ey cānım

inan ʿaḳlım alan oradır güzel
bu göŋlüm saŋa pek mübtelādır güzel

175-ḳaradır ḳaşlarıŋ çekilmiş hemān
öldürür ʿāşıḳı hiç virmez āmān

kibrikleriŋ oḳdur dizülmiş hemān
ġamzeleriŋ ḳatı belādur güzel

11b

iki yanaḳlarıŋ açılmış güldür
diŋleyen ʿāşıḳa dilüŋ bülbüdür

dişleriŋ incüdür leblериŋ baldır

hemān ḫastalara şifādır güzel

bir güzelde yoḳdur ḫilʿat-ı ḥüsnüŋ
servi boyı incedür nāzikdir tenüŋ

180-dolandır boynıma ḳınalı destiŋ
bir gice ṣar ana ṣafādır güzel

medḥini eyledi lücce-i kemter
vücūduŋ olmuş bir nūr-ı münevver

güzeller içinde sensiŋ muʿteber
seni sevmesi ḫaṭādır güzel

Temmet

Türkü

ben güzelim diyü hevāda uçma
indirirler sizi il yaman olur

siyāh kāküllериŋ gerdāna dökme
ḳaldırır yüzünden yel yaman olur

185-buŋa felek dirler sende bilürsiŋ
itdigiŋ işlere nādim olursıŋ

gel gidelim şimdi yolda ḳalursıŋ
ṭutdırırlar seni iş yamān olur

sözümi diŋleyüp gidici olma
raḳībüŋ göŋlüŋi yaḳıcı olma

sen beyāż kekliksiŋ meydāna ḳonma
avcular duyar da ḥāl yamān olur

sen güzelsin cānım sen seni ṣaḳın
aḳ ellere ḳırmızı ḳınalar yaḳın

190-ṣaġıŋa ṣolıŋa ḥamā'il ṭaḳsın
ṣoldurdular seni dil yamān olur

12a

Ḳul Muṣṭafā eydür ḳaşlarıŋ çatma
kibrikleriŋ oḳdur yār beni yaḳma

her gelene çeşmiŋ yaşın aḳıtma
göllerde ḳalursın sil yāman olur

Temmet

Türkü

derdim çoḳdur ḳanġı biriŋ yanayım
hiç bulunmaz yüregimiŋ yāresi

derdimiŋ dermānı ḳanda bulunur
meger ḥaḳḳdan ola anuŋ çāresi

195-benim sevdicegim ġāyet nāzikdür

bülbül cefā etme güle yazıḳdur

ġurbetlik çoḳ çekdim baġrum ezükdür

güle güle söyle cānım pāresi

bir güzel sevdim ḥaḳīḳatsiz imiş

yanaġında ḳırmızı güller açılmış

seniŋ benden ġayrı yāriŋ çoḳ imiş

nedir yanaġında dişler yāresi

ḳanı benim servi boylı rūşānım

beni bī-hūş itdiŋ dāʾim yanarım

200-ḳalbimi ḥaḳḳa ṭoġrı dönerim

miḥrābımdır iki ḳaşıŋ arası

Temmet

12b

Şarkı

devlet-i ʿOṯmān'ı maʿmūr eylesün bār-i ḫudā

salṭanatda eylesüŋ şāh-ı ʿazīz-i dil-i küşā

mekteb-i ʿirfān içinde itdigimiz bu duʿā

ḥaḳḳ teʿālā ʿömr ü iḳbālini müzdād eylesün

rāḥat içre mülkini maʿmūr u ābād eylesün

Temmet

Türkü

seni rıżvān-ı āramdanmı ḳaçırmış

melek misiŋ āsumāndanmı geldiŋ

205-gitdikçe şevketiŋ şānıŋ yücelmiş

bilmem taḫt-ı Süleymān'danmı geldiŋ

ne gülşenin gülisüŋ ey gül-i raʿnā

ne ṣāġar mısıŋ ey leb-i ṣaḥbā

deger ḫāliŋ Semerḳandı Buḫārā

ḫūb-ı Lāçīnsiŋ Ḫorasandanmı geldiŋ

ḥüsn içinde bugün Yūsuf-ı zamānsıŋ

ne incüsiŋ ne mercānsıŋ ne kānsıŋ

ḳorḳaram fitne-i āḫir zamānsıŋ

Mehdīmisiŋ Isfahāndanmı geldiŋ

210-maḥbūb sevmek oldu Zihnī'ye ʿādet

ne bāġda ser çekdi o serv-i ḳāmet

ṣormaḳ ʿaybmıdır ey çeşm-i āfet

mülk-i Çīnden Bedehşāndanmı geldiŋ

Temmet

13a

Türkü

ḳadrimiz bilürdi ol ẕāt-i melek
ẕerrece kendide ʿāḳil olaydı

çoḳ niyāz eyledim geçmedi diliŋ
sözüm redd etmezdi kāmil olaydı

eser bād-ı ṣabāh seniŋ bāġından
āb-ı kevṯer aḳar bal dudaġından

215-bir pūse istesem al yanaġından
o ḳaşları kemān ḳātil olaydı

ṣāḳiyā mey içüp ṣafāyı bilür
güzeller cevr ile cefāyı bilür

oḳur yazar ʿilmi imlāyı bilür
yüregim yanmazdı cāhil olaydı

Temmet

Türkü

serīr-i miŋnetde kişver-i ġamda
şāh oluruz cihāna böyle giderse

bıraḳur ʿāḳıbet hicr ü elemde
bu ṭāliʿ-i noḳṣān böyle giderse

220-derūnumda aṣla ẕerre ḳadar tāb
ḳoymadı cevr ile o şūŋ mehtāb

vücūdum mülkiŋi çoḳ eyler ḫarāb

ẓulm ile bu sultān böyle giderse

13b

o ḳaşları kemān yoṣma ḳıyāfet

kālā-yi göŋlümi eyledi ġāret

ne ṣabr ḳor bende ne ẕerre ṭāḳat

o şuḫ-ı dil-sitān böyle giderse

yetmez mi cefālar ey perī peyker

neylemişdir saŋa rıfʿat-ı kemter

225-bu yolda cānını virmek muḳarrer

bu firḳat bir zamān böyle giderse

Temmet

ḥākister eyleyüp ʿaşḳıŋ yolunda

virdi felek bād-ı fenāya beni

esīr idüp bir ẓālimiŋ elinde

virdi āḫir kemter behāya beni

çoḳ oldı bizlere ġālibā taḳṣīr

kilk-i taḳdīr böyle olunmuş taḥrīr

mecbūr itdi beni ol vech-i münīr

seniŋ gibi şūḫ-ı tersāya beni

230-zülfüŋ kemendine ḫallāḳ-ı cihān
bend idüp gezdirdi böyle bir zamān

dünyā-yı denīde çarḫ geçer vān
uġratdıŋ bir dām-ı belāya beni

raḥm eyle rıfʿatıŋ āh zār yine
niçe bir yanayum ʿaşḳıŋ nārına

ḥaḳḳımı ḥaḳḳ ile ḳoyma yarına
başıŋ içün ṣalma ferdāya beni

Temmet

14a

yārinden ayrılıp abdāl olanlar
al yerine ḳara bağlar dolanur

235-zār ḳılur giceler tā ṣubḥ olunca
feryād ider seḥer çağlar dolanur

vīrāneden gelür baykuşuŋ dādı
pervāneniŋ yanmaḳdadır murādı

anuŋçün ötdi bülbül feryādı
ġoncanuŋ başına ẕāğlar dolanur

Aṣlı da Kerem'i etdi tüdr gūn

Ferhād Şīrīn içün öldi büspütün

Leylāsın aldırmış dīvāne Mecnūn
gezer ṣaḥrālarda ṭaġlar dolanur

240-felek cefā itdi niçe ölüne
hiç birisin şād eylemedi yine

Şevki-i ġarīb ilde yār diye diye
gözünden yaş döker aġlar dolanur

Temmet

ḳaṣr-ı muḥabbetde ʿāşıḳ olanlar
evvel ʿāḳil girer dīvāne çıḳar

girüp meyḫāneye ayıḳ olanlar
nūş idüp bādeyi mestāne çıḳar

arttırma ʿāşıḳıŋ āh zārın
yaġmaladıŋ ʿaḳl u ṣabr ḳarārın

245-ʿaceb dimez misin ʿāşıḳım yārın
giryānum elde dīvāne çıḳar

ḳaldım hicrān kūşesinde nā-murād
raḥm eyle bendeŋe eyle bir imdād

rıfʿat-ı şeydāya ey çeşm-i cellād

bu ḳadar cefādan gūyā ne çıḳar

Temmet

14b

Türkü

raḳṣ içün ḳıyām it ḳopsın ḳıyāmet

ey servi ḳāmetli civān ḳarānfil

zilleriŋ ṣadāsı ṭutsın cihānı

ḫarāb olsun İrān Turan ḳarānfil

250-āfet misiŋ ne seniŋ ey çeşm-i āhū

çeker ʿāşıḳlarıŋ ḥüsnüŋe yā hū

ey kākül-i ʿanber zülf-i semenbū

Çīn taḫtgāhında sulṭān ḳarānfil

nedir bu rūşenler sulṭān baḳışlar

o ḥayrān baḳışlar göŋlüŋ sekişler

sende o gülüşler ḳaya baḳışlar

öldürür ʿāşıḳı amān ḳaranfil

ne bāġda ser çekdi ol servi ḳaddiŋ

ne gülşende bitdi o lāle ḫaddiŋ

255-bir baḳışda bükdüŋ ẕühtünüŋ ḳaddiŋ

meded ey ḳāşları kemān ḳarānfil

Temmet

merḥamet ḳıl baŋa ey çeşm-i āfet

yoluŋda çekdigim derd-i meşaḳḳat

ʿömr-i sermāyesi yaġmaya gitdi

bilinmedi aḫir hebāya gitdi

cefā vü cevrüŋle cāndan uṣandım

bilmedim yār seni vefālu ṣandım

bunca yıl ʿaşḳıŋa nāfile yandım

ḥırmen-i ʿömrimüz fenāya gitdi

260-ben ʿaşḳa düşeli ṣormadı cānı

gönŋlimi giderdi etmedi sālim

raḥm eyle didikçe rıfʿat o ẓālim

degilmidir saḫt-ı cefā gitdi

Temmet

15a

Beyt

dāʾimā … dünyāya baḳ da ʿibret al

ġulġule ṣaldı cihāna bunca geldi ḳahramān

birbirin ḳatl eyleyüp anlar da oldı imtiḥān

taḫtını devler getür hān-ı Süleymān-ı cihān

devleti İskenderī Dārā'ya baḳda ʿibret al

265-ʿārif ol ẕerrece baḳma çekme fenānıŋ miḥnetini
herkesiŋ yāri ḫudādır hep viren ḳısmetini

görmek isterseŋ cenāb-ı kibriyā ḥikmetini
var seḥer vaḳtinde deryāya baḳda ʿibret al

ey ʿÖmer aldanma bu fenānuŋ derece-i devletine
bī-vefādır bu cihānuŋ aldanma ẕiynetine

pādşāh olsa da dirler er kişi niyetine
var muṣallāda yatan mevtāya baḳda ʿibret al

ey gönül ʿāḳil iseŋ devrāna baḳda ʿibret al
fānīdir yoḳdur vefā her ana baḳda ʿibret al

270-geç fenā mülküŋden ʿāşıḳıŋa benlikden ṣāḳın
oldı merdūd-ı ḫudā şeyṭāna baḳda ʿibret al

zāhidā aç gözleriŋ saḥrāya baḳ da ʿibret al
bu düreksiz ḳubbe-i bināya bakda ʿibret al

Temmet

15b

Beyt

ādem bu bezm-i dilārāya bir gelür
bil ḳadr-i ʿömriŋi kişi dünyāya bir gelür

dünyā içün vücūdıŋı ṣarf etme yoḳ yere
naḳd-i ḥayāt merdüm-i dānāya bir gelür

ey bād ḥıfẓ it anı meded bād-ı naḥsdan
yeksāna gelürse nola dil maẓhar-ı luṭf it

275-şem-i ümmīd bezm-i temennāya bir gelür
zehr-i şarāb ʿāşıḳ-ı şeydāya bir gelür

Ṣabrī sefīne-i süḫanım gibi ḥāṣılı
felek ḫayāl-i sāḥil-i maʿnāya bir gelür

Temmet

taḳsīm-i ilahīde taḫallüf yoḳdur
erzāḳ-ı muḳadderde tevaḳḳuf yoḳdur

ārāyiş-i elfāẓı ẓarāfet ṣanma
ʿālemde sükūtveş taẓarruf yoḳdur

Temmet

Beyt

şimdi bir şūḫ-ı cefā-pīşe gelüpdür …
göŋlümi yapsa gerek baʿde ḫarābi'l-baṣra

280-dām-ı tezvīre ile itmek içün üftāde
ḳoydı ḥamām-ı ġama gör beni delllāk zāde

sīneme tīġ-ı ġamıŋ ṣalsa nola dünyāda

ʿāşıḳıŋ göŋlin arar gāhī ḳılıccı-ẕāde

asiyāb el-himem hicr idüp üftāde
bek daḳiḳ işler ider ʿāşıḳa uncı-ẕāde

bāb-ı viṣāliŋde olıcaḳ āmāde
külāh bize oynatdı bize ḳabucızāde

tīġ-i ber kef geliyor biz olalım āmāde
ʿarş-ı aʿlāya aşar tīġını seyf-zāde

16a

285-varmadan mekteb-i ʿaşḳ içre daḫı istilāh
az yaratmış şebve-i ʿişve-i ḥāfıẓ-ẕāde

ḫışm-ı aġyār ile daʿvāmızı faṣl etmek içün
beni iḥżār-ı ḥużūr eyledi çāvuş-zāde

Beyt

göŋül maḫzūn ġamuŋla dīdeler ḫūnbārdur sensiz
bu ḥāliyle benim şeydālıġım derkārdır sensiz

gözümden dūr olalı ey ṭabībim nergis-i mestiŋ
gözüm … cismim zār-ı dil-i bī-mārdur sensiz

göreliden ʿārıżı üzre ḫam-ı zülf-i perīşānıŋ
vücūdum ṣanki bir odlara düşmüş nārdır sensiz

290-cemāliŋden cüdā dūn-ı ʿazm –ı seyr-i gülistān itdim
gül-i gülzār-ı ʿālem dīdeme hep ḫārdır sensiz

şeb-i tārīk-i ġamda ḳalmışam gül-i pertev endāz-ı dil
ḥabībim gün yüzüŋe rūz-ı rūşennārdır sensiz

seniŋ mihriŋdir ancaḳ dilde dilrübā güyā
yanımda her yere bir gerek merd-i … sensiz

ġam-ı hicr ü firāḳıŋla şu rütbe-i telḫkām oldum
yiyüp içdiklerim güyā ki zehr-i mārdır sensiz

ḫayāliŋ Sidr ancaḳ hiçkesle iḫtilāṭım yoḳ
cihān ḫalḳı serāser çeşmime aġyārdır sensiz

295-ne ṣabra ṭaḳatim ḳaldı ne ḫāb-ı aḫsam vardır
düşmem ḥasretiŋle ṣubḥa dek bīdārdır sensiz

ġam-ı aġyāra mı ṣabr eyleyemem ...
gel inṣāf eyle günc-i ġamda ... zārdır sensiz

16b

ʿāşıḳ ʿömer

ey göŋül sen bu fenādan göçmege şübheŋmi var
ṭoldurup cām-ı ecelden içmege şübheŋmi var

ʿazrāʾīl gelüp ḳonunca beyāż gögsün üstüne
gözlerinden ḳanlı yaşlar dökmege şüphemi var

yer yüzünde ṣūr çalınur ḥaḳḳ dersi ḳalsa gerek
ḳanı meskenimiz diyü dört yaŋa baḳmaḳ gerek

300-ṭopraḳı mesken ṭutup nice yıl yatmaḳ gerek
nāzik ten ṭopraḳ içinde yatmaġa şübheŋmi var

çünki ṭoġduŋki anadan ölmege şübheŋmi var
bugün itdüŋ yārın bulmaġa şüpheŋmi var

ʿāleme pādşāh olsaŋ muṣallādır mekānuŋ
ol türāb āḫir türāb olmaġa şüphenmi var

buŋa fenā-yı dünyā dirler ḳonanlar göçmekdedür
cemʿ olup ḫalḳ namāzıŋ ḳılmaġa şübheŋmi var

yeşil sancāġıŋ altında bi'l-cümle aṣḥābıla
cemʿ olup maḥşer yerine varmaġa şüpheŋmi var

305-yetmiş iki millet gelür yarın maḥşer yerine
biŋ bir ayaḳ bir ayaḳ üzre ṭurmaġa şüpheŋmi var

āh idüp ʿiṣyānım aŋdım gözüm ṭoldı ābile
Mevlām birligin bildirdi bize dört kitābile[38]

ʿālim olan gül gelinür ʿarş-ı aʿlā nūrına
kāfir olanı sürerler ol cehennem nārına[39]

[38] Müfred
ʿaşḳ odı ol düşer maʿşūḳa andan ʿāşıḳa
şemʿi gör ki yanmayınca yaḳmadı pervāneyi

[39] ol Muḥammed Muṣṭafā hem bine nūrdan atına
dört yanına nidā ḳılur çaġırur ümmetine

17a

ḳıldan ince ḳılıcdan keskün ol ḥaḳḳŋ ṣırāṭına
der ki ʿömr-i ḥaḳḳ geçmege şüpheŋmi var

der ki ʿÖmer ʿārif iseŋ ḳulaḳ vir diŋle sözüm
ilahī ṣıġındım dergāhıŋa ṭutdum yüzüm

310-biz ẕürriyet-i ādemiyüz cennetullah bizim
anamız mülküŋi şerʿile almaġa şübheŋmi var

Dīvān-ı Şükrī

ṭulunba al yetiş ey sevdigim imdāda yanġın var
didi ẓāhirdemi ʿāşıḳ didüm iŋfāda yanġın var

sefīne-i ḳalbime yaġlu baçavra atdıŋ ey dinsiz
bülend-i āvāz eyle dirseŋ baḳıŋ deryāda yanġın var

erince şuʿle-i āhım semālardan geçüp ʿarşa
melekler ẓann eylerler mesken-i ʿİsā'da yanḳun var

bu māhitāb ile deryā yanar dirlerse gerçekdir
mihmān sende midir Şükri bütün ʿālemde yaŋḳunvar

Temmet

17b

315-ey nūr-ı baṣar vuṣlatı düşlerde görürsüŋ
aġ üzre ḳara yazumı defterde görürsüŋ

vaḳt ola nişānım ḳara yerlerde görürsüŋ cānım
canān beni şimdidengerü sen ḳanda görürsüŋ

bir burda beni bir daḫı mahşerde görürsüŋ

sevdā-yı muḥabbet baŋa gör kim neler itdi
hicrān elemi dost sitemi cānıma yetdi

dil murġı havalandı uzaḳ yollara gitdi
canān beni şimdidengerü sen ḳanda görürsüŋ

320-canān beni şimdengerü sen ḳanda görürsüŋ

sevdāya uyup ʿaşḳla miḫnetlere düştüm
erbābımı terk eyleyüp firḳatlere düşdüm

sevdāya uyup ʿaşḳla miḫnetlere düşdüm
erbābımı terk eyleyüp firḳatlere düşdüm

bir başım alup ḥāṣıl ġurbetlere düşdüm
canān beni şimdidengerü sen ḳanda görürsüŋ

ḳoyıvir ġamıŋla yanayım dem seniŋ olsun
göŋlimde olan meclis-i ḫürrem seniŋ olsun

325-unut ʿÖmer'i büsbtün ʿālem seniŋ olsun
canān beni şimdidengerü sen ḳanda görürsüŋ

bir burda beni bir daḫı maḥşerde görürsüŋ

ṣādıḳī

ben gibi dertlere düçār olmasın
bulmayup bir çāre ḳalmayasın dilber

ʿarżūlayup dāʾim gönül hevāsın
sende benim gibi olmayasın dilber

gezersin cihānı dīvāne gibi
yanasın ateşde pervāne gibi

330-dürlü ḥāl göresin zamāne gibi
ṣararup ben gibi ṣolasın dilber

18a

bu cevre bedel bir de kerem ḳıl didüm ey şuḫ
olmaz didi sāʾillere iḥsān iki yüzden

ʿālemde benim ṣūret-i iḳbālimi bir kez
göstermedi āyīne-i devrān iki yüzden

bir yana firaḳ-ı āteş bir yana muḥabbet
yaḳdı beni bir ateş-i sūzān iki yüzden

elbetdeki Emrāḥ olur aḳrānına fāʾiḳ
bir bendeye luṭf eylese sulṭān iki yüzden

Ġazel-i Emrāḥ

335-meyl eyleme yad illere Mevlā'yı seversen
fāş etme beni dillere Mevlā'yı seversen

bi'llāh gülim ben seni gülden ṣaḳınurum
gösterme yüzin güllere Mevlā'yı seversen

sen şāh-ı cihānsın kerem it gezme hevāyı
nā-maḥreme ʿarż eyleme ol māh-likāyı

degdirme siyāh zülfiŋe her bād-ı ṣabāyı
ṣalma dil-i müşküllere Mevlā'yı seversen

ṣular gibi her yana ṣāḳın çaġlayup aḳma
ḥasretle göŋül şehrini āteşlere yaḳma

340-Emrāḥ'ı göŋülden çıḳarup ġayrıya baḳma
meyl eyleme yad illere Mevlā'yı seversen

Temmet

18b

ezel kātibleri taḥrīr idende
ʿāşıḳı maʿşūḳa taḳsīm idince

bu baḫtımı ḳara yazmışlar
beni vefāsız yāra yazmışlar

ʿāşıḳ olup rāh-ı ʿaşḳa girenler
defter-i ʿāşıḳa derdi yazanlar

faż̈l-ı tig̈in üzre nāmım ḳazanlar
ḫūb nāmımız cevher-pāre yazmışlar

345-ḳuranlar bu benim ʿaşḳın dolabın
çekmişler dilberiŋ cevri ʿitābın

yazanlar Ferhād ile Mecnūn kitābın
Emrāḥ'ı da bir kenāra yazmışlar

Temmet

aġalar yārimden cüdā düşeli
cüdā düşüp ġurbet ile aşalı

yāriŋ reftārını bir kez görürsem
ecel ayırup ġurbet ilde ḳalursam

rūz şeb āhımdan aşunur ṭaġlar
aḳup çeşmim yaşı sil gibi çaġlar

350-Edhem dir mülākāt olam yārile
diyār-ı ġurbetde ġam-ı efkārile

eyledi ḳaddimi bir ḍāl ayrılıḳ
ḳoymadı cismimde mecāl ayrılıḳ

ol vech-i pākine yüzüm sürersem
ḳalur ḳıyamete viṣāl ayrılıḳ

nālānım gūş iden dembedem aġlar
irer vücūduma zevāl ayrılıḳ

ʿömrimi geçirdim āh zārile
dembedem her işim ḫayāl-i ayrılıḳ

hū

355-yüzünden cümle ʿālem bir żiyādur yā Resūlullah
siyāh gözüŋle ḳaşıŋ dilrübādır yā Resūlllah

rūḫuŋ şavḳıyla gökde ṭarab eyler kerrūbiyyūn
ḫalāyıḳ ʿaşḳıŋa hep mübtelādır yā Resūlullah
19a
dehānıŋ baġçesi vaṣfın ide bilmez mülk-i insān
ki medḥ iden seni bi-z-ẕāt ḫudādır yā Resūlullah

muġber-i sebilim ʿaşḳıla yanar çün rūz şeb göŋlüm
dişiŋle ʿarş-ı aʿāẓam rūşenādur yā Resūlullah

dudaġıŋ leẕẕetine āb-ı kevser selsebil uymaz
lisānıŋ tercümān-ı rehnümādır yā Resūlullah

360-vücūduŋ bāʿiş-i ḫalḳ-ı semāvāt cümleye raḥmet
duyan ol ḫāliḳ arż-ı semādır yā Resūlullah

daḫı reʾis-i hümāyunuŋ yuḳaru yedi ḳat gökde

mübārek ayaġıŋ taḥte’s-serādır ya Resūlullah

çün oldı cism-i pākiŋ mübtedā bu kāʾināta
yine ol kāʾināta müntehādır yā Resūlullah

teşerrüf ideriz ism-i şerīfiŋ etmek ile yād
bekli dertlere ẕikriŋ devādır yā Resūlullah

şefāʿat-i devletin Allah saŋa çün eyledi iḥsān
ġürūh- mücrimāna mültecādır yā Resūlullah

365-gürūh-ı mücrimānız biz ki icrām eyledik bī ḥadd
ümmīdimiz ḳıyāmetde saŋadır yā Resūlullah

anamızdan bize erḥamsın ey luṭf-ı kerem kānī
mürüvvet merḥamet saŋa sezādır yā Resūlullah

zebanīleriŋ elinde caḥīmde bizi yandırma
ki bizim ẕenbimiz bī-intihādır yā Resūlullah

19b

bizim ancaḳ işimiz dāʾimā cürm ü ḫaṭādır hep
saŋa lāyıḳ hemān ʿafv u ʿaṭādur yā Resūlullah

ḳapuŋa geldi Ḳuddūsī-yi faḳir ey şāh u şeyh’ullah
ṭoyur ḫavfile aç müflis gedādır yā Resūlullah

Temmet

Türkü

370-dest almış câme-i ṣaḥbāsın güzellerden güzel
mest ider ʿuşşāḳ-ı şeydāsın güzellerden güzel

ḥüsnüŋ içinde şevketiŋ ṭutdı sarar ʿālemi
salṭanatda şāhdār isen güzellerden güzel

ey melek sīmā ḳametīn cennetü'l meʾvāmıdır
nesliŋ ādem meṣel lālāsın güzelerden güzel

ḳanġı ʿaḳlım pādşāh ḳanġı burcuŋ māhisiŋ
ḥāṣıl aʿlālardan aʿlāsın güzellerden güzel

her seḥer ṭaġı seḥerde Leylā-yı Mecnūn gibi
Zihnī'nin şeydā-yı Leylāsın güzellerden güzel
Temmet
20a
Şarḳı
375-bir zülf-i siyāh ālīle bu göŋlümi aldı
hicrān oḳını ṣoŋra ciger-gāhıma ṣaldı

şeydā-yı dili artıḳ iş zāra mı ḳaldı
çün āh-ı fiġān etmemege çāre mi ḳaldı

sināmda o yār açmadıġıŋ yāre mi ḳaldı

ol ḳaşı kemān nerde görürsem atar elbet
bir şūḫ-ı semm ḳaṣd idiyor cāna iṣābet

ölsemde daḫı ẕerrece ḳalmaz baŋa şefḳat
çün āh u fiġān etmege çāre mi var

380-sināmda o yār açmadıġıŋ yāre mi ḳaldı

ol yār ki baŋa cevr cefā etmege ḳalmaz
hem neşter-i hicrān hemde bir kerre ḳapanmaz

ölsemde daḫı laḥza ile ile kerre uṣanmaz
çün āh u fiġān etmemege çāre mi var

sināmde o yār açmadıġıŋ yāre mi ḳaldı

baġçeye girmez yārim gülleriŋ dermez yārim
dostını düşmānını aŋlayup bilmez yārim

385-baḳ ʿāşıḳıŋ ḥāline feryādına zārına
bülbül güle ʿāşıḳdır bende kendi yārime

al eliŋe ḳalemi yaz başıŋa geleni
yārim sen sevmez misiŋ saŋa ʿāşıḳ olanı

baġçe ḫār içün aġlar ḥayva nār içün aġlar
şöyle buldum şu cihānı ṭoġan yār içün aġlar

baġçelerde gezersin gerdāna gül düzersin
açma beyāż memeŋi ḫaste vardır üzersin

Temmet

20b

Türkü

bugün bir dilberiŋ māh yüzin gördüm
hüsnüŋ ḳıymetine cihān az gelür

390-ölünce varımı uġrına virdim
civānıŋ edāsı yine az gelür

māh yüzini gördüm oldum dīvāne
meṣeliŋ gelmemişdir aṣlā cihāna

dīdemden aḳıtdım yaşla ḳana
ṭunanıŋ ırmaġı yine az gelür

beni ʿāşıḳ itdi şu selvi boyuŋ
cihānda bulunmaz yār seniŋ ṣoyuŋ

on sekiz biŋ deve otuz da ḳoyun
selvi boyuŋa disem az gelür

395-ʿāşıḳ ʿÖmer dir ki yāriŋ yanaġı
dīdemden aḳıtdım yaşlar ḳanı

kerem eyle dilber ʿafv eyle beni
düşmān ṭuyar ölüm baŋa az gelür

Temmet

Medḥiyye-yi Ḳāsım-ı Ḳayṣerī

maṭlaʿu-ş-şemsi’l-maʿānī menşeʾ-i cümle fünūn
ʿāḳil-i ʿārifle memlūʾ-ı mesken hem ʿālemūn

ṭālibüŋ cemiʿyeti baḳīdür anda her zamān
haḳḳ ġaṭādan dūr idüp bed dīdeden ḳılsun maṣūn

bā-ġuṣūṣ ol ġāʾce-yi dānā-yı ber emṣāl olan
şāhımız Ḳāsım Efendi rāh-ı ḥaḳḳa rehnümūn

400-ʿilm-i ḥikmetde Felāṭūn oldıġına şübhe yoḳ
ḥall ider her müşkülātı tā ki keṣr lā-yünkerūn

ʿilm-i tefsīr u ḥadīṣ u fıḳıh hem ʿilm-i uṣūl
hem meʿāni manṭıḳı ḥikmetde Ḳuṭbü’l-ʿārifūn

ʿilmü’s-Sadeddīn u Seyyīd cemʿ olup ḳatında hep
ṣūfiyā etme ʿinād innā lenaḥnu’s-ṣādıḳūn

ẕāt-ı bākendin telāmüẕ eyleyen meʾzūnları
çoḳ bilādlar iḥyā idüp neşr-i ʿulūma māilūn

nāşir-i nās ḳadr olan ol ṣūfī sālūslar
basṭ idüp genc-i ġabāvet ferāş-ı nāʾimūn

405-bi-üzri aḥseni ġitāmīyle ġitāmın misk idüp
rabbenā ẕātında ile dūr-ı keyduẕ’ẓālimūn

rāyegān olmuş cihāna şehri ḳayṣerī şöhreti

muḥaṣal-ı ʿilm-i ledünni maʿbedi hem ʿābidūn

ʿālem u fāżıl-ı cevāhir kāinatuŋ hem keşreti
Ḥamdulillah encüm-i eflāke ve şerr-i ḥadden füzūn

kilk-i ḳudretle yazılsa şānına şāyestedir
Ḳāsımu'l fāżıl diyü ser-defter-i mā yesṭurūn

fiʿle iḫrāc eylemiş ṣarf u naḥv hem vucūh
ḥāfıẓu'l-Ḳurʾān hem ezberdedir cümle mütūn

410-başlayup taḳrīre ṣan sufte incü neşr ider
ṭālib-i dānişverān külli yevmin yeʾḫuzūn

fāiḳū'l aḳrān hem nāyāb-ı emṣāl oldıġın
ins-i ʿāḳil hem feleklerde melāʾike yeşhedūn

kimisi ders ile feyż almış kimi müftü olup
dāfiʿu'l münkir daḫı icrā-yı ḥaḳḳa rāġibūn

ʿaczin iẓhār eyleyüp ḫāmem yazarken vaṣfını
didüm ḥaddimi daḫı cemʿ olsa kilk-i kātibūn

nāʾil it dünyā vü ʿuḳbāda murādına hemān
maẓhar eyle āyet'üs' sābiḳūne-s'sābiḳūn

415-bu Emīn'iniŋ niyāzı dāʾimā memdūḥdur
eyleyüp ʿālī himem zāʾil ola dāʿi derūn

Temmet

21a

Türkü

sevdi gönül bir püseri ṣanʿat-ı terzī güzeli
ḥüsnünüñ ol muḥtaṣarı şerḥ iderek söylemeli

vardı ayaġım altına düşdi dilim diline
kākülünüñ her teline baġladı bu cān-ı dili

süslüce büsküllü fesi görmeden oldum sevesi
sīm ẕere çoḳ hevesi vardır anı n'işlemeli

gāh ezilür gāh büzilür gāh ḳaşı gözi süzilür
incedir olmaz üzilür çoḳça ṣıḳup öpmeli

420-gönlümüz memnūn idelim bu işi ḳanūn idelim
miḳrāṣıñ altun idelim incinmesiñ nāzik eli

diker dikiş nāz iderek gāh utanup gāh gülerek
söyledi cānım diyerek yiyesim geldi o dili

oynaşalım tāze ile aynalı yelbāze ile
bir gümüş endāze ile ölçmeli ol ince beli

ṣofrasına kimki ṣunar nārına elbette yanar
pūse ile dilmi ḳanardur aġūş idüp dişlemeli

ismini anuñ diyemem çekmesün olġonca elem

üçyüz ona düşdi ḳalem ebced-i ḥarf temeli

425-çaġırır Emrāh ḥabīb ḳoyma beni bunda ġarīb
ister iseŋ derde tabīb ẕikr idelim lem-yezelī

21b

Türkī-i Gevherī

naṣıl medḥ ideyim sulṭānım seni
Rum ile Bosnā'yı deger gözleriŋ

nedir bu sendeki şāhin baḳışlar
İzmir'i Ḳonya'yı deger gözleriŋ

kimsede görmedim sendeki nāzı
ʿArabistān çöli Mıṣr'ı Ḥicāz'ı

Ḳarṣ'ı Aḫıṣḳa'yı ʿAcem Şirāz'ı
Belḫ Buḫārā'yı deger gözleriŋ

430-yüzine düşmüş Yūsuf nişānı
seni gören ʿāşıḳ eyler fiġanı

Şām Diyārbekir Erżurūm Van'ı
güzel Gürcistān'ı deger gözleriŋ

Gevherīde dir ki yeter eyledik minnet
gerdāndan bir būse virseŋ eyleseŋ himmet

seksān biŋ ṣarrāf olsa kesemez ḳıymet

hemān şu cihāna deger gözleriŋ

ṣabāḥdan uġradım cānān bāġına
gördüm üftādeler ḫāre çevrilür

435-hiç kimseler bilmez ḥālim yamandur
her biri Manṣūr-ı Dāra çevrilür

güzeliŋ itdigi yanına ḳalmaz
geçer bu güzellik bāḳīye ḳalmaz

zamāne dilberinde ḥaḳīḳat olmaz
şimdiki güzeller vāra çevrilür

bayḳuşuŋ kendüsi vīrāndan gitmez
vīrān olan yerde bülbüller ötmez

ʿÖmer sevdiginden bir gün āh etmez
geçer bu günlerde yaza çevrilür

Temmet

22a

Türkü

440-ezel bahār yaz ayları gelende
açılur yanaġında gül ḳızlarıŋ

çayır çimen mor sünbüller bende
demür demür olur güli ḳızların

ıraḳda yitürsem yaḳında bulsam
ḥaḳḳ naṣīb eylese ḳoynına girsem

baldan ṭudaḳlarıŋ aġzıma alsam
şekerden ṭatludır dili ḳızlarıŋ

ḳız baġçeye girmiş güllerin direr
aynanuŋ elinde cemālüŋ görür

445-tenhā yirde varmış zülfini direr
gerdāna dökülmüş teli ḳızlarıŋ

Ḳaracaoġlan dir ki öldücegimi bilseler
el ḳaldırup cenāzemi ḳılsalar

mezārımı yol üstüne ḳoysalar
üstüme uġrasıŋ yolı ḳızlarıŋ
Temmet
vardımki yurdundan ayaḳ getürmiş
dilber göçmüş ıssız ḳalmış oṭaġı

cāmlar şikest olmuş meyler dökülmüş
sāḳīler ki meclisden kesmiş ayaġı

450-lāle sünbüli güli ḫār almış
Süleymān taḫtını ṣānki mār almış

zevḳ-i şekvā ehlini āh u zār almış

ġama tebdīl itmiş ülfetiŋ çaġı

ḳanġı ṭaġa ṣoram ben o marālı
ḳanġı çöle ṣoram o çeşm-i ġazālı

Leylāsıŋ aldırmış Mecnūn miṣāli
tozmuş çölden çöle yoḳdur ṭuraġı

22b

Zihnī yār elinden her dem ḳan aġlar
vardım baḳdım bāġbān aġlar bāġ aġlar

455-sünbüller perīşan güller ḳan aġlar
şeydā bülbül terk ideli bu bāġı

bizlere dünyāda irād-ı devlet
mirāṯ-ı pederden sevdā mı ḳaldı

her kimi gördümse ḳıldım iltifāt
mecbūr olmadıġım ḥüsnā mı ḳaldı

egdiŋ ḳametimi ey kemān-ı ebrū
el'āmān eliŋden dilber-i dil-cū

imlāya gelmediŋ bir seḥer cādū
saŋa çekilmedik esmā mı ḳaldı

460-mücrim ḳıldıḳça āh fiġānı
sil sil olmuş aḳarlar şikem ḳanı

Leylā’ya iş olmuş Mecnūn-ı ṣānī
benim gezmedigim ṣaḥrā mı ḳaldı

Temmet

kendine dost bulamaz dünyāda insān aḳçesiz
aşinālıḳ idemez dünyāda insān aḳçesiz

öyle buldum şu cihānı öldügüŋ vaḳti bilme
oḳumazlar rūḥıŋ içün saŋa ḳurʾān aḳçesiz

ṭalib olsa bir kişi kim iḥtiyācı yoḳ
vüzerālar virmez oldı aŋa fermān aḳçesiz

465-Ey Ṣādıḳī kimseye dime şudur benim ḥālim
üstelik virür murādıŋ ġanī sübḥān aḳçesiz
Temmet

23a

Eşref Oġlı

yere göge emr-i raḥmān girdi çıḳamaz tā ebed
müʾminiŋ ḳalbine īmān girdi çıḳmaz tā ebed

ey göŋül bir derde düş kim anda dermān gizlidir
gel bir ḳaṭre yā kim anda ʿummān gizlidir

degme bir dervīş-i fāḳīre ḫorlayup ḳılma naẓar
ḳalbiniŋ her bir kūşesinde ʿarż-ı raḥmān gizlidir

dir ki Eşref Oġlı Rūmī’niŋ hicr-i ʿaşḳı neyler
cānı başı terk idüp cānımda cānān gizlidir

Temmet

470-ey seng-i ḳażā şişe-yi rindāne ṭokunma
cām-ı heves-gūş-ı neşīnāne ṭoḳunma

silme gözümüŋ yaşını ey āfet-i cānım
yaġsun demidür ḳaṭre-i yārāna ṭoḳunma

ḳoy eyleyeler bāġ-ı maʿārifde temāşā
ey ʿārıż her ṭālib-i ʿirfāne ṭoḳunma

elbetde odur cāy-ı ḫayāl ruḫ-ı cānān
ey sehm-i ḳadr sīne-i sūzāne ṭoḳunma

ʿĀşıḳ ʿÖmer’iŋ işte budur naẓm-ı belīġı
ey ḫāme ṣaḳın ṣafḥa-i dīvāne ṭoḳunma

475-virmem saŋa çek benden eliŋ ey melik-i Alamut
cānānıma nazar eyledigim cāna ṭoḳunma

23b

şanma dizilir müfsid …efkār
ʿAbdī ne gerek ḫāṭır-ı yārāne ṭoḳunma

Temmet

görmedim ḫayli zamān oldı o ġonca deheni
deheni gerçi ḳomaz ṣormaġa laʿliŋ emini

emini ḫançer-i ḫūş-rīziŋ oldın sīnem
sīnemü'l ḳāne boyandı ḳanı inṣāf ḳanı

ḳanı ol demki seniŋle olan … ülfet
ülfet itdiŋ ise aġyār ile terk eyle meni

480-meni gel ġayre ḳıyās itme āmān ey güzelim
güzelim bībedelim ben severim böyle seni

seni ṣa'īb bize pek ḫaste-i hicrān didiler
didiler ṣoŋra bulup vuṣlatı bulup yaratmış Güftī

24a

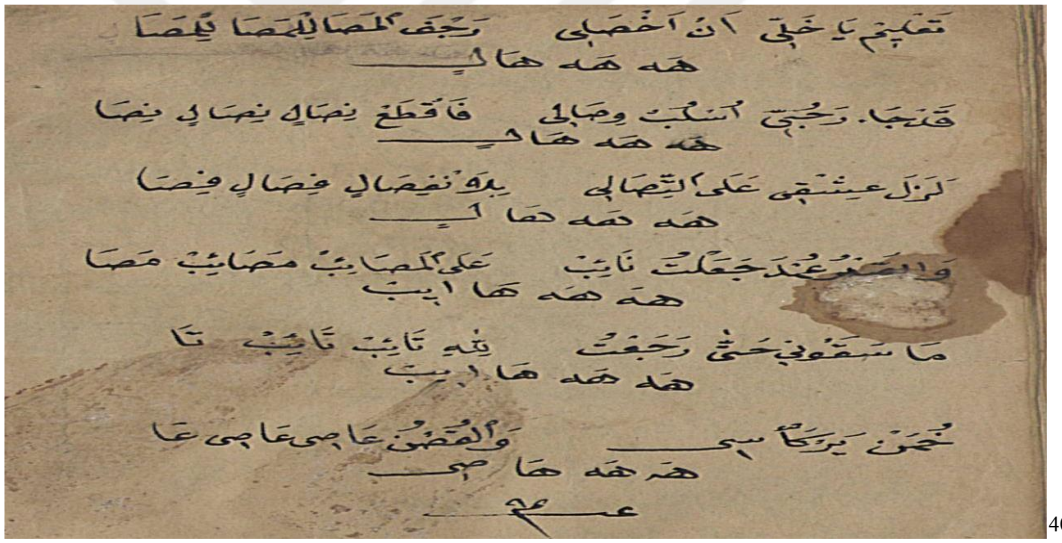

[40]

24b

bir güzeliŋ ʿāşıḳıyım vaṣf-ı ḥāl ideyim nideyim
derdimi bī-çāre bu ḳadar āşiḳār ideyim nideyim

ḥāli aŋlamaz yola gelmez bir ẓālime düşmüşüm
minnetim geçip yāre ʿarżıḥāl ideyim nideyim āh

[40] Arapça söz oyunlarına dayanan bir tekerleme.

ṭoġrasalar pāre pāre behey o yārdan geçemem
yār beni bize yāriŋ intiẓār ideyim nideyim āh

485-el olamışız ayaḳla gitmişiz nārına yana yana
ġurbet ilde gözi yaşlı āh u zār ideyim nideyim āh

vaḳt ḳıl namāzı dilber yoḳmı īmānıŋ seniŋ
aṣla gelmez yār yanıma iftiḫar ideyim nideyim āh

yıḳılan bināya temel olmaz ise dünyāda
şimden ṣoŋra ġurbet eylerim kesb-i kār ideyim nideyim āh

ey ıġanī sevdigiŋ civānı virdüŋ ṭopraġa
andan ayrı bir güzele nāzlı yār ideyim nideyim āh

Temmet

25a

Tercī-i Bend[41]

bu kār-gāh- ṣunʿ ʿaceb dersḫānedir
her naḳş bir kitāb-ı ledünden nişānedir

490-gerdūn bir asiyāb-ı felāket-medārdır
gūyā içinde ādem-i āvāre dānedir

mānend-i dīv beçelerin iltiḳam ider
köhne rıbaṭ-ı dehr ʿaceb āşiyānedir

taḫḳīḳ olunsa naḳş-ı temāsīl-i kāʾināt

[41] Ziya Paşa'ya ait terci-i benddir.

yā ḫāb u ḫayāl u yāḫūd bir fesānedir

müncer olur umūr-ı cihān bir nihāyete
ṣayfıŋ şitāya meyli bahārıŋ ḫazānedir

kesb-i yaḳīne ādem içün yoḳdur bir iḥtimāl
her iʿtiḳad ʿaḳla göre ġāʾibābedir

495-yārab nedir bu keşmekeş-i derd-i iḥtiyāc
insānıŋ iḥtiyācı ki bir loḳma nānedir

yoḳdur siper bu ḳubbe-i fīrūze-fāmda
ẕerrāt cümle tīr-i ḳażāya nişānedir

aṣl-ı murād ḥükm-i ezel bulmadadır vücūd
ẓāhirdeki ṣavāb u ḫaṭā hep bahānedir

bir fāʿiliŋ meāṣiridir cümle ḥādiṣāt
ne iḳtiżā-yı çarḫ ne hükm-i zamānedir

subḥāne men taḥayyera fi ṣunʿihi'l-ʿuḳul
subḥāne men biḳudretihī yaʿcizü'l-füḥūl

25b

500-ecrām-ı bī-nihāya ile pürdür āsumān
nisbet olunsa ẕerre degildir bu ḫākden

biŋ şems-i tābdār u hezerān meh-i münīr
yüz bin ṣevābit ü nice seyyāre-i ʿayān

her şems ider tevābi-i maḥṣūṣasıyla seyr
her tābiʿe tevābiʿ-i uḫrā ider ḳıran

her şems ider levāḥıḳına neşr-i feyż-i ḫāṣ
her lāḥiḳın ṭabīʿatı emṣāline nihān

her cümle merkezinde ider seyr-i bī-vuḳūf
her ḳıtʿa miḥverinde bulur feyż-i cāvidān

her cümle-i vesīʿada mebsūṭ biŋ vücūd
her ḳıṭʿa-yı fesīḥada meşhūd biŋ cihān

505-her bir vücūd maṣdar olur biŋ vücūd içün
her bir cihāna hezār cihāndan virir nişān

her ẕerrede ṭarīḳa-i maḫṣuṣa üzre feyż
her cismde ṭabiʿat-ı maḫṣuṣa üzre cān

her ʿālemiŋ sinin ü tevāriḫi muḫtelif
her bir zemīnde başḳa ḥisāb üzredir zamān

peyvestedir sevāḥili girdāb-ı ḥayrete
bir baḥrdır ki ḥāṣılı baḥr bī-kerān

subḥāne men taḥayyera fi ṣunʿihi'l-ʿuḳul
subḥāne men biḳudretihī yaʿcizü'l-füḥūl

26a

510-bir ẕerredir ki ẕerre-i nā-müntehā-yı ḫāk

bir ẕerre ḫārice idemez andan infilāk

lebbü lehīb-i nār ile bir gūy-ı āteşiŋ
ḳışr-ı mecārī-yi yemm ü nehr ile çāk çāk

nisbetle ḳışrı ḥacmine ol lübb-i āteşin
şol ḳubbedir ki ferş oluna anda berg-i tāk

bu ḳışrdır ki cümle-i ḥayvāna rūz u şeb
iḥżār-ı rızḳ u tūşe içün eyler inhimāk

gāhi teneffüs eyleyicek ejder-i zemīn
ider cihānı … lerze-nāk

ol ẕerre-yi cesīmeyi fānūs-ı şeme-vār
her nefs rızḳın almada ber vech-i iştirāk

515-kim rūz u şeb o sofra-i ʿālem-şümūlden
her nefs rızḳın almada ber-vech-i iştirāk

bu noḳtadır yemin ü şimāl beyān iden
eyler cihāta ʿaḳl bu merkezden insilāk

ẕerrāt-ı kevn bunda bulur neşve-i ḥayāt
efrād-ı ḫalḳ bunda çeker cürʿa-i helāk

ḫusbīde-i firāş-ı emāndır nüfūs hep

bir ṭop-ı şuʿle-naḳde bī-ḳayd-ı vehm ü bāk

subḥāne men taḥayyera fi ṣunʿihi'l-ʿuḳul
subḥāne men biḳudretihī yaʿcizü'l-füḥūl

520-dendān-ı şīre loḳma olur āhuvān-ı zār
bir gūsfendi ṭuʿme ḳılar gerek cān-şikār

bīcürm iken ġıdā-yı ʿanāib olur meges
ġūk-i żaʾīfi ḳūt idinür bī-vesīle mār

bīcünḥa mākiyān beçeyi çāk ider zaġan
bīsādıḳa dü pāre ider mūşı mūş-ḫār

26b

güncişk-i iy bāşe-i perrān helāk ider
eyler tezervī pençe-i ġadrinde bāz ḫār

mār-ı zemine loḳma olur murg-ı tīz-per
murg-ı hevāya ṭuʿme olur māhī-i biḥār

525-ġavvāṣı ḥırṣ-ı gevher ider loḳma-i neheng
kebgi ümīd-i dāne ider teleye şikār

dürdāne-i derūnı içün çāk olur ṣadef
āvāzıdır ḳafesde iden bülbüli nizār

bīdesterin helākine ḫayye olur sebeb
ḳatl-i samūr-ı zāra olur postu medār

ġālib zebūnı ḳaʾidedir eylemek telef
yerde hevāda baḥrde cārī̇ bu gī̇rūdār

Eyżān

gāh āfitāb u gāh kevākib gehi cemād
oldı ilah-ı muʿteḳad züre-i ʿibād

530-geh ʿicl ü gāh āteş-i Yezdān u Eḥrimān
geh nūr-ı ẓulmet oldı ḳażāyā-yı iʿtiḳād

ʿaḳl u cemāl ʿaşḳ ilah oldı bir zamān
bütlerle ṭoldı bir nice yıl cümle bilād

encām irdi nevbet-i tevḥī̇d-i ẕāt-ı ḥaḳḳ
geldi ẓuhūra bunda da biŋ fitne biŋ fesād

geh ʿayn u gāh ġayr ṣanup ḫalḳ u ḫāliḳı
geh cemʿe gāh fırḳa ʿuḳūl itdi iʿtimād

oldı hezār ẕād diyüp geh ṣıfʿata ʿayn
bir aṣlda gehī̇ niçe aṣl itdi ittiḥād

535-her şaḫṣ nefs ʿunṣuruna nisbet eyleyüp
ʿaḳlınca bir ilah-ı müşaḫḫaṣ ider murād

yek digere ne rütbe muḫālifse şaḫs u ʿaḳl
ʿālemde olḳadar müteḫālifdir iʿtiḳād

ḥikmet budur ki āḫerine ḫaṣm olur bilüp
her ḳavm ḫāliḳa ḫulūṣ ile etmekdir inḳiyād

ammā bu iḫtilāf ile maḳṣūdı cümleniŋ
bir ḫāliḳa ḫulūṣ ile itmekdir inḳıyād

27a

Eyżān

güller güller fiġānla geçer ʿömr-i ʿandelīb
bīmār iḥtiżārda ücret diler ṭabīb

mānend-i lāşe naʿş-ı tüvānger ẕelīl-i ḫār
kerkes miṣāl vāriṣ ü ġassāl nā-şekīb

540-bālin-i nāza ḫāce-i şehr eyler ittikā
ḫāk-i mezellet üzre yatur aç bir ġarīb

pertev fürūz-ı bezm- ṭarab şemʿ-i ḫande-i rīz
pervāne-i şikeste per-üftāde-i lehīb

ṣūm u baṣal çü nergis ü lāle güşāde-leb
maḥbūs-ı künc-i maḥfaẓa-i tengnāda ṭīb

bister nevāz- ʿizz ü ṣafā aḥmaḳ-ı ḫasīs
külhan-nīşin-i züll ü hevān ʿāḳil ḥasīb

geh devlet-i cihāndan ider cehl behre-yāb
geh loḳma-i ʿaşādan ider ʿaḳl bī-naṣīb

545-maḳbul-i bezm-i ṣoḥbet olur müfsid-i leʾīm
menfūr-ı ṭabʿ-ı ʿālem olur nāṣiḥ-i muṣīb

gāhī muḥaḳḳar-ı cühelā şāʿir-i belīġ
gāhī musaḫḫar-ı ḥumaḳa fāżıl-ı edīb

bir ʿācizin maʿīşeti noḳṣān-pezīr olur
bir ẓālimiŋ umūru ider kesb-i fer ü zīb

subḥāne men taḥayyera fi ṣunʿihi'l-ʿuḳul
subḥāne men biḳudretihī yaʿcizü'l-füḥūl

yārab nedir bu dehrde her merd-i zü-fünūn
olmuş belā-yı ʿaḳl ile ārāmdan maṣūn

550-yārab niçün bu ʿarṣada her şaḥṣ-ı ʿārifiŋ
miḳdār-ı fażlına göre derdi olur füzūn

her ḳanġı suya ʿaṭf-ı nigāh itse bīḥużūr
her ḳanġı şeye ṣarf-ı ḫayāl itse ʿaḳl-ı dūn

mümkünmidir ḥaḳīḳat-ı eşyāyı vezn ü derk
mīzān-ı ʿaḳla dirhem-i taʿdīl iken ẓünūn

27b

güncīde-i baṣīret olur mı bu ʿacz ile
ḥaysiyyet-i ḥavādiṯ ü keyfiyyet-i ṣūūn

gūyā ki bunca miḫnet ü ġam az gelüp olur
bir de taḥakküm-i cühelā ile baġrı ḫūn

555-bilmem ki muḳteżā-yı niẓām-ı cihānmıdır
dāʾim cihānda cāhil olur mesʿadet-nümūn

cārī̄ cihān cihān olalıdır bu ḳāʿide
bir aḥmaḳ-ı denī̄ye ehl-i dil-zebūn

nādān-ı firāz ʿizz ü saʿādetde ser-firāz
dānā ḥażī̄ż-i ʿacz u mezelletde ser-nigūn[42]

Eyżān

düşdi cüdā naʿī̄m-i ṣafādan Ebu'l-beşer
oldı Ḫalī̄l'e tecrübe-geh gerden-i beşer

Yaʿḳūb'ı ḳıldı firḳat-ı ferzend eşk-bār
oldı Cenāb-ı Yūsuf'a çāh-ı belā maḳarr

560-Eyyūb'ı ʿillet-i beden iŋletdi zār zār
minşār iyledi Zekeriyā fedā-yı ser

başı kesildi ġadr ile Yaḥyā-yı Mürselin
çıḳdı semāya ẓulm ile ʿİsī̄-i bī̄-peder

ṭāʾifde naʿlī̄ laʿle dönüp oldı hem şikest

[42] nādānı kām-perver ider ṭāliʿ bülend
ehl-i kemāli sāʾil ider baḫt-ı vājgūn

Yevm-i Uḥud’da dürre-nāb-ı Peyġamber[43]

teʾs̱īr-i semm ile eyledi Ṣıddıḳ-i irtiḥāl
oldı şehīd-i tīġ-i ḳażā ʿāḳıbet ʿÖmer

encām irdi cāmīʿ -i Ḳurʾān şehādete
āḫir cenāb-ı Ḥaydar’a da itdi tīġ-i eṣer

28a

565-mesmūmen itdi z̤ād-ı Ḥasan ʿAdn’e intiḳāl
maẓlūmen oldı şāh Şehīdān büride-ser

her kimde ʿaşḳ ġālib ise ḳurb-ı Ḥażret’e
ol deŋlü andadır elem ü derd-i bīşter

subḥāne men taḥayyera fi ṣunʿihi’l-ʿuḳul
subḥāne men biḳudretihī yaʿcizü’l-füḥūl

kimdir bu ʿaczi ḫāṣṣ ḳılan nevʿ-i ādeme
kimdir bu nevʿ-i eşref iden cümle ʿāleme

şeyṭān u nefsi kimdir iden ālet-i şürūr
kimdir ḳoyan zebūn-ı hevāyı cehenneme

570-Manṣūr’u kim düşürdi Ene’l-Ḥaḳḳ diyārına

[43] ṭaş bağladı mecāʿ ile baṭn-ı pākine
dünyāya raġbet eylemedi seyyidü’l beşer

kim virdi ḥükm-i ḳatli içün şerʿ-i ekreme

kimdir şarābı ḥürmet ile telḫ-kām iden
iʿmāl-i cām u bādeyi kim ögreden Cem'e

kimdir Yehūd'ı münkir-i iʿcāz-ı ḥaḳḳ iden
kimdir Mesīḥ'i nefḥ ḳılan ẕāt-ı Meryem'e

kimdir viren cesāret-i şerr ü feżāḥati
Sufyān'a Caʿde'ye Şemr'e İbn Mülcem'e

kimdir Naṣir-i Ṭūs'u Hülāgü'ye sevḳ iden
Musṭaʿṣım'ı kim itdi ḳarīn İbn-i ʿAlḳem'e

575-kimdir viren ʿalīle tedāviye ihtiyāc
kimdir ḳoyan meziyyet-i iṣlāḥı merheme

zenbūr kimden eyledi taḥṣīl-i hendese
bülbüllere kim eyledi taʿlīm-i zemzeme

kimdir bu kārgāha çeken perde-i ḫafā
kimdir viren taṣavvur-ı teftīş ādeme

Eyżān

itmiş kimisi rāḥatın iḳbāl içün fedā
olmuş kimi beliyye-i idbāra mübtelā

olmuş kimi tüvānger-i devrān iken ẕelīl
olmuş kimine ṣerveti sermāye-i ʿanā

28b

580-ṭoplar kimisi vāriṣ ü ḥādiṣ içün nüḳūd
eyler kimisi ṣervet içün ʿömrini hebā

düşmüş kimi tecessüs-i kibrit-i aḥmere
olmuş kimine mūcib-i iflās kimyā

itmiş kimin ḥarīṣ-i ḳıtāl ārzū-yı şān
ḳılmış ṭamʿa kimisini cān dāde-yi veġā

olmuş kimi musaḫḫar-ı efsūn-ı çeşm-i yār
olmuş kimi muḳayyed-i gīsū-yı dilrübā

etmiş hevā-yı lāle kimin dāġdār-ı ġam
olmuş kimine derd-i gül ü yāsemen belā

585-tefrīḳ içün kimisi oḳur ruḳye-i füsūn
tesḫīr içün kimisi yazar nüsḫa-i duʿā

olmış kimi ṣafā ile rind-i piyāle-keş
olmuş kimisi ḥırṣ ile üftāde-i riyā

itmiş ḫulāṣa bir emel-i ḫāṣ-ı bī-lüzūm
her şaḫṣ-ı ḥürü ḳayd-ı esāretle mübtelā

Eyżān

maẓlūma ẓālim eyler iken ẓulm ü ġadr ü āl
kārında āṣim oldığınu eylemez ḫayāl

emvāl-i ḫalḳı sāriḳ olup sāriḳim dimez
ḳātil vebāl-i ḳatle daḫi virmez iḫtimāl

590-ber-vecḥ-i ḥaḳḳ beyān ider elbette fiʿiline
her ḳanġısından eyler iseŋ ayrıca sūʾāl

bir memlekette ṣalb olunur ḳaṭıʿ-ı ṭarīḳ
bir yerde mūcib-i şeref ü faḫr olur bu ḥāl

bir beldede ḥicāb-ı zenān ʿayb olur yine
bir şehrde bu ḥālet olur bāʾiṣ-i cemāl

meşreb olur şarābı içip ḥürmetin bilür
mezheb olur ḥuḳūḳ-ı ʿibādı görür ḥelāl

29a

bir ʿāḳil-i müsellemetü'l-etvāra maḥrem ol
mişvār u ṭavrını naẓar-ı iʿtibāra al

595-seyret ne deŋlü vaẓ-ı ġarībi ider ẓuhūr
kim her biri cünūna olur başḳa başḳa dal

vābestedir ḫayāline efʿāli herkesiŋ
kimse umūruna idemez nisbet-i żalāl

ʿaḳl u cünūnı bāṭıl u ḥaḳḳı beyān içün
yoḳdur cihānda ḥayf ki mīzān-ı iʿtidāl

subḥāne men taḥayyera fi ṣunʿihi'l-ʿuḳul
subḥāne men biḳudretihī yaʿcizü'l-füḥūl

eyler ṣabāḥ şāmı vü leyli nehār ider
ṣayfı ḳılar şitā vü ḫazānı bahār ider[44]

600-cism-i Ḫalīl'e nārı ider nūr ḳudreti
nūrı Kelīm'e ḥikmeti hem-reng-i nār ider

Leylī-i ḥüsnü çeşmine Şīrīn gösterüp
Ferhād ʿaşḳ derd ile Mecnūn uzār ider

demlerce bir ṭamʿalar ḳılar ḳalbi bīḥużūr
yıllarca bir emelle dili bī-ḳarār ider

bir mülki bir ḥarīṣ-i sitemkār içün yıḳar
bir ḳavmi bir münāfıḳ ile tārumār ider

bir cismi ʿizz ü nāz ile ṣād-sāl besleyüp
encām-ı kār pençe-yi merge şiḳar ider

605-yüz yılda bir vücūdı ḳılup genc-i maʿrifet
āḫir yerin nişīmen-i ḫāk-i mezār ider

[44] nezʿ-i ḥayāt-ı ḥayy ider emvāta cān virir
eyler ġubārı ādem ü cismi ġubār ider

ʿārif odur ki muʿterif ʿacz olup Żiyā
bu ḥādiṯāt cāriyeden iʿtibār ider

mülkünde ḥaḳḳ-ı tāṣarruf ider keyf mā yeşā
isterse kevni yoḳ ider isterse var ider

Eyżān

29b

Terkīb-i Bend[45]

sāḳī getür ol bādeyi kim māye-yi cāndır
arāmda ʿaḳl-ı melāmet zedegāndır

ol mey ki olur ṣayḳal-i dil-i ehl-i kemāle
nā-puḫteleriŋ ʿaḳlına bādī-i ziyāndır

610-bir cām ile yap ḫatırı zīrā dil-i vīrān
mehcūr-ı ḫarābāt olalı ḫayli zamāndır

sāḳī içelim ʿaşḳına rindān-ı Ḫudā'nıŋ
rindān-ı Ḫudā vāḳıf-ı esrār-ı nihāndır

sāḳī içelim raġmına ṣūfī-i ḫarīṣin
kim maḳṣadı kevṯer emeli ḥūr-ı cināndır

ʿaşḳ olsun o pīr-i meyperverde-i ʿaşḳa
kim bādesi ṣad-sāle vü sāḳīsi civāndır

[45] Ziya Paşa'ya ait terkib-i benddir.

pīr-i meye ṣor mesʾele var ise şüpheŋ
vāʿizleriŋ efsāneleri hep hezeyāndır

615-ben aŋladığım çarḫ ise bu çarḫ-ı çep-endāz
yaḫşi görinür ṣūreti amma ki yamāndır

beŋzer felek ol çenber-i fānūs-ı ḫayāle
kim naḳş-ı temāṯīli serīʿü'l-cereyāndır

sāḳī bize mey ṣun ki dil-i tecribet-āmūz
endīşe-i encām ile vaḳf-ı ḫalecāndır

iç bāde güzel sev var ise ʿaḳl u şuʿūruŋ
dünyā var imiş ya ki yoġ olmuş ne umūruŋ

yetmezmi bu ḳaṣrī reviş-i aġreb-i ʿālem
bir menzile irmezmi ʿaceb kevkeb ʿālem

620-şimdi uyuyanlar o zamānda uyanırlar
bir ṣubḥa reşide olur āḫir şeb-i ʿālem

pāmāl ider encām kimiŋ üstüne dönse
āġāz ideli devre budur meşreb-i ʿālem

biŋ böyle cihān zerü sīm olsa yetişmez
mümkünmi ki isʿāf oluna maṭlab-ı ʿālem

30a

ḫāriçden eger olsa temāşāsına imkān
müdhiş görinür heykel-i müstaʿceb-i ʿālem

almış yüküni şöyle ki seyrinde ḫalelsiz
bir ẕerre daḥı ḳaldıramaz merkeb-i ʿālem

625-ebnā-yı beşerde ḳalacaḳmı bu muʿādāt
bilmem ne zamān ṭoġrılacaḳ mezheb-i ʿālem

her ṣafḥada bir şeḳl-i ḥaḳīḳat ider ibrāz
her gün çevirir bir varaḳa maḳleb-i ʿālem

biŋ ders-i maʿārif oḳunur her varaḳında
yārab ne güzel mekteb olur mekteb-i ʿālem

bu cism-i kesīfiŋ neresi merkez-i ḳuvvet
yārab ne maṭıyye ile gezer ḳālib-i ʿālem

subḥāneke yā men ḫalaḳa'l-ḫalḳa vasīnā
subḥāneke subḥāneke subḥāneke elifā

630-ey ḳudretiŋe olmayan āġāz u tenāhī
mümkün degil evṣāfıŋı idrāk kemāhī

her nesne ḳılar varlıġıŋa ḥüsn-i şehādet
her ẕerre ider vaḥdetiŋe ʿarż-ı güvāhī

ḥükmüŋ ḳılar iẓhār bu āṣār ile mihri
emriŋ ider ibrāz bu envār ile māhı

dilsīr-i bisāṭ-ı niʿamıŋ murġ-ı hevāyī
sīrāb-ı zülāl-i keremindir ṣuda māhī

eyler keremiŋ āteşi gülzār-ı Ḫalīl'e
maġlūb olur peşşeye nemrūd-ı mübāhī

635-ẓālimleri ʿadliŋ ne zamān ḫāk idecekdir
maẓlūmlarıŋ çıḳmadadır göklere āhı

bīgānelere münḥaṣır envāʿ-ı ḫuẓūẓāt
miḫnet-zede-i ʿaşḳıŋa maḥṣūṣ devāhī

sensin iden iḍlāl niçe ehl-i ṭarīḳi
sensin iden ihdā niçe gümgeşte-i rāhı

30b

ḥükmüŋ ki ola mūcib-i ḫayr u şeri efʿāl
yārab ne içündür bu evāmir bu nevāhī

sendendir ilahī yine bu mekr u bu fitne
bu mekr u fitne yine sendendir ilahī

640-güftī bikün ü bāz zeni seng-i melāmet
dest-i men ü dād-ı tū der rūz-ı ḳıyamet

bir ḳatre içen çeşm-i pür ḫūn-ı fenādan
başın alamaz bir daḫı bārān-ı belādan

āsūde olam dirseŋ eger gelme cihāna
meydāna düşen ḳurtılamaz seng-i ḳażādan

ṣābit-i ḳadem ol merkez-i meʾmūn-ı rıżāda
vāreste ṣuṣup dāʾire-i ḫavf u ricādan

ṭursun kef-i ḥükmüŋde terāzū-yı ʿadālet
ḫavfıŋ var ise maḥkeme-yi rūz-ı cezādan

645-her kim ki arar būy-ı vefā ṭab-ı beşerde
beŋzer aŋa kim devlet umar ẓill-i hümādan

bī̇-baḫt olanın bāġına bir ḳaṭresi düşmez
bārān yirine dürr ü güher yaġsa semādan

erbāb-ı kemāli çekemez nāḳıṣ olanlar
rencī̇de olur dī̇de-i ḫuffāş żiyādan

her ʿāḳile bir derd bu ʿālemde muḳarrer
rāḥat yaşamış var mı gürūh-ı ʿuḳalādan

ḥall itmediler bu luġazıŋ sırrını kimse
biŋ ḳāfile geçdi ḥükemādan fużelādan

650-ḳıl ṣanʿat üstādı taḥayyürle temāşā

dem urma eger ʿārif iseŋ çün ü çırādan

idrāk-i meʿāli bu küçük ʿaḳla gerekmez
zīrā bu terāzū o ḳadar ṣıḳleti çekmez

31a

dehriŋ ne ṣafā var ʿacabā sīm ü zerrinde
insāna bıraġur hepsini ḥīn-i seferinde

bir reng-i vefā var mı naẓar ḳıl şu sipihriŋ
ne leyl ü nehārımda ne şems ü ḳamerinde

seyr itdi hevā üzre denür taḫt-ı Süleymān'a
ol salṭanatıŋ yeller eser şimdi yerinde

655-ḥür olmaḳ olur ister iseŋ olma cihānıŋ
zevḳinde ṣafāsında ġamında kederinde

cānān gide rindān ṭaġıla mey ola rīzān
böyle giceniŋ ḫayr umulur mı seḥerinde

ḫayr umma eger ṣadr-ı cihān olsa da bi'l-farż
her kim ki ḫasāset ola ʿırḳ u güherinde

yıldız arayup gökde niçe ṭurfa müneccim
ġaflet ile görmez ḳuyuyı rehgüzerinde

anlar ki virir lāf ile dünyāya niẓāmāt
biŋ dürlü teseyyüb bulunur ḫānelerinde

660-āyīnesi işdir kişiniŋ lāfa baḳılmaz
şaḫṣıŋ görinür rütbe-i ʿaḳlı eserinde

ben her ne ḳadar gördüm ise baʿżı mażarrat
ṣābit ḳademim yine bu reʾvīn üzerinde

insāna ṣadāḳat yaḳışır görse de ikrāh
yardımcısıdır ṭoġrılarıŋ ḥażret-i Allah

ġadr ide reʿāyāsına vālī-i eyālet
dünyāda ve ʿuḳbāda ne ẕillet ne rezālet

lāyıḳmıdır ınsān olana vaḳt-i ḳażāda
ḥaḳḳ ẓāhir iken bāṭıl içün ḥükmi imālet

665-ḳażı ola daʿvācı ve muḥżır daḫı şāhid
ol maḥkemeniŋ ḥükmüne dirler mi ʿadālet

ey mürtekib-i ḫar bu ne ẕillet ki çekersiŋ
bir ḳaç ġuruşa müddet-i ʿömrünce ḫacālet

laʿnet ola ol māle ki taḥṣīline anıŋ
ya dīn ola ya ʿırż veyā nāmūs ola ālet
31b
ādem olanın ḫayr olur ādemlere ḳaṣdı
insānlıġa insānda budur işte delālet[46]

[46] insān aŋa dirler ki ide ḳalb-i raḳīḳi

ādem aŋa dirler ki ide ḳalb-i raḳīki
nefsinde daḫı eyleye icrā-yı ʿadālet

670-ṣadıḳ görinür kisvede erbāb-ı ḫıyānet
mürşid ṣanılur vehlede aṣḥāb-ı ḍalālet

ekṣer kişiniŋ ṣūretine sīreti uymaz
yārab bu ne ḥikmetdir ilāhī bu ne ḥālet

ümmīd-i vefā eyleme her şaḫṣ-ı deġalde
çoḳ ḥācıларıŋ çıḳdı ḫāçı zīr-i beġalde

bir ʿabd-i ḥabeş dehre olur baḫt ile sulṭān
Ḍaḥḥāk'ıŋ ider mülkini bir gāve perīşān

iḳbāline idbārına bel baġlama dehriŋ
bir dāʾirede devr idemez çenber-i devrān

675-ẓālim yine bir ẓulme giriftār olur āḫir
elbette olur ev yıḳanıŋ ḫānesi vīrān

ekṣer görilür çünkü cezā cismi ʿamelden
encāmda āhenden ölür raḫne-i sühān

tezkīr olunur laʿn ile ḥaccāc ile Cengīz
tebcīl idilür nūşirevān ile Süleymān

ālām benī nevʿi ile kesb-i melāmet

ḳābilmidir elfāẓ ile taġyīr-i ḥaḳīḳat
mümkünmi ki tefriḳ oluna küfr ile īmān

bir ḫākden inşā olunur deyr ile mescid
birdir naẓar-ı ḥaḳḳda mecūs ile müselmān

680-her derdiŋ olur çāresi her iŋleyen ölmez
her miḫnete bir āḫir olur her ġama pāyān

geh çāk olunur dāmen-i pākīze-i ʿişmet
ger ʿiffet ider ādemi ārāyiş-i zindān[47]

32a

ẓālimlere bir gün didirir ḳudret-i Mevlā
Tallahi leḳad āṯerakellāhu ʿaleynā

her şaḫṣ-ı ḥarīm-i ḥaḳḳa maḥremmi ṣanursıŋ
her tāc giyen çulsuzı Edhem mi ṣanursıŋ

dehri arasaŋ biŋde bir ādem bulamazsıŋ
ādem görinen herkesi ādem mi ṣanursıŋ

685-çoḳ muḳbil gördümki güler içi ḳan aġlar
ḫandān görinen herkesi ḫürrem mi ṣanursıŋ

[47] ṣabr it siteme ister iseŋ ḥüsn-i mükāfat
fikr eyle ne ẓulm eylediler Yūsufʾa iḫvān

bil ʿilleti ḳıl ṣoŋra müdāvātā taṣaddī̆
her merhemi her yāreye merhem mi ṣanursıŋ

kibre ne sebeb yoḳsa vezirim diyü gerçek
sen kendiŋi düstūr-ı mükerrem mi ṣanursıŋ

ey müfteḫir-i devlet-i yek-rūze-i dünyā
dünyā saŋa maḫṣūṣ-ı müsellem mi ṣanursıŋ

ḫāli ne zamān ḳaldı cihāna ehl-i ṭamʿa
sen ẕātıŋı bu ʿāleme elzem mi ṣanursıŋ

690-eŋ ummadıġıŋ keşf ider esrār-ı derūnuŋ
sen herkesi kör ʿālemi sersem mi ṣanursıŋ

bir gün gelecek sen de perī̆şān olacaḳsıŋ
ey ġonça bu cemʿiyyeti her dem mi ṣanursıŋ

nāmerd olayım çarḫa eger minnet idersem
cevriŋle seniŋ ben keder itsem mi ṣanursıŋ

Allah'a tevekkül idenin yāveri ḥaḳḳıdır
nāşād göŋül bir gün olur şād olacaḳdır

pek rengine aldanma felek eski felekdir
zī̆rā felegiŋ meşreb-i nāsāzı dönekdir

695-yā pister-i kemḫāda yā vīrānede cān vir
çün bay ü gedā ḫāke berāber girecekdir
32b

Allah’a ṣıġın şaḫṣ-ı ḥalīmiŋ ġażabından
zīrā yumuşaḳ ḫūylu atıŋ çiftesi pekdir

yaḳdı niçe cānlar o nezāketle tebessüm
şīrin daḫı ḳaṣd itmesi cāna gülerekdür

bed aṣla necābet virir mi hīç üniforma
zerdūz pālān ursaŋ eşek yine eşekdir

bed māye olan aŋlaşılur meclis-i meyde
‘işret güher-i ādemi temyīze miḥekkdir

700-nuṣḥ ile yola gelmeyeni itmeli tekdīr
tekdīr ile uṣlanmayanıŋ ḥaḳḳı kötekdir

nādānlar ider ṣohbet nādānla telezzüz
dīvāneleriŋ hem-demi dīvāne gerekdir

‘afv ile mübeşşer midir aṣḥāb-ı merātib
ḳānūn-ı cezā ‘ācize mi ḫāṣ dimekdir

milyonla çalan mesned-i ‘izzete ser-efrāz
birḳaç ġuruşu mürtekibiŋ cāyı kürekdir

īmān ile dīn aḳçadır erbāb-ı ġınāda
nāmūs-ı ḥamiyyet sözi ḳaldı fuḳarāda

705-iḳbāl içün aḥbābı siʿāyet yeŋi çıḳdı
bilmez idik evvel bu dirāyet yeŋi çıḳdı

sirḳat çoġalup lafẓ-ı ṣadāḳat modalandı
nāmūs tamām oldı ḥamiyyet yeŋi çıḳdı

düşmenlere aḥbābını zemm oldı ẓarāfet
dildārdan aġyāra şikāyet yeŋi çıḳdı

ṣadıḳları taḥḳīr ile red ḳāʿide oldı
ḫırsızlara ikrām u ʿināyet yeŋi çıḳdı

ḥaḳḳ söyleyen evvel daḫı menfūr idi gerçi
ḫāʾinlere ammā ki ʿināyet yeŋi çıḳdı

710-evrāḳ ile iʿlān olunur cümle niẓāmāt
elfāẓ ile terfīh-i riʿayet yeŋi çıḳdı
33a
ʿāciz olanın ketm ṣuṣunur ḥaḳḳ-ı ṣarīḥi
maḥmīleri her yerde ḥimāyet yeŋi çıḳdı

isnād-ı taʿaṣṣub olunur merd-i ġayūra
dinsizlere tevcīh-i reviyyet yeŋi çıḳdı

islām imiş devlete pābend-i teraḳḳi
evvel yoġidi işbu rivāyet yeŋi çıḳdı

milliyeti nisyān iderek her işimizde
efkār-ı Frenge tebaʿiyyet yeŋi çıḳdı

715-eyvāh bu bāzīcede bizler yine yandıḳ
zīrā ki ziyān ortada bilmem ne ḳazandıḳ

ẓāhirde görüp bizleri ṣanma ʿuḳalāyız
biz bir sürü ʿāḳil ṣıfatında budalayız

ʿāḳil denilür mi bize kim ḥāli bilürken
dildāde-i alāyiş-i nīreng-i hevāyız

yārān-ı vaṭandan bizi özler bulunursa
düşdük sefer-i ġurbete muḥtāc-ı duʿāyız

terkīb-i ʿacībiz iki ḫāṣiyyetimiz var
aḫbābımızıŋ devletiyüz ḥaṣına belāyız

720-küncīde ṭurur ḫırḳamız altında künūzāt
dervīşleriz gerçi naẓarda fuḳarāyız

ʿuḳbāya yarar bir işimiz yoḳ ise bārī
āzāde dil-i şāʾibe-i zerḳ ü riyāyız

devletlülere bizleri taḥḳīr düşer mi
biz ʿāciz isek de yine maḥlūḳ-ı Ḫudāyız

bir āfet-i ḫūn-ḥāra esīr oldı göŋül kim
her nāzına her lahẓada biŋ kere fedāyız

ḫaṭırda ṭurur ṣoḥbetiniŋ leẕẕeti ḥālā
gerçi o şerefden niçe yıldır ki cüdāyız

725-her cevriŋe rāżılarız ey şāh-ı melāḥat
bizler ki ḳuluz muʿtaşım-ı bāb-ı rıżāyız
33b
ister bize luṭf eyle diler bizden ıraġ ol
dünyāda hemān sen şeref ü şān ile ṣaġ ol

her millet içün birdüziye ʿadliŋi ʿam it
fikr-i ġażab-ı ḥażret-i maʿbūd-ı enām it

bevvāl-i çeh-i zemzemi laʿnetle aŋar ḫalḳ
sen Kaʿbe gibi kendiŋi ḥürmetle benām it

incinmemek istersen eger mülk-i fenāda
bir kimseyi incitmemege ḥaṣr-ı merām it

730-bir yerdeki yoḳ naġmeŋi taḳdīr idecek gūş
tażyīʿ-i nefes eyleme tebdīl-i maḳām it

ʿavret gibi maġlūb-ı hevā olma er ol er
nefsiŋ seni rām itmeye sen nefsini rām it

mānend-i şecer nābit olur ṣābit olanlar
her ḳanġı işiŋ ehli iseŋ anda devām it

noḳṣanıŋı bil bir işe ya başlama evvel
ya başladıġıŋ kār-ı pezīrā-yı ḫitām it

uġrarsa ṣabā rāhıŋ eger semt-i ʻIraḳ'a
Baġdād iline ṭoġrı daḫı ʿazm ü ḫirām it

735-merdān-ı süḥandānı ziyāret idüp andan
ādāb ile git ravża-i Rūḥī'ye selām it

taḥsinini ʿarż eyleyüp evvelce Żiyā'nıŋ
bu beyti hużurunda oḳu ḫatm-i kelām it

meydān-ı suḫende yoġiken sen gibi er
bir şāʿir-i Rūm oldu saŋa şimdi berāber

sāḳī bize eŋ puḫtesini ṣun mey-i nābıŋ
zīrā işimiz himmetine ḳaldı şarābıŋ

ʿaşḳı ne bilür ẕevḳini ṣūfī-i ʿasel-nūş
aŋlar mı ayıḳ neşʾesini ʿālem-i ābıŋ

740-beyt-i dilini dāniş ile itmeyen ābād
maʿmūr ṣanur ṣadrını her ḫāne-ḫarābıŋ

sīr-āb olurum ṣanma ḳuru bir görinişdir
çoḳ teşne buldı hevesiyle bu serābıŋ
34a

fırṣat deminiŋ eyle temāşā güzerānı
ol dīde- güşā seyrini seyr eyle seḥabıŋ

bilmez kişi ḳadrini niʿamıŋ gitmeden elden
ṣor pīrlere ḳıymetini ʿahd-ı şebābıŋ

aḥvālini taṭbīk ider şerʿ-i ḳavīme
ahvālini endīşe iden rūz-ı ḥesābıŋ

745-ẓulmü ayaḳ altında bıraḳdı anı seyr it
efrāsa cefā olmaġın āyini rikābıŋ

rāḥat bulur olmaġla tenend ehl-i ḳanāʿat
cānın düşürür tehlikeye ḥırṣ-ı ẕübābıŋ

kes ḫalḳdan ümmīd-i muḳīm-i der-i ḥaḳḳa ol
şāhāna ider nāz gedeyānı bu bābıŋ

aʿdā-yı ʿadüvvüŋ bulunan nefsiŋi żabṭ it
geç her dü-serdārdan diliŋi ḫāliḳa rabṭ it

şirīn içün āh eyledi bu kūhda Ferhād
Mecnūn daḫı Leylī içün itdi niçe feryād

750-mānī heves-i naḳş ile maḥv itdi ḥayātın
evḳātını taṣvīre fedā eyledi Behzād

vāmıḳ da geçürdi ġam-ı ʿAzrā ile ʿömrün
gitdi ʿademe her birisi ḳaldı birer ad

timṡāle göŋül baġlama bunlar gibi sen de
ol ʿaşḳ-ı ḥaḳīḳi ile kevneynden āzād

bir ẕātı ki irşād ide ḥaḳḳ kim ider iḍlāl
bir şaḥṣı ki iḍlāl ide ḥaḳ kim ider irşād

ḥükm eylemese āteşi iṭfā ide āb
emr itmese bir bayraġı taḥrīk idemez bād

755-ẓālim niçe ẓulm itmeye ʿādil nice itsün
yārab seniŋ emriŋ iledir dād ile bī-dād

siyyān mı muḳallidile muḥaḳḳik bir olur mı
ziynetle gelen ḥüsn ile ḫūbī-i Ḫudā-dād

ṣor ḥālimi andan ki benimle ola hem-ḥal
ḥāl-i fuḳarāyı ne bilür ṣāḥib-i īrād

34b

ʿāḳil niʿam-ı fāniyeye raġbet ider mi

ġāfildir olan devlet-i dünyā ile dil-şād

meyl itme diger nesneyi cūyā-yı rıżā ol
peymāne gibi hemdem-i rindān-ı Ḫudā ol

760-luʿbet-geh-i dehriŋ nesi var raġbete şāyān
bir vaḳt gelir cümlesini terk ider insān

itmişmi vefā kimseye bu zāl-ı daġalbāz
Rüstem nerede Zāl ḳanı nerede Nerīmān

İskender'i çarḫ itdi cüdā āyīnesinden
cām u mey u sāḳīden ayırdı Cemʿi devrān

her nefs mey-i mevti dadar ʿillet-i merge
ṭıb-ḫāne-i ʿālemde devā bulmadı Loḳmān

dünyā ile faḫr itme ki yeksān olur āḫir
dervīş-i ʿabā-pūş ile sulṭān-ı cihān-bān

765-sicn eyledi Yaʿḳub'a cihānı ġam-ı ferzend
zindān u cehl ḳıldı münevver meh-i Kenʿān

biŋ dürlü cefā gördi Mesīhā süfehādan
çekdi niçe ālām u ezā mefḫar-ı ekvān

firdevse ḫırām itdi sem ü zaḫm ile şeyḫeyn
tīġ-i siteme virdi başıŋ cāmiʿ-i Ḳurʾān

gitdi bıraġup ġonçaleruŋ ḫār arasında
döndi güle ḫūn ile ser-i Ḥaydar u Merdān

esrār-ı Ḫudā ʿaḳl ile idrāk olunmaz
ḥikmetleri ḳıldı niçe ʿāḳilleri ḥayrān

770-işler murād eyler ise Ḥażret-i Mevlā
Lā-yüs̱’elü ʿammā faʿala’l-lahü Teʿālā

ẓann itme olur sūd saŋa nuḳre vü zerrden
ol günki geçersin bu ḫaṭar-nāk mermerden

dirseŋ olayım nāʾil-i iḥsān-ı İlāhī
iḥsānını ḳaṭʿ eyleme miḫnet-zedelerden
35a
vīrān-… çalış iʿmāra ḳulūbün
ḫāṭır-şiken olma ḫazer it āh-ı seherden

her ḳaṭresi bir gevher-i yektādan aġırdır
Allah içün ol yaş ki aḳar dīde-i terden

775-söyle süḫanı her kişiniŋ ḥāline çespān
aç bülbüle gülden sözi ṭūtīye şekerden

mihr-i cühelādan pek olur ḫaṣmi –i ʿāḳil
cehl içre ḳalur baʿżı püser mihr-i pederden

dürd ise meyiŋ itme şikāyet ki bu meyler
sāġarlara taḳsīm olunur ḫūm-ı ḳaderden

ḥaḳḳdır düşüren derde seni ḥaḳḳa niyāz it
zīrā kişi ḳalḳar denilür düşdigi yerden

taḥṣīl-i fünūn ile serāʾir bilinir mi
sırdan o ḫaberdār olur kim geçe serden

780-vādī-yi taḥayyürde bıraḳma bizi yārab
imrār buyur emn ile bu rāhgüzerden

sālikleri sensin iden iḍlāl u hidāyet
ṣādıḳlara sensin iden ifḍāl u ʿināyet

zengīn ṣanuruz kendimizi līk faḳīriz
ḫürüz diriz ammā ki ḥaḳiḳatde esīriz

daʿvā-yı bulūġ eyliyoruz güdekiz el-ān
kim māʾil-i levh ü lıʿb ü şeker ü şīriz

biz ʿāşıḳız āvāzesini çarḫa çıḳardıḳ
ammā yine dil-dāde-i cennāt ü ḥarīriz

785-her ḥālde dāniste-i ʿallām-ı ġuyūbuz
her laḫzada manẓūr Ḫudāvend-i başīriz

leb teşneleriz yol ararız deşt-i belāda
muḥtāc-ı zülāl-i kerem-i rabb-ı ḳadīriz

aʿmāli ile irmedi bir kimse necāta
hep müfteḳir-i raḥmet-i Ḫallāḳ-ı Ḫabīriz

35b

ʿinde'l-urefā ḳadr-i bülend eyledik iḫrāz
gerçi naẓar-ı ehl-i tefāhürde ḥaḳīriz

ẓann itme tehī giydigimiz câme-i faḳrı
gencīneleriz ḫırḳa-i peşīmende setiriz

790-ey keç-naẓarān tehlikedir bizleri taḥḳīr
zīrā ki biz evereng-i melāmette emīriz

āvāzelerin ġullarıŋ etmeyiz ışġā
biz münselik-i şāh-reh-i ḫażreti pīriz

zāhid yüri gel ders alalım naġme-i neyden
tażyīʿ-i ḥayāt eyleme iç sen bu meyden

her rütbeli bīmāyeyi server mi ṣanursın
her bir görinen kīseyi pür-zer mi ṣanursın

bir dilbere dil ver ki cemāli ola bāḳī
meyl eylediginŋ ṣūreti dilber mi ṣanursın

795-çoḳ ḫayr olur kim çekilürsin gerü andan
her ṭabʿına ḫoş gelmeyeni şer mi ṣanursın

ol kimsedir er kim ola ġālib zen-i nefse
her rīş ü birūnı olanı er mi ṣanursın

müʾmin ile kāfir mütesāvī ṭutılur mı
sen müşk ile püşkü berāber mi ṣanursın

mey sīne-i rindānda küdūret biraġur mı
meyḫāne-i nişīnānı mükedder mi ṣanursın

ebced okudulsa yanılur cübbe giyer çoḳ
her merd-i zırh-pūşu dilāver mi ṣanursın

800-huşyār bulun ḫırḳa vü tesbīḥe ḳapılma
sen bu müteşeyyiḫleri rehber mi ṣanursın

göstermesine kendini bī-hīle inanma
gürg-i küheni ey ḳuzu māder mi ṣanursın

raḥm eylemedi şimdiye dek kimseye gerdān
heyhāt sana merḥamet eyler mi ṣanursın

36a

ġaddār felek bir iki gün itse de ihmāl
aldanma ki āḫir idecektir seni pāmāl

sāḳī bize ṣun ol meyi kim ruḫfezādır
derd-i dil-i erbāb-ı ḫarābāta devādır

805-sāḳī bize bir sāġar ile eyle meded kim
ekdār-ı dili maḥv idecek cām-ı ṣafādan

maḫmūrlarız cān be lebiz ṣun o ṣarābı
kim ʿİsī-i Meryem gibi iʿcāz-nümādır

bir dil ki ola ʿaşḳ ile Ḥay tā ebed ölmez
meyyit ṣayılur ʿaşḳdan ol cān ki cüdādır

dānā ile it ṣoḥbeti yā kūşenişīn ol
nādānlar ile muḫtelif olmaḳ ne belādır

bāb-ı Ḥaḳḳ'a iḳbālde aŋma ḫasenātıŋ
pāy-ı melaḫı ṣanma Süleymān'a sezādır

810-āteş mi müʾeṩṩir anı itmekde idāre
çarḫıŋ ḫarekātı eṩer-i ṣunʿ-ı Ḫudādır

sürāḫ açan sīnelere tīr-i ḳaderdir
ġalṭīde iden başları şemşīr-i ḳażādır

şāʿirlere ey nāḳil-i ṩānī dil uzatma
ḫaḳḳıŋ kerem-i ḫāṣına maẓhar ṣuʿarādır

üstād-ı süḫandır bilüriz Ḥażret-i Ruḥī
muḫtārımız ammā ki bizim mīr-i Żiyā'dır

ḳadriŋ sözi iş'ār ider erbāb-ı kemāliŋ
eş'ārı dil-āviz olur aṣḥāb-ı kemāliŋ

815-bülbüller ider āteşe düşmüş gibi nāle
zīr-i şüḳadan güller ider ḫande bu ḥāle

ayrılmamaġı cāmdan eyler saŋa işrāb
bir dem bıraġur mı naẓar it sāġarı lāle

kilk-i ezeliŋ itdigi taḳsīmde düşmüş
ibrīḳ-i vużū zāhide 'ayyāş piyāle

ister iseŋ olmaḳ …-ı ḳalbden āzād
her kārıŋı rabbü'l-felāḳa eyle iḥāle

36b

āfāḳda āyā bulunur mı aranılsa
bir merd ki meyl eylemeye cāh ile māle

820-noḳṣān ü kemāli ile uġraşmaya ḫalḳıŋ
ḫaṣr eyleye evḳātını taḥṣīl-i kemāle

'āḳillere 'ālemde olur aḳdem-i āmāl
tedrīc ile ẕātındaki noḳṣānı izāle

hep ḥāliŋi ıṣlāḥa çalış ehl-i şuʿūr ol
ben şāʿir-i vaḳtim diyerek ṭāʾima ḫayāle

bir ṣubḥ seyāḥatde iken uġra Nesīmā
rāmgeh-i Ḫüsrev ü iḳlīm-i cemāle

hicrile neler çekdigini Nācī-i zārıŋ
ʿarż eyle nihāyetce cevāb al bu sūʾāle

825-ey derd-merā nāle resīdest be-kursī
ey dost çerā ḥāl-i men-i ḫastene pürsi

37a

43. Sayfa Birinci Kısım Boş

37b

bülbül bāġa girüp yapmış yuvayı
görmüşki gülleri cümle ḫār almış

bozulmuş gülşeniŋ āb u hevāsı
gülüŋ her yanını mūr u mār almış

bozmuşlar yuvasınıŋ yabancı ḳuşlar
yavrılarıŋ çekmiş mār ile mūşlar

ḳurmuş otaġlarıŋ bāġa bayḳuşlar
o zamān bülbüli āh u zār almış

830-baḳup güle bülbül āh eyler aġlar
ḥasret odı ile baġrını daġlar

gözlerinden yaşlar ṣu gibi çaġlar
gülüŋ ḫarmānını ṣanki nār almış

öfkelenmiş ḳanbur felek bülbüle
pejmürdelik virmiş güle sünbüle

düşürmüş gülşene büyük ġulġule
ṣanki bu ʿālemi sitemkār almış

derdiŋ baŋa ʿAbdī söyler iken gül
gördüm boynın egmiş bir yaŋa sünbül

835-küskün küskün gezer zavallı bülbül
beŋzer ki felekden bir āzār almış

Temmet

38a

…10 Ramażān 1321

bu dem çehre-nümā oldı meh-i ġarra-yı raḥmanı
revādır giysem girāyım başına tāc-ı sulṭānı

olupdur gülşen-i bāġa irem eṭrafı dünyānıŋ
güşāde her cihetde bāġ-ı ʿirfānıŋ gülistānı

göŋüller pür neşāṭ pür ẕevḳ sürūrile olup māli
sütūḫāt meʿālī şāʿire bir luṭf-ı rabbānī

hibe mānend-i bülbül naġme-dār-ı vuʿāẓla ḥuffāẓ
cevāmiʿ ü mesācidde oḳur resm-i furḳānı

840-zülāl-i raḥm u ʿafva teşne efrād-ı beşer billāh
ʿuṣāt-ı müʾmine bekler bu aydan niʾm-i ġufrānı

ne bedbaḫt o zümre ki bu eyyāmda ḳala maḥrūm
kibārile … vāṣıl iken feyż-i subḥānı

bu māhıŋ ḫāṣṣe-yi ʿulviyyesindendir bu aḥvāl kim
ider tesbīḥ perest elbet zühhād-ı ḥarīṣānı

muvaḳḳit olsam da tövbe günāha nūş-ı şarāb itmez
çevirir mescide meyḫānedende rāh-ı rindānı
38b
siġara ḳahve içmekden ola göre bu neye maḥrūm
ṣıḳılmaz ṣanma ki zinhār bu dem tiryākiniŋ cānı

845-muḥaḳḳaḳ itmeyenler ʿömri içre secde-i raḥmānı
bu māh-ı ʿālī cāha taḫṣīṣ eyler diye dīn ü īmānı

bilā şekk māh u ḫūrşīdine başḳa bir tecellidār
ki ḳaplar kāʾinātı büsbütün eşvāḳ-ı nurānı

semāda görse ḫūrşīdi aŋa meh-i nigāh eyler
ṣanur kürsīye çeşmān göge çıḳmış ḳıṭʿa-i nāfi

niçe eṣrārıŋ efkārı bu āyda ḫayra maṣrūfdur
ʿaceb silsile vü zinc̄ire merbūṭ dīv ü şeyṭānı

idem tavṣī̄fe … kemāḫıŋ eldedir fırṣat
ḳaṣī̄dem ḳaṣdı tebrī̄k olsa da ger māh-ı ġufrānı

850-sütūḥātde füyūżātım o nūrdan muḳtebes elbet
sezā taḳdī̄m idersem ʿāmme üzre şān-ı mī̄rānı

muṭahhardır dense ism ü sinn-i ṭāhir paşā lā budd
irer bay u gedāya her zamānda berr ü iḥsānı
39a
degil muḫtaṣ bu māha cevri ol ẕān u ẕī̄şānıŋ
güşāde herkese her bir zamānda niʿmet ü nānı

seḫāda ḥātemi ḥayrān ider billāh ṣābit beg
veliyyü'n-niʿmeti oldır bu ʿabdin ʿarż idem ānı

kemāline irer bir ferd bulunmaz şiʿr ü inşāda
aŋa taḥṣī̄ṣ olunmuş şanki baŋa feyżiŋ erkānı

855-ve r ʿade tevʾem şıddıḳ-ı ekber mī̄r-i şıdıḳdır
meʿālī̄de anuŋda başḳa dürlü şöhret ü şānı

ʿAlī̄ Bege Ḥaydar-ı kerrār içün Ḫayrü'l-ḫilāf olmuş
begim Ḫālet bege ufḳ-ı edebde görmedim ṣānī̄

Celālü’l-dīn Ḫayreddīn bu begler necm ü zehrāyı
reḳābetle geçüp tanẓīr ider māh-ı dıraḫşānı

hadd-i nūrı begiŋ gözler ḳamaşır nūr-ı feyżine meh
alup envār-ı inkārım didim evṣāf-ı mīrānı

bunlarıŋ bāb-ı luṭfıdır güşāde cümleye her ānı
hahīş oldılar bunlar …ceddin ger mekānı

39b

860-bunlarıŋ sofrasında ḫaẓ alur bay u gedā dāʾim
faḳīrān derdine bunlar ider her yerde dermānı

bütün ḫalḳ luṭfına dil-bestedir bunlarıŋ eyvānı
göŋül cezb itmede tanẓīr iderler vech-i cānānı

ʿulūvv himmet u hem şānı ʿulviyyet
bunlara ḥaṣr olunmuş ṣanki bir mevhūb-ı rabbānī

duʿālar eyleyüp tertīl-i şurūʿ ide vaṣf-ı meʾmūrānı
içünde eylemek lāzım saŋa cehd-i ferāvānı

hemān ḳāʾim-i maḳām-ı ʿālī maḳamıŋ medḥine ṣāfī
anıŋ ismini zikr itmek odur bir ʿiffet-i aʿyānī

865-cenāb-ı ḥākim hükmṣināsıŋ şānına …
dīne müftī el-suʿūd yāḫūd o ʿilmiŋ baḥr-i ʿummānı

mücessem bir edeb şanki müdīr-i beyt māl-i ẓāhir
emīn şandıġıŋ medḥinde oldum bize ḥayrānı

meʿālī burcuna miʿrāc idenlerden sūʾāl eyle
umūr-ı żabṭ u rabṭıŋ nicedir ādāb u erkānı

40a

egerçi himmeti ol ẕāt-ı ʿālī ḳadriŋ olmazsa
kemāḫda formadır ancaḳ polisle ḳomīser ʿunvānı

eger aʿżā-yı meclis-i ḥālini eylersen istīżāh
biri şāʿir-i zi-ḳadrin dimem ben sırr-ı ketmānī

870-ḥesābān-ı güzeşte olsa gerçi ber ṭaraf lā-büdd
olurdum tācirānınŋda biḥaḳḳın menḳıbeḫānı

faḳaṭ ben medḥ ider olsam beni taʿyīb ider anlar
ger olmuş yüzde beşden bir ḥesābıŋ sīne-i sūzānı

maʿāṣī ḳoḳısıŋ taġyīr içün ṣormaḳda ḥācılar
bu māh içün şīşeye mevżūʿ olan ʿıtrīle reyḥānı

şehā geldiyse nevbet rüknüne cāmiʿ-i küberānıŋ
cenāb-ı fevzīniŋ her anda var ʿulviyyet-i şānı

ʿuluvv-ı himmetiŋ taḳdīs ider bu ḥāme-i kemter
kibārile ṣutāre gösterir o ders-i edyānı

875- gönüller fevz-i iʿlādan olur māli muḥaḳḳaḳ bu
tilāvet itse ḥuffāẓ ġavġasız āyāt-ı ḳurʾānı

40b

cenāb-ı şeyḫiŋ elbetde maḳām ḳılmış ḳudsine
alınur meclisinden dāʾimā nefḫān-ı ʿirfānı

cemāʿate devām itmegde olmaz ...aḳrānı
müeʾzzin luṭf idüpde terk iderse ġayra ezānı

imāmet ḳaṣdıŋ eylerse eger bir ḫoş edā ḥāfıẓ
olur mı beşere ki tezyīn ider revnāḳ-ı īmānı

ne var Allah içün ne fırṣatmı ṣımaḫ-ı müʾmini taʿzīb
sükūt itsün de olsun tek aŋa o miḥrābıŋ yanı

880-faḳaṭ tekmil-i sünnet itmeden başlar müʾezzinler
hemān tanẓīr-i barḳ eyler bir eyler imām ḥanbel-i ṣānı

ḫāṭīb bülbül-i āvāz gerçi çıḳsa minbere biʾllāh
mübārek ḫuṭbeniŋ bir ben degil herkesde ḥayrānı

egerçi başḳa eyyāmda bulunmaz beş nefer amma
bugün ḫām ṣūfīniŋ cāmiʿde yoḳdır ḥadd-i pāyānı

yeter iḥsān ne ḥācet eylemek güftārıŋı ıṭnāb
bu naẓmıŋ artırır ṣoŋra seniŋ çün cinnet-i ʿunvānı

41a

yürü ey bī-vefā hercāyi güzel
gönlüm o sevdādan vaz geldi geçer

885-ṣoldı açılmadı ġonca-yı emel
ṣoŋ bahāra irdik yaz geldi geçdi

sana şerḥ eylerken hicrān-ı ʿaşḳı
dizinde oḳudum destān-ı ʿaşḳı

būselerle aldım aʿyān ʿaşḳı
unutma… arada söz geldi geçdi

ḥüsnüŋe bu ḳadar neden ögündüŋ
bir yanar āteşdin sīnemde söndüŋ

ʿahd ü peymān itdüŋ sözünden döndün
bu da bir hevesmiş tiz geldi geçdi

41b

48. Sayfa Birinci Kısım

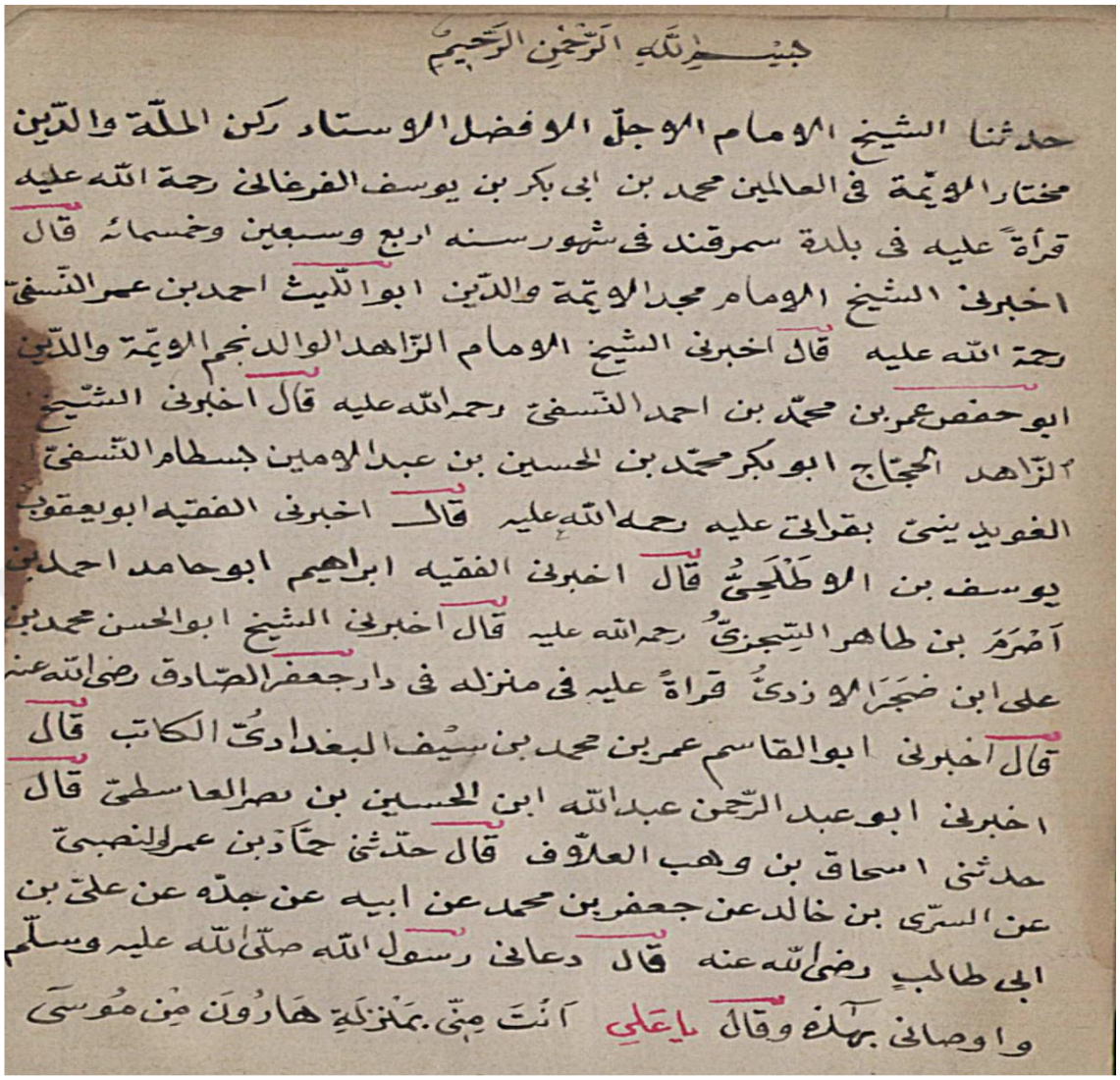
بسم الله الرحمن الرحيم

حدثنا الشيخ الامام الاجل الافضل الاوستاد ركن الملة والدين
مختار الائمة فى العالمين محمد بن ابى بكر بن يوسف الفرغانى رحمة الله عليه
قراءة عليه فى بلدة سمرقند فى شهور سنه اربع وسبعين وخمسمائة قال
اخبرنى الشيخ الامام مجد الائمة والدين ابو الليث احمد بن عمر النسفى
رحمة الله عليه قال اخبرنى الشيخ الامام الزاهد الوالد نجم الائمة والدين
ابو حفص عمر بن محمد بن احمد النسفى رحمه الله عليه قال اخبرنى الشيخ
الزاهد الحجاج ابو بكر محمد بن الحسين بن عبد الامين بسطام النسفى
الغويدينى بقرائتى عليه رحمه الله عليه قال اخبرنى الفقيه ابو يعقوب
يوسف بن الوطلحى قال اخبرنى الفقيه ابراهيم ابو حامد احمد بن
اكرم بن طاهر البسجزى رحمه الله عليه قال اخبرنى الشيخ ابو الحسن محمد بن
على ابن ضجرا الاوزدى قراءة عليه فى منزله فى دار جعفر الصادق رضى الله عنه
قال اخبرنى ابو القاسم عمر بن محمد بن سيف البغدادى الكاتب قال
اخبرنى ابو عبد الرحمن عبد الله ابن الحسين بن نصر العاسطى قال
حدثنى اسحاق بن وهب العلاف قال حدثنى حماد بن عمرو النصيبى
عن السرى بن خالد عن جعفر بن محمد عن ابيه عن جده عن على بن
ابى طالب رضى الله عنه قال دعانى رسول الله صلى الله عليه وسلم
واوصانى بهذه وقال يا على انت منى بمنزلة هارون من موسى

48

[48] Bize şeyh, imam, en yüce, en faziletli, üstad, milletin ve dinin rüknü, âlemlerdeki imamların seçkini Muhammed b. Ebû Bekr b. Yusuf el-Fergânî (Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun) 574 senesinin ayları içinde Semerkand beldesinde kendisine kıraat olunarak rivayet etti. O şöyle dedi: bana şeyh, imam, mecdü'l-eimmeti ve'd-dîn Ebu'l-Leys Ahmed b. Ömer en-Nesefî (Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun) haber verdi. O şöyle dedi: bana şeyh, imam, zâhid, necmü'l-eimme ve'd-dîn'in babası Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî (Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun) haber verdi. O şöyle dedi: bana şeyh, zâhid, Haccâc Ebû Bekr Muhammed b. el-Hüseyin b. Abdü'l-Emin Bistam en-Nesefî el-Guveydînî (Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun) kendisine benim kıraat etmemle (okumamla) haber verdi. O şöyle dedi: bana fakih Ebû Yakup Yusuf b. el-Etlehî haber verdi. O şöyle dedi: bana fakih İbrahim Ebû Hâmid Ahmed b. Esram b. Tâhir es-Siczî (Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun) haber verdi. O şöyle dedi: bana şeyh Ebu'l-Hasen Muhammed b. Ali b. Dacer el-Ezdî, Câfer es-Sâdık'ın (Allah ondan razı olsun) yurdundaki evinde kendisine kıraat olunarak haber verdi. O şöyle dedi: bana kâtib Ebu'l-Kasım Ömer b. Muhammed b. Seyf el-Bağdâdî haber verdi. O şöyle dedi: bana Ebû Abdurrahman Abdullah b. Hüseyin b. Nasr el-Vâsitî haber verdi. O şöyle dedi: İshak b. Vehb el-Allâf bana anlattı. O şöyle dedi: bana Hammad b. Amr en-Nasbî, es-Sırrî b. Hâlid'den, o Cafer b. Muhammed'den, o babasından, o dedesinden, o Ali b. Ebû Tâlib'den (Allah ondan razı olsun) bana anlattı. O şöyle dedi: Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem (Allah ona salat ve selam eylesin) beni çağırdı ve şunları bana vasiyet etti. O şöyle buyurdu: **Yâ Ali!** Sen bana Harun'un Musa'ya (selam onun üzerine olsun) konumu menzilesindesin.

42a

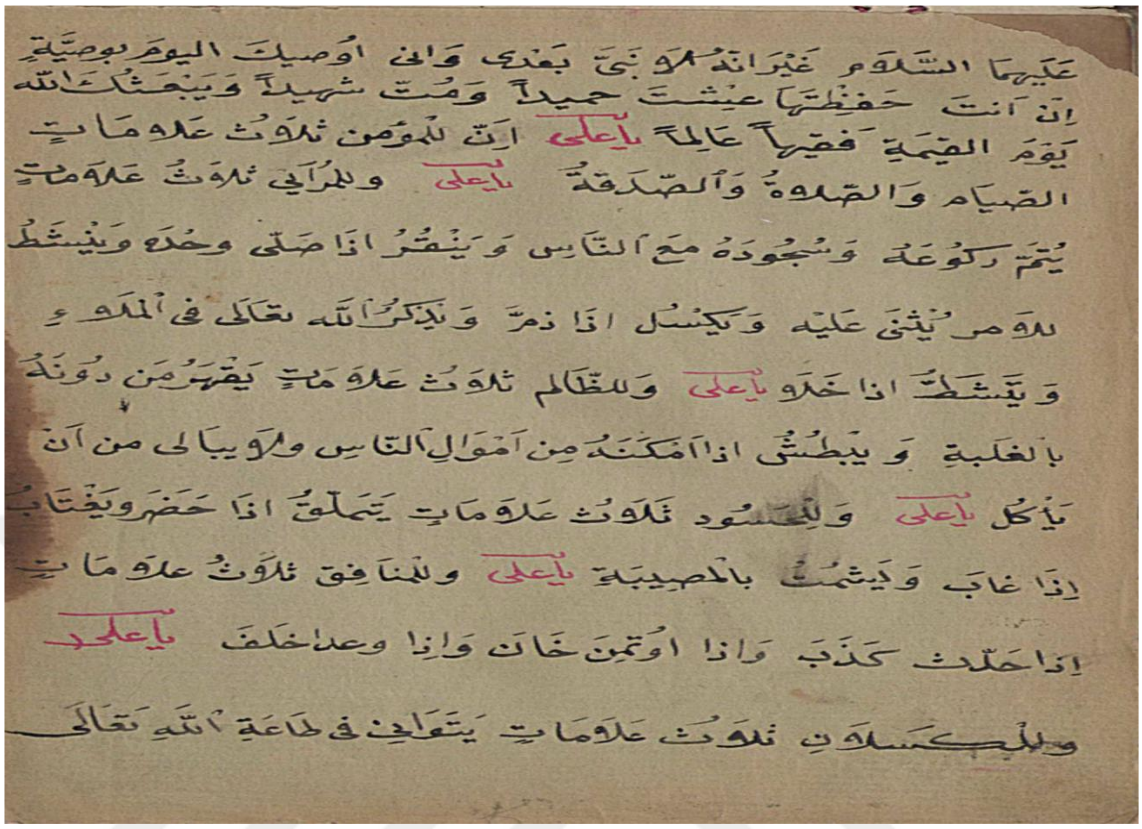

عليهما السلام غير انه لا نبي بعدي وانى اوصيك اليوم بوصية
ان انت حفظتها عشت حميداً ومت شهيداً وبعثك الله
يوم القيمة فقيراً عالماً يا علي ان للمؤمن ثلاث علامات
الصيام والصلوة والصدقة يا علي وللمرائي ثلاث علامات
يتم ركوعه وسجوده مع الناس وينقر اذا صلى وحده وينشط
للامر يثنى عليه ويكسل اذا ذم ويذكر الله تعالى في الملاء
وينشط اذا خلا يا علي وللظالم ثلاث علامات يقهر من دونه
بالغلبة ويبطش اذا امكنه من اموال الناس ولا يبالى من ان
يأكل يا علي وللحسود ثلاث علامات يتملق اذا حضر ويغتاب
اذا غاب ويشمت بالمصيبة يا علي وللمنافق ثلاث علامات
اذا حدث كذب واذا اؤتمن خان واذا وعد اخلف يا علي
وللكسلان ثلاث علامات يتوانى في طاعة الله تعالى

42b

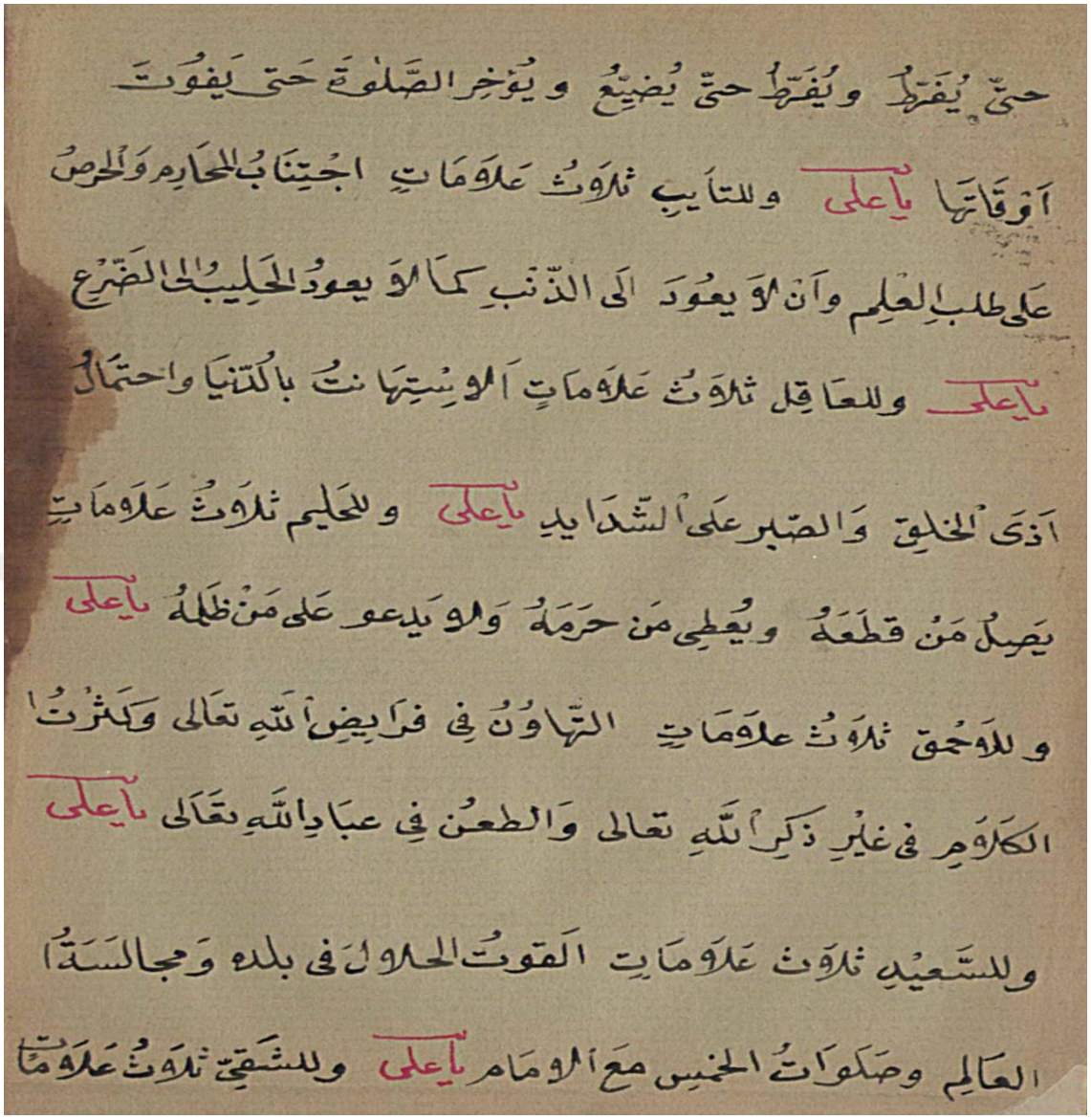
حتى يفرط ويفرط حتى يضيع ويؤخر الصلوة حتى يفوت
أوقاتها يا علی وللتائب ثلاث علامات اجتناب المحارم والحرص
على طلب العلم وان لا يعود الى الذنب كما لا يعود الحليب الى الضرع
يا علی وللعاقل ثلاث علامات الوساوس بالدنيا واحتمال
أذى الخلق والصبر على الشدايد يا علی وللحليم ثلاث علامات
يصل من قطعه ويعطي من حرمه ولا يدعو على من ظلمه يا علی
وللاحمق ثلاث علامات التهاون في فرايض الله تعالى وكثرة
الكلام في غير ذكر الله تعالى والطعن في عباد الله تعالى يا علی
وللسعيد ثلاث علامات الفوت الحلال في بلده ومجالسة
العالم وصلوات الخمس مع الامام يا علی وللشقي ثلاث علامات

43a

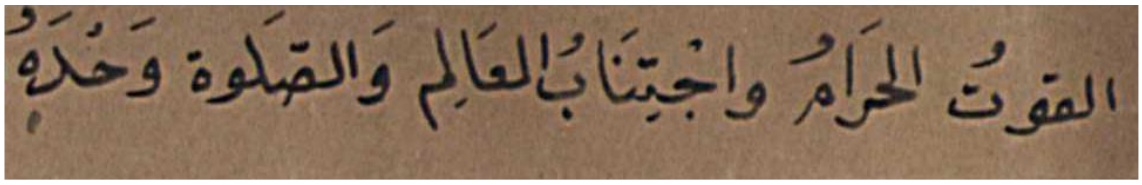
الفوت الحرام واجتناب العالم والصلوة وحده

49

[49] **Ey Ali!** Şüphesiz mü'minin üç alameti vardır: oruç, namaz, sadaka. **Ey Ali!** İkiyüzlünün üç alameti vardır: insanlarla beraberken rükû ve secdelerini tam yapar. Tek başına namaz kıldığı zaman kuşun taneyi gagalaması gibi kılar. Övüldüğü bir işte aktif olur. Yerildiğinde tembellik yapar. Allahu Teâlâ'yı topluluk içinde zikreder. Yalnız kaldığında ondan uzaklaşır. **Ey Ali!** Zalimin üç alameti vardır: kendinden aşağı olanlara üstün gelerek zor kullanır. İmkânı olduğunda insanların mallarına şiddetle saldırır ve onları yemeği umursamaz. **Ey Ali!** Hased eden kişinin üç alameti vardır. Geldiği zaman pohpohlar, yokken gıybetini eder, musibet sebebiyle alay eder. **Ey Ali!** Münafığın üç alameti vardır: Konuştuğu zaman yalan söyler. Kendisine bir şey emanet edildiğinde ihanet eder. Söz verdiğinde sözünden döner. **Ey Ali!** Tembelin üç

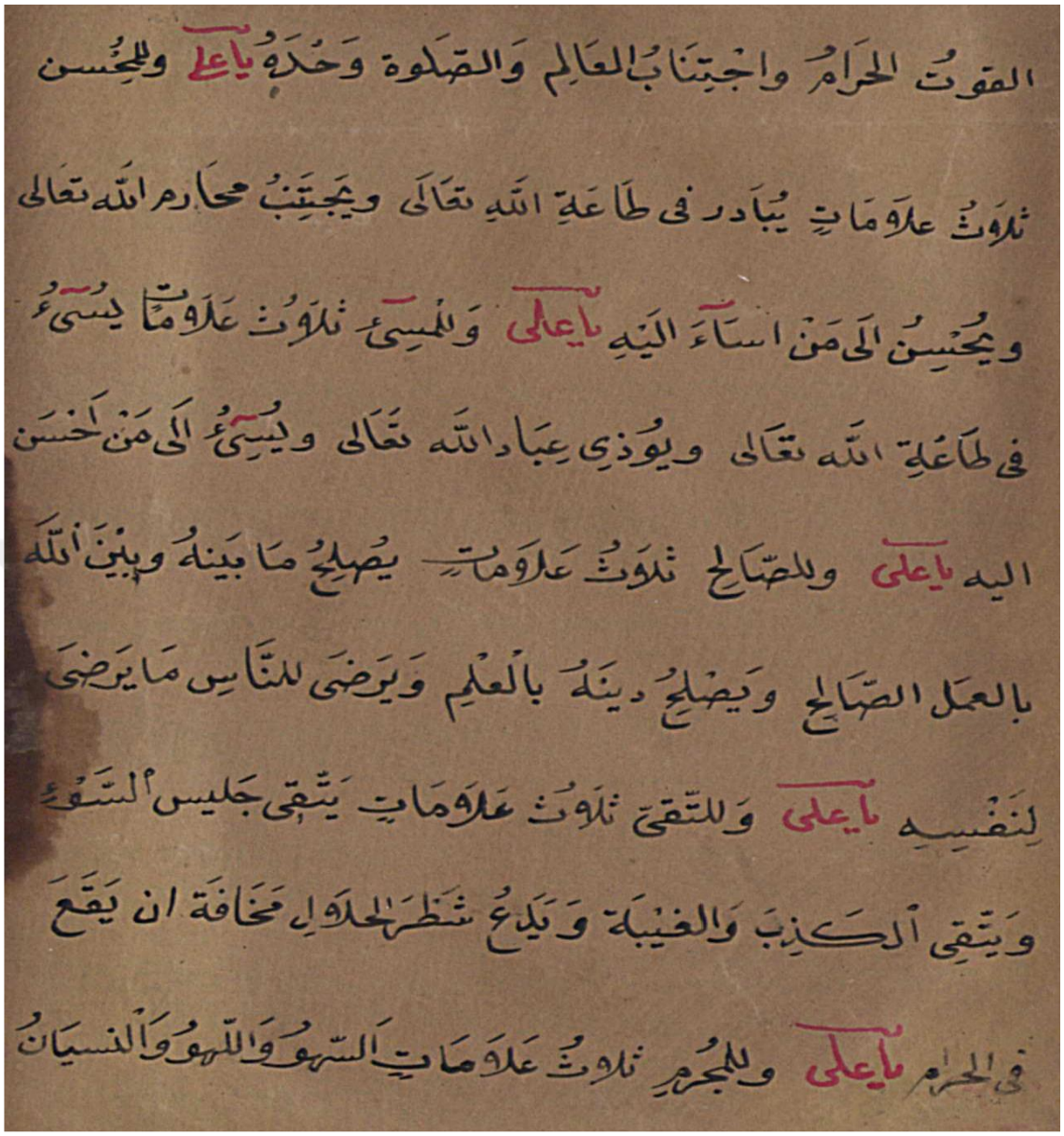
القوت الحرام واجتناب العالم والصلوة وحده يا علی وللمحسن

ثلاث علامات يبادر فی طاعة الله تعالی ويجتنب محارم الله تعالی

ويحسن الی من اساء اليه يا علی وللمسیء ثلاث علامات يسیء

فی طاعة الله تعالی ويوذی عباد الله تعالی ويسیء الی من احسن

اليه يا علی وللصالح ثلاث علامات يصلح ما بينه وبين الله

بالعمل الصالح ويصلح دينه بالعلم ويرضی للناس ما يرضی

لنفسه يا علی وللتقی ثلاث علامات يتقی جليس السوء

ويتقی الكذب والغيبة ويدع شطر الحلال مخافة ان يقع

فی الحرام يا علی وللمجرم ثلاث علامات السهو واللهو والنسيان

50

alameti vardır: Allah'a itaat hususunda gevşek davranır. Hatta ihmalkâr davranır, ihmalkâr davranır. Sonunda vakitleri geçene kadar namazı zayi eder ve geciktirir.

Ey Ali! Tevbe edenin üç alameti vardır: Haramlardan kaçınmak, ilim talebine hırs göstermek ve sütün memeye geri dönmediği gibi günaha geri dönmemek. **Ey Ali!** Akıllı kişinin üç alameti vardır: dünyayı önemsememek, yaratılmışların ezalarına katlanmak ve zorluklara karşı sabretmek. **Ey Ali!** Hâlim (yumuşak huylu) kişinin üç alameti vardır: kendisine gelmeyene gider, vermeyene verir, zulmedene dua etmez. **Ey Ali!** Ahmağın üç alameti vardır: Allahu Teâlâ'nın farzlarını göz ardı etmek, Allahu Teâlâ'nın zikri dışındaki kelâmı çok yapmak ve Allahu Teâlâ'nın kullarını ayıplamak. **Ey Ali!** Mesut kişinin üç alameti vardır: kendi beldesinde helal rızık, âlim kişiyle dostluğunu sürdürmek, imamla birlikte beş vakit namaz kılmak. **Ey Ali!** Bedbaht kişinin üç alameti vardır: Haram gıda, âlim kişiden uzak durmak, tek başına namaz kılmak.

[50] **Ey Ali!** İyi kişinin üç alameti vardır: Allahu Teâlâ'ya itaatte acele eder, Allâhu Teâlâ'nın haram kıldıklarından kaçınır, kendisine kötülük yapan kişiye iyilik eder. **Ey Ali!** Kötü kişinin üç alameti vardır: Allahu Teâlâ'ya itaati kötü yapar, Allahu Teâlâ'nın kullarına eziyet eder, kendisine iyilik yapana kötülük yapar. **Ey Ali!** Salih kişinin üç alameti vardır: Allah'la kendi arasını salih amellerle ıslah eder (düzeltir), dinini ilimle düzeltir, nefsi için razı olduğu şeye insanlar için de razı olur. **Ey Ali!** Muttakinin (Takva

43b

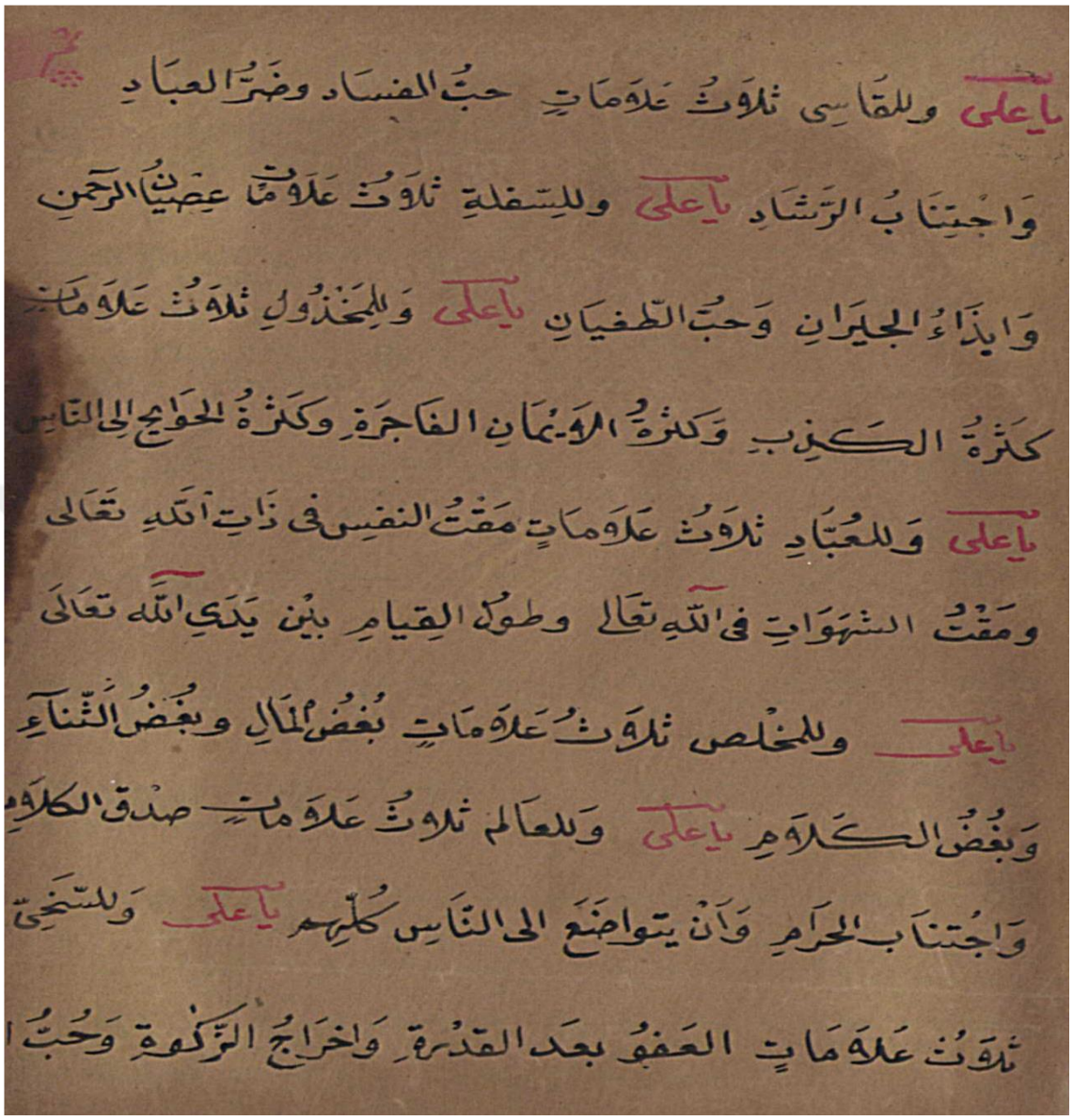

51

ehlinin) üç alameti vardır: kötü kişi ile dostluk yapmaktan kaçınır, yalan ve gıybetten kaçınır, harama düşmek korkusuyla helalin kıyısından uzaklaşır. **Ey Ali!** Mücrimin üç alameti vardır: gaflet, boşa vakit geçirme ve unutkanlık

[51] **Ey Ali!** Acımasız kişinin üç alameti vardır: bozgunculuğu sevmek, kullara zarar vermek ve olgunluktan kaçınmak. **Ey Ali!** Aşağılık kişinin üç alameti vardır: Rahman'a isyan etmek, komşulara eziyet etmek, taşkınlığı sevmek. **Ey Ali!** Terk edilmiş kişinin üç alameti vardır: çok yalan söylemek, çok yalan yere yemin etmek ve insanlara ihtiyaçlarını çok arz etmek. **Ey Ali!** Abidlerin üç alameti vardır: Allah'ın Zat'ına nispetle nefisten hoşlanmamak, Allahu Teâlâ için nefsin hoşuna giden şeyleri sevmemek, Allahu Teâlâ'nın huzurunda kıyamı uzun tutmak. **Ey Ali!** İhlaslı kişinin üç alameti vardır: malı hiç sevmemek, övgüyü hiç sevmemek, konuşmayı hiç sevmemek. **Ey Ali!** Âlimin üç alameti vardır: doğru söz söylemek, haramdan kaçınmak ve insanların tamamına karşı tevazu göstermek. **Ey Ali!** Cömert kişinin üç alameti vardır: güç elde ettikten sonra affetmek, zekatı ayırmak, sadaka vermeyi sevmek.

44a

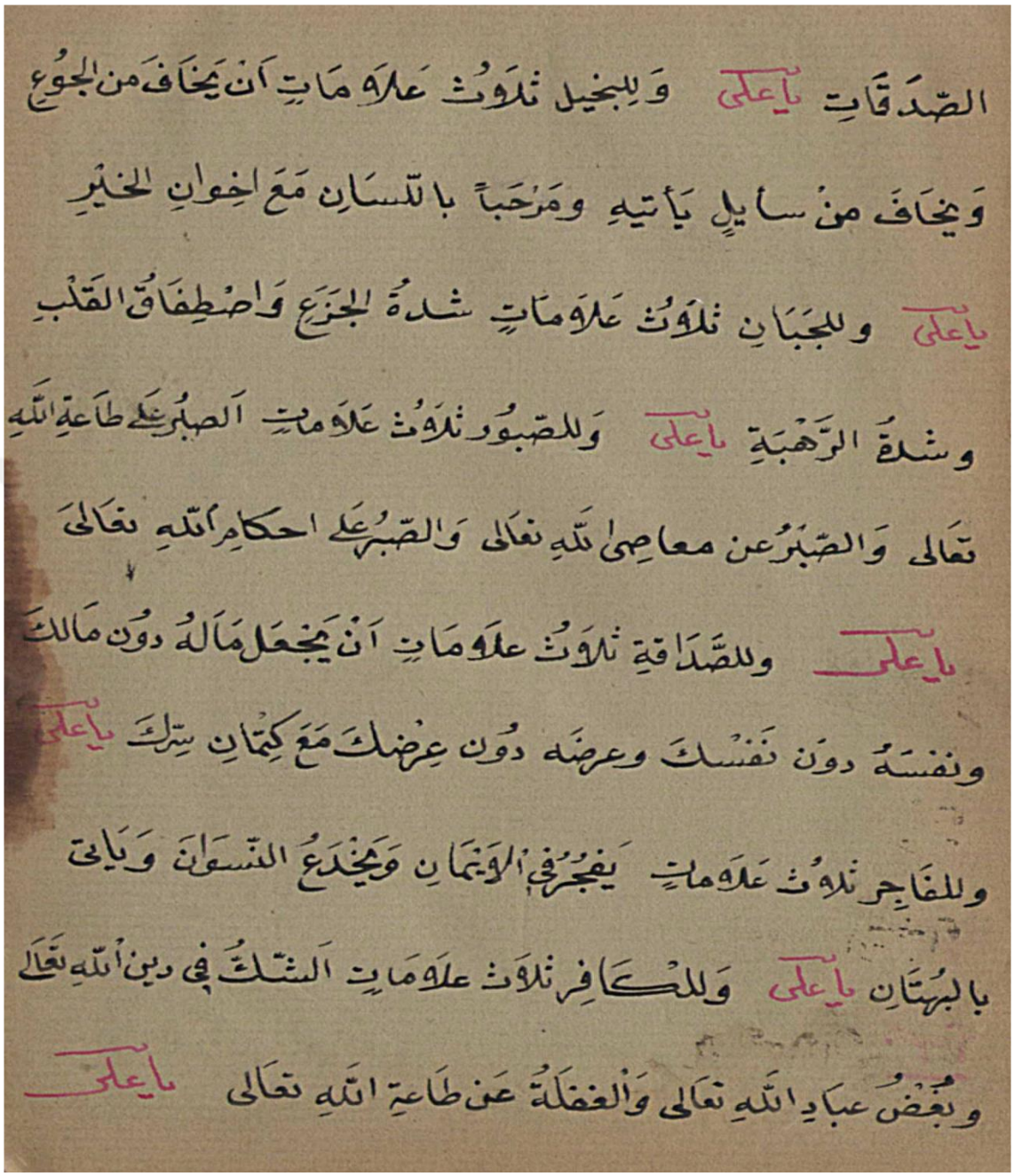
الصدقات يا علی وللبخيل ثلاث علامات ان يخاف من الجوع
ويخاف من سايل يأتيه ومرحبا باللسان مع اخوان الخير
يا علی وللجبان ثلاث علامات شدة الجزع واضطفاق القلب
وشدة الرهبة يا علی وللصبور ثلاث علامات الصبر على طاعة الله
تعالى والصبر عن معاصي لله تعالى والصبر على احكام الله تعالى
يا علی وللصداقة ثلاث علامات ان يجعل ماله دون مالك
ونفسه دون نفسك وعرضه دون عرضك مع كتمان سرك يا علی
وللفاجر ثلاث علامات يفجر في الايمان ويخدع النسوان ويأتي
بالبهتان يا علی وللكافر ثلاث علامات الشك في دين الله تعالى
وبغض عباد الله تعالى والغفلة عن طاعة الله تعالى يا علی

52

[52] **Ey Ali!** Cimrinin üç alameti vardır. Açlıktan korkmak, gelen dilenciden korkmak ve hayır (isteyen) kardeşleriyle dille merhabalaşmak. **Ey Ali!** Korkağın üç alameti vardır: şiddetli kaygı, kalbinin hızla çarpması, şiddetli ürkeklik. **Ey Ali!** Çok sabırlı kişinin üç alameti vardır: Allahu Teâlâ'ya itaatte sabır, Allahu Teâlâ'nın yasaklarına (günahlara) karşı sabır ve Allahu Teâlâ'nın hükümlerine karşı sabır. **Ey Ali!** Sadâkatin üç alameti vardır: sırrını gizlemekle beraber (kişinin) malını senin malından aşağı, nefsini senin nefsinden aşağı ve şerefini senin şerefinden aşağı görmesidir. **Ey Ali!** Günahkarın (Fâcirin) üç alameti vardır: yalan yere yemin eder, kadınları aldatır ve iftira atar. **Ey Ali!** Kafirin üç alameti vardır: Allahu Teâlâ'nın dini hakkında şüphe, Allahu Teâlâ'nın kullarına karşı nefret ve Allahu Teâlâ'ya itaatten gaflet.

44b

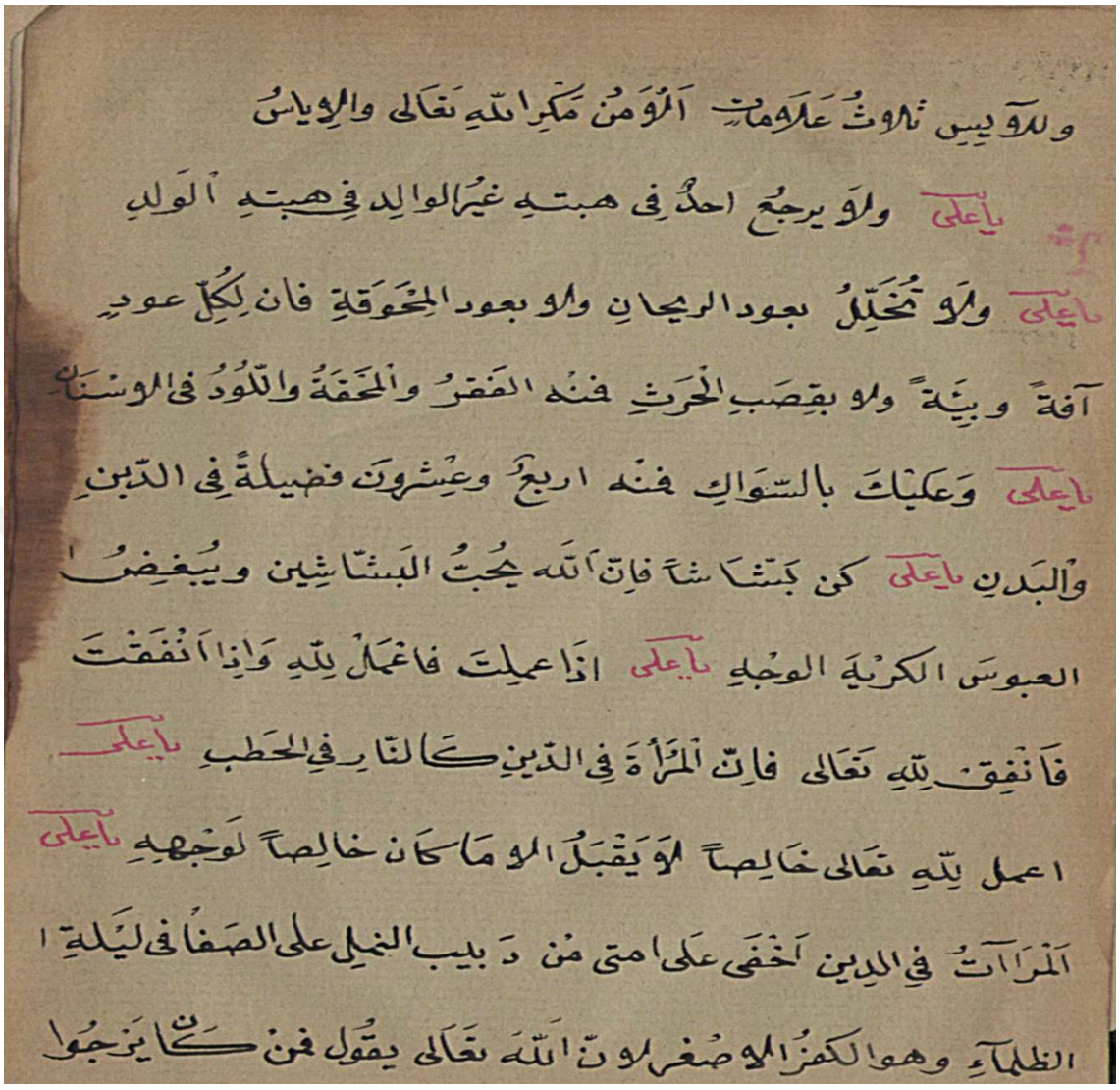

ولا تؤيس تلاوة علامات الامن مكر الله تعالى والياس

يا علي ولا يرجع احد في هبته غير الوالد في هبته الولد

يا علي ولا تخلل بعود الريحان ولا بعود المحوقة فان لكل عود

آفة وبلية ولا بقضب الحرث فمنه الفقر والحفة واللود في الاسنان

يا علي وعليك بالسواك فمنه اربع وعشرون فضيلة في الدين

والبدن يا علي كن بشاشا فان الله يحب البشاشين ويبغض

العبوس الكريه الوجه يا علي اذا عملت فاعمل لله واذا انفقت

فانفق لله تعالى فان المرأة في الدين كالنار في الحطب يا علي

اعمل لله تعالى خالصا لا يقبل الا ما كان خالصا لوجهه يا علي

المرآت في الدين اخفى على امتي من دبيب النمل على الصفا في ليلة

الظلماء وهو الكفر الاصغر لان الله تعالى يقول فمن كان يرجوا

45a

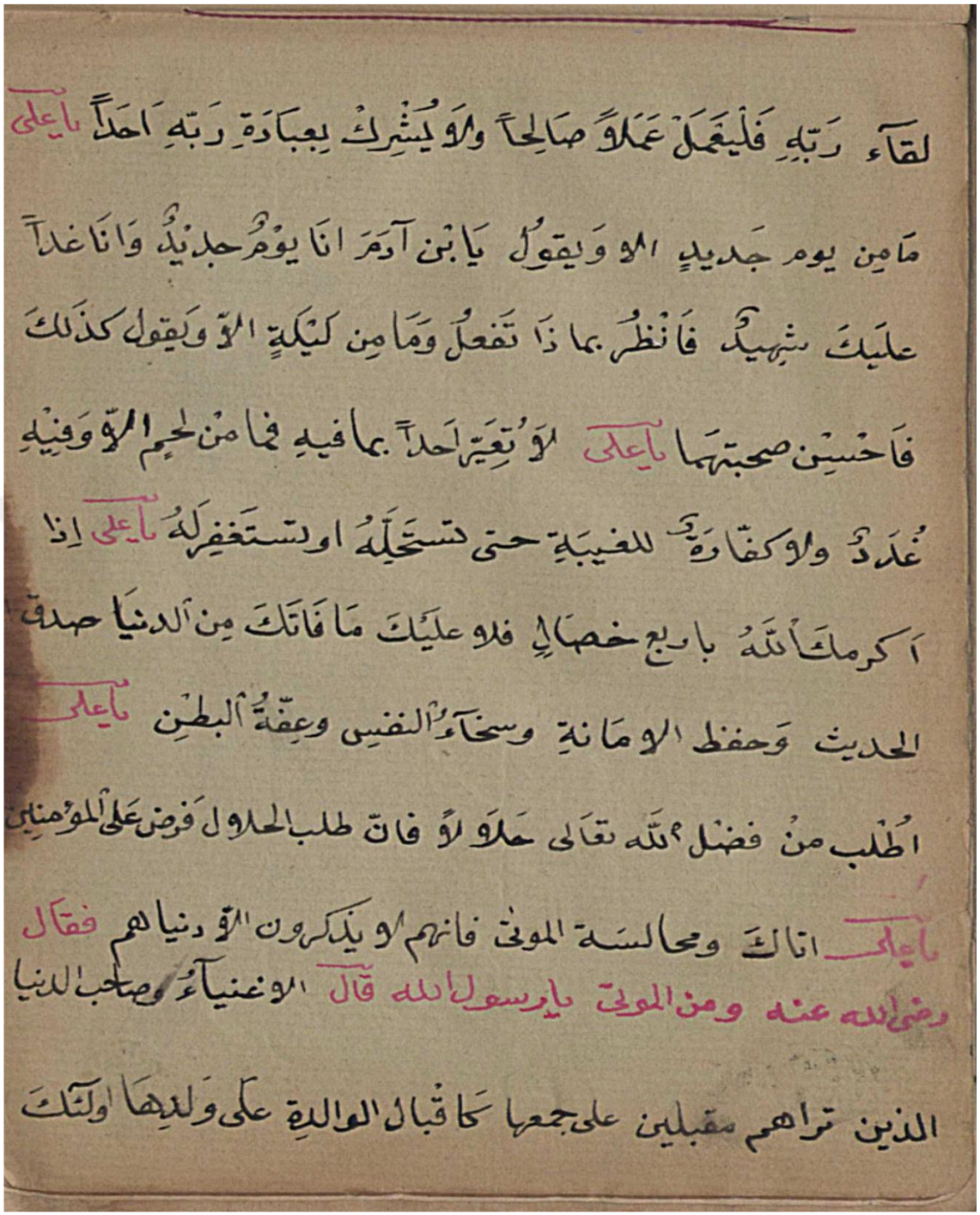

53

[53] **Ey Ali!** Oğluna hibede bulunan baba dışında hiç kimse hibesinden geri dönemez.
Ey Ali! Ne reyhan çöpüyle ne de süpürge çöpüyle dişlerini temizleme. Zira her çöp için bulaşıcı bir hastalık vardır. Ekin kamışıyla da temizleme. Zira dişlerdeki yoksunluk, telef olma ve çürüme (mavilik) ondandır. **Ey Ali!** Misvak kullanmalısın. Onda din ve dünya için yirmi dört fazilet bulunur. **Ey Ali!** Güler yüzlü ol. Şüphesiz Allah güler yüzlüleri sever ve çatık kaşlı, kötü yüzden hoşlanmaz. **Ey Ali!** Bir iş yaptığın zaman Allah için yap, infakta bulunduğun zaman Allahu Teâlâ için infakta bulun. Şüphesiz dinde riya (gösteriş) odundaki ateş gibidir. **Ey Ali!** Yalnızca Allahu Teâlâ için amelde bulun. O ancak, sadece kendi rızası için olanları kabul eder. **Ey Ali!** Dinde riya ümmetime karanlık gecede kayanın üzerindeki karıncanın

45b

52. Sayfa Birinci Kısım[54]

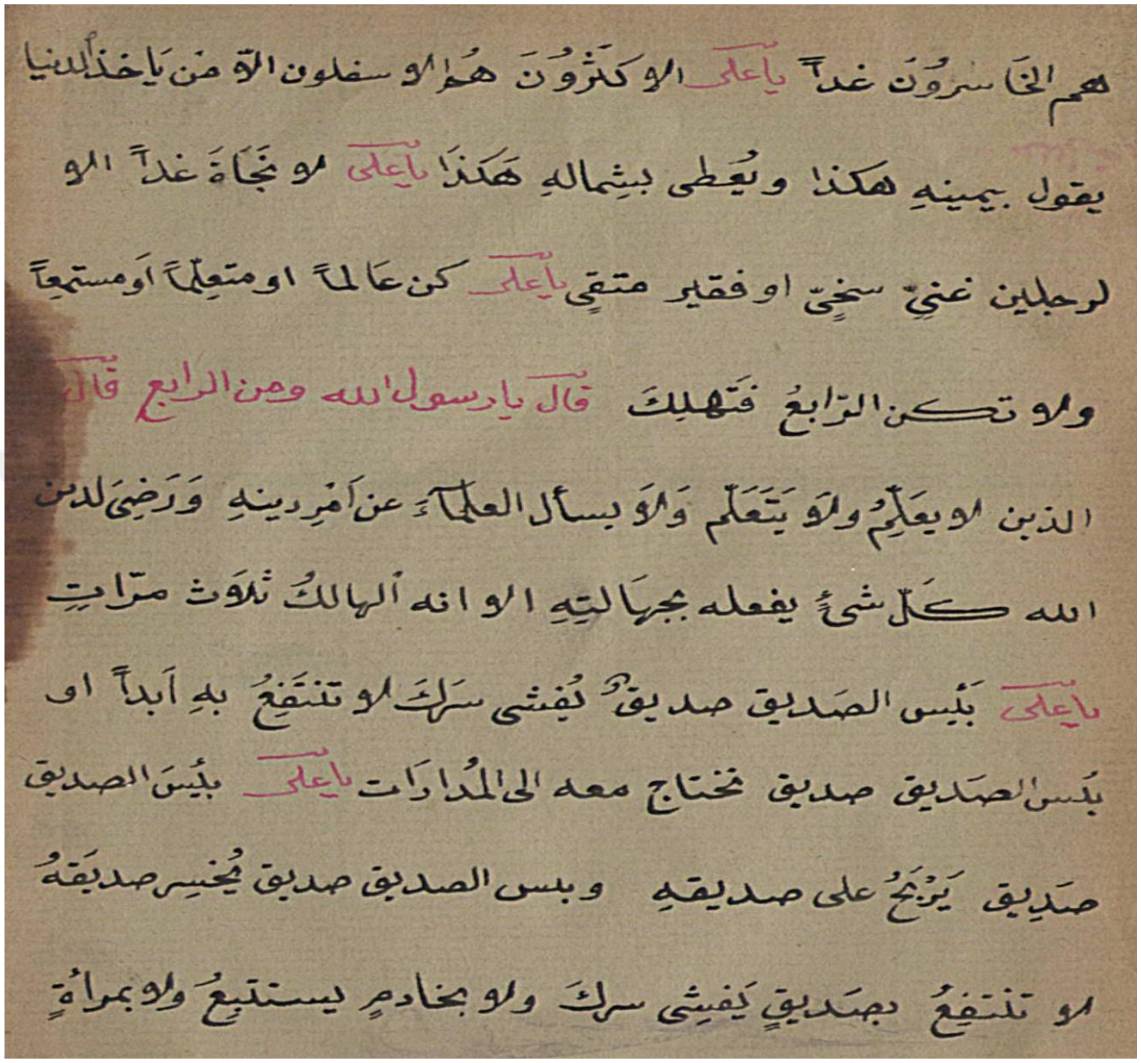

55

[55] Ey Ali! Onların çoğunluğu aşağılık kimselerdir. Ancak dünyayı, şöyle der, bu şekilde sağından alan ve bu şekilde solundan veren kişi müstesna. Ey Ali! Yarın cömert zengin veya muttaki (takva ehli) fakir olan iki kişi dışındakiler için kurtuluş yoktur. Ey Ali! Ya bilen, ya öğrenen, ya dinleyen ol, dördüncüsü olma, helak olursun. O (Ali) şöyle dedi: dördüncü olanlar kimlerdir? Ey Allah'ın Rasûlü. O (Allah'ın Rasûlü) üç

DİZİN-SÖZLÜK

A, Ā

a : o [Tr]
a. 028b/582
a.+ na 011b/180, 015a/269
a.+ ŋa 022b/464, 030b/645, 031b/669, 038b/847, 039a/854, 040b/879, dipnot44
a.+nda 020b/398, 023a/467, 033b/732, 040a/873
a.+ ndadır 028a/566
a.+ ndan 002a/4, 003a/47, 026a/510, 033b/735, 034a/757, 035b/795, dipnot38
a.+ nı 003a/40, 004a/71, 015b/274, 021a/418, 034a/745, 036a/810, 039a/853
a.+ nıŋ 031a/667, 039b/864
a.+ nıŋla 003a/39
a.+ nlar 015a/263, 031a/659, 040a/871
a.+ nuŋ 004a/69, 004b/92, 006a/120, 012a/194, 021a/424
a+nunçün 006a/123, 014a/23
a.+ nuŋda039a/855

āb su [FAR]
ā. 034a/754, 037b/827
ā.+ ile 016b/306
ā.- ı ḥayāt Efsâneye göre yalnız Hızır'ın içtiği, içeni ölümsüz kılan su, ebedî hayat suyu, bengi su 004a/75
ā.- ı kevs̱er Cennetteki Kevser ırmağının suyu. 013a/214, 019a/359
ʿālem-i ā.+ ıŋ 033b/739

ābād mamur, bayındır [FAR]
ā. eylesün 012b/203
ā. itmeyen 033b/740

ʿabāpūş aba giyen derviş, rind [AR+FAR]
derv̄iş-i ʿ. 034b/764

ʿabd köle, kul [AR]
ʿa.+in 039a/853
ʿa.- i ḥabeş 031b/673

abdāl dünya ile ilgisini kesip Tanrıya bağlanmış olan derviş [AR]

---

kere şöyle buyurdu: onlar şu kimselerdir ki; öğretmezler, öğrenmezler cehâletleriyle birlikte Allah'ın dini için her şeyi yapmaya razı oldukları hâlde din işleri hakkında ulemaya soru sormayanlardır. Ancak onlar helak olmuşlardır. Ey Ali! Sırrını ifşa eden arkadaş ne kötü arkadaştır! Ebediyen ondan fayda görmezsin veya birlikte aldatmalara ihtiyaç duyduğun arkadaş, ne kötü arkadaştır! Ey Ali! Arkadaşının üzerinden kazanç sağlayan arkadaş ne kötü arkadaştır! Arkadaşına zarar ettiren arkadaş ne kötü arkadaştır! Ne sırrını ifşa eden bir arkadaştan, ne de peşinden koşturan bir hizmetçiden veya kadından fayda görmezsin.

a. olanlar 014a/234

ʿabdāl bk. abdāl [AR]
ʿa. olurum 002a/7

ʿābidūn ibadet edenler, inanmışlar [AR]
ʿā. 020b/406

ac bk. aç [Tr]
a. 019b/369

ʿacabā şüphe, kuşku [AR]
ʿa. 005b/108, 031a/652

ʿaceb acaba [AR]
ʿa. 002a/5, 004b/92, 014a/245, 025a/489, 025a/491, 029b/619, 038b/848

ʿAcem İran ülkesi [AR]
ʿA. 021b/429

ʿacīb tuhaf [AR]
terkīb-i ʿ.+ iz 033a/719

ʿāciz gücü bir işe yetmez olanın durumu, güçsüzlük [AR]
ʿā. 033a/722
ʿā.+emi 032b/702
ʿā.+ iŋ 027a/547

ʿacz beceriksizlik [AR]
ʿacz. 027b/553
ʿa.+ i 028a/568
ʿa.+ in 020b/413
ʿa. olup 029a/606
ḫażīż-i ʿa. 027b/557

aç - bir şeyi kapalı durumdan açık duruma getirmek [Tr]
a. 015a/271, “bir konu ile ilgili konuşmak” 035a/775
a.- an 036a/811
a.- dı 002b/23
a.- ma 011a/166, 020a/388
a.- madıġıŋ 019b/377 “yarmak”, 020a/380 “yarmak”, 020a/383 “yarmak”.
a.- mış “bir kuruluşu, bir iş yerini işler duruma getirmek” 007a/137

aç yemek yemesi gereken, tok karşıtı [Tr]
a. 027a/540

açıl - açma işine konu olmak [Tr]

a.- dıḳca 004b/79
a.- madan 010b/159
a.- madı 041a/885
a.- mış 010a/146, 011a/170, 011b/177, 012a/197
a.- ur 022a/440

ad bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, tanımlamaya, açıklamaya, bildirmeye yarayan söz, isim, nam [Tr]
a. 034a/751

aʿdā en zalim, pek gaddar [AR]
a.+ dan 003b/51
a.- yı ʿadüvvüŋ 034a/748

ādāb terbiyeler, usüller, yollar, kaideler [AR]
ā. 033b/735, 039b/867

ʿadālet hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme [AR]
ʿa. 031a/665
icrā-yı ʿa. 031b/669
terāzū-yı ʿa. 030b/644

āde ʿāde, adet kelimesinin mürekkep kelimelerdeki şekli [AR]
ā.+ ler 002b/19

ʿade bk. āde [AR]
ʿa. 039a/855

ʿadem var olmama, bulunmama, fıkdan [AR]
ʿa.+ e 034a/751
d.-ı ʿadem 002b/23

ādem adam, insan [AR]
ā. 015b/272, 019b/372, 025a/494, 031b/668, 031b/669, 032a/684, dipnot44
ā.+ e 003b/55, 028a/568, 028a/577
ā.+ i 031b/681
ā.+ lere 031b/668
ā.+ mi 032a/684
ā.- i āvāre 025a/490
güher-i ā.+ i 032b/699

ādemī insanoğlu, insana ait [AR]
ẕerriyet-i ā.+ yüz 017a/310

ʿādet görenek, usul, alışkanlık [AR]
ʿā. 012b/210

ʿā.+ dir 003b/48

ʿādil doğruluk gösteren [AR]
ʿā. 034a/755

ʿadl doğruluk [AR]
ʿa.+ iŋ 030a/635
ʿa.+ iŋi 033b/727

ʿadn cennet [AR]
ʿa.+ e 028a/565

ʿadū düşman, yağı [AR]
ʿa.+ ya 010a/151

ʿadüvv düşman, hasım [AR]
aʿdā-yı ʿ.+ üŋ 034a/748

āfāḳ ufuklar [AR]
ā.+ da 036b/819

āfet çeşitli doğa olaylarının sebep olduğu yıkım [AR]
ā.- i cānım 023a/471
ā.- i ḫūnḫāra 033a/723
ā. misiŋ "güzelliği ile insanı şaşkına çeviren, aklını başından alan kadın" 014b/250
çeşm-i ā. "güzelliği ile insanı şaşkına çeviren, aklını başından alan kadın" 012b/211, 014b/256

āfitāb güneş [FAR]
ā. 026b/529

ʿafv suçunu bağışlama [AR]
ʿa. 019b/368, 032b/702
ʿa.+ a 038a/840
ʿa. eyle 020b/396
ʿa.- ı bārī 003a/35

aġ bk. aḳ [Tr]
a. 017b/315

āgāh bilgili, haberli, uyanık [FAR]
ā. 003a/Ek, 003b/59
ā. oluŋ 002a/1

aġala- ağlamak, üzüntü, acı, sevinç, pişmanlık vb.nin etkisiyle gözyaşı dökmek [Tr]
a. -r 018b/347

aġar bk. aġır [Tr]
a. 003b/57

āġāz başlama [FAR]
ā. ideli 029b/621

aġır tartıda çok çeken, hafif karşıtı [TR]
a.+ dır 035a/774

aġız yüzde, avurtlarla iki çene arasında bulunan, ses çıkarmaya, soluk alıp vermeye yarayan ve besinlerin sindirilmeye başlandığı organ [Tr]
a.+ ıma 022a/443

aġla - üzüntü, acı, sevinç, pişmanlık vb.nin etkisiyle gözyaşı dökmek [Tr]
a.- dum 006a/123
a.- r 004b/80, 006a/123, 014a/241, 018b/353, 020a/387, 022b/454, 037b/830
a.- yup 006a/111
ḳan a.- r 022b/454, 022b/455, 032a/685

aġreb en garip , pek tuhaf [AR]
reviş-i a.- i ʿālem 029b/619

aġustos yılın sekizinci ayı [LAT]
a.+ da 003a/41

aġūş kucak [FAR]
a. idüp 021a/423

aġyār garılar, başkalar, yabancılar [AR]
a. 005b/106, 023a/479
a.+ a 032b/707
a.+ dır 016a/294
a.+ ıŋ 010b/155
ġam-ı a.+a 016a/296
ḫışm-ı a. 016a/286

āh ilenme, beddua [Tr]
ā. 004b/86, 013b/232, 014a/244, 018b/354, 022a/451, 022b/460, 024b/483, 024b/484, 024b/485, 024b/486, 024b/487, 024b/488, 037b/829
ā.+ ı 030a/635
ā.+ ımdan 018b/349
ā. etmez 021b/439
ā. eyledi 034a/749

ā. eyler 003a/42, 037b/830
ā. idüp 016b/306
ā.- ı fiġān 019b/376, 020a/379, 020a/382
ā.- ı seherden 035a/773
şuʿle-i ā.+ ım 017a/313

aḥbāb dost, bildik, tanıdık [AR]
a.+ ı 032b/705
a.+ ımızıŋ 033a/719
a.+ ını 032b/707

ʿahd söz verme, yemin [AR]
ʿa.- ı şebābıŋ 034a/743

āhen demir, zincir, kılıç [FAR]
ā.+ den 031b/676

āḫer başka, diğer, gayrı [AR]
ā.+ ine 026b/537

Aḫıṣḳa tam adı Ahıska livası ya da Ahıska sancağı, Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyılda Gürcülerden ele geçirdiği topraklarda kurduğu Çıldır Eyaleti'nin livalarından biri
A.+ yı 021b/429

āḫir son, sonraki [AR]
ā. 013b/227, 016b/302, 027b/564, 029a/605, 029b/620, 031b/675, 034b/764, 036a/803
ā. olur 031b/680
a.- i hebāya 014b/257
fitne-i ā. 012b/209

aḥkām hükümler [AR]
a. 002a/3

aḥmaḳ aklını gereği gibi kullanamayan, bön, budala, aptal [AR]
a. 003a/Ek
a.- ı denīye 027b/556
a.- ı ḫasīs 027a/543

aḥmer kırmızı, kızıl [AR]
a. 005a/93
lāle-i a. 005a/93
tecessüs-i kibrit-i a.+ e 028b/581

aḥsen pek güzel [AR]
a.+ i 020b/405

āhū ceylan, karaca [FAR]
ā. 002b/25, 005a/96, 006a/120
çeşm-i ā. 014b/250

āhuvān ceylanlar, karacalar [FAR]
ā.- ı zār 026a/520

ahvāl oluşlar, bulunuşlar, durumlar [AR]
a. 038a/842
a.+ im 010b/161
a.+ imiz 006a/115
a.+ ini 034a/744

aḳ kar, süt vb.nin rengi, beyaz, kara ve siyah karşıtı [Tr]
a. 011b/189

aḳ - sıvı maddeler veya çok ince taneli katı maddeler bir yerden başka bir yere doğru gitmek [Tr]
a.- ar 013a/214, 035a/774
a.- arlar 022b/460
a.- ma 018a/339
a.- up 018b/349

aḳçe Selçuklular ve Osmanlılar'da para birimi olarak kullanılan gümüş sikke [Tr]
a.+ dır 032b/704

aḳçesiz parası olmayan [Tr]
a. 022b/462, 022b/463, 022b/464, 022b/465

aḳdem ilk önce, önceki [AR]
a.- i āmāl 036b/821

ʿāḳıbet nihayet, son [AR]
ʿā. 013a/219, 027b/563

aḳıt - akmasını sağlamak, akmasına yol açmak, dökmek [Tr]
a.- dım 020b/392, 020b/395
çeşmim a.- duŋ 011a/169
yaşın a.- ma 012a/192

ʿāḳil akıllı kimse, uslu [AR]
ʿā. 014a/242, 027a/543, 033a/716, 033a/717, 034b/758
ʿā.+ e 030b/648
ʿā. iseŋ 003b/60, 015a/269
ʿā.+ lere 036b/821

ʿā.+ leri 034b/769
ʿā. olaydı 013a/212
ʿā.- i ʿārifle 020b/397
ʿā.- i müsellemetü'letvāra 029a/594
ḫaşmi-i ʿā. 035a/776
ins-i ʿā. 020b/411

ʿaḳl akıl, us [AR]
ʿa.- ı dūn 027a/551
ʿa.- ı melāmet 029b/608
ʿa. 014a/244, 026a/516, 026b/531, 026b/536, 029a/597, 029b/618, 034b/769
ʿa.+ a 025a/494, 030b/651
ʿa.+ a uyduḫ 010b/158
ʿa.+ ım 011a/174, 019b/373
ʿa.+ ımı 002b/25
ʿa.+ ınca 026b/535
ʿa.+ na 029b/609
ʿa. ider 027a/544
belā-yı ʿa. 027a/549
mizān-ı ʿa.+ a 027a/552
rütbe-i ʿa.+ ı 031a/66

aḳrabā kan bağıyla birbirine bağlı olan kimseler [AR]
a.+ sından 004a/73, 007a/139

aḳrān yaş, meslek, toplumsal durum vb. bakımından birbirine eşit olanlardan her biri, boydaş, böğür, taydaş, öğür [AR]
a. 020b/411
a.+ ı 040b/877
a.+ ına 018a/334

al - bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak [Tr]
a. 017a/311, 020a/386, 029a/594
a.- alım "bir konu üzerinde bir öğrenci yetkili bir kimseden bilgi edinmek" 035b/792
a.- amaz "canını korumak"030b/641
a.- an "bir şey birini düşünemeyecek bir duruma getirmek, çok şaşırtmak" 011a/174
a.- dım "istediği, imrendiği şeyi elde ederek ona doymak"005b/103, "kabul etmek" 041a/887
a.- mada 026a/514, "ele geçirmek" 026a/515
a.- madım "isteğine kavuşmak, dileği gerçekleşmek, arzusu yerine gelmek" 011a/172
a.maġa 017a/310
a.- malı 004a/64

a.- mam 015b/282

a.- mış “ele geçirmek, fethetmek” 022a/450, “ele geçirmek, fethetmek” 022a/451, 030a/624, “ele geçirmek, fethetmek” 037b/826, “ele geçirmek, fethetmek”037b/827, “zararlı, tehlikeli bir şeye uğramak” 037b/829, “ele geçirmek, fethetmek” 037b/831, “zararlı, tehlikeli bir şeye uğramak”037b/833

a.- sam “öpmek” 022a/443

a.- up 039a/858

başım a.- up “izin almadan ve gideceği yeri bildirmeden gitmek, savuşmak”017b/323

cevāb a.- “ cevaplama işi yapılmak, yanıtlanmak”036b/824

dest a.- “bir sanatı yapmak için ustanın iznini almak”019b/370

feyż a.-mış “etkilenmek, olgunlaşmak, ders almak”020b/412

gönlümi a.- “kırılan bir kimseyi güzel bir davranışla hoşnut etmek” 019b/375

ḫaẕ a.- ur “hoşlanmak, beğenmek” 039b/860

ʿibret a.- “ders almak” 015a/262, 015a/264, 015a/266, 015a/268, 015a/269, 015a/270, 015a/271

zār a.- mış “ağlama, inleme” 037b/835

al kanın rengi, kırmızı, kızıl [Tr]

a. 010a/146, 013a/215, 014a/234

āl hile, düzen [AR]

ā. 028b/588

ala açık kestane renginde olan, ela (göz) [Tr]

a. 011a/165

aʿlā yüksek [AR]

a.+ sın 019b/373

ʿarş-ı a.+ ya 015b/284

ʿarş-ı a. 016b/307

Firdevsi-i a+da dipnot11

ḥāṣıl-ı a.+ lardan 019b/373

ālām kederler, elemler [AR]

ā. 034b/766, dipnot46

Alamut Hazar Denizi'nin güney tarafında, Kazvin şehri sınırları içerisinde yer alan bir kale [FAR]

melik-i A. 023a/475

alāyiş tantana, gösteriş [FAR]

dildāde-i a.- i nīreng-i hevāyız 033a/717

aldan - görünüşe bakarak yanlış bir yargıya varmak, yanılmak [Tr]

a.- ma 015a/267, 032a/694, 036a/803

aldır - alma işini yaptırmak [Tr]
a.- mış 014a/239, 022a/453

ʿālem evren, dünya, cihan [AR]
ʿā. 002b/19, 003b/55, 017b/325, 018b/355, 020b/407, 029b/619,
ʿā.- i ābıŋ 033b/739
ʿā.+ de 0004a/69, 15b/278, 017a/314, 018a/332, 026b/536, 030b/648, 036b/821
ʿā.+ e 011a/165, 016b/302, 028a/568, 032a/689
ʿā.+ i 019b/371, 032a/690, 037b/833
ʿā.+ iŋ 025b/507
ʿā. +ler 002b/15
ʿā. +leri 003a/Ek
heykel-i müstaʿceb-i ʿ. 030a/623
ḳālib-i ʿ. 030a/628
maḳleb-i ʿ. 030a/626
mekteb-i ʿ. 030a/627
menfūr-ı ṭabʿ-ı ʿ. 027a/545
merkeb-i ʿ. 030a/624
mezheb-i ʿ. 030a/625
ṭıbḫāne-i ʿ.+ de 034b/763
gül-i gülzār-ı ʿā. 016a/290
maṭlab-ı ʿā. 029b/622
meşreb-i ʿā. 029b/621
reviş-i aġreb-i ʿā. 029b/619
sofra-i ʿā. 026a/515
şeb-i ʿā. 029b/620

ʿālemūn dünyalar [AR]
ʿa. 020b/397

ālet vasıta, makine, aygıt [AR]
ā.- i 028a/569, 031a/667

alın - alma işi yapılmak [Tr]
a.- ur 040b/876

ʿālī yüce, ulu [AR]
ʿā. 004a/75, 020b/415
ʿā. Bege 039a/856
māh-ı ʿā. 038b/845
ẕāt-ı ʿ. 040a/868

ālīl bk. ʿalīl [AR]
zülf-i siyāh- ā.+ e 019b/375

ʿalīl kör, sakat, hasta [AR]

ʿa.+ e 028a/575

ʿālīm çok okumuş, bilgin [AR]
ʿa. 016b/307
ʿā.+ iŋ 002a/11, 003a/Ek

Allah kâinatta var olan her şeyi yaratan, koruyan, tek ve yüce varlık, Tanrı [AR]
A. 002a/1, 002a/5, 019a/364, 035a/774, 040b/879
A.+ a 032a/693, 032b/696
A.+dan 003a/Ek
A.+ ı 005b/101
ḥażret-i A. 031a/662
şerr-i A. 002a/3

Allahü velīyyü't tevfīḳ Osmanlı hattatlarının sıkça yazdığı bir Arapça söz, "Allahü veliyyü't-tevfîk", yani "Allah başarının sahibidir" sözü [AR]
A. 003b/56

ʿallām çok bilgin [AR]
dāniste-i ʿa.- ı ġuyūbuz 035a/785

alt bir şeyin yere bakan yanı, zir, üst karşıtı [Tr]
a.+ ına 021a/417
a.+ ında 016b/304, 033a/720, 034a/745
a.+ ındaki 004b/92

altı beşten sonra gelen sayının adı [Tr]
a. 004b/88

altun atom sayısı 79, atom ağırlığı 196, 9 olan, 1064 °C'de eriyen, kolay işlenen, yüksek değerli, paslanmaz element, zer [Tr]
a. 004b/82, 005b/109
a. idelim 021a/420

ʿamā hiçbir şeyin varlık sahasına çıkmadığı, henüz yaratılmadığı âlem, yokluk âlemi [AR]
ʿa.+ dan 002b/23

ʿamm umumi, genel [AR]
ʿa. it 033b/727

ama çelişkili ve tutarsız iki cümleyi birbirine bağlamaya yarayan bir söz, amma, lakin, velakin [AR]
a. 040b/882

āmāde hazır [FAR]
ā. 015b/283

ā. olalım 015b/284

aʿmāl işler [AR]
a.+ i 035a/787
defter-i a.+ ine 004b/85

āmāl ummalar, ümitler, dilekler, istekler [AR]
aḳdem-i ā. 036b/821

āmān yardım istenildiğini anlatan bir söz [AR]
ā. 014b/253, 023a/480
ā. virmez 011a/175

ʿamel iş, niyet [AR]
ʿa.+ den 031b/676

ʿāmil sebep, işleyen [AR]
ism-i ʿā. 004b/88

ammā bk. ama [AR]
a. 003b/58, 029b/615, 032b/709, 035a/782, 035a/784, 036a/813

ʿāmme umuma mahsus olan [AR]
ʿa. 038b/850

aŋ - birini veya bir şeyi akla getirerek sözünü etmek veya onu düşünmek, zikretmek, hatırlamak [Tr]
a.- ar 033b/728
a.- dım 016b/306
a.- ma 036a/809
a.- sa 003a/42

ān zamanın bölünemeyecek kadar kısa olan parçası, lahza, dakika [AR]
a.+ ı 039a/859

ana anne [Tr]
a.+ dan 016b/301
a.+mız 017a/310
a.+ mızdan 019a/366

ʿanā zahmet, meşakkat, güçlük [AR]
sermāye-i ʿ. 028a/579

ʿanāb yaş ve taze üzümler [AR]
ġıdā-yı ʿa. 026a/521

ʿanber ada balığının bağırsağında toplanan yumuşak, yapışkan ve misk gibi kokan, kül renginde bir madde, güzel koku [AR]
ʿa.- i sārā 005a/94
kāküi-i ʿa 014b/251
zülf-i ʿ. 010b/154

ancaḳ ‘lakin, ama, fakat, yalnız` sözleri gibi bir düşünceye karşıt ikinci bir düşünceyi anlatan bir söz [Tr]
a. 016a/292, 016a/294, 019b/368 “Yalnızca anlamında, sınırlama bildiren bir söz” 040a/868

ʿandelīb bülbül [AR]
ʿömr-i ʿa. 027a/538

aŋla- bir şeyin ne demek olduğunu, neye işaret ettiğini kavramak [Tr]
a. 003a/34
a.- dıġım 029b/615
a.-maz 024b/483
a.- ŋlarmı 033b/739
a.- yup 020a/384

aŋlaşıl - belli olmak, ortaya çıkmak [Tr]
a.- ur 032b/699

ara - birini veya bir şeyi bulmaya çalışmak [Tr]
a.- dım 011a/171
a.- ma 004b/84
a.- r 015b/281, 030b/645
a.- rız 035a/786
a.- saŋ 032a/684
a.- yup 031a/658

ara iki şeyi birbirinden ayıran uzaklık, aralık, boşluk, mesafe [Tr]
a.+ da 041a/887
a.+ sı 012a/200
a.+ sında 034b/768

ʿArabistān Arap Yarımadası'nda bulunan en büyük ülkesi
ʿA. 021b/428

ārām durma, eğlenme, dinlenme [FAR]
ā.+ dan 027a/549
rıżvān-ı ā.+ danmı 012b/204

aranıl- arama işine konu olmak [Tr]
a.- sa 036b/819

ārāyiş süs, bezek, ziynet, süslenme [FAR]
ā.- i elfāẓı 015b/278
ā.- i zindān 031b/681

ʿārıż yanak [AR]
ʿā. 023a/472
ʿā.+ ım 016a/289

ʿārif bilen, bilgili, irfan sahibi [AR]
ʿā. 004a/76, 017a/309, 029a/606, 030b/650
ʿā.- i vaḥdet 003b/53
ʿā. ol 015a/265
ʿā. olan 003a/45
ʿāḳil-i ʿ.+ le 020b/397
şaḥṣ-ı ʿ.+ iŋ 027a/550

ʿarşa üzerine yapı yapılmak için ayrılmış yer [AR]
ʿa.+ da 027a/550

arslan aslan [Tr]
a.+ ı 010b/156

ʿarş dokuzuncu gök [AR]
ʿa.+ a 017a/313
ʿa.- ı aʿlā 016b/307
ʿa.- ı aʿlāya 015b/284
ʿa.- ı aʿāẓam 019a/358
tażavvūḳ-ı kerde-i ʿa.- ı cenāb-ı kibriyādur 002b/21

artır - artmasını sağlamak, çoğaltmak [Tr]
a.- ır 040b/883
a.- ma 014a/244

artıḳ bundan böyle, bundan sonra [Tr]
a. 019b/376

ʿarūs gelin [AR]
ʿa. 003a/43

ʿarż bir büyüğe sunma, bildirme, önüne koyma [AR]
ʿa. itme 003b/34
ʿa.- ı raḥmān 023a/468
ʿa. eyleme 018a/337
ʿa. idem 039a/853
ʿa. eyle 036b/824
ʿa. eyleyüp 033b/736

ʿa.- ı güvāhī 030a/631

arż dünya, toprak [AR]
a.- ı semādır 019a/360

ʿ**arżıḥāl** hâlin bildirilmesi, ne hâlde bulunduğunu bildirme, dilekçe [AR]
ʿa. 002b/32
ʿa. ideyim 024b/483

ārzū istek, dilek [FAR]
ā.- yı şān 028b/582

ʿ**arżu** bk. ārzū [FAR]
ʿa.+ m 005b/103

ʿ**arżūla-** istek duymak, özlemek, istemek [FAR]
ʿa.- yup 017b/328

aş - bir şeyi aşağıya sarkacak bir biçimde bir yere iliştirip sarkıtmak [Tr]
a.- ar 015b/284

āṣār izler, nişaneler [AR]
ā. 030a/632

ʿ**asel** bar[AR]
ʿa.- zenbūr-ı ḫarden 007a/138

ʿ**aselnūş** cennetteki dört sudan birini içen, bal içen-yiyen [AR]
ṣūfī-i ʿa. 033b/739

aṣḥāb sahabe [AR]
a.+ ıla 016b/304
a.- ı ḍalālet 031b/670
a.- ı kemāliŋ 036a/814
a.- ı merā 032b/702

āṣim günahlı, kabahatli [AR]
ā. 028b/588

āsiyāb su değirmeni [FAR]
a.- ı felāketmedārdır 025a/490
a. 015b/282

aṣl bir şeyin kendisi, örnek, kopya karşıtı [AR]
a.+ da 026b/534

a. itdi 026b/534
a.- ı murād 025a/497

aşla hiçbir zaman, hiçbir şekilde, katiyen [AR]
a. 013a/220, 020b/391, 024b/486, 032b/698

Aşlı Kerem ile Aslı öyküsünün kadın kahramanının adı [AR]
A. 014a/238

āsūde rahat, gailesiz, dinç [FAR]
ā. olam 030b/642

āsumān gök, sema [FAR]
ā. 025b/500
ā.+ danmı 012b/204

aş yemek [Tr]
a. 002a/12

aş - yüksek, uzak veya geçilmesi güç bir yerin öte yanına geçmek [Tr]
a.- alı 018b/347

ʿaşā akşam yemeği [AR]
loḳma-i ʿa.+ dan 027a/544

ʿāşıḳ bir kimseye veya bir şeye karşı aşırı sevgi ve bağlılık duyan, vurgun, tutkun kimse [AR]
ʿā. 020a/386, 021b/430
ʿā.+ a 003a/47ʿaşḳ, 003b/57, 011b/177, 015b/282, dipnot38
ʿā.+ da 006a/116
ʿā.+ dır 020a/385
ʿā.+ ı 011a/175, 014b/253, 018b/341
ʿā.+ ım 006a/113, 014a/245
ʿā.+ ıŋ 005b/101, 014a/244, 015b/281, 020a/385
ʿā.+ ıŋa 015a/270
ʿā.+ ıyım 024b/482
ʿā.+ ız 035a/784
ʿā.+ larıŋ 014b/250
ʿā. itdi 020b/393
ʿā. olanlar 014a/242
ʿā. olayımda 006b/129
ʿā. olup 018b/343
ʿā. ʿömer “halk ozanı” 020b/395, 023a/474
ʿā.- ı şeydāya 015b/275
naẓar- ı ʿā+a 003b/57

āşinā bildik, tanıdık [FAR]

ā. 003a/39
ā. ġarībolmaz 003a/39
luṭf-ı ā.+ dan 003b/51

āşināl̤ık̤ birbirini bilme, tanıma, tanışıklık [Tr]
a.+ lık̤ idemez 022b/462

āşiyāne mesken, ev, kuş yuvası [FAR]
ā.+ dir 025a/491

ʿaşk̤ aşırı sevgi ve bağlılık duygusu, sevi, sevda, amor [AR]
ʿa. 003b/56, 004b/84, 010b/163, 026b/531, , 028a/566, 029a/601, 036a/807, dipnot38
ʿa. olsun 029b/613
ʿa.+ a 014b/260
ʿa.+ dan 036a/807
ʿa.+ ı 041a/887
ʿa.+ ıla 019a/358
ʿa.- ıŋ 013b/226, 033b/739
ʿa.+ ıŋ 013b/232
ʿa.+ ına 018b/356, 029b/611
ʿa.+ ıŋa 002b/16, 014b/259
ʿa.+ la 017b/321, 017b/322
ʿa.- ı ḥaḳīḳi 034a/752
defter-i ʿā.+ a 018b/343
destān-ı ʿa.+ ı 041a/886
hicr-i ʿa.+ ı 023a/469
hicrān-ı ʿa.+ ı 041a/886
mekteb-i ʿa. 016a/285
mey-i ʿā. 017a/311
miḫnetzede-i ʿ.+ ıŋa 030a/636
nūr-ı ʿa.+ ına 010a/145
pīr-i meyperverde-i ʿa.+ a 029b/613
rāh-ı ʿa.+ a 018b/343

āşiḳār açık, apaçık, belli, meydanda [FAR]
ā. 024b/482

aşun - birbirine sürtünerek incelmek [Tr]
a.- ur 018b/349

at - bir cismi bir yöne doğru fırlatmak [Tr]
a.- ar 007a/137, 020a/378
a.- dıŋ 017a/312

at atgillerden, binme, yük çekme, taşıma vb. hizmetlerde kullanılan, tek tırnaklı hayvan, beygir, düldül [Tr]

a.+ ıŋ 032b/696
a.+ ına dipnot39

ʿaṭā bağışlama, bahşiş [AR]
ʿa.+ dur 019b/368

āteş yanıcı cisimlerin tutuşmasıyla beliren ısı ve ışık, od, nâr [FAR]
a.+ de 017b/329
ā.+ din 041a/888
ā.+ e 036a/815
ā.+ i 030a/634, 034a/754
ā.+ lere 006b/131, 018a/339
ā.+ mi 036a/810
a.- i sūzān 018a/333
ā.- i Yezdān 026b/530
firaḳ-ı ā. 018a/333
gūy-ı ā.+ iŋ 026a/511

ʿaṭf eğme, meylettirme, bağlam [AR]
ʿa.- ı nigāh itse 027a/551

āvāre işsiz güçsüz, başıboş, aylak [FAR]
ādem-i ā. 025a/490

āvāz yüksek ses, nara, avaze [FAR]
ā. 040b/881
ā.+ ıdır 026b/526
bülend-i ā. 017a/312

āvāze yüksek ses, nara, avaz [FAR]
ā.+ lerin 035b/791
ā.+ sini 035a/784

avcu avcı, avı kendine iş edinen kimse [Tr]
a.+ lar 011b/188

ʿavret insanın gösterilmesi ayıp olan yeri, kadın [AR]
ʿa. 033b/731

ay dünyanın uydusu olan gök cismi, kamer, mah, meh [Tr]
a. 005b/109
a.+ da “Yılın on iki bölümünden her biri, mah, meh” 038b/848
a.+ ları “Yılın on iki bölümünden her biri, mah, meh” 022a/440
a.- dan ni’m-i ġufrānı 038a/840

āyā şaşırma, sorma, ümit ve istek ifâde eder, acaba [FAR]

ā. 036b/819

aʿyān belli, açık, meydanda [AR]
seyyāre-i ʿa. 025b/501
a. 041a/887

ayaḳ bacakların bilekten aşağıda bulunan ve yere basan bölümü [Tr]
a. 016b/305, 022a/448, 034a/745
a.+ ı 022a/449
a.+ ım 021a/417
a.+ ıŋ 019a/361
a.+ ına 006b/133
a.+ la 024b/485

ʿayb utanılacak hâl ve davranış [AR]
ʿa. itmesün 006a/123
ʿa.+ mıdır 012b/211
ʿa. olur 028b/592

āyāt ayetler [AR]
ā.- ı ḳurʾānı 040a/875

ayır - birbirinden uzaklaştırmak [Tr]
a.- dı 034b/762
a.- masun 007a/134
a.- up 018b/348

ayıḳ sarhoşluğu veya baygınlığı geçmiş olan [Tr]
a. 033b/739
a. olanlar 014a/243

āyin dinî tören, ritüel [FAR]
ā.+ i 034a/745

āyīne bk. ayna [FAR]
ā.+ si 031a/660
ā.+ sinden 034b/762
ā.- yi devrān 018a/332

ʿayn göz [AR]
ʿa. 026b/533, 026b/534
ʿa.-ı aʿdāʿ 004b/79
ʿa.- ı pürfettān 005a/96
ʿa.+ ıma 011a/168

ayna ışığı yansıtan, varlıkların görüntüsünü veren, cilalı ve sırlı cam, gözgü, mirat [FAR]
a.+ nuŋ 022a/444

aynalı aynası olan, bulunan [Tr]
a. 021a/422

ayrı başka, başka türlü [Tr]
a. 012a/198, 024b/488

ayrıca ayrı olarak, başkaca [Tr]
a. 028b/590

ayrıl - bir yerden, bir kimseden, bir şeyden uzaklaşmak [Tr]
a.- an 006a/123
a.- ıp 014a/234
a.- mamaġı 036a/816
a.- maḳ 002b/15

ayrılıḳ birinden uzak düşme, firak, firkat [Tr]
a. 011a/168, 018b/351, 018b/352, 018b/353, 018b/354
ḫayāl-i a. 018b/354

ayt - söylemek [Tr]
a.- ur 012a/191

ʿayyāş içkiye düşkün, içkici, içici, keş, küplü, bekr [AR]
ʿa. 036a/817

az nicelik, nitelik, güç, süre, sayı bakımından eksik, çok karşıtı [Tr]
a. 003a/Ek, 016a/285, 020b/389, 020b/390, 020b/392, 020b/394, 020b/396, 027b/554

az- taşkınlıkta ileri gitmek [Tr]
a.-madıkça 003a/Ek

aʿżā üyeler [AR]
a.- yı meclis-i ḫālini 040a/869

āzād serbest bırakma, serbestlik [FAR]
ā. 034a/752, 036a/818

āzāde hür, serbest [FAR]
ā. 033a/721

aʿẓam en büyük [AR]
ʿarş-ı a. 019a/358

ʿazīz yüce, kıymetli, değerli, mukaddes, muazzez [AR]
şāh-ı ʿa.- i dil-i güşā 012b/201

ʿazm bir işi yapmaya kesin karar verme, bir şeyi yapmak husûsunda büyük bir kararlılıkla gayret gösterme [AR]
ʿa. 033b/734
dūn-ı ʿa.- ı seyr-i gülistān itdim 016a/290

ʿAzrāʾīl dört büyük melekten, Allah'ın emriyle insanların canını almakla görevlendirilmiş olanı, ölüm meleği [AR]
ʿA. 016b/298
ʿA.+ e 011a/172

ʿAzrāil bk. ʿAzrāʾīl [AR]
ġam-ı ʿ.+ e 034a/751

B

bāb kapı [AR]
b.-ı kereminden dipnot6
b.- ı Ḥaḳḳa 036a/809
b.- ı viṣāliŋde 015b/283
b.+ ıŋ 034a/747
b.- ı luṭfıdır 039a/859
b. ābü's-selāmıŋ 002b/22
muʿtaşım-ı b.- ı rıżāyız 033a/725

baçavra paçavra, eskimiş bez veya kumaş parçası, çaput [RUM]
b. 017a/312

bād rüzgâr, yel, hava [FAR]
b. 015b/274, 034a/754
b.- ı fenāya 013b/226
b.- ı naḥsdan 015b/274
b.- ı ṣabā 006b/124
b.- ı ṣabāh 013a/214
b.- ı ṣabāyı 018a/338

bāde şarap, içki, mey [FAR]
b. 010b/163, 029b/618
b.+ si 029b/613
b.+ yi 028a/571, 029b/608
b.- yi mestāne 014a/243
b.- yi ṣaḥbā 005a/97

bādī sebep olan şey, sebep [AR]
b.- i ziyāndır 029b/609

bāġ bahçe, yeşillik, ağaçlık ve çiçeklik yer, bostan [FAR]
b. 022b/454
b.+ a 037b/826, 037b/829
b.+ da 010b/161, 012b/210, 014b/254
b.+ ı 022b/455
b.+ ına 021b/434, 030b/646
b.+ ında 010b/154
b.+ ından 013a/214
b.+ ını 004a/68, 004a/76
b.- ı ʿirfānıŋ 038a/837
b.- ı maʿārifde 023a/472
b. olmaz 003b/48
gülşen-i b.+ a 038a/837
gūşe-yi b.- a 010b/157

bāġbān bağ bekçisi, bahçıvan [FAR]
b. 022b/454
b. idim 010b/159

baġçe bahçe; sebze, meyve, çiçek veya ağaç yetiştirilen yer [FAR]
b. 020a/387
b.+ de 011a/170
b.+ lerde 020a/388
b.+ si 019a/357
b.+ ye 020a/384, 022a/444

Baġdād Irak'ın başkenti ve en büyük kenti [AR]
B. 033b/734

baġır göğüs [Tr]
b.+ ı 027b/554
b.+ ını 037b/830
b.+ um 012a/196

baġla - bir şeyi bir yere veya bir şeye tutturmak [Tr]
b.- dı 021a/417
b.- ma “bütün ilgisini bir yerde yoğunlaştırmak”034a/752
b.- r “yas tutmak” 014a/234
bel b.- ma “birisinin kendisine yardımcı olacağına inanmak, güvenmek” 031b/674
ṭaş b.- ladı dipnot43

bahāne bir şeyin asıl sebebi yerine ileri sürülen sözde sebep, gerçekle ilgisi olmayan sahte özür ve mâzeret [Tr]
b.+ dir 025a/497

bahār kış ile yaz arasında 21 Mart'tan 22 Haziran'a kadar süren mevsim, ilkbahar [FAR]
b. 022a/440, 029a/599
b.+ ıŋ 025a/493

baḥr deniz, deryâ [AR]
b. 025b/508
b.+ de 026b/528
b.+ dır 025b/508
b.+ ine 003a/36
b.- i ʿummānı 039b/865

baḫt Allah tarafından ezelde belirlendiği kabul edilen kısmet ve nasip, uygun tâlih, ikbal, şans [FAR]
b. 031b/673
b.+ımı 018b/342
b.- ı siyāhım 003a/41
b. -ı vājgūn dipnot42

bāḫuṣūṣ husûsiyle, bilhassa, özellikle [AR]
b. 020b/399

bā'iṣ sebep olan şey, sebep [AR]
b.- i cemāl 028b/592
b.- i ḫalḳ-ı semāvāt 019a/360

baḳ - bakışı bir şey üzerine çevirmek [Tr]
b. 015a/262, 020a/385
b.+ da 015a/264, 015a/266, 015a/268, 015a/269, 015a/270, 015a/271
b.- dım 022b/454
b.- ıŋ 017a/312
b.-ılmaz 031a/660
b.- ma 006b/130, 015a/265, 018a/340
b.- maḳ 016b/299
b.- sa 002a/4
b.- up 037b/830

bāk korku, kaygı, çekinme [FAR]
b. 026a/518

baḳış bakma işi [Tr]
b.+ da 014b/255
b.+ lar 014b/252, 014b/253, 021b/427

bāḳī ebedî, ölümsüz, kalımlı [AR]
b. 005b/107, 035b/794

b.+ dür 020b/398
b.+ ye 021b/436

bal bal arılarının bitki ve çiçeklerden topladıkları bal özünden yapıp kovanlarındaki petek gözlerine doldurdukları, rengi beyazdan esmere kadar değişen tatlı, koyu, sıvı madde. [Tr]
b.+ dan 022a/443
b.+ dır 011b/178

bālin yastık, kalın minder yastığı [FAR]
b.- i nāza 027a/540

balṭa ağacı kesme, yarma, yontma vb. işlerde kullanılan ağaç saplı, demir araç [Tr]
b. 003a/41

baŋa ben zamirinin yönelme durumu eki almış biçimi [Tr]
b. 002a/10, 003b/52, 003b/56, 004b/80, 006b/130, 006b/133, 014b/256, 017b/318, 020a/379, 020a/381, 020b/396, 037b/834, 039a/854

bārān yağmur [FAR]
b. 030b/646
b.- ı belādan 030b/641

barış - iki taraf, aralarındaki dargınlığı kaldırmak, uzlaşmak, anlaşmak [Tr]
b.- mam 006b/124, 006b/125, 006b/127, 006b/129, 006b/131

bāri hiç olmazsa, hiç değilse, o hâlde, öyleyse [FAR]
b. 033a/721

bārī "her şeyi takdir ettiği şekle uygun olarak yaratıp varlığa çıkaran, yaratan" anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)
ʿafv-ı b. 003a/35
b.- i ḫudā 012b/201

barḳ ev, mesken, âile anlamına gelen ev bark sözünde geçer [Tr]
tenẓīr-i b. eyler 040b/880

baş - vücudun ağırlığını verecek bir biçimde ayak tabanını bir yere veya bir şeyin üzerine koymak [Tr]
b.- şam 003a/41

başal soğan [AR]

b. 027a/542

baṣar görme, görme hassası [AR]
nūr-ı b. 017b/315

baṣīr gören [AR]
Ḫudāvend-i b.+ iz 035a/785

baṣīret kalp gözüyle görme, kalp gözüyle görerek bir şeyin gerçeğini kavrama, anlama, idrak etme [AR]
güncīde-i b. 027b/553

basṭ yayma, serme, döşeme, açma [AR]
b. idüp 020b/404

baş insan ve hayvanlarda beyin, göz, kulak, burun, ağız vb. organları kapsayan, vücudun üst veya önünde bulunan bölüm, kafa, ser [Tr]
b.+ a 006a/122
b.+ da 007a/135
b.+ dan 006b/131
b.+ ı 023a/469
b.+ ım alup 017b/323
b.+ ın 027b/561, 030b/641
b.+ ına 014a/237, 038a/836
b.+ ıŋ 013b/233, 034b/767
b.+ ıŋa 020a/386
b.+ ları 036a/811

bāşe bir çeşit küçük atmaca [FAR]
b.- i perrān 026b/523

başḳa bilinenden ayrı, değişik, farklı, özge [Tr]
b. 025b/507, 029a/595, 038b/846, 039a/855, 040b/882

başla - bir işe girişmek, harekete geçmek [Tr]
b.- dıġıŋ 033b/733
b.- ma 033b/733
b.- r 040b/880
b.- yasın 006a/113
b.- yup 020b/410

bāṭıl doğru ve sahih olmayan, gerçekle ilgisi bulunmayan (şey) [AR]
b. 029a/597, 031a/664

baṭn soy, nesil, kuşak [AR]
b.-ı pākine dipnot43

bay zengin [Tr]
b. 032a/695, 038b/851, 039b/860
b.+a 003a/Ek

bayḳuş başında, kulak yerinde iki sorgucu bulunan, yırtıcı gece kuşlarının genel adı [Tr]
b.+ lar 037b/829
b.+ uŋ 014a/236, 021b/438

bayraḳ bir milletin, belli bir topluluğun veya bir kuruluşun simgesi olarak kullanılan, renk ve biçimle özelleştirilmiş, genellikle dikdörtgen biçiminde kumaş, sancak [Tr]
b.+ ı 034a/754

bāz doğan denen yırtıcı kuş, şahbaz [FAR]
b. 026b/523, 030b/640

bāzār çarşı, alışveriş yeri [FAR]
b. 007a/136

baʿżı birtakım, kimi [AR]
b. 031a/661, 035a/776

bāzīce oyuncak [FAR]
b.+ de 033a/715

be Arap alfabesinni ikinci harfi [AR]
b. 005b/103

beçe Osmanlılar'da erkek esirlerden acemi oğlanlar sınıfına alınmayanlara verilen isim [FAR]
b.+ lerin 025a/491
b.+ yi 026a/522

bed kötü, fenâ, çirkin [FAR]
b. 032b/698, 20b/398

beden vücut, gövde [AR]
b. +e 003a/Ek

bedbaḫt tâlihi kötü olan, bahtsız, tâlihsiz (kimse) [FAR]
b. 038a/841

Bedehşān Afganistan'ın kuzeydoğusunun, Tacikistan'ın güneydoğusunun ve ve Çin'deki Taşkurgan ilçesinin bölümlerinden oluşan tarihi bir bölge
B.+ danmı 012b/211

bedel değer, fiyat, kıymet [AR]
b. 018a/331

beden canlı varlıkların maddi bölümü, vücut [AR]
ʿillet-i b. 027b/560

bedmāye kötü karakter [FAR]
b. 032b/699

beg bey [Tr]
b.+ e 039a/856
b.+ im 039a/856
b.+ li 004b/79
ʿAlī B.+ e 039a/856
ṣābit b. 039a/853

beġal kolun bedenle birleştiği omuzun altına rastlayan kısım, koltuk [FAR]
zīr-i b.+ de 031b/672

behā değer, fiyat, eder [FAR]
b.+ ya 013b/227

behcet güzellik, hüsn [AR]
b.- i gülistān 005a/98

behey çıkışma bildirmek için kullanılan bir söz
b. 024b/484

behreyāb hisse sahibi [FAR]
b. 027a/544

Behzād Îranlı meşhur bir ressamın ve minyatür sanatkârının ismi olup "ressam, nakkaş" mânâsında edebiyâtımıza geçmiş ve Behzat şeklinde erkek ismi olarak da kullanılmıştır [FAR]
B. 034a/750

bek pek, katı [Tr]
b. 015b/282
b.+ li 019a/363

bekle - bir iş oluncaya, biri gelinceye değin bir yerde kalmak, durmak [Tr]
b.- r 038a/840

bel insan bedeninde göğüsle karın, sırtla kalçalar arasında daralmış bölüm [Tr]
b. 031b/674

b.+ i 021a/422
b. bağlama- 31b/674 “birisinin kendisine yardımcı olacağına inanmak, güvenmek”

belā içinden çıkılması güç, sakıncalı durum [AR]
b. 003a/Ek, 004b/77, 028b/584
b.+ dır 006a/122, 036a/808
b.+ dur 011a/176
b.+ sına 002b/31
b.+ yız 033a/719
bārān-ı b.+ dan 030b/641
çāh-ı b. 027b/559
dām-ı b.+ ya 013b/231
deşt-i b.+ da 035a/786

belde ilçeden küçük, belediye ile yönetilen yer [AR]
b.+ de 028b/592

Belḫ Afganistan'ın kuzeyinde yer alan eski bir yerleşim yeri [FAR]
B. 021b/429

belīġ etkili, güzel ve yerinde söylenmiş (söz) [Tr]
naẓm-ı b.+ ı 023a/474
şāʿir-i b. 027a/546

beliyye belâ, dert, keder, eziyet, sıkıntı [AR]
b.- i idbāra 028a/578

belki olabilir, olabilir ki, bir ihtimâle göre, muhtemelen [AR]
b. 007a/135, 010a/151

ben teklik birinci kişiyi gösteren söz [Tr]
b. 002a/10, 002b/19, 002b/29, 004b/86, 005b/110, 006b/125, 006b/127, 006b/129, 010a/143, 010a/148, 010b/159, 011a/172, 011a/173, 011b/183, 014b/260, 017b/327, 017b/330, 018a/336, 022a/452, 023a/480, 029b/615, 031a/661, 032a/692, 036b/822, 040a/869, 040a/871, 040b/881
b.+ de 013b/223, 020a/385, 022a/441
b.+ den 006b/130, 007a/134, 012a/198, 023a/475
b.+ i 002b/18, 004b/83, 005b/107, 006a/118, 006b/132, 007a/134, 010a/142, 011a/165, 011a/166, 011a/168, 011a/170011a/172, 012a/191, 012a/199, 013b/226, 013b/227, 013b/229, 013b/231, 013b/233, 015b/280, 016a/286, 017b/316, 017b/317, 017b/319, 017b/320, 017b/323, 017b/325, 017b/326, 018a/333, 018a/335, 018b/342, 020b/393, 020b/396, 021a/425, 024b/484, 040a/871
b.+ im 003a/41, 005b/104, 006b/127, 006b/128, 011a/168, 012a/195, 012a/199, 016a/287, 017b/328, 018a/332, 022b/461, 022b/465

b.+ imle 034a/757

beŋ deri üzerindeki kahverengi veya siyah renkli küçük lekelere, kabartılara verilen isim, benek [Tr]
b.+ler 010a/152

benām parmak ucu [AR]
b. it 033b/728

bend bağ, yular, bağlama [FAR]
b. idüp 013b/230

bende kul, köle [FAR]
b.+ ŋe 014a/246
b.+ ye 003b/52, 018a/334

benek herhangi bir şey üzerindeki ufak leke, nokta, puan [Tr]
b. 005b/109

benī oğullar [AR]
b. dipnot46

benlik kendi kişiliğine önem verme, kişiliğini üstün görme, kibir, gurur [Tr]
b.+den 015a/270

beŋze - iki kişi veya nesne arasında birbirini andıracak kadar ortak nitelikler bulunmak, andırmak [Tr]
b.- r 004a/75, 029b/616, 030b/645, 037b/835

berāber birlikte, bir arada [FAR]
b. 032a/695, 033b/737
b.+ mi 035b/797

berdār asılmış, salb edilmiş [FAR]
b. 002a/3

berr doğru sözlü, hayır işleyen kimse [AR]
b. 038b/851
ḫāʾce-yi dānā-yı b. 020b/399

ber-ṭaraf bir yana atılan [FAR+AR]
b. 040a/870

ber-vech olduğu gibi, olarak [FAR]
b. 028b/590
b.- i iştirāk 026a/515

besle - yiyecek ve içeceğini sağlamak [Tr]
b.- yüp 029a/604

beş dörtten sonra gelen sayının adı [Tr]
b. 040b/882
b.+ den 040a/871

beşer insanoğlu, insan [AR]
b.+ e 040b/878
ebnā-yı b.+ de 030a/625
efrād-ı b. 038a/840
gerden-i b. 027b/558
ṭab-ı b.+de 030b/645

beşkir peşkir, genellikle pamuk ipliğinden dokunmuş ince havlu [FAR]
b. 004b/90

bevvāl çok, sıksık işeyen [AR]
b.- i çeh-i zemzemi 033b/728

beyān bildirme [AR]
b. 029a/597
b. iden 026a/516
b. ider 028b/590

beyāż ak, kara, siyah karşıtı [AR]
b. 011b/188, 016b/298, 020a/388
b.+ ım 005b/104

beyāz bk. beyāż [AR]
b. 005b/103

beyhūde yararsız, anlamsız [FAR]
b. 003b/61, 006b/124, 006b/126

beyt anlam bakımından birbirine bağlı iki dizeden oluşmuş şiir parçası [AR]
b. "ev" 003a/37
b.+ i 033b/736
b.- i dilini "ev" 033b/740
b.- i ḫudānuŋ "ev" 003b/61
müdīr-i b. "ev" 039b/866

beytullah "Allah'ın evi", Kabe [AR]
b. 002a/2

bezm içkili, eğlenceli meclis, dernek [FAR]
b.- i ʿaşḳın 018b/345

b.- i dilārāya 015b/272
b.- i temennāya 015b/275
maḳbul-i b.- i ṣoḥbet olur 027a/545
fürūz-ı b. 027a/541

bıraḳ/ġ -elde bulunan bir şeyi tutmaz olmak [Tr]
b.- dı “uğraşmaz olmak, artık uğraşmamak”034a/745
b.- ma “kötü bir durumda terk etmek” 035a/780
b.- up 034b/768
b.- ur “uğraşmaz olmak, artık uğraşmamak” 005b/108, “uğraşmaz olmak, artık uğraşmamak” 013a/219, “kötü bir durumda terk etmek” 031a/652
b.- urmı “bir alışkanlıktan veya bir işten vazgeçmek” 035b/798, 036a/816

bī-baḫt bahtsız, talihsiz [FAR]
b. olanın 030b/646

bī-bedel değeri, fiyatı olmayan [AR]
b.+im 023b/480

bī-cünḥa kabahati olamayan
b. 026a/522

bī-cürm suçsuz [AR]
b. 026a/521

bī-çāre çaresiz, zavallı [FAR]
b. 010a/142, 024b/482
b. ʿİzzetī 010b/164
b.+ nüŋ 002a/2

bī-dād zalim [FAR]
b. 034a/755

bī-dār uyanık, uyumayan, uykusuz [FAR]
b.+ dır 016a/295

bidʿat sonradan türeyen şey, yeni âdet [AR]
b.+ le 002a/ 6

bī-dester kunduz [FAR]
b.+ in 026b/527

bī-gāne yabancı, aşina olmayan [FAR]
b.+ lere 030a/636

bī-ḥadd hadsiz, sınırsız [FAR]
b. 019a/365

biḥaḳḳın hakkıyla, tam mânâsıyla [AR]
b.+ ın 040a/870

bi-ḥār denizler [AR]
māhī-i b. 026b/524

bī-hīle hilesiz, doğru [AR]
b. 035b/801

bī-hūş şaşkın, bi-hoş [FAR]
b. 012a/199

bī-ḥużūr huzursuz, rahatsız [FAR]
b. 027a/551, 029a/602

bī-intihā sonsuz, nihayetsiz [FAR]
b.+ dır 19a/367

bī-ḳarār kararsız, rahatsız [FAR]
b. 029a/602

bī-kerān sınırsız, sonsuz [FAR]
b. 025b/508

bil - bir şeyi anlamış veya öğrenmiş bulunmak [Tr]
b. 003b/51, 006b/126, 015b/272, 032a/686, 033b/733
b.- me 022b/463
b.- medim 014b/258
b.-mek 003a/Ek
b.- mem 005b/105, 010a/147, 012b/205, 027b/555, 030a/625, 033a/715
b. -memki 010a/149
b.- mez 002a/13, 006a/117, 010b/161, 020a/384, 021b/435, 034a/743
b.- mez idik 032b/705
b.- mezmisin 010b/155
b.- seler 022a/446
b.- üŋ 002a/1
b.- üp 026b/537
b.- ür 013a/216, 013a/217, 028b/593, 033b/739, 034a/757
b.- ürdi 013a/212
b.- ürem 006b/124
b.- üriz 036a/813
b.- ürken 033a/717
b.- ürsin 010b/161
b.- ürsiŋ 011b/185

bilād memleketler, şehirleri kasabalar [AR]
b. 026b/531
b.+ lar 020b/403

bi'l-cümle bütün, hep [AR]
b. 016b/304

bildir -herhangi bir şeyi haber vermek [Tr]
b.- di 016b/306

bi'l-farż diyelim ki, tutalım ki [AR]
b. 031a/657

bilin - bilme işine konu olmak, anlaşılmak, öğrenilmek [Tr]
b.- irmi 035a/779
b.- medi 014b/257

billāh Allah için [AR]
b. 018a/336, 038a/840, 039a/853, 040b/881

bī-lüzūm gereksiz, lüzumsuz [AR]
emel-i ḫāṣ-ı b. 028b/587

bī-mār hasta, sayrı [FAR]
b. 027a/538
zār-ı dil-i b.+ dur 016a/288

bī-māye yoksul, güçsüz, mayası kötü [FAR]
b.+ yi 035b/793

bī-murād isteğine ulaşmamış [AR]
b. 014a/246

biŋ dokuz yüz doksan dokuzdan sonra gelen sayının adı [Tr]
b. 002b/14, 004b/85, 006a/115, 006b/133, 010a/150, 016b/305, 020b/394, 025b/501, 025b/504, 025b/505, 026b/532, 029b/622, 030a/627, 030b/649, 031a/659, 033a/723, 034b/766
b.+ de 032a/684
seksān b. 021b/433

binā yapı, ev, yapma [AR]
b. olmuş 004b/77
b.+ ya 024b/487
ḳubbe-yi b.+ ya 015a/271

bī-naṣīb nasipsiz, talihsiz [FAR]

b. 027a/544

bī-nevā nasipsiz, çaresiz, zavallı [FAR]
b.+ lardan 004b/91

bī-nihāya bî-nihaye, nihayetsiz, sonsuz [FAR]
ecrām-ı b. 025b/500

bī-peder babasız [FAR]
ʿİsī-i b. 027b/561

bir sayıların ilki, tek [Tr]
b. 002a/1, 002a/4, 002a/5, 002b/19, 002b/25, 002b/31, 003a/44, 003a/45, 003b/48, 003b/49, 003b/55, 003b/58, 003b/60, 004a/66, 004a/71, 004b/81, 004b/85, 004b/86, 005a/93, 005a/95, 005a/96, 005a/97, 005a/98, 005a/99, 005b/103, 005b/109, 006a/117, 006a/119, 006a/120, 006b/128, 006b/132, 006b/133, 007a/135, 010a/148, 010a/150, 010b/154, 010b/159, 010b/163, 011b/179, 011b/180, 011b/181, 012a/197, 013a/215, 013b/225, 013b/227, 013b/230, 013b/231, 013b/232, 014a/246, 014b/255, 015b/272, 015b/273, 015b/275, 015b/276, 015b/279, 016a/289, 016a/292, 016b/305, 017b/317, 017b/323, 017b/326, 017b/327, 018a/331, 018a/332, 018a/333, 018a/334, 018b/346, 018b/348, 018b/351, 019b/375, 020a/378, 020a/381, 020b/389, 020b/398, 021a/416, 021a/422, 021b/432, 021b/439, 022b/459, 022b/464, 023a/467, 023a/468, 024b/482, 024b/483, 024b/488, 025a/489, 025a/490, 025a/492, 025a/493, 025a/494, 025a/495, 025a/498, 025b/505, 025b/507, 025b/508, 026a/510, 026a/511, 026a/518, 026a/520, 026b/531, 026b/534, 026b/535, 026b/537, 027a/540, 027a/547, 027b/554, 027b/556, 028b/587, 028b/591, 028b/592, 029a/594, 029a/602, 029a/603, 029a/604, 029a/605, 029b/610, 029b/619, 029b/620, 030a/624, 030a/626, 030b/641, 030b/646, 030b/648, 031a/653, 031a/666, 031b/673, 031b/674, 031b/675, 031b/679, 031b/680, 032a/682, 032a/684, 032a/691, 032a/693, 033a/716, 033a/721, 033a/723, 033b/727, 033b/729, 033b/730, 033b/733, 033b/737, 033b/741, 034a/753, 034a/754, 034a/756, 034b/760, 035a/774, 035a/787, 035b/793, 035b/794, 036a/803, 036a/805, 036a/807, 036a/816, 036b/819, 036b/823, 037b/834, 037b/835, 038a/838, 038b/846, 039a/852, 039a/854, 039b/862, 039b/864, 039b/866, 040a/871, 040b/878, 040b/880, 040b/881, 041a/888, 041a/889

b.+ dir 031b/679
b.+ er 034a/751
b.+ i 003b/60, 021b/435, 040a/869

bir bir birer birer [Tr]
b. 006a/112

birbiri karşılıklı olarak bir diğeri [Tr]
b.+ n 015a/263
b.+ ni 010a/146

bir düziye devamlı olarak, durmadan, fâsılasız
b. 033b/727

biri bilinmeyen bir kimse [Tr]
b. 029a/595
b.+ n 014a/240
b.+ ŋ 012a/193
b.+si 034a/751

birḳaç çok olmayan, az sayıda, az [Tr]
b. 031a/666, 032b/703

birlik tek, bir olma durumu, vahdaniyet [Tr]
b.+in 016b/306

birūn dışarı, dış, harici [FAR]
b.+ ı 035b/796
b.- ı vehm 026a/518

bī-sādıḳ sadık olmayan, sadakatsiz [FAR]
b.+ a 026a/522

bisāṭ kilimi minder, döşeme [AR]
dilsir-i b.- ı niʿamıŋ 030a/633

bister yatak, döşek [FAR]
b. 027a/543

bīşter daha fazla, daha çok [FAR]
derd-i b. 028a/566

bit - bitki, tüy, saç vb. şeyler çıkıp yetişmek [Tr]
b.- di 014b/254
b.- se “güçsüz kalmak, çok zayıflamak” 004a/71

bī-teklīf teklifsiz [FAR]
b.- teklīf ḳabudan 002a/4

bī-vefā vefasız, hayırsız, dönek [FAR]
b. 041a/884
b.+ dır 015a/267
b.+ sından 004a/73, 007a/139

bī-vesīle sebepsiz, bahanesiz [FAR]
b. 026a/521

bī-vuḳūf durmayan [FAR]
b. 025b/503

biz çokluk birinci kişiyi gösteren söz [Tr]
b. 015b/284, 017a/310, 019a/365, 033a/716, 033a/722, 035a/784, 035b/790, 035b/791
b.+ den 033b/726
b.+ e 002b/17, 003a/44, 015b/283, 016b/306, 019a/366, 023a/481, 024b/484, 029b/617, 033a/717, 033b/726, 033b/738, 036a/804, 036a/805, 039b/866
b.+ i 033a/718, 035a/780, 19a/367
b.+ im 006a/115, 017a/310, 019b/368, 036a/813, 19a/367
b.+ ler 033a/715, 033a/725
b.+ lere 013b/228, 022b/456
b.+ leri 033a/716, 033a/722, 035b/790

bizẕāt aracısız, kendisi olarak [AR]
b. 019a/357

Bosnā Kuzey, batı ve güneyden Hırvatistan; doğudan Sırbistan; yine güneyden Karadağ ile çevrili olup Adriyatik Denizi'ne Neum şehrinin bulunduğu yerde yalnızca 20 km'lik (limanı olmayan) bir kıyısı bulun bölge
B.+ yı 021b/426

boş içinde, üstünde hiç kimse veya hiçbir şey bulunmayan, dolu karşıtı [Tr]
b. 004a/68

boy bir şeyin tabanı ile en yüksek noktası arasındaki uzaklık [Tr]
b.+ ı 011b/179
b.+ nı 010b/155
b.+ uŋ 005a/93, 020b/393
b.+ uŋa 020b/394

boyan - boyama işi yapılmak [Tr]
b.- dı 023a/478

boylı uzun boya sahip olma durumu [Tr]
b. 012a/199

boyun gövdenin başla omuz arasında kalan bölgesi [Tr]
b.+ ıma 011a/167, 011b/180
b.+ ın egmiş 037b/834

boz - dokunmak, zarar vermek [Tr]
b.- muşlar 037b/828

bozul - iyi ve değerli niteliğini yitirmek [Tr]

b.- muş 037b/827

böyle bunun gibi, buna benzer [Tr]
b. 002a/5, 003a/44, 004b/78, 006a/115, 006a/123, 010a/148, 013a/218, 013a/219, 013a/221, 013b/223, 013b/225, 013b/228, 013b/230, 023a/480, 029b/622, 031a/656

bu en yakında bulunan bir varlığı veya biraz önce anılan bir şeyi işaret yolu ile belirtmek için kullanılan bir söz [Tr]
b. 002a/6, 002b/19, 002b/20, 002b/21, 002b/23, 002b/24, 003a/41, 003a/Ek, 003b/48, 003b/52, 004b/77, 004b/86, 004b/87, 004b/90, 005b/105, 005b/110, 006a/117, 007a/135, 010a/144, 010a/147, 010a/149, 010a/151, 010a/153, 010b/154, 010b/161, 011a/174, 012b/202, 013a/219, 013a/221, 013b/225, 014a/247, 014b/252, 015a/267, 015a/270, 015b/272, 016a/287, 016b/297, 017a/314, 018a/331, 018b/342, 018b/345, 019a/362, 019b/375, 020b/415, 021a/417, 021a/420, 021b/427, 021b/436, 021b/439, 022b/455, 024b/482, 025a/489, 025a/495, 025a/496, 025b/500, 026a/516, 026b/528, 027a/549, 027a/550, 027b/553, 027b/556, 028a/568, 028a/577, 028b/591, 028b/592, 029a/606, 029b/615, 029b/619, 030a/625, 030a/628, 030a/632, 030b/638, 030b/639, 030b/648, 030b/649, 030b/651, 031a/661, 031a/666, 031b/671, 032a/689, 032a/691, 032b/705, 033a/715, 033b/736, 033b/741, 034a/747, 034a/749, 034b/761, 034b/771, 035a/777, 035a/780, 035b/792, 035b/800, 036b/824, 037b/833, 038a/836, 038a/840, 038a/841, 038a/842, 038b/844, 038b/845, 038b/848, 039a/852, 039a/853, 039a/857, 040a/872, 040a/874, 040a/875, 040b/883, 041a/888, 041a/889, dipnot11
b.+ dur 007a/134, 023a/474, 026b/537, 029b/621, 031b/668
b.+ nca 014b/259, 027b/554
b.+ nda 021a/425, 026a/517, 026b/532
b.+ nı 006b/126
b.+ nlar 034a/752, 039a/859, 039b/860
b.+ nlara 005b/101, 039b/862
b.+ nlarıŋ 039a/859, 039b/860, 039b/861
b.+ nuŋ 002b/22
b.+ ŋa 011b/185, 016b/303

bucaḳ kenar, köşe yer [Tr]
b.+ ında 004b/83

budalā zekâca geri olan (kimse), alık [AR]
b.+ yız 033a/716

bugün içinde bulunulan gün [Tr]
b. 003a/Ek, 004b/87, 005b/101, 007a/135, 012b/208, 016b/301, 020b/389, 040b/882

Buḫārā Orta Asya'nın en eski yerleşim bölgelerinden olan ve günümüzde Özbekistan sınırları içinde bulunan tarihî şehir

B. 012b/207
B.+ yı 021b/429

bul - arayarak veya aramadan bir şeyle, bir kimse ile karşılaşmak [Tr]
b.- amaz 022b/462
b.- amazsıŋ 032a/684
b.- asın 006a/112
b.- dı 033b/741
b.- dılar 004a/74
b.- dum 020a/387, 022b/463
b.- maġa 016b/301
b.- madı 034b/763
b.- mayup 017b/327
b.- sam 022a/442
b.- sın 002b/17
b.- un 035b/800
b.- unan 034a/748
b.- unmaz 004b/84, 006a/120
b.- up 023a/481
b.- ur 003a/35, 025b/503, 026a/517, 034a/746
dermān b.- madım 011a/171
ṣafā b.- duḳ dipnot11
vücūd b.- madadır 025a/497

bulūġ erginlik [AR]
daʿvā-ı b. eyliyoruz 035a/783

bulun - bulma işine konu olmak [Tr]
b.- maz 012a/193, 020b/393, 039a/854, 040b/882
b.- ur 003a/44, 005b/110, 012a/194, 031a/659
b.- urmı 036b/819
b.- ursa 033a/718
çāre b.- maz 004a/65
nādir b.- ur 003b/62

bunca epey çok, bu denli [Tr]
b. 015a/262

bura bu yer [Tr]
b.+ da 017b/317
b.+ rda 017b/326

burç kale duvarlarından daha yüksek, yuvarlak, dört köşe veya çok köşeli kale çıkıntısı [Tr]
b.+ una 039b/867
b.+ uŋ 019b/373

būse öpücük [FAR]
b. 010a/150, 021b/432
b.+ lerle 041a/887

būse-gāh öpülecek yer [FAR]
b.- ı enbiyādır 002b/24

būy koku [FAR]
b.- ı vefā 030b/645

buyur- bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını kesin olarak söylemek, emretmek [Tr]
b. 035a/780

buz donarak katı duruma gelmiş su [Tr]
b. olur 003a/41

bük - sertçe çevirmek, kıvırmak [Tr]
b.- düŋ 014b/255

bükül - eğilmek [Tr]
b.- müş 002b/27

bülbül karatavukgillerden, sesinin güzelliği ile tanınmış olan ötücü kuş (Luscinia megarhynchos) [FAR]
b. 012a/195, 014a/237, 020a/385, 022b/455, 037b/826, 037b/830, 037b/835
b.+ dür 011b/177
b.+ e 035a/775, 037b/832
b.+ i 026b/526, 037b/829
b.+ ler 021b/438, 036a/815
b.+ lere 028a/576
b.+ üm 002b/31
mānend-i b. 038a/839
ḫāṭīb-i b. 040b/881

bülend yüksek, yüce [FAR]
b.- i āvāz 017a/312
ḳadr-i b. 035b/788ʿinde'lurefā
b. ider dipnot42

büride-ser başı kesik [Tr]
b. oldı 028a/565

büsbütün iyiden iyiye, iyice, tamamen, tamamıyla, temelli [Tr]

b. 002a/6, 014a/238, 17b/324, 038b/846

büsküllü püsküllü, püskülü olan, püskül takılmış olan [Tr]
b. 021a/418

büt put, güzel [FAR]
b.+ lerle 026b/531

bütün eksiksiz, tam [Tr]
b. 003b/55, 017a/314, 039b/861

büyük boyutları, benzerlerinden daha fazla olan (somut nesne), makro, küçük karşıtı [Tr]
b. 037b/833

büzil - büzülmek, korku, şaşkınlık, soğuk vb. etkenlerle bir kenara sinmek, bir kenara çekilmek [Tr]
b.- ür 021a/419

C

cādū cadı, büyücü [FAR]
c. 005a/96, 022b/459
fitne-i c. 005a/96

cāh itibar, makam [AR]
c. 036b/819
c.+ a 038b/845
ehl-i c.- ı ġarīb 003a/42

cāhil bilgisiz, bilimsiz, toy [AR]
c. 003a/46, 004b/80, 006a/112
c. +iŋ 003a/Ek
c.+ üŋ 002a/13
c. olaydı 013a/217
c. olur 027b/555

cām sırça, cam, bardak, kadeh [FAR]
c. 029b/610, 034b/762
c.+dan 036a/816
c.+ lar 022a/449
c.- ı ecelden 016b/297
c.- ı hevesgūş 023a/470
c.- ı pürzemzem 005a/97
c.- ı ṣafādan 036a/805
c.- i ṣaḥbāsın 019b/370

iʿmāl-i c. 028a/571

cāme elbise, çamaşır [FAR]
c.- i faḳrı 035b/789

cāmiʿ içinde namaz kılınan ibadet yeri [AR]
c.+ de 040b/882
c.- i Ḳurʾān 027b/564, 034b/767
c.- i küberānıŋ 040a/873

cān insan ve hayvanlarda yaşamayı sağlayan ve ölümle vücuttan ayrılan madde dışı varlık [FAR]
c. 003a/Ek, 025/506, 028b/582, 036a/807
c.+ a 006a/115, 010a/142, 020a/378, 023a/475, 032b/697
c.+ ā 010b/155
c.+ dan 014b/258
c.+ ı 014b/260, 23a/469, 038b/844
c.+ ım 002b/15, 011a/173, 011b/189, 012a/196, 017b/ 316, 021a/421
c.+ ıma 017b/318
c.+ ımda 023a/469
c.+ ımız 007a/134
c.+ ın 034a/746
c.+ ıŋ 006b/125
c.+ ın virmek 013b/225
c.+ lar 032b/697
c.+ um 007a/135
c.- ı dili 021a/417
āfet-i c.+ ım 023a/471
c. virür dipnot44
gurk-i c. 026a/520
māye-yi c.+ dır 029b/608
vīrānede c. 032a/695

canān bk. cānān [FAR]
c. 002b/16, 006b/133, 017b/316, 017b/319, 017b/320, 017b/323, 017b/325

cānān gönülden sevilen, gönül verilmiş olan kadın, sevgili [FAR]
c. 021b/434, 023a/469, 031a/656
c.+ a 010a/145
c.+ ıma 023a/475
c.+ ıŋ 010b/158
c.+ uŋ 002b/25
ruḫ-ı c. 023a/473
vech-i c.+ı 039b/861

cān-beleb canı dudağında, ruhunu teslim edecek hâlde [FAR]
c.+ iz 036a/806

cānib taraf, cihet, yön [AR]
c.+ dedir 004b/90

caḥīm cehennem, tamu [AR]
c.+ de 19a/367

cārī cereyan eden, akan, geçen, yürüyen [AR]
c. 026b/528, 027b/556

cāriye yabancı ülkelerden kaçırılıp özgürlükten yoksun bırakılan, alınıp satılabilen, her konuda efendisinin isteklerine bağlı bulunan genç kadın, hâlayık [AR]
c.+ den 029a/606

cāvidān daimî kalacak olan, sonrasız, ebedî [FAR]
feyż-i c. 025b/503

cāy yer [FAR]
c.+ ı 032b/703
c.- ı ġayāl 023a/473

cedd dede, büyük baba, ananın veya babanın babası [AR]
c.+ in 039a/859

cefā eziyet, incitme [AR]
c. 014a/240, 014b/258, 020a/381
c.+ dan 014a/247
c.+ lar 013b/224
c.+ yı 013a/216
c. etme 012a/195
c. gördi 034b/766
c. olmaġın 034a/745
saḫt-ı c.+ ya 014b/261

cefā-pīşe zâlim, gaddar [FAR]
şūḫ-ı c. 015b/279

cehd çalışmai çabalama [AR]
c.- i ferāvānı 039b/863

cehennem dinî inanışlara göre, dünyada günah işleyenlerin öldükten sonra ceza görecekleri yer, tamu [AR]
c. 016b/307
c.+ e 028a/569

cehl bilmezlik [AR]
c. 035a/776
c. ider 027a/544
c. ḳıldı 034b/765

celil büyük, ulu [AR]
c. 003a/36

cellād insanı kesen, asan kimse [AR]
ḥışm-ı c. 014a/247

cemʿ toplama, yığma [AR]
c. 020b/402
c. olsa 004a/65, 020b/413
c. olup 016b/303, 016b/304

Cemʿ cem, hükümdar, şah [AR]
c.+ e 026b/533
C.-devrān 034b/762

cemāʿat insan topluluğu [AR]
c.+ e 040b/877

cemād taş gibi cansız olan şey [AR]
c. 026b/529

cemāl yüz güzelliği [AR]
c. 026b/531
c.+ i 035b/794
c.+ iŋ 003b/48, 005a/98
c.+ iŋden 016a/290
c.+ üŋ 022a/444
bāʾiş̱-i c. 028b/592
iḳl̄im-i c.+ e 036b/823

cemʿiyyet bir olayı veya kişiyi kutlamak amacıyla bir araya gelen topluluk, dernek [AR]
c.+ i 020b/398, 032a/691

cenāb saygı, onur ve büyüklük anlamıyla kullanılan bir söz [AR]

c. 004a/75
c.- ı fevzīniŋnher 040a/873
c.- ı ḥākım 039b/865
c.- ı Ḥaydara 027b/564
c.- ı kibriyā 015a/266

c.- ı şeyḫiŋ 040b/876
C.- ı Yūsufa 027b/559
tażavvūḳ-ı girde-i ʿarş-ı c.- ı kibriyādur 002b/21

cenāze kefenlenip tabuta konmuş, gömülmeye hazırlanmış insan ölüsü [AR]
c.+ mi 022a/446

Cengīz Cengiz soyu [FAR]
C. 031b/677

cennāt cennetler, uçmaklar [AR]
dildāde-i c. 035a/784

cennet uçmak, bahçe [AR]
c. 005a/98
gülşen-i c. 005a/98

cesāret güç veya tehlikeli bir işe girişirken kişinin kendinde bulduğu güven [AR]
c.- i şerr 028a/573

cesime iri, büyük, kocaman [AR]
ẕerre-yi c.+ yi 026a/514

cevāb bir soruya, bir isteğe, bir söz, bir davranış veya yazıya verilen karşılık, yanıt [AR]
c. al 036b/824

cevāhir cevherler, elmaslar, kıymetli taşlar [AR]
fāżıl-ı c. 020b/407

cevāmiʿ ibadet yerleri, mescitler [AR]
c. 038a/839

cevherpāre mücevher parçası [AR+FAR]
c. 018b/344

cevr haksızlık, eza, cefa, eziyet [AR]
c. 013a/216, 013a/220, 020a/381
c.+ e 018a/331
c.+ i 010a/149, 039a/852
c.+ inʿitābın 018b/345
c.+ iŋe 033a/725
c.+ iŋle 032a/692
c.+ üŋle 014b/258
c. eyleme 011a/169

c. idenler 002b/17
c. iderseŋ 005b/101

cezā uygunsuz davranışlarda bulunanlara uygulanan üzüntü, sıkıntı, acı verici işlem veya yaptırım [AR]
c. 031b/676
ḳānūn-ı c. 032b/702
maḥkeme-i rūz-ı c.+ dan 030b/644

cezb kendine çekme, çekilme [AR]
c. itmede 039b/861

ciger-gāh ciğerin bulunduğu yer [FAR]
c.+ ıma 019b/375

cihān dünya, alem [FAR]
c. 003a/Ek, 004a/68, 004a/76, 016a/294, 020b/389, 025b/504, 027b/556, 029b/622
c.+ a 002a/6, 013a/218, 015a/262, 020b/391, 020b/406, 021b/433, 025b/505, 030b/642, 032a/689
c.+ da 002b/16, 005b/110, 005b/107, 006a/114, 020b/393, 027b/555, 029a/597
c.+ dan 025b/505
devlet-i c.+ dan 027a/544
c.+ ı 014b/249, 017b/329, 020a/387, 022b/463, 034b/765
c.+ ıŋ 004a/73, 007a/139, 031a/655
c.+ uŋ 015a/267
ḫelāḳ-ı c. 013b/230
muḳteżā-yı niẓām-ı c.+ mıdır 027b/555
ṣadr-ı c. 031a/657
Süleymān-ı c. 015a/263
şāh-ı c.+ sın 018a/337
umūr-ı c. 025a/493

cihān-bān cihanın, dünyanın bekçisi olan, Allah [FAR]
c. +ı 026a/513
sulṭān-ı c. 034b/764

cihāt taraflar, yönler [AR]
c.+ a 026a/516

cihet yan, yön, taraf[Tr]
c.+ de 038a/837

cinān cennetler, uçmaklar, bahçeler [AR]
ḥūr-ı c.+ dır 029b/612

cinnet delilik, çılgınlık [AR]
c.- i ʿunvānı 040b/883

cism beden, gövde, madde [AR]
c.+ de 025/506
c.+ i 029a/604, 031b/676, dipnot44
c.+ im 016a/288
c.+ imde 018b/351
c.- i Ḫalīle 029a/600
c.- i kesīfiŋ 030a/628
c.- i pākiŋ 019a/362

civān genç [FAR]
c. 014b/248
c.+ dır 029b/613
c.+ ı 024b/488
c.+ ıŋ 020b/390

cūyā arayıcı, arayan [FAR]
c.- yı rıżā ol 034b/759

cübbe sarıklı din adamlarıyla bazı yaşlı kimselerin giydikleri uzun üstlük[AR]
c. giyer 035b/799

cüdā ayrıi ayrı düşmüş, ayrılmış [FAR]
c. 016a/290, 034b/762
c.+ dır 036a/807
c.+ yız 033a/724
c. düşdi 027b/558
c. düşeli 018b/347
c. düşüp 018b/347

cühelā bilgisizler, bilmezler [AR]
d. 003a/33
mihr-i c.+ dan 035a/776
muḥaḳḳar-ı c. 027a/546
taḥakküm-i c. 027b/554

cümle bütün, hep, birikiş [AR]
c. 002b/19, 005b/106, 018b/355, 020b/409, 025a/496, 025a/498, 025b/503, 026b/531, 028a/568, 032b/710, 037b/826
menşeʾ-i c. 020b/397
c.+ den 004a/63
c.+ sini 034b/760
c.+ ye 002b/30, 019a/360, 039a/859
c.- i ḥayvāna 026a/512
c.- i vesīʿada 025b/504

cünūn delirme, çıldırma, delilik [AR]
c.+ a 029a/595
c.+ ı 029a/597

cür'a yudum, içim [AR]
c.- i helāk 026a/517

cürm suç [AR]
c.- i ḫaṭādır 019b/368

Ç

çaġ zaman dilimi, vakit [Tr]
ç.+ ı 022a/451

çaġır - birinin gelmesini kendisine yüksek sesle söylemek, seslenmek [Tr]
ç.- ır 021a/425, dipnot39

çaġla - su, köpürerek ve ses çıkararak coşkun bir biçimde akmak [Tr]
ç.- r 014a/235, 018b/349, 037b/831
ç.- yup 018a/339

çāh kuyu, çukur [FAR]
ç.- ı belā 027b/559

çāk yarık, yırtık [FAR]
ç. 026a/511
ç. +ıdır 002b/22
ç. ider 026a/522
ç. oldı 005b/106
ç. olunur 031b/681
ç. olur 026b/526

çaḳ - vurarak sokup yerleştirmek [Tr]
ç.- ıldı 002a/6

çāker kul, köle [FAR]
c.+ im 010a/143

çal - başkasının malını gizlice almak, hırsızlık etmek, aşırmak [Tr]
ç.- an 032b/703

çalın - çalma işine konu olmak [Tr]
ṣūr ç.- ur 016b/299

çalış- bir şeyi oluşturmak veya ortaya çıkarmak için emek harcamak [Tr]
ç. 035a/773, 036b/822

çāre bir sonuca varmak, ortadaki engelleri kaldırmak için tutulması gereken yol, çıkar yol, çözüm yolu [FAR]
ç. 004a/65, 017b/327
ç.+ mi 019b/376, 020a/379, 020a/382
ç.+ si 012a/194
ç.+ si olur 031b/680
ç. bulunmaz 004a/65

çarḫ çark, tekerlek, felek [FAR]
ç. 013b/231, 029b/615
ç.+ a 032a/692, 035a/784
ç.+ ıŋ 036a/810
ç. itdi 034b/762
ç.- ı çependāz 029b/615
ç.- ı felek 005b/109
iḳtiżā-yı ç. 025a/498

çat - üzücü, kızdırıcı veya şaşırtıcı olaylarla karşılaşmak [Tr]
ç.- ma 012a/191

çatal ucu kollara ayrılmış [Tr]
ç. 007a/137

çāvuş onbaşıdan sonra gelen erbaş [FAR]
ç. 016a/286

çayır üzerinde gür ot biten düz ve nemli yer [Tr]
ç. 022a/441

çeh kuyu [FAR]
bevvāl-i ç.- i zemzemi 033b/728

çehre yüz, surat [FAR]
ç. 038a/836

çek - güç durumlara dayanmak, katlanmak [Tr]
ç.- "bir kimseyi veya bir şeyi geri almak"023a/475
ç.- di "bir şeyi tutup kendine veya başka bir yöne doğru yürütmek" 012b/210,"bir şeyi tutup kendine veya başka bir yöne doğru yürütmek" 014b/254, 034b/766
ç.- digim 014b/257
ç.- digini 036b/824
ç.- dim 012a/196

ç.- emez “bir duyguyu içinde yaşatmak”030b/647
ç.- en “bir şeyi tutup kendine veya başka bir yöne doğru yürütmek” 028a/577
ç.- er “derinden soluk almak” 014b/250, 026a/517
ç.- erem “içki içmek” 002a/8
ç.- ersiŋ 031a/666
ç.- me 003a/Ek, 004b/87, 015a/265
ç.- mesin 006a/111
ç.- mesün 021a/424
ç.- mez “taşıma gücü olmak”030b/651
ç.- miş “bir amaçla ortadan kaldırmak”037b/828
ç.- mişler 018b/345

çekil - kendini geriye veya bir yana çekmek [Tr]
ç.- en 010a/153
ç.- irsin 035b/795
ç.- meden 002b/15
ç.- medik 022b/459
ç.- miş 002b/27, 010b/157, 011a/175

çenber merkez denilen sabit bir noktadan aynı uzaklık ve düzlemdeki noktalar kümesinin oluşturduğu kapalı eğri [FAR]
ç.- i devrān 031b/674
ç.- i fānūs-ı ḫayāle 029b/616

çependāz hilekar [FAR]
çarḫ-ı ç. 029b/615

çerā otlama, otlak [FAR]
ç. 036a/825

çespān layık, münasip, yaraşır [FAR]
ç. 035a/775

çeşm göz [FAR]
ç.+ im 002b/23, 006a/121, 018b/349
ç.+e 016a/294
ç.+ im aḳıtduŋ 011a/169
ç.+ ine 029a/601
ç.+ iŋ 012a/192
ç.- i āfet 012b/211, 014b/256
ç.- i āhū 014b/250
ç.- i cellād 014a/247
ç.- i ġazālı 022a/452
ç.- i insāf 003a/Ek
ç.- i pür 030b/641
musaḥḥar-ı efsūn-ı ç.- i yār 028b/583

çeşmān gözler [FAR]
ç. 038b/847

çevir - bir şeyin yönünü değiştirmek [Tr]
ç.- ir 030a/626, "bir durumdan başka duruma getirmek, dönüştürmek" 038a/843

çevril- çevirme işine konu olmak [Tr]
ç.- ilür "çevirme işine konu olmak" 021b/434, "kendini çevirmek, birine dönmek" 021b/435, "kendini çevirmek, birine dönmek" 021b/437, "bir durumdan başka duruma getirmek dönüştürmek"021b/439

çıḳ - içeriden dışarıya varmak, gitmek [Tr]
ç.- ar 003a/38, 014a/242, 014a/243, 014a/245, 014a/247
ç.- amaz 023a/466
ç.- ardıḳ 035a/784
ç.- arım 002a/9
ç.- dı 027b/561, 031b/672, 032b/705, 032b/706, 032b/707, 032b/708, 032b/709, 032b/710, 033a/711ʿāciz, 033a/712, 033a/713, 033a/714
ç.- dın 002a/7
ç.- ınca 007a/134
ç.- madadır 030a/635
ç.- maz 023a/466
ç.- mış 038b/847
ç.- sa 040b/881
ç.- up 004a/67

çıḳar - birinin veya bir şeyin çıkmasını sağlamak, çıkmasına sebep olmak[Tr]
ç.- up 018a/340

çırā çerağ, çam vb. reçineli ağaçların yağlı ve çabuk yanmaya elverişli bölümü [FAR]
ç.+ dan 030b/650

çifte at, eşek ve katırın arka ayaklarıyla vuruşu, tekme [FAR]
ç.+ si 032b/696

çimen kendiliğinden yetişmiş çim [Tr]
ç. 022a/441

çīn kıvrım, büklüm [FAR]
Ç.- i taḫtgāhında 014b/251
mülk-i Ç.+ den 012b/211

çoġal - azken çok olmak, çok duruma gelmek, artmak, fazlalaşmak, ziyadeleşmek [Tr]
ç.- up 032b/706

çoḳ sayı, nicelik, değer, güç, derece vb. bakımından büyük ve aşırı olan, az karşıtı [Tr]
ç. 003a/46, 004a/63, 004a/66, 005b/110, 012a/196, 012a/198, 013a/213, 013a/221, 013b/228, 020b/403, 021a/418, 031b/672, 032a/685, 033b/741, 035b/795, 035b/799
ç.+ dur 002b/29, 012a/193

çoḳça oldukça fazla, aşırı miktarda, fazlaca[Tr]
ç. 021a/419

çöl kumluk, susuz ve ıssız geniş arazi, sahra, badiye [Tr]
ç.+ den 022a/453
ç.+ e 022a/452, 022a/453
ç.+ i 021b/428

çulsuz varlıksız, parasız [Tr]
ç.+ ı 032a/683

çü gibi [FAR]
ç. 027a/542

çün gibi [FAR]
ç. 003a/Ek, 019a/358, 019a/362, 019a/364, 019b/376, 020a/379, 020a/382, 030b/650, 032a/695, 040b/883

çünki bk. çünkü [FAR]
ç. 016b/301

çünkü şundan dolayı, şu sebeple, zira [FAR]
ç. 031b/676, dionot8

D, Ḍ

da da, de, dahi; karş. de. [Tr]
d. 006a/121, 006a/122, 006a/123, 010b/159, 011b/188, 014a/238, 015a/262, 015a/263, 015a/268, 018b/346, 020b/394, 026b/532, 027b/564, 031a/657, 034a/751, 038a/843, 038b/849, 041a/889

dād adalet, doğruluk [FAR]
d. 034a/755, 034a/756
d.+ ı 014a/236
d.- ı tū 030b/640

dad- tatmak, duymak, hissetmek [Tr]
d.-ar 034b/763

dāde sonuna geldiği kelimelere "vermiş, verilmiş" anlamı katarak Farsça usûlüyle birleşik sıfatlar yapar [FAR]
d.- i veġā 028b/582

daġal-bāz hileci, dubaracı [FAR]
zāl-ı d. 034b/761

dāġ-dār kızgın demirle nişanlanmış, dağlı, yaralı [FAR]
d.- ı ġam 028b/584

daġla - kızgın bir demirle hayvan derisine damga vurmak [Tr]
d.- r 037b/830

Ḍaḥḥāk Cemşid'in yerini almış olan İran'ın en zalim ve gaddar hükümdarı [FAR]
Ḍ.+ ıŋ 031b/673

daḥı da, de [Tr]
d. 006a/121, 006b/126, 006b/130, 016a/285, 017b/317, 017b/326, 019a/361, 020a/379, 020a/382, 020b/412, 020b/413, 028b/589, 030a/624, 030b/641, 031a/665, 031b/669, 032b/697, 032b/709, 033b/734, 034a/749

dā'im devamlı, sürekli [AR]
d. 004b/86, 012a/199, 017b/328, 027b/555, 039b/860

dā'imā her vakit, sürekli olarak [AR]
d. 015a/262, 019b/368, 020b/415, 040b/876

dā'ire bir çemberin içinde kalan düzlem parçası [AR]
d.+ de 031b/674
d.- i ḫavf 030b/643

dā'i dua eden, duacı [AR]
d. 020b/415

dak- takmak, iliştirmek, tutturmak veya geçirmek, asmak [Tr]
d.- dında 011a/170

daḳiḳ ince, ufak, duyulmaz, tuutlmaz [AR]
d. 015b/282

dal ağacın gövdesinden ayrılan kollardan her biri [Tr]
d. 029a/595

ḍalālet doğru yoldan sapma [AR]
aṣḥāb-ı ḍ. 031b/670

dām tuzak, ağ [FAR]
d.- ı belāya 013b/231
d.- ı tezvīre 015b/280

dāmen etek [FAR]
d.- i pākīze-i ʿiṣmet 031b/681

damla - damla durumunda tane tane düşmek [Tr]
ḳan d.- r 010b/158

dānā bilen, bilici, bilgiç [FAR]
d. 027b/557, 036a/808
ḫāʾce-yi d.- yı ber 020b/399
merdüm-i d.+ ya 015b/273

dāne tane, tohum [FAR]
d.+ dir 025a/490
d.- i gevher 005a/99
ümīd-i d. ider 026b/525

dāniş biliş, bilgi, ilim [FAR]
d. 033b/740
ṭālib-i d. 020b/410

dār birkaç bölümden ibâret mesken, ev, konak [AR]
e. 006a/117

dār dar ağacı [FAR]
Manṣūr D.+ a 021b/435

Dārā Keyāniyan denilen eski Fars hükümdarlarından dokuzuncusu, hükümdar [FAR]
D.+ ya 015a/264

daʿvā şikayetçi olarak mahkemeye başvurma [AR]
d.+ mızı 016a/286
d.- -ı bulūġ eyliyoruz 035a/783

daʿvācı dava eden kimse, savlayıcı, müddei [Tr]
d. 031a/665

de da, de, dahi; karş. da [Tr]

d. 006a/119, 006a/121, 006a/122, 006a/123, 010a/153, 010b/159, 011a/166, 018a/331, 027b/554, 031a/662, 032a/691, 033a/722, 034a/752, 038a/843, 040b/879

de - demek, söylemek, söz söylemek [Tr]
d.- di 027a/550
d.- dikçe 014b/261
d.+ nse 038b/851
d.- r 017a/308, 017a/309

defter genellikle hafif bir kapak içerisinde, yazı yazmak için bir araya tutturulmuş kâğıt yapraklar [AR]
d.+ de 017b/315
d.- i ʿāşıḳa 018b/343

deg - değmek, aralık kalmayıncaya kadar birbirine yaklaşmak, dokunmak, temas etmek [Tr]
d.- er "değerinde olmak",012b/207, 021b/426, 021b/427, 021b/429, 021b/431, 021b/433

deġal hile, oyun, sahte [FAR]
şaḫṣ-ı d.+ de 031b/672

degdir - değmesini sağlamak, değmesine yol açmak [Tr]
d.- me 018a/338

degil cümle içinde art arda kullanılan iki veya daha çok özneyi, tümleci, yüklemi, aralarından bazılarına olumsuzluk kavramı vererek birbirine bağlayan veya yüklemin olumsuz çekimini sağlayan kelime [Tr]
d. 002b/19, 003a/Ek, 003b/59, 003b/61, 004a/64, 030a/630, 039a/852, 040b/881
d.+ dir 005b/107, 025b/500
d.+ midir 014b/261
d.+ mi 002a/2
d.+ misin 005b/104

degme seçkin, seçme [Tr]
f. 023a/468

dehān ağız [FAR]
d.+ ıŋ 019a/357

dehen bk. dehān, ağız [FAR]
d.+ i 023a/477

dehr dünya, zaman, devir [AR]

d.+ e 031b/673
d.+ de 027a/549
d.+ i 032a/684
d.+ iŋ 031a/652, 031b/674
d.+ üŋ 005b/108
rıbaṭ-ı d. 025a/491
uʿbetgeh-i d.+ iŋ 034b/760

dek bir işin, bir durumun sona erdiği zaman veya yer, kadar, değin [Tr]
d. 016a/295, 035b/802

del - delik açmak, delik duruma getirmek [Tr]
d.- er 006a/122

delālet gösterme, yol gösterme, kılavuzluk [AR]
d. 031b/668

deli aklını yitirmiş olan, akli dengesi bozulmuş olan, mecnun [Tr]
d. 003b/60

deliḳanlı sözünün eri, dürüst, namuslu [Tr]
d. 010b/158

dellāk tellak [AR]
d. 015b/280

dem zaman, çağ [Tr]
d. 002a/2, 004b/87, 017b/324, 022b/454, 030b/650, 032a/691, 036a/816, 038a/836, 038b/844
d.+ idür 023a/471
d.+ iniŋ 034a/742
d.+ lerce 029a/602

dem-be- dem vakit vakit [FAR]
d. 018b/353, 018b/354

demir atom numarası 26, atom ağırlığı 55,847, yoğunluğu 7,8 olan, 1510 °C'de eriyen, mavimtırak esmer renkte, özellikle çelik, döküm ve alaşımlar durumunda sanayide kullanılmaya en elverişli element (simgesi Fe) ve bu elementten yapılmış [Tr]
d. 031a/654

demür bk. demir [Tr]
d. 022a/441

dendān diş [FAR]
d.- ı şīre 026a/520

denī alçak, rezil, soysuz [AR]
aḥmaḳ-ı d.+ ye 027b/556
dünyā-yı d.+ de 013b/231

denil - söylenmek, sözü edilmek [Tr]
d.- ür 033a/717, 035a/778

deŋlü ‘kadar` anlamında üstünlük derecesini belirten bir söz [Tr]
d. 004b/81, 028a/566, 029a/595

der - bir araya getirmek, derlemek, toplamak, devşirmek [Tr]
d.- mez 020a/384

der içinde [FAR]
d. 030b/640
d.-maḳām- ı Muṣṭafādır 002b/20
ümmīd-i muḳīm-i d.- i ḥaḳḳa 034a/747

derd dert, gam, keder, kasavet [FAR]
d. 029a/601, 030b/648, 036a/825
d.+ e 004b/78, 021a/425, 023a/467, 035a/778
d.+ i 004b/77, 018b/343
d.+ im 012a/193
d.+ ime 011a/171
d.+ imi 004a/69, 024b/482
d.+ imiŋ 012a/194
d.+ in 006a/114
d.+ ine 039b/860
d.+ iŋ 031b/680, 037b/834
d.+ üm 004a/69
d.- i bīşter 028a/566
d.- i dil-i erbāb-ı ḫārābāta 036a/804
d.- i gül 028b/584
d.- i meşaḳḳat 014b/257
d.- i miḫnet 006a/111
d.- i muḥabbet 006a/116
keşmekeş-i d.- i iḥtiyāc 025a/495

derece rütbe, basamak [AR]
d.- i devletine 015a/267

dergāh tekke [FAR]

d. + a 002b/24
d.+ ıŋa 017a/309
d.-ı muʿallāda dipnot11

deri insan ve hayvan vücudunu kaplayan tüy, kıl veya pulla kaplı tabaka, cilt, ten [Tr]
d. 010b/156

derk anlama, kavrama [AR]
d. 027a/552

derkār malum, aşikar, bilinen [FAR]
d.+ dır 016a/287

der-kelām sözle [FAR]
d. 004b/88

dermān ilaç, çare [FAR]
d. 004b/78, 023a/467
d. bulmadım 011a/171
d.+ ı 012a/194, 039b/860
d.+ ımdır 010a/151

ders öğrencinin öğrenmek zorunda olduğu bilgi [AR]
d. 002a/8, 020b/412, 035b/792
d.+ i 016b/299
d.- i maʿārif 030a/627
d.- edyānı 040a/874

dersẖāne derslik [AR+FAR]
d.+ dir 025a/489

dert üzüntü [FAR]
d.+ lere 010a/151, 017b/327, 019a/363

dervīş bir tarikata girmiş, onun kurallarına ve törelerine bağlı kimse, alperen [FAR]
d. 003b/51
d.- i ʿabāpūş 034b/764
d.- i fāḳīre 023a/468
d.+ leriz 033a/720

deryā deniz [FAR]
d. 017a/314
d.+ da 004b/84, 007a/136, 017a/312
d.+ sından 010b/163, 010b/164

d.+ ya 015a/266
d.- yı ʿummānıdır 010a/147

dest el [FAR]
d. almış 019b/370
d.+ inde 010b/157
d.+ iŋ 011b/180
d.- i men 030b/640

destān hikaye, bir kahramanlık hikâyesini veya bir olayı anlatan, koşma biçiminde, ölçüsü on bir hece olan halk şiiri [FAR]
d.- ı ʿaşḳı 041a/886

deşt bozkır, çöl, kır, ova [FAR]
d.- i belāda 035a/786

derūn iç, içeri, dahil [FAR]
d. 020b/415
d.+ um 005b/106
d.+ umda 006b/127, 013a/220
dürdāne-i d.+ ı 026b/526
esrār-ı d.+ uŋ 032a/690

dev korkunç, çok iri ve olağanüstü güçlü masal yaratığı [FAR]
d.+ler 015a/263

devā ilaç, çare [AR]
d. 034b/763
d.+ dır 019a/363, 036a/804

devāhī felaketler, büyük belalar [AR]
d. 030a/636

devām sürme, sürüp gitme, kesilmeme, bitmeme [AR]
d. it 033b/732
d. itmegde 040b/877

deve geviş getiren memelilerden, boynu uzun, sırtında bir veya iki hörgücü olan, yük taşımakta kullanılan hayvan (Camelus) [Tr]
d. 020b/394

devlet büyüklük, mevki [AR]
müfteḫir-i d.- i yekrūze-i dünyā 032a/688
d. 030b/645
d.+ e 033a/713
d.+ i 004b/86

d.+ in 019a/364
d.+ iyüz 033a/719
d.- i cihāndan 027a/544
d.- i dünyā 034b/758
d.- i ʿOs̱mānı 012b/201
d.- i İskenderī 015a/264
derece-i d.+ ine 015a/267
irād-ı d. 022b/456

devletlü devletli, Osmanlı Devleti'nde paşa, vezir vb. devlet adamlarına verilen unvan [AR+Tr]
d.+ lere 033a/722

devr dönme, bir şeyin etrafını dolaşma [AR]
d. idemez 031b/674

devrān dünya, felek, zaman [AR]
d. 034b/762
d.+ a 015a/269
āyīne-yi d. 018a/332
çenber-i d. 031b/674
tüvānger-i d. 028a/579

devre dönüş, dönme [AR]
d. 029b/621

deycūr karanlık [FAR]
d.-ı ʿadem 002b/23

deyr manastır, kilise [AR]
d. 031b/679

di - söylemek, söz söylemek [Tr]
d.- di 003a/43, 003b/49, 006a/121, 006a/122, 010a/145, 017a/311
d.- diler 023a/481
d.- dim 003b/49, 006a/122, 039a/858
d.- düm 006a/121, 006a/122, 010a/146, 017a/311, 018a/331, 020b/413
d.- me 003b/56, 003b/60, 005b/110, 022b/465
d.- mek 004a/66, 006b/129
d.- mekdir 032b/702
d.- mem 040a/869
d.- mez 028b/589
d.- mezmisin 014a/245
d.- mişler 004a/63
d.- r 006a/113, 018b/350, 020b/395, 021b/432, 022a/446, 023a/469
d.- riz 035a/782
d.- rler 002a/10, 004a/68, 011b/185, 015a/268, 016b/303, 031b/669

d.- rlermi 031a/665
d.- rlerse 017a/314
d.- rseŋ 017a/312, 030b/642, 034b/772
d.- sem 020b/394
d.- sünler 004a/68
d.- ye 006b/130, 014a/241, 038b/845
d.- yemem 021a/424
d.- yerek 010a/144, 021a/421, 036b/822
d.- yü 002b/23, 006a/118, 011a/168, 011b/183, 016b/299, 020b/408, 032a/687,
d.- yüp 026b/534

dīde göz [FAR]
d.+ den 020b/398
d.+ ler 016a/287
d.+me 016a/290
d.+ mden 020b/392, 020b/395
d.- i ḫuffāş 030b/647
d.- i terden 035a/774

dīde-güşā göz açan, açıcı [FAR]
d. 034a/742

didir - denilmesini sağlamak [Tr]
d.- ir 032a/682

diger başka, özge, öteki, öbür[Tr]
d. 034b/759
d.+ e 026b/536

dik - biçilmiş veya yırtılmış kumaş, deri, yara vb.ni iğneye geçirilmiş iplikle tutturmak [Tr]
dikiş d.- er 021a/421

dikiş dikme işi [Tr]
d. diker 021a/421

dikḳāt duygularla düşünceyi bir şey üzerinde toplama, uyanıklık [AR]
d. 007b/141

dil gönül, yürek [FAR]
d. 006a/121, 011b/190, 017b/319, 035b/794, 036a/807
d.+ de 004b/84, 016a/292
d.+ i 021a/421, 022a/443, 029a/602
d.+ im 002b/32, 021a/417
d.+ imde 005b/105

d.+ imi 021a/423
d.+ ine 021a/417
d.+ iŋ 013a/213
d.+ iŋi 034a/748
d.+ lere 018a/335
d.+ üŋ 011b/177, 015b/280
d. uzatma 036a/812
d.- i maẓhar 015b/274
d.- i müşküllere 018a/338
d.- i raʿnāda 004b/84
d.- i şāʾibe-i zerḳ 033a/721
d.- i tecribetāmūz 029b/617
d.- i vīrān 029b/610
beyt-i d.+ ini 033b/740
cān-ı d.+ i 021a/417
derd-i d.- i erbāb-ı ḫārābāta 036a/804
ehl-i d. 027b/556
ekdār-ı d.+ i 036a/805
endāz-ı d. 016a/291
ṣayḳal-i d.- i ehl-i kemāle 029b/609
şāh-ı ʿazīz-i d.- i güşā 012b/201
şeydā-yı d.+ i 019b/376
zār-ı d.- i bīmārdur 016a/288

dilārā gönül alan, gönül kapan, gönül okşayan [FAR]
bezm-i d.+ ya 015b/272
ḫub-ı d. 006a/119

dilāver yiğit, yürekli [FAR]
d.+ mi 035b/799

dilāviz gönüle asılan, gönül çelen [FAR]
d. 036a/814

dilber gönlü alıp götüren güzel [FAR]
d. 004b/92, 005b/102, 006a/112, 006a/114, 010b/157, 011a/165, 017b/327, 017b/328, 017b/330, 020b/396, 022a/448, 024b/486
d.+ e 035b/794
d.+ i 002b/32
d.+ inde 021b/437
d.+ iŋ 005b/101, 018b/345, 020b/389
d.+ler 002b/30
d.+ mi 035b/794
d.- i dilcū 022b/458
d.- i divāneyim 002a/7

dilbeste gönül bağlamış, aşık [FAR]
d.+ dir 039b/861

dilcū gönül arayan, gönül çeken [FAR]
dilber-i d. 022b/458

dildāde gönül vermiş, aşık [FAR]
d.- i alāyiş-i nīreng-i hevāyız 033a/717
d.- i cennāt 035a/784

dildār birinin gönlünü almış, sevgili [FAR]
d.+ dan 032b/707

dile - birinden bir şeyin yapılmasını istemek, rica etmek, arzu etmek [Tr]
d.- r 006a/119, 027a/538, 033b/726

dilrübā gönül kapan, gönül alan [FAR]
d. 016a/292
d.+ dur 018b/355
muḳayyed-i gīsū-yı d. 028b/583

dilsīr gözü gönlü tok [FAR]
d.- i bisāṭ-ı niʿamıŋ 030a/633

dilsitān gönül alan ve zapt eden güzel [FAR]
şuḫ-ı d. 013b/223

dilşād gönlü hoş, sevinmiş [FAR]
d. 034b/758

dimāġ beyin [AR]
d.+ ında 010b/155

dīn Allah'a inanma ve bağlanma [AR]
d. 031a/667, 032b/704, 038b/845
d.+ e 039b/865

diŋle - işitmek için kulak vermek [Tr]
d. 017a/309
d.- yen 011b/177
d.- yüp 011b/187

dinsiz dinî inancı olmayan [Tr]
d. 017a/312
d.+ lere 033a/712

dir - bk. der- [Tr]
d.- er 022a/444, 022a/445
d.- ler dipnot46
d.- meyen 011b/190

dirāyet ince şeyleri kavrayış [AR]
d. 032b/705

dirhem bir tür gümüş para [AR]
d.- i taʿdīl 027a/552

dīriġ esirgeme, eyvah, aman [FAR]
d. etme 004b/91

diş çene kemiklerinin üstüne dizili, ısırıp koparmaya ve çiğnemeye yarayan sert, beyaz organlardan her biri [Tr]
d.+ iŋle 019a/358
d.+ ler 012a/198
d.+ leriŋ 011b/178

dişle - bir şeyin bir parçasını ısırmak veya koparmak [Tr]
d.- dim 005b/109
d.- meli 021a/423

dīv bk. dev [FAR]
g. 038a/848
mānend-i d. 025a/491

dīvān büyük meclis [AR]
d.+ ı 005b/101

divāne bk. dīvāne [FAR]
dilber-i d.+ yim 002a/7

dīvāne deli, budala [FAR]
d. 014a/242, 014a/245, 017b/329, 020b/391, 032b/701
d. etmeyüp 004a/76
d.+ leriŋ 032b/701
d.- yi Mecnūn 014a/239
ṣafḥa-i d. 023a/474

dīvār duvar [FAR]
d.+e 004a/69

diyār memleket, ülke [AR]
d.+ ına 028a/570
d.- ı ġurbetde 018b/350

terk-i d. etmez 004a/67
terk-i d. ġarīb oldur 003a/40

Diyārbekir Türkiye'nin bir ili ve en kalabalık on ikinci şehri
D. 021b/431

diz kaval, baldır ve uyluk kemiğinin birleştiği yer [Tr]
d.+ inde 041a/886

dizil - dizi durumuna getirilmek, dizme işi yapılmak [Tr]
d.- ir 023b/476

dizül - bk. dizil- [Tr]
d.- miş 011a/176

dokun - nesnelerin sıcaklık, soğukluk, sertlik, yumuşaklık vb. niteliklerini derinin altındaki sinir uçları aracılığıyla duymak, değmek, el sürmek, temas etmek [Tr]
d.- ma 003b/50

dolab genellikle tahtadan yapılmış, bölme veya çekmelerine eşya konulan kapaklı mobilya [AR]
d.+ ın 018b/345

dolan - bir şeyin çevresine sarılmak [Tr]
d.- dır 011b/180
d.- sun 011a/167
d.- ur 014a/234, 014a/235, 014a/237, 014a/239, 014a/241

dost sevilen, güvenilen, yakın arkadaş, gönüldaş, iyi anlaşılan kimse, düşman karşıtı [FAR]
d. 003b/51, 017b/318, 022b/462, 036a/825
d.+ ını 020a/384

dök - sıvı veya tane durumunda olan şeyleri bulundukları kaptan başka bir yere boşaltmak [Tr]
d.- me 011b/184
d.- mege 016b/298
d.- mesin 006a/111
yaş d.- er 014a/241

dökül - dökme işi yapılmak veya dökme işine konu olmak [Tr]
d.- müş 002b/28, 022a/445, 022a/449

dön - kendi ekseni üzerinde veya başka bir şeyin dolayında hareket etmek [Tr]
d.- di 034b/768
d.- dün 041a/889ᶜ ahd

d.- er 005b/107
d.- erim 012a/200
d.- se 029b/621
d.- üp 027b/562

dönek inanç ve düşüncesini değiştiren, sözüne güvenilmeyen, caygın, kaypak (kimse), kahpe [Tr]
d.+ dir 032a/694

dört dört sayısının adı [Tr]
d. 016b/299, 016b/306, dipnot39

duʿā Tanrı'ya yalvarma, yakarış için söylenen dinî metin [AR]
d. 012b/202
d.+ lar eyleyüp 039b/863
d. olsun 003a/Ek
muḥtāc-ı d.+ yız 033a/718
nüsḫa-i d. 028b/585

duçār dūçār, tutulmuş, uğramış, yakalanmış [FAR]
d. 017b/327

dūd duman [FAR]
d.- ı ḫudā 015a/270

dudaḳ ağzın, dişleri örten ve dışarıya doğru az veya çok kıvrılan üst ve alt kenarlarından her biri [Tr]
d.+ ından 013a/214
d.+ ıŋ 019a/359
d.+ larıŋ 007a/137

dūn aşağı, alçak [AR]
d.- ı ʿazm-ı seyr-i gülistān itdim 016a/290
ʿaḳl-ı d. 027a/551

dūr uzak [FAR]
d. 016a/288, 020b/398
d.- ı keyduẕẓālimūn 020b/405
d. etme dipnot6

duy - işitmek, ses almak [Tr]
d.- an 019a/360
d.- ar 011b/188

dükkān esnafın perakende satış yaptığı, küçük zanaat sahiplerinin çalıştıkları yer [AR]
d. 007a/137

dünyā yaşanılan alem, yer yuvarlağı [AR]
d.- yı denide 013b/231
d.- yı ḥarmānda 005b/107
d. 002a/6, 015b/273, 020b/414, 029b/618, 032a/688, 034b/764
d.+ da 011a/171, 015b/281, 022b/456, 022b/462, 024b/487, 031a/663, 033b/726
d.+ lara 006a/118
d.+ nıŋ 038a/837
d.+ ya 003a/Ek, 015a/262, 015b/272, 031a/659, dipnot43
d.+yı 003a/Ek
devlet-i d. 034b/758
fenā-yı d. 016b/303
müfteḫir-i devlet-i yekrūze-i d. 032a/688
zen-i d. 003a/43

düpāre iki parça [FAR]
d. ider 026a/522

dürd tortu, çöküntü [FAR]
d. 035a/777

düreksiz direği olmayan [Tr]
d. 015a/271

dürdāne inci tanesi, kıymetli [FAR]
d.- i derūnı 026b/526

dürlü türlü, çok çeşitli özellikleri olan, çeşit çeşit, muhtelif [Tr]
d. 002a/6, 017b/330, 031a/659, 034b/766, 039a/855

dürr inci [AR]
d. 030b/646
d.+i 010b/156

dürre-nāb hâlis büyük inci [FAR]
d.- ı Peyġamber 027b/562

dü-serdār iki kumandan [FAR]
d.+ dan 034a/748

düstūr kanun, kaide, kural [AR]
d.- ı mükerremmi 032a/687

düş - durduğu, bulunduğu, tutunduğu yerden ayrılarak veya dayanağını, dengesini yitirerek yukarıdan aşağıya inmek [Tr]
d.- di 021a/417, 021a/424

d.- digi 035a/778
d.- dük "`yürümek, birlikte gelmek` anlamlarında kullanılan bir fiil"033a/718
d.- düm "yere devrilmek, yere serilmek"006b/133, "uğramak, kapılmak" 017b/321, "uğramak, kapılmak"017b/322, "uğramak, kapılmak" 017b/323
d.- eli "uğramak, kapılmak"014b/260
d.- en "bir yere ansızın gelmek, damlamak, tesadüfen gelmek"030b/642
d.- er "bir yere ansızın gelmek, damlamak, tesadüfen gelmek" 003a/47, dipnot38
d.- ermi "yakışmak, uygun gelmek"033a/722
d.- mem "uğramak, kapılmak"016a/295
d.- mez 030b/646
d.- müş 016a/289, 021b/430, 028b/581, 036a/815, 036a/817
d.- müşüm 024b/483
d.- tüm "uğramak, kapılmak" 017b/321
d.- ürür "sıkıntı, üzüntü veya zarar oluşturacak bir duruma sokmak" 034a/746
cüdā d.- di "uzak olmak, uzak bulunmak"027b/558
cüdā d.- eli "uzak olmak, uzak bulunmak"018b/347
cüdā d.- üp 018b/347

düş uyurken zihinde beliren olayların, düşüncelerin bütünü, rüya [Tr]
d. 023a/467
d.+ lerde 017b/315

düşmān birinin kötülüğünü isteyen, ondan nefret eden, ona zarar vermeye çalışan kimse, yağı, hasım, antagonist, dost karşıtı [FAR]
d. 020b/396
d.+ ını 020a/384
d. olursa 002b/15

düşmen bk. düşmān [FAR]
d.+ lere 032b/707

düşür - düşmesine yol açmak, düşmesine sebep olmak [Tr]
d.- di 028a/570
d.- en 035a/778
d.- müş 037b/833

düz - bir gereksinimi karşılamak amacıyla birçok şeyi birbirini tamamlayacak biçimde bir araya getirmek [Tr]
d.- ersin 020a/388

E

eʿāzım pek büyük olanlar, büyük kimseler [AR]
e. 002a/2

ebced Arap alfabesinin her harfi bir rakamı karşılayan ve anlamsız sekiz kelimeden oluşan değişik bir düzeni [AR]
e. 035b/799
e.- i ḥarf 021a/424

ebed sonu olmayan gelecek zaman [AR]
e. 021a/425, 036a/807

ebher daha parlak [AR]
e.- i ahū 005a/96

ebnā oğullar [AR]
e.- yı beşerde 030a/625

ebrū kaş [FAR]
e.+ ları 002b/27
kemān-ı e. 022b/458

ebu'l-beşer insanların babası, Hz. Adem [AR]
e. 027b/558

ecel muayyen olan vade, ömrün sonu [AR]
e. 010b/160, 018b/348
e.+ im 011a/166
cām-ı e.+ den 016b/297

ecrām cansız olan cisimler [AR]
e.- ı bīnihāya 025b/500

edā davranış, tavır [AR]
e. 040b/878
e.+ sı 020b/390

edeb iyi ahlak, incelik, terbiye [AR]
e. 039b/866
mürāʿat-ı - e. 002b/24
terk-i e.+den 002b/20
ufḳ-ı e.+ de 039a/856

Edhem İbrahim-i Edhem [AR]
E. 018b/350
E.+ mi 032a/683

edīb edepli, terbiyeli, zarif, nazik [AR]
fāżıl-ı e. 027a/546

edyān dinler [AR]
ders-i e.+ ı 040a/874

efʿāl işler, ameller [AR]
e. 030b/638
e.+ i 029a/596

efendi buyruğu yürüyen, sözü geçen kimse [RUM]
E. 020b/399
e.+ m 002b/16, 004b/83, 011a/172

efkār düşünceler [AR]
e. 023b/476
e.+ ı 038b/848
e.- ı Frenge 033a/714
ġam-ı e.+ ile 018b/350

eflāk semalar, felekler, gökler [AR]
encüm-i e.+e 020b/407

efrād tek olanlar, birler [AR]
e.- ı beşer 038a/840
e.- ı ḫalḳ 026a/517

efrās atlar, beygirler [AR]
e.+e 034a/745

efsāne asılsız hikaye, masal, boş söz [FAR]
e.+ leri 029b/614

efsūn büyü, sihir, göz bağcılık [FAR]
musaḥḥar-ı e.- ı çeşm-i yār 028b/583

eg - düz olan bir şeyi eğik duruma getirmek [Tr]
e.- diŋ 022b/458
boynın e.- miş 037b/834

eger art anlamını güçlendirmek için şartlı cümlelerin başına getirilen kelime, şayet [FAR]
e. 003a/42, 003b/50, 006a/116, 030a/623, 030b/642, 030b/650, 031a/657, 032a/692, 033b/729, 033b/734, 040a/869

egerçi her ne kadar, olsa da [FAR]
e. 040a/868, 040b/882

ehl sahip, malik, mutasarrıf olan [AR]
e.+ i 003b/51, 004a/74, 033b/732
e.+ ini 022a/451
e.- i cāh-ı ġarīb 003a/42
e.- i dil 027b/556
e.- i ʿirfān 003a/33
e.- i ḳanāʿat 034a/746
e. - kemāli dipnot42
e.- i şuʿūr ol 036b/822
e.- i ṭamʿa 032a/689
e.- i ṭarīḳi 030a/637
naẓar-ı e.- i tefāhürde 035b/788
ṣayḳal-i dil-i e.- i kemāle 029b/609

Eḥrimān ehremen, Zerdüştlerin inandıklarıkötülük ve karanlık tanrısı [FAR]
E. 026b/530

ejder büyük yılan [FAR]
e.- i zemīn 026a/513

ekṣer en çok, daha ziyade [AR]
e. 031b/671, 031b/676

ekber daha büyük [AR]
ṣıddıḳ-ı e. 039a/855

ekdār kederler, gamlar [AR]
e.- ı dili 036a/805

ekrem daha kerim, çok şeref sahibi, çok cömert [AR]
şerʿ-i e.+ e 028a/570

ekvān varlıklar, alemler, dünyalar [AR]
mefḫar-ı e. 034b/766

el kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan, tutmaya ve iş yapmaya yarayan bölümü [Tr]
e. 024b/485
e.+ de 014a/245
e.+ dedir 038b/849
e.+ den 034a/743
e.+ e 004a/64
e.+ i 021a/420
e.+ im 002b/31
e.+ inde 005b/109, 013b/227, 022a/444, 19a/367
e.+ inden 022b/454

e.+ iŋ 023a/475
e.+ iŋden 022b/458
e.+ iŋden geldigi 004b/91
e.+ iŋe 020a/386
e.+ lere 011b/189
e. ḳaldırup 022a/446

elā “Gözünü aç, dikkat et, bilmiş ol, bak” anlamında Arapça tembih edâtı olup dîvan edebiyâtında bilhassa nazımda, söylenecek şeye dikkati çekmek için “ey” ünlemiyle birlikte mısrâ başında kullanılmıştır [AR]

elān şimdi, şimdiki hâlde, henüz [AR]
e.- ān 035a/783

el’āmān yardım ve şikayet edatı olarak aman, medet manasındadır[AR]
e. 022b/458

elbet mutlaka, kat’i olarak [AR]
e. 020a/378, 038a/842, 038b/850

elbetde bk. elbette [AR]
e. 003a/35, 003b/57, 006a/119, 023a/473, 040b/876
e.+ ki 018a/334

elbette her hâlde, şüphesiz, kuşkusuz, elbet [AR]
e. 021a/423, 028b/590, 031b/675

elek taneli veya un gibi toz durumunda olan şeyleri yabancı maddelerden ayıklamak veya incesini kabasından ayırmak için kullanılan, tahta bir kasnak ve tek tarafa gerilmiş, gözenekli tel, kıl, bez vb.nden oluşan araç [Tr]
e. 005b/109

elem acı, üzüntü, dert, keder [AR]
e. 021a/424, 028a/566
e.+de 013a/219
e.+ i 017b/318

elfāẓ kelimeler, sözler [AR]
e. 031b/678, 032b/710
ārāyiş-i e.+ ı 015b/278

elif Arap alfabesinin ilk harfi [AR]
e. 003b/49, 003b/58, 005b/103

elzem daha lazım [AR]
e.+ mi 032a/689

em ilaç, merhem [Tr]
e.+ ini 023a/477, 023a/478

emṣāl benzer, eş, denk [AR]
e. 020b/399
e.+ i 006a/120
e.+ ine 025b/502
nāyāb-ı e. oldıġın 020b/411

emān eminlik, korkusuzluk, yardım isteme[AR]
ḫusbīde-i firāş-ı e.+ dır 026a/518

emānet birine geçici olarak bırakılan ve teslim alınan kişice korunması gereken eşya, kimse vb., inam, vedia[AR]
e. 002a/5

emek bir işin yapılması için harcanan beden ve kafa gücü, mesai, zahmet [Tr]
e. 004a/66

emel gerçekleştirilmesi zamana bağlı istek [AR]
e.+ i 029b/612
e.+ le 029a/602
e.- i ḫāṣ-ı bīlüzūm 028b/587
ġonce-i e. 041a/885

emīn sakıncasız, emniyetli, tehlikesiz [AR]
e. 039b/866
e.+ iniŋ 020b/415

emīr buyruk, komut, talimat, ferman [AR]
e.+ iz 035b/790

emn eminlik, korkusuzluk, rahatlık [AR]
e. 035a/780

emr iş buyurma, buyruk [AR]
e.+ iŋ 030a/632, 034a/755
e. itmese 034a/754

emvāl mallar, mülkler, satın alınan şeyler [AR]
e.- i ḫalḳı 028b/589

emvāt ölüler [AR]
e.+a dipnot44

eŋ başına geldiği sıfatların üstün derecede olduğunu gösteren kelime [Tr]
e. 032a/690, 033b/738

enām bütün mahluklar, yaratılmış olan canlılar [AR]
fikr-i ġażab-ı ḥażret-i maʿbūd-ı e. 033b/727

enbiyā peygamberler, yalvaçlar [AR]
būsegāh-ı e.+ dır 002b/24

encām nihayet, son [AR]
e. 026b/532, 027b/564, 029b/621
e.+ da 031b/676
endişe-i e. 029b/617
e.- ı kār 029a/604

encüm yıldızlar [AR]
e.- i eflāke 020b/407

endāz atıcı [FAR]
e.- ı dil 016a/291

endāze altmış santimetrelik bir ölçü [FAR]
e. 021a/422

endīşe tasa, kaygı [FAR]
e. iden 034a/744
e.- i encām 029b/617

Ene'l-Ḥaḳḳ Hâllac-ı Mansur'un söylediği 'ben hakkım' anlamındaki söz [AR]
E. 028a/570

envāʿ çeşitler, türlüler [AR]
e.- ı ḫuẕūẕāt 030a/636

envār aydınlıklar, ışıklar, parlaklıklar [AR]
e. 005a/95, 030a/632
e.- ı ġarīb 005a/95
e.- ı inkārım 039a/858
esved-i e. 005a/95

er erkek, yiğit [Tr]
e. 003a/44, 015a/268, 033b/731, 033b/737, 035b/796
e.+ lik 004b/83
e.+ mi 035b/796
e.+ dir 016a/292

er - erişmek [Tr]
e.- ince 017a/313

erbāb bir işten anlayan, bir işi iyi yapan kimse [AR]
e.+ ımı 017b/321, 017b/322
e.- ı ġınāda 032b/704
e.- ı ḫıyānet 031b/670
e.- ı kemāli 030b/647
e.- ı kemāliŋ 036a/814
derd-i dil-i e.- ı ḫārābāta 036a/804

erḥam daha merhametli [AR]
e.+ sin 019a/366

eriş - ulaşmak [Tr]
e.- mez 002b/31

erkān esaslar, destekler [AR]
e.+ ı 039a/854, 039b/867

erzāḳ yiyecek, içecek, azıklar [AR]
e.- ı muḳadderde 015b/277

Erżurūm Erzurum ovasının güneydoğu kenarında, bu ova ile Palandöken dağının temas sahasında kurulmuş olan Erzurum şehri, Doğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük üçüncü ili
E. 021b/431

es - hava bir yönden bir yöne akmak, rüzgâr olmak [Tr]
e.- er 013a/214, 031a/654

esāret kölelik, tutsaklık, esirlik [AR]
ḳayd-ı e.+ le 028b/587

eşer bir kimsenin meydana getirdiği şey [AR]
e. 004a/66
e.+ inde 031a/660
e.- i ṣunʿ-ı Ḫudādır 036a/810
tīġ-i e. 027b/564

esīr tutsak, köle [AR]
e.+ iz 035a/782
e. idüp 013b/227
e. oldı 033a/723

eski çoktan beri var olan, üzerinden çok zaman geçmiş bulunan, yeni karşıtı [Tr]
e. 032a/694

eslem doğru, çok sağlam [AR]
e.+ i 004a/63

esmā adlar [AR]
e.+ mı 022b/459

esmer siyaha çalan buğday rengi [AR]
e.+ den 005b/103

esrār gizler, sırlar [AR]
e.+ ını 002a/13
e.- ı derūnuŋ 032a/690
e.- ı Ḫudā 034b/769
keşf-i e. eylemez 003a/45
vāḳıf-ı e.- ı nihāndır 029b/611

eṣrār gizler, sırlar [AR]
e.+ ıŋ 038b/848

esved siyah, kara [AR]
e. 005a/95
e.- i envār 005a/95

eş birbirinin aynı olan veya birbirine çok benzeyen iki şeyden her biri, benzeri [Tr]
e.+ iŋe 004b/86

eşʿār vezinli, kafiyeli sözler [AR]
e.+ ı 036a/814

eşek atgillerden, uzun kulaklı binek ve hizmet hayvanı, merkep, karakaçan, uzun kulaklı (Equus asinus) [Tr]
e. 032b/698
e.+ dir 032b/698

eşkbār gözyaşı yağdıran, çok ağlayan [FAR]
e. 027b/559

eşref şerefli [AR]
E. Oġlı Rūmīniŋ 023a/469
e. iden 028a/568

eşvāḳ istekler, arzular [AR]

e.- ı nurānı 038b/846

eşyā nesneler, mevcut olan şeyler [AR]
e.+ lara 006a/117
ḥaḳīḳat-ı e.+ yı 027a/552

et - bir işi yapmak [Tr]
e.- düginji 006a/112
e.- en 026b/526
e.- meden 005b/107
e.- medim 014b/260
e.- mek 019a/363
e.- mege 020a/376, 020a/379, 020a/382
e.- meyiz 035b/791
e.- miş 028b/584
e.- se 004a/76
e.- mek 019b/376, 020a/381, 020a/382
e.-ip 002b/24
āh e.- mez 021b/439
cefā e.-me 012a/195
dīriġ e.- me 004b/91
divāne e.- meyüp 004a/76
dū e.- mezdi 013a/213
dūr e.-me dipnot6
faṣl e.- mek 016a/286
fāş e.-me 018a/335
fikr e.- mededir 003b/61
gūn e.- di 014a/238
ḫoş e.- mez 004a/76
ʿinād e.- me 020b/402
iḫtiyār e.- mez 004a/67
nażar e.-me 007a/140
nażar e.- se 004b/85
ṣarf e.- me 015b/273
terk-i diyār e.- mez 004a/67
yad e.-me 006a/118

eṭraf yanlar, uçlar, kıyılar [AR]
e.+ ı 038a/837

ev bir kimsenin veya ailenin içinde yaşadığı yer, konut, hane [Tr]
e. 031b/675, dipnot6
e.+ de 007a/136

evāmir buyruklar, burultular [AE]
e. 030b/638

evḳāt zamanlar, çağlar [AR]
e.+ı
e.+ ını 034a/750, 036b/820

evrāḳ yapraklar, kağıtlar [AR]
e. 032b/710

evreng taht [FAR]
e.- i melāmette 035b/790

evṣāf sıfatlar, kaliteler [AR]
e.+ ı 006a/120
e.+ ıŋı 030a/630
e.- ı Mīrānı 039a/858

evvel önce, birinci, başlangıç [AR]
e. 003a/47ʿ aşḳ, 014a/242, 032b/705, 032b/709, 033a/713, 033b/733

evvelce önceden, eskiden [Tr]
e. 033b/736

ey kendisine söz söylenilen kimse veya kimselerin dikkati çekilmek istendiğinde adın başına getirilen ve uzatılabilen bir seslenme sözü [Tr]
e. 002a/1, 002a/10, 002b/31, 003b/49, 003b/57, 003b/58, 004b/89, 004b/90, 006a/117, 006b/124, 006b/126, 010a/145, 010b/158, 011a/173, 012b/206, 012b/211, 013b/224, 014a/247, 014b/248, 014b/250, 014b/251, 014b/255, 014b/256, 015a/267, 015a/269, 015b/274, 016a/288, 016b/297, 017a/311, 017a/312, 017b/315, 018a/331, 019a/366, 019b/369, 019b/372, 022b/458, 022b/465, 023a/467, 023a/470, 023a/471, 023a/472, 023a/473, 023a/474, 023a/475, 023a/480, 024b/488, 030a/630, 031a/666, 032a/688, 032a/691, 033a/725, 035b/790, 035b/801, 036a/812, 036a/825, 041a/884

eyālet çoğunlukla valilerce yönetilen ve yönetim bakımından bir tür bağımsızlığı olan yönetim bölgesi [AR]
vālī-i e. 031a/663

eyle - etmek, yapmak [Tr]
e. 003a/35, 017a/312
e.- di 002b/25, 013b/222, 018b/351, 027b/563, 028a/576
e.- digim 023a/475
e.- dik 021b/432
e.- me 004a/70, 006b/126, 031b/672, 033b/730, 035b/792
e.- meden 003a/33
e.- mek 039b/863
e.- r 003b/62, 026a/512, 026b/523, 027a/540, 028b/580, 029a/599, 030a/634, 040b/880, dipnot44

e.- rim 024b/487
e.- rse 003b/62, 040b/878
e.- rsen 040a/869
e.- sün 003b/55
e.- süŋ 012b/201
e.- ye 031b/669
e.-yeli 007b/141
e.- yecek 003a/43
e.- yeler 023a/472
e.- yen 020b/403
e.- yicek 026a/513
e.- yüp 020b/415
ābād e.-sün 012b/203
ʿafv e. 020b/396
āh e.- di 034a/749
āh e.- r 003a/42, 037b/830
ʿarż e. 036b/824
ʿarż e.- me 018a/337
ʿarż e.- yüp 033b/736
cevr e.-me 011a/16
dād e.- sün 012b/203
daʿvā-ı bulūġ e.- iyoruz 035a/783
duʿālar e.- yüp 039b/863
fedā e.- di 034a/750
fehm e.- mez 004a/71
fiġanı e.- r 021b/430
fikr e. Dipnot47
ġasl e.- se 004b/92
ḥācet e.- mek 040b/883
ḥākister e.- yüp 013b/226
ḫarāb e.- r 013a/221
ḥaṣr e.- ye 036b/820
ḫayāl e.- mez 028b/588
himmet e.- seŋ 021b/432
ḥükm e.- mese 034a/754
icrām e.- dik 019a/365
imdād e. 014a/246
inṣāf e. 016a/296
iḥāle e. 036a/818
iḫrāc e.- miş 020b/409
iḫrāz e.- dik 035b/788
iḥsān e.- di 019a/364
iḥżār-ı ḥużūr e.- di 016a/286
insilāk e.- r 026a/516
işrāb e.- r 036a/816
iʿtiḳad eyleme003a/Ek
iẓhār e.- yüp 020b/413

ḳaṭʿ e.- me 034b/772
ḳatl e.- yüp 015a/263
kerem e. 020b/396
keşf-i esrār e.- mez 003a/45
lām e.- di 003b/58
luṭf e. 033b/726
luṭf e.- se 018a/334
maʿmūr e.- sün 012b/201, 012b/203
maẓhar e. 020b/414
meded e. 036a/805
medḥ e. 004a/70
medḥini e.- di 011b/181
meh-i nigāh e.- r 038b/847
merḥamet e.- rmi 035b/802
meyl e.- digiŋ 035b/794
meyl e.- me 018a/335, 018a/340
meyl e.- meye 036b/819
murād e.- r 034b/770
naṣīb e.- se 022a/442
nażar e.- seŋ 003b/60
nisbet e.- yüp 026b/535
niyāz e.- dim 013a/213
niyāz e.- yüp 006b/133
raġbet e.-medi dipnot43
raḥm e. 010a/144, 013b/232, 014a/246, 014b/261
raḥm e.- medi 035b/802
ṣabr e.- mem 016a/296
seyr e. 034a/742
sicn e.- di 034b/765
sūʾāl e. 039b/867
sūʾāl e.- r 028b/590
şād e.- medi 014a/240
şerḥ e.- rken 041a/886
taḫrīr e.- dim 004a/69
taḫṣīṣ e.- r 038b/845
ṭarab e.- r 018b/356
ṭavāf e.- r 002b/28
telef e.- mek 026b/528
temāşā e. 034a/742
temāşā e.- rmi 004b/92
tenẓīr-i barḳ e.- r 040b/880
terk e. 023a/479
terk e.- yüp 017b/321, 017b/322
tevfīḳiŋi e. 003b/52
yār e.- mez 003a/45
ẓālim e.- r 028b/588
ẓann e.- rler 017a/313

ẕemm e.- yeni 004a/70
ẓulm e.-diler dipnot47

eyt- demek, söylemek [Tr]
e.-ür 011a/171

eyü iyi [Tr]
e. 007a/135

eyvāh beklenmedik, kötü, hoşa gitmeyen bir haber veya olay karşısında duyulan acınma, üzülme sözü [FAR]
e. 002a/6, 033a/715

eyvān büyük sofa, salon [FAR]
e.+ a 039b/861

eyyām günler, gündüzler [AR]
e.+ da 038a/841, 040b/882

Eyyūb Kur'an'da adı geçen ve başına gelen dert ve sıkıntılara sabretmesiyle meşhur olan Eyyüp peygamberin adı dilimizde sabır timsâli olarak ve bilhassa *Eyüp peygamber sabrı* şeklinde kullanılır
E.+ ı 027b/560

ezā incinme, can yakma [AR]
e. 034b/766

ezān Müslümanlıkta namaz vaktini bildirmek için müezzinin yüksek sesle yaptığı çağrı [AR]
e.+ ı 040b/877

ezber bir metni veya bir sözü eksiksiz tekrarlayabilecek biçimde akılda tutma [FAR]
e.+ dedir 020b/409

ezel başlangıcı olmayan, geçmiş zman, öncesizlik [AR]
e. 018b/341, 022a/440
ḥükm-i e. 025a/497
kilk-i e.+ iŋ 036a/817

ezil - ezme işine konu olmak [Tr]
e.- ür 021a/419

ezük ezik, çarpma, dövülme vb. sebeplerle vücutta oluşan bere [Tr]
e.+ dir 012a/196

F

faḫr övünme, böbürlenme, büyüklenme [AR]
f. itme 034b/764
f. olur 028b/591

fa'ide işe yarama, işe yaramanın meydana getirdiği iyi durum, olumlu sonuç, yarar, nefi [AR]
f. dipnot8

fā'iḳ manevi olarak üstünde olan [AR]
f. 018a/334

fā'il işleyen, yapan [AR]
f.+ iŋ 025a/498

faḳaṭ ancak, ama, lakin [AR]
f. 040a/871, 040b/880

faḳīr zengin olmayan, yoksul, parasız, zavallı [AR]
f.+e 003a/Ek
f.+ iz 035a/782
derviş-i f.+ e 023a/468
Ḳuddūsī-yi f. 019b/369

faḳīrān yoksullar [AR]
f. 039b/860

faḳr fakirlik, yoksulluk, muhtaçlık [AR]
cāme-i f.+ ı 035b/789

fānī ölümlü, gelip geçici, kalımsız [AR]
f.+ dir 015a/269
f.+ yeye 034b/758

fānūs saat, mikroskop vb. araçları tozdan korumak için üzerlerine kapatılan, yarım küre biçiminde cam kap [AR]
çenber-i f.- ı ḫayāle 029b/616
f.- ı şemevār 026a/514

faṣl ayrıntı, ayırma, bölüm [AR]
f. etmek 016a/286

fāş meydana çıkma, duyulma, açığa çıkma [FAR]
f. etme 018a/335

fāżıl faziletli, faz,let sahibi [AR]
f.- ı cevāhir 020b/407
f.- ı edīb 027a/546
Sidr-i F.+ de 002b/21

fażl fazla, ziyade, fazilet [AR]
f.- ı tiġīn 018b/344
miḳdār-ı f.+ ına 027a/550

fedā gözden çıkarma, uğruna verme [AR]
f. 028a/578
f.+ yız 033a/723
f. eyledi 034a/750
f.- yı ser 027b/560

fehm anlama, anlayış [AR]
f. eylemez 004a/71

felāket büyük zarar, üzüntü ve sıkıntılara yol açan olay veya durum, yıkım, bela [AR]
f.+ de 003a/44

felāket-medār felaket sebebi [AR]
asiyāb-ı f.+ dır 025a/490

Felāṭūn Sokrates'in öğrencisi, Aristo'nun hocası olan Eflatun [YUN]
F. 020b/400

felek gökyüzü, sema, talih, baht, şans [AR]
f. 011b/185, 013b/226, 014a/240, 015b/276, 029b/616, 032a/694, 036a/803, 037b/832
f.+ de 002b/22
f.+ den 037b/835
f.+ dir 032a/694
f.+ iŋ 032a/694
f.+ lerde 020b/411
çarḫ-ı f. 005b/109
sütūn-ı f.+e 004b/86

fenā yok olma, yokluk, geçip gitme [AR]
f. 015a/270
f.+ da 010a/144
f.+ dan 016b/297, 030b/641
f.+ nıŋ 015a/265
f.+ nuŋ 015a/267
f.+ ya 014b/259
f.- yı dünyā 016b/303

bād-ı f.+ ya 013b/226
mülk-i f.+ da 033b/729

fer kuvvet, nüfuz, iktidar [FAR]
kesb-i f. 027a/547

ferāş ferrāş, toplanan süprüntüleri alıp atmak için kullanılan teneke veya plastikten yapılmış kısa saplı bir kürek türü [AR]
f.- ı nā'imūn 020b/404

ferāvān feverān, kaynayıp fışkırma [AR]
cehd-i f.+ ı 039b/863

ferd tek, yalnız olan şey [AR]
f. 039a/854

ferdā yarın, yarınki gün, ertesi gün [FAR]
f.+ ya 013b/233
ġam-ı f.+yı 003a/Ek

Ferhād Ferhad ve Şirin adıyla meşhur olan eski bir hikâyenin erkek kahramanı, Şirin'in aşkıdır [FAR]
F. 003b/60, 014a/238, 018b/346, 029a/601, 034a/749

fermān emir, buyruk [FAR]
f. 022b/464

feryād yardım istemek için çıkarılan yüksek ses [FAR]
f. 004b/80
f.+ a 006a/113
f.+ ı 014a/237
f.+ ına 020a/385
f. ider 014a/235
f. itdi 034a/749

ferzend oğul, çocuk [FAR]
ġam-ı f. 034b/765
firḳat-ı f. 027b/559

fes şapka yerine kullanılan, kırmızı, kalın çuhadan yapılmış, tepesinde püskülü olan, silindir biçiminde başlık [FAR]
f.+ i 021a/418

fesād bozukluk [AR]
f. 026b/532

f. oldığını 010b/155

fesāne asılsız hikaye, masal [FAR]
f.+ dir 025a/492

fesīḥa geniş, açık [AR]
ḳıṭʿa-yı f.+ da 025b/504

fettān fitne ve fesada teşvik eden, ayartan [AR]
f. 005a/96

fevz galiplik, zafer, üstünlük [AR]
f.- i iʿlādan 040a/875

fevzī zaferle, kurtuluşla ilgili [AR]
cenāb-ı f.+ niŋnher 040a/873

feyż verimlilik, gürlük, ongunluk, bereket [AR]
f. 025/506
f.+ iŋ 039a/854
f.- i cāvidān 025b/503
f.- i subḥānı 038a/841
f. almış 020b/412
nūr-ı f.+ ine 039a/858

feżāḥat rezillik, edepsizlik, rüsvâlık [AR]
f.+ i 028a/573

fıḳıh islam hukukunda din ve dünya işleri ile ilgili ana kaynaklardan yararlanarak konulmuş olan kuralların bütünü [AR]
f. 020b/401

fırṣat herhangi bir şey için en uygun zaman, uygun durum veya şart, vesile, okazyon [AR]
f. 034a/742, 038b/849
f.+ ımı 040b/879

fıḍḍa gümüş [AR]
f. 004a/74

fırḳa insan topluluğu, bölük, cemâat, tâife [AR]
f. 026b/533

fiġān bağırıp, çağırma, inceleme [FAR]
f.+ ı 022b/460
f.+ la 027a/538

f.+ ı eyler 021b/430
āh-ı f. 019b/376, 020a/379, 020a/382

fikr fikir, düşünce, idrak [AR]
f.+ imi 002b/25
f. etmededir 003b/61
f. eyle dipnot47
f.- i ġażab-ı ḥażret-i maʿbūd-ı enām 033b/727

fiʿl iş, amel, kar [AR]
f.+e 020b/409
f.+ ine 028b/590

firāḳ ayrılık, ayrılma [AR]
f.- ı āteş 018a/333
f.+ ıŋla 016a/293

firāş döşek, yatak [AR]
ḫusbīde-i f.- ı emāndır 026a/518

firāz yokuş, çıkış [AR]
nādān-ı f. 027b/557

firdevs cennet, uçmak [AR]
f.+ e 034b/767
f. –i āʿlāda dipnot11

firḳat ayrılık, ayrılış, firak, hicran [AR]
f. 013b/225
f.+ lere 017b/321, 017b/322
f.- ı ferzend 027b/559

firūze-fām mavi renkli, gök renkli [AR]
ḳubbe-i f. 025a/496

Freng Osmanlıların Avrupalılara, özellikle Fransızlara verdikleri ad [FAR]
efkār-ı F.+ e 033a/714

fitne bela, mihnet, sıkıntı [AR]
f. 002a/6, 026b/532, 030b/639
f.- i āḫir 012b/209
f.- i cādū 005a/96

forma forma, öğrencilerin, sporcuların, bazı mesleklerde çalışanların giydikleri, bağlı bulundukları okul, spor kulübü veya meslekleri belirten tek tip giysi [İTL]
f.+ dır 040a/868

fuḳarā yoksul, fakir, derviş [AR]
f. 003b/50
f.+ da 032b/704
f.+ yız 033a/720
ḥāl-i f.+ yı 034a/757

fünūn fenler [AR]
f. 020b/397
taḥṣīl-i f. 035a/779

furḳān Kur'an-i Kerim [AR]
resm-i f.+ ı 038a/839

fürūz parlatan, aydınlatan [FAR]
f.- ı bezm 027a/541

füsūn sihir, büyü [FAR]
ruḳye-i f. 028b/585

fütūr bezginlik, usanç, bıkkınlık, bezginliğin verdiği gevşeklik ve gayretsizlik [AR]
f. 005b/105

füyūżāt feyzler [AR]
f.+ ım 038b/850

fużelā fazıllar, faziletliler [AR]
f.+ dan 030b/649

füzūn çok, fazla [FAR]
f. 020b/407
f. olur 027a/550

G-Ġ

ġabāvet anlayışsızlık, bönlük, kalın kafalılık [AR]
genc-i ġ. 020b/404

ġaddār acıması olmayan, başkalarına haksızlık eden, merhametsiz, katı yürekli, insafsız davranan, kıyıcı [AR]
ġ. 036a/803

ġadr hainlik, vefasızlık [AR]
ġ. 027b/561, 028b/588
ġ. ide 031a/663
pençe-i ġ.+ inde 026b/523

ġaffārlıḳ affedicilik [AR+Tr]
ġ.+ ıŋ 003a/38

ġāfil aymaz [AR]
ġ. 004a/71
ġ.+ dir 034b/758

ġaflet aymazlık [AR]
ġ. 031a/658

gāh zaman bildiren edat [FAR]
g. 002a/8, 002a/9, 021a/419, 021a/421, 026b/529, 026b/530, 026b/533

gāhī bazen, ara sıra [AR]
g. 015b/281, 026a/513, 027a/546

ġā'ibāne görmeyerek, görünmeyerek [AR]
ġ.+ dir 025a/494

ġālib bir yarışma, karşılaşma, çatışma vb. sonunda yenen, üstün gelen, başarı kazanan
[AR]
ġ. 026b/528, 028a/566, 035b/796

ġālibā görünüşe göre, sanılır ki, anlaşıldığı gibi [AR]
ġ. 013b/228

ġalṭīde yuvarlanmış, tekerlenmiş
[FAR]
ġ.+ de 036a/811

ġam tasa, kaygı, üzüntü [AR]
ġ. 010b/164, 016a/293, 027b/554
ġ.+ a 022a/451, 031b/680
ġ.+ dan 003b/49
ġ.+ dır 003a/36
ġ.+ ı 004b/87
ġ.+ ım 004b/77
ġ.+ ında 031a/655

ġ.+ ıŋla 017b/324
ġ.+ uŋla 016a/287
ġ.- ı aġyāra 016a/296
ġ.- ı ʿAzrāile 034a/751
ġ.- ı efkārile 018b/350
ġ.- ferdāyı 003a/Ek
ġ.- ı ferzend 034b/765
ġ.-ı hicr ü firaḳıŋla 016a/293
ġ.- ı meşaḳatdür 006a/116
dāġdār-ı ġ. 028b/584
ḥamām-ı ġ.+ a 015b/280
genç-i ġ.+ da 016a/296
kişver-i ġ.+ da 013a/218
şeb-i tārīk-i ġ.+ da 016a/291
tīġ-ı ġ.+ ıŋ 015b/281

ġamze yan bakış, göz süzme, sitemli bakma [AR]
ġ.+ leriŋ 011a/176

ġana - vücudun herhangi bir yerinden kan akmak, kan gelmek [Tr]
ġ.- n 016a/288

ġanī zengin, bol [AR]
ġ. 022b/465

ġāret çapul, yağma, akın, düşman toprağına yağma için yapılan saldırış [AR]
ġ. 013b/222

ġarāʾīb tuhaf, şaşılacak şeyler [AR]
ġ. 010b/162

ġarib bk. ġarīb [Tr]
ġ. 002a/13

ġarīb kimsesiz, zavallı olan [AR]
ġ. 003a/40, 003a/42, 021a/425, 027a/540
ehl-i cāh-ı ġ. 003a/42
envār-ı ġ. “acayip” 005a/95
Şevki-i ġ. 014a/241
vaẓ-ı ġ.+ i 029a/595

ġarra ak, parlak, güzel, gösterişli, nümayişli, şatafatlı [AR]
meh-i ġ. 038a/836

ġassāl ölü yıkayan, ölü yıkayıcı [AR]
ġ. 027a/539

gāve Dahhak'ın zulmüne karşı halkı ayaklandıran İranlı meşhur demirci [FAR]
g. 031b/673

ġavġā düşmanca davranış ve sözlerle ortaya çıkan çekişme veya dövüş, münazaa [FAR]
terk-i ġ. 004a/63

ġavġasız çatışma, kavga olmadan [FAR+Tr]
ġ. 040a/875

ġavvāṣ dalgıç, inci ve sünger bulmak veya denize düşen bir şeyi çıkarmak ve yahut rıhtım gibi deniz altında yapılan inşaatın temellerini düzenlemek üzere suya dalan, denizin dibine inen kimse [AR]
ġ.+ ı 026b/525

ġāyet pek, çok, pek çok, aşırı bir biçimde [AR]
ġ. 012a/195

ġayr ayrı, başka, özge [AR]
ġ.+ e 023a/480
ġ.+sınıŋ 007b/141

ġayr başkası, başka [AR]
ġ. 026b/533
ġ.+ a 040b/877
ġ.+ ını 010a/153

ġayret çalışma, çaba, çalışma isteği [AR]
ġ.- i iḳrārdan 003b/53

ġayrı bk. ġayr [AR]
ġ. 006b/125, 006b/127, 012a/198
ġ.+ ya 018a/340

ġayūr gayretli, dayanıklı, çok çalışkan [AR]
merd-i ġ.+ a 033a/712

ġażab öfke, kızgınlık, hiddet [AR]
ġ.+ ından 032b/696
fikr-i ġ.- ı ḥażret-i maʿbūd-ı enām 033b/727

ġazāl ceylan, geyik, maral [AR]

çeşm-i ġ.+ ı 022a/452

gece genellikle saat 22.00'den itibaren gün ağarıncaya kadar geçen süre, tün, şeb [Tr]
g. 006a/113, 006b/132

gecele - geceyi bir yerde geçirmek [Tr]
g.- rler 002a/4

geç- bir yerden başka bir yere gitmek [Tr]
g. 003b/53, 015a/270, 034a/748
g.- di 030b/649, 041a/885, 041a/887, 041a/889ʿ ahd
g.- e 003a/Ek, 035a/779
g.- emez 024b/484
g.- er 006a/120, 021b/436, 021b/439, 027a/538, 041a/884
g. -erim 024b/484
g.- ermi 003a/44
g.- ersin 034b/771
g.- ervān 013b/231
g.- in 024b/483
g.- medi 006b/128, 013a/213
g.- mege 017a/308
g.- meye 006b/129
g.- mezem 002b/14
g.- üp 011a/166, 017a/313, 039a/857

geçin- uzlaşmak, anlaşmak [Tr]
g.-mek 003a/33

geçir - zaman harcamak [Tr]
g.- di 034a/751
g.- dim 018b/354

gedā dilenci, yoksul [FAR]
g. 032a/695, 039b/860
g.+ dır 019b/369
g.+ lardan 004b/91
g.+ ya 038b/851

gedayān dilenciler [FAR]
g.+ ı 034a/747

geh bk. gāhī [AR]
g. 026b/530, 026b/533, 026b/534, 027a/544, 031b/681

gehī bk. gāhī [Tr]
g. 026b/529, 026b/534

gel - ulaşmak, varmak [Tr]
g. 011a/169, 011b/186, 016a/296, 023a/467, 023a/480, 035b/792
g.- di 015a/262, 019b/369, 021a/421, 041a/885, 041a/887, 041a/889ʿ ahd
g.+ eni 020a/386
g.- dikce 004a/72
g.- dikde 006b/130
g.- diŋ 004a/68, 012b/204, 012b/205, 012b/207, 012b/209, 012b/211
g.- diyse 040a/873
g.- ecek 032a/691
g.- en 002b/18, 034a/756
g.- ende 002b/26, 022a/440
g.- ene 012a/192
g.- inir 024b/483
g.- inür 016b/307
g.- ir 034b/760
g.- iyor 015b/284
g.- me 030b/642
g. -mez 003a/Ek, 024b/483, 024b/486
g.- mediŋ 022b/459
g.- memişdir 020b/391
g.- meyeni 032b/700, 035b/795
g.- mezdi 011a/168
g.- üp 016b/298, 027b/554
g.- üpdür 015b/279
g.- ür 005b/104, 014a/236, 015b/272, 015b/273, 015b/275, 015b/276, 016b/305, 020b/389, 020b/390, 020b/392, 020b/394, 020b/396
g.- ürse 015b/274
eliŋden g.- digi 004b/91
vaz g.- di 041a/884
ṣafā g.- diŋ 007a/140
ẓuhūra g.- di 026b/532

gelin evlenmek için hazırlanmış, süslenmiş kız veya yeni evlenmiş kadın [Tr]
g. 007a/136

genc hazine, define [FAR]
g.- i ġabāvet 020b/404
g.- i maʿrifet 029a/605

gencine bk. genc [FAR]
g.+ leriz 035b/789

genç yaşı ilerlememiş olan, ihtiyar karşıtı [Tr]
g.- i ġamda 016a/296

ger eğer [FAR]
g. 004a/70, 031b/681, 038b/849, 039a/859, 040a/871

gerçek yalan olmayan, doğru olan şey, hakikat [Tr]
g. 032a/687
g.+ dir 017a/314

gerçi her ne kadar, ise de [FAR]
g. 023a/477, 032b/709, 033a/720, 033a/724, 035b/788, 040a/870, 040b/881

gerdān vücudun omuzlarla baş arasında kalan ön bölümü [FAR]
g. 035b/802
g.+ a 011b/184, 020a/388, 022a/445
g.+ da 010a/152
g.+ dan 021b/432
g.+ ıŋ 011a/166

gerden gerdan, boyun [FAR]
g.- i beşer 027b/558

gerdūn felek, dünya, sema [FAR]
g. 025a/490

gerek gerçekleşmesi zorunlu olarak beklenen, lazım [Tr]
g. 015b/279, 016a/292, 016b/299, 016b/300, 023b/476, 026a/520
g.+ dir 032b/701

gerek - bir şeyin yapılabilmesi veya gerçekleşmesi bazı nesne, fiil vb.ne bağlı olmak, gerek olmak, lazım olmak, icap etmek, iktiza etmek [Tr]
g.- mez 030b/651

gerü karıştığı bir işi sürdürmekten veya sürdürenler arasında bulunmaktan vazgeçme [Tr]
g. 035b/795

getür - getirmek, bir şeyi yanında veya üstünde bulundurmak [Tr]
g. 015a/263, 029b/608
g.- miş “ayak çekmek” 022a/448

gevher elmas, cevher [FAR]
g. 005a/99
g.- i yektā 005a/99
g.- i yektādan 035a/774
dāne-i g. 005a/99

ḥırṣ-ı g. ider 026b/525

gez - hava alma, hoş vakit geçirme vb. amaçlarla bir yere gitmek, seyran etmek, dolaşmak, yürümek [Tr]
g.- dirdi 013b/230
g.- er 014a/239, 030a/628, 037b/835
g.- erem 002a/7
g.- erim 002a/9
g.- ersin 017b/329, 020a/388
g.- me 018a/337
g.- medigim 022b/461

ġıdā besin [AR]
ġ.- yı ʿanāib 026a/521

ġınā zenginlik, bolluk [AR]
erbāb-ı ġ.+ da 032b/704

ġıyāṣ yardım [AR]
ġ.+ uŋ 019a/364

gibi -e benzer, -e yakışır biçimde [Tr]
g. 002a/4, 002b/16, 002b/29, 003a/Ek, 003b/48, 005b/110, 006a/114, 010a/150, 011a/169, 011a/170, 013b/229, 015b/276, 017b/327, 017b/328, 017b/329, 017b/330, 018a/339, 018b/349, 019b/374, 033b/728, 033b/731, 033b/737, 034a/752, 034b/759, 036a/806, 036a/815, 037b/831

gice bk. gece [Tr]
g. 010a/148, 011b/180
g.+ ler 014a/235
g.+ niŋ 031a/656

gir - dışarıdan içeriye geçmek [Tr]
g. 002b/24, 003b/56
g.- di 023a/466
g.- ecekdir 032a/695
g.- enler 018b/343
g.- er 014a/242
g.- ermi 010b/156
g.- mez 020a/384
g.- miş 022a/444
g.- sem 003a/41, 022a/442
g.-üp 014a/243, 037b/826

girān ağır, sakil [FAR]
g.+ dır 003b/57

Ġirāy Kırım hanlarına ve han ailesinden olan prenslere verilen unvan -1-[MOG]
Ġ.+ ım 038a/836

girdāb bir engelle karşılaşan su veya hava akıntısının dönerek ve çukurlaşarak yaptığı çevrinti, ters akıntıların oluşturduğu dönme, eğrim, çevri, anafor, tehlikeli durum [FAR]
g.- ı ḥayrete 025b/508

girde yuvarlak, halka [FAR]
tażavvūḳ-ı g.- i ʿarş-ı cenāb-ı kibriyādur 002b/21

giriftār tutulmuş, yakalanmış, tutkun [FAR]
g. olur 031b/675

gīrūdār cenk, savaş, kavga [FAR]
g. 026b/528

giryān ağlayıcı, ağlayan [FAR]
g.+ um 014a/245

gīsū omuza dökülen saç, güzel kokulu saç [FAR]
muḳayyed-i g.- yı dilrübā 028b/583

git - bir yere doğru yönelmek [Tr]
g. 033b/735
g.- di 014b/256, 014b/257, 014b/259, 014b/261, 017b/319, 034a/751, 034b/768
g.- dikçe 012b/205
g.- e 004a/72, 031a/656
g.- elim 011b/186
g.- erdi 014b/260
g.- erem 002a/8
g.- erim 003a/38
g.- erse 013a/218, 013a/219, 013a/221, 013b/223, 013b/225
g.- eyor 010b/159, 010b/160, 010b/162, 010b/164
g.- ici olma 011b/187
g.- me 007a/140
g.- meden 034a/743
g.- mekmidür 004b/83
g.- mez 004a/76, 004b/77, 021b/438
g.- mişiz 024b/485
g.-se 004a/72

giy - örtünüp korunmak için bir şeyi vücuduna geçirmek [Tr]

g.- digimiz 035b/789
g.- en 032a/683
g.- erim 002a/7
g.- se 004b/82
g.- sem 038a/836
cübbe g.- er 035b/799

gizli başkalarından saklanan, duyurulmayan, saklı kalan, mahrem, mestur, nihan [Tr]
g.-+ dir 023a/467, 023a/468, 023a/469

ġonca konca, tomurcuk, açılmamış, çiçek -2- [FAR]
ġ. 021a/424, 023a/477
ġ.+ nuŋ 014a/237
ġ.- yı emel 041a/885
ġ.- yı terāzū-yı muḥabbet 003b/57
ġ.- i zībā 005a/93

ġonça bk. ġonca [FAR]
ġ. 032a/691
ġ.+ lerüŋ 034b/768

göç - yerleşmek amacıyla mahâlle, köy, şehir veya ülke değiştirmek [Tr]
g.- mege "ölmek" 016b/297
g.- mekdedür "ölmek" 016b/303
g.- müş 022a/448

gögüs vücudun boyunla karın arasında bulunan ve kalp, akciğer vb. organları içine alan bölümü, sine [Tr]
g.+ ün 016b/298

gök içinde gök cisimlerinin hareket ettiği sonsuz boşluk, uzay, sema, asuman, feza [Tr]
g.+ de 018b/356, 019a/361, 031a/658
g.+ e 023a/466, 038b/847
g.+ lere 030a/635

gökyüzi bk. gökyüzü, atmosferin gözle görünen bölümü [Tr]
g.+ ne 002a/9

göl oluşması genellikle tektonik, volkanik vb. olaylara bağlı olan, toprakla çevrili, derin ve geniş, tuzlu veya tuzsuz durgun su örtüsü
g.+ lerde 012a/192

göŋül sevgi, istek, düşünüş, anma, hatır vb. kalpte oluşan duyguların kaynağı [Tr]

g. 006a/119, 010a/153, 010b/164, 015a/269, 016a/287, 016b/297, 017b/328, 018a/339, 021a/416, 023a/467, 032a/693, 033a/723, 034a/752, 039b/861

g.+ den 005b/106, 006a/118, 018a/340

g.+ i 005b/102

g.+ imde 017b/324

g.+ imi 014b/260

g.+ in 002a/2, 004a/76, 015b/281

g.+ ler 038a/838, 040a/875

g.+ lüŋ 014b/252

g.+ üm 011a/174, 019a/358, 041a/884

g.+ ümi 003a/38, 006b/131, 015b/279

g.+ ümi aldı 019b/375

g.+ ümüz 021a/420

g.+ üŋi 011b/187

kālā-yi g.+ ümi 013b/222

gör - göz yardımıyla bir şeyin varlığını algılamak, seçmek [Tr]

g. 003a/47, 015b/280, 017b/318, dipnot38

g.- düm 020b/389, 020b/391, 021b/434, 031a/661, 037b/834

g.+dümki 032a/685

g.- dümse 022b/457

g.- e 038b/844, dipnot11

g.- eliden 016a/289

g.- en 002b/27, 021b/430

g.- ende 002b/32

g.- esin 017b/330

g.- inen 032a/684

g.- meden 011a/172, 021a/418

g.- medim 021b/428, 023a/477, 039a/856

g.- medüm 006a/114, 010a/148

g.- mek 015a/266

g.- meyince 004b/82

g.- mez 031a/658

g.- müşki 037b/826

g.- se 031a/662, 038b/847

g.- üp 033a/716

g.- ür 022a/444, 028b/593

g.- ürsem 018b/348, 020a/378

g.- ürsüŋ 017b/315, 017b/316, 017b/317, 017b/319, 017b/320, 017b/323, 017b/325, 017b/326

cefā g.- di 034b/766

göre bakılırsa, hesaba katılırsa, göz önünde tutulunca, bakarak, nazaran[Tr]

g. 025a/494, 027a/550

göril - görülmek, göz yardımıyla bir şey, bir varlık algılanmak, seçilmek [Tr]
g.- ür 031b/676

görin - görülür duruma gelmek, görülür olmak, gözükmek, görünmek [Tr]
g.- en 032a/685, 035b/793
g.- ür 029b/615, 030a/623, 031a/660, 031b/670

göriniş gözün ilk bakışta veya zihnin dolaysız olarak algıladığı şey [Tr]
g.+ dir 033b/741

göster - birini veya bir şeyi işaretle belirtmek [Tr]
g.- ir 040a/874
g.- me 018a/336
g.- medim 018a/332
g.- mesine 035b/801
g.- üp 029a/601
yüzin g.- me 004b/80

göz görme organı, basar [Tr]
g. 002b/19
g.+ e 003b/48
g.+ i 021a/419, 024b/485
g.+ ler 006a/120, 039a/858
g.+ leri 002b/25, 010a/142
g.+ lerinden 016b/298, 037b/831
g.+ lerini 011a/165
g.+ leriŋ 015a/271, 021b/426, 021b/427, 021b/429, 021b/431, 021b/433
g.+ üm 002a/7, 016a/288, 016b/306
g.+ ümden 016a/288
g.+ ümüŋ 023a/471
g.+ ünden 014a/241
g.+ üŋ 005a/96
g.+ üŋden 006a/111
g.+ üŋle 018b/355

gözet- korumak, bakmak, özen göstermek, himaye etmek [Tr]
g. 003a/34

ġubār toz, ince toprak [AR]
ġ+ı dipnot44

ġufrān affetme, merhamet etme [AR]
ay-dan ni'm-i ġ.+ ı 038a/840
māh-ı ġ.+ ı 038b/849

ġūk kurbağa [FAR]

ġ.- i żaʾīfi 026a/521

ġul Tanrı'ya göre insan [Tr]
ġ.+ larıŋ 035b/791

ġulġul gürültü, şamata, bağırıp, çağırışıma [AR]
ġ.+ e 015a/262, 037b/833

gūn renk [FAR]
h. etdi 014a/238

gūnā güne, türlü, çeşit [FAR]
g. 003b/60

ġurbet gariplik, yabencılık , yabancı yer [AR]
ġ. 024b/485, 024b/487

ġurbet doğup yaşanılmış olan yerden uzak yer, gurbetlik [AR]
ġ. 018b/347, 018b/348
ġ.+ lere 017b/323
ġ.+ lik 012a/196
diyār-ı ġ.+ de 018b/350
sefer-i ġ.+ e 033a/718

ġurnā kurna, hamam ve banyolarda musluk altında bulunan, içinde su biriktirilen, yuvarlak, mermer, taş veya plastik tekne [AR]
ġ. 004b/92

ġurūr kendini beğenme, büyüklenme, benlik, kibir[AR]
ġ. 005b/106

ġuruş kuruş, liranın yüzde biri değerinde Türk parası [ALM]
ġ.+ a 031a/666
ġ.+ u 032b/703

ġusl yıkanma [AR]
ġ. eylese 004b/92

gūş kulak, işitme [FAR]
g. 033b/730
g. iden 018b/353

gūşe köşe, bucak [FAR]
g.- yi bāġa 010b/157

gūy Acemlere mahsus bir çeşit oyun topu, yuvarlak şey [FAR]
g.- ı āteşiŋ 026a/511

ġuyūb kayıplar [AR]
dāniste-i ʿallām-ı ġ.+ uz 035a/785

güftār söz [FAR]
g.+ a 002b/26
g.+ ıŋı 040b/883

güher gevher [FAR]
g. 030b/646
g.+ inde 031a/657
g.- i ādemi 032b/699

gül gülgillerin örnek bitkisi (Rosa) [FAR]
g. 007a/137, 010a/144, 010b/154, 011a/170, 016b/307, 020a/388, 022a/440, 037b/834
g.+ den 018a/336, 035a/775
g.+ dür 006a/121, 011b/177
g.+ e 010a/144, 010b/159, 010b/160, 012a/195, 020a/385, 034b/768, 037b/830, 037b/832
g.+ i 010b/154, 022a/441, 022a/450
g.+ im 018a/336
g.+ ler 012a/197, 022b/455, 027a/538, 036a/815
g.+ lere 018a/336
g.+ leri 037b/826
g.+ lerin 022a/444
g.+ leriŋ 020a/384
g.+ üm 002b/31
g.+ üŋ 037b/827, 037b/831
g.- i gülzār-ı ʿālem 016a/290
g.- i pertev 016a/291
g.- i raʿnāne 012b/206
g.- i raʿnāyı 006b/126
derd-i g. 028b/584
gülşen-i g.+ isüŋ 012b/206
mücellā-yı g.+ i 010a/147

gül - insanın hoşuna veya tuhafına giden olaylar, durumlar karşısında, genellikle sesli bir biçimde duygusunu açığa vurması eylemi [Tr]
g.- dükçe 006b/126
g.- e 012a/196
g.- er 006a/121, 032a/685
g.- erek 021a/421

g.- erekdür 032b/697
g.- medi 010a/144
g.- medüm 011a/171

gülistān gül bahçesi, gül tarlası [FAR]
g.+ a 010a/144
g.+ da 003a/33
g.+ ı 038a/837
behcet-i g. 005a/98
dūn-ı ʿazm-ı seyr-i g. itdim 016a/290

güllāc nişastadan yapılan, çok ince kuru yufka [Tr]
sekker-i g. 002b/26

gülşen gül bahçesi [FAR]
g. 005a/98
g.+ de 014b/254
g.+ e 037b/833
g.+ iŋ 037b/827
g.- i bāġa 038a/837
g.- i cennet 005a/98
g.- i gülisüŋ 012b/206
g. -i ter 005a/98

gülüş gülme işi [Tr]
g.+ ler 014b/253

gülzār gül bahçesi, gül tarlası [FAR]
gül-i g.- ı ʿālem 016a/290
g.- ı Ḫalīle 030a/634

gümgeşte kaybolmuş [FAR]
g.- i rāhı 030a/637

gümüş atom numarası 47, atom ağırlığı 107,88, yoğunluğu 10,5 olan, 960 °C'ye doğru sıvı durumuna geçen, parlak beyaz renkte, kolay işlenir ve tel durumuna gelebilen element (simgesi Ag) [Tr]
g. 021a/422

gün gündüz [Tr]
g. 002a/1, 004b/87, 016a/291, 021b/439, 030a/626, 032a/682, 032a/691, 032a/693, 036a/803
g.+ ki 034b/771
g.+ lerde 021b/439
g.+ ümüz 003a/44

günāh dinî bakımdan suç sayılan iş veya davranış, vebal [FAR]
g.+ a 038a/843
g.+ ım 003a/36

güncīde sıkıştırılmış, sıkılmış [FAR]
g.- i başīret 027b/553

güncişk serçe kuşu [FAR]
g.- i iy 026b/523

gündüz günün sabahtan akşama kadar süren aydınlık bölümü [Tr]
g. 006a/113, 010a/148

Gürcistān Karadeniz'in doğu kıyısında, Güney Kafkasya'da yer alan ülke [Tr]
G.+ ı 021b/431

gürg kurt, canavar [FAR]
g.- i küheni 035b/801

gürūh cemaat, bölük, takım [FAR]
g.- ı mücrimānız 019a/365
g.- ı ʿuḳalādan 030b/648

güşā açan, açıcı [FAR]
şāh-ı ʿaziz-i dil-i g. 012b/201

güşāde açılmış, açık, ferah, şen [FAR]
g. 038a/837, 039a/852, 039a/859
g. leb 027a/542

güvāhī şahitlik, tanıklık [FAR]
ʿarż-ı g. 030a/631

sözde, sanki [FAR]
g. 014a/247,016a/292, 016a/293, 025a/490, 027b/554

güzel göze ve kulağa hoş gelen, hayranlık uyandıran, çirkin karşıtı [Tr]
g. 007a/136, 011a/174, 011a/176, 011b/178, 011b/180, 011b/182, 012a/197, 019b/370, 019b/371, 019b/372, 019b/373, 019b/374, 021b/431, 029b/618, 030a/627, 041a/884
g.+ de 011b/179
g.+ e 024b/488
g.+ i 021a/416
g.+ im 011b/183, 023a/480
g.+ iŋ 021b/436, 024b/482
g.+ ler 004b/78, 011b/182, 013a/216, 021b/437

g.+ lerden 019b/370, 019b/371, 019b/372, 019b/373, 019b/374
g.+ leriŋ 010a/152
g.+ lik 021b/436
g.+ sin 011b/189

güzellik estetik bir zevk, coşku, hoşlanma duygusu uyandıran nitelik, hüsün [Tr]
g. 004b/83

güzerān geçici, geçen [FAR]
g.+ ı 034a/742

güzeşte geçmiş [FAR]
ḥesābān-ı g. olsa 040a/870

H, Ḥ, Ḫ

ḫāb uyku [FAR]
ḫ. 025a/492

ḫaberdār haberli [AR]
ḫ. olur 035a/779

ḥabeş Habeşistan halkından olan veya bu halkın soyundan gelen kimse [AR]
ʿabd-i ḥ. 031b/673

ḫābgāh uyunan yer, yatak odası, yatak
ḫ.+ ıdır 002b/21

ḥabīb sevilen kimse, sevgili, dost [AR]
ḥ.+ e 003a/39
ḥ.+ im 016a/291
ḥ.- i kibriyānıŋ 002b/21
Emrāh-ı ḥ. 021a/425

Ḫabīr haberi olan, haberli, haberdar, vâkıf [AR]
müfteḳir-i raḥmet-i Ḫallāḳ-ı Ḫ.+ iz 035a/787

ḫacālet utanma, mahçup olma, utanç [AR]
ḫ. 031a/666

ḥaccāc Hz. Muhammed soyuna ve taraftarına eziyet eden Yusuf Bin Sakafi'nin unvanı [AR]
ḥ. 031b/677

ḫāce efendi, sâhip, reis [FAR]
ḫ.- i şehr 027a/540

ḫā'ce efendi, sâhip, reis [FAR]
ḫ.- yi dānā-yı ber 020b/399

hācet herhangi bir şey için gerekli olma, ihtiyaç, gereklilik, lüzum [AR]
h. 007b/141

ḥācet gerek duyulan, muhtaç olunan şey, ihtiyaç [AR]
ḥ. eylemek 040b/883

ḥācı hac farîzasını yerine getiren, hacca giden kimse [AR]
ḥ.+ lar 040a/872
ḥ.+ larıŋ 031b/672

ḫāç birbirini dik olarak kesen iki doğru parçasından meydana gelen ve Hz. Îsâ'nın çarmıhtaki duruşunu temsil eden Hıristiyanlık sembolü, istavroz, put, salip [FAR]
ḫ.+ ı 031b/672

had bk. ḥadd [AR]
h.-i nūrı 039a/858

ḥadd yanak [AR]
ḥ.+ imi 020b/413
ḫ.+ iŋ 014b/254
ḥ.- i pāyānı 040b/882

ḥadīṯ Hz. Muhammed'in sözleri, davranışları ve başkalarının yaptığı kendisi tarafından tasvip edilen hareketleri [AR]
ḥ. 020b/401

ḥādiṯ meydana çıkan, zuhur eden (şey) [AR]
ḥ. 028b/580

ḥādiṯāt hadiseler, olaylar [AR]
ḥ. 025a/498, 029a/606

ḫafā gizlilik [AR]
perde-i ḫ. 028a/577

ḥāfıẓ Kur'ân-ı Kerîm'i bütünüyle ezberlemiş olan ve ezberden okuyabilen kimse [AR]
ḥ. 040b/878

ḥahīş istek, arzu, isteyiş [FAR]
ḥ. oldılar 039a/859

ḫāhiş istek, arzu [FAR]
ḫ. 006b/127

ḫā'in hıyânet eden, sadâkat göstermeyen, güveni kötüye kullanan (kimse) [AR]
ḫ.+ ler 002a/5
ḫ.+ lere 032b/709

ḫāk toprak [FAR]
ḫ+iŋ 002b/23

ḥaḳāret küçük düşürme, horlama; küçük düşürücü söz veya davranış [AR]
ḥ.+ ler 003a/34

ḥaḳiḳat bk. ḥaḳīḳat [AR]
ḥ.+ de 035a/782

ḥaḳīḳat asıl olan durum ve şekil, gerçek, asıl, künh [AR]
ḥ. olmaz 021b/437
ḥ.- ı eşyāyı 027a/552
şeḳl-i ḥ. 030a/626
taġyīr-i ḥ. 031b/678

ḥaḳīḳatsiz bağlılığı ve dostluğu devamlı olmayan, sevdiklerini çabuk unutan, vefâsız [AR+Tr]
ḥ. 012a/197

ḥaḳīḳi inkâr edilemeyecek şekilde var olan, var olmuş bulunan, gerçek [AR]
ʿaşḳ-ı ḥ. 034a/752

ḥaḳīr değersiz, îtibarsız, küçük [AR]
ḥ.+ iz 035b/788ʿinde'lurefā

ḥaḳḳ Allah, Cenâbıhak, Tanrı, Hudâ
doğru, gerçek [AR]
ḥ. 002a/8, 003a/Ek, 005b/101, 012b/203, 016b/299, 020b/398, 022a/442, 028b/590, 031a/664, 032b/709, 034a/753
ḥ.+ a 003b/50, 007b/141, 012a/200, 035a/778
ḥ.+ dan 007a/134, 012a/194
ḥ.+ dır 035a/778
ḥ.+ ı 029a/597, 032b/700
ḥ.+ ıdır 032a/693
ḥ.+ ımı 013b/233
ḥ.+ ıŋ 017a/308, 036a/812

ḥ. eyle 013b/233
ḥ.- ı ṣarīḥi 033a/711ʿāciz
ḥ.- ı tāṣarruf ider 029a/607
bāb-ı Ḥ.+ a 036a/809
icrā-yı ḥ.+ a 020b/412
naẓar-ı ḥ.+ da 031b/679
nevbet-i tevḥīd-i ẕāt-ı ḥ. 026b/532
ʿömr-i ḥ. 017a/308
rāh-ı ḥ.+ a 020b/399
şaḫṣ-ı ḥarīm-i ḥ. +a 032a/683
ümmīd-i muḳīm-i der-i ḥ.+ a 034a/747

ḥāk toprak [FAR]
ḫ. 026a/510
ḫ.+ den 025b/500, 031b/679
ḫ.+ e 032a/695
ḫ.+ üŋ 002b/23
ḫ. idecekdir 030a/635
ḫ.- i mezellet 027a/540
cenāb-ı ḥ.+ ım 039b/865
nişīmen-i ḫ.- i mezār ider 029a/605

ḥākister kül [FAR]
ḥ. eyleyüp 013b/226

ḥāl bir şeyin içinde bulunduğu şartların ve niteliklerin bütünü, durum [AR]

ḥ. 011b/188, 017b/330, 028b/591
ḥ.+ de 035a/785
ḥ. +dir 003a/Ek
ḥ.+ i 024b/483, 033a/717
ḥ.+ im 021b/435, 022b/465
ḥ.+ imi 034a/757
ḥ.+ imiz 007a/140
ḥ.+ ine 020a/385, 035a/775
ḥ.+ iŋi 036b/822
ḥ.+ iyle 016a/287
ḥ.- i fuḳarāyı 034a/757
ḥ.- i hindūları 002b/28
ḥ.- i men-i ḫastene 036a/825
aʿżā-yı meclis-i ḥ.+ ini 040a/869
vaṣf-ı ḥ. 024b/482

ḫāl bk. ḥāl [AR]
ḥ.+e 036a/815
ḫ.+ i 032a/689

ḫ.+ iŋ “vücuttaki küçük esmer benek, ben” [FAR] 012b/207

ḥālā bu zamâna kadar, daha, henüz, şimdi bile, hâlen
ḥ. 033a/724

ḫalecān çarpıntı, titreme [AR]
vaḳf-ı ḫ.+ dır 029b/617

ḫalel bozukluk, eksiklik, fesat, noksan [AR]
ḫ.+ siz 030a/624

ḥālet hâl, nitelik, keyfiyet [AR]
ḥ. 028b/592, 031b/671

ḫalāʾıḳ mahluklar, yaratıklar [AR]
ḫ. 018b/356

Ḫalīl sâdık ve gerçek dost, Hâlîlullah – Hâlîlü’r-rahman: “Allah’ın dostu” sözünün kısaltılmışı olarak Hz. İbrâhim için kullanılır [AR]
Ḫ.+ e 027b/558
cism-i Ḫ.+ e 029a/600
gülzār-ı Ḫ.+ e 030a/634

ḥāliḳ yaratıcı, yaratan, esmâ-i hüsnâdan [AR]
ḥ. 019a/360
ḫ.+ a 026b/537, 034a/748
ḫ.+ ı 026b/533

ḥalīm yumuşak huylu, yumuşak [AR]
şaḫṣ-ı ḥ.+ iŋ 032b/696

ḥalḳ bk. ḫalḳ [AR]
ḥ.+ ıŋ 036b/820

ḫalḳ bir milleti meydana getiren insan topluluğu [AR]
ḫ. 016b/303, 026b/533, 033b/728, 039b/861
ḫ.+ a 003b/60, 004a/70
ḫ.+ dan 034a/747
ḫ.+ ı 004a/65, 006b/130, 016a/294
bāʿiṯ-i ḫ.- ı semāvāt 019a/360
efrād-ı ḫ. 026a/517
emvāl-i ḫ.+ ı 028b/589

ḥall güç görünen bir olay veya duruma çözüm yolu bulmak [AR]
ḥ. ider 020b/400
ḥ. itmediler 030b/649

Ḫallāḳ yaratma gücü sınırsız olan, devamlı olarak yaratan, Allah, Tanrı: "*Hâllâk-ı âlem:* Âlemlerin yaratıcısı olan Allah [AR]
ḫ-ı cihān 013a/230
müfteḳir-i raḥmet-i Ḫ.- ı Ḫabīriz 035a/787

ḫam eğri, bükülmüş [FAR]
ḫ.- ı zülf-i perīşānıŋ 016a/289

ḫām pişmemiş, olmamış, çiğ, olgunlaşmamış [FAR]
ḫ. 040b/882

ḥamā'il muska, tılsım [AR]
ḥ. 011b/190

ḥamām yıkanılacak yer [AR]
ḥ.- ı ġama 015b/280

Ḥamdulillah Allah'a hamdolsun, elhamdülillâh [AR]
Ḥ. 020b/407

ḫāme bk. ḫāme [Tr]
ḥ.- i kemter 040a/874

ḫāme kalem [FAR]
ḫ. 023a/474
ḫ.+ m 020b/413
ḫ.- i ḳudret 005a/95

ḥamiyyet millî onur ve haysiyet [AR]
ḥ. 032b/706
nāmūs-ı ḥ. 032b/704

ḥan bk. ḫān [Tr]
ḥ.+ ıŋ 011b/179

ḫān Türkler'de hakana bağlı devlet başkanlarına veya müstakil beyliklerin başkanlarına verilen isim, emir [Tr]

hān bk. ḫān [FAR]
h.+ ı 015a/263

ḥanbel İmam Ahmed bin Hanbel mezhebine mensup olan kimse [AR]
ḥ.- i ṯānı 040b/880

ḫançer kamadan küçük, ucu eğri ve sivri, iki yanı keskin bıçak [AR]
ḫ.- i ḫūşrīziŋ 023a/478

ḫandān gülen, şen, neşeli [FAR]
ḫ. 032a/685
ḫ.+ ımdır 010a/147

ḫande bk. ḫande [FAR]
ḫ. ider 036a/815

ḫande gülme, gülüş [FAR]
şeme-i ḫ.- i rīz 027a/541

ḫāne ev [FAR]
ḫ. 033b/740, dipnot11
ḫ.+ lerinde 031a/659
ḫ.+ si 004a/75, 031b/675

hanġi iki veya daha çok şeyden bir tanesini belirtecek bir cevap istemek için kullanılan soru sıfatı [Tr]
h. 027a/551
h.+ sinden 028b/590

ḫar eşek [FAR]
mürtekib-i ḫ. 031a/666

ḫār diken [FAR]
ḫ. 020a/387, 022a/450, 026b/523, 034b/768, 037b/826
ḫ.+ dır 016a/290
ẕelīl-i ḫ. 027a/539

ḫarāb yıkık dökük, yıkılmaya yüz tutmuş, vîran [AR]
ḫ.+ ıŋ 033b/740
ḫ. eyler 013a/221
ḫ. itdim 010b/163
ḫ. olsun 014b/249
ḫ. olur 003a/Ek
mest-i ḫ. 004b/77

ḫarābāt meyhâne [AR]
derd-i dil-i erbāb-ı ḫ.+ a 036a/804
mehcūr-ı ḫ. 029b/610

ḫarābe eski devirlerden kalma şehir veya binâ yıkıntısı [AR]
ḫ.+ ne 002a/6

ḫāre bâzı eşyâların üstünde görülen ve dalgalanıyormuş hissini veren parlak çizgiler ve dalgalar, meneviş [FAR]
ḫ. 021b/434

ḥarekāt hareketler, davranışlar [AR]
ḥ.+ ı 036a/810

ḥarf dildeki sesleri gösteren ve alfabeyi meydana getiren işâretlerden her biri [AR]
ḥ.- i istifriyāh 004b/89
ḥ.- i nefiy 004b/89
ebced-i ḥ. 021a/424

ḫāriç bir şeyin sınırları dışında kalan yer, dış, dışarı [AR] [AR]
ḫ.+ e 026a/510
ḫ.+ den 030a/623

ḥarīm yabancılara yasak olan, yabancılardan korunan mukaddes yer [AR]
şaḫṣ-ı ḥ.- i ḥaḳḳa 032a/683

ḥarīr ateşli, harâretli [AR]
ḥ.+ iz 035a/784

ḥarīṣ bir şeyi elde etmek husûsunda aşırı derecede istekli olan, hırslı [Tr]
ḥ.- i sitemkār 029a/603
ḥ.- i ḳıtāl 028b/582
ṣūfī-i ḥ.+ in 029b/612

ḥarīṣānī son derece hırslı şekilde [AR]
zühhād-ı ḥ. 038a/842

ḫarmān tahılın saptan ayrılması için düven, makine veya hayvanla yapılan dövme işi [FAR]
ḫ.+ ını 037b/831

ḫāṣ bk. ḫāṣṣ [AR]
emel-i ḫ.- ı bīlüzūm 028b/587
ḫ. 032b/702
kerem-i ḫ.+ ına 036a/812

ḫasāset hasislik, cimrilik, pintilik [AR]
ḫ. 031a/657

ḥased başkasında olan bir nîmeti çekememe, kendisine faydası olmadığı hâlde kıskançlık sebebiyle karşısındakinin sâhip olduğu nîmetten mahrum kalmasını isteme, çekememe, günüleme [AR]
ḥ. 010b/157

ḥasenāt insanların iyiliği için yapılan hayırlı işler, iyilikler [AR]
ḥ.+ ıŋ 036a/809

ḥasene iyilik, iyi ve güzel iş [AR]
ḥ. 004b/85

ḥāṣıl husûle gelen, olan, meydana çıkan [AR]
ḥ. 015b/276, 017b/323
ḥ.+ ı 025b/508
ḥ. olsun 046b/898
ḥ.- ı aʿlālardan 019b/373

ḥasīb soyu temiz, meziyet sâhibi (kimse), îtibarlı, muhterem [AR]
ḥ. 027a/543

ḫasīs paraya, mala aşırı düşkünlüğü yüzünden elindekini harcayamayan (kimse), cimri, pinti, bahil [AR]
aḥmaḳ-ı ḫ. 027a/543

ḫāṣiyyet bir şeye has nitelik, o nesnede bulunan meziyet, kuvvet, tesir, hassa [AR]
ḫ.+ imiz 033a/719

ḥaṣm düşman [AR]
ḥ.+ a 004a/63
ḫ. olur 026b/537

ḫaṣmi düşmanca [AR]
ḫ.- i ʿāḳil 035a/776

ḥaṣr yalnız bir şeye mahsus kılma, bir şey için ayırma ve sarfetme [AR]
ḥ.- ı merām it 033b/729
ḥ. eyleye 036b/820
ḥ. olunmuş 039b/862

ḥasret ayrı kalınan veya elden kaçırılan bir şeye karşı duyulan istek, tekrar görme ve kavuşma arzusu, özleyiş, özlem, iştiyak [AR]
ḥ. 010b/162, 037b/830
ḥ.+ de 010a/143
ḥ.+ iŋle 016a/295
ḥ.+ le 018a/339

ḫāṣṣ bir şeye veya bir kimseye âit olup başkasında bulunmayan, ona mahsus olan, özgü [AR]
ḫ. ḳılan 028a/568

ḫāṣṣe bir şeye veya bir kimseye mahsus olan, yalnız onda bulunan hâl, keyfiyet [AR]
ḫ.- ı ʿulviyyesindendir 038a/842

ḫasta hastalık, kaza veya yaralanma dolayısıyla fizik veya ruh sağlığı bozulmuş ve tedavi edilmesi gereken kimse, rahatsız, hasta [FAR]
ḫ. 020a/388
ḫ.+lara 011b/178
ḫ.+ sı 002b/29
ḫ.- i hicrān 023a/481

ḫastene hastahane, hastaların yatırılıp tedâvi edildiği yer [FAR]
ḥāl-i men-i ḫ. 036a/825

ḫat yüz çizgisi [AR]
ḫ.+ lara 011b/178

ḫaṭā aslına uygun olmayan, doğru olmayan şey; yanlış, yanlışlık [AR]
ḫ. 003a/46, 025a/497
ḫ.+ dan 020b/398
ḫ.+ dır 007a/138, 011b/182
cürm-i ḫ.+ dır 019b/368

ḫaṭarnāk tehlikeli, korkulu [FAR]
ḫ. 034b/771

ḫātem yüzük, üzerinde mühür bulunan yüzük [AR]
ḫ.+ i 039a/853

ḫatır gönül, duygu, his [AR]
ḫ.+ ı 029b/610
ḫ.+ ın 002a/2

ḫāṭır düşünme, akılda tutma yeteneği, zihin, hâfıza [AR]
ḫ.- ı yārāne 023b/476

ḫatır bk. ḫāṭır [AR]
ḫ.+ da ṭurur 033a/724

ḫātırşiken hatır kıran [FAR]
ḫ. olma ḫazer 035a/773

ḫāṭīb güzel söz söyleyen, hitâbet yeteneği olan kimse [AR]
ḫ.- i bülbül 040b/881

ḫatm bitirme, sona erdirme, tamamlama [AR]
ḫ.- i kelām it 033b/736
ḫ. olmuş 004b/83

ḫaṭṭ çizgi [AR]
ḫ.+ ıŋ 003b/57

ḫaṭṭāṭ çok güzel el yazısı yazan sanatçı [AR]
ḫ. 003a/46

ḫavādiṣ ilgiyle karşılanan haber [AR]
ḫaysiyyet-i ḫ. 027b/553

havalan - yerden ayrılıp göğe yükselmek [Tr]
h.- dı 017b/319

ḫavf korku [AR]
ḫ.+ ıŋ 030b/644
ḫ.+ile 019a/366
dā'ire-i ḫ. 030b/643

Ḥay bütün varlıkların hayat kaynağı, ebedî ve hakîkî hayat sâhibi" anlamında esmâ-i hüsnâdan [AR]
Ḥ. 036a/807

ḫayāl aslı olmadığı hâlde zihinde kurulan şey, düş [AR]
ḫ. 018b/354, 025a/492
ḫ.+ e 036b/822
ḫ.+ ine 029a/596
ḫ.+ iŋ 016a/294
ḫ.+ ayrılıḳ 018b/354

ḫ. eylemez 028b/588
ḫ.- i sāḥil-i maʿnāya 015b/276
cāy-ı ḫ. 023a/473
çenber-i fānūs-ı ḫ.+e 029b/616
ṣarf-ı ḫ. itse 027a/551

ḥayāt organların canlının varlığını devam ettirecek şekilde işlemesi ve canlıların, organlarının gösterdiği faâliyet sonucunda varlıklarını sürdürmesi durumu, sürüp giden yaşama, canlı olma, dirilik [AR]
ḥ.+ ın 034a/750
āb-ı ḥ. 004a/75
naḳd-i ḥ. 015b/273
nezʿ-i ḥ. dipnot44
neşve-i ḥ. 026a/517
tażyīʿ-i ḥ. 035b/792

Ḥaydar asıl anlamı "arslan" olan kelime Hazret-i Ali'ye lakap olmuş, onun yiğitlik ve cesâretinden dolayı "yiğit ve cesur" anlamında kullanılır [AR]
Ḥ.- ı kerrār 039a/856
cenāb-ı Ḥ.+ a 027b/564
ser-i Ḥ. 034b/768

ḥayf eyvah, yazık, heyhat [AR]
ḥ. 029a/597

ḫayli oldukça fazla, çokça, epey [FAR]
ḫ. 004a/72, 023a/477, 029b/610

ḫayr her durumda ve şartta herkesin katında iyi ve makbul olan hâl ve iş [AR]
ḫ. 004b/91, 031a/656, 031a/657
ḫ.+ a 004a/71, 038b/848
ḫ. olur 031b/668, 035b/795
mūcib-i ḫ. 030b/638

ḥayrān bir kimse veya bir şey karşısında hayranlık duyan, onu çok beğenen, çok takdir eden kimse[AR]
ḥ. 014b/252, 034b/769
ḥ.+ ı 039b/866, 040b/881
ḥ.+ ı oldum 039b/866
ḥ. ider 039a/853

ḥayret bir durum veya bir şey karşısında ne yapacağını, ne hüküm vereceğini bilememe, şaşırma, şaşırıp kalma, şaşkınlık [AR]
girdāb-ı ḥ.+ e 025b/508

ḥaysiyyet şeref, onur, îtibar [AR]
ḥ.- i ḥavādiṯ 027b/553

ḥayva ayva, gülgillerden, çiçekleri iri, beyaz veya pembe, yapraklarının altı tüylü, orta yükseklikte bir ağaç [Tr]
ḥ. 020a/387

ḥayvān hareket edip yer değiştirebilme ve hissetme yeteneği olan canlı yaratık [AR]
cümle-i ḥ.+ a 026a/512

ḥayy diri, canlı, hayat sâhibi [AR]
ḫ. 026b/5
ḥ. ider dipnot44
serv-i ḥ. 002b/14

ḫaẕ bir şeyin insana verdiği hoşa giden tatlı duygu, zevk [AR]
ḫ. alur 039b/860

ḫazān güz, sonbahar [FAR]
ḫ.+ ı 029a/599
ḫ.+ edir 025a/493

ḫazer sakınma, çekinme [AR]
ḫ. ḳıl 003a/34
ḫāṭırşiken olma ḫ. 035a/773

ḥażīż en aşağı en alçak yer [AR]
ḥ.- i ʿacz 027b/557

ḥażret şahıs veya kutsal sayılan varlık isimlerinin başına getirilip Farsça isim tamlaması şeklinde kullanılır ve saygı ifâde eder [AR]
ḥ.- i 007b/141

Ḥażret bk. ḫażret [AR]
ḥ.- i Allah 031a/662
Ḥ.- i Mevlā 034b/770
Ḥ.- mevlānā dipnot6
Ḥ.- i Ruḥī 036a/813
fikr-i ġażab-ı ḥ.- i maʿbūd-ı enām 033b/727
ḳurb-ı Ḥ.+ e 028a/566

ḫażret şahıs veya kutsal sayılan varlık isimlerinin başına getirilip Farsça isim tamlaması şeklinde kullanılır ve saygı ifâde eder [AR]
ḫ.- i Mevlānā 003a/37
münselik-i şāhreh-i ḫ.+ i 035b/791

hebā hiçbir işe yaramadan yok olma, boşa gitme [AR]
h. 028b/580
aḫir-i h.+ ya 014b/257

helāk ölme, öldürme, yok etme, yok olma [AR]
h.+ ine 026b/527
h. ider 026b/523
cürʿa-i h. 026a/517

ḥelāl dînin yasaklamadığı (şey, hareket ve davranış) [AR]
ḥ. 028b/593

ḥelālleş - alışverişte veya ayrılma sırasında hakkını birbirine bağışlamak [Tr]
ḥ.- elim 010b/162

ḫelāḳ ölme, mahvolma, yok olma [AR]
ḫ.- ı cihān 013b/230

hele özellikle [Tr]
h. 010b/159

hem bir kimseyi uyarmak, bir şeyi açıklamak veya anlamı güçlendirmek için `özellikle, zaten, bir de, şurası da var ki` anlamlarında kullanılan bir söz [FAR]
h. 015a/270, 020a/381, 020b/397, 020b/400, 020b/401, 020b/406, 020b/407, 020b/409, 020b/411, 027b/562, 039b/862, dipnot39
h.+ de 020a/381

hemān hemen, derhâl [FAR]
h. 003a/35, 003b/56, 007a/134, 011a/175, 011a/176, 011b/178, 017a/314, 019b/368, 020b/414, 021b/433, 033b/726, 039b/864, 040b/880

hemdem sıkı fıkı, canciğer arkadaş [FAR]
h.+ i 032b/701
h.- i rindān-ı Ḫudā 034b/759

hemḥal bir hâlde bulunan, hâlleri birbirine benzeyen [FAR]
h. 034a/757

hemreng bir renkte, rengi bir [FAR]
h.- i nār 029a/600

hendese geometri [AR]
taḥṣīl-i h. 028a/576

henüz az önce, daha şimdi, yeni [FAR]
h. 010b/158

hep hiçbiri dışta tutulmamak veya eksik olmamak üzere, bütün, tüm olarak [Tr]
h. 004a/74, 015a/265, 016a/290, 018b/356, 019b/368, 020b/402, 025a/497, 026a/518, 029b/614, 035a/787, 036b/822

hepsi bütünü, tamamı, tümü, cümlesi [Tr]
h.+ ni 005b/108, 031a/652

her önüne geldiği ismin benzerlerini `teker teker hepsi, birer birer hepsi, birer birer tamamı` anlamıyla kapsayacak biçimde genelleştiren söz [FAR]
h. 002a/2, 003a/45, 03a/Ek, 003b/60, 004a/65, 004b/78, 004b/84, 006a/112, 007a/136, 012a/192, 015a/269, 016a/292, 018a/338, 018a/339, 018b/354, 019b/374, 020b/398, 021a/417, 021b/435, 022b/454, 022b/457, 023a/468, 023a/472, 025/506, 025a/489, 025a/494, 025b/502, 025b/503, 025b/504, 025b/505, 025b/507, 026a/514, 026a/515, 026b/535, 027a/549, 027a/550, 027a/551, 028a/566, 028b/587, 028b/590, 029a/595, 030a/626, 030a/627, 030a/631, 030b/645, 030b/648, 031a/657, 031a/661, 031b/672, 031b/680, 032a/683, 032a/686, 032a/691, 033a/711, 033a/714, 033a/723, 033a/725, 033b/727, 033b/732, 033b/740, 034a/748, 034a/751, 034b/763, 035a/774, 035a/775, 035a/785, 035b/793, 035b/795, 035b/796, 035b/799, 036a/818, 037b/827, 038a/837, 038b/851, 039a/852, 039a/859, 039b/860

hercāyi kararsız, sebatsız [FAR]
h. 041a/884

hergiz asla, katiyyen, hiçbir vakit [FAR]
h. 003b/48

herkes insanların bütünü, cümle âlem [FAR]
h.+ de 040b/881
h.+ e 039a/852
h.+ i 032a/684, 032a/685, 032a/690
h.+ iŋ 015a/265, 029a/596

ḥesāb sayılara âit kural ve işlemlerden bahseden ilim, aritmetik [AR]
ḥ.+ ıŋ 040a/871
rūz-ı ḥ.+ ıŋ 034a/744
ḥ.- ı güzeşte olsa 040a/870

hevā heves, istek, arzu [AR]
h. 007a/135, 031a/654
h.+ da 011b/183, 026b/528
h.+ sı 037b/827

h.+ sın 017b/328
h.+ sından 010b/163
h.+ yı 018a/337
h.- yı lāle 028b/584
dildāde-i alāyiş-i nīreng-i h.+ yız 033a/717
maġlūb-ı h. 033b/731
murġ-ı h. 030a/633
murg-ı h.+ ya 026b/524
zebūn-ı h. 028a/569

hevān horluk, aşağılık, alçaklık [AR]
h. 027a/543

heves istek, eğilim, arzu, şevk [AR]
h.+ i 021a/418
h.+ iyle 033b/741
h.+ miş 041a/889ʿahd
h.- i naḳş 034a/750

heves-güş [FAR]
cām-ı h. 023a/470

hey'et bir işi yapmak veya yönetmekle görevlendirilmiş kimselerden meydana gelen topluluk, kurul [AR]
h. 003b/61

heyhāt yazık, ne yazık` anlamında kullanılan bir söz [AR]
h. 035b/802

heykel taş, tunç, bakır, kil, alçı vb. maddelerden yontularak, kalıba dökülerek veya yoğrulup pişirilerek biçimlendirilen eser, yontu, statü [AR]
h.- i müstaʿceb-i ʿālem 030a/623

hezār bülbül [FAR]
h. 025b/505
h. idersin 010a/151
h. oldı 026b/534

hezerān bülbüller [FAR]
h. 025b/501

hezeyān sayıklama, saçma sapan konuşma [AR]
h.+ dır 029b/614

ḥıfẓ koruma, saklama, muhâfaza etme [AR]
ḥ. it 015b/274

ḥırṣ bir şeyi elde etmek için duyulan, önüne geçilmez derecede kuvvetli istek [AR]
ḥ. 028b/586
ḥ.- ı gevher ider 026b/525
ḥ.- ı ẕübābıŋ 034a/746

ḫırām salına salına, naz ve edâ ile yürüme [AR]
ḫ. itdi 034b/767

ḥırmen harman [AR]
ḥ.- i ʿömrimüz 014b/259

ḫırsız başkasının malını çalan kimse, uğru [Tr]
ḫ.+ lara 032b/708

ḫırḳa özellikle elbise üstüne giyilen, ceket boyunda, yün veya pamukludan yapılmış, önden açık, kollu giyecek [AR]
ḫ. 035b/800
ḫ.+ mız 033a/720
ḫ.- i peşīmende 035b/789

ḫışm aynı soydan gelen veya evlenme yoluyle aralarında yakınlık bulunanlardan her biri [AR]
ḫ.- ı aġyār 016a/286

ḫışm öfke, kızgınlık, gazap [FAR]
ḫ. 002a/1

ḫıyānet sonuna kadar bağlı olması gereken bir şeye karşı kendisinden beklenen sadâkati göstermeme, güveni kötüye kullanma, ihmal ve hîlekârlık göstererek sözünü ve ahdini tutmama, ihânet etme [AR]
erbāb-ı ḫ. 031b/670

hibe bağışlama, bağış [AR]
h. 038a/839

ḥicāb utanma, sıkılma, mahcûbiyet [AR]
ḥ.- ı zenān 028b/592

Ḥicāz Arap Yarımadası'nda günümüz Suudi Arabistan'ının batısında bir bölge [AR]
Ḥ.+ ı 021b/428

hicr ayrılık [AR]
h. 013a/219
h.+ ile 036b/824
h.+ iŋle 002b/17

h. idüp 015b/282
h.- i ʿaşḳı 023a/469
ġam-ı h. 016a/293

hicrān ayrılık, unutulmaz acı [AR]
h. 014a/246, 017b/318, 019b/375
h.- ı ʿaşkı 041a/886
neşter-i h. 020a/381
ḫaste-i h. 023a/481

hiç bk. hīç [FAR]
h. 003b/54, 003b/59, 007a/138, 007a/140, 011a/175, 012a/193, 014a/240, 021b/435

hīç yok denecek kadar az olan [FAR]
h. 002a/5, 032b/698

hiçkes hiç kimse [Tr]
h.+ le 016a/294

hiç kimse bir kişi bile, kimsecik [Tr]
i. 003a/Ek

hidāyet doğru yol, hak olan Müslümanlık yolu [AR]
h. iden 035a/781

ḥikmet hakîmlik, bilgelik [AR]
ḥ. 003a/Ek, 005a/99, 006a/117, 026b/537
ḥ.+ dir 031b/671
ḥ.+ i 029a/600
ḥ.+ ini 015a/266
ḥ.+ leri 034b/769
ʿilm-i h.+ de 020b/400
maʿden-i ḥ. 005a/99
manṭıḳ-ı h.+ de 020b/401

ḫil‘at pâdişahlar ve vezirler tarafından birine iltifat veya mükâfat olarak giydirilen, kürklü veya işlemeli kıymetli kaftan [AR]
ḫ. -ı ḥüsnüŋ 011b/179

ḥīle bir kimseyi aldatmak, kandırmak ve yanıltmak amacıyle yapılan tertip, düzen [AR]
ḥ. 004a/63

ḥimār eşek [AR]
ḫ 004b/82

ḥimāyet himâye [AR]
ḥ. 033a/711ʿāciz

himem gayretler, emekler, çalışmalar [AR]
h. 020b/415

himmet gayret, emek, çalışma [AR]
h. 039b/862
h.+ i 003a/44, 040a/868
h.+ ine 033b/738
h. eyleseŋ 021b/432
h. ider 003a/44
ʿuluvv-ı h.+ iŋ 040a/874

ḥīn zaman, vakit [AR]
ḥ.- i seferinde 005b/108, 031a/652

hindū ben, benek [FAR]
ḥāl-i h.+ ları 002b/28

ḫirām salınma, yürüme [Tr]
ḫ. it 033b/734

ḥisāb hesap [AR]
ḥ. 025b/507

ḫitām son, nihâyet, bitim [AR]
ḫ.+ın 020b/405
ḫ.+ iyle 020b/405
kār-ı pezīrā-yı ḫ. it 033b/733

Ḫorasan Horasan, Erzurum iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Horasan ilçesi kuzey ve doğuda Kars, güneydoğuda Ağrı illeri, güneyde Karayazı, batıda Köprüköy ve Pasinler, kuzeybatıda Narman ilçeleriyle çevrilidi [Tr]
Ḫ.+ danmı 012b/207

ḫorla- değer vermeyip küçük düşürmek, küçük görmek [Tr]
ḫ.- yıp 023a/468

ḫoş beğenilen, duyguları okşayan, zevk veren [FAR]
ḫ. 004a/68, 035b/795, 040b/878
ḫ.+ musuŋ 002a/10
ḫ. etmez 004a/76
ḫ. olam 002a/10
ḫ. olmayam 002a/10

ḫoşbū güzel kokulu, güzel kokan [FAR]
ḫ. 005a/94

hū Allah [AR]

h. 014b/250

ḫub bk. ḫūb [FAR]
ḫ.- ı dilārā 006a/119

ḫūb güzel [FAR]
ḫ. 002a/9, 018b/344
ḫ.- i Ḫudā 034a/756
ḫ.- ı Lāçīnsiŋ 012b/207

ḫūm küp [FAR]
ḫ.- ı ḳaderden 035a/777

ḫūn kan [FAR]
ḫ.- ı fenādan 030b/641
ḫ. 027b/554, 034b/768

ḫudā Allah, Tanrı, Cenâbıhak [FAR]
ḫ. 003a/E
ḫ.+ dan 003b/51
ḫ.+ dır 002b/20, 015a/265, 019a/357
ḫ.+ nıŋ 003b/55
bār-i ḫ. 012b/201
beyt-i ḫ.+ nuŋ 003b/61
dūd-ı ḫ. 015a/270
eşer-i ṣunʿ-ı Ḫ.+ dır 036a/810
esrār-ı Ḫ. 034b/769
hemdem-i rindān-ı Ḫ. 034b/759
ḫūbī-i Ḫ. 034a/756
maḥlūḳ-ı Ḫ.+yız 033a/722
rindān-ı Ḫ. 029b/611
rindān-ı Ḫ.+ nıŋ 029b/611

ḫudāvend Allah, Hudâvendigâr [FAR]
Ḫ.- i baṣīriz 035a/785

ḥuffāẓ hâfızlar, Kur'ân-ı Kerîm'i bütünüyle ezberleyenler ve ezberden okuyanlar [AR]
ḥ. 038a/839, 040a/875

ḫuffāş yarasa [AR]
dīde-i ḫ. 030b/647

ḥuḳūḳ haklar [AR]
ḥ.- ı ʿibādı 028b/593

ḫulāṣa bir sözün veya yazının özünü belirten kısaltılmış şekli [AR]

ḫ. itmiş 028b/587

ḫulūṣ hâlis ve saf olma, kalp temizliği [AR]
ḫ. 026b/537
ḫ.+ile 003a/35

ḫumaḳa ahmaklar [AR]
musaḫḫar-ı ḥ. 027a/546

ḫumār içkiden sonra gelen baş ağrısı ve sersemlik [AR]
ḥ. 004b/82

ḫūnbār kan yağdırıcı [FAR]
ḫ.+ dur 016a/287
āfet-i ḫ.+a 033a/723

ḥūr cennet kızı, çok güzel kız veya kadın, hûri [AR]
ḥ.- ı cindır 029b/612

ḫūrşīd güneş [FAR]
ḫ.+ i 038b/847
ḫ.+ ine 038b/846

huşyār aklı kendisine yar olan, akıllı [FAR]
h. 035b/800

ḫūylu herhangi bir huyu olan [Tr]
ḫ. 032b/696

ḥużūr iç rahatlığı, hâlinden memnun olup gönlünde rahatlık duyma, kendini rahat ve memnun hissetme durumu [AR]
h.+ unda 033b/736
iḥżār-ı ḥ. eyledi 016a/286

ḫuẓūẓāt hazlar, zevkler [AR]
envāʿ-ı ḫ. 030a/636

ḥüccāc hacılar [AR]
Kaʿbe-i ḥ. 002b/28

ḥücre dışarı ile ilgisi mümkün mertebe az olan küçük oda, odacık [AR]
ḥ.+ mize 004a/72

ḥükm bir şeyin şöyle veya böyle olduğu hakkında verilen karar, yargı [AR]
ḥ.+ i 028a/570, 031a/664
ḥ.+ üne 031a/665
ḥ.+ üŋ 030a/632, 030b/638

ḥ. eylemese 034a/754
ḥ.- i ezel 025a/497
kef-i ḥ.+ üŋde 030b/644

hükm egemenlik, hâkimiyet [AR]
h.- i zamānedir 025a/498

ḥükemā hakîmler, filozoflar, ilim adamları [AR]
ḥ.+ dan 030b/649

hükm-şinās hükmetmeyi bilen [FAR]
h.+ ıŋ 039b/865

Hülāgü Batı Asya'nın çoğunu ele geçiren Moğol hükümdar. İlhanlıların kurucusudur. Cengiz Han'ın torunu olmakla birlikte diğer Moğol İmparatorluğu'nun büyük hanlarından Mengü Han, Arıkbuka Han ve Kubilay Han'ın da kardeşidir.
H.+ ye 028a/574

hümā başına konduğu kimseye mutluluk getirdiğine inanılan talih kuşu [AR]
h. ḳuşı 010a/150
ẓill-i h.+ dan 030b/645

hümām himmetli, azimli [AR]
h. 004b/89

hümāyun mübarek, kutlu, padişaha ait [FAR]
reʾis-i h.+ uŋ 019a/361

ḥünkār sultan, hükümdar anlamında olup Osmanlı pâdişahları için kullanılır [FAR]
ḥ.- ı velāyetsin 003a/37

ḥür özgür [AR]
ḥ.+rüz 035a/782
ḥ. olmaḳ 031a/655
şaḫṣ-ı ḥ.+ü 028b/587

ḥürmet saygı [AR]
ḥ. 028a/571
ḥ.+ in 028b/593
ḥ.+ le 033b/728

ḫürrem sevinçli, şen, gönül açıcı [FAR]
ḫ.+ mi 032a/685
meclis-i ḫ. 017b/324

ḥüsn güzellik [AR]

ḥ. 010b/154, 012b/208, 034a/756, 039b/862
ḥ+e 005b/110
ḥ.+ i 005b/101
ḥ.+ üne 004b/85, 005b/110
ḥ.+ ünüŋ 021a/416
ḥ.+ üŋ 019b/371
ḥ.+ üŋe 014b/250, 041a/888
ḫilʿat-ı ḥ.+üŋ 011b/179
ḥ.- i şehādet 030a/631
Leylī-i ḥ.+ ü 029a/601

hüsn güzel, iyi, güzellik [AR]
h.+ üŋ 020b/389
ḥ.-i mükāfat dipnot47

ḥüsnā çok (daha, en, pek) güzel [AR]
ḥ. 022b/457

ḫüsrev hükümdar, şah, pâdişah [FAR]
rāmgeh-i Ḫ. 036b/823

ḫüzūn gönülde hissedilen gariplik ve burukluk, arzulanan bir şeyin elden kaçması veya istenmeyen bir şeyin başa gelmesi yüzünden duyulan tasa, üzüntü, gam, keder [AR]
ḫ. 020b/410

I

ırak uzak [Tr]
ı.+ da 022a/442
ı. ol 033b/726

ʿ**Irak** Kuzeyde Türkiye, doğuda İran, güneydoğuda Kuveyt, güneyde Suudi Arabistan, güneybatıda Ürdün, batıda ise Suriye ile sınır komşusudur. Başkenti ve en büyük şehri Bağdat olan federal parlamenter cumhuriyet ile yönetilen bir ülke
semt-i ʿ.+ a 033b/734

ʿ**ırk** insan cinsinin belli başlı çeşitlerinden her biri, nesil, sülâle, zürriyet [AR]
ʿı. 031a/657

ırmak çoğunlukla denize dökülen, özellikle genişliği ve taşıdığı su niceliği bakımından en büyük akarsu, nehir [Tr]
ı.+ ı 020b/392

ʿırż bir kimsenin, başkaları tarafından dokunulmaması ve saygı gösterilmesi gereken iffeti [AR]
ʿı. 031a/667

Isfahān İran'da İsfahan Eyaleti'nin yönetim merkezi olan şehir. Aynı zamanda ülkenin üçüncü büyük şehir
I.+ danmı 012b/209

ışġā kulak verme, dinleme, söyleneni kabul etme [AR]
ı. 035b/791

ışlāḥ düzeltme, iyileştirme [AR]
ı.+ a 036b/822

ışmarla- bir şeyin, bir kimsenin bakılmasını, korunmasını birine veya birinin gözetilmesine bırakmak, emanet etmek
ı. –dılarmı 003a/Ek

ıssız kimse bulunmayan veya az kimse bulunan, tenha, yaban [Tr]
ı. 022a/448

ıṭnāb sözü uzatma, lüzümsuz tafsilat ile haşve boğma [AR]
ı. 040b/883

ʿıtr güzel ve latif koku [AR]
ʿı.+ ile 040a/872

ıʿyān açık, âşikâr, gözle görülür, belli [AR]
ʿiffet-i ı.+ ī 039b/864

ʿıyş hayâtın zevkini çıkarma, yiyip içme, zevk u safâ [AR]
ʿı. 003/Ek

İ-Ī

i - imek yardımcı fiili [Tr]
i.- di 032b/709
i.- ken 026a/521, 027a/552, 028a/579, 028b/588, 031a/664, 036b/823, 037b/834, 038a/841
i.- miş 012a/197, 012a/198, 029b/618, 033a/713
i.- se 004a/74, 005b/101, 023a/479, 024b/ 486, 028a/566, 029b/614, 029b/615, 029b/618, 030b/644, 031a/661, 033a/721, 034b/770, 035a/777
i.-sek 033a/722
i.- sen 019b/371
i.- seŋ 006a/117, 017a/309, 021a/425, 028b/590, 031a/655, 033b/732, 036a/818, dipnot47

ʿāḳil i.- seŋ 003b/60, 015a/269
bāġbān i.- dim 010b/159
bilmez i.- dik 032b/705

ʿibād abidler, kullar [AR]
ḥuḳūḳ-ı ʿ.+ ı 028b/593
züre-i ʿi. 026b/529

ibrāz meydana çıkarma, gösterme [AR]
i. ider 030a/626, 030a/632

ʿibret kötü bir olaydan alınması gereken ders, uyarıcı sonuç [AR]
ʿi. al 015a/262, 015a/264, 015a/266, 015a/268, 015a/269, 015a/270, 015a/271

ibrīḳ su koymaya yarayan kulplu, emzikli kap [AR]
i. 004b/90
i.- i vüżū 036a/817

īcād yeni bir şey bulma, ortaya koyma, varlığı bilinmeyen bir şeyi meydana getirme [AR]
i. idene 003a/Ek

iʿcāz aciz bırakma, acze düşürme [AR]
münkir-i i.- ı ḥaḳḳ iden 028a/572

iʿcāznümā bir mucizeyi andıracaj kadar eser ve ustalık gösteren eser [AR]
i.+ dır 036a/806

ʿicl erkek buzağı, dana [AR]
ʿi. 026b/530

icrā yapma, yerine getirme, bir işi yürütme [AR]
i.- yı ʿadālet 031b/669
i.- yı ḥaḳḳa 020b/412

icrām kabahar işleme [AR]
i. eyledik 019a/365

iç herhangi bir durumun, cismin veya alanın sınırları arasında bulunan bir yer, dâhil, dış karşıtı [Tr]
i. 029b/618, 035b/792
i.+i 032a/685
i.+ inde 002b/30, 003b/54, 011b/182, 012b/202, 012b/208, 016b/300, 019b/371, 025a/490
i.+ ünde 039b/863

iç - bir sıvıyı ağza alıp yutmak [Tr]
i.- diklerim 016a/293
i.- elim 029b/611, 029b/612
i.- en 030b/641
i.- ip 028b/593
i.-inde 003a/Ek
i.- mege 016b/297
i.- mekden 038b/844
i.- üp 004b/77
mey i.- üp 013a/216

için amacıyla, maksadıyla [Tr]
i. 026b/526

içre iç, içe doğru [Tr]
i. 003b/56, 012b/203, 016a/285, 035a/776, 038b/845

içün bk. için [Tr]
i. 002a/8, 004a/69, 004b/87, 013b/233, 014a/238, 014b/248, 015b/273, 015b/280, 016a/286, 020a/387, 022b/463, 025a/494, 025b/505, 026a/512, 028a/570, 028a/578, 028b/580, 028b/585, 029a/597, 029a/603, 031a/664, 032b/705, 033b/727, 034a/749, 035a/774, 039a/856, 040a/872, 040b/879
i.+ dür 030b/638

idāre yönetme, çekip çevirme [AR]
i. itmekde 036a/810

idbār talihsizlik, bahtsızlık [AR]
i.+ ına 031b/674
beliyye-i i.+ a 028a/578

iḍlāl naz etme, nazlanma [AR]
i. 030a/637, 034a/753, 035a/781
i. ider 034a/753

idrāk anlama yeteneği, anlayış, akıl erdirme [AR]
i. 030a/630
i. olunmaz 034b/769
i.- i meʿāli 030b/651

ifḍāl lütuf ve bağış [AR]
i. 035a/781

ʿiffet temizlik, namus [AR]
ʿi. ider 031b/681
ʿi.- i ıʿyānī 039b/864

iflās borçlarını ödeyemediği mahkeme kararı ile tespit ve ilan olunan iş adamının durumu, batkı, batkınlık, müflislik [AR]
mūcib-i i. 028b/581

iftiḫar övünme [AR]
i. ideyim 024b/486

iḥāle iş, mal vb.ni birçok istekli arasından en uygun şartlarla kabul edene verme, eksiltme veya artırma [AR]
i. eyle 036a/818

ihdā hediye verme [AR]
i. 030a/637

iḫfā gizleme, saklama [AR]
i.+ da 017a/311

ihmāl gereken ilgiyi göstermeme, boşlama, savsaklama, savsama, önem vermeme [AR]
i. itsede 036a/803

iḫrāc dışarı atma, çıkarma [AR]
i. eylemiş 020b/409

iḥrāz alma, kazanma, elde etme, erişme [AR]
i. eyledik 035b/788

iḥsān iyilik etme, bağışlama, lütuf, iyilik [AR]
i. 018a/331, 040b/883
i.+ ı 038b/851
i.+ ını 034b/772
i. eyledi 019a/364
nā'il-i i.- ı İlāhī 034b/772
ṣāḥib-i i.+ a 010a/143

iḫtilāṭ karışma, katışma [AR]
i.+ ım 016a/294

iḥtimāl bir şeyin olabilmesi durumu, olabilirlik, olasılık [Tr]
i. 025a/494, 028b/589

iḥtirāz sakınma, çekinme, korkma [AR]
i. 004a/65

iḥtiyāc gereksinim [AR]
i.+ ı 022b/464, 025a/495

i. ḳalmadı 002b/32
keşmekeş-i derd-i i. 025a/495

iḫtiyār seçme, seçilme [AR]
i. etmez 004a/67

iḥyā çok iyi duruma getirme, geliştirme, güçlendirme [AR]
i. idüp 020b/403

ihtiyāc gereksinim [AR]
i. 028a/575

iḫtiżār can çekişme [AR]
i.+ da 027a/538

iḫvān candan dostlar, samîmî arkadaşlar [AR]
i. dipnot47

iḥżār hazırlama, hazır etme, huzura getirme [AR]
i.- ı ḥużūr eyledi 016a/286
i.- ı rıẕḳ 026a/512

iḳbāl baht, talih [AR]
i. 028a/578, 032b/705
i.+ de 036a/809
i.+ ine 031b/674
i.+ ini 012b/203
ṣūret-i i.+ imi 018a/332

iki birden sonra gelen sayının adı [Tr]
i. 006b/132, 006b/133, 011b/177, 012a/200, 016b/305, 018a/331, 018a/332, 018a/333, 018a/334, 033a/719, 036a/803

iḳlīm ülke, diyar [AR]
i.- i cemāle 036b/823

ikrāh iğrenme, tiksinme [AR]
i. 031a/662

ikrām bir şeyi armağan olarak verme, sunma [AR]
i. 032b/708

iḳrār saklamayıp, söyleme, dil iles öyleme [AR]
ġayret-i i.+ dan 003b/53

iḳtiżā lazım gelme, gerekme [AR]
i.- yı çarḥ 025a/498

il ülke, yurt [Tr]
i. 011a/169, 011b/183
i.+ de 014a/241, 018b/348, 024b/485
i.+ ine 033b/734
i.+ lere 018a/335, 018a/340

iʿlā yükselme, yücelme [AR]
fevz-i i.+ dan 040a/875

ilah Allah [AR]
i. oldı 026b/531
i.- ı muʿteḳad 026b/529
i.- ı müşaḫḫaṣ 026b/535

ilahī bk. ilāhī [AR]
i. 010a/143, 017a/310, 030b/639
naẓargāh-ı i.+dir 002b/20
taḳsīm-i i.+ de 015b/277

ilāhī Allah'a mensup [AR]
i. 031b/671
nāʾil-i iḥsān-ı İ. 034b/772

iʿlān açığa vurma, meydana çıkarma [AR]
i. olunur 032b/710

ile kelimenin sonuna geldiğinde birliktelik, beraberlik, araç, neden veya durum anlatan cümleler yapmaya yarayan bir söz [Tr]
i. 002a/10, 002a/11, 002a/12, 003a/33, 003b/49, 003b/60, 004a/64, 004a/74, 004b/77, 004b/80, 005b/102, 005b/106, 006a/116, 006a/121, 006a/122, 007a/136, 010b/156, 011a/173, 013a/216, 013a/220, 013a/221, 013b/233, 015b/280, 016a/286, 017a/314, 018b/346, 018b/347, 019a/363, 020a/382, 020b/405, 020b/412, 021a/422, 021a/423, 021b/426, 023a/479, 025b/500, 026a/511, 026b/537, 027a/549, 027b/553, 027b/554, 027b/561, 027b/563, 028a/571, 028b/586, 029a/601, 029a/603, 029a/604, 029b/610, 029b/617, 030a/628, 030a/632, 031a/658, 031a/659, 031b/673, 031b/677, 031b/678, 031b/679, 032b/700, 032b/702, 032b/704, 032b/708, 032b/710, 033b/726, 033b/735, 033b/740, 034a/750, 034a/752, 034a/755, 034a/756, 034b/758, 034b/764, 034b/767, 034b/768, 034b/769, 035a/779, 035a/780, 035a/787, 035b/797, 036a/805, 036a/807, 036a/808, 036b/819, 036b/820, 036b/821, 037b/828, 037b/830, dipnot46
i.+ dir 034a/755

ilerü ileri, herhangi bir şeye göre daha ötede olan yer, geri karşıtı [Tr]
i.+ de 006a/119

illā ne olursa olsun, hangi şartta olursa olsun, her hâlde, ille, illaki [AR]
i. 006b/124

ʿillet hastalık [AR]
ʿi.+ i 032a/686
ʿi.- i beden 027b/560
ʿi.- i merge 034b/763

ʿilm bilim [AR]
ʿi.+ i 013a/217
ʿi.+ iŋ 039b/865
ʿi.- i hikmetde 020b/400
ʿi.- i ledünni 020b/406
ʿi.- i Saʿaddīn 020b/402
ʿi.- i tefsīr 020b/401
ʿi.- i uṣūl 020b/401

iltifāt birine güler yüz gösterme, hatırını sorma, tatlı davranma [AR]
i.+ uŋ 004b/91
i. ḳıldım 022b/457

iltiḳam lokma etme, yutma [AR]
i. ider 025a/491

iʿmāl yapma, yapılma, işeme [AR]
i.- i cām 028a/571

imālet imâlât, işlenerek yapılan üretim [AR]
i. 031a/664

imām cemaate namaz kıldıran kimse [AR]
i. 040b/880

imāmet imamlık [AR]
i. 040b/878

īmān güçlü inanç, inan [AR]
ī. 023a/466, 031b/678, 032b/704
ī.+ ı 038b/845
ī.+ ıŋ 024b/486
revnāḳ-ı ī.+ ı 040b/878

iʿmār şenlendirme, bayındır hâle getirme [AR]
i.+ a 035a/773

imdād yardım, yardıma gönderilen kuvvet [AR]
i. eyle 014a/246
i.+ a 017a/311

imkān yararlanılan uygun şart veya durum, olanak [AR]
i. 030a/623

imlā yazım [AR]
i.+ lara 006a/115
i.+ ya 022b/459
i.+ yı 013a/217

imrār geçirme, geçirilme [AR]
i. 035a/780

imtiḥān sınav [AR]
i. oldı 015a/263

in - yüksekten veya yukarıdan aşağıya doğru gelmek [Tr]
i.- erim 002a/9

ʿināḍ direnme, diretme, ayak direme [AR]
ʿi. etme 020b/402

inan - kanarak aldanmak [Tr]
i. 011a/174
i.- ma 035b/801

ʿināyet lütuf, ihsan, iyilik [AR]
ʿi. 032b/708, 032b/709
ʿi. iden 035a/781
ʿi. ḳıl 003b/52
şāh-ı ʿi.+sin dipnot6

ince kendi cinsinden olanlara göre dar ve kalınlığı az olan, kalın karşıtı [Tr]
i. 017a/308, "zayıf" 021a/422
i.+ dir "aşırı özen gerektiren, kaba karşıtı" 021a/419
i.+ dür 011b/179

incin - "birinin herhangi bir davranışı yüzünden üzüntü duymak, gücenmek, kırılmak" [Tr]
i.- memek 033b/729
i.- mesiŋ 021a/420

incit - kötü söz veya davranışla birini kırmak, üzmek [Tr]
i.-me 006a/121

i.- memege 033b/729
i.-ür 003a/Ek

incü inci, istiridye gibi bazı kavkılı deniz hayvanlarının içerisinde oluşan, değerli, küçük, sert, sedef renginde süs tanesi [Tr]
i. 020b/410
i.+ dür 003a/Ek, 011b/178
i.+ siŋ 012b/208

inçe bk. ince [Tr]
i. 003b/58

indir - yüksekten, sarp ve kötü yerden veya yukarıdan aşağıya inmesini sağlamak [Tr]
i.- irler 011b/183

infilāk güçlü bir biçimde patlama [AR]
i. idemez 026a/510

inhimāk bir şeyin üzerine fazlaca düşme, düşkünlük [Tr]
i. 026a/512

inkār reddetme, tanımama [AR]
envār-ı i.+ ım 039a/858

inḳıyād boyun eğme, kendini teslim etme [AR]
i. itmekdir 026b/537

iŋle - acı, üzüntü belirten kesik sesler çıkarmak, inildemek [Tr]
i.- yen 031b/680

iŋlet - inlemesine yol açmak [Tr]
i.- di 027b/560

ins insan, beşer [AR]
i.- i ʿāḳil 020b/411

inṣāf acımaya, vicdana veya mantığa dayanan adalet [AR]
i. 023a/478
i. eyle 016a/296
çeşm-i i. 003a/Ek

insān toplum hâlinde bir kültür çevresinde yaşayan, düşünme ve konuşma yeteneği olan, evreni bütün olarak kavrayabilen, bulguları sonucunda değiştirebilen ve biçimlendirebilen canlı [AR]

i. 005b/108, 019a/357, 031a/664, 034b/760, dipnot46
i.+ a 031a/652, 031a/662
i.+ da 031b/668
i.+ ı 003a/34
i.+ ıŋ 025a/495

insanlık insanların tümü, beşeriyet [Tr]
i.+ a 031b/668

insilāk yola girme, yola tutulma [AR]
i. eyler 026a/516

inşā yapma, yapılma, vücuda gelme [AR]
i.+ da 039a/854
i.+lara "dîvan edebiyâtı sanatlarına çok fazla yer veren, Arapça, Farsça kelimelerle yüklü, süslü, secîli nesir" 006a/115
i. olunur 031b/679

intiḳāl bir yerden başka bir yere geçme, geçiş [AR]
i. itdi 028a/565
intiẓār birinin gelmesini, bir şeyin olmasını bekleme, gözleme [AR]
i. ideyim 024b/484

ip pamuk, keten, yün, ipek, naylon vb. dokuma maddelerinin uzun, ince liflerinden her biri [Tr]
i.+ dedir 004b/90

ir - ermek, ulaşmak [Tr]
i.- di 026b/532, 027b/564
i.- dik 041a/885
i.- er 018b/353, 038b/851, 039a/854
i.- işür 002a/1
i.- medi 035a/787
i.- mezmi 029b/619

irād getirme, söyleme [AR]
i.- ı devlet 022b/456
ṣāḥib-i ī. 034a/757

İrān Güneybatı Asya'da ülke. Güneyde Basra Körfezi ve Umman Körfezi, kuzeyde ise Hazar Denizi ile çevrili [FAR]
İ. 014b/249

irem Efsâneye göre Ad kavminden Şeddâd'ın cenneti yeryüzünde kurmak maksadıyle yaptığı şehrin adı olup edebiyâtımızda "cennet bağı, dünya cenneti, cennet kadar güzel ve bayındır yer" anlamında söz [AR]
i. 038a/837

ʿirfān bilme, anlama [AR]
ʿi. olmaz 003a/Ek
bāġ-ı ʿi.+ ıŋ 038a/837
ehl-i ʿi. 003a/33
mekteb-i ʿi. 012b/202
nefḫān-ı ʿi.+ ı 040b/876
ṭālib-i ʿi.+ e 023a/472

irşād doğru yolu gösterme, uyarma [AR]
i. ide 034a/753
i. ider 034a/753
i.- ı ṭarīḳ 003b/56

irtiḥāl göç etme, göçme [AR]
Ṣıddıḳ-i i. 027b/563

ʿİsā Dört büyük Peygamberden Hristiyanlığın kurucusu [AR]
mesken-i ʿİ.+ da 017a/313
ʿİ.- i bīpeder 027b/561
ʿİ.- i Meryem 036a/806

iṣābet hedefe varma, hedefi vurma [AR]
i. 020a/378

isʿāf birinin isteğini yerine getirip kabul etme [AR]
i. 029b/622

İskender Makedonya kıralı
İ.+ i 034b/762

İskenderī İskender'e ait [FAR]
devlet-i İ. 015a/264

iṣlāḥ düzeltme, iyileştirme [AR]
meziyyet-i i.+ ı 028a/575

islām Hz. Muhammed'in Allah tarafından tebliğine me'mur olduğu din [AR]
i. 033a/713

İslambul İstanbul
ḳavm-i İ. 002a/1

ism isim, ad [AR]
i. 038b/851
i.+ ini 021a/424, 039b/864
i.- i ʿāmil 004b/88
i.- i şerīfiŋ 019a/363

ʿişmet temizlik [AR]
dāmen-i pākīze-i ʿi. 031b/681

isnād bir şeyi, birisi için yaptı deme, iftira etme [AR]
i.- ı taʿaṣṣub olunur 033a/712

iste - istek duymak, arzulamak [Tr]
i.- r 006a/119, 021a/425, 031a/655, 033b/726, 036a/818, dipnot47
i.- rse 003b/55, 006b/125, 029a/607
i.- rsen 033b/729
i.- rseŋ 003a/39, 003b/50, 004a/65, 015a/266
i.- se 004a/68
i.- sem 010a/150, 013a/215

istikrāh tiksinme, iğrenme [AR]
i. iderler 002a/4

istilāh sadece bir ilim ve sanat dalına mahsus olan kelime, terim [AR]
i. 016a/285

istīżāh açıklama isteme [AR]
i. 040a/869

ʿişyān başkaldırı [AR]
ʿi.+ ım 016b/306

iş bir sonuç elde etmek, herhangi bir şey ortaya koymak için güç harcayarak yapılan etkinlik, çalışma [Tr]
i. 011b/186, 019b/376
i.+ dir 031a/660
i.+ e 033b/733
i.+ i 021a/420
i.+ im 018b/354
i.+ imiz 019b/368, 033a/721, 033b/738
i.+ imizde 033a/714
i.+ iŋ 033b/732
i.+ ler 015b/282, 034b/770
i.+ lere 011b/185
i. olmuş 022b/461

işʿār yazı ile bildirme, haber verme [AR]
i. ider 036a/814

işāret anlam yükletilen şey, anlamlı iz, im [AR]
i.+ dir 004a/71

işbu bu, özellikle bu [Tr]
i. 033a/713

işit- kulakla algılamak, duymak [Tr]
i-üp 003a/43

işrāb içirme, içirilme [AR]
i. eyler 036a/816

ʿişret içki, içki içme [AR]
ʿi. 032b/699
ʿi.+le 003a/Ek

işte bir şey gösterilirken veya bir şeye işaret edilirken söylenen bir söz, aha, ahacık [Tr]
i. 004b/90, 023a/474, 031b/668

iştirāk ortaklık, ortak olma, paydaşlık, katılım [AR]
bervech-i i. 026a/515
vech-i i. 026a/514

ʿişve kadınların ilgi çekmek, gönül çelmek için takındıkları hoş, aldatıcı tavır, kırıtma, naz, cilve, eda [AR]
şebve-i ʿi.- yi ḥāfıẓẕāde 016a/285

it - yapmak, etmek [Tr]
i. 033b/727, 035a/773
i.- e dipnot46
i.- di 003a/Ek, 014a/240, 017b/318, 027b/564, 028a/574
i.- digi 021b/436, 036a/817
i.- digimiz 012b/202
i.- digiŋ 011b/185
i.- diŋ 012a/199, 023a/479
i.- düŋ 016b/301
i.- e 031b/669, 034a/753, 034a/754
i.- ebilmez 019a/357
i.- em 038b/849
i.- emez 029a/596
i.- en 003a/40, 028a/569, 028a/571, 030a/637, 036a/811

i.- er 003a/38, 015b/282, 025b/503, 026a/513, 026b/535, 029a/599, 029a/600, 029a/601, 029a/602, 029a/603, 029a/604, 030a/631, 032b/701, 039b/860
i.-erler 003a/Ek
i.- erseŋ 004b/81
i.- eyim 004b/86, 024b/482, 024b/485, 024b/487
i.- inür 026a/521
i.- me 023a/480
i.- mek 015b/280
i.- meli 032b/700
i.- meyenler 038b/845
i.- mez 038a/843
i.- miş 028a/578, 028b/582
i.- mişmi 034b/761
i.- sem 032a/692
i.- sün 034a/755
i.- üp 020b/398, 023a/469
ābād i.- meyen 033b/740
āġāz i.- eli 029b/621
aġūş i.-üp 021a/423
āh i.- üp 016b/306
ʿaḳl i.- er 027a/544
altun i.- elim 021a/420
ʿam i. 033b/727
ʿarż i.- em 039a/853
ʿarżıḥal i.- eyim 024b/483
aṣl i.- di 026b/534
ʿāşıḳ i.- di 020b/393
aşnālıḳ i.- emez 022b/462
ʿaṭf-ı nigāh i.- se 027a/551
ʿayb i.- mesün 006a/123
basṭ i.- üp 020b/404
benām i. 033b/728
bend i.- üp 013b/230
beyān i.- en 026a/516
beyān i.- er 028b/590
bülen i.- er dipnot42
cehl i.- er 027a/544
cevr i.+ erseŋ 005b/101
cevr i.- enler 002b/17
cezb i.- mede 039b/861
çāk i.- er 026a/522
çarḫ i.- di 034b/762
devām i. 033b/732
devām i.- megde 040b/877
devr i.- emez 031b/674
dūn-ı ʿazm-ı seyr-i gülistān i.- dim 016a/290

düpāre i.- er 026a/522
emr i.- mese 034a/754
endīşe i.- en 034a/744
esīr i.- üp 013b/227
eşref i.- en 028a/568
faḫr i.- me 034b/764
feryād i.- di 034a/749
feryād i.- er 014a/235
ġadr i.- e 031a/663
gūş i.- en 018b/353
ḫāk i.- ecekdir 030a/635
ḥaḳḳ-ı tāṣarruf i.- er 029a/607
ḥall i.- er 020b/400
ḥall i.- mediler 030b/649
ḥande i.- er 036a/815
ḫarāb i.dim 010b/163
ḥaṣr-ı merām i. 033b/729
ḫatm-i kelām i. 033b/736
ḥayrān i.- er 039a/853
ḥayy i-er dipnot44
ḫazer i.- me 003a/34
helāk i.- er 026b/523
hezār i.- ersin 010a/151
ḥıfẓ i. 015b/274
ḫirām i. 033b/734
ḫırām i.- di 034b/767
ḥırş-ı gevher i.- er 026b/525
hicr i.- üp 015b/282
hidāyet i.- en 035a/781
himmet i.-ermi 003a/44
ḫulāṣa i.- miş 028b/587
ibrāz i.- er 030a/626, 030a/632
īcād i.-ene 003a/Ek
idāre i.- mekde 036a/810
iḍlāl i.- er 034a/753
ʿiffet i.- er 031b/681
iftiḫar i.- eyim 024b/486
ihmāl i.- sede 036a/803
iḥyā i.- üp 020b/403
iltiḳam i.- er 025a/491
ʿināyet i.- en 035a/781
infilāk i.- emez 026a/510
inḳıyād i.- mekdir 026b/537
intiẓār i.- eyim 024b/484
irşād i.- e 034a/753
irşād i.- er 034a/753
istikrāh i.- erler 002a/4

iş῾ār i.- er 036a/814
i῾tibār i.- er 029a/606
i῾timād i.- di 026b/533
intiḳāl i.- di 028a/565
ḳanūn i.- elim 021a/420
kār-ı pezīrā-yı ḫitām i. 033b/733
ḳaṣd i. 020a/378
ḳaṣd i.- mesi 032b/697
kerem i. 018a/337
keşf i. 032a/690
ḳıyām i. 014b/248
luṭf i. 015b/274
luṭf i.- üp 010a/142
luṭf i.- üpde 040b/877
maḥv i.- ecek 036a/805
maḥv i.- di 034a/750
mecbūr i.- di 013b/229
medḥ i.- en 019a/357
medḥ i.- er olsam 040a/871
medḥ i.- eyim 021b/426
memnūn i.- elim 021a/420
mest i.- er 019b/370
meyl i.- me 034b/759
minnet i.- ersem 032a/692
minnet i.- iz 004a/72
mi῾rāc i.- enlerden 039b/867
misk i.- üp 020b/405
mülk i.- me 004a/68
münkir-i i῾cāz-ı ḥaḳḳ i.- en 028a/572
nā᾽il i. 020b/414
nāle i.- er 036a/815
nāz i.- erek 021a/421
nāz i.- ersin 010a/150
naẓar i. 036a/816
neşr i.- er 020b/410
nisyān i.- erek 033a/714
nişīmen-i ḫāk-i mezār i.- er 029a/605
niyāz i. 035a/778
nūş i. 014a/243
nūş i.- dim 010b/163
pāmāl i.- ecektir 036a/803
pāmāl i.- er 029b/621
perīşān i.- di 006b/132
perīşān i.- er 031b/673
pervāz i.- ersin 010a/150
peymān i.- düŋ 041a/889
rabṭ i. 034a/748

raġbet i.- ermi 034b/758
rām i. 033b/731
rām i.- meye 033b/731
ṣabr i. dipnot47
ṣarf-ı ḫayāl i.- se 027a/551
say. i 003a/46
selām i. 033b/735
sevḳ i.- en 028a/574
seyr i. 025b/502, 034a/745
seyr i.- di 031a/654
şerḥ i.- erek 021a/416
seyr i.- erim 002a/9
ṣıḳleti i.- ene 004a/72
ṣoḥbeti i. 036a/808
sükūt i.- sün 040b/879
şād i.- üp 011a/165
şāhāna i.- er 034a/747
şikāyet i.- me 035a/777
taḥrīk i.- emez 034a/754
taḥrīr i.- ende 018b/341
taḳdīm i.- ersem 038b/850
taḳdīr i.- ecek 033b/730
taḳdīs i.- er 040a/874
taḳsīm i.- ince 018b/341
tanẓīr i.- er 039a/857
tanẓīr i.- erler 039b/861
taṭbīk i.- er 034a/744
taʿyīb i.- er 040a/871
tebcīl i.- ilir 031b/677
tebdil i.-miş 022a/451
tebdil-i maḳām i. 033b/730
tekmil-i sünnet i.- meden 040b/880
terk i.- e 003a/40
terk i.- eli 022b/455
terk i.- er 034b/760
terk i.- erse 040b/877
tertīl-i şurūʿ i.- e 039b/863
tesbīḥ i.- er 038a/842
teşerrüf i.- eriz 019a/363
tevekkül i.- enin 032a/693
tezyīn i.- e 040b/878
tilāvet i.- se 040a/875
ümīd-i dāne i.- er 026b/525
var i.- er 029a/607
yār i.- eyim 024b/488
yoḳ i.- er 029a/607
żabṭ i. 034a/748

ẓann i.- me 034b/771, 035b/789
zemm i.- üp 007a/140
zīb i.- er 027a/547
ẕikr i.- elim 021a/425
zikr i.- mek 039b/864
ziyāret i.- üp 033b/735
ẓuhūr i.- er 029a/595
ẓulm i.- meye 034a/755

iṭfā sönme, söndürülme [AR]
i. 034a/754

iʿtibār saygınlık [AR]
i. ider 029a/606
i. olmaz 003a/Ek
naẓar-ı i.+ a 029a/594

iʿtidāl orta oluş, ölçülülük [AR]
mīzān-ı i. 029a/597

iʿtimād dayanma, güvenme [AR]
i. itdi 026b/533

iʿtiḳad inanma, kalben tasdik ederek inanma, inanç, inan [AR]
i. 025a/494, 026b/536
i. eyleme 003a/Ek,

ittikā dayanma, yaslanma [AR]
i. 027a/540

ittiḥād bir olma, bileşme [AR]
i. 026b/534

iyle - bk. eyle- [Tr]
i.- di 027b/560

iz bir şeyin geçtiği veya önce bulunduğu yerde bıraktığı belirti, nişan, alamet, emare [Tr]
i. olur 003a/41

izāle giderme, giderilme [AR]
i. 036b/821

iẓhār gösterme, meydana çıkarma [AR]
i. eyleyüp 020b/413
i. ḳılar 030a/632

İzmir İzmir, Türkiye'nin bir ili ve en kalabalık üçüncü şehri

İ.+ i 021b/427

ʿizz değer, kıymet, yücelik [AR]
ʿi. . 027a/543, 027b/557, 029a/604

ʿizzet -1- [Tr]
ʿi. 010a/152
mesned-i ʿ.+ e 032b/703

K, Ḳ

ḳaban – kapanmak, kapalı duruma gelmek [Tr]
ḳ.- sun 004b/79

Kaʿbe Mekke'de bulunan, Müslümanlarca kıble olarak kabul edilen ve hac ibadeti yapılırken tavaf edilen kutsal yer [AR]
K. 033b/728
K.- i ḥüccāb 002b/28

ḳābil olabilir, mümkün [AR]
ḳ.+ midir 031b/678

ḳabu kapı, bir yere girip çıkarken geçilen ve açılıp kapanma düzeni olan duvar veya bölme açıklığı [Tr]
bi-teklif ḳ.+ dan 002a/4

ḳabucı Osmanlı devlet teşkilatında saray kapılarını bekleyen görevli sınıfı [Tr]
ḳ. 015b/283

ḳaçan ne zaman [Tr]
ḳ. 004b/92

ḳaçır - zor kullanarak yanında götürmek [Tr]
ḳ.- mış 012b/204

ḳadar bir şeyin, kıyaslandığı diğer bir şey ölçüsünde, derecesinde veya büyüklüğünde olduğunu anlatır [AR]
ḳ. 003a/Ek, 013a/220, 014a/247, 026b/536, 030b/651, 031a/661, 041a/888

ḳādd bk. ḳadd [AR]

ḳadd boy [AR]
k.+ i 002b/27
ḳ.+ imi 018b/351
ḳ.+ iŋ 002b/31, 014b/255, 014b/254

serv-i ḳ.+ iŋ 014b/254

ḳadeḥ içki içmekte kullanılan küçük bardak, cam, piyâle [AR]
ḳ. 010b/157

ḳadem ayak [AR]
ḳ.+ im 031a/661
ṣābit-i ḳ. 030b/643

ḳader Allah tarafından ezelde tâyin ve tespit edilmiş hükümlerin bütünü, alın yazısı [AR]
ḳ. 024b/482
ḫūm-ı ḳ.+ den 035a/777
sırr-ı ḳ.+den 003b/50
tīr-i ḳ.+ dir 036a/811

ḳadīr değer, kıymet [AR]
muḥtāc-ı zülāl-i kerem-i Rabb-ı ḳ.+ iz 035a/786

ḳadr değer, kıymet [AR]
ḳ.+ ıŋ 040a/868
ḳ.+ imiz 013a/212
ḳ.+ in 002a/13
ḳ.+ ini 034a/743
ḳ.+ iŋ 036a/814
ḳ.- i bülend 035b/788ʿinde'lurefā
ḳ.- i ʿömriŋi 015b/272
ḳ. olan 020b/404
sehm-i ḳ.- i sīne-i sūzāne 023a/473
sırr-ı ḳ.+inden 003a/Ek

ḳāf masallarda zümrüd-i anka kuşunun yaşadığı rivayet edilen dağ [AR]
ḳ.+ a 002a/9
ḳ.+ dan 002a/9
kūh-ı ḳ. 003a/36

ḳafes hayvanlar için aralıklı tel, metal veya ağaç çubuklardan yapılmış taşınabilir bölme [AR]
ḳ.+ de 026b/526

ḳāfile birlikte yolculuk edenlerin meydana getirdiği topluluk [AR]
ḳ. 030b/649

kāfir Allah'ın varlığına ve birliğine, Hz. Muhammed'in peygamberliğine ve Allah'tan getirdiklerine inanmayan yâhut bunlardan birini inkâr eden kimse [AR]
k. 016b/307, 035b/797

kāġıd hamur durumuna getirilmiş türlü bitkisel maddelerden yapılan, yazı yazmaya, baskı yapmaya, bir şey sarmaya yarayan kuru, ince yaprak [FAR]
k. 004a/69

ḳahr insanın içine işleyen derin üzüntü, sıkıntı, keder [AR]
ḳ.+ ı 003b/51
ḳ.+ ıla 002a/1
ḳ.+ ın 004a/67

ḳahramān savaşta yiğitlik ve cesâret göstererek korkusuzca dövüşen kimse, yiğit, bahâdır [FAR]
ḳ. 015a/262

ḳahve kök boyasıgillerden bir sıcak iklim ağacı. Coffea arabica ve çekirdeklerin kavrulup öğütülmesi veya dövülmesiyle elde edilen toz hâlindeki madde [AR]
ḳ. 003a/Ek, 038b/844
ḳ.+ si 004a/75

ḳa'ide bk. ḳāʿide [AR]
ḳ.+ dir 026b/528

ḳāʿide bir şeyin üzerine oturduğu taban, dayanak yeri, mesnet [AR]
ḳ. 027b/556
ḳ. oldı 032b/708

ḳā'im ayakta duran, ayağa kalkmış durumda olan, kıyamda bulunan [AR]
ḳ.- i maḳām-ı maḳamıŋ 039b/864

kā'inät yaratılmış şeylerin hepsi, yer gök bütün varlıklar ve bütün mahlûkat, âlem, evren [AR]
k.+ a 019a/362
k.+ ı 038b/846
naḳş-ı temāsīl-i k. 025a/492

kāinat bk. kā'inät [Tr]
k.+ nüŋ 020b/407

kākül alna düşen kısa saç demeti, perçem [FAR]
k.+ leriŋ 006b/132, 011b/184
k.+ ünüŋ 021a/417
k.+ üŋ 005a/94
k.- i ʿanber 014b/251

ḳal - olduğu yeri ve durumu korumak, sürdürmek [Tr]
ḳ.-acakmı 030a/625

ḳ.- dı 002b/32, 004a/69, 010b/162, 016a/295, 019b/376, 019b/377, 020a/380, 020a/383, 022b/456, 022b/457, 022b/459, 022b/461, 032a/689, 032b/704, 033b/738, 034a/751
ḳ.- dım 014a/246
ḳ.- mayasın 017b/327
ḳ.- maz 020a/379, 020a/381, 021b/436
ḳ.- mış 022a/448
ḳ.- mışam 016a/291
ḳ.- sa 016b/299
ḳ.- sun 004a/66
ḳ.- ur 003a/46, 018b/352, 035a/776
ḳ.- ursam 018b/348
ḳ.- ursın 012a/192
ḳ.- ursıŋ 011b/186
iḫtiyāc ḳ.- madı 002b/32
maḫrūm ḳ.- a 038a/841
yanına ḳ.- lmaz 021b/436

kālā kale kelimesinin eski metinlerde geçen asıl şekli [AR]
k.- yi göŋlümi 013b/222

ḳalb iki akciğer arasında ve biraz solda bulunan, emme basma bir tulumba durumunda, vücuttaki kanı akciğerlere ve akciğerlerden döndükten sonra tekrar vücûda sevkederek kan dolaşımını sağlayan organ, yürek [AR]
ḳalaḳ-ı ḳ.+ den 036a/818
sefine-i ḳ.+ ime 017a/312

ḳaldır - çekmek, taşımak [Tr]
ḳ.- amaz 030a/624
ḳ.- ır 011b/184
el ḳ.- up “birine, bir şeye vurmaya kalkışmak” 022a/446

ḳalem yazma, çizme vb. işlerde kullanılan çeşitli biçimlerde araç [AR]
ḳ. 021a/424
ḳ.+ i 004b/80, 020a/386
ḳ.+ le 002b/27

ḳalp göğüs orta boşluğunda, iki akciğer arasında, vücudun her yanından gelen kirli kanı akciğerlere ve oradan gelen temiz kanı da vücuda dağıtan organ, yürek [AR]
k.+ e 006a/117
ḳ.+ i 002a/20, 29a/602
ḳ.+ ine 002a/13, 003b/50, 023a/466
ḳ.+ iniŋ 023a/468
ḳ.- i raḳīki 031b/669, dipnot46

ḳalḳ - oturma durumundan dik duruma gelmek, doğrulmak [Tr]
ḳ.- ar 035a/778

ḳamaş- ekşi bir şey sebebiyle dil, damak veya diş uyuşmak [Tr]
ḳ.-ır 039a/858

ḳamer ay, mah [AR]
ḳ.+ inde 031a/653

ḳamet bk. ḳāmet [AR]
ḳ. 005a/93
ḳ.+ imi 022b/458
ḳ.+ īn 019b/372

ḳāmet boy, endam [AR]
ḳ. 003b/49
ḳ.+li 014b/248
ḳ.+ im 003b/49, 003b/58
ḳ.- i Ṭūbā 005a/93
serv-i ḳ. 012b/210
serv-i ḳ.+ li 005a/93

kāmil ilim, fazîlet ve hüner sâhibi, mânevî meziyetleri bakımından belli bir olgunluğa erişmiş (kimse) [AR]
k.+e 003a/Ek
k. olaydı 013a/213
ṭıynet-i k.+ de 003b/62

kām-perver arzu ve istek besleyen [FAR]
k. dipnot42

ḳamu hep, bütün [Tr]
ḳ. 003b/51, 004b/77

ḳan atardamar ve toplardamarların içinde dolaşarak hücrelerde özümleme, yadımlama görevlerini sağlayan plazma ve yuvarlardan oluşmuş kırmızı renkli sıvı [Tr]
ḳ. 002b/14
ḳ.+ a 020b/392
ḳ.+ ı 022b/460, 023a/478
ḳ.+ lar 006a/111
ḳ. aġlar 022b/454, 022b/455, 032a/685
ḳ. damlar 010b/158

kān mâden yatağı, mâden ocağı [FAR]
k.+ sıŋ 012b/208

ḳanat kuşlarda ve böceklerde uçmayı sağlayan organ [Tr]
k.+ ı 004a/71

ḳānı arzu, meram, maksat [FAR]
k. 019a/366

ḳanāʿat elindekinden hoşnut olup fazlasını istememe, kısmetine, kendisine verilene râzı olma [AR]
ḳ. 003b/51
ehl-i ḳ. 034a/746

ḳanard/t - kanamasına yol açmak veya kanamasını sağlamak [Tr]
ḳ.- ur 021a/423

ḳanbur sırt ve göğüste bir kemik sakatlığı veya hastalığı sebebiyle meydana gelen çıkıntı [Tr]
ḳ. 037b/832

ḳanda nerede [Tr]
ḳ. 002a/12, 012a/194, 017b/316, 017b/319, 017b/320, 017b/323, 017b/325

ḳandīl sıvı hâlindeki yağa batırılmış bir fitilin yanması sûretiyle ışık veren aydınlatma âleti [AR]
ḳ.+ dir 002b/22

ḳanġı hangi [Tr]
ḳ. 012a/193, 019b/373, 022a/452, 033b/732

ḳanı hani [Tr]
ḳ. 002a/3, 012a/199, 016b/299, 020b/395, 023a/479, 034b/761

ḳanlı kan bulaşmış [Tr]
ḳ. 016b/298

ḳanūn bk. ḳānūn [AR]
ḳ. idelim 021a/420

ḳānūn devletçe konan ve her vatandaşın uyması gereken yazılı hukuk kuralı, yasa [AR]
ḳ.- ı cezā 032b/702

ḳapan - kapalı duruma gelmek [Tr]
ḳ.- maz 020a/381

ḳapıl - birine güvenip boş bulunarak aldanmak [Tr]
ḳ.- ma 035b/800

ḳapla - her yanını örtmek, istila etmek [Tr]
ḳ.- r 038b/846

ḳapu kapı, bir yere girip çıkarken geçilen ve açılıp kapanma düzeni olan duvar veya bölme açıklığı [Tr]
ḳ.+ ŋa 019b/369

kār iş, fiil, amel [FAR]
k.+ ı 003b/51
k.+ ında 028b/588
k.+ ıŋı 036a/818
k.- ı pezīrā-yı ḫitām it 033b/733
kesb-i k. 024b/487
encām-ı k. 029a/604

ḳara en koyu renk, siyah, ak, beyaz karşıtı [Tr]
ḳ. 014a/234, 017b/315, 017b/316, 018b/342
ḳ.+ dır 011a/175

ḳarānfil karanfilgillerden, güzel renkli çiçekler açan bir süs bitkisi (Dianthus caryophyllus) [AR]
ḳ. 014b/248, 014b/249, 014b/251, 014b/253, 014b/255

ḳarar - kara bir renk almak, rengi koyulaşıp siyahlaşmak [Tr]
ḳ.- mış 005b/109

ḳarār bir iş veya mesele hakkında verilen kesin hüküm [AR]
ḳ.+ ın 014a/244

kardaş kardeş, aynı anne babadan doğmuş veya anne babalarından biri aynı olan çocukların birbirine göre adı [Tr]
k.+ ı 002a/11

ḳarġa kanatları geniş, tüyleri kara, gagası dişli, tarla ve bahçelere çok zararlı ötücü kuş [Tr]
ḳ. 002a/12
ḳ.+ nuŋ 002a/11cāhil

kārgāh dünya [FAR]
k. 025a/489
k.+ a 028a/577

ḳarīn yakın, karib [AR]
ḳ. 028a/574

Ḳarş Türkiye'nin rakımı en yüksek il merkezlerinden biri olan, köyleri ile birlikte nüfusu 100 bini aşan şehirlerinden biri [Tr]
Ḳ.+ ı 021b/429

ḳarşu karşı, bir şeyin, bir yerin, bir kimsenin, esas tutulan yüzünün ilerisi [Tr]
k.+ dan 005b/104
ḳ.+ ma 011a/166

ḳaṣd niyet, istek, amaç, gaye [AR]
ḳ.+ ı 031b/668, 038b/849
ḳ.+ ıŋ 040b/878
ḳ. idiyor 020a/378
ḳ. itmesi 032b/697

kāse çini, toprak veya camdan yapılmış çukur çanak [FAR]
k.- i şerbet 005a/97

ḳaṣīde beyit sayısı 15'den az olmayan, belli bir maksatla ve bilhassa birini veya bir şeyi övmek için aruz vezniyle yazılmış, bütün beyitlerinin ikinci mısrâsı ilk beyitle kāfiyeli manzûme [AR]
ḳ.+ m 038b/849

ḳaṣr köşk, küçük saray, kâşâne [AR]
ḳ.- ı muḥabbetde 014a/242

ḳaş gözlerin üzerinde kemerli birer çizgi oluşturan kısa kıllar [Tr]
ḳ. 002b/19
ḳ.+ ı 020a/378, 021a/419
ḳ.+ ıŋ 005a/95, 012a/200, 018b/355
ḳ.+ ları 002b/29, 013a/215, 013b/222, 014b/255
ḳ.+ larıŋ 007a/137, 011a/175, 012a/191
ḳ.+ uŋ 006a/122
ḳ.- ı kemān 006a/120

ḳat huzur, yan, ön [Tr]
ḳ. 019a/361
ḳ.+ ında 003a/45, 020b/402

ḳaṭ' kesme, kesilme, biçme [AR]
ḳ. eyleme 034b/772
ḳ.- ı ṭarīḳ 028b/591

ḳaṭ'a asla, hiçbir zaman, kat'iyen [AR]
ḳ.- i nāfī 038b/847

ḳaṭar tren [AR]
ḳ. 010a/152

ḳatı çok, aşırı derecede [Tr]
ḳ. 011a/176

kātib bir resmî dâirede, bir kurumda veya bir kişinin yanında yazı yazmakla görevli kimse, yazan, yazıcı [AR]
k.+ leri 018b/341

kātibūn katipler, yazmanlar [AR]
kilk- k. 020b/413

ḳatil öldürme, öldürülme [AR]
ḳ. 028b/589
ḳ. olaydı 013a/215

ḳatl ölme, öldürme [AR]
ḳ.+ i 028a/570
ḳ.- i samūr-ı zāra 026b/527
vebāl-i ḳ.+e
ḳ. eyleyüp 015a/263

ḳatre bk. ḳaṭre [AR]
ḳ. 030b/641
ḳ. olmuş 010a/152

ḳaṭre damla [AR]
ḳ., 023a/467
ḳ.+ si 030b/646, 035a/774
ḳ.- i yārāna 023a/471

ḳavm bk. ḳavim [AR]
ḳ.- i İslambul 002a/1
ḳ.+ i 029a/603

ḳavīm aynı soydan gelen, dil, töre ve kültürleri ortak insan topluluğu, budun [AR]
şerʿ-i ḳ.+ e 034a/744

ḳavuş - ayrı kalınan, sevilen bir kimseyle bir araya gelmek, onu yeniden görmek [Tr]
ḳ.- dur 010a/145

ḳavuşdur- kavuşturmak, kavuşmasını veya kavuşmalarını sağlamak [Tr]
ḳ. 010a/142, 010a/143, 010a/144

ḳaya büyük ve sert taş kütlesi [Tr]
ḳ. 014b/253

ḳayd bağlamak [AR]
ḳ.- ı esāretle 028b/587

ḳaz - herhangi bir araçla toprağı açmak, oymak [Tr]
ḳ.- anlar 018b/344

ḳażā kimsenin kastı olmadan ortaya çıkan, zarara veya can kaybına sebep olabilen hâdise [AR]
ḳ 003a/Ek
ḳ. oldı 027b/563
ḳ.- yı şişe-i rindāne 023a/470
seng-i ḳ.+dan 030b/642
şemşīr-i ḳ.+ dır 036a/811
tīr-i ḳ.+ ya 025a/496
vaḳt-i ḳ.+ da 031a/664

ḳazan - olumlu, iyi bir sonuç elde etmek [Tr]
ḳ.- dıḳ 033a/715

ḳażı İslâm hukukuyla yönetilen devletlerde halk arasında çıkan anlaşmazlıkları, her türlü dâvâyı hâlletmek üzere devlet tarafından tâyin edilen memur [AR]
ḳ. 031a/665

kebg keklik [FAR]
k.+i 026b/525

keç- geçmek [Tr]
k. 035b/790

keder gönül üzüntüsü, iç darlığı, gam, tasa [AR]
k. 032a/692
k.+ inde 031a/655

kef elin iç kısmı, el ayası, avuç [AR]
k.- i ḥükmüŋde 030b/644

keklik sülüngillerden, güvercin büyüklüğünde, eti için avlanan, tüyü boz, ayakları ve gagası kırmızı renkte bir kuş
k.+sin 011b/188

kelām tek kelime veya kelimelerden meydana gelmiş söz, ifâde [AR]
k.+ı 003a/Ek
k.+ında 003a/Ek
k.+ uŋ 004a/74

ḫatm-i k. it “Allah’ın varlığı, birliği, peygamberlik ve âhiret gibi îman esaslarından bahseden, bu esasları aklî ve naklî delillerle İslâm inançlarına uygun olarak ispat etmeyi amaç edinen ilim, ilm-i kelâm” 033b/736

kelb kelp, köpek [AR]
k.+ e 004b/86

kelīme bir veya birkaç heceden meydana gelen anlamlı söz, sözcük [AR]
k. 029a/600

kem kötü, fenâ, değersiz, âdî [FAR]
k. 003b/62

kemāḫ Erzincan iline bağlı ilçelerden biri [Tr]
k.+ da 040a/868
k.+ ıŋ 038b/849

kemāhī olduğu gibi, tam mânâsıyle, hakkıyla [AR]
k. 030a/630

kemāl en olgun, en yetişkin döneminde olma, olgunluk [AR]
k. 004a/74
k.+ i 036b/820
k.+ ine 039a/854
k.+ ini 004a/74
aṣḥab-ı k.+ iŋ 036a/814
erbāb-ı k.+ i 030b/647
erbāb-ı k.+ iŋ 036a/814
ṣayḳal-i dil-i ehl-i k.+ e 029b/609
taḥṣīl-i k.+ e 036b/820

kemān eğri, kavisli, yay gibi ince [FAR]
k. 013a/215, 013b/222, 014b/255, 020a/378
k.+ ı 004b/82
k.- ı ebrū 022b/458
ḳaş-ı k. 006a/120

kemend uzakta bulunan herhangi bir şeyi tutup çekmek üzere atılan ucu ilmekli uzun ip, güzelin saçı [FAR]
k.+ ine 013b/230

kemḫā düz veya desenli dokunan makbul eski bir ipek kumaş çeşidi, havsız kadife [FAR]
pister-i k.+ da 032a/695

kemter çok değersiz, çok aşağı, pek itibarsız, en hakir [FAR]

k. 013b/227
ḫāme-i k. 040a/874
lücce-yi k. 011b/181
rıfʿat-ı k. 013b/224

Kenʿān Hz. Yakub'un memleketi, Filistin [AR]
meh-i K. 034b/765
Yūsuf-ı K.+ mıdır 010a/149

kenār bir şeyin bitiş kısmı, bitiş yeri, uçta kalan kısmı [FAR]
k.+ a 018b/346
k.+ ında 004b/92

kendi kişinin öz varlığı, zâtı [Tr]
k. 003a/45, 004a/67, 020a/385
k.+ de 013a/212
k.+ m 010b/163
k.+ mizi 035a/782
k.+ ne 022b/462
k.+ ni 035b/801
k.+ ŋi 010a/151, 032a/687, 033b/728
k.+ si 004a/75

kendü bk. kendi [Tr]
k.+ si 021b/438
k.+ ye 004a/67

kerāmet ermiş kimselerin gösterdiklerine inanılan, doğaüstü, şaşkınlık uyandırıcı davranış veya durum [AR]
sultān- k.+ sin 003a/37

kere bk. kerre [AR]
k. 033a/723

kerem ruh asâletinin gereği olan cömertlik, âlicenaplık [AR]
K.+ i 014a/238
k.+ iŋ 030a/634
k. eyle 020b/396
k. it 018a/337
k. ḳıl 004b/91, 018a/331
k.- i ḫāṣına 036a/812
bāb-ı k.+nden dipnot6
luṭf-ı k. 019a/366
muḥtāc-ı zülāl-i k.- i Rabb-ı ḳadīriz 035a/786
sīrāb-ı zülāl-i k.+ indir 030a/633

kerkes akbaba [AR]

k. 027a/539

kerrār savaşta döne döne saldıran [AR]
Ḥaydar-ı k. 039a/856

kerre defa, kez, sefer [AR]
k. 006a/115, 006b/128, 006b/133, 020a/381, 020a/382

kerrūbiyyūn en büyükler, Allah'a en yakın melekler, kerrûbiyan [AR]
k. 018b/356

kervān bir memleketten diğer uzak bir memlekete ticâret eşyâsı veya yolcu taşıyan yük hayvanı katarı, kara nakliyâtı yapan katar [FAR]
k.+ mıdır 010a/153

kes - bıçak, makas vb. bir araçla bir şeyi ikiye ayırmak, parçalamak, doğramak bir şeyden yoksun bırakmak, vermemek [Tr]
k. 034a/747
k.- emez 021b/433
k.- ildi 027b/561
k.- me 004b/91
k.- mez 003a/41
ayaġı k.- miş 022a/449

kesb kazanma, edinme [AR]
k.- i fer 027a/547
k.- i kār 024b/487
k.-i melāmet dipnot46
k.- i yaḳīne 025a/494

kesīf koyu, yoğun [AR]
cism-i k.+ iŋ 030a/628

keskün keskin, çok kesici, iyi kesen [Tr]
k. 017a/308

keşr bk. keşret [AR]
k. 020b/400

keşret çokluk, bolluk, fazlalık [AR]
k.- i yār 003b/53
k.+ i 020b/407

keşf gizli bir şeyi bulma [AR]
k. ider 032a/690
k.- i esrār eylemez 003a/45

keşmekeş karışık olma durumu, karışıklık [FAR]

k.- i derd-i iḥtiyāc 025a/495

ketm saklama, gizli tutma, göstermeme [AR]
k. 033a/711ʿāciz

ketmānī gizlilik [AR]
sırr-ı k. 040a/869

kevākib yıldızlar [AR]
k. 026b/529

kevkeb yıldız [AR]
k. 029b/619

kevn olma, vukū bulma, ortaya çıkma, hudus etme [AR]
ẕerrār-ı k. 026a/517

kevneyn varlık, vücut, mevcûdiyet [AR]
k.+ den 034a/752

kevnī acunsal, kozmik [AR]
k. 029a/607

kevser cennette bir nehir veya havuz [AR]
āb-ı k. 019a/359

keyduẕẓālimūn zalimin oyunu [AR]
dūr-ı k. 020b/405

keyf canlılık, tasasızlık, iç rahatlığı [AR]
k. 029a/607

keyfiyyet nitelik, durum [AR]
k.- i şūūn 027b/553

kez bazı sayı sıfatlarıyla birlikte kullanılarak bir olayın ve olgunun her bir tekrarlanışını bildiren söz, defa, kere, sefer, yol [Tr]
k. 006b/133, 018a/332, 018b/348

ḳıble Müslümanların namazda yöneldiği cihet, Mekke şehrinin ve Kâbe'nin bulunduğu yön [AR]
ḳ. 004b/90
ḳ.+ mi 012a/200

ḳıblenām kıble yönünü gösteren[FAR]
ḳ.+ ınıŋ 003b/61

ḳıl bazı hayvanların derisinde, insan vücudunun belli yerlerinde çıkan, üst deri ürünü olan ipliksi uzantı [Tr]
ḳ.+ dan 003b/57, 017a/308

ḳıl - etmek, yapmak [Tr]
ḳ. 002b/27, 032a/686
ḳ.- ar 026a/520, 029a/599, 029a/602, 030a/631
ḳ.- dı 027b/559, 034b/769
ḳ.- dıḳça 022b/460
ḳ.- maġa 016b/303
ḳ.- mış 028b/582
ḳ.- salar 022a/446
ḳ.- up 029a/605
cehl ḳ.- dı 034b/765
ḫāṣṣ ḳ.- an 028a/568
ḫazer ḳ. 003a/34
ʿināyet ḳ. 003b/52
iltifāt ḳ.- dım 022b/457
iẓhār ḳ.- ar 030a/632
kerem ḳ. 004b/91, 018a/331
maḳām ḳ.- mış 040b/876
maʿṣūn ḳ.- sun 020b/398
merḥamet ḳ. 014b/256
namāzı ḳ. 024b/486
namāzıŋ ḳ. 004b/90
naẓar ḳ. 031a/653
naẓar ḳ-dım 003a/Ek
naẓar ḳ.- ma 003a/34, 023a/468
nefḥ ḳ.- an 028a/572
nidā ḳ.-ur dipnot39
şermende ḳ. 004a/70
temāşā ḳ. 030b/650
zār ḳ.- ur 014a/235

ḳılıc kılıç, uzun, düz veya eğri, ucu sivri, bir veya her iki yüzü keskin, kın içinde bele takılan, çelikten silah [Tr]
ḳ.+ dan 017a/308
ḳ.+ dur 006a/122

ḳılıccı uzun, düz veya eğri, ucu sivri, bir veya her iki yüzü keskin, kın içinde bele takılan, çelikten silah taşıyan kimse [Tr]
ḳ. 015b/281

ḳılın - kılma işi yapılmak [Tr]
şarṭ ḳ.- dı 004b/88

ḳına kına ağacının kurutulmuş yapraklarından elde edilen, saç ve elleri boyamakta kullanılan toz [AR]
ḳ.+ lar 011b/189

ḳınalı kına ile boyanmış olan [AR+Tr]
ḳ. 011b/180

ḳırıl - bükülerek kat yeri oluşturmak [Tr]
ḳ.- sun 010b/155

ḳırmızı al, kızıl renk [AR]
ḳ. 011b/189, 012a/197

ḳısmet Tanrı'nın her kişiye uygun gördüğü yaşama durumu, nasip [AR]
ḳ.+ ini 015a/265
rāżı-yı ḳ. 003b/53

ḳışr kabuk [AR]
ḳ.+ dır 026a/512
ḳ.- ı mecārī-i yemm 026a/511

ḳıtʿa aynı vezinde 2. ve 4. mısrâları kūfiyeli, 4 mısrâdan ibâret nazım parçası [AR]
ḳ. 025b/503

ḳıtāl birbirini öldürme, boğazlaşma, vuruşma [AR]
ḥarīṣ-i ḳ. 028b/582

ḳıṭʿa aynı vezinde 2. ve 4. mısrâları kūfiyeli, 4 mısrâdan ibâret nazım parçası [AR]
ḳ.- yı fesīḥada 025b/504

ḳıyām ayağa kalkma, ayakta durma [AR]
ḳ. it 014b/248

ḳıyamet bk. ḳıyāmet [AR]
ḳ.+ e 018b/352
rūz-ı ḳ. 030b/640

ḳıyāmet semâvî dinlerdeki ortak inanışa göre takdir edilen zamânı gelince bu âlemin ve bu âlemdeki canlı cansız her şeyin bir anda mahvolup yok olması, ölülerin dirilmesi, âhiret hayâtının başlaması olayı ve bu olayın meydana geldiği zaman [AR]
ḳ. 014b/248
ḳ.+ de 019a/365
ḳ.+ e 010b/162
yoşma-i ḳ. 013b/222

ḳıyās bir şeyi diğer bir şeye göre değerlendirme, başka bir şeye benzeterek hakkında hüküm verme, karşılaştırma, mukȳyese etme [AR]
ḳ. 023a/480

ḳıymet bir şeyin taşıdığı maddî varlığa göre tespit edilen karşılık, hakkında biçilen değer [AR]
ḳ. 021b/433
ḳ.+ ine 020b/389
ḳ.+ ini 034a/743

ḳız dişi çocuk, dişi cinsten birine daha yaşlı biri tarafından kullanılan bir seslenme sözü [Tr]
ḳ. 007a/136, 022a/444
ḳ.+ ların 022a/441
ḳ.+ larıŋ 022a/440, 022a/443, 022a/445, 022a/447

ḳızıl parlak kırmızı renk [Tr]
ḳ. 007a/136

ki anlam bakımından birbirleriyle ilgili cümleleri birbirine bağlayan bir söz, öyle, o kadar, o denli` vb.nden sonra, kullanıldığı cümleye güç katan bir söz [FAR]
k. 003a/46, 003a/47, 004a/68, 007a/140, 010a/147, 016a/293, 017a/308, 017a/309, 019a/357, 019a/365, 020a/381, 020b/395, 020b/400, 021b/432, 022a/446, 022a/448, 022a/449, 023a/469, 025a/495, 025b/508, 026a/510, 026a/512, 026b/537, 027b/554, 027b/555, 029a/597, 029a/606, 029b/609, 029b/615, 029b/617, 029b/618, 029b/622, 030a/624, 030b/638, 030b/645, 031a/657, 031a/659, 031a/666, 031a/667, 031b/669, 031b/678, 032b/709, 033a/715, 033a/724, 033a/725, 034a/753, 034a/757, 034b/764, 035a/774, 035a/777, 035a/782, 035b/790, 035b/794, 036a/803, 036a/807, 036a/813, 036b/819, 037b/835, 038a/841, 038b/844, 038b/846, 040b/878, 19a/367, dipnot38, dipnot46

kibār herkese terbiye dâhilinde ve nezâketle muâmele eden, ince, nâzik ve zarif (kimse) [AR]
k.+ ile 038a/841, 040a/874

kibr büyüklük taslama, kendini herkesten üstün görme, burun büyüklüğü [AR]
k.+ e 032a/687

kibrik bk. kirpik [Tr]
k.+ leriŋ 012a/191

kibrit bir ucuna, sert bir şeye sürtüldüğü zaman tutuşan bir ecza sürülmüş çöp parçası [AR]
tecessüs-i k.- i aḥmere 028b/581

kibriyā büyüklük, ululuk, azamet [AR]
cenāb-ı k. 015a/266
ḥabīb-i k.+ nıŋ 002b/21
taẕavvūḳ-ı girde-i ʿarş-ı cenāb-ı k.+ dur 002b/21

kilk kalem, kamış kalem [FAR]
k.- i ezeliŋ 036a/817
k.- kātibūn 020b/413
k.- i ḳudret 020b/408
k.- taḳdīr 013b/228

kim kim zamiri, "kim" bağlacı [Tr]
k. 002a/13, 003b/52, 010b/154, 010b/157, 010b/160, 017b/318, 022b/457, 022b/464, 023a/467, 026a/515, 028a/570, 028a/571, 028a/574, 028a/576, 029a/595, 029b/608, 029b/612, 029b/613, 029b/616, 030b/645, 031a/657, 033a/717, 033a/723, 034a/753, 035a/779, 035a/783, 035b/795, 035b/796, 036a/804, 036a/805, 036a/806, 038a/842
k.+ de 028a/566, 028a/568
k.+ den 004b/82, 028a/576
k.+ dir 028a/568, 028a/569, 028a/571, 028a/572, 028a/573, 028a/574, 028a/575, 028a/577
k.+ e 002a/7, 002a/8, 002a/9, 002a/10
k.+ i 006b/125, 020b/412, 028a/578, 028a/579
k.+ in 028b/582, 028b/584
k.+ ine 028a/579, 028b/584
k.+ iŋ 029b/621
k. ki 021a/423

kimesne kimse [Tr]
k. 004a/76
k.+denkim 003a/Ek

kimi birtakımı, bazısı, kimisi [Tr]
k. 028b/581, 028b/583, 028b/586
k.+ ne 028b/581
k.+ si 020b/412, 028a/578, 028b/580, 028b/585, 028b/586
k.+ sini 028b/582

kimse herhangi bir kişi, kim olduğu belirtilmeyen bir şahıs [Tr]
k. 003b/54, 003b/59, 010b/161, 029a/596, 030b/649, 035a/787
k.+ de 021b/428
k.+ dir 035b/796
k.+ ler 021b/435
k.+ ye 005b/107, 022b/465, 034b/761, 035b/802
k.+ yi 033b/729

kimyā maddelerin temel yapılarını, birleşimlerini, dönüşümlerini, çözümleme, birleşim ve üretim yöntemlerini inceleyen bilim [AR]
k. 028b/581

kīn birine karşı duyulan öç alma isteği, garaz [FAR]
k. 004a/70

kirpik göz kapağının kenarlarında sıralanmış olan kıllar ve bu kıllardan her biri [Tr]
k.+ i 002b/29, 006a/120, 006a/122
k.+ leriŋ 007a/137, 011a/176

kīse kese sözünün eski ve asıl şekli [FAR]
k.+ yi 035b/793

kisve elbise, üst baş, kılık kıyâfet [AR]
k.+ de 031b/670

kişi insan, kimse, şahıs [Tr]
k. 003a/Ek, 004a/67, 004b/82, 015a/268, 015b/272, 022b/464, 034a/743, 035a/778
k.+ niŋ 004a/73, 007a/139, 031a/660, 031b/671, 035a/775
k.+ ye 003a/45

kişver memleket, ülke [FAR]
k.- ı ġamda 013a/218

kitāb bir araya getirilmiş yazılı veya basılı yapraklardan meydana gelen bütün [AR]
k.+ ın 018b/346
k.+ ile 016b/306
k.- ı ledünden 025a/489

ḳo - bırakmak [Tr]
ḳ.- dılar 002a/3
ḳ.- madım 007b/141
ḳ.- maz 023a/477
ḳ.- r 013b/223

ḳoḳı koku, nesnelerden yayılan küçücük zerrelerin burun zarı üzerindeki özel sinirlerde uyandırdığı duygu [Tr]
ḳ.+ sıŋ 040a/872

ḳoḳul - koklama işi [Tr]
ḳ.- maz 002b/31

ḳoḳulat - koklama işini yaptırmak [Tr]

ḳ.- ma 010b/155

ḳomīser güvenlik teşkilatının meslek aşamaları içinde yer alan, il, ilçe veya bucaklarda bulundukları yerin emniyet ve asayişine ait işleri yöneten, üniformalı veya sivil memur [FR]
ḳ. 040a/868

ḳon - kısa bir süre için bir yere yerleşmek, bir yeri yurt edinmek [Tr]
ḳ.- anlar 016b/303
ḳ.- ma 011b/188
ḳ.- unca 016b/298

ḳonuş - bir dilin kelimeleriyle düşüncesini sözlü olarak anlatmak [Tr]
ḳ. 006b/125

Ḳonya Türkiye'nin yüz ölçümü bakımından en büyük ili ve en kalabalık yedinci şehri
Ḳ.+ yı 021b/427

ḳop - kıyamet günü gelmek [Tr]
ḳ.- sın 014b/248

ḳorḳ - korku duymak, ürkmek, dehşete kapılmak [Tr]
ḳ.- aram 003a/Ek, 012b/209
ḳ.-maz 003a/Ek
ḳ.-mazam 003a/Ek

ḳovala- kaçanın arkasından koşmak, yakalamaya çalışmak [Tr]
ḳ.- r 010a/146

ḳoy - bırakmak [Tr]
ḳ. 011a/167, 023a/472
ḳ.- an 028a/569, 028a/575
ḳ.- dı 015b/280
ḳ.- ma 010a/143, 013b/233, 021a/425
ḳ.- madı 013a/220, 018b/351
ḳ.- salar 022a/447
ḳ.- up 004b/83

ḳoyıvir bir yere bırakmak, koymak [Tr]
ḳ. 017b/324

ḳoyun geviş getirenlerden, eti, sütü, yapağısı ve derisi için yetiştirilen evcil hayvan (Ovis aries) [Tr]
ḳ. 020b/394
ḳ.+ ına 022a/442
ḳ.+ ıŋa 011a/167

köhne eskimiş, yıpranmış, eski [FAR]
k. 025a/491

kör görme duyusundan mahrum olan, görmeyen, âmâ [FAR]
k. 032a/690

kötek sopayla atılan dayak, patak [FAR]
k.+ dir 032b/700

ḳubbe yarım küre şeklinde olan binâ, dam [AR]
ḳ.- yi binâya 015a/271
ḳ.- i fīrūzefāmda 025a/496

ḳubūr kabirler, mezarlar [AR]
ḳ. 003a/Ek

ḳucaḳ açık kollarla göğüs arasındaki bölüm, aguş [Tr]
ḳ.+ ında 010b/157

ḳudret kuvvet, güç, tâkat, iktidar [AR]
ḳ.- i Mevlā 032a/682
ḳ. 005a/95
ḳ.+ i 029a/600
ḳ.+ iŋe 030a/630
ḳ.+ le 020b/408
ḫāme-i ḳ. 005a/95

ḳuds mukaddes ve mübârek olma, mukaddeslik, kutsallık [AR]
ḳ.+ ine 040b/876

ḳudsiyān melekler [AR]
metaf-ı ḳ.+ dır 002b/24

kūh dağ [FAR]
k. 006a/116
k.+ da 034a/749
k.- ı ḳaf 003a/36

ḳul Allah tarafından yaratılmış olan insan, abd [Tr]
ḳ. 004b/85
Ḳ. 011a/171
ḳ+ a 003a/Ek
ḳ.+ ıŋı 010a/145, dipnot6
ḳ.+ uz 033a/725
Ḳ. Muṣṭafā 012a/191

ḳulaḳ merak edip dinlemek, işitmeye çalışmak [Tr]

ḳ. vir 017a/309

ḳulūb kalpler [AR]
ḳ.+ ün 035a/773

ḳur - yapmak, oluşturmak [Tr]
ḳ.- anlar 018b/345
ḳ.- muş 037b/829
ḳ.- up 002a/3

ḳur'ān Allah tarafından Hz. Muhammed'e vahyedilen kutsal kitap, İslâm dîninin temel kitabı, kelâm-ı kadim, Kur'ân-ı Kerim [AR]
ḳ. 022b/463
āyāt-ı ḳ.+ ı 040a/875
cāmiʿ-i Ḳ. 034b/767
cāmīʿ-i Ḳ. 027b/564

ḳurb yakınlık [AR]
ḳ.- ı Ḥażrete 028a/566

ḳurbet bk. ġurbet [AR]
ḳ. +in 004a/67

ḳurtıl - kurtulmak, tehlikeli veya kötü bir durumu atlatmak [Tr]
ḳ.- amaz 030b/642

ḳuru etkisi ve sonucu olmayan [Tr]
ḳ. 033b/741

ḳuṣur eksiklik, noksan [AR]
ḳ.+a 007a/140

ḳuṣūr eksiklik, noksan [AR]
ḳ. 003b/62, 005b/105

ḳuş yumurtlayan omurgalılardan, akciğerli, sıcakkanlı, vücudu tüylerle örtülü, gagalı, iki ayaklı, iki kanatlı uçucu hayvanların ortak adı [Tr]
ḳ.+ lar 037b/828
Hümā ḳ.+ ı 010a/150

kūşe köşe [FAR]
k.+ sinde 014a/246, 023a/468
k.- yi vaḥdetde 010a/143

kūşe-nişīn köşede oturan [FAR]
k. 036a/808

ḳuvvet fiziksel güç, takat [AR]
merkez-i ḳ. 030a/628

ḳuyruḳ hayvanların çoğunda, gövdenin sonunda bulunan, omurganın uzantısı olan uzun ve esnek organ [Tr]
ḳ. 010b/156

kūy köy, mahâlle, semt [FAR]
k.- ı maḫbūbı 002b/20

ḳuyu su katmanına varıncaya kadar derinliğine kazılan, genellikle silindir biçiminde, çevresine duvar örülen, suyundan yararlanılan çukur [Tr]
ḳ.+ yı 031a/658

ḳūt yaşamak için gerekli yiyecek, rızık [AR]
ḳ. 026a/521

ḳuzı bk. kuzu [Tr]
ḳ.+ dan 006a/123

ḳuzu bk. kuzu, koyun yavrusu [Tr]
ḳ. 035b/801

küberā büyükler, ileri gelenler, ulular [AR]
cāmiʿ-i k.+ nıŋ 040a/873

küçük boyutları, benzerlerininkinden daha ufak olan, mikro, büyük karşıtı [Tr]
k. 030b/651

küdūret bulanıklık, tasa, gam, kaygı, gussa [AR]
k. 035b/798

küfr sövme, küfretme [AR]
k. 031b/678

küheni köhne, eski [FAR]
gürg-i k. 035b/801

külāh askerler ve her tabakadan halk tarafından asırlar boyunca giyilmiş olan, genellikle tepesi sivri, dikişsiz, tek parça keçeden baş giyeceği [FAR]
k. 004b/82, 015b/283

külḫan hamamlarda döşeme altında bulunan ve ısınmayı sağlayan kapalı büyük ocak [FAR]
k.+da 003a/33

külhannīşin külhanda oturan [FAR]

k.- i züll 027a/543

küllī bütüne âit, bütünle ilgili, bütünü kapsayan. [AR]
k. 020b/410

künc köşe, bucak [FAR]
maḥbūs-ı k.- i maḥfaẓa-i tengnāda 027a/542

küncīde sığmış, sığışmış, sığdırılmış [FAR]

k. ṭurur 033a/720

künūzāt hazineler [AR]
k. 033a/720

kürek toprak, kömür vb.ni bir yerden bir yere alıp atmaya, taşımaya yarayan ve yayvan bir bölümü, buna bağlı uzun bir sapı bulunan araç [Tr]
k.+ dir 032b/703

kürsī kalabalığa karşı konuşanların üstüne çıktığı yüksekçe yer [AR]
k.+ ne 038b/847

küs - darılmak [Tr]
k.- düm 006b/125, 006b/127, 006b/129, 006b/131
k.- müş 006b/130

küskün küsmüş olan, gücenik, dargın, muğber [Tr]
k. 037b/835

kürsī câmilerde vâizlerin birkaç basamaklı bir merdivenle üstüne çıkıp vaaz ettikleri, oturulan yerinin önünde kitap koymaya mahsus raf bulunan yüksekçe yer [AR]
k. + ye 038a/847

L

lā Osmanlı alfabesindeki lam (ل) ile elif (ا) harfinin bir arada yazılmış şekli [AR]
l.+ 003b/49
l.+ dır 005b/103

lābudd gerekli, lâzım, zarûrî, terkedilmesi mümkün olmayan [AR]
l. 038b/851, 040a/870

Lāçīn Çin'in güney kısmı
ḫūb-ı L.+ siŋ 012b/207

lāf söz, lakırtı [FAR]
l. 031a/659
l.+ a 031a/660

lafẓ gerek anlamlı olsun (kelime), gerek anlamı başka kelimelerle ortaya çıksın (edat) ağızdan çıkan veya yazılan söz
l.- ı ṣadāḳat 032b/706

lāḥiḳ yetişen, ulaşan [AR]
l.+ ıŋ 025b/502

laḫza zamânın göz açıp kapayıncaya kadar geçen en kısa parçası, an [AR]
l.+ da 035a/785

lahẓa zamânın göz açıp kapayıncaya kadar geçen en kısa parçası, an [AR]
l.+ da 033a/723

lakin ama, ancak, fakat [FAR]
l. 004a/66

lāl bk. laʿl [FAR]
l. 003a/Ek

laʿl parlak kırmızı renkli kıymetli taş [AR]
l.+ iŋ 023a/477

lālā eskiden büyük âilelerde bir çocuğun bakımı, eğitim ve terbiyesiyle meşgul olan erkek terbiyeci [Tr]
l.+ sın 019b/372

lāle zambakgiller familyasından, Asya menşeli olduğu sanılan, çok değişik türleri bulunan, mızrak biçiminde uzun yapraklı, çok yıllık soğanlı bitki. Tulipa gesneriana [FAR]
l. 005b/102, 014b/254, 022a/450, 027a/542, 036a/816
l.- i aḥmer 005a/93
hevā-yı l. 028b/584

laʿle bk. lāle [FAR]
l. 027b/562

lām Arap alfabesinin yirmi üçüncü, Türkler'in İslâmiyet'i kabullerinden 1928 harf inkılâbına kadar 9 – 10 asır boyunca kullanmış oldukları alfabenin yirmi altıncı harfi ve bu harfin adı [Ebced hesâbındaki değeri 30'dur] [AR]
l. 003b/58
l. eyledi 003b/58
l. oldı 003b/49

laʿn lânet etme, bedduâ etme [AR]
l. 031b/677

laʿnet Allah'ın rahmetinden, af ve merhametinden mahrum olma [AR]
l. ola 031a/667

laʿnetle- kargımak, beddua etmek, lanet etmek [Tr]
l.- 033b/728

lāyıḳ uygun, yaraşır, münasip [AR]
l. 019b/368
l.+ mıdır 031a/664

lāzım gerekli, lüzumlu [AR]
l. 004a/66, 005b/104, 006b/128, 039b/863

leb dudak [FAR]
l. 035a/786
l.+ idir 004b/78
l.+ inden 002b/26
l.+ iŋ 005a/97
l.+ leriŋ 011b/178
l.- i ṣaḥbā 012b/206

lebbülehīb alev dudak [AR]
l.- i nār 026a/511

ledün Allah katı, Tanrı huzuru [AR]
kitāb-ı l.+ den 025a/489

ledünni ledünle ilgili, ilâhî sırlara, Tanrı ilmine âit [AR]
ʿilm-i l. 020b/406

legen genellikle, içinde bir şey yıkamak için kullanılan metal veya plastikten yayvan kap [FAR]
l. 004b/90

leʾīm alçak, aşağılık (kimse, şey) [AR]
müfsid-i l. 027a/545

lemyezelī lemyezel olma durumu, kalıcılık, zeval bulmazlık, bekū [AR]
l. 021a/425

lerzenāk titreyişli [AR]
l. 026a/513

levh üzerine yazı yazılabilecek ve resim yapılabilecek yassı düz nesne veya yüzey [AR]
mā'il-i l. 035a/783

leyl gece [AR]
l. 031a/653

Leylā Leyla ve Mecnun mesnevisisn kadın kahramanı
L. 019b/374
L.+ sın 014a/239
L.+ sıŋ 022a/453
L.+ ya 022b/461
L.+ yı 003a/43
şeydā-yı L.+ sın 019b/374

leyli geceye ait, geceyle ilgili [AR]
l. 029a/599

leylī geceye ait, geceyle ilgili [AR]
l. 034a/749
l.- i ḥüsnü 029a/601

leẕẕet ağızla duyulan tat, çeşni [AR]
l.+ i 033a/724
l.+ ine 019a/359

līk lakin [FAR]
l. 035a/782

lisān dil [AR]
l.+ ıŋ 019a/359

loḳma bir defada ağza götürülen yiyecek parçası, bir seferde yutulacak miktardaki yiyecek [AR]
l. 025a/495
l. olur 026a/520, 026b/524
l.- i ʿaşādan 027a/544
l.- i neheng 026b/525

Lokmān büyük bir hekim, kıymetli sözleri ve hikâyeleriyle ün salmış bir hakîm olan efsânevî şahsın ismi olup dilimizde "hâzık tabip" ve "feylesof" anlamında
şeyḫ-i L. 004b/78, 034b/763

luġaz eski dîvanlarda aruzla, halk edebiyâtında hece vezniyle düzenlenmiş olan manzum bilmece [AR]
l.+ ıŋ 030b/649

luṭf iyi muâmele, iyilik, yumuşaklık, hoşluk [AR]
l.- ı āşinādan 003b/51
l.- ı kerem 019a/366
l.- ı rabbānī 038a/838
l. 006b/128
l. eyle 033b/726
l. eylese 018a/334
l. idüp 010a/142
l. idüpde 040b/877
l. it 015b/274
bāb- l.+ ıdır 039a/859
l.+ ına 039b/861

lücce kalabalık, güruh [AR]
l.-i kemter 011b/181

M

maʿārif ilim ve tekniğin öğrenilmesiyle elde edilip insanlığın yararına kullanılan hüner, sanat ve bilgiler [AR]
baġ-ı m.+ de 023a/472
ders-i m. 030a/627

maʿbed bir dîne inananların ibâdet etmelerine mahsus yer, tapınak, ibâdethâne [AR]
m.+ i 020b/406

maʿbūd bâtıl dinlerde kendisine tapınılan ve dişi olduğu kabul edilen tanrı, tanrıça [AR]
fikr-i ġażab-ı ḥażret-i m.- ı enām 033b/727

maʿden kendine has parlaklığa sâhip, dövülüp haddelenebilen, ince levha ve tel hâline getirilebilen, asitler ve bazlarla birleşebilen demir, altın, bakır gibi elementlerin ortak adı, metal [AR]
m.- i ḥikmet 005a/99

māder anne, vâlide [FAR]
m.+ mi 035b/801

maġlūb yenik düşmüş, yenilmiş [AR]
m. olur 030a/634
m.- ı hevā 033b/731

maġrūr kendini beğenen, böbürlenen, kibirli, gururlu, mutaazzım [AR]

m. olup 005b/110

māh gökteki ay, kamer [FAR]
m. 020b/389, 020b/391, 038b/846, 040a/872
m.+ a 039a/852
m.+ ı 002b/22, 030a/632
m.+ ıŋ 038a/842
m.- ı ʿālī 038b/845
m.- ı ġufrānı 038b/849
m.- nev 002b/22
m.- ı raḫşānı 039a/857

maḥbūb sevilen kimse, sevgili [AR]
m. 012b/210
kūy-ı m.+ ı 002b/20

maḥbūs bir yere kapatılmış, hapsedilmiş [AR]
m.- ı künc-i maḥfaẓa-i tengnāda 027a/542

maḥfaẓa saklanmak ve korunmak istenen bir nesnenin içine konduğu kutu [AR]
maḥbūs-ı künc-i m.- i tengnāda 027a/542

māhi bk. māhī [FAR]
m.+ siŋ 019b/373

māhī balık [FAR]
m. 030a/633
m.- i biḥār 026b/524

māhitāb mehtap [FAR]
m. 017a/314

maḥkeme dâvâlara bakmak, suçluları cezâlandırmak ve adâleti yerine getirmekle görevli hâkim veya hâkimlerin başkanlığında kurulan heyet [AR]
m.+ niŋ 031a/665
m.+ ŋe 002a/3
m.- i rūz-ı cezādan 030b/644

māhlikā yüzü ay gibi olan, ay yüzlü güzel kadın [FAR+AR]
m.+ yı 018a/337

maḥlūḳ Allah tarafından yaratılmış, yok iken var edilmiş [AR]
m.- ı Ḫudāyız 033a/722

maḥmī korunan, gözetilen, birinin himâyesi altında bulunan (kimse veya şey) [AR]
m.+ leri 033a/711

maḫmūr içkiden sersemlemiş, kendinden geçecek duruma gelmiş (kimse) [AR]
m.+ larız 036a/806

maḥrem başkalarından saklanan, başkaları tarafından görülmesi, bilinmesi, duyulması istenmeyen, gizli [AR]
m. ol 029a/594
m.+ mi 032a/683

maḥrūm iyi ve güzel bir şeyden hissesi, payı olmayan, yoksun olan, istediğini elde edemeyen (kimse), nasipsiz [AR]
m. 038b/844
m. ḳala 038a/841

maḫṣuṣ bk. maḫṣūṣ [AR]
m. 030a/636

maḫṣūṣ birisi için ayrılmış, birine tahsis edilmiş [AR]
m.- ı müsellemmi 032a/688

maḥṣūṣa mahsus, hususi [AR]
tevābi-i m.+ sıyla 025b/502

mahşer bk. maḥşer [AR]
m.+ de 017b/317

maḥşer ahiret hayâtında bütün insanların, dünyâda yaptıklarının hesâbını Allah huzûrunda vermek üzere tekrar dirilip toplanacakları yer [AR]
m. 016b/304, 016b/305
m.+ de 017b/326

maḥv yok etme, varlığına son verme [AR]
m. idecek 036a/805
m. itdi 034a/750

maḫzūn üzüntülü, gamlı, kederli, hüzünlü [AR]
m. 016a/287

mā'il bir yana, bir tarafa doğru eğilmiş, meyletmiş [AR]
m.- i levh 035a/783

maʿīşet yaşamak için gerekli olan şeyler, geçim, dirlik [AR]
m.+ i 027a/547

maḳam bk. maḳām devlet kademesinde yüksek mevki, yüksek ve önemli memûriyet, mansıp, câh [AR]
ḳāʾim-i maḳām-ı m.+ ıŋ 039b/864

maḳām devlet kademesinde yüksek mevki, yüksek ve önemli memûriyet, mansıp, câh [AR]
m. ḳılmış 040b/876
ḳāʾim-i m.- ı maḳamıŋ 039b/864
tebdil-i m. it 033b/730

maḳarr durulan, karar kılınan yer [AR]
m. oldı 027b/559

maḳbul bk. maḳbūl [AR]
m.- i bezm-i ṣoḥbet olur 027a/545

maḳbūl kabul edilen, reddedilmeyen [AR]
m.+ ü 002b/14

mākiyān tavuk [FAR]
m. 026a/522

maḳleb bir şeyin altını üstünü değiştirme [AR]
m.- i ʿālem 030a/626

maḳṣad istenilen, kastedilen şey, niyet, amaç, gaye [AR]
m.+ ı 029b/612

māl bir kimse veya kurumun mülkiyetinde bulunan, taşınır, taşınmaz her çeşit değerli ve gerekli şey, mülk, îrat, varlık, servet [AR]
m. +a 031a/667, 036b/819
m.+ ıŋ 004a/76
m.- ı yetime 004a/64
m.- i ẓāhir 039b/866

mālī dolu, memlû [FAE]
m. 038a/838
m. olur 040a/875

mālik bir şeye sâhip olan (kimse), sâhip [AR]
m. 005b/110

maʿlūm herkes tarafından bilinen, öğrenilmiş olan (şey) [AR]
m. 007a/140

maʿmūr gelişip güzelleşmiş, bayındır duruma gelmiş, şenlikli [AR]
m. 033b/740
m. eylesün 012b/201, 012b/203

maʿnā kelime, söz, hareket, davranış vb.nin ifâde ettiği şey, anlatılmak istenen veya onlardan anlaşılan şey, anlam, medlûl, mefhum [AR]
ḫayāl-i sāḥil-i m.+ ya 015b/276

mānend benzer, eş, misil, nazir, menend [FAR]
m. 027a/539
m.- i bülbül 038a/839
m.- i dīv 025a/491
m.- i şecernābit 033b/732

mānī mânâ kelimesinin eski şiirlerde geçen şekli [FAR]
m. 034a/750

Manṣūr Allah'ın yardımıyle galip gelen, zafere ulaşan, 922 yılında asılmak suretiyle öldürüken ve Divan Edebiyatı'nda adına sık sık rastlanan ünlü sufi [AR]
M. Dāra "hükümdar, melik" 021b/435
M.+ u "922 yılında asılmak suretiyle öldürüken ve Divan Edebiyatı'nda adına sık sık rastlanan ünlü sufi" 028a/570

manṭıḳ felsefenin doğru düşünmenin usûl ve kurallarından bahseden kolu [AR]
m.- ı hikmetde 020b/401

manẓūr bakılan, görülen, görülmüş [AR]
m. 035a/785

mār yılan [FAR]
m. 022a/450, 026a/521, 037b/827, 037b/828
m.- ı zemīne 026b/524
zehr-i m.+ dır 016a/293

maral dişi geyik [Tr]
m.+ ı 022a/452

maʿrifet iş yapma husûsundaki ustalık, beceriklilik, hüner, mahâret [AR]
m. 002a/13
m.+ dür 004a/66
genc-i m. 029a/605

maṣdar [Tr]
m. olur 025b/505

maṣrūf sarfedilmiş, harcanmış (şey) [AR]
m.+ dur 038b/848

maṣūn korunmuş, muhâfaza edilmiş, mahfuz, emin [AR]
m. olmuş 027a/549

maʿṣūn bk. maṣūn [AR]
m. ḳılsun 020b/398

maʿşūḳ aşkla sevilen, âşık olunan kimse [AR]
m.+ a 003a/47, 018b/341, dipnot38

maṭıyye binek hayvanı [AR]
m. 030a/628

maṭlaʿ doğacak yer, doğuş yeri, tulû mahâlli [AR]
m.+ ı 002b/22, 020b/397

maṭlab istenilen, talep edilen şey, istek, meram, matlûp [AR]
m.- ı ʿālem 029b/622

māye maya, öz, asıl, cevher, yaratılış, seciye, karakter [FAR]
m.+ den 003b/62
m.- yi cāndır 029b/608

māyeṣṭurūn orkestra şefi [İTL]
serdefter- m. 020b/408

mażarrat zarar, ziyan karşıtı [AR]
m. 031a/661

maẓhar bir şeyin görünür duruma geldiği, göründüğü, açığa çıktığı, zâhir olduğu yer veya kimse, tecellî yeri [AR]
m. 036a/812
m. eyle 020b/414
dil-i m. 015b/274

māżī geçmiş, geride kalmış, yaşanıp bitmiş [AR]
m. 004b/87

maẓlūm haksızlığa uğramış, zulüm görmüş (kimse) [AR]
m.+ a 028b/588
m.+ larıŋ 030a/635

maẓlūmen zulme, gadra uğrayarak [AR]
m. 028a/565

meʿāl anlam, kavram, mânâ, mefhum [AR]
idrāk-i m.+ i 030b/651

meʿālī yücelikler, şerefler, ululuklar, yüce ve üstün dereceler [AR]
m. 038a/838, 039b/867
m.+ de 039a/855

meʿāni mânâlar, anlamlar [AR]
m. 020b/401

meʿāṣī günahlar, isyanlar [AR]
m. 040a/872

meāṣir sanat, ilim vb. alanlarda geçmişten kalan, ata yâdigârı olan övünülecek şeyler, güzel eserler, örnek alınacak davranışlar, izler, nişâneler [AR]
m.+ idir 025a/498

mebsūṭ en küçük ayrıntısına kadar açıklanmış, teferruâtıyle beyan edilmiş, tafsîlâtlı, mufassal [AR]
m. 025b/504

mecāl güç, kuvvet, derman, tâkat [AR]
m. 018b/351

mecārī suyun aktığı yataklar, su yolları, mecrâlar [AR]
ḳışr-ı m.- i yemm 026a/511

mecbūr bir şeyi yapmak zorunda olan [AR]
m. itdi 013b/229
m. olmadıġım 022b/457

meclis bir konuyu konuşmak, görüşmek için yapılan toplantı, içtimâ [AR]
m.+ den 022a/449
m.+ e 006b/130
m.+ inden 040b/876
m.- i ḫürrem 017b/324
m.- i meyde 032b/699
aʿżā-yı m.- i ḥālini 040a/869

Mecnūn Leyla ile Mecnun hikayesinin erkek kahramanı, Kays [AR]
M. 003a/43, 018b/346, 019b/374, 022a/453, 029a/601, 034a/749
M.+ a 003b/60
M.- ı ṯānī 022b/461
dīvāne-yi M. 014a/239

mecūs ateşe tapanlar [AR]
m. 031b/679

medār dönme, dönüş [AR]
m. olur 026b/527

meded yardım, imdat, nusret [AR]
m. 014b/255, 015b/274
m. eyle 036a/805

medḥ bir kimse veya bir şeyin iyiliklerini, üstün niteliklerini söyleyerek değerini yüceltme, övme [AR]
m.+ inde 039b/866
m.+ ine 039b/864
m.+ ini 010a/152
m.+ ini eyledi 011b/181
m. eyle 004a/70
m. iden 019a/357
m. ider olsam 040a/871
m. ideyim 021b/426

medrese ders okutulan, İslâm dîninin koyduğu esaslara uygun olarak eğitim öğretim yapılan yer, mektep [AR]
m.+ ye 002a/8

mefḫar kendisiyle övünülen, övünme sebebi, iftihar vesîlesi olan kimse veya hâl [AR]
m.- ı ekvān 034b/766

meger oysa ki, hâlbuki" anlamıyle önceden farkına varılmayıp sonradan anlaşılan bir durumu bildirir, meğerse [FAR]
m. 002a/12, 010b/154, 012a/194, 040b/878

meges sinek [FAR]
m. 026a/521

meh gökteki ay, kamer [FAR]

m.- i ġarra 038a/836
m.- i Kenʿān 034b/765
m.- i münīr 025b/501
m.- i nigāh eyler 038b/847

mehcūr uzaklaşmış, uzakta kalmış, ayrı düşmüş [AR]
m.- ı ḫarābāt 029b/610

Mehdī Şiîlerce, on birinci imam Hasan el-Askerî'nin oğlu olup babasının vefâtından sonra gizlendiğine ve kıyâmetten önce zulümle mücâdele etmek için tekrar ortaya çıkacağına inanılan on ikinci imam [AR]
M.+ misiŋ 012b/209

mehtāb ay ışığı, ay aydınlığı [FAR]
şūḫ-ı m. 013a/220

mekān yer, mahâl [AR]
m.+ ı 039a/859
m.+ uŋ 016b/302

mekr hile, düzen, aldatmaca [AR]
m. 030b/639

mekteb herhangi bir derecede öğrenim görecek olanların toplu olarak devam ettikleri öğretim kurumu, okul [AR]
m. 004b/82, 030a/627
m.- i ʿālem 030a/627
m.- i ʿaşḳ 016a/285
m.- i ʿirfān 012b/202

melāḥat güzellik, şirinlik [AR]
m. 002b/30
şāh-ı m. 033a/725

melāʾike melekler, melâik [AR]
m. 020b/411

melāmet azarlama, kınama, yerme, ayıplama, serzeniş [AR]
ʿaḳl-ı m. 029b/608
everen-i m.+ te 035b/790
k.-i melāmet dipnot46
seng-i m. 030b/640

mele - koyun, kuzu veya keçi gibi bağırmak [Tr]
m.- r 006a/123

melek Tanrı ile insan arasında aracılık yaptığına ve nurdan olduğuna inanılan manevi varlık, ferişte [AR]
m. 019a/357, 019b/372
m.+ ler 017a/313
m.+ misiŋ 012b/204
ẕāt-i m. 013a/212

melaḫ çekirge [FAR]
pāy-ı m. 036a/809

melik hükümdar, pâdişah, hâkan [AR]
m.- i Alamut 023a/475

melʿūn Allah'ın lânetine uğramış, rahmetinden mahrum kalmış, lânetlenmiş, lânetli [AR]
m.+ lar 002a/4

memdūḥ övülmüş, methedilmiş [AR]
m.+dur 020b/415

meme yavrularını emzirmek için, memelilerin göğsünde türlü biçim ve sayıda bulunan, meme başı denilen çıkıntıları olan organ, bicik, emcek, emcik [Tr]
m.+ ŋi 020a/388

memleket bir devletin egemenliği altında bulunan toprakların bütünü, ülke [AR]
m.+ te 028b/591

memlūʾ dolmuş, dolu [AR]
m.-ı mesken 020b/397

memnūn sevinen, sevinç duyan (kimse), mutlu, mesrur [AR]
m. idelim 021a/420

meʾmūn tehlikesi olmayan, korkusuz, emniyetli, emin, sağlam [AR]
merkez-i m.- ı rıżāda 030b/643

meʾmūrān memurlar [AR]
vaṣf-ı m.+ ı 039b/863

men ben [Tr]
m.+ i 023a/479, 023a/480
dest-i m. 030b/640
ḥāl-i m.- i ḫastene 036a/825

menfūr nefret edilen, nefret uyandıran, iğrenç [AR]
m. 032b/709

m.- ı ṭabʿ-ı ʿālem 027a/545

menḳıbeḫān hikaye anlatan [AR]
m.+ ı 040a/870

menṣub bir kimse, bir görüş veya şeyle ilgisi, bağı bulunan, ilgili, âit, -den olan, -e bağlı [AR]
m.+ ı 005b/107

menşe' bir şeyin ortaya çıktığı, meydana geldiği, neş'et ettiği yer, kök, kaynak, asıl [AR]
m.- i cümle 020b/397

menzil varılacak yer [AR]
m.+ e 029b/619

merām istek, niyet, maksat [AR]
ḥaṣr-ı m. it 033b/729

merbūṭ bağlı, bağlanmış, raptedilmiş [AR]
m. 038b/848

mercān ılık denizlerde yaşayan, ağaç gibi kök salarak büyüyüp gelişen, kırmızı renkli, kalker iskeletli hayvan [AR]
m.+ sıŋ 012b/208

merd mert insanlar, mertler, yiğitler [FAR]
m. 036b/819
m.- i erdir 016a/292
m.- i ġayūra 033a/712
m.- i zırhpūşu 035b/799
m.- i züfünūn 027a/549

merdān mert insanlar, mertler, yiğitler [FAR]
M. 034b/768
m.- ı süḫandānı 033b/735

merdüm göz bebeği [FAR]
m.+ i 006a/121
m.- i dānāya 015b/273

merg ölüm, vefat, mevt [FAR]
ʿillet-i m.+e 034b/763
pençe-i m.+e 029a/604

merḥamet herhangi bir canlının acısını, kederini, mutsuzluğunu yüreğinde hissedip üzüntü duyma ve ona karşı yardım hisleriyle dolma, acıma [AR]

m. 019a/366
m. eylermi 035b/802
m. ḳıl 014b/256

merhem içinde gerekli etkili maddeler bulunan, yumuşak ve koyu kıvamda, yağlı veya yağsız, deri üzerine sürülerek kullanılan ilâçların ortak adı, halk ağzı. melhem [AR]
m.+ e 028a/575
m.+ i 032a/686
m.+ mi 032a/686

merkeb eşek [AR]
m. 004b/82
m.- i ʿālem 030a/624

merkez bir dâire çizerek dönen bir şeyin bağlı bulunduğu direk veya milin saplandığı yer [AR]
m.+ den 026a/516
m.+ inde 025b/503
m.- i ḳuvvet 030a/628
m.- i meʾmūn-ı rıżāda 030b/643

mermer renkli, damarlı ve beyaz çeşitleri olan, perdah ve cilâya elverişli, billûrlaşmış bir çeşit kireç taşı [YUN]
m. 004b/92
m.+ den 034b/771

Meryem Hz. İsa'nın annesi [AR]
ʿİsī-i M. 036a/806
ẕāt-ı M.+ e 028a/572

mesācid mescitler [AR]
m.+ de 038a/839

mesʿadet-nümūn mutluluk gösteren [AR]
m. 027b/555

mescid Müslümanların vakit namazlarını kılmaları ve ibâdetlerini yerine getirmeleri için yapılan, içinde cuma ve bayram namazları kılınmayan minâresiz, minbersiz küçük câmi [AR]
m. 031b/679
m.+ e 038a/843

meṣel örnek, benzer, misal, numûne [AR]
m. 019b/372

m.+ iŋ 020b/391

mes’ele çözüme kavuşturulması, bir sonuca bağlanması gereken durum, sorun [AR]
m. 029b/614

Mesīhā Hz. Îsâ’nın lakabı [AR]
M. 034b/766

Mesīḥ Hz. Îsâ’nın lakabı [AR]
M. 028a/572

mesken oturulan, ikâmet edilen yer, ev, konut [AR]
m.+ imiz 016b/299
m.- i ʿİsīde 017a/313
memlūʾ-ı m. 020b/397
ṭoprakı̣ m. 016b/300

mesmūmen zehirlenmiş olarak, zehirlenmek suretiyle [AR]
m. 028a/565

mesned dayanılan, güç ve destek alınan şey, dayanak [AR]
m.- i ʿizzete 032b/703

mest içki vb. sarhoşluk veren bir şeyin etkisiyle şuûru zayıflamış, kendinden geçmiş (kimse), sarhoş [FAR]
m.- i ḫarāb 004b/77
m. ider 019b/370
ṭabīb-i nergis-i m.+ iŋ 016a/288

mestāne sarhoş olan bir kimseye yakışır tarzda, mest olup kendinden geçmişçesine, sarhoşçasına [FAR]
m.+ dür 006a/121
m.+ ye 010a/142
bāde-yi m. 014a/243

meşaḳḳat sarhoş olan bir kimseye yakışır tarzda, mest olup kendinden geçmişçesine, sarhoşçasına [FAR]
derd-i m. 014b/257
ġam-ı m.+ dür 006a/116

meşhūd gözle görülen, şâhit olunan, müşâhede edilen [AR]
m. 025b/504

meşhūr herkesçe bilinen, adı sanı her tarafa yayılmış, ünlü, şöhretli [AR]
m. 003b/48

meşreb bir kimsenin yaratılışında bulunan huy, yaratılış, tabiat, mizaç, karakter [AR]
m. 028b/593
m.- i ʿālem 029b/621
m.- i nāsāzı 032a/694

meṭāf Kâbe veya Kâbe gibi etrâfında dönülerek ziyâret edilen, tavaf edilen yer [AR]
m.- ı ḳudsiyāndır 002b/24

mevcūdāt var olanlar, yaratılan şeylerin tamâmı, canlı cansız bütün varlıklar, mahlûkat [AR]
m. 002b/23

mevhūb bağışlanmış, hibe ve ihsan edilmiş olan [AR]
m.- ı rabbānī 039b/862

Mevlā kâinâtın yegâne sâhibi ve efendisi durumunda olan Allah [AR]
M.+ dan 002b/17
M.+ m 007a/134, 016b/306
M.+ nuŋ 004a/68
M.+ yā 006a/118
M.+ yı 018a/335, 018a/336, 018a/338, 018a/340
Ḥażret-i M. 034b/770
ḳudret-i M. 032a/682

Mevlānā "Efendimiz, sâhibimiz" anlamındaki bu söz, bâzı büyük şeyhlerin ve âlimlerin isimleri başında saygı ifâdesi olarak kullanılırdı [Tek başına kullanıldığı zaman Mevlevî tarîkatının kurucusu, büyük Türk mutasavvıf ve şâiri Celâleddîn-ı Rûmî hazretleri kastedilmektedir] [AR]
ḫażret-i M. 003a/37
ḥażret-i m. dipnot6

mevṣūf bir nitelikle nitelendirilmiş, kendisini benzerlerinden ayıran bir nitelik kazanmış, nitelenmiş [AR]
m. 004b/89

mevṣūl kavuşmuş, birleşmiş, eklenmiş [AR]
m. 004b/89

mevtā ölmüş kimse, ölü; ölüler [AR]
m.+ ya 015a/268

mevti ölü ile ilgili [AR]
mey-i m. 034b/763

mevżūʿ ele alınan, incelenen, üzerinde durulan mesele, konu [AR]

m. olan 040a/872

mey şarap, bade [FAR]
m. 002a/8, 004a/64, 029b/609, 029b/617, 031a/656, 034b/762, 035b/798
m. içüp 013a/216
m.+ den 035b/792
m.+ i 036a/804
m.+ iŋ 035a/777
m.+ ler 022a/449, 035a/777
m.- i mevti 034b/763
m.- i nābıŋ 033b/738
meclis-i m.+de 032b/699
pīr-i m.+ e 029b/614

meydān üzerinde binâ vb. şeyler bulunmayan düz, açık ve geniş yer, açıklık, alan, sâha [AR]
m.+a 011b/188, 030b/642
m.- ı suḫende 033b/737

meyḫāne içinde şarap vb. içkiler içilen ve satılan yer [FAR]
m.+ den 010b/156, 038a/843
m.+ ye 002a/8, 014a/243
m.- i nişīnānı 035b/798

meyl bir yöne doğru yönelmek, eğilmek, eğik duruma gelmek [AR]
m.+ i 025a/493
m. eylediŋ 035b/794
m. eyleme 018a/335, 018a/340
m. eylemeye 036b/819
m. itme 034b/759

meyperver içki veren, içkiyle besleyen [FAR]
pīr-i m.+ de-i ʿaşḳa 029b/613

meyyit ölmüş insan, ölü [AR]
m. 036a/807

mezār bir kimsenin öldükten sonra gömüldüğü yer, kabir [AR]
m.+ ımı 022a/447
nişīmen-i ḫāk-i m. ider 029a/605

mezellet alçalma, bayağılaşma, hakir ve zelil olma durumu, bayağılık, hakirlik [AR]
m.+ de 027b/557
ḫāk-i m. 027a/540

mezheb bir dinde belirli görüş ve anlayış farklılıklarından doğan kollardan her biri [AR]
m. 028b/593
m.- i ʿālem 030a/625

meziyyet bir kimse veya bir nesneyi benzerlerinden üstün kılan vasıf, üstünlük [AR]
m.- i işlāḥı 028a/575

me'zūn bir eğitim ve öğretim kurumunu, bir okulu bitirmiş, diploma almış (kimse) [AR]
m.+ lara 020b/403

mı soru edatı krş. mi [Tr]
m. 019b/376, 022b/456, 022b/457, 040b/878

mi soru edatı krş. mı [Tr]
m. 005b/105, 013b/224, 017a/311, 032a/690, 032a/691, 032a/692, 032b/698, 033a/717, 035b/795
m.+dir 004b/83
āfet m. + 014b/250

miḥekk mihenk, mehenk kelimelerinin eski metinlerde geçen asıl şekilleri [AR]
m.+ dir 032b/699

miḥnet sıkıntı, zorluk, eziyet, zahmet, meşakkat [AR]
m. 004b/83, 027b/554
m.+ e 031b/680
m.+ lere 017b/322
m.+ ini 015a/265
derd-i m. 006a/111
serīr-i m.+ de 013a/218

miḥnetzede gam, keder, musibete uğramış [AR+FAR]
m.+ lerden 034b/772
m.- i ʿaşḳıŋa 030a/636

mihr güneş [FAR]
m.+ i 030a/632
m.+ iŋdir 016a/292
m.- i cühelādan 035a/776
m.- i pederden 035a/776

miḥrāb câmi, mescit gibi ibâdet yerlerinde kıble duvarında bulunan, cemâatle namaz kılınırken imamın önünde durduğu, zeminden biraz yüksek girintili yer, yüceliğinden, güzelliğinden vb. üstün niteliklerinden dolayı kendisine yönelinen makam veya kimse [AR]
m.+ ımdır 012a/200
m.+ ıŋ 040b/879

miḥver tekerlek, çark gibi yuvarlak bir cismin etrâfında döndüğü, cisme göre sâbit olduğu farzedilen gerçek veya var sayılan doğru, mil, eksen [AR]
m.+ inde 025b/503

miḳdār bir şeyin ölçüsü, sayısı veya ölçülebilme, sayılabilme, azalıp çoğalabilme durumu, nicelik, kemiyet [AR]
m.- ı faẓlına 027a/550

miḳrāṣ kesecek âlet, makas [AR]
m.+ ıŋ 021a/420

millet genellikle aynı topraklar üzerinde yaşayan, aynı soydan gelen ve aralarında dil, din, târih, sanat, töre, dünya görüşü ve ülkü birliği bulunan insanlar topluluğu, ulus [AR]
m. 016b/305, 033b/727

milliyet bir kimsenin mensup olduğu millet [AR]
m.+ i 033a/714

milyon bin kere bin, 1.000.000 [FRS]
m.+ la 032b/703

minber camilerde hutbe okunan merdivenli, yüksekçe yer [AR]
m.+ e 040b/881

minnet yapılan bir iyiliğe karşı kendini borçlu sayma, gönül borcu[AR]
m. 021b/432
m.+ im 024b/483
m. ideriz 004a/72
m. idersem 032a/692

minşār testere, bıçkı [AR]
m. 027b/560

mīr baş, başkan, reis, âmir, emîr, bey [FAR]
m.- i ṣıddıḳdır 039a/855
m.- i Żiyādır 036a/813

miʿrāc İslâm inancına göre Hz. Muhammed'in, Cenâbıhakk'ın dâveti üzerine yedi kat semâyı aşıp Allah'ın huzûruna yükselerek O'nunla görüşmesi mûcizesi [AR]
m. idenlerden 039b/867

mīrān beyler [FAR]
evṣāf-ı M.+ ı 039a/858
şāʿn-ı m.+ ı 038b/850

mirāṣ ölen bir kimseden yakınlarına kalan mal, mülk, para vb. [AR]
m.- ı pederden 022b/456

misāfir görüşme, ziyâret vb. amaçlarla birinin evine veya bir yere gelen ve geçici olarak kalan kimse, konuk, mihman [AR]
m. 004b/90
m.+ im 007a/140

miṣāl benzer, gibi, mânend, nazir: [AR]
m. 027a/539
m.+ i 022a/453

misk Asya dağlarında yaşayan bir ceylân cinsinin erkeğinde karın derisi altında bulunan kese şeklindeki bir bezden elde edilen güzel kokulu siyah madde [AR]
m. idüp 020b/405

mişvār gidiş, tavır, tarz, edâ, üslûp [AR]
m. 029a/594

mīzān tartı, ölçü âleti, terâzi [AR]
m.- ı ʿaḳla 027a/552
m.- ı iʿtidāl 029a/597
m. olmaz 003a/Ek

modalan- belirli bir süre etkin olan toplumsal beğeni, bir şeye karşı gösterilen aşırı düşkünlük [İTL]
m.- dı 032b/706

mor kırmızı ile mavinin karışmasından oluşan renk, menekşe renginin kırmızıya çalanı [Tr]
m. 022a/441

muʿādāt birbirine düşman olma, düşmanlık [AR]
n. 030a/625

muʿallā değeri, derecesi, mertebesi üstün, yüksek seviyeli [AR]

m.+da dipnot11

mūcib sebep olan, gerektiren [AR]
m.- i iflās 028b/581
m.- i ḫayr 030b/638
m.- i şeref 028b/591

muġber gücenmiş, darılmış, küskün, kırgın [AR]
m. –i sebilim 019a/358

muḥabbet sevgi [AR]
m. 005b/106, 018a/333

derd-i m. 006a/116
ġonca-yı terāzū-yı m. 003b/57
ḳaṣr-ı m.+ de 014a/242
sevdā-yı m. 017b/318

muḥaḳḳar hor, hakir görülmüş, hakarete uğramış, horlanmış, aşağılanmış [AR]
m.- ı cühelā 027a/546

muḥaḳḳaḳ doğru olduğu kesin olarak bilinen, doğruluğunda şüphe bulunmayan, doğru, gerçek [AR]
m. 003a/Ek, 038b/845, 040a/875

muḥaḳḳik bir şeyin, bir olay veya durumun aslını esâsını, doğru olup olmadığını araştıran, gerçeği ortaya koyan, tahkik eden kimse [AR]
m. 034a/756

muḫālif uygun olmayan, uymayan, benzemeyen (şey), aykırı, zıt [AR]
m.+ se 026b/536

Muḥammed övülmeye değer olan, en güzel huylara sâhip kimse, peygamberlerin sonuncusu [AR]
M.+ deki 010a/145

muḫāsama kavga, düşmanlık [AR]
m. 003b/55

muḥaṣṣıl meydana getiren, ortaya çıkaran [AR]
m. 020b/406

muḫit bir kimsenin çeşitli ihtiyaçları yönünden devamlı ilişki içinde bulunduğu insan topluluğu, çevre [AR]
m.+ lere 017b/321

muḥtāc bir şeye veya kimseye ihtiyâcı olan, ihtiyaç duyan [AR]
m.- ı duʿāyız 033a/718
m.- ı zülāl-i kerem-i Rabb-ı ḳadīriz 035a/786

muḫtār beğenilmiş, seçilmiş, seçkin, mümtaz [AR]
m.+ ımız 036a/813

muḫtaṣ bir kimse veya bir şey için ayrılmış olan, birine veya bir şeye mahsus, husûsî, özel [AR]
m. 039a/852

muḫtaṣar ayrıntılı olmayan, derli toplu, kısa, öz, mücmel [AR]
m.+ ı 021a/416

muḫtelif farklı, çeşitli, çeşit çeşit, türlü [AR]
m. 025b/507, 036a/808

mühżır eskiden şer'î mahkemelerde dâvâ ile ilgili olanların duruşmada hazır bulunmasını sağlamakla görevli kimse [AR]
m. 031a/665

muḳadder Allah tarafından ezelde belirlenip takdir edilen, alın yazısında bulunan (şey) [AR]

m.+ den 004b/81
erzāḳ-ı m.+ de 015b/277

muḳallid birine benzemeye, bir şeyi aslı gibi yapmaya çalışan, taklit eden (kimse), taklitçi [AR]
m.+ ile 034a/756

muḳarrer hakkında karar alınmış, karar verilmiş, kararlaştırılmış [AR]
m. 013b/225, 030b/648

muḳayyed bir şeye veya kimseye maddî yâhut mânevî bir bağla bağlanmış olan, bağlı, kayıtlı [AR]
m.- i gīsū-yı dilrübā 028b/583

muḳbil bahtı açık ve tâlihli, yüce mevki ve makamlara erişmiş olan, ikbal sâhibi, bahtiyar [AR]
m. 032a/685

muḳīm bir yere yerleşen, bir yerde oturan, kalıcı olan, ikāmet eden (kimse) [AR]
ümmīd-i m.- i der-i ḥaḳḳa 034a/747

muḳtebes kendine âit olmayıp birinden veya bir yerden faydalanmak üzere alınan, faydalanılan [AR]
m. 038b/850

muḳteżā bir şeyin gereği olan, gereken, lâzım gelen şey, gerek, îcap [AR]
m.- yı niẓām-ı cihānmıdır 027b/555

mūr karınca [FAR]
m. 037b/827
m.+ ıŋ 004a/71
m.- ı Süleymānı 003a/34

murād erişilmek istenen, olması, gerçekleşmesi arzu edilen şey, istek, dilek, amaç [AR]
m. 011a/172, 026b/535
m.+ a 004b/81
m.+ ı 014a/236, 046b/898
m.+ ım 004a/66
m.+ ına 020b/414
m.+ ıŋ 022b/465
m. eyler 034b/770
aṣl-ı m. 025a/497

murġ kuş [FAR]
m.+ ı 017b/319
m.- ı hevāya 026b/524
m.- ı tīzper 026b/524
m.- ı hevāyī 030a/633

musaḥḥar büyülenmiş, büyülü, büyü ile aldatılmış [AR]
m.- ı efsūn-ı çeşm-i yār 028b/583
m.- ı ḥumaḳa 027a/546

muṣallā namaz kılınan veya namaz kılınması için ayrılmış olan açık yer, namazgâh [AR]
m.+ da 015a/268
m.+ dır 016b/302

muṣīb doğruca hedefine erişen, şaşmayan, yanılmayan, doğru, isâbetli [AR]
nāṣiḥ-i m. olur 027a/545

Muṣṭafā bu anlamı ile kelime Hz. Muhammed'in hem sıfatı hem ismi olarak kullanılmıştır [AR]
M. 011a/171
Ḳul M. 012a/191
dermaḳām-ı M.+ dır 002b/20

mūş fâre, sıçan [FAR]
m.+ ı 026a/522
m.+ lar 037b/828

müşẖār sıçan yiyen, çaylak kuşu [FAR]
m. 026a/522

muṭahher maddî ve mânevî kirlerden temizlenmiş, pâklanmış, arınmış [AR]
m.+ dir 038b/851

muʿtaşım eliyle sımsıkı tutan, tutunan, yapışan (kimse) [AR]
m.- ı bāb-ı rıżāyız 033a/725

muʿteber saygı gören, hatırı sayılır, saygın, îtibarlı [AR]
m. 011b/182

muʿteḳad inanılan, îtikat edilen [FAR]
ilah-ı m. 026b/529

muʿterif bir suçu veya gerçeği saklamaktan vazgeçip açıklayan, açıkça söyleyen, îtiraf eden (kimse) [AR]
m. 029a/606

muvaḳḳit dünyânın güneş etrâfındaki hareketine göre vakti ve bilhassa namaz vakitlerini belirleyen kimse [AR]
m. olsam 038a/843

mübāhī övünen, iftihar eden (kimse) [AR]
nemrūd-ı m. 030a/634

mübārek çok saygı değer, hürmete lâyık, muhterem[AR]
m. 019a/361, 040b/881

mübeşşer müjde almış, müjdelenmiş [AR]
m.+ midir 032b/702

mübtedā aslında yok iken yeni çıkmış şey [AR]
m. 004b/89, 019a/362

mübtelā bir şeye kendini kaptırmış olan, tutulmuş, düşkün [AR]
m. 028a/578, 028b/587
m.+ dır 011a/174, 018b/356

mücellā cilâlanmış, parlatılmış, cilâlı, parlak [AR]
m.- yı güli 010a/147

mücerreb tecrübe edilmiş [AR]
m. +dir 008a

mücessem gözle görülür, elle tutulur şekilde olan, cisim hâlinde bulunan [AR]
m. 039b/866

mücrim suç işlemiş olan, suçlu, kabahatli kimse [AR]
m. 022b/460
gürūh-ı m.+ iz 019a/365

müdāvātā hastayı tedâvi etme, bakıp ilâç verme [AR]
m. 032a/686

müddet bir şeyin, bir olayın başı ile sonu arasında geçen zaman bölümü, süre [AR]
m.- i ʿömrünce 031a/666

müderris medrese ve büyük câmilerde yüksek seviyede ders okutan icâzetli âlim, medrese hocası [AR]
m.+ e 002b/15

müdhiş ürküten, korkutan, dehşet veren, dehşetli [AR]
m. 030a/623

müdīr çekip çeviren, yöneten, idâre eden [AR]
m. 003a/Ek
m.- i beyt 039b/866

müʾeṣṣir tesir eden, tesirli, etkili, etkileyici [AR]
m. 036a/810

müʾezzin namaz vakitlerini haber vermek için ezan okumakla görevli kimse [AR]
m. 040b/877
m.+ ler 040b/880

müflis iflâs eden, malını mülkünü batıran (kimse) [AR]
m. 019b/369

müfsid ara bozan, bozgunculuk yapan, fitne fesat çıkaran (kimse), bozguncu, karıştırıcı, fesatçı, fitneci [AR]
m. 023b/476
m.- i leʾīm 027a/545

müfteḫir övünen, iftihar eden (kimse) [AR]
m.- i devlet-i yekrūze-i dünyā 032a/688

müfteḳir bir şeye ihtiyaç duyan (kimse), muhtaç [AR]
m.- i raḥmet-i Ḫallāḳ-ı Ḫabīriz 035a/787

müftī il ve ilçelerdeki imam, hatip, vâiz, müezzin gibi din görevlilerinin âmiri durumunda olan ve dînî hususlarda fetvâ verme yetkisine sâhip bulunan memur [AR]
m. 039b/865

müftü bk. müftī [AR]
m. olup 020b/412

mühlet mühlet, bir işin yapılması veya bir borcun ödenmesi için verilen belirli süre, vâde, mehil [AR]
m. vir 010b/162

mükāfat bir başarının, iyi ve güzel bir davranışın karşılığı olan şey [AR]
ḥüsn-i m. dipnot47

mükedder kederli, gamlı, üzgün, mahzun [AR]
m.+ mi 035b/798

mükerrem saygı değer, hürmete lâyık, yüce, aziz, muhterem [AR]
düstūr-ı m.+ mi 032a/687

mülākāt bir yerde buluşmak sûretiyle karşılıklı konuşma, görüşme [AR]
m. olam 018b/350

mülk dükkân, ev, arsa vb. taşınmaz mal [AR]
m.+ i 029a/603
m.+ ini 012b/203, 031b/673
m.+ iŋi 013a/221
m.+ ünde 002b/30
m.+ üŋde 029a/607
m.+ üŋden 015a/270
m.+ üŋi 017a/310
m. itme 004a/68
m.- i Çīnden 012b/211
m.- i fenāda 033b/729

mültecā sığınılacak yer, sığınak [AR]
m.+ dır 019a/364

mü'min Allah'ın varlığına, birliğine, Hz. Muhammed'in O'nun kulu ve peygamberi olduğuna ve İslâmiyet'in diğer îman esaslarına inanan, îman sâhibi kimse, müslüman [AR]
m. 002a/4, 035b/797

m.+ iŋ 023a/466
m.+ üŋ 002a/2
ṣımaḫ-ı m.+ i 040b/879
ʿuṣāt-ı m.+ e 038a/840

mümkün olması, gerçekleşmesi imkân dâhilinde olan, olabilir, kūbil, muhtemel [AR]
m. 002b/15, 004a/65, 030a/630
m.+ dür 004a/73, 007a/139
m.+ mi 029b/622, 031b/678
m.+ midir 027a/552

münāfiḳ içi başka, dışı başka olan, özü sözüne uymayan, iki yüzlü, ara bozucu (kimse) [AR]
m. 029a/603

müncer bir yöne doğru çekilen, çekilip götürülen, sürüklenen [AR]
m. olur 025a/493

müneccim yıldızların durum ve hareketlerinden geleceğe âit hükümler çıkaran kimse, astrolog [AR]
m. 031a/658

münevver aydınlatılmış, aydınlık, ışıklı, nurlu [AR]
m. 034b/765
nūr-ı m. 011b/181

münḥaṣır yalnız bir kimseye, bir şeye mahsus olan, başkasıyle ilgisi bulunmayan [AR]
m. 030a/636

münīr aydınlatan, ışık veren, ışıklı, parlak [AR]
meh-i m. 025b/501
vech-i m. 013b/229

münkir reddeden, kabul ve îtiraf etmeyen (kimse) [AR]
m. 020b/412
m.- i iʿcāz-ı ḥaḳḳ iden 028a/572

münselik yol, meslek, tarîkat vb.ne girmiş, o yolu tutmuş, sâlik olmuş [AR]
m.- i şāhreh-i ḫażreti 035b/791

müntehā bir şeyin varabileceği son nokta, son, nihâyet [AR]
m.+ dır 019a/362

mürāʿat erişilmek istenen, olması, gerçekleşmesi arzu edilen şey, istek, dilek, amaç [AR]
m.- edeb 002b/24

mürekkeb birden fazla şeyin bir araya gelmesinden meydana gelmiş, birleşik [AR]
m. 004b/80

Mürselin peygamberler [AR]
Yaḥyā-yı M. 027b/561

mürşid rehber, kılavuz, önder [AR]
m. 031b/670

mürtekib kötülük yapan, günah işleyen (kimse) [AR]
m.- i ḫar 031a/666
m.+ iŋ 032b/703

mürüvvet insanca davranma, insanlık, yiğitlik [AR]
m. 004a/70, 006b/128, 019a/366

müsellem verilmiş, teslim edilmiş, tevdî olunmuş [AR]
maḫṣūṣ-ı m.+ mi 032a/688

müselmān müslüman sözünün eski metinlerde geçen şekli [AR]
m. 031b/679

müselsel zincir gibi birbirine bağlı olan, birbiri ardınca sıralanan, zincirleme [AR]
m. 005a/94

müstaʿceb şaşılacak, hayret edilecek (şey) [AR]
heykel-i m.- i ʿālem 030a/623

müstākbel bir süre sonra, daha ileri bir târihte olması, gerçekleşmesi beklenen, ilerideki [AR]
m. 004b/87

müşaḫḫaṣ elle tutulur, gözle görülür durumda olan, somut [AR]
ilah-ı m. 026b/535

müşk misk [FAR]
m. 035b/797
m.- i zülf 010b/155

müşgīn misk kokulu [FAR]
m. 005a/94
nafe-i m. 005a/94

müşkül zor, güç, çetin [AR]
dil-i m.+ lere 018a/338

müşkülāt müşküller, zor işler veya meseleler, zorluklar, güçlükler, engeller [AR]
m.+ ı 020b/400

müteḫālif birbirine uymayan, uyuşmaz, farklı [AR]
m.+ dir 026b/536

mütesāvī birbirine eşit olan, eşit, müsâvî [AR]
m. 035b/797

müteşeyyiḫ Şiî mezhebine giren veya Şiîlik iddiâsında bulunan (kimse) [AR]
m.+ leri 035b/800

mütūn yazılı şeyler, metinler [AR]
m. 020b/409

müverrik tarih yazan, tarihçi [AR]
m.+ iŋ 024b/488

müzdād artmış, çoğalmış, çok, ziyâde [AR]
m. eylesün 012b/203

müẕnibān günah, suç işleyenler [AR]
m.+a 019a/364

N

nāb hâlis, katıksız, sâfi [FAR]
mey-i n.+ ıŋ 033b/738

nādān câhil, bilmez, bilgisiz (kimse) [FAR]
n.+ı dipnot42
n.+ la 032b/701
n.+ lar 032b/701, 036a/808
n.- ı firāz 027b/557

nādim pişman olan, nedâmet getiren (kimse) [AR]
n. olursıŋ 011b/185

nādir az bulunur, az görülür, seyrek, ender [AR]
n. bulunur 003b/62

nāfe misk âhûsu denen bir ceylân türünün göbeğindeki, içi misk denilen güzel koku ile dolu kese [FAR]
n. 005a/94
n.- i müşgīn 005a/94
şeh-i n. 005a/94

nāfi faydalı, faydası olan, menfaatli [AR]
ḳatʿa-ı n. 038a/847

nāfile boş, faydasız, işe yaramaz [AR]
n. 006b/125, 006b/127, 006b/129, 006b/131, 014b/259

nāgiryān ağlamayan [AR]
n. 002a/1

naġme kulağa hoş gelen âhenkli ses, ezgi [AR]
n.- i neyden 035b/792
n.+ ŋi 033b/730

naġmedār şarkı, ezgi tutan [AR+FAR]
n.- ı vuʿāẓla 038a/839

naḥs uğursuzluk [AR]
bād-ı n.+ dan 015b/274

naḥt oyma, yontma, taş ve ağaç yonma [AR]
n. 020a/382

naḥv söz dizimi, cümle bilgisi, sentaks [AR]
n. 020b/409

nāʾil istediği şeye erişen, arzu ettiğini ele geçiren, murâdına eren [AR]
n.- i iḥsān-ı İlāhī 034b/772
n. it 020b/414

naʿīm nîmete eren kimse [AR]
n.- i ṣafādan 027b/558

nāʾimūn uyuyanlar, uykuda bulunanlar [AR]
ferāş-ı n. 020b/404

naḳd peşin, peşin olarak, nakden [AR]
n.- i ḥayāt 015b/273

nākes insâniyetsiz, aşağılık, bayağı, alçak (kimse) [FAR]
n. 003a/45

nāḳıṣ tam olmayan, eksik, noksan [AR]

n. olanlar 030b/647

nāḳil bir yerden başka bir yere götürme, taşıma, aktarma, geçirme [AR]
n.- i ṣānī 036a/812

naḳş duvar, tavan vb. yerlere süslemek maksadıyla yapılan şekil veya resim [AR]
n. 025a/489
n.+ lar 003a/46
n.- ı temāṣīli 029b/616
n.- ı temāsīl-i kā'ināt 025a/492
heves-i n. 034a/750

nālān inleyen [FAR]
n.+ ım 018b/353

nāle inleme, inilti [FAR]
n. 036a/825
n. ider 036a/815

naʿlī eşek gibi binek ve yük hayvanlarının tırnaklarının aşınmasını önlemek için ayaklarına çakılan demir parçası [AR]
n. 027b/562

nām isim, ad, ün, şöhret [FAR]
n.+ ım 018b/344
n.+ ımız 018b/344
n.+ ın 002a/3

nāmaḥrem evlenmelerinde yasa bakımından sakınca olmayan (kadın ve erkek) [FAR+AR]
n.+ e 018a/337

namāz İslâm dînince belli kurallara göre günde beş vakit yapılması müslümanlar üzerine farz kılınmış olan ve İslâm'ın beş şartından birini teşkil eden ibâdet [FAR]
n.+ ı ḳıl 024b/486
n.+ ıŋ 016b/303
n.+ ıŋ ḳıl 004b/90

nāmerd sözünün eri olmayan, insanlıktan mahrum, güvenilmeyen, korkak, alçak (kimse) [FAR]
n. 032a/692

nāmūs insanın ahlâk kurallarına uymasını sağlayan, onu şerefli kılan mânevî duygu; güzel haslet [AR]
n. 031a/667, 032b/706
n.- ı ḥamiyyet 032b/704

nāmüntehā sonu olmayan [AR]
ẕerre-i n.- yı 026a/510

nāne ballıbabagillerden, yaprakları sapsız, çiçekleri beyaz veya menekşe renginde, güzel kokulu, yaprakları baharat olarak kullanılan, çok yıllık ve otsu bir kültür bitkisi (Mentha piperita) [AR]
n.+ dir 025a/495

nāpuḫte pişmemiş [FAR]
n.+ leriŋ 029b/609

nār ateş, od [AR]
n. 020a/387, 037b/831
n.+ dır 016a/289
n.+ ı 029a/600
n.+ ına 013b/232, 016b/307, 021a/423, 024b/485
hemreng-i n. 029a/600
lebbülehīb-i n. 026a/511

nās insanlar, halk [AR]
n. 020b/404

nāsāz uymaz, uygunsuz [FAR]
meşreb-i n.+ ı 032a/694

naṣıl bir işin ne biçimde, hangi yolla olduğunu belirtmek için kullanılan bir söz [Tr-AR]
n. 021b/426

naṣīb birinin payına düşen şey [AR]
n. eylese 022a/442
n. olmaz 004b/81
nāṣiḥ hükmünü ortadan kaldıran, iptal eden [AR]
n.- i muṣīb olur 027a/545

naʿş uykusu gelme, uyku bastırma[AR]
n.- ı tüvānger 027a/539

nāşād üzüntülü, gamlı, kederli, mahzun, mükedder [FAR]

n. 032a/693

nāşekīb sabırsız, tahammülsüz [FAR]
n. 027a/539

nāşir kitap, dergi vb. neşriyat yapan kimse, yayımcı, editör [AR]
n.- i 020b/404

nāyāb bulunmaz, yok [FAR]
n.- ı emṣāl oldığın 020b/411

nāz kendini beğendirmek amacıyla takınılan edâlı tavır, cilve [FAR]
n. 011a/173, 029a/604, 034a/747
n.+ e 010a/149
n.+ ı 021b/428
n.+ ına 033a/723
n.+ ıŋdur 011b/179
n.+ um 005b/104
n. iderek 021a/421
n. idersin 010a/150
bālin-i n. 027a/540

nazar bk. nażar [AR]
n. eyledigim 023a/475

naẓar bk. nażar [AR]
n. 003a/Ek
n.+ da 033a/720
n.- ı ʿāşıḳa 003b/57
n.- ı ehl-i tefāhürde 035b/788
n.- ı iʿtibāra 029a/594
n.- ı ḥaḳḳda 031b/679
n. it 036a/816
n. ḳıl 031a/653
n. ḳılma 023a/468

nażar bakma, göz atma [AR]
n. etme 007a/140
n. etse 004b/85
n. eyleseŋ 003b/60
n. ḳılma 003a/34
n.- ı pākile 004b/85

naẓarān göre, bakılırsa [AR]
n. 035b/790

naẓargāh nazar edilen, bakılan yer [AR]
n.- ı ilahī 002b/20
nāzım vezinli, kafiyeli söz dizisi [AR]
n. 006b/129

nāzik hareketleri karşısındakinde hoşnutluk uyandıracak şekilde ince, zarif, ölçülü, yumuşak ve terbiyeli olan (kimse) ve bu tarzda yapılan (hareket) [FAR]
n. 016b/300, 021a/420
n.+ dir 011b/179, 012a/195

naẓīr benzer, eş [AR]
n. +i 002b/30

nāzlı kendini beğendirmek amacıyla işveli bir tavır takınan, edâlı, cilveli [FAR+Tr]
n. 024b/488

naẓm vezinli, kafiyeli söz dizisi [AR]
n.+ ıŋ 040b/883
n.- ı belīğı 023a/474

ne hangi, nasıl, ne şekilde, ne olur, ne var, ya, ne kadar, ne çok, kim [Tr]
n. 002a/7, 002a/8, 002a/9, 002a/10, 002b/15, 003a/36, 003a/Ek, 003b/51, 004a/65, 004a/73, 004b/81, 005a/93, 005a/94, 005a/95, 005a/96, 005a/97, 005a/98, 005a/99, 005b/104, 005b/108, 006a/122, 006b/129, 007a/139, 010b/158, 012b/206, 012b/208, 012b/210, 013b/223, 014a/247, 014b/250, 014b/254, 016a/295, 023b/476, 025a/498, 026b/536, 029a/595, 029b/618, 030a/625, 030a/627, 030a/628, 030a/635, 030b/638, 031a/652, 031a/653, 031a/661, 031a/663, 031a/666, 031b/671, 032a/687, 032a/689, 033a/715, 033b/739, 034a/757, 036a/808, 038a/841, 040b/879, 040b/883, dipnot47
n.+ den 041a/888
n.+ dir 002b/18, 005b/105, 010b/154, 012a/198, 014b/252, 021b/427, 025a/495, 027a/549
n.+ ler 017b/318, 036b/824
n.+ si 034b/760
n.+ ye 038b/844
n. yapayım 017b/324

necābet iyi ve temiz bir soya mensup olma, soyluluk, soy temizliği, asâlet [AR]
n. virir 032b/698

necāt kurtulma, kurtuluş, hâlâs [AR]
n.+ a 035a/787

nece nasıl [Tr]

n. 004b/86

necm yıldız [AR]
n. 039a/857

neden bir olayı ve durumu gerektiren, doğuran başka olay veya durum, sebep [Tr]
n.+ dür 002a/5, 004b/77

nedeŋlü ne kadar [Tr]
n. 004a/65

nefʿ fayda, çıkar [AR]
n. 003a/Ek

nefer er, kişi [AR]
n. 040b/882

nefes soluk [AR]

tażyīʿ-i n. 033b/730

nefḫ yayılma, esme [AR]
n. ḳılan 028a/572

nefḫā can veren, ihyâ eden üfleme, diriltici nefes [AR]
n.+n.- ı ʿirfānı 040b/876

nefiy sürme, sürgüne gönderme [AR]
ḥarf-i n. 004b/89

nefs bir kimsenin kendi öz varlığı, öz benliği, kişiliği [AR]
n. 026a/514, 026a/515, 026b/535, 034b/763
n.+ i 028a/569
n.+ inde 031b/669
n.+ ini 033b/731
n.+ iŋ 033b/731
n.+ iŋi 034a/748
zen-i n.+ e 035b/796

nehār gündüz, gün [AR]
n. 029a/599
n.+ ımda 031a/653

neheng timsah [FAR]
loḳma-i n. 026b/525

nehr akarsu, büyük ırmak [AR]
n. 026a/511

ne ki her ne [Tr]
n. 003b/62

neme ne [Tr]
n. 006b/128

nemrūd Hz. İbrâhim'i ateşe attıran ve Bâbil'in kurucusu olduğu söylenen hükümdarın adı olup dilimizde "aksi, ters, asık suratlı, merhametsiz kimse" anlamında kullanılır [AR]
n.- ı mübāhī 030a/634

nere hangi yer [Tr]
n.+ de 034b/761
n.+ e 020a/378
n.+ lerde 006a/120
n.+ si 030a/628

nergis nergisgillerden, bazı türlerinde beyaz, bazılarında sarı renkte olan çiçekleri ayrı veya bir kök sap üzerinde şemsiye durumunda, açılmadan önce bir yenle örtülü bulunan, 20-80 santimetre yüksekliğinde, soğanlı bir süs bitkisi (Narcissus) [FAR]
n. 027a/542
ṭabīb-i n.- i mestiŋ 016a/288

nerīmān yiğitliği, cesâreti ve pehlivanlığı ile meşhur Şehnâme kahramanının adı olup dilimizde "yiğit, cesur, pehlivan" anlamında ve kadın ismi olarak kullanılır [FAR]
N. 034b/761

nesl aynı yıllarda yaşamış olan, yaklaşık aynı yaşta bulunan kişilerin bütünü, kuşak [AR]
ḫubbe-i n.+ iŋ 019b/372

nesne belli bir ağırlığı ve hacmi, rengi olan her türlü cansız varlık, şey, obje [Tr]
n. 004b/88, 030a/631
n.+ yi 034b/759

neşāṭ sevinç, neşe, sürur [AR]
n. 038a/838

neş'e gönülde duyulan ve dışa vuran ferahlık hâli, üzüntüsü olmamaktan ileri gelen ve kendini çeşitli şekillerde belli eden iç ferahlığı, sevinç, sürur [AR]
n.+ sini 033b/739

neşr yayma, dağıtma, saçma [AR]
n. ider 020b/410
n. olsa 006a/116
n.- i ʿulūma 020b/403

neşter cerrahların kesmek ve yarmak için kullandıkları keskin ve sivri uçlu ufak bıçak, bisturi [FAR]
n.- i hicrān 020a/381

neşve neşe, sevinç, hafif sarhoşluk, hafif sarhoşluğun verdiği keyif [AR]
n.- i ḥayāt 026a/517

nevʿ bk. nev [FAR]
n.+i dipnot46
n.- i 028a/568
n.- i ādeme 028a/568

nevāhī men edilen, yasaklanan şeyler [AR]
n. 030b/638

nevāz okşayan, okşayıcı [FAR]
n. 027a/543

nevāzīş okşama, gönül alma, iltifat etme [FAR]
n. 006b/126

nevbet nöbet [AR]
n. 040a/873
n.- i tevḥīd-i ẕāt-ı ḥaḳḳ 026b/532

nevżiyā yeni ay [AR]
n.+ dır 002b/22

ney Klasik Türk müziğinde ve özellikle tekke müziğinde yer alan, kaval biçiminde, yanık sesli, kamıştan yapılmış, üflemeli bir çalgı [FAR]
naġme-i n.+ den 035b/792

neyle - ‘ne yapabilirim, elden ne gelir?` anlamında kullanılan bir söz [Tr]
n.- mişdir 013b/224
n.- r 010a/153, 023a/469

nezʿ can çekişme, ihtizar [AR]
n.-i ḥayāt dipnot44

nezāket terbiye, edep, kibarlık, zarâfet [FAR]

n.+ le 032b/697

ni’m yarım, buçuk [FAR]
ay-dan n.- i ġufrānı 038a/840

niʿam nimetler [AR]
n.+ı 034b/758
n.+ ıŋ 034a/743
dilsīr-i bisāṭ-ı n.+ ıŋ 030a/633

nice nasıl, kaç , ne kadar [Tr]
n. 003a/Ek, 010b/156, 016b/300, 025b/501, 026b/531, 026b/534, 030a/637, 032b/697, 034a/755, 034b/769
n.+ dir 039b/867

niçe bk. nice [Tr]
n. 013b/232, 014a/240, 031a/658, 033a/724, 034a/749, 034a/755, 034b/766, 038b/848

niçün hangi amaçla, hangi sebeple, neden, niye [Tr]
n. 027a/550

nidā seslenme, çağırma, bağırma [AR]
n. ḳılur dipnot39

nide - ne yapayım [Tr]
n.- yim 024b/482, 024b/483, 024b/484, 024b/485, 024b/486, 024b/487, 024b/488

nigāh bakış, bakma, nazar [FAR]
ʿaṭf-ı n. itse 027a/551
meh-i n. eyler 038b/847

nihān gizli, saklı, gizlenmiş, saklanmış [FAR]
n. 025b/502
n.+ ım 010b/161
vāḳıf-ı esrār-ı n.+ dır 029b/611

nihāyet son, sonunda, en sonunda [AR]
n.+ ce 036b/824
n.+ e 025a/493

niʿmet lutuf eseri olan iyilik, ihsan, bağış [AR]
n. 039a/852
n.+ i 004b/86, 039a/853

nīreng hîle, düzen, desîse, nîrenc [FAR]
dildāde-i alāyiş-i n.- i hevāyız 033a/717

nisbet iki şeyin veya parça ile bütünün nitelik veya nicelik bakımından birbirine göre olan durumu, oran [AR]
n. 003a/36
n.+ le 026a/512
n.- i żalāl 029a/596
n. eyleyüp 026b/535
n. olunsa 025b/500

nisyān unutma [AR]
n. iderek 033a/714

nişān işâret, belirti, iz, alâmet [FAR]
n.+ ı 021b/430
n.+ ım 017b/316
n. virir 025b/505

nişāne işâret, alâmet, belirti [FAR]
n.+ dir 025a/489, 025a/496

nişīmen mekân, yuva, mesken [FAR]
n.- i ḫāk-i mezār ider 029a/605

nişīnān oturanlar [FAR]
meyḫāne-i n.+ ı 035b/798

n'işle - ne işlemek [Tr]
n.- meli 021a/418

niyāz bir dileğin yerine getirilmesi için yalvarma, yakarma, ricâ [FAR]
n.+ a 010a/148
n.+ ı 020b/415
n.+ ım 006b/128
n.+ um 007a/140
n. eyledim 013a/213
n. eyleyüp 006b/133
n. it 035a/778

niyet bir şeyi yapmayı önceden kurma, zihinde tasarlama, yapmayı aklına koyma, yapmaya karar verme [AR]
n.+ ine 015a/268

niẓām kâinatta ve her türlü kuruluşta, o şeyin varlığının gerektirdiği şekilde mevcut olan ve devâmını sağlayan yasa ve kural, düzen, usûl [AR]

muḳteżā-yı n.- ı cihānmıdır 027b/555

niẓāmāt nizamlar, düzenler [AR]
n. 031a/659, 032b/710

nizār zayıf, arık [FAR]
n. 026b/526

noḳṣan bk. noḳṣān [AR]
n.+ ıŋı 033b/733

noḳṣān eksiklik, kusur [AR]
n. 013a/219, 036b/820
n.+ ı 036b/821
n.+ını 003a/Ek

noḳṣānpezīr eksiği kabul edilen [AR+FAR]
n. olur 027a/547

noḳta biçimi kalemin kâğıda bir defa dokunması ile meydana gelen ben gibi ufak şekil, benek [AR]
n.+ dır 026a/516

nol - ne ol- [Tr]
n.- a 015b/281
n.- ur 003b/49

nola ne ol- [Tr]
n. 015b/274

nuḳre külçe hâlinde gümüş [AR]
n. 034b/771

nūr gözle görülen aydınlık, maddî şeyleri görmeye yarayan ışık, ziyâ [AR]
n. 029a/600
n.+ dan 038b/850, dipnot39
n.+ ı 029a/600, 039a/858
n.+ ına 016b/307
n.- ı başar 017b/315
n.- ı ʿaşḳına 010a/145
n. -ı feyzine 039a/858
n.- ı münevver 011b/181
n.-ı żiyādır 002b/23
n.- ı ẓulmet 026b/530
hadd-i n. +ı 039a/858

nurān ışık, temiz, mübarek, nurlu [AR]
eşvāḳ-ı n.+ ı 038b/846

nuṣḥ nasîhat, öğüt [AR]
n. 032b/700

nūş içme, içiş [FAR]
n.- ı şarāb 038a/843
n. idüp 014a/243
n. itdim 010b/163
şarābı n. 005b/107

Nūşirevān İran'da 531'den 579 yılına kadar hükümdarlık etmiş ve doğruluğuyla şöhret bulmuş olan Sasani şahı [FAR]
n. 031b/677

nüfūs belli bir bölge, şehir veya memlekette yaşayanların tamâmı [AR]
n. 026a/518

nüḳūd paralar, nakitler [AR]
n. 028b/580

nümā gösteren, bildiren anlamı katar [FAR]
n. 038a/836

nümāyiş gösteri [FAR]
n. 006b/126

nüsḫa bir yazıdan çıkarılan sûret, yazılı bir şeyin benzeri, eşi, tıpkısı [AR]
n.- i duʿā 028b/585

O

o teklik üçüncü kişiyi gösteren bir söz [Tr]
o. 002b/20, 002b/23, 010b/154, 010b/155, 010b/158, 010b/159, 012b/210, 013a/215, 013a/220, 013b/222, 013b/223, 014b/252, 014b/253, 014b/254, 014b/261, 019b/377, 020a/380, 020a/383, 021a/421, 022a/452, 023a/477, 024b/ 484, 026a/515, 029b/613, 029b/620, 030b/651, 032b/697, 033a/724, 035a/779, 036a/806, 037b/829, 038b/850, 039b/865, 040a/874, 040b/879, 041a/884
o.+ dur 023a/473, 029a/606, 039b/864

od ateş [Tr]
o.+ ı 003a/47ʿaşḳ, 037b/830, dipnot38
o.+ lara 016a/289

oḳ yayla atılan, ucunda sivri bir demir bulunan ince ve kısa tahta çubuk [Tr]
o. 006a/120, 006a/122, 007a/137
o.+ dur 011a/176, 012a/191
o.+ ını 019b/375

oḳu - bir yazıyı meydana getiren harf ve işaretlere bakıp bunları çözümlemek veya seslendirmek [Tr]
o. 033b/736
o.- dum 041a/886
o.- maġa 003a/46
o.- mazlar 022b/463
o.- r 013a/217, 028b/585, 038a/839
o.- rum 002a/8

okudul – okutulmak, okutma işine konu olmak [Tr]
o.- sa 035b/799

oḳun - okuma işine konu olmak [Tr]
o.- ur 030a/627

ol - bulunmak, kalmak, ikamet etmek, eğlenmek; yaratılmak, vücut bulmak, meydana gelmek [Tr]
o.- a 003b/56, 010b/160, 012a/194, 030b/638, 031a/656, 031a/657, 031a/667, 034a/757, 035b/794, 035b/796, 036a/807, 038b/844
o.- alı 016a/288, 029b/610
o.- alıdır 027b/556
o.- an 006a/116, 016b/307, 017b/324, 020b/399, 023a/479, 032b/699, 034b/758
o.- ana 031a/664
o.- anı 005b/102, 016b/307, 020a/386, 035b/796
o.- anın 031b/668, 033a/711ʿāciz
o.- ayım 032a/692, 034b/772
o.- dı 002b/23, 013b/228, 015a/270, 019a/362, 022b/464, 026b/529, 027b/558, 027b/562, 038a/836
o.- dıġına 020b/400
o.- dıġınu 028b/588
o.- dın 023a/478
o.- du 012b/210, 026b/530, 033b/737
o.- dum 016a/293, 020b/391, 021a/418
o.- ma 031a/655, 033b/731
o.- maġa 016b/302
o.- maġla 034a/746

o.- masa 003a/38
o.- masın 017b/327
o.- masun 005b/102
o.- maḳ 002a/5, 003a/39, 003b/50, 036a/808, 036a/818
o.- mayan 030a/630
o.- mayasın 017b/328
o.- maz 007a/136, 021a/419, 018a/331, 040b/877
o.- mazsa 040a/868
o.- mış 028b/586
o.- mışız 024b/485
o.- muş 010a/146, 011b/181, 022b/460, 028a/578, 028a/579, 028b/581, 028b/583, 028b/584, 040a/871
o.- sa 003a/36, 004b/88, 015a/268, 021b/433, 029b/622, 030a/623, 031a/657
o.- sam 004b/77
o.- saŋ 016b/302
o.- sun 002b/16, 005b/102, 006a/114, 017b/324, 017b/325, 040b/879
o.- up 003b/53, 020b/402, 028b/589, 038a/838
o.- updur 038a/837
o.- ur 003b/58, 004b/84, 010a/149, 011b/188, 011b/190, 018a/334, 022a/441, 026a/521, 026b/524, 027b/554, 028b/592, 028b/593, 029a/595, 029b/609, 030a/627, 031a/655, 031b/673, 032a/693, 033b/732, 034b/771, 035a/776, 036a/814, 036b/821, 040b/878
o.- urmı 007a/138, 034a/756
o.- urmı 027b/553
o.- ursa 002b/14, 002b/16, 004a/64
o.- uruz 013a/218
abdāl o.- anlar 014a/234
ʿabdāl o.- urum 002a/7
ʿacz o.- up 029a/606
āġāh o.- uŋ 002a/1
āḫir o.- ur 031b/680
ʿāḳil o.- aydı 013a/212
āmāde o.- alım 015b/284
ʿārif o. 015a/265
ʿārif o.- an 003a/45
āsūde o.- am 030b/642
ʿāşıḳ o.- anlar 014a/242
ʿāşıḳ o.- ayımda 006b/129
ʿāşıḳ o.- up 018b/343
ʿaşḳ o.- sun 029b/613
ʿayb o.- ur 028b/592
ayıḳ o.- anlar 014a/243
bāġ o.- maz 003b/48
bībaḫt o.- anın 030b/646
binā o.-muş 004b/77
buz o.- ur 003a/41

büridesеr o.- dı 028a/565
cāhil o.- aydı 013a/217
cāhil o.- ur 027b/555
cefā o.- maġın 034a/745
cemʿ o.- sa 020b/413
cemʿ o.- up 016b/304
cemʿ o.- sa 004a/65
cūyā-yı rıżā o. 034b/759
çāk o.-dı 005b/106
çāk o.- ur 026b/526
çāresi o.- ur 031b/680
dua o.-sun 003a/Ek
düşmān o.- ursa 002b/15
ehl-i şuʿūr o. 036b/822
esīr o.- dı 033a/723
faḫr o.- ur 028b/591
fesād o.- dıġını 010b/155
füzūn o.- ur 027a/550
gidici o.- ma 011b/187
giriftār o.- ur 031b/675
ḫaberdār o.- ur 035a/779
hahīş o.- dılar 039a/859
ḥaḳīḳat o.- maz 021b/437
ḫarāb o.- sun 014b/249
ḫarāb o.-ur 003a/Ek
ḥāṣıl o.- sun 046b/898
ḫaṣm o.- ur 026b/537
ḫāṭırşiken o.- ma ḫazer 035a/773
ḫatm o.-muş 004b/83
ḫayr o.- ur 031b/668, 035b/795
ḥayrānı o.- dum 039b/866
Ḫayrü’lḫilāf o.- muş 039a/856
ḥesābān-ı güzeşte o.- sa 040a/870
hezār o.- dı 026b/534
ḫoş o.- am 002a/10
ḫoş o.- mayam 002a/10
ḥür o.- maḳ 031a/655
ıraġ o. 033b/726
ilah o.- dı 026b/531
imtiḥān o.- dı 015a/263
ʿirfān o. maz 003a/Ek
iş o.- muş 022b/461
iʿtibār o.-maz 003a/Ek
iz o.- ur 003a/41
ḳadr o.- an 020b/404
ḳāʾil o.- aydı 013a/215
ḳāʿide o.- dı 032b/708

kāmil o.- aydı 013a/213
ḳatre o.- muş 010a/152
ḳażā o.- dı 027b/563
lām o.- dı 003b/49
laʿnet o.- a 031a/667
loḳma o.- ur 026a/520, 026b/524
maġlūb o.- ur 030a/634
maġrūr o.- up 005b/110
maḥrem o. 029a/594
maḳarr o.- dı 027b/559
maḳbul-i bezm-i ṣoḥbet o.- ur 027a/545
māli o.- ur 040a/875
maṣdar o.- ur 025b/505
maṣūn o.- muş 027a/549
mecbūr o.- madıġım 022b/457
medār o.- ur 026b/527
medḥ ider o.- sam 040a/871
mevżūʿ o.- an 040a/872
meyān o.- ur 011b/188
mīzān o.-maz 003a/Ek
muvaḳḳit o.- sam 038a/843
müftü o.- up 020b/412
mülākāt o.- am 018b/350
naṣīb o.- maz 004b/81
nādim o.- ursıŋ 011b/185
nāḳış o.- anlar 030b/647
nāyāb-ı emṣāl o.- dıġın 020b/411
neşr o.- sa 006a/116
nisbet o.- unsa 025b/500
noḳṣānpezīr o.- ur 027a/547
perīşān o.- acaḳsıŋ 032a/691
rāyegān o.- muş 020b/406
refʿ o.-dı 005b/106
rencīde o.- ur 030b/647
reşide o.- ur 029b/620
ṣabāḥ o.-dı 011a/168
ṣābit o.- anlar 033b/732
ṣaġ o. 033b/726
ṣalb o.- unur 028b/591
ṣarrāf o. 003b/54
sebeb o.- ur 026b/527
sīrāb o.- urum 033b/741
ṣubh o.- unca 014a/235
sükūt o.- sun 004a/74
şād o.- acaḳdır 032a/693
şāhid o.- a 031a/665
şikest o.- muş 022a/449

taḳdīm o.- unmuş 013b/228
taḫḳīḳ o.- unsa 025a/492
taḫṣīṣ o.- unmuş 039a/854
ṭalib o.- sa 022b/464
tamām o.- dı 032b/706
tebrīk o.- sa 038b/849
tefrik o.- una 031b/678
temel o.- lmaz ise 024b/487
tezkīr o.- unur 031b/677
vaḳt o.- a 017b/316
vīrān o.- an 021b/438
vīrān o.- ur 031b/675
yaḳıcı o.- ma 011b/187
yaṣṣaġ o.- maz 003b/48
yāvār o.- sa 003b/55
yeksān o.- ur 034b/764
yoġ o.- muş 029b/618
zāʾil o.- a 020b/415
zamān o.- dı 023a/477
zemm o.-dı 032b/707

ol o [Tr]
o. 003a/38, 003a/Ek, 003a/39, 003b/51, 003b/58, 006a/122, 010a/142, 010a/143, 013a/212, 013b/229, 014b/254, 016b/302, 016b/307, 017a/308, 018a/337, 018b/352, 019a/360, 019a/362, 020a/378, 020a/381, 020b/399, 020b/404, 021a/416, 021a/422, 021a/424, 026a/514, 026b/536, 028a/566, 029b/608, 029b/609, 029b/616, 030b/643, 031a/654, 031a/665, 031a/667, 033b/731, 034a/742, 034a/747, 034a/752, 034b/759, 034b/771, 035a/774, 035b/796, 036a/804, 036a/807, 036a/808, 039a/852, 040a/868, dipnot38, dipnot39
o.+ dır 039a/853

oldem o zaman, o vakit [Tr+FAR]
o. 003a/Ek

olun - olma işine konu olmak [Tr]
o. –a 029b/622
cemʿ o.-up 016b/303
çāk o.- ur 031b/681
ḥaşr o.- muş 039b/862
idrāk o.- maz 034b/769
iʿlān o.- ur 032b/710
inşā o.- ur 031b/679
isnād-ı taʿaṣṣub o.- ur 033a/712
müncer o.-ur 025a/493
nāṣiḥ-i muṣīb o.-ur 027a/545

taḳsīm o.- ur 035a/777
yamān o.-ur 011b/183, 011b/184, 011b/186, 012a/192

on dokuzdan sonra gelen sayının adı [Tr]
o. 020b/394
üçyüz o.+ a 021a/424

ora o yer [Tr]
o.+ dır 011a/174

orta bir şeyin kenarlarından merkeze doğru yaklaşık olarak aynı uzaklıkta olan yer [Tr]
o.+ da 033a/715

ʿOṯmān Osmanlı Devleti
devlet-i ʿO.+ ı 012b/201

otaġ büyük ve süslü çadır, çerge [Tr]
o.+ larıŋ 037b/829

oṭaġ büyük ve süslü çadır, çerge [Tr]
o.+ ı 022a/448

otuz yirmi dokuzdan sonra gelen sayının adı [Tr]
o. 020b/394

oyna - vakit geçirme, eğlenme, oyalanma vb. amaçlarla bir şeyle uğraşmak [Tr]
o.- r 006a/121

oynaş - karşılıklı sevişmek, sevgi gösterisinde bulunmak, cilveleşmek, âşıktaşlık etmek, korte etmek [Tr]
o.- alım 021a/422

oynat - kımıldamasına yol açmak [Tr]
o.- dı 015b/283

oyuncaḳ oyun aracı [Tr]
o. 015b/283

Ö

öfkelen - öfkeli duruma düşmek, kızmak, hiddetlenmek [Tr]
ö.- miş 037b/832

ögren - bilgi edinmek [Tr]
ö.- sin 004b/82

ögret - bir kimseye bir konuda bilgi ve beceri kazandırmak [Tr]
ö.- en 028a/571

ögül - övülmek [Tr]
ö.- mesin 006a/114

ögün - bir niteliği sebebiyle kendini yücelmiş sayarak bundan abartmalı bir biçimde söz etmek, iftihar etmek [Tr]
ö.- düŋ 041a/888

öl - yaşamaz olmak, hayatı sona ermek, can vermek [Tr]
ö.- di 014a/238
ö.- dücegimi 022a/446
ö.- dügüŋ 022b/463
ö.- mege 016b/301
ö.- meli 002b/29
ö.- mez 031b/680, 036a/807
ö.- semde 020a/379, 020a/382
ö.- ünce 020b/390
ö.- üp 014a/240
ö.- ür 031b/676
ö.- ürsem 003a/42

ölç - en, boy, hacim, süre gibi nicelikleri kendi cinslerinden seçilmiş bir birimle karşılaştırıp kaç birim geldiklerini belirtmek [Tr]
ö.- meli 021a/422

öldür - bir canlının hayatına son vermek [Tr]
ö.- düŋ 011a/166
ö.-megi 023a/479
ö.- ür 011a/175, 014b/253

ölüm bir insan, bir hayvan veya bitkide hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi, ahiret yolculuğu, ebedî uyku, emrihak, irtihâl, memat, mevt, vefat [Tr]
ö. 020b/396

ʿömr yaşama veya var olma süresi, bir şeyin yaşadığı müddet, hayat [AR]
ʿö. 012b/203
ʿö.+ i 038b/845
ʿö.+ imi 018b/354
ʿö.+ iŋ 006a/112
ʿö.+ ini 028b/580
ʿö.+ ümde 006b/128, 010a/148

ʿö.+ ümüŋ 002b/14
ʿö.+ ün 034a/751
ʿö.- i ʿandelīb 027a/538
ʿö.- i ḥaḳḳ 017a/308
ʿö.- i sermāyesi 014b/256
ḥırmen-i ʿö.+ imüz 014b/259
ḳadr-i ʿö.+ iŋi 015b/272
müddet-i ʿ.+ ünce 031a/666

öŋ bir şeyin esas tutulan yüzü, arka karşıtı [Tr]
ö.+ den 003b/54

öp - sevgi, saygı, bağlılık, teşekkür belirtmek amacıyla dudaklarını bir şeye veya birine değdirmek [Tr]
ö.- düm 005b/109
ö.- dürmedüŋ 006b/133
ö.- meli 021a/419
ö.- sem 005b/104

öt - kuş veya böcekler, değişik tonda ses çıkarmak [Tr]
ö.- di 014a/237
ö.- mez 021b/438

öyle o yolda, o biçimde, o tarzda [Tr]
ö. 010b/158, 022b/463

öz kendi [Tr]
ö.+ in 003a/45

özle - bir kimseyi, bir yeri veya bir şeyi görmeyi, ona kavuşmayı istemek, göreceği gelmek [Tr]
ö.- r 033a/718

P

pābend engel, mâni [Tr]
p.- i teraḳḳi 033a/713

pādşāh padişah, büyük hükümdar [FAR]
p. 015a/268, 016b/302, 019b/373

pāk temiz [FAR]
b.-ı p.+ine dipnot43
cism-i p.+ iŋ 019a/362
naẓar-ı p.+ ile 004b/85
vech-i p.+ ine 018b/352

pākīze temiz, pak [FAR]
dāmen-i p.- i ʿiṣmet 031b/681

pālān eşeklere, bâzan da atlara vurulan, kaşsız, enli ve yumuşak bir semer çeşidi [FAR]
p. 032b/698

pāmāl ayaklar altına alınmış, çiğnenmiş, hakir duruma düşürülmüş, perîşan edilmiş[FAR]
p. idecektir 036a/803
p. ider 029b/621

pāre parça [FAR]
p. 024b/484
p.+ si 012a/196

paşā Osmanlı Devleti'nde mirlivâ (tuğgeneral)lara ve daha yüksek rütbedeki askerlerle yüksek rütbeli sivil memurlara verilen resmî unvan [Tr]
sinn-i ṭāhir p. 038b/851

pāy ayak [FAR]
p.- ı meleḫī 036a/809

pāyān son, nihayet [FAR]
p. 031b/680
ḥadd-i p.+ ı 040b/882

peder baba [FAR]
mihr-i p.+ den 035a/776
mirāṯ-ı p.+ den 022b/456

pejmürdelik eski püskü, pis, yıpranmış, yırtık, bakımsız hâl [FAR]
p. 037b/832

pek sert, katı, gereken, beklenen veya alışılmış olandan çok [Tr]
p. 006a/119, 011a/174, 023a/481, 032a/694, 035a/776
p.+ dir 032b/696

pençe yırtıcı hayvanların ön ayaklarının, parmak uçlarında sivri ve aşağıya doğru kıvrık tırnaklar bulunan iç kısmı [FAR]
p.- i ġadrinde 026b/523
p.- i merge 029a/604

perde bir yerin dışarıdan görünmesini önlemek, ışığı engellemek veya iki yeri birbirinden ayırmak için gerilen kumaş, naylon vb. [FAR]
p.- i ḫafā 028a/577

perest tapan, tapınan anlamları katar [FAR]
p. 038a/842

perī tabiat üstü bir güce sâhip bulunduğuna inanılan cin tâifesinin çok alımlı ve çok güzel olanlarına verilen isim [FAR]
p. 013b/224

perīşan dağınık, düzensiz, karmakarışık [FAR]
p. 022b/455

perīşān bk. perīşan [FAR]
p. ider 031b/673
p. itdi 006b/132
p. olacaḳsıŋ 032a/691
ḫam-ı zülf-i p.+ ıŋ 016a/289

perrān uçan, uçucu [FAR]
bāşe-i p. 026b/523

pertev ışık, parlaklık [FAR]
p. 027a/541
p.+inden 002b/23
gül-i p. 016a/291

perüftāde kanat [FAR]
p.- i iehīb 027a/541

pervāne geceleri ışık etrâfında dönerek uçan küçük kelebek [FAR]
p. 017b/329
p.+ niŋ 014a/236
p.+ yi 003a/47, dipnot38
p.- i şikeste 027a/541

pervāz uçma, uçuş [FAR]
p. idersin 010a/150

peşīmen pişman kelimesinin eski metinlerde kullanılan asıl şekli [FAR]
ḫırḳa-i p.+de 035b/789

peşşe sivrisinek [FAR]
p.+ ye 030a/634

Peyġamber Allah tarafından emirlerini kullarına bildirmekle görevlendirilmiş kimse, Tanrı elçisi, nebî, resul [FAR]
dürrenāb-ı P. 027b/562

peyker yüz, surat, çehre [FAR]
p. 013b/224

peymān ant, yemin [FAR]
p. itdüŋ 041a/889ʿ ahd

peymāne içki kadehi, özellikle şarap kadehi [FAR]
p. 034b/759
p.+ si 010b/160

peyveste ulaşmış, erişmiş, vâsıl olmuş [FAR]
p.+ dir 025b/508

pezīrā kabul eden, kabul edici [FAR]
kār-ı p.- yı ḫitām it 033b/733

pīr yaşlı, ihtiyar kimse, bir tarîkatın kurucusu, bir konuda baş durumunda olan, önder denmeye lâyık, tecrübeli ve üstat kimse [FAR]
p.+ iz 035b/791
p.+ lere 034a/743
p.- i meye 029b/614
p.- i meyperverde-i ʿaşḳa 029b/613

pister yatak, döşek [FAR]
p.- i kemḫāda 032a/695

piyāde yaya savaşan asker sınıfı [FAR]
p. 006a/113

piyāle içki kadehi, şarap kadehi [FAR]
p. 036a/817

piyālekeş kadeh çeken, içki içen [FAR]
rind-i p. 028b/586

polis şehirde kamu düzenini, huzur ve güvenliği sağlayan kuruluş, kolluk, zabıta [FR]
p.+ le 040a/868

post tüylü hayvan derisi [FAR]
p.+ u 026b/527

puḫte pişmiş, olgun [FAR]
p.+ sini 033b/738

pūl posta parasına ve damga resmine karşılık mektuplara ve evrâka yapıştırılmak üzere devletçe bastırılan ve belli bir ücret ödenerek alınan arkası yapışkan küçük kâğıt parçası [FAR]
p. 002a/7

pūse buse, öpme, öpüş, öpücük [FAR]
p. 013a/215, 021a/423

pür dolu [FAR]
p. 038a/838
p.+ dür 025b/500
çeşm-i p. 030b/641

pürfettān gönlü kendine çeken, kendine hayran eden, cilveli (kimse), câzibeli [AR]
ʿayn-ı p. 005a/96

pür dolu [FAR]
p. 018b/355

pürsi pürsiş, soruş [FAR]
p. 036a/825

pürzemzem Kâbe yanındaki meşhur kuyudan çıkan kutsal su ile dolu [AR]
cām-ı p. 005a/97

pürzer altın dolu [AR]
p.+ mi 035b/793

püser erkek evlât, oğul [FAR]
p. 035a/776
p.+ i 021a/416

püşk bir ucu bulunduğu yere dikilmiş veya bağlanmış, diğer ucu saçak biçiminde serbest bırakılmış, iplik, ipek veya ince telden demet şeklindeki süs [İTL]
p.+ü 035b/797

R

Rabb bütün mahlûkātı yetiştiren, kayıran, besleyen, terbiye eden Cenâbıhak, Allah, Tanrı [AR]
muḥtāc-ı zülāl-i kerem-i R.- ı ḳadīriz 035a/786

rabbānī rabla ilgili, Allah'a âit, ilâhî [AR]
luṭf-ı r. 038a/838
mevhūb-ı r. 039b/862

rabbenā ey Allah, Allahım [AR]
r. 020b/405

rabṭ bağlama, bağlanma, iliştirme, iliştirilme [AR]
r.+ ıŋ 039b/867
r. it 034a/748

raġbet istek, arzu, ilgi [AR]
r.+ e 034b/760
r. eylemedi dipnot43
r. idermi 034b/758

rāġibūn rağbet edenler [AR]
d. 020b/412

raġm inadına, zıddına davranma [AR]
r.+ ına 029b/612

rāh yol [FAR]
r.+ ıŋ 033b/734
r.- ı ʿaşḳa 018b/343
r.- ı ḥaḳḳa 020b/399
r.- ı rindānı 038a/843
gümgeşte-i r.+ ı 030a/637

rāḥat üzüntüsüz ve sıkıntısız olma durumu, huzur [AR]
r. 012b/203, 030b/648, 034a/746
r.+ ın 028a/578

rāhgüzer geçiş yolu [FAR]
r.+ den 035a/780

raḥm merhamet, acıma [AR]
r. eyle 010a/144, 013b/232, 014a/246, 014b/261
r. eylemedi 035b/802
zülāl-i r. 038a/840

raḥman bk. raḥmān [AR]
r.+ ı 038a/836

raḥmān kâfir-mümin ayırmadan yarattığı bütün varlıklara merhamet eden, nîmet veren anlamında esmâ-i hüsnâdan [AR]
ʿarż-ı r. 023a/468
emr-i r. 023a/466

secde-i r.+ ı 038b/845

raḥmet Allah'ın yaratıklarına olan merhameti, acıma ve esirgemesi [AR]
müfteḳir-i r.- i Ḫallāḳ-ı Ḫabīriz 035a/787
r. 019a/360
r.+ iŋ 003a/36

raḫne gedik, delik, yarık [FAR]
r.- i sühān 031b/676

raḫşān parlak [FAR]
māh-ı r.+ ı 039a/857

raḳīb aynı şeyi elde etmek isteyenlerden, aynı amaca varmak için uğraşanlardan her biri[AR]
r.+ üŋ 011b/187

raḳīk ince, nâzik [AR]
ḳalb-i r.+ i 031b/669

raḳṣ genellikle mûsikî eşliğinde ayakta yapılan, çeşitli âhenkli hareketler dizisi, oyun, dans [AR]
r. 014b/248

rām itâat eden, boyun eğen [FAR]
r. it 033b/731
r. itmeye 033b/731

rāmgeh dinlenme yeri[FAR]
r.- i Ḫüsrev 036b/823

raʿnā güzel, hoş, latif, parlak, revnaklı [AR]
dil-i r.+ da 004b/84
gül-i r.+ne 012b/206
gül-i r.+ yı 006b/126

ravża çayır çimeni, ağacı, suyu bol yer, bahçe; cennet [AR]
r.- i Rūḥīye 033b/735

rāyegān karşılıksız, bedelsiz, bedâva[FAR]
r. olmuş 020b/406

rāżı kabul eden, uygun bulup benimseyen, olana boyun eğip rızâ gösteren [AR]
r.+ larız 033a/725
r.- yı ḳısmet 003b/53

reʿāyā bir hükümdarın yönetimi altında bulunan ve vergi veren halk [AR]

r.+ sına 031a/663

red kabul etmeme, geri çevirme, geri döndürme [AR]
r. 032b/708
r. etmezdi 013a/213

refʿ yukarı kaldırma, yükseltme [AR]
r. oldı 005b/106

refīḳ arkadaş, yol arkadaşı, yoldaş [AR]
r. 003b/52

reftār gidiş, yürüyüş [FAR]
r.+ ını 018b/348

rehber yol gösteren, kılavuz, delil [FAR]
r.+ mi 035b/800

rehgüzer geçilen yol [FAR]
r.+ inde 031a/658

rehnümā yol gösteren kimse, kılavuz [FAR]
tercümān-ı r.+ dır 019a/359

rehnümūn rehber, kılavuz [FAR]
r. 020b/399

reʾis baş, başkan, âmir [AR]
r.- i hümāyunuŋ 019a/361

reḳābet aynı işi yapan, aynı amacı güden kimseler arasındaki yarışma, çekişme [AR]
r.+ iŋ 039a/857

rencīde incitmek, kırmak [FAR]
r. olur 030b/647

renk cisimler tarafından aksettirilen ışığın gözde yaptığı etki sonucu meydana gelen duyum [FAR]
r.+ i 005a/98
r.+ ine 032a/694
r.- i vefā 031a/653

resīdest erişmiş, yetişmiş, ulaşmış, olgunlaşmış [FAR]
r. 036a/825

resm bir nesne, bir canlı yâhut tabiatın kara kalemle, sulu veya yağlı boya ile kâğıt, bez vb. bir yüzey üzerine yapılan benzeri, tasvir, timsal [AR]
r.- i furḳānı 038a/839

Resūlullah Hz. Muhammed [AR]
R. 018b/355, 018b/356, 019a/357, 019a/358, 019a/359, 019a/360, 019a/361
019a/362, 019a/363, 019a/364, 019a/365, 019a/366, 019b/368, 019b/369, 19a/367

reşid doğru yol tutan [AR]
r.+e olur 029b/620

revā lâyık, uygun, yerinde, münâsip [FAR]
r.+ dır 038a/836

revān yürüyen, giden [FAR]
serv-i r.+ım 002b/14, 011a/173

reʾvī kafiye olan kelimenin son harfi [AR]
r.+n 031a/661

reviş yürüyüş, gidiş [FAR]
r.- i aġreb-i ʿālem 029b/619

reviyyet iyice tartıp biçerek etraflıca düşünme [AR]
tevcih-i r. 033a/712

revnāḳ göz alıcı güzellik, parlaklık, tâzelik, letâfet [AR]
r.- ı īmānı 040b/878

reyḥān fesleğen [AR]
r.+ ı 040a/872

rezālet çok çirkin ve utanılacak hâl, herkesin duygularını inciten durum veya olay, rezillik, kepâzelik [AR]
r. 031a/663

rıfʿat yücelik, yükseklik, özellikle mevki yüksekliği [AR]
r. 014b/261
r.+ ıŋ 013b/232
r.- ı kemter 013b/224
r.- ı şeydāya 014a/247

rıżā hoşnut ve memnun olma durumu, hoşnutluk, memnunluk [AR]

r.+ sınıŋ 004a/68
r.+ sıyla 004a/67
cūyā-yı r. ol 034b/759
merkez-i meʾmūn-ı r.+ da 030b/643
muʿtaşım-ı bāb-ı r.+ yız 033a/725

rızḳ bk. rıẕḳ [AR]
r.+ ın 026a/514, 026a/515

rıẕḳ Allah tarafından herkese takdir edilen nîmet [AR]
iḫżār-ı r. 026a/512

rıżvān cennetin kapıcısı olan büyük melek [AR]
r.- ı āramdanmı 012b/204

riʿayet saygı, sayma, îtibar [AR]
terfīh-i r. 032b/710

ribaṭ konaklama yeri, han, kervansaray, imârethâne [AR]
r.- ı dehr 025a/491

ricā dilek, istek [AR]
r.+ dan 030b/643

rikāb köleler, câriyeler, kullar [AR]
r.+ ıŋ 034a/745

rind görünüşe ve dünya işlerine kıymet vermeyen, kurallardan uzak, bütün varlığı kendi iç dünyâsına göre değerlendiren, gönül gözüyle gören, hoş görülü, kalender, içkiye düşkün ve derbeder görünüşünün aksine ârif, hakîm, gönül ehli kimse [FAR]
r.+ e 010b/157
r.- i piyālekeş 028b/586

rindān rint kimseler, rintler [FAR]
r. 031a/656
r.- ı Ḫudā 029b/611
r.- ı Ḫudānıŋ 029b/611
hemdem-i r.- ı Ḫudā 034b/759
sīne-i r.+ da 035b/798
rāh-ı r.+ ı 038a/843

rindāne rint olan kimseye yakışır şekilde [FAR]
ḳażā-yı şişe-i r. 023a/470

rīş tüy, kuş tüyü [AR]
r. 035b/796

rivāyet bir haberi, söz veya olayı nakletme, anlatma [AR]
r. 033a/713

riyā olduğundan başka türlü görünme, özü sözü bir olmama, iki yüzlülük [AR]
üftāde-i r. 028b/586
r.+ yız 033a/721

rīz döken, akıtan, saç [FAR]
şeme-i ḫande-i r. 027a/541

rīzān dökülen, akan [FAR]
r. 031a/656

ruḫ yanak [FAR]
r.- ı cānān 023a/473

rūḥ insan ve hayvanda vücûdu canlı kılan, bilen, duyan ve idrak eden hayat gücü, hayat cevheri, can [AR]
r.+ ıŋ 022b/463

rūḫ bk. ruḫ [FAR]
r.+ uŋ 005a/93, 018b/356

ruḫfezā yükselen ruh [FAR]
r.+ dır 036a/804

ruḳye büyü ve sihirle meşgul olanların, üfürükçülerin okudukları duâ [AR]
r.- i füsūn 028b/585

Rūm Anadolu [AR]
şāʿi-i R. 033b/737

Rum bk. Rūm [Tr]
R. 021b/426

rūşān aydınlık, parlak [FAR]
r.+ ım 012a/199

rūşen parlak, aydın, aydınlık [FAR]
r.+ ler 014b/252

rūşenā aydın, ışıklı, münevver, rûşen [FAR]
r.+ dur 019a/358

rūşennār aydınlık ateşi [AR]

rūz-ı r.+ dır 016a/291

rūy yüz, çehre [FAR]
y. 002b/28

rūz gün, gündüz [FAR]
r. 018b/349, 019a/358, 026a/512, 026a/515
r.- ı ḥesābıŋ 034a/744
r.- ı rūşennārdır 016a/291
r.- ı ḳıyamet 030b/640
maḥkeme-i r.- ı cezādan 030b/644

rübāhī tilki [FAR]
r.+ ler 010b/156

rücūʿ dönme, geri dönme [AR]
r. 003a/35

rükn bir şeyin temel direği, en sağlam ve kuvvetli tarafı, istinatgâhı [AR]
r.+ üne 040a/873

rütbe derece, sıra, basamak [AR]
r. 002b/18, 026b/536
r.- i ʿaḳlı 031a/660
r.- i telḫkām 016a/293

rütbeli rütbesi olan [Tr]
r. 035b/793

S, Ṣ, Ş

saʿādet mutlu olma, mutlu ve mesut yaşama, mutluluk, bahtiyarlık [AR]
s.+ de 027b/557

sāʿat gece ile gündüzden meydana gelen bir günün yirmi dörtte birine eşit olan altmış dakîkalık zaman birimi [AR]
s. 004b/87

ṣabā gün doğusundan esen hafif ve latif rüzgar [AR]
ṣ. 033b/734
bād-ı ṣ. 006b/124
bād-ı ṣ.+ yı 018a/338

ṣabāḥ bk. ṣabāh [AR]

ṣ. 029a/599
ṣ.+ dan 021b/434
ṣ. oldı 011a/168
bād-ı ṣ. 013a/214

ṣābit hareketsiz, kımıldamayan, yerinde duran [AR]
ṣ. 031a/661
ṣ. olanlar 033b/732
ṣ.- i ḳadem 030b/643

ṣabr acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi, dayanç [AR]
ṣ. 013b/223, 014a/244
ṣ.+ a 016a/295
ṣ. eylemem 016a/296
ṣ. it dipnot47

ṣadā ses [AR]
ṣ.+ sı 014b/249

ṣadāḳat içten bağlılık [AR]
ṣ. 031a/662
lafẓ-ı ṣ. 032b/706

ṣadef midye, istiridye vb. deniz hayvanlarının kabuğunda bulunan sedefçilikte kullanılan, pırıltılı, beyaz, sert bir madde [AR]
ṣ. 026b/526

ṣādıḳ sadakatli, içten bağlılığı olan [AR]
ṣ. 031b/670
ṣ.+ ları 032b/708
ṣ.+ lara 035a/781

ṣadr göğüs, sine [AR]
ṣ.- ı cihān dünyanın en iyisi 031a/657
ṣ.+ ını 033b/740

ṣādsāl yüzyıl, asır [FAR]
ṣ. 029a/604

ṣadsāle bk. ṣādsāl [FAR]
ṣ. 029b/613

ṣafā saflık, berraklık, gönül şenliği [AR]
ṣ. 003a/33, 027a/543, 028b/586, 031a/652
ṣ.+ dır 011b/180
ṣ.+ sında 031a/655

ṣ.+ yı 013a/216
ṣ. bulduḳ dipnot11
ṣ. geldiŋ 007a/140
cām-ı ṣ.+ dan 036a/805
naʿīm-i ṣ.+ dan 027b/558

ṣāfa bk. ṣafā [AR]
ṣ.- yı sālūs 006a/117

ṣafāvār safa sahibi [AR]
ṣ. 005b/108

ṣafḥa evre [AR]
ṣ.+ da 030a/626
ṣ.- i dīvāne 023a/474

ṣāfī duru, temiz, katkısız, bir şeyle karışık olmayan [AR]
ṣ. 039b/864

ṣaġ sağlam, esen, yaşamakta olan [Tr]
ṣ. ol 033b/726
ṣ. olduḳça 006a/111
ṣ.+ ıŋa Vücutta kalbin bulunduğu tarafın karşısında olan, sol karşıtı 011b/190

ṣāġar kadeh, içki bardağı [FAR]
ṣ.+ mısıŋ 012b/206

sāġar içki kadehi [FAR]
s. 036a/805
s.+ ı 036a/816
s.+ lara 035a/777

ṣaḥbā şarap [AR]
cāme-i ṣ.+ sın 019b/370
leb-i ṣ. 012b/206

ṣaḥbā bk. ṣaḥbā [AR]
bāde-i ṣ. 005a/97

ṣāḥib herhangi bir şey üstünde mülkiyeti olan, onu yasaya uygun bir biçimde dilediği gibi kullanabilen kimse, iye, malik [AR]
ṣ.+ i 002a/5
ṣ.+ in dipnot11
ṣ.+inde dipnot8
ṣ.- i iḥsāna 010a/143

ṣ.- i īrād 034a/757

sāḥil karanın deniz, göl, ırmak boyunca uzanan bölümü, kıyı, yaka, yalı[AR]
ḫayāl-i s.- i maʿnāya 015b/276

saḥrā bk. ṣaḥrā [AR]
s.+ ya 015a/271

ṣaḥrā çöl [AR]
ṣ.+ lara 006a/116, 014a/239
ṣ.+ mı 022b/461
ṣ.+ ya 004a/75

saḫt sert, katı [FAR]
s.- ı cefāya 014b/261

ṣa'īb hedefe doğru ulaşan, yanlışsız [AR]
ṣ. 023a/481

sā'il soru soran kimse [AR]
s. dipnot42
s.+ lere 018a/331

ṣaḳın asla, 'korkulacak bir durum olmasın` anlamında kullanılan bir söz [Tr]
ṣ. 002b/18, 002b/20, 003b/50, 011b/189, 018a/339, 023a/474

ṣaḳın - korumak, esirgemek, gözetmek [Tr]
ṣ. 015a/270,
ṣ.- urum 018a/336

sāḳī saki meclisinde içki dağıtan, kadehlere içki koyan kimse [AR]
s. 004b/91, 005b/107, 029b/608, 029b/611, 029b/612, 029b/617, 033b/738, 036a/804, 036a/805

s.+ den 034b/762
s.+ ler 022a/449
s.+ si 029b/613

ṣāḳiyā ey saki, ey içki sunan [AR]
ṣ. 013a/216

ṣal - bağımlılığına, tutukluluğuna veya baskı altındaki durumuna son vererek serbest kılmak, bırakmak, koyuvermek [Tr]
ṣ.- ar "sarkıtmak" 010b/156
ṣ.- dı 015a/262 "koymak, katmak" ;019b/375 "yollamak, göndermek"

ṣ.- ınma " yürürken uyumlu hareketlerle hafifçe bir yandan bir yana eğilmek" 011a/173

ṣ.- ma 002a/13 "koymak, katmak", 013b/233 "göndermek", 018a/338 "göndermek"

ṣ.- sa 015b/281 "göndermek"

ṣalāḥīn rahatlık, iyileşme, dine olan bağlılık [AR]

ṣ. 002b/18

ṣalāt namaz [AR]

ṣ.+ ı 003a/39

ṣalb asma, darağacına çekme [AR]

ṣ. olunur 028b/591

sālik̟ bir yola girmiş olan, bir yol tutup onu tâkip eden kimse [AR]

s.+ leri 035a/781

sālim sağlam, sağlıklı, sıhhatli [AR]

s. 014b/260

salṭanat hükümdarlık, sultanlık [AR]

s.+ da 012b/201, 019b/371

s.+ ıŋ 031a/654

sālūs iki yüzlü (kimse), mürâî, riyâkâr [FAR]

s.+ lar 020b/404

ṣāfa-yı s. 006a/117

samūr Sansargiller familyasından, Avrupa'nın kuzeyinden Kamçatka'ya kadar yaygın bir alanda yaşayan, yumuşak ve ince tüylü çok makbul postu için avlanan, kısa kuyruklu, küçük, memeli hayvan. Martes zibellina [AR]

k̟atl-i s.- ı zāra 026b/527

ṣan - bir şeyin olma veya olmama ihtimalini kabul etmekle birlikte, olabileceğine daha çok inanmak, zannetmek, zanneylemek, farz etmek [Tr]

ṣ. 020b/410

ṣ.- dıġıŋ 039b/866

ṣ.- dım 014b/258

ṣ.- ma 005b/107, 015b/278, 023b/476, 033a/716, 033b/741, 036a/809, 038b/844

ṣ.- up 026b/533

ṣ.- ur 004a/71, 033b/740, 038b/847

ṣ.- ursın 035b/793, 035b/794, 035b/795, 035b/796, 035b/797, 035b/798, 035b/799, 035b/800, 035b/801, 035b/802
ṣ.- ursıŋ 032a/683, 032a/684, 032a/685, 032a/686, 032a/687, 032a/688, 032a/689, 032a/690, 032a/691, 032a/692
ṣ.- uruz 035a/782

saŋa sen zamirinin yönelme durumu eki almış biçimi [Tr]
s. 003a/Ek, 013b/224, 019a/364, 019a/366, 019b/368, 020a/386, 032a/688, 039b/863
s.+ dır 019a/365

ṣanʿat bir duygu, tasarı, güzellik vb.nin anlatımında kullanılan yöntemlerin tamamı veya bu anlatım sonucunda ortaya çıkan üstün yaratıcılık [AR]
ṣ. 021a/416, 030b/650

sancaḳ bir devletin, bir askerî birliğin şeref ve gurûrunu temsil eden, kenarları saçaklı, üzerinde çeşitli şekiller ve işlenmiş yazılar bulunan, yere dikilecek şekilde yapılmış gönderli bayrak [Tr]
s.+ ıŋ 016b/304

ṣanıl - olabileceğine inanılmak, zannedilmek, zannolunmak [Tr]
ṣ.- ur 031b/670

ṣānī ikinci [AR]
ṣ. 039a/856
ḥanbel-i ṣ. 040b/880
Mecnūn-ı ṣ. 022b/461
nāḳil-i ṣ. 036a/812

ṣanki farz edelim ki, güya
[TR san + FAR ki]
ṣ. 002b/28, 016a/289, 022a/450, 037b/831, 037b/833, 039a/854, 039b/862, 039b/866

sar - bk. ṣar- [Tr]
s.- ar 019b/371

ṣar- çevresini çevirmek, çepeçevre dolanmak, çevrelemek [Tr]
ṣ. 011b/180
ṣ. +amadım 005b/103

sārā hâlis, katıksız [FAR]
ʿanber-i s. 005a/94

ṣarar - korku, üzüntü, coşku vb. sebeplerle yüzün rengi solmak [Tr]
ṣ.- sın 002b/17

ṣ.- up 017b/330

ṣarf harcama, masraf etme, gider [AR]
ṣ. "gramer, dilbilgisi" 020b/409
ṣ. etme 015b/273
ṣ.- ı ḫayāl itse 027a/551

ṣarıl - bir şeyin üzerine bir veya birkaç kez dolanmak [Tr]
ṣ.- ınca 003b/49

sariḫ bk. ṣarīḥ [AR]
s.- ı serden 007a/138

ṣarīḥ açık, kolay anlaşılır, belirgin [AR]
ḥaḳḳ-ı ṣ. 033a/711

sāriḳ çalan, hırsızlık yapan kimse, hırsız [AR]
s. 028b/589

ṣarrāf kuyumcu [AR]
ṣ. 021b/433
ṣ. ol 003b/54

ṣaruḳ kavuk, fes gibi bazı başlıkların üzerine sarılan tülbent, şal vb. [Tr]
ṣ. 007a/135

ṣat - bir değer karşılığında bir malı alıcıya vermek [Tr]
ṣ.- ar 007a/137

ṣavāb hayırlı bir davranış karşısında Tanrı tarafından verileceğine inanılan ödül [AR]
ṣ. 025a/497

sa'y çalışma, çalışıp çabalama, emek sarfetme, ceht [AR]
s. 004b/81
s. it 003a/46

ṣayf Kuzey yarım kürede 21 Haziran 23 Eylül, güney yarım kürede 21 Aralık 21 Mart tarihleri arasındaki zaman dilimi, ilkbaharla sonbahar arasındaki sıcak mevsim, yaz [AR]
ṣ.+ ı 029a/599
ṣ.+ ıŋ 025a/493

ṣayıl - sayma işine konu olmak, addedilmek [Tr]
ṣ.- ur 036a/807

ṣayḳal cilacı, cila aleti, parlak [AR]
ṣ.- i dil-i ehl-i kemāle 029b/609

sāz her çeşit mûsikî âletine verilen isim, çalgı [FAR]
s. 010b/160

sebeb bir şeyin olmasına yol açan şey, durum yâhut kimse, neden, bâis, âmil [AR]
s. 032a/687
s.+ siz 004a/67
s. olur 026b/527

sebīl yol, tarik [AR]
muğber-i s.+im 019a/358

sebū şarap kabı, şarap testisi [FAR]
s. 010b/157

seccāde üzerinde bir kişinin namaz kılacağı büyüklükte, hâlı, kilim, kumaş, hasır vb. inden yapılmış, daha çok dikdörtgen biçimindeki yaygı, namazlık [AR]
s.- i Aḥmed 002a/3

secde Allah'ın büyüklüğü, yüceliği önünde hiçliğini göstermek ve O'nu ululamak maksadıyle vücûdu alın, burun, el ayaları, dizler ve ayak parmakları yere değecek duruma getirme, bu durumda yere kapanma [AR]
s.- i raḥmānı 038b/845

sedir minder ve yastıklarla döşenmiş kerevet, divan [AR]
s.+ e 002a/4

sefer yolculuk, seyahat [AR]
s.- i ġurbete 033a/718
ḥīn-i s.+ inde 031a/652]
ḥīn-i s.+inde 005b/108

sefīne gemi [AR]
s.+ si 010b/164
s.- i ḳalbime 017a/312
s.- i süḫanım 015b/276

seḫā el açıklığı, cömertlik [AR]
s.+ da 039a/853

seḥab bulut [AR]
s.+ ıŋ 034a/742

seher bk. seḥer [AR]

āh-ı s.+ den 035a/773

seḥer tan yerinin ağarmasından biraz önceki zaman veya şafağın sökmek üzere olduğu vakit [AR]
s. 014a/235, 015a/266, 019b/374, 022b/459
s.+ de 010a/153, 019b/374
s.+ inde 031a/656

sehm korku, ürküntü, dehşet [FAR]
s.- i ḳadr-i sīne-i sūzāne 023a/473

sekiş sekme işi [Tr]
s.+ ler 014b/252

sekiz yediden sonra gelen sayının adı [Tr]
s. 020b/394

seksān seksen, yetmiş dokuzdan sonra gelen sayının adı [Tr]
s. biŋ 021b/433

selām bir kimseyle karşılaşıldığında, birinin yanına gidildiğinde veya yanından uzaklaşıldığında kendisine söz ve işaretle bir nezaket gösterisi yapma, esenleme, merhaba [AR]
s. it 033b/735

selsebīl içimi çok hoş ve hafif su [AR]
s. 019a/359

selvi servigillerden, kışın koyu yeşil yapraklarını dökmeyen, daha çok mezarlıklara dikilen uzun ömürlü, güzel kokulu, kozalaklı, ince uzun ağaç. Cupressus: [FAR]
s. 020b/393, 020b/394

semā göğün görünen yüzeyi, gökyüzü [AR]
s.+ da 038b/847
s.+ dan 030b/646
s.+ lardan 017a/313
s.+ ya 027b/561
arż-ı s.+ dır 019a/360

semāvāt gökler, gök katları [AR]
bāʿiṯ-i ḫalḳ-ı s. 019a/360

semenbū yasemin kokulu [FAR]
zülf-i s. 014b/251

Semerḳand Özbekistan'ın 12 ilinden biri olan Semerkant ilinin yönetim merkezi olan şehir
S.+ ı 012b/207

semm zehir [AR]
s. 034b/767
şūḫ-ı s. 020a/378
teʾsīr-i s. 027b/563

semt şehirde yerleşim bölgesi, yaka [AR]
s.- i ʿIraḳa 033b/734

sen teklik ikinci kişiyi gösteren söz [Tr]
s. 002a/10, 002b/16, 003a/35, 003b/54, 003b/56, 005b/104, 005b/110, 006a/114, 006b/126, 006b/129, 010b/161, 011b/188, 011b/189, 016b/297, 017b/316, 017b/319, 017b/320, 017b/323, 017b/325, 018a/337, 020a/386, 032a/687, 032a/689, 032a/690, 032a/691, 033b/726, 033b/728, 033b/731, 033b/737, 034a/752, 035b/792, 035b/797, 035b/800, dipnot6
s.+ a 003b/54, 004a/68, 006a/113, 006b/125, 006b/127, 006b/128, 006b/131, 011a/174, 022b/459, 022b/463, 023a/475, 033b/737, 034b/771, 035b/802, 036a/816, 041a/886
s.+ de 004a/70, 011b/185, 014b/253, 017b/328
s.+ dedir 002b/19
s.+ deki 021b/427, 021b/428
s.+ demidir 017a/314
s.+ den 007a/134, 011a/172
s.+ dendir 030b/639
s.+ i 004a/70, 006a/118, 007a/134, 011a/173, 011b/182, 011b/186, 011b/189, 011b/190, 012b/204, 014b/258, 018a/336, 019a/357,021b/426, 021b/430, 023a/480, 023a/481, 033b/731, 035a/778, 036a/803
s.+ in 002b/18
s.+ iŋ 003a/38, 010a/153, 011a/167, 012a/198, 013a/214, 013b/229, 014b/250, 016a/292, 017b/324, 017b/325,020b/393, 024b/486, 032a/692, 034a/755, 040b/883
s.+ iŋle 023a/479
s.+ sin 030a/637, 035a/781
s.+ siŋ 011b/182

seng taş [FAR]
s.- i melāmet 030b/640
s.-i ḳażā 23a/470
s.- i ḳażādan 030b/642

sensiz sen olmaksızın [Tr]
s. 016a/287, 016a/288, 016a/289, 016a/290, 016a/291, 016a/292, 016a/293, 016a/294, 016a/295, 016a/296

ser baş, kafa [FAR]
s. 012b/210, 014b/254
s.+ den 035a/779
s.- i Ḥaydar 034b/768
fedā-yı s. 027b/560
sarḫ-ı s.+den 007a/138

serāb çöl, çorak arâzi vb. yerlerde atmosferdeki ışık kırılması ve sıcaklık sebebiyle ortaya çıkan su görüntüsü [FAR]
s.+ ıŋ 033b/741

serā'ir saklanıp gizlenen şeyler, sırlar [AR]
s. 035a/779

serāser baştan başa, tamâmıyle [FAR]
s. 016a/294

serdefter en başta bulunan, önder, başkan, reis [FAR]
s.- māyesṭurūn 020b/408

serefrāz başını kaldıran, yücelere, yükseklere uzanan [FAR]
s. 032b/703

serfirāz başını kaldıran, yücelere, yükseklere uzanan [FAR]
s. 027b/557

serīr taht [AR]
s.- i miḫnetde 013a/218

sermāye bir gelir elde etmeye imkân sağlayan bütün araçlara verilen ad, üretim araçlarının bütünü [FAR]
s.- i ʿanā 028a/579
ʿömr-i s.+ si 014b/256

sernigūn ters dönmüş, baş aşağı, tepetaklak [FAR]
s. 027b/557

sersem zihnini toplayamaz, bildiğini hatırlayamaz durumda olan, kafası karışık (kimse), şaşkın [FAR]
s. 032a/690

sertāc taç [FAR]
s. 002b/30

serv servi kelimesinin eski metinlerde görülen asıl şekli [FAR]
s.- i ḥayy 002b/14
s.- i revānım 011a/173
s.- i ḳāmet 012b/210

server bir topluluğun en ileri geleni, başkan, reis [FAR]
s.+ mi 035b/793

şervet varlık, zenginlik, mal, mülk [AR]
ş. 028b/580
ş.+ i 028a/579

servi bk. serv [FAR]
s. 011b/179, 012a/199, 014b/248, 014b/254
s.- i ḳāmet 005a/93
s.- i ḳāmet 005a/93

setir örtülü, kapalı, gizli [AR]
s.+ iz 035b/789

settārlıḳ kullarının hatâ, kusur, ayıp ve günahlarını örten, bağışlayan" anlamında Allah için kullanılır [AR]
s.+ ıŋ 003a/38

sev - sevgi ve bağlılık duymak [Tr]
s. 007a/136, 029b/618
s.- di 006a/118, 021a/416
s.- digi 010a/145
s.- digim 011a/165, 017a/311
s.- diginden 021b/439
s.- dim 006a/119, 012a/197
s.- diŋ 010b/158
s.- erim 002a/10, 023a/480
s.- erler 005b/102
s.- ersen 007a/136, 018a/335, 018a/336, 018a/338, 018a/340
s.- erseŋ 006a/118
s.- esi 021a/418
s.- ip 010a/153
s.- mek 012b/210
s.- mesi 011b/182
s.- meyem 011a/173
s.- mezmisiŋ 020a/386

şevābit yıldızlar [AR]
ş. 025b/501

sevāḥil kıyılar, sâhiller [AR]
s.+ i 025b/508

sevdā kuvvetli sevgi, aşk, muhabbet [AR]
s. 022b/456
s.+ dan 041a/884
s.+ ya 017b/321, 017b/322
s.- yı muḥabbet 017b/318

sevdicek sevilen kişi [Tr]
s.+ im 012a/195

sevḳ itci bir sebep teşkil ederek bir tarafa doğru götürme, itme, yöneltme [AR]
s. iden 028a/574

seyāḥat şehirden şehire, ülkeden ülkeye yapılan yolculuk, uzak yerlere yapılan gezi [AR]
s.+ de 036b/823

seyr yürüyüş, yürüme, gidiş [AR]
s.+ inde 030a/624
s.+ ini 034a/742
s. eyle 034a/742
s. ider 025b/502
s. iderim 002a/9
s. it 034a/745
s. itdi 031a/654
s.- i bīvuḳūf 025b/503
dūn-ı ʿazm-ı s.- i gülistān itdim 016a/290

seyret- bir şeyin durumunu, oluşumunu gözlemek, bakmak [AR+Tr]
s. 029a/595

seyyāre gezegen [AR]
s.- i ʿayān 025b/501

seyyīd efendi, önder, reis [AR]
S. 020b/402

seyyidü'l beşer insanların efendisi Hz. Muhammed
s. dipnot43

sezā yaraşır, uygun, lâyık, sezâvar [FAR]
s. 038b/850
s.+ dır 019a/366, 036a/809

ṣıddıḳ pek doğru, sözünün eri kimse [AR]
ṣ.- ı ekber 039a/855
mīr-i ṣ.+ dır 039a/855
Ṣ.- i irtiḥāl 027b/563

ṣıfat yüz, kılık ve dış görünüş [AR]
ṣ.+ a 026b/534
ṣ.+ ında 033a/716

ṣıġ - bir kaba, bir yere bütünüyle girebilmek veya içinden geçebilmek [Tr]
ṣ.- an 006a/117
ṣ.- maz 006a/115, 006a/116, 006a/117, 006a/118

ṣıġın - tehlikelerden kaçarak güvenilir bir yere çekilmek [Tr]
ṣ. 032b/696

ṣıḳ - çevresine sarılarak veya bir şey sararak çepeçevre basınç altına almak [Tr]
ṣ.- ıp 021a/419

ṣıḳıl - can sıkıntısı duymak [Tr]
ṣ.- maz 038b/844

ṣıḳlet ağırlık, yük -2-[Tr]
ṣ.+ i 030b/651
ṣ.+ i def idene “sıkıntı” 004a/72

ṣımaḫ kulak [AR]
ṣ.- ı müʾmini 040b/879

ṣırāṭ Sırat köprüsü [AR]
ṣ.+ ına 017a/308

ṣır bk. sır [AR]
ṣ.+ ım 006b/124

sır varlığı veya bazı yönleri açığa vurulmak istenmeyen, gizli kalan, gizli tutulan şey [AR]

s.+ dan 035a/779
s.+ ını 030b/649
s.-ı ḳaderden 003b/59
s.- ḳadrinden 003a/Ek
s.- ı ketmānī 040a/869

siʿāyet lâf taşıma, adam çekiştirme, dedikodu, gıybet [AR]
s. 032b/705

sicn zindan, hapishâne [AR]
s. eyledi 034b/765

Sidr Hz. Muhammed'in mîraç gecesinde Cebrâil ile birlikte yükseldiği yedinci kat semâda bir makam [AR]

S. 016a/294
S.- i Faẓīletde 002b/21

siğara ince kâğıda, kıyılmış tütün sarılarak hazırlanan, silindir biçiminde, ağızdan dumanı çekilen nesne [İSP]
s. 038b/844

sil sel, sürekli yağan yağmurdan veya eriyen kardan oluşan, geçtiği yerlere zarar veren taşkın su, su taşkını [AR]
s. 011a/169, 012a/192, 018b/349, 022b/460

sil - bir şeyin ıslaklığını gidererek kuru duruma getirmek [Tr]
s.- me 023a/471

silsile birbirine bağlı yâhut birbiriyle ilgili şeylerin art arda veya yan yana dizilerek meydana getirdiği sıra, dizi [AR]
s. 038b/848

sīm gümüş [FAR]
s. 005b/108, 021a/418, 029b/622, 031a/652

sīmā yüz, çehre [AR]
s. 019b/372

sinā bk. sīne [FAR]
s.+ mda 019b/377, 020a/380
s.+ mde 020a/383

sīne göğüs, bağır, sadr [FAR]

s.+ lere 036a/811
s. +m 023a/478
s.+ mde 041a/888
s.- i rindānda 035b/798
s. -i sūzanı 040a/871
sehm-i ḳadr-i s.- i sūzāne 023a/473

sine bk. sīne [FAR]
s.+ me 015b/281

sinin yıllar, seneler [AR]
s. 025b/507

sinn doğumdan îtibâren yaşanılan süre, yaş [AR]
s.- i ṭāhir paşā 038b/851

siper kalkan [FAR]
s. 025a/496

sipihr gök, semâ, âsuman [FAR]
s.+ iŋ 031a/653

sīrāb suya doymuş, suya kanmış [FAR]
s.- ı zülāl-i keremindir 030a/633
s. olurum 033b/741

sīret bir kimsenin ahlâkı, seciyesi, karakteri, dışa akseden davranış [AR]
s.+ i 031b/671

sirḳat çalma, hırsızlık [AR]
s. 032b/706

sitem bir kimseye herhangi bir davranışından dolayı üzüldüğünü, kırıldığını, alındığını öfkelenmeden belirtme, dostça çıkışma [FAR]
s.+e dipnot47
s.+ i 017b/318
tīġ-i s.+ e 034b/767

sitemkār zulüm ve haksızlık eden, zâlim, sitemger [FAR]
s. 037b/833
ḥarīṣ-i s. 029a/603

siyāh en koyu renk, kömür rengi, kara [FAR]
s. 011b/184, 018a/338, 018b/355
baḫt-ı s.+ ım 003a/41
zülf-i s.- ālīle 019b/375

siyyān seyâhat eden, uzak ülkeleri gezip dolaşan kimse, gezgin [AR]
s.+ mı 034a/756

siz çoğul ikinci sahsı gösterir [Tr]

s.+ de 004b/83
s.+ e 002a/1
s.+ i 011b/183

sofra üzerine yiyecekler, içecekler, tabak, kaşık, çatal vb. konularak çevresine oturulup yemek yenilecek şekilde düzenlenmiş masa, sini, yaygı vb [AR]
s.- i ʿālem 026a/515
s.+ sında 039b/860

şofra bk. sofra [AR]
ş.+ sına 021a/423

şohbet dostça, arkadaşça konuşarak hoş bir vakit geçirme, söyleşi, yârenlik, hasbihâl [AR]
ş. 032b/701
ş.+ i it 036a/808
ş.+ iniŋ 033a/724
maḳbul-i bezm-i ş. olur 027a/545

şol - rengini yitirmek, rengi uçmak [Tr]
ş.- asın 017b/330
ş.- dı 010b/159, 041a/885
ş.- sın 002b/17

şol vücutta kalbin bulunduğu tarafta olan, sağ karşıtı [Tr]
ş.+ ıŋa 011b/190

şoldur - solmasına sebep olmak [Tr]
ş.- dular 011b/190
ş.- dum 010b/161
ş.- duŋ 011a/170

şoŋbahār kuzey yarım kürede eylül, ekim ve kasım aylarını içine alan süre, güz, hazan, bağ bozumu [Tr+FAR]
ş.+ a 041a/885

şoŋra daha ileri bir zamanda, müteakiben, önce karşıtı [Tr]
ş. 019b/375, 023a/481, 024b/487, 032a/686, 040b/883

şor - birine soru yönelterek herhangi bir konuda bilgi istemek, sual etmek [Tr]
ş. 029b/614, 034a/743, 034a/757
ş.- am 022a/452
ş.- madı 014b/260
ş.- madıḳça 003b/54

ṣ.- maġa 023a/477
ṣ.- maḳ 012b/211
ṣ.- maḳda 040a/872

ṣoy bir atadan gelen kimselerin topluluğu, köken, sülale [Tr]
ṣ.+ uŋ 020b/393

sön - yanmaz, aydınlatmaz, parlamaz olmak [Tr]
s.- düŋ 041a/888

söŋ - bk. sön- [Tr]
s.- mesin 006a/112

söyle - düşündüğünü veya bildiğini sözle anlatmak [Tr]
s. 006b/124, 012a/196, 035a/775
s.- di 021a/421
s.- me 003b/54
s.- meli 021a/416
s.- r 010a/152, 037b/834
s.- yen 032b/709

söz bir düşünceyi eksiksiz olarak anlatan kelime dizisi, lakırtı, kelam, laf, kavil [Tr]
s. 003b/54, 005a/99, 041a/887
s.+ dür 005a/99
s.+ i 003b/54, 032b/704, 035a/775, 036a/814
s.+ leri 002b/26
s.+ üm 013a/213, 017a/309
s.+ ümi 011b/187
s.+ ünden 041a/889ʿahd
s.+ üŋ 005a/99

su bk. ṣu [Tr]
s.+ ya 027a/551

ṣu hidrojenle oksijenden oluşan, sıvı durumunda bulunan, renksiz, kokusuz, tatsız madde, ab [Tr]
ṣ. 004b/84, 037b/831
ṣ.+ da 030a/633
ṣ.+ lar 018a/339
ṣ.+ ya 003a/41

sūʾāl sorulan şey, soru [AR]
s.+ e 036b/824

s. eyle 039b/867
s. eyler 028b/590

ṣubḥ sabah, sabah vakti [Tr]
ṣ. 036b/823
ṣ.+ a 016a/295, 029b/620
ṣ. olunca 014a/235

subḥān her türlü kusurdan, noksandan, beşerî nitelik ve zaaflardan uzak olan anlamında Allah'ın isimlerindendir [AR]
s. 022b/465
feyż-i s.+ ı 038a/841

sūd fayda, kar [FAR]
s. 034b/771

ṣufāre küçük delik, iğne deliği [FAR]
ṣ. 038a/841, 040a/874

ṣūfī tasavvufa inanan, tasavvufu bir hayat görüşü olarak benimseyen, tasavvuf ehli kimse, derviş, mutasavvıf [AR]
ṣ. 020b/404
ṣ.+ niŋ 040b/882
ṣ.- i ʿaselnūş 033b/739
ṣ.- i ḫarişin 029b/612

ṣūfiyā ey sufi [AR]
ṣ. 020b/402
S.+ a 028a/573

sufte delinmiş, delik [FAR]
s. 020b/410

suḫen söz [FAR]
meydān-ı s.+de 033b/737

sultān bk. sulṭān [AR]
s. 013a/221
s. kerāmetsin 003a/37

sulṭān hükümdar [AR]

s. 014b/251, 014b/252, 018a/334, 031b/673
s.+ ım 021b/426
s.- ı cihānbān 034b/764
tāc-ı s.+ ı 038a/836

ṣūm sarımsak [Tr]
ṣ. 027a/542

ṣun - bir büyüğe veya nezaket gereğince bir kimseye bir şeyi vermek, arz etmek, yollamak, göndermek, takdim etmek [Tr]
ṣ. - 029b/617, 033b/738, 036a/804, 036a/806
ṣ.- ar 021a/423
ṣ.- maya 002b/32

ṣunʿ yapma, yapış [AR]
ṣ. 025a/489
eṣer-i ṣ.- ı Ḫudādır 036a/810

ṣunʿihi'lʿuḳul "Sanatıyla akıllara hayret veren Allah'ı bütün kusur ve noksanlardan tenzih ederim" [AR]
ṣ. 026a/519, 027a/548

ṣūr öldürücü ve diriltici güce sâhip ilâhî nefhanın üfürülmesinde vâsıta olan ve isminden dolayı boruya benzetilen şey [İslâm inanışına göre dört büyük melekten İsrâfil, Allah'ın emriyle sûra üç defa üfürecek; birincide başlayacak olan kıyâmetin dehşetiyle yerler, gökler sarsılacak, ikincide bütün canlı varlıklar ölecek, üçüncüde ise insanlar hesâba çekilmek üzere yeniden dirilecektir] [AR]
ṣ. çalınur 016b/299

ṣūret gözün ilk bakışta gördüğü şey, dış görünüş, şekil, biçim [AR]
ṣ.+ i 029b/615, 035b/794
ṣ.+ ine 031b/671
ṣ.- i iḳbālimi 018a/332

sūret bk. ṣūret [AR]
s. 004b/79

ṣuṣ - ses veya gürültüyü kesmek, ses ve gürültü yapmamak [Tr]
ṣ.- unur 033a/711
ṣ.- up 030b/643

ṣuṣa- su içme gereksinimi duymak [Tr]
ṣ.- ruḳ 007a/135

sūzān yakan, yakıcı [FAR]
ateş-i s. 018a/333
sine-i s.+ ı 040a/871

sūzāne yakan, yakıcı [FAR]
sehm-i ḳadr-i sīne-i s. 023a/473

süfehā sefihler, âdî, bayağı kimseler [AR]
s.+dan 034b/766

sühān bk. süḫan [FAR]
raḫne-i s. 031b/676

süḫan söz [FAR]
s.+ ı 035a/775
sefīne-i s.+ ım 015b/276
üstād-ı s.+ dır 036a/813

süḫandān söz bilen, güzel söz söyleyen [FAR]
merdān-ı s.+ ı 033b/735

sükker şeker [FAR]
s. 002a/12
s.+ e 004a/75
s.+ i 002a/13
s.- i güllāc 002b/26

sükūt susma, konuşmama, sessizlik [AR]
s. 004a/74
s. itsün 040b/879
s. olsun 004a/74

sükūtveş sessizlik gibi [FAR]
s. 015b/278

Süleymān mührü ünlü olan Hz. Süleyman [AR]
S.+ a 036a/809
S.- ı cihān 015a/263
S. 022a/450, 031b/677
mūr-ı S.+ ı 003a/34
taḫt-ı S.+ a 031a/654
taḫt-ı S.+ danmı 012b/205

sünbül zambakgillerden, ilkbaharda basit salkım şeklinde, daha çok açık mor renkli, keskin ve güzel kokulu çiçekler açan soğanlı ve otsu süs bitkisi [FAR]
s. 010b/154, 037b/834
s.+ e 037b/832

s.+ i 022a/450
s.+ ler 022a/441, 022b/455

sünnet Hz. Muhammed'in müslümanlarca uyulması gereken sözleriyle örnek iş ve davranışlarının tamâmı [AR]
tekmil-i s. itmeden 040b/880

sür - oturduğu, bulunduğu yerden, ülkeden ceza olarak başka bir yer veya ülkeye göndermek [Tr]
s. -ler 016b/307
s.- ersem "nefyetmekbir maddeyi bir yüzey üzerine ince bir tabaka olarak yaymak, dökmek, serpmek" 018b/352

sürāḫ safi şarap [AR]
s. 036a/811

sürūr sevinç [AR]
s. 003a/Ek
s.+ ile 038a/838

sürü yönlendirilebilen insan topluluğu [Tr]
s. 033a/716

süslüce süslüye yakın [Tr]
s. 021a/418

sütūḫāt yorgun, bezgin, bıkmış, usanmış [FAR]
s. 038a/838
s.+ de 038b/850

sütūn herhangi bir maddeden yapılan, zaman zaman üstünde çıkıntılı bir bölüm olan, genellikle bir altlığa, bazen doğrudan doğruya yere dayalı silindir biçiminde düşey destek, kolon [FAR]
s.-ı felege 004b/86

süzil - süzülmek, göz baygınlaşmak, mahmurlaşmak [Tr]
s.- ür 021a/419

Ş

şād sevinçli, memnun, mesrur [FAR]
ş. eylemedi 014a/240
ş. idüp 011a/165
ş. olacaḳdır 032a/693

şāh pâdişah, hükümdar [FAR]
ş. 013a/218, 028a/565
ş.+ ımız 020b/399
ş.- ı ʿazīz-i dil-i güşā 012b/201
ş.- ı cihānsın 018a/337
ş.- ʿināyetsin dipnot6
ş.- ı melāḥat 033a/725
ş.- ı şeyAllah 019b/369

şāhān şahlar [FAR]
ş.+ a ider 034a/747

şāhdār dallı budaklı ağaç [FAR]
ş. 019b/371

şāhid bir şeyin olduğu yerde hazır bulunup olanları gören kimse [AR]
ş. ola 031a/665

şāhin 55 – 60 santim boyunda, kanatları ve kuyruğu geniş, tüyleri benekli ve çizgili, yaygın olarak yaşayan, pek çok türü bulunan, doğana benzer yırtıcı avcı kuş: [FAR]
ş. 021b/427

şāhreh padişah yolu [FAR]
münselik-i ş.- i ḫażreti 035b/791

şaḥṣ şaḫṣ [AR]
ş. 026b/535
ş.+ ı 034a/753
ş.- ı ʿārifiŋ 027a/550

şaḫṣ kimse, kişi [AR]
ş.+ ıŋ 031a/660
ş.- ı deġalde 031b/672
ş.- ı ḥalīmiŋ 032b/696
ş.- ı ḥarīm-i ḥaḳḳa 032a/683
ş.- ı ḫürü 028b/587

şaḫs şaḫṣ [AR]
ş. 026b/536

şā'ibe kusur, noksan, eksiklik, nakîsa [AR]
dil-i ş.- i zerḳ 033a/721

şāʿir şiir söyleyen veya şiir yazan kimse [AR]
ş.- i belīġ 027a/546

ş.- i vaḳtim 036b/822
ş.- i ziḳadrin 040a/869
ş.+ e 038a/838
ş.+ lere 036a/812

Şām Sûriye'nin başşehrinin ismi olan kelime [AR]
Ş. 021b/431
ş.+ ı 029a/599

şān iyi bir nitelikle tanınmış olma durumu, ün, şöhret, îtibar [AR]
ş. 033b/726
ş.+ ı 039a/855, 039b/862
ş.+ ına 020b/408, 039b/865
ş.+ ıŋ 012b/205
ārzū-yı ş. 028b/582
ʿulviyyet-i ş.+ ı 040a/873

şarāb meyve sularının ve özellikle üzüm suyunun belli usûllerde mayalandırılmasından elde edilen alkollü içki [AR]
ş.+ ı 028a/571, 028b/593, 036a/806
ş.+ ı nūş 005b/107
ş.+ ıŋ 033b/738
nūş-ı ş. 038a/843
zehr-i ş. 015b/275

şarṭ bir şeyin varlığının veya meydana gelebilmesinin kendisine bağlı olduğu şey, bir şeyin var olabilmesi için gerekli olan husus, koşul [AR]
ş. ḳılındı 004b/88

şavḳ ışık [AR]
ş.+ ıŋ 002b/18
ş.+ ıyla 018b/356

şāyān lâyık, değer, yakışır [FAR]
ş. 034b/760

şāyeste lâyık, yaraşır, uygun, şâyan [FAR]
ş.+ dir 020b/408

şeb gece [FAR]
ş. 018b/349, 019a/358, 026a/512, 026a/515
ş.- i ʿālem 029b/620
ş.- i şerāġ 004b/84
ş.- i tārīk-i ġamda 016a/291

şebāb gençlik [AR]
ʿahd-ı ş.+ ıŋ 034a/743

şecernābit yerden biten ağaç [AR]
mānend-i ş. 033b/732

şefāʿat bir suçun bağışlanması veya bir isteğin yerine getirilmesi için aracı olma [AR]
ş. 019a/364

şefḳat sevecenlik [AR]
ş. 020a/379

şeftālī gülgillerden, ılıman bölgelerde yetişen, çiçekleri pembe renkli bir ağaç (Prunus persica) ve meyvesi [AR]
ş. 007a/135

şeh şah kelimesinin nazımda ve bâzı birleşik şekillerde kullanılan şekli [FAR]
ş. 024b/487
ş.- i nāfe 005a/94

şehā ey şah [FAR]
ş. 040a/873

şehādet görülen ve bilinen bir durum veya iş hakkında şâhitlik etme, tanıklık yapma [AR]
ş.+ e 027b/564
ḥüsn-i ş. 030a/631

şehdāb bal şerbeti [AR+FAR]
ş. 005a/97
şerbet-i ş. 005a/97

şehīd Allah yolunda ve din uğrunda savaşırken ölen kimse [AR]
ş.- i 027b/563

şehīdān şehitler [AR]
Ş. 028a/565

şehir insanların toplu olarak yaşadığı yerleşim yerlerinden, idârî ve mülkî bakımdan köy ve kasabadan sonra en büyük olanı; halkının büyük kısmı ticâret, sanâyi ve idâre işleriyle uğraşan, tarım alanı olmayan kalabalık yerleşim merkezi, kent [FAR]
ş.+ i 020b/406

şehlā kusur değil güzellik sayılabilecek şekilde şaşı, hafif şaşı (göz) [AR]
nergis-i ş. 005a/96

şehr bk. şehir [AR]
ş.+ de 028b/592
ş.+ ini 018a/339
ḫāce-i ş. 027a/540

şeker şeker kamışı, şeker pancarı vb. bitkilerin öz suyundan veya nişastasından çıkarılan, çoğunlukla beyaz billûrlar hâlinde, suda kolayca eriyen, ağızda tatlı bir lezzet bırakan, birleşiminde karbon oksijen ve hidrojen bulunan maddelere verilen ortak isim [FAR]
ş. 035a/783
ş.+ den 022a/443, 035a/775

şekk şüphe, zan [AR]
ş. 038b/846

şeḳl dış görünüş, dış çizgiler, biçim [AR]
ş.- i ḥaḳīḳat 030a/626

şekvā şikâyet, yakınma [AR]
zevḳ-i ş. 022a/451

şem bk. şemʿ [AR]
ş.- i ümmīd 015b/275
ş.- i ḫande-i rīz 027a/541

şemvār mum gibi [FAR]
fānūs-ı ş. 026a/514

şemʿ mum [AR]
ş. +i 003a/47, dipnot38

şems güneş [AR]
ş.- i tābdār 025b/501
ş. 025b/502, 031a/653

şemşīr kılıç [FAR]
ş.- i ḳażādır 036a/811

şer kötülük, fenalık [AR]
ş. 035b/795
ş.+ i 030b/638

şerʿ şerîat, İslâm şerîatı [AR]

ş. ile 017a/310
ş.- i ekreme 028a/570
ş.- i ḳavīme 034a/744

şerāġ çerağ [FAR]
şeb-i ş. 004b/84

şerbet meyve özü, su ve şekerle yapılan tatlı içecek [AR]
ş. 005a/97
ş.- i şehdāb 005a/97
kāse-i ş. 005a/97

şeref bir kimseye gösterilen saygının dayandığı mânevî yücelik, mânevî ululuk, onur, haysiyet [AR]
ş. 033b/726
ş.+ den 033a/724
mūcib-i ş. 028b/591

şerḥ açık açık anlatma, îzah [AR]
ş. eylerken 041a/886
ş. iderek 021a/416

şerīf şerefli, kutsal, mübârek [AR]
ism-i ş.+ iŋ 019a/363

şermende utanılacak bir iş yapmış, mahçup duruma düşmüş olan [FAR]
ş. ḳıl 004a/70

şerr kötülük, fenalık [AR]
ş.- i 020b/407
cesāret-i ş. 028a/573

şevket büyüklük, ululuk, heybet, haşmet [AR]
ş.+ iŋ 012b/205, 019b/371

şey belli bir nesne, oluş veya düşünceyi belirtmeyen, anlamı kendinden önceki ve sonraki kelimelerle ortaya çıkan; söz, olay, iş, durum, husus, madde, eşyâ vb. yerine kullanılan belirsiz kelime [AR]
ş.+ e 027a/551

şeydā aşkının çokluğundan aklı başından gitmiş, kendini duygularının coşkunluğuna bırakmış (kimse), çılgın, dîvâne, meczup [FAR]
ş. 022b/455
ş.- yı dili 019b/376
ş.- yı Leylāsın 019b/374

rıfʿat-ı ş.+ ya 014a/247
ʿuşşāḳ-ı ş.+ sın 019b/370
ʿāşıḳ-ı ş.+ ya 015b/275

şeydālıḳ şeydâ olma durumu, aşkın çokluğundan aklı başında olmama, dîvânelik [Tr]
ş.+ ım 016a/287

şeyḫ bir tarîkata girip seyr ü sülûkünü tamamladıktan sonra o tarîkatın başı durumundaki en yüksek mertebeye çıkan bulunan ve kendisine derviş yetiştirme (irşat) izni verilen kimse; tâliplere rehberlik edip onları tarîkat usûllerine göre irşat etmek ehliyetine sâhip kâmil insan: [AR]
ş.- i Lokmān 004b/78
cenāb-ı ş.+ iŋ 040b/876

şeyḫeyn iki şeyh [AR]
ş. 034b/767

şeyṭān meleklerin başı ve hocası olduğu hâlde isyan edip Allah'ın emirlerine karşı geldiği için huzurdan kovulan ve rahmetten uzak kalan âsî varlık, iblis [AR]
ş. 028a/569
ş.+ a 015a/270
ş.+ ı 038b/848
ş.+ uŋ 004a/76

şifā hastalıktan kurtulma, iyi olma, eski sağlığına tekrar kavuşma, onma [AR]
ş.+ da 004b/78
ş.+ dır 011b/178

şikār av [FAR]
ş. 026a/520, 026b/525

şikāyet durumundan memnun olmayıp yakınma veya başına gelen bir dertten sızlanma [AR]
ş. 032b/707
ş. itme 035a/777

şikem karın [FAR]
ş. 22b/460

şikest kırma, kırılma [FAR]
ş. 027b/562
ş. olmuş 022a/449

şikeste kırık, kırılmış [FAR]
pervāne-i ş. 027a/541

şimāl dört ana yönden biri, yüzünü doğuya dönen kimsenin sol tarafına düşen cihet, kuzey [AR]
ş. 026a/516

şimdengerü bundan sonra [AR]
ş. 017b/320

şimdi içinde bulunduğumuz zamanda, şu anda [Tr]
ş. 011b/186, 015b/279, 029b/620, 031a/654, 033b/737
ş.+ ye 035b/802

şimdidengerü bundan sonra [Tr]
ş. 010b/160, 017b/316, 017b/319, 017b/323, 017b/325

şimdiki içinde bulunulan anda olan veya yapılan, bu andaki, bu zamandaki [Tr]
ş. 021b/437

şikār av [FAR]
ş. 029a/604

şiʿr duygu ve heyecanları, güzellikleri, seslerin uyumundan ve âhenginden faydalanarak etkili bir şekilde anlatma sanatı ve bu sanat yoluyle verilen edebî eser [AR]
ş. 039a/854

şīr aslan [FAR]
ş. +iz 035a/783
ş.- i nūr 039a/858
dendān-ı ş.+ e 026a/520

Şirāz İran'ın en büyük beşinci şehri ve Fars Eyaleti'nin yönetim merkezi [FAR]
Ş.+ ı 021b/429

şirīn hoşa gidecek niteliklere sâhip, sevimli, iç açıcı, cana yakın [FAR]
ş. 002b/26, 034a/749

şīrin bk. şīrīn [FAR]
ş. 032b/697

Şīrīn Ferhat ile Şirin hikayesinin kadın kahramanı [FAR]
Ş. 014a/238, 029a/601

şişe içine su ve her türlü sıvı madde konan, camdan çeşitli biçim ve büyüklükte, boyu enine göre çok daha uzun, ağız kısmı dar kap [FAR]
ş.+ ye 040a/872
ḳażā-yı ş.- i rindāne 023a/470

şitā kış [AR]
ş. 029a/599
ş.+ ya 025a/493

şol bk. şu [Tr]
ş. 003a/Ek, 010b/157, 026a/512

şöhret her yerde herkesçe tanınma, meşhurluk, ün, san, nam [AR]
ş. 039a/855
ş.+ i 020b/406

şöyle şu yolda, şu biçimde [Tr]
ş. 020a/387, 030a/624

şu bu kelimesine göre yerde, zamanda veya söz zincirinde biraz uzak olanı niteleyen söz [Tr]
ş. 003a/Ek, 016a/293, 020a/387, 020b/393, 021b/433, 022b/463, 031a/653, dipnot11
ş.+ dur 022b/465
ş.+ nda 002b/25

şuʿarā şairler [AR]
ş.+ dır 036a/812

şūḫ serbest ve neşeli tavırlı, işveli, cilveli (kadın) [FAR]
ş. 018a/331
ş.+ uŋ 010b/154
ş.- ı cefāpīşe 015b/279
ş.- ı dilsitān 013b/223
ş.- ı mehtāb 013a/220
ş.- ı semm 020a/378
ş.- ı tersāya 013b/229

şuʿle ateş alevi, alev, yalım [AR]
ş.- i āhım 017a/313

şuʿlenaḳ alevli, parlak [AR]
ṭop-ı ş.+de 026a/518

şurūʿ başlamak [AR]
tertīl-i ş. ide 039b/863

şūūn işler, olan şeyler, olaylar, hâdiseler [AR]
keyfiyyet-i ş. 027b/553

şuʿūr insanın kendini bilmesi ve içinde yaşadığı zamandan ve mekândan haberdar olabilmesi melekesi, bilinç [AR]
ş.+ uŋ 029b/618
ehl-i ş. ol 036b/822

şübhe bk. şüphe [AR]
ş. 020b/400
ş.+ ŋmi 016b/297, 016b/300, 016b/301, 016b/303, 017a/310

şüḳa parça, kumaş ve kâğıt parçası [AR]
zīr-i ş.+ dan 036a/815

şümūl içine alma, kaplama, kapsama, şâmil olma [AR]
ş.+den 026a/515

şüphe bir hususla ilgili gerçek veya doğrunun ne olduğuna kesin biçimde karar verememe durumu, bu kararsızlıktan doğan ve tam bir hüküm vermeyi engelleyen tereddüt, kuşku, şek [AR]
ş.+ nmi 016b/302
ş.+ ŋ 029b/614
ş.+ ŋmi 016b/298, 016b/301, 016b/304, 016b/305, 017a/308

şürūr şerler, kötülükler [AR]
ş. 028a/569

T, Ṭ

tā dek, değin, kadar, beri vb. edatlarla birlikte kullanılarak bir fiilin, bir hareketin, bir yerin, bir şeyin başladığı veya sona erdiği noktayı, zaman ve uzaklık bakımından abartmalı bir biçimde anlatan bir söz [FAR]
t. 021a/425, 014a/235, 020b/400, 036a/807

ṭaʿām yemek, aş [AR]
ṭ.+ ı 004a/75

taʿaṣṣub bir kimseye veya bir şeye karşı aşırı taraftarlık gösterme, aşırı derecede tutma [AR]
isnād-ı t. olunur 033a/712

ṭabʿ huy, mizaç, karakter, yaratılış [AR]
ṭ.+ ına 035b/795
ṭ.- ı beşerde 030b/645

menfūr-ı ṭ.- ı ʿālem 027a/545

tāb güç, kuvvet, tâkat [FAR]
t. 013a/220

tābdār parlak, ışıklı [FAR]
şems-i t. 025b/501

ṭabīʿat insan dışındaki canlı ve cansız varlıkların hepsi, doğa [AR]
ṭ.+ ı 025b/502

ṭabīb hekim, doktor [AR]
ṭ. 027a/538
ṭ.+im 016a/288

tabīb hekim, doktor [AR]
t. 021a/425

tāc üstünlük, kudret ve kuvvet âlameti olarak başa konan başlık [FAR]
t. 032a/683
t.- ı sulṭānı 038a/836

tācirān ticâretle uğraşan kimseler, tüccarlar [AR]
t.+ ıŋda 040a/870

taʿdīl değiştirme, değişiklik [AR]
dirhem-i t. 027a/552

ṭaġ dağ, çevresindeki arâziye göre büyük bir çıkıntı teşkil edecek şekilde yükselen toprak veya kaya kütlesi [Tr]
ṭ.+ a 022a/452
ṭ.+ ı 019b/374
ṭ.+ lar 014a/239
ṭ.+ lara 003a/38

ṭaġıl - bütünlüğünü kaybedip parçalara ayrılmak, bütün durumundan çıkmak [Tr]
ṭ.- a 031a/656

ṭaġla - dağlamak, kızgın bir demirle hayvan derisine damga vurmak [Tr]
ṭ.- r 018b/349

taġyīr başkalaştırma, değiştime, bozma [AR]
t. 040a/872
t.+ e 004a/65

t.- i ḥaḳīḳat 031b/678

taḥakküm baskı yaparak hükmetme, zorbalıkla hüküm sürme [AR]
t.- i cühelā 027b/554

taḫallüf değişme [AR]
t. 015b/277

taḥammül zor şeylere dayanma gücü, ses çıkarmadan katlanma [AR]
t.+ mi 010a/149

taḥayyür hayrete düşme, şaşma [AR]
t.+ le 030b/650
vādī-yi t.+ de 035a/780

taḥḳīr hakaret etme [AR]
t. 032b/708, 033a/722, 035b/790

taḥḳīḳ bir şeyin ne olduğunu, doğru olup olmadığını anlamak için yapılan araştırma, soruşturma [AR]
t. 002a/1
t. olunsa 025a/492

taḥrīk kımıldatma, oynatma, harekete getirme [AR]
t. idemez 034a/754

taḫrīr bk. taḥrīr [AR]
t. 003a/Ek, 013b/228
t. eyledim 004a/69
t. idende 018b/341

taḥṣīl toplama, alma [AR]
t.+ ine 031a/667
t.- i fünūn 035a/779
t.- i hendese 028a/576
t.- i kemāle 036b/820

taḥsin güzel bulup takdir etme, övme, alkışlama [AR]
t.+ ini 033b/736

taḫṣīṣ ayırma, bağlama [AR]
t. eyler 038b/845
t. olunmuş 039a/854

taḫt hükümdarların üzerine oturdukları koltuk [FAR]
t.+ ını 015a/263, 022a/450
t.- ı Süleymāna 031a/654
t.- ı Süleymāndanmı 012b/205

taḫtgāh hükümdar tahtının bulunduğu yer, başşehir, pâyitah [FAR]
Çīn-i t.+ ında 014b/251

ṭā'if etrâfını dolaşıp dönen, tavaf eden (kimse) [AR]
ṭ.+ de 027b/562

ṭā'ima daima, her vakit, her zaman, devamlı olarak, sürekli [AR]
ṭ. 036b/822

ṭaḳ - kuşanmak [Tr]
ṭ.- sın 011b/190
ṭ.- ma "biriyle olumsuz olarak uğraşmak" 006b/130

ṭāḳat bir şeyi yapabilmek için gereken güç, kuvvet, derman [AR]
ṭ. 013b/223
ṭ.+ im 016a/295

taḳdīm kendinden büyük ve üstün bir kimseye verme, sunma [AR]
t. idersem 038b/850

taḳdīr beğenme, güzel bulduğunu, beğendiğini belirtme [AR]
t. 005b/105
t.+ e 004a/65
t. idecek 033b/730
kilk-i t. 013b/228

taḳdīs kutsal sayma, mübârek kabul etme [AR]
t. ider 040a/874

taḳrīr sözle anlatma, ifâde ve beyan etme, anlatış [AR]
t.+e 020b/410

taḳsīm parçalara ayırıp bölme, bölüştürme, pay etme [AR]

t.+ de 036a/817
t.- i ilahīde 015b/277
t. idince 018b/341
t. olunur 035a/777

taḳṣīr bir işte kusurlu davranma, eksik yapma, kusur etme, yapabilecekken yapmama [AR]
t. 013b/228

ṭāliʿ doğan, tulû eden [AR]
ṭ. 013a/219, dipnot42

ṭalib bk. ṭālib [AR]
ṭ. olsa 022b/464

ṭālib isteyen, talep eden, istekli olan kimse [AR]
ṭ.+ üŋ 020b/398
ṭ.- i dāniş 020b/410
ṭ.- i ʿirfāne 023a/472

taʿlīm öğretme, belletme [AR]
t.- i zemzeme 028a/576

ṭamʿ tat, lezzet [AR]
ṭ. 028b/582

ṭamʿa aç gözlülük, tamah [AR]
ṭ.+ lar 029a/602
ehl-i ṭ. 032a/689

tamām bütünlüğünü bozacak bir eksiği olmayan (şey), bütün [AR]
t. oldı 032b/706

tanẓīr benzemeye çalışma, örnek alma [AR]
t. ider 039a/857
t. iderler 039b/861
t.- i barḳ eyler 040b/880

ṭarab sevinmekten gelen coşkunluk, sevinç ve şenlik [AR]
ṭ. 027a/541
ṭ. eyler 018b/356

ṭarāc yağma, çapul [FAR]
ṭ. 002b/25

tārīk karanlık [FAR]
şeb-i t.- i ġamda 016a/291

ṭarīḳ yol [AR]
ehl-i ṭ.+ i 030a/637
irşād-ı ṭ. 003b/56
ḳaṭıʿ-ı ṭ. 028b/591

ṭarīḳa yol, tarik [AR]
ṭ.- i maḫṣuṣa 025/506

tārumār perîşan, karmakarışık, darmadağınık [FAR]
t. 029a/603

taşaddī bir işe girişme, teşebbüs etme [AR]
t. 032a/686

tāṣarruf bir şeye sâhip olma ve sâhip olduğu şeyi istediği gibi kullanma yetkisi [AR]
ḥaḳḳ-ı t. ider 029a/607

taṣavvur zihinde şekillendirme, fikren kurma, tasarım [AR]
t.- ı teftiş 028a/577

taṣvīr bir şeyi resim gibi göz önüne gelecek şekilde ayrıntıları ile anlatma [AR]
t.+ e 034a/750

ṭaş kimyasal veya fiziksel durumu değişiklikler gösteren, rengini içindeki maden, tuz ve oksitlerden alan sert ve katı madde [Tr]
ṭ. 002a/12
ṭ.+ a 003a/41
ṭ. bağladı dipnot43

taṭbīk uygulama [AR]
t. ider 034a/744

ṭatlu tatlı, şeker tadında olan, içinde şeker bulunan, tadı hoş olan, ağıza hoş gelen [Tr]
ṭ.+ dır 022a/443

ṭavāf kutsal sayıp etrâfını dolaşma, ziyâret etme [AR]
ṭ. eyler 002b/28

ṭavır durum, hâl, vaziyet, davranış [AR]
ṭ.+ ını 029a/594

tavṣīf vasıflarını, niteliklerini sayma [AR]
t.+ e 038b/849

taʿyīb ayıplama [AR]
t. ider 040a/871

taẓarruf zarâfet taslama, incelik gösterme [AR]
t. 015b/278

tāze ilk ve yeni durumunu koruyan, bayatlamamış, bozulmamış olan [FAR]
t. 010a/148, 010b/161, 011a/170, 021a/422
t.+ m 005b/104

tazelik taze olma durumu, körpelik, taravet [Tr]
t. 004b/83

taʿzīb eziyet verme, azâba sokma, üzme [AR]
t. 040b/879

tażyīʿ kaybına, yok olmasına sebep olma, boşuna harcama [AR]
t.- i ḥayāt 035b/792
t.- i nefes 033b/730

teʿālā şânı yüce olsun anlamında olup Allah, Hak, Tanrı kelimelerinden sonra kullanılır [AR]
t. 012b/203
T. 046b/898

tebaʿiyyet uyma, tâbi olma [AR]
t. 033a/714

tebcīl ululama, ağırlama, saygı gösterip ikram etme [AR]
t. idilir 031b/677

tebdīl değiştirme, değiştirilme, başka şekle sokma [AR]
t. itmiş 022a/451
t.- i maḳām it 033b/730

tebessüm gülümseme [AR]
t. 032b/697

tebrīk uğurlu ve hayırlı olmasını dileme, duyulan memnûniyeti ve takdiri yazı veya sözle bildirme, kutlama [AR]
t. olsa 038b/849

tecellidār görünme, belirme, görünür olma, zuhur etme [AR]
t. 038b/846

tecessüs bir şeyin iç yüzünü anlamaya, merâkını gidermek için kendini belli etmeden öğrenmeye çalışma, aslını anlamak için gözetleme [AR]
t.- i kibrit-i aḥmere 028b/581

tecrübegeh tecrübe yeri
t. 027b/558

tedāvi iyileştirmek için ilâç vererek, tıbbî bakımdan gerekeni yaparak bakma [AR]
t.+ ye 028a/575

tedbir bir şeyi önlemek veya olmasını sağlamak için yapılan hazırlık, baş vurulan çâre, önlem [AR]
t. +de 005b/105

tedrīc derece derece ilerleme, azar azar, yavaş yavaş hareket etme [AR]
t. 036b/821

tefāhür övünme [AR]
naẓar-ı ehl-i t.+ de 035b/788ʿinde'lurefā

tefrīḳ ayırma, ayrılma [AR]
t. 028b/585
t. oluna 031b/678

tefsīr yorumlama, yorum [AR]
ʿilm-i t. 020b/401

teftiş bir şeyin aslını anlamak veya bir işin gereğince yapılıp yapılmadığını öğrenmek maksadıyle her yönden inceden inceye yapılan araştırma [AR]
taṣavvur-ı t. 028a/577

tefevvuḳ üstün olma [AR]
t. -ı kerde-i ʿarş-ı cenāb-ı kibriyādur 002b/21

tehī boş [FAR]
t. 035b/789

tehlike bir kimse veya şeyin varlığını tehdit eden, helâk olmasına sebep olabilecek durum [AR]
t.+ dir 035b/790

t.+ ye 034a/746

tek eşi olmayan, biricik [Tr]
t. 040b/879
t.+dir 032b/700

tekebbür kibirlenme, büyüklük satma [AR]
t.+ den 003a/34

tekmil bütün, eksiksiz [AR]
t.- i sünnet itmeden 040b/880

tel insan saçını oluşturan ipçik [Tr]
t.+ i 022a/445
t.+ ine 021a/417
t.+ ini 011a/167

telāmüẕ öğrenciler, tilmizler [AR]
t. 020b/403

telef yok etme, mahvetme, öldürme [AR]
t. eylemek 026b/528

telezzüz zevk alma, hoşlanma, hazzetme [AR]
t. 032b/701

telḫkām kederli [FAR]
t. 028a/571
rütbe-i t. 016a/293

temāṣīl timsaller, semboller [AR]
naḳş-ı t.+ i 029b/616
naḳş-ı t.- i kā'ināt 025a/492

temāşā bakıp seyretme, zevkle, hayranlıkla seyretme, izleme [AR]
t. 023a/472
t.+ sına 030a/623
t. eyle 034a/742
t. eylermi 004b/92
t. ḳıl 030b/650

ṭemāşāgāh gezinti yeri, seyir yeri [FAR]
ṭ.- ı ʿuşşāḳa 003b/48

temel bir şeyin üzerine kurulduğu ilk ve en önemli unsur, asıl, kök [RUM]
t.+ i 021a/424

t. olunur 024b/487

temennā arzu, istek, temennî [AR]
t.+ mız 007a/134
bezm-i t.+ ya 015b/275

temyiz ayırma, ayrılma, seçme, seçilme [AR]
t.+ e 032b/699

ten insan vücûdunun dış yüzü, cilt [FAR]
t. 016b/300
t.+ den 007a/134
t.+ im 010a/142
t.+ in 011b/179

tenāhī bitme, tükenme [AR]
t. 030a/630

teneffüs nefes alıp verme, solunum [AR]
t. 026a/513

tengnā dar, sıkıntılı yer [FAR]
maḥbūs-ı künc-i maḥfaẓa-i t.+ da 027a/542

tenhā ıssız, içinde az insan bulunan (yer) [FAR]
t. 010b/157, 022a/445

ter deriden sızan, kendine has kokulu, yapışkan, renksiz, tuzlu sıvı [Tr]
dīde-i t.+ den 035a/774

terakḳḳi ileri gitme, ilerleme, gelişme [AR]
pābend-i t. 033a/713

terāzū bir kolun iki ucuna asılı iki kefeden meydana gelen tartı âleti [FAR]
t. 030b/651
t.- yı ʿadālet 030b/644
ġonca-yı t.- yı muḥabbet 003b/57

tercümān çevirmen [AR]
t.- ı rehnümādır 019a/359

terfih bolluk içinde yaşatma, rahat yaşamasını sağlama [AR]
t.- i riʿayet 032b/710

terk bırakma [AR]
t. 002b/20
t. eyle 023a/479
t. eyleyüp 017b/321, 017b/322
t. ide 003a/40
t. ideli 022b/455
t. ider 034b/760
t. iderse 040b/877
t. idüp 23a/469
t.- i diyār etmez 004a/67
t.- i diyārı ġarīb oldur 003a/40
t.- i ġavġā 004a/63

terkīb birkaç şey birleşip yeni bir şey meydana getirme [AR]
t.- i ʿacībiz 033a/719

terlik evde giyilen, hafif, genellikle arkalıksız ayakkabı [Tr]
t. 004b/83

tersā Hıristiyan [FAR]
şūḫ-ı t.+ ya 013b/229

tertīl usûlüne uygun şekilde her harfin hakkını vererek güzel sesle okuma [AR]
t.- i şurūʿ ide 039b/863

terzī elbise biçip diken ve bunu meslek edinen kimse [FAR]
t. 021a/416

tesbīḥ Allah'ı takdis ve tenzih etme, Hakk'ın her türlü kusurdan ve noksandan uzak olduğunu dile getirme [AR]
t.+ e 035b/800
t. ider 038a/842

tesellī avunma, avuntu, avunç [AR]
t. 003a/38

teseyyüb ihmalkârlık, kayıtsızlık [AR]
t. 031a/659

tesḥīr sihir yapma, büyü yapma [AR]
t. 028b/585

teʾṯīr bir nesnenin, bir hâlin başka bir kimse veya nesne üzerinde kendini hissettiren gücü, etki [AR]
t.- i semm 027b/563

teşerrüf şeref bulma, şereflenme [AR]
t. ideriz 019a/363

teşne susamış [FAR]
t. 033b/741, 038a/840
t.+ leriz 035a/786

tevābi bir kimse ile berâber bulunan, ona tâbi olan kimseler, maiyet [AR]
t.- i maḥṣūṣasıyla 025b/502

tevaḳḳuf bekleme, durma [AR]
t. 015b/277

tevāriḫ târihler [AR]
t.+ i 025b/507

tevcih belli bir yöne çevirme, yöneltme [AR]
t.- i reviyyet 033a/712

tevʾem ikiz [AR]
t. 039a/855

tevekkül her türlü gerekli sebebe baş vurduktan sonra kadere râzı olup sonucu Allah'tan bekleme, işlerini Allah'a bırakma, yeis ve kederden kurtulma, Allah'a güvenme [AR]
t. idenin 032a/693

tevfīḳ Allah'ın yardımı, Allah'ın, kulunun fiilini rızâsına ve muhabbetine uygun kılması, kulunu irâde ve rızâsına uygun işler yapmaya muvaffak kılması [AR]
t.+ i 003b/55
t.+ iŋi eyle 003b/52

tevḥīd Allah'ın birliğine inanma, bir ve tek olduğunu kabul edip söyleme [AR]
nevbet-i t.- i ẕāt-ı ḥaḳḳ 026b/532

tezce çabucak [Tr]
t. 004a/72

tezkīr hatıra getirme, hatırlatma, zikredip anma [AR]
t. olunur 031b/677

tezvīr yalan söyleme, yalan dolan [AR]
dām-ı t.+ e 015b/280

tezvīrāt tezvirler, yalanlar, ara bozucu dedikodular [AR]
t. 002a/3

tezyīn süsleme, süslenme [AR]
t. ide 040b/878

ṭıynet yaratılış, maya, fıtrat, hilkat [AR]
ṭ.- i kāmilde 003b/62

ṭīb güzel koku [AR]
ṭ. 027a/542

tig bk. tīġ
f.- ı tiġīn 018b/344

tīġ kılıç [FAR]
t.+ ını 015b/284
t.- i 027b/563
t.-i ber-kef 015b/284
t.- i eṣer 027b/564
t.- ı ġamıŋ 015b/281
t.- i siteme 034b/767

tilāvet Kur'ân'ı güzel sesle ve kurallara göre okuma [AR]
t. itse 040a/875

timṣāl örnek, sembol, simge [AR]
t.+ e 034a/752

tīr ok [FAR]
t.- i ḳaderdir 036a/811
t.- i ḳażāya 025a/496

tiryāki tütün, kahve vb. keyif verici maddeleri içmeye alışmış olan, bunlara düşkün olup bulamadığı zaman arayan [FAR]
t.+ niŋ 038b/844

titre - kasların kasılması sonucu hızlı ve küçük hareketlerle sarsılmak [Tr]
t.- digi 003b/61

tīz çabuk geçen, süratli [FAR]
t. 041a/889

tīzper hızlı kanat [FAR]
murg-ı t. 026b/524

ṭoġ - doğmak, dünyaya gelmek [Tr]
ṭ.- an 020a/387
ṭ.-dı "güneş, ay, yıldız ufuktan yükselerek görünmek"005b/109
ṭ.- duŋ 016b/301

ṭoġra - doğramak, keserek parçalamak veya elle küçük parçalara ayırmak [Tr]
ṭ.- r 006a/122
ṭ.- salar 024b/484

ṭoġrı doğru, bir ucundan öbür ucuna kadar yönü değişmeyen, eğri ve çarpık karşıtı [Tr]
ṭ. "karşı yönünce" 012a/200, "karşı yönünce" 033b/734
ṭ.+ larıŋ "gerçek, hakikat" 031a/662

ṭoġrıl - doğrulmak, eğik veya eğri bir şey, düz bir duruma gelmek [Tr]
ṭ.- acaḳ 030a/625

ṭoḳun - dokunmak, hafifçe değmek [Tr]
ṭ.- ma 023a/470, 023a/471, 023a/472, 023a/473, 023a/474, 023a/475, 023b/476

ṭol - dolmak, [Tr]
ṭ.- dı 005b/106, 016b/306, 026b/531

ṭolaş - dolaşmak, korku, heyecan, hastalık, utangaçlık, sarhoşluk gibi sebeplerle şaşırarak söyleyeceğini, yapacağını karıştırmak [Tr]
ṭ.- ır 002b/32

ṭoldur - dolmasını sağlamak, dolu duruma getirmek [Tr]
ṭ.- up 016b/297

ṭop bâzı şeylerin yuvarlak biçimdeki parçası [Tr]
ṭ.- ı şuʿ lenaḳde 026a/518

ṭopla - bir araya getirmek [Tr]
ṭ.- r 028b/580
ṭ.- san 010b/156

ṭopraḳ yer kabuğunun, toz durumuna gelmiş türlü kütle kırıntılarıyla, çürümüş organik cisimlerden oluşan ve canlılara yaşama ortamı sağlayan yüzey bölümü [Tr]
ṭ. 016b/300
ṭ.+ ı mesken 016b/300

toprak yer kabuğunun, üzerini kaplayan çürümüş organik maddelerden ve kütle kırıntılarından oluşan canlıların yaşamasına elverişli kısmı [FAR]
t.+ a 024b/488

ṭoyur açlığını gidermek [Tr]
ṭ. 019b/369

toz - toz hâlinde savrulmak, tozu savrulmak, toz gibi savrulmak, koşmak [Tr]
t.- muş 022a/453

tövbe işlediği bir hatâdan, suç veya günahtan pişmanlık duyup bir daha yapmamaya karar verme [AR]
t. 038a/843

tū kat, katmer [FAR]
dād-ı t. 030b/640

Ṭūbā cennette bulunduğuna ve bütün cennete gölge saldığına inanılan, kökü yukarıda, dalları aşağıda büyük ağaç [AR]
ḳāmet-i Ṭ. 005a/93

ṭudaḳ dudak, ağzın, dişleri örten ve dışarıya doğru az veya çok kıvrılan üst ve alt kenarlarından her biri [Tr]
ṭ.+ larıŋ 022a/443

ṭulunba tulumba, sıvıları alçak yerlerden çekmeye veya yüksek yerlere çıkarmaya yarayan araç [İTL]
ṭ. 017a/311

ṭuʿme yiyecak, azık [AR]
ṭ. 026a/520, 026b/524

ṭuna 801.463 km2 toplam alanıyla Volga Nehri'nden sonra Avrupa'nın en büyük ikinci nehir havzası [Tr]
ṭ.+ nıŋ 020b/392

ṭur - durmak, bir yerde bir süre oyalanmak, eğlenmek, eğleşmek, tevakkuf etmek [Tr]
ṭ.- maġa 016b/305
ṭ.- maz “bir yerde olmak veya bulunmak” 007a/135
ṭ.- sun “kalmak” 030b/644
ḫaṭırda ṭ.- ur “kalmak” 033a/724
küncīde ṭ.- ur “hareketsiz durumda olmak” 033a/720

ṭuraḳ durak, kısa bir süre konaklanacak, durulacak yer [Tr]
ṭ.+ ı 022a/453

Turan Eski İranlılarca Türkler’in Orta Asya’daki en eski yurtlarına verilen isim [Tr]
T. 014b/249

ṭurfa görülmemiş, nâdir [AR]
ṭ. 031a/658

Ṭūsi İranlı âlim ve filozof
Ṭ.+ u 028a/574

tūşe azık [FAR]
t. 026a/512

ṭut - elde bulundurmak, ele almak [Tr]
ṭ.- dı "herhangi bir durumda bulundurmak"019b/371
ṭ.- dum "hedef olarak almak" 017a/309
ṭ.- sın "kapatmak, sarmak" 014b/249
ṭ.- up "yerleşmek" 016b/300

ṭutdır – bk. ṭutdur – [Tr]
ṭ.- ırlar 011b/186

ṭutdur – tutturmak, avlamak, tuzakla ele geçirmek [Tr]
ṭ.- duŋ 011a/172

ṭutıl - eşit sayılmak, eşit görülmek [Tr]
ṭ.- urmı 035b/797

ṭūṭī işittiği sesleri taklit eden, bâzı kelimeleri söyleyebilen papağan türünden bir kuş, dudu, dudu kuşu [FAR]
ṭ. 002a/12
ṭ.+ ye 002a/13, 035a/775

ṭūṭū bk. ṭūtī [FAR]
ṭ. 002a/11cāhil

ṭuṭuş - bir işe başlamak, girişmek [Tr]
ṭ. -du 002a/6
ṭ.- dum 010a/148

ṭuy - işitmek, ses almak [Tr]
ṭ.- ar 020b/396

ṭuyur - ilan etmek [Tr]
ṭ.- duŋ 011a/165

türāb toprak [AR]

t. 016b/302

tüvānger zengin, paralı, kudretli (kimse) [FAR]
t.- i devrān 028a/579
naʿş-ı t. 027a/539

U

u ve bağlacının sessiz harfle biten Arapça ve Farsça kelimelerden sonraki okunuşu
u. 003a/37, 003a/Ek, 014a/244, 019b/368, 019b/369, 020b/401, 020b/402, 020b/407, 020b/409, 020b/410, 024b/485, 025a/492, 025a/497, 025b/501, 026a/512, 026a/515, 026b/529, 026b/530, 026b/531, 026b/533, 026b/536, 027a/542, 027b/557, 028a/569, 028a/571, 029a/594, 029a/597, 029b/618, 030a/630, 030b/638, 030b/639, 030b/643, 031a/657, 032b/708, 034b/762, 034b/765, 034b/766, 034b/768, 035a/781, 036b/820, 037b/827, 037b/829, 038a/840, 038b/846, 038b/851, 039a/852, 039b/860, 039b/862, 039b/867

uç - kuş, kanatlı böcek vb. hareketli kanatları yardımıyla havada düşmeden durmak, havada yol almak [Tr]
u.- dı 010b/160, 010b/164
u.- ma 011b/183

ufḳ düz arazide veya açık denizde gökle yerin birleşir gibi göründüğü yer, çevren [AR]
u.- ı edebde 039a/856

uġra - yola devam etmek üzere, bir yerde kısa bir süre kalmak [Tr]
u. 036b/823
u.- dım 021b/434
u.- rsa 033b/734
u.- sıŋ 022a/447

uġraş - bir şeyi kendine iş edinip üzerinde çalışmak, meşgul olmak [Tr]
u.- maya 036b/820

uġrat - bir yere gitmesine, yolunun oradan geçmesine sebep olmak, uğramasına yol açmak [Tr]
u.- dıŋ 013b/231

uġur hedef, amaç, erek, gaye, yol [Tr]
u.+ ına 006a/112, 020b/390

Uḥud Medine'nin kurulduğu düzlüğü kuzeyden kuşatan 8 kilometre uzunluğundaki Uhud Dağ [AR]

Yevm-i U.+ da 027b/562

ʿuḳalā kendini akıllı ve bilgili sanan, bilgiçlik taslayan (kimse) [AR]
ʿu. 004a/63
ʿu.+ yız 033a/716
gürūh-ı ʿ.+ dan 030b/648

ʿuḳbā öbür dünya, ahiret [AR]
ʿu.+ da 020b/414, 031a/663
ʿu.+ ya 033a/721

ʿuḳūl akıllar [AR]
ʿu. 026b/533

ʿulviyye yücelik, yükseklik, büyüklük [AR]
ḫāṣṣe-ı ʿu.+ sindendir 038a/842

ʿulviyyet yücelik, yükseklik, büyüklük [AR]
ʿu.- i şānı 040a/873
ʿu. 039b/862

ʿulūm ilimler [AR]
neşr-i uʿ.+ a 020b/403

ʿulūvv yükseklik, büyüklük, yücelik [AR]
ʿu.- ı himmetiŋ 040a/874
ʿu. 039b/862

um - bir şeyin olmasını istemek, beklemek [Tr]
u.- ar 030b/645
u.- ma 031a/657
u.- madıġıŋ 032a/690
u.- maḳ 004a/73, 007a/138, 007a/139

ʿummān çok büyük engin deniz, okyanus [AR]
ʿu. 023a/467
deryā-yı ʿu.+ ıdır 010a/147
baḥr-i ʿ.+ ı 039b/865

umul - umma durumu yaratılmak veya umma durumuna konu olmak [Tr]
u.- urmı 031a/656

umūr işler [AR]
u. 007b/141
u.+ u 027a/547
u.+ una 029a/596
u.+ uŋ 029b/618

u.- ı cihān 025a/493
u.- ı żabṭ 039b/867

ʿunṣur birleşik bir cisim meydana getiren basit cisimlerden her biri, eleman, öğe [AR]
ʿu.+ una 026b/535

unut - aklında kalmamak, hatırlamamak [Tr]
u. 017b/325
u.- ma 041a/887

ʿunvān bir kimsenin pâyesini gösteren veya durumunu, memûriyet rütbesini, görevini belirten söz, lakap [AR]
ʿu.+ ı 040a/868
cinnet-i ʿ.+ ı 040b/883

ur - vurmak, elini veya elinde tuttuğu bir şeyi bir yere hızla çarpmak [Tr]
u.- ma "bir şeyden söz etmek, konu açmak" 030b/650
u.- saŋ 032b/698
u. -dum 040a/870

uṣan - sıkılıp artık ondan hoşlanmaz, onu istemez duruma gelmek, bıkmak, bezmek [Tr]
u.- dım 014b/258
u.- maz 020a/382

ʿuṣāt asîler, isyan edenler, baş kaldıranlar [AR]
ʿu.- ı müʾmine 038a/840

uṣlan - yadırganan, ayıplanan davranışlardan vazgeçmek, davranışlarına düzen vermek [Tr]
u.- mayanıŋ 032b/700

uṣūl bir amaca erişmek için tâkip edilen yol, yöntem [AR]
ʿilm-i u. 020b/401

ʿuṣṣāḳ âşıklar [AR]
ʿu.- ı şeydāsın 019b/370
ṭemāşāgāh-ı ʿu.+ a 003b/48

utan - çekinmek [Tr]
u.- up 021a/421

uy - ölçüleri birbirini tutmak [Tr]
ʿaḳla u.- duŋ "bir inanca, bir anlayışa, bir duruma veya egemen bir güce uygun davranışta bulunmak, riayet etmek"010b/158

u.- maz “bağlı kalmak, tabi olmak” 019a/359, “uygun düşmek, münasip olmak” 031b/671

u.- up “bir inanca, bir anlayışa, bir duruma veya egemen bir güce uygun davranışta bulunmak, riayet etmek” 017b/321, 017b/322 “bir inanca, bir anlayışa, bir duruma veya egemen bir güce uygun davranışta bulunmak, riayet etmek”

uyan - uyku durumundan çıkmak [Tr]
u.- ırlar 029b/620

uyar - uyandırmak [Tr]
u.- duŋ 011a/168

uyu - uyku durumunda olmak [Tr]
u.- sam 011a/167
u.- yanlar 029b/620

uza - tahminden çok sürmek, sürüncemede kalmak [Tr]
u.- r 029a/601

uzaḳ gidilmesi çok süren, çok ötelerde bulunan, ırak, yakın karşıtı [Tr]
u. 017b/319

uzat - bir kimse veya bir şey için kötü söylemek [Tr]
dil u.- ma 036a/812

Ü

ü ve bağlacının sessiz harfle biten Arapça ve Farsça kelimelerden sonraki okunuşu

ü. 005a/95, 012b/203, 013b/219, 025b/501, 025b/507, 026a/511, 026a/516, 026a/518, 026b/530, 027a/539, 027a/542, 027a/543, 027a/547, 027a/552, 027b/553, 027b/554, 027b/557, 028a/566, 028a/573, 028b/580, 028b/584, 028b/588, 028b/591, 029a/604, 030b/640, 030b/646, 030b/650, 031a/652, 031a/653, 032a/695, 033a/721, 033b/726, 033b/734, 034b/767, 035a/783, 035a/784, 035b/796, 036b/823, 038a/839, 038b/845, 038b/851, 039a/852, 039a/854, 039a/855, 041a/889, dipnot44

ücret iş gücünün karşılığı olan para veya mal [AR]
ü. 027a/538

üç yüz üç yüz on sayısı [Tr]
ü. on +a 021a/424

üftāde düşmüş, düşkün [AR]
ü. 015b/280, 015b/282
ü.+ ler 021b/434

ü.+ nüŋ 002b/27
ü.- i riyā 028b/586

ülfet uygun kimselerle güzel bir şekilde görüşüp konuşma, birlikte bulunup ahbaplık etme, ihtilât [AR]
ü. 006b/127, 006b/128, 023a/479
ü.+ iŋ 022a/451

ümīd arzu edilen, olması istenen bir şeyin gerçekleşebileceği ihtimâlinin verdiği rahatlatıcı, ferahlatıcı duygu, olması istenen bir şeye duyulan beklenti, umut [FAR]
ü.- i dāne ider 026b/525

ümmet bir peygambere îman edenlerin, onun getirdiklerine inanıp tâbi olanların meydana getirdiği topluluk [AR]
ü. +ine dipnot39

ümmīd bk. ümīd [FAR]
ü.+ imiz 019a/365
ü.- i muḳīm-i der-i ḥaḳḳa 034a/747
ü.- i vefā 031b/672
şem-i ü. 015b/275

üniforma aynı işi yapanların giydikleri, tüzükle belirtilmiş, bir örnek giysi [İTL]
ü. 032b/698

ʿüryān çıplak [AR]
ʿü. 002a/7

üst bir şeyin yukarı, göğe doğru olan yanı, üzeri, fevk, alt karşıtı [Tr]
ü.+ üme 022a/447
ü.+ üne 016b/298, 022a/447, 029b/621

üstād herhangi bir ilimde veya sanat alanında bilgi ve söz sâhibi olan, üstün bir yeri, tam vukūfu bulunan kimse [FAR]
ü.+ ı 030b/650
ü.- ı süḫandır 036a/813

üstelik ayrıca, bir de, bundan başka [Tr]
ü. 022b/465

üz - üzüntü vermek [Tr]
ü.- ersin 020a/388

üzeri bir şeyin yukarı, göğe doğru olan yanı [Tr]
ü.+ nde 031a/661

üzil- üzülmek, üzüntü duymak, kaygılanmak [Tr]
ü.+ ür 021a/419

üzre üzere, niyet, gaye, amaç bildirir [Tr]
ü. 016a/289, 016b/305, 017b/315, 018b/344, 025/506, 027a/540, 031a/654, 038b/850
ü.+ dir 025b/507

V

vābeste e bağlı, ancak … olursa olabilir [FAR]
v.+ dir 029a/596

vādī iki dağ arasında uzanan arâzi [AR]
v.- yi taḥayyürde 035a/780

vaḥdet birlik, bütünlük, yekpârelik [AR]
v.+ iŋe 030a/631
ʿārif-i v. 003b/53
kūşe-yi v.+ de 010a/143

vāʿiz ibâdethânelerde kalpleri yumuşatacak, sevâba, tâata, güzel ahlâka, iyiliğe, nefsi ıslâha sevkedecek, kötülüklerden tövbe ettirecek şekilde dînî konuşma yapan, nasîhat veren kimse [AR]
v.+ leriŋ 029b/614

vājgūn baş aşağı, ters, mâkûs, uğursuz [FAR]
baŧ-ı v. dipnot42

vaḳf bir amaca adanmak, verilmek, tahsis edilme [AR]
v.- ı ḫalecāndır 029b/617

vāḳıf bilici, bilen, haberdar ve âgâh olan kimse [AR]
v.- ı esrār-ı nihāndır 029b/611

vaḳt zaman [AR]
v. 024b/486
v.- i ḳażāda 031a/664

vālī bir ilde devleti temsil eden en büyük mülkî âmir [AR]
v.- i eyālet 031a/663

vāmıḳ adını baş kahramanlarından alan Doğu edebiyatlarına ait bir aşk hikâyesi [AR]
v. 034a/751

Van Türkiye'nin bir ili ve en kalabalık on dokuzuncu şehri
V.+ ı 021b/431

var mevcut, evrende veya düşüncede yer alan, yok karşıtı [Tr]
v. 005b/101, 015a/266, 015a/268, 016b/297, 016b/298, 016b/300, 016b/301, 016b/302, 016b/303, 016b/304, 016b/305, 017a/308, 017a/310, 017a/311, 017a/312, 017a/313, 017a/314, 020a/379, 020a/382, 029b/614, 029b/618, 030b/644, 031a/652, 033a/719, 034b/760, 040a/873, 040b/879
v.+ a 021b/437
v.+ dır 016a/295, 020a/388, 021a/418
v.+ ımı 020b/390
v.+ mı 030b/648, 031a/653
v. ider 029a/607
v.+ sa 004a/70

var - erişilmek istenen yere ayak basmak, ulaşmak, vasıl olmak [Tr]
v.- dı 021a/417
v.- dım 005b/102, 022a/448, 022b/454
v.- madan 016a/285
v.- maġa 016b/304
v.- mış 022a/445
v.- up 004b/92

varaḳ kitap yaprağı, iki sayfadan ibâret üzeri yazılı yaprak [AR]
v.+ a 030a/626
v.+ ında 030a/627

vāreste kurtulmuş, hâlâs olmuş [FAR]
v. 030b/643

vāriṣ kendisine mîras düşen kimse, mîrasçı [AR]
v. 027a/539, 028b/580

varlıḳ var olma durumu, var edilmiş olma [Tr]
v.+ ıŋa 030a/631

vaṣf durumunu, sıfatlarını ve niteliklerini sayarak târif etmek [AR]
v.+ ın 019a/357
v.+ ını 020b/413
v.- ı ḥāl 024b/482
v.- ı meʾmūrānı 039b/863

vāṣıl ulaşma, birleşme [AR]
v. 034b/760, 038a/841
v.+ i 022b/463
v.+ inde 015a/266
v. ola 017b/316
şāʿir-i v.+ im 036b/822

vaṭan yurt [AR]

v.+ ın 003a/42
yārān-ı v.+ dan 033a/718

vaz vazgeçmek durumu [Tr]
v. geldi 041a/884

vaẓ ibâdet yerlerinde yetkili ve görevli bir kimse tarafından yapılan dînî konuşma [AR]
v.- ı ġarībi 029a/595

ve söz iki kelime veya iki cümle arasına girerek aralarında bir bağ olduğunu anlatan [Tr]
v. 020b/407, 031a/663, 031a/665, 039a/855

vebāl günah doğuracak ve insanı âhiret azâbına sürükleyecek olan ağır sorumluluk [AR]
v.- i ḳatle 028b/589

vech yüz, çehre [AR]
v.+ im 010a/144
v.-i cānānım 039b/861
v.- i iştirāk 026a/514
v.- i münir 013b/229
v.- i pākine 018b/352

vefā sözünde durma, verilen sözü yerine getirme [AR]
v. 004a/73, 007a/138, 007a/139, 015a/269, 034b/761
būy-ı v. 030b/645
reng-i v. 031a/653
ümmīd-i v. 031b/672

vefālu vefalı, vefakâr [Tr]
v. 014b/258

vefāsız vefası olmayan, sevgisi çabuk geçen, hakikatsiz, bivefa [Tr]
v. 018b/342

veġā gürültü, patırtı, kavga [AR]
dāde-i v. 028b/582

vehle bir işin ilk ânı, ilk başlangıç zamânı, ilk an [AR]
v.+ de 031b/670

vehm olmayan bir şeyi var saymak, zannetmek [AR]
biḳayd-ı v. 026a/518

velāyet kulun Hakk'a yakınlığı ve Hakk'ın kulu, kulun Hakk'ı dost edinmesi durumu, velî olma, velîlik, ermişlik [AR]
hünkār-ı v.+sin 003a/37

veyā ayrı olmakla birlikte aynı değerde tutulan iki şeyi anlatan kelimelerden ikincisinin önüne getirilen söz, yahut [AR+FAR]
v. 031a/667

vezir Osmanlılarda devletin bakanlık, valilik gibi yüksek görevlerinde bulunan ve paşa unvanını taşıyan kimse [AR]
v.+ im 032a/687

vezn tartma, tartı [AR]
v. 027a/552

vir - üzerinde, elinde veya yakınında olan bir şeyi birisine eriştirmek, iletmek [Tr]
v. 003a/39, 007a/135, 032a/695, 035b/794
v.- di 013b/226, 013b/227, 028a/570, 034b/767
v.- dim 020b/390
v.-düŋ 024b/488
v.- en 015a/265, 024b/488, 028a/573, 028a/575, 028a/577
v.- ir 002a/13, 003a/Ek, 004b/86, 031a/659
v.- mem 023a/475
v.- mez 003a/Ek, 022b/464, 028b/589
v.- miş 037b/832
v.- seŋ 021b/432
v.- ür 022b/465
āmān v.- mez 011a/175
c. virür dipnot44
cānın v.- mek 013b/225
ḳulaḳ v.- r 017a/309
mühdet v.- r 010b/162
necābet v.- ir 032b/698
nişān v.- ir 025b/505

vīrān yıkık, yıkılmış, harap [AR]
v. 035a/773
v.+ dan 021b/438
v. olan 021b/438
v. olur 031b/675
dil-i v. 029b/610

vīrāne yıkılmış, harap olmuş eski yapı [FAR]
v.+ de 032a/695
v.+ den 014a/236

viṣāl sevdiğine kavuşma, vuslat [AR]
v. 018b/352
bāb-ı v.+ iŋde 015b/283

vuḳūʿ olma, meydana gelme [AR]
v. 003a/35

vuṣlat sevdiğine kavuşma [AR]
v.+ ı 017b/315, 023a/481
v.+ ın 006a/119

vü ve [Tr]
v. 014b/258, 020b/414, 029a/599, 029b/613, 034b/771, 035b/800, 038b/848

vücūd insan veya hayvan gövdesi, beden [AR]
v. 025b/504, 025b/505
v.+ ı 029a/605
v.+ ıŋı 015b/273
v.+ um 013a/221, 016a/289
v.+ uma 018b/353
v.+ uŋ 011b/181, 019a/360
v. bulmadadır 025a/497

vücūh yüzler, çehreler [AR]
v. 20b/409

vüzerā vezirler, bakanlar [AR]
v.+ lar 022b/464

vüżū abdest [AR]
ibrīḳ-i v. 036a/817

Y

yā ya, ey; yahut, veya [Tr]
y. 003a/36, 003a/37, 014b/250, 018b/355, 018b/356, 019a/357, 019a/358, 019a/359, 019a/360, 019a/361, 019a/362, 019a/363, 019a/364, 019a/365, 019a/366, 019b/368, 019b/369, 023a/467, 025a/492, 031a/667, 032a/695, 036a/808, 19a/367, 029b/618, 031a/667, 033b/733, dipnot6

yabancı başka bir milletten olan, başka devlet uyruğunda olan (kimse), bigâne, ecnebi [Tr]
y. 037b/828

yad yabancı, gurbet [Tr]

y. 018a/335, 018a/340
y. etme 006a/118

yād anma [FAR]
y. 019a/363

yaġ - yağmur, kar, dolu gökten düşmek [Tr]
y.- sa 030b/646
y.- sun 023a/471

yaġlu üzerinde veya içinde yağı olan [Tr]
y. 017a/312

yaġma birçok kişinin zor kullanarak ele geçirdikleri malı alıp kaçması, talan [FAR]
y.+ ya 014b/256

yaġmala – yağma etmek [Tr]
y.- dıŋ 014a/244

yahūdī Hz. Musa'nın dinine bağlı olan kimse, Musevi, semitik [AR]
y. 002a/4

yaḫşi iyi, güzel, çok güzel [Tr]
y. 029b/615

yāḫūd veya, ya da [FAR]
y. 025a/492, 039b/865

yaḳ - yanmasını sağlamak veya yanmasına yol açmak, tutuşturmak [Tr]
y.- arsız 002a/2
y.- dı 018a/333, 032b/697
y.- ın 011b/189
y.- ma 006b/131, 012a/191, 018a/339
y.- madı 003a/47, dipnot38

yaḳıcı yakma özelliği olan, yakan [Tr]
y. olma 011b/187

yaḳın az bir ara ile ayrılmış olan (zaman veya yer), uzak karşıtı [Tr]
y. 003b/50
y.+ da 022a/442

yaḳış - güzel durmak, iyi gitmek, yaraşmak, uygun gelmek [Tr]
y.- ır 031a/662

yaḳīn bir şeyi şüphesiz olarak tam ve doğru şekilde bilme [AR]
kesb-i y.+ e 025a/494

yalan doğru olmayan, gerçeğe uymayan söz, kıtır [Tr]
y. 003a/Ek

yalvar - birinden ısrarlı bir biçimde, kendine acındıracak sözlerle, saygılı bir biçimde bir şey istemek [Tr]
y.- ma 006b/125, 006b/127, 006b/129, 006b/131

yaman kötü, korkulan[Tr]
y.+ dır 029b/615
y.+ dur 021b/435
y. olur 011b/183, 011b/184, 011b/186, 011b/190 012a/192

yan - birleşiminde karbon bulunan maddeler, ısı ve ışık yayarak kül durumuna geçip yok olmak [Tr]
y.- a 024b/485
y.- ar 017a/314, 019a/358, 021a/423, 041a/888
y.- arım 012a/199
y.- asın 017b/329
y.- ayım 012a/193, 017b/324
y.- ayum 013b/232
y.- dım 014b/259
y.- dırır 002b/19
y.- dıḳ 033a/715
y.+ makdadır 014a/236
y.- mayınca 003a/47, dipnot38
y.- mazdı 013a/217

yan bir şeyin ön, arka, alt ve üst dışında kalan bölümü, profil [Tr]
y.+ a 018a/333, 018a/339
y.+ ı 040b/879
y.+ ıma 024b/486
y.+ımda 016a/292
y.+ ına dipnot39
y.+ ına ḳalmaz 021b/436
y.+ ını 037b/827
y.+ ıŋ 004a/65

yaŋ bk. yan [Tr]
y.+ a 006b/130, 016b/299, 037b/834

yanaḳ/ġ yüzün göz, kulak ve burun arasındaki bölümü [Tr]
y.+ ı 020b/395
y.+ ında 010b/154, 012a/197, 012a/198, 022a/440
y.+ ından 013a/215
y.+ ları 010a/146
y.+ larıŋ 011b/177, 007a/137

y.+ nda 010b/158

yandır - yanmasına sebep olmak, yakmak [Tr]
y.- ır 002b/18
y.- ma 19a/367

yaŋıl - yanımayarak, niteliğini iyi anlamayarak aldanmak [Tr]
y.- ur 035b/799

yanḳūn yangın, zarara yol açan büyük ateş [Tr]
y. 017a/311, 017a/312, 017a/313, 017a/314

yap - ortaya koymak, gerçekleştirmek, oluşturmak, meydana getirmek [Tr]
y. 029b/610
y.- mış 037b/826
y.- sa 015b/279

yār sevgili [FAR]
y. 002a/10, 010b/163, 012a/191, 013a/214, 014a/241, 014b/258, 019b/377, 020a/380, 020a/381, 020a/383, 020a/387, 020b/393, 022b/454, 024b/484, 024b/486
y.+ a 018b/342
y.+ dan 024b/484
y.+ e 005b/102, 006b/124, 006b/132, 024b/483
y.+ ı 003a/40
y.+ i 015a/265
y.+ ile 018b/350
y.+ im 011a/169, 020a/384, 020a/386
y.+ imden 018b/347
y.+ ime 020a/385
y.+ imle 006b/124
y.+ īn 014a/245
y.+ inden 014a/234
y.+ iŋ 012a/198, 018b/348,020b/395, 024b/484
y. eylemez 003a/45
y. ideyim 024b/488
keşret-i y. 003b/53
musaḥḥar-ı efsūn-ı çeşm-i y. 028b/583

yara- bir şey yararlı olmak, yarar sağlamak [Tr]
y.- r 033a/721

yārab Allah, Tanrı [Tr]

y. 003a/44, 003b/52, 004b/80, 005b/105, 010a/142, 010a/144, 010a/145, 025a/495, 027a/549, 027a/550, 030a/627, 030a/628, 030b/638, 031b/671, 034a/755, 035a/780

yārān dostlar [FAR]
y.+dan 003b/53
y.- ı vaṭandan 033a/718
ḳaṭre-i y.+ a 023a/471
ḥāṭır-ı y.+ e 023b/476

yarat - zekâ, düşünce ve hayal gücünden yararlanarak o zamana kadar görülmeyen yeni bir şey ortaya koymak, yapmak [Tr]
y.- mış 016a/285, 023a/481

yardımcı yardım eden veya gerektiğinde yardım edecek olan kimse vb., muavin, muin, yaver, asistan [Tr]
y.+ sıdır 031a/662

yāre yara sözünün daha çok eski metinlerde rastlanan bir kullanılışı [FAR]
y.+ mi 019b/377, 020a/380, 020a/383
y.+ si 012a/193, 012a/198
y.+ ye 032a/686

yarın bugünden sonra gelecek ilk gün [Tr]
y. 005b/101, 016b/301, 016b/305
y.+ a 013b/233

yārī dostluk [FAR]
ʿafv-ı y. 003a/35

yāsemen zeytingiller familyasından, güzel koku yapımında kullanılan, beyaz renkli (ender olarak kırmızı veya sarı), çok kokulu çiçekler açan, sarmaşık cinsinden ağaççık. Jasminum [FAR]
y. 028b/584

yaṣaġ yasak, bir işin yapılmasına karşı olan yasal veya yasa dışı engel, memnuiyet [Tr]
y. olmaz 003b/48

yaş nemli, ıslak, kuru karşıtı [Tr]
y. 035a/774
y.+ ı 010a/146, 018b/349
y.+ ın 011a/169
y.+ ın aḳıtma 012a/192
y.+ ını 023a/471
y.+ 020b/395

y.+ lar 016b/298, 020b/392, 037b/831
y. döker 014a/241

yaşa - canlılığını, hayatını sürdürmek [Tr]
y.- mış 030b/648

yaşlı yaşla dolmuş (göz) [Tr]
y. 024b/485

yat - bir yere veya bir şeyin üzerine boylu boyunca uzanmak [Tr]
y.- an 015a/268
y.- madan 011a/167
y.- maġa 016b/300
y.- sak 016b/300
y.- ur 027a/540

yataḳ/ġ uyuma, dinlenme vb. amaçlarla üzerine veya içine yatılan eşya, döşek [Tr]
y.+ ında 010b/156

yāvār bk. yāver [FAR]
y. olsa 003b/55

yāver yardımcı [FAR]
y.+ i 032a/693

yavrı yeni doğmuş hayvan veya insan [Tr]
y.+ larıŋ 037b/828

yaz - söz ve düşünceyi özel işaret veya harflerle anlatmak [Tr]
y. 005b/103, 020a/386
y.- a 004a/69
y.- anlar 018b/343, 018b/346
y.- ar 013a/217, 028b/585
y.- arken 020b/413
y.- ılsa 020b/408
y.-madıkça 003a/Ek
y.- mış 004b/78
y.- mışlar 018b/342, 018b/344, 018b/346

yaz kuzey yarım kürede 21 Haziran 23 Eylül, güney yarım kürede 21 Aralık 21 Mart tarihleri arasındaki zaman dilimi, ilkbaharla sonbahar arasındaki sıcak mevsim [Tr]
y. 022a/440, 041a/885
y.+ a 021b/439

yazıl - yazma işi yapılmak [Tr]

y.- sada 006a/115
y.- ur 004b/85

yazıḳ herkesi üzebilecek şey, günah [Tr]
y.+ dır 012a/195

yazu düşüncenin belli işaretlerle tespit edilmesi, yazma işi [Tr]
y.+ dan 003a/46
y.+ mı 017b/315
y. yazmaḳ 004a/66
y. yazmaḳdan 004a/66

yedi altıdan sonra gelen sayının adı [Tr]
y. 019a/361

yedür - yedirmek, ağzına yiyecek vermek, beslemek, karnını doyurmak [Tr]
y.- ür 002b/26

yeg bir başkasından daha çok beğenilip tercih edilen, üstün görülen, müreccah [Tr]
y.+ dir 003a/33, 007a/139
y.+ dür 004a/73

yegāne tek, biricik [FAR]
y. 015b/274

Yehūd Hz. Yâkub'un oğlu Yahuda'nın soyundan gelenlere verilen isim [Tr]
Y.+ ı 028a/572

yek bir tek [FAR]
y. 026b/536

yekrūze bir günlük [FAR]
müfteḫir-i devlet-i y.- i dünyā 032a/688

yeksān aynı seviyede, düz [FAR]
y.+e 015b/274
y. olur 034b/764

yektā tek, eşsiz, benzersiz [FAR]
gevher-i y. 005a/99
gevher-i y.+ dan 035a/774

yel rüzgar [Tr]
y. 011b/184
y.+ler 031a/654

yelbāze yelpaze, iki tarafa sallandığı zaman bir hava esintisi yaparak serinlemeyi sağlayan hasır, fildişi, kumaş, kâğıt, kuş tüyü vb.nden yapılmış küçük taşınır âlet [FAR]
y. 021a/422

yemin Allah'ı veya mukaddes bir varlığı şâhit tutarak verilen söz, ant, kasem [AR]
y. 026a/516

yemm deniz [AR]
ḳışr-ı mecārī-i y. 026a/511

yeŋi sonradan ortaya çıkan, sonradan var olan, üzerinden çok zaman geçmemiş olan [Tr]
y. 006b/131, 032b/705, 032b/706, 032b/707, 032b/708, 032b/709, 032b/710, 033a/711, 033a/712, 033a/713, 033a/714

yer bir nesne veya kimsenin kapladığı yâhut kaplayabileceği boşluk, bulunduğu mahâl [Tr]
y.+ de 010b/154, 021b/438, 026b/528, 028b/591, 033a/711ʿāciz, 039b/860
y.+ deki 033b/730
y.+ den 035a/778
y.+ e 002a/6, 015b/273, 016a/292, 023a/466
y.+ in 029a/605
y.+ inde 031a/654
y.+ ine 003a/Ek, 014a/234, 016b/304
y.+ lerde 017b/316
maḫşer y.+ ine 016b/305

yeryüzi bk. yeryüzü [Tr]
y.+ ne 002a/9

yeryüzü yer yüzü, yer kabuğu [Tr]
y.+ nde 016b/299

yeşil sarı ile mavinin karışmasından ortaya çıkan, bitki yapraklarının çoğunda görülen renk [Tr]
y. 016b/304

yet - bir gereksinimi karşılayacak, giderecek nicelikte olmak [Tr]
y.- di 017b/318
y.- er 021b/432, 040b/883
y.- meden 011a/166
y.- mez 013b/224, 029b/619
y.- miş 010b/154

yetim babası ölmüş olan (çocuk), babasız [Tr]
māl-ı y.+ i 004a/64

yetiş - ulaşmak, ermek, varmak, vasıl olmak [Tr]
y. 017a/311
y.- mez 029b/622

yetmiş altmış dokuzdan sonra gelen sayının adı [Tr]
y. 016b/305

yevm gün [AR]
y. +in 020b/410
Y.- i Uḥudda 027b/562

yezdān Zerdüşt dîninde hayır tanrısı [FAR]
āteş-i Y. 026b/530

yıḳ - kurulu bir şeyi parçalayarak dağıtmak, bozmak, tahrip etmek [Tr]
y.- ar 029a/603
y.-anıŋ 031b/675

yıḳıl - herhangi bir sebeple çökmek, göçmek [Tr]
y.- a 024b/487

yıl dünyânın güneş çevresinde tam bir devir yapması için geçen zaman, sene, sâl [Tr]
y. 014b/259, 016b/300, 026b/531
y.+ da 029a/605
y.+ dır 033a/724
y.+larca 029a/602

yıldız ışıklı ve sâbit bir nokta hâlinde görülen gök cisimlerinden her biri [Tr]
y. 031a/658

yi - yemek, yemek yeme, karın doyurma işi [Tr]
y.- ye 002a/12
y.- yesim 021a/421
y.- yüp 016a/293

yigit güçlü ve yürekli, alp, kahraman, mert [Tr]
y. 002a/6

yine yeniden, bir daha, tekrar, gene [Tr]
y. 004a/76, 004b/82, 006a/119, 006b/131, 013b/232, 014a/240, 019a/362, 020b/390, 020b/392, 028b/592, 030b/639, 031a/661, 031b/675, 032b/698, 033a/715, 033a/722, 035a/784

yir bir şeyin, bir kimsenin kapladığı veya kaplayabileceği boşluk, mahâl, mekân [Tr]
y.+ de 022a/445
y.+ ine 030b/646

yitür - yitirmek, ne olduğunu, nerede bulunduğunu bilememek, kaybetmek [Tr]
y.- sem 022a/442

yoġ bk. yoḳ [Tr]

yoḳ/ġ bulunmayan, mevcut olmayan (nesne, kimse vb.), var karşıtı [Tr]
y. 006b/127, 015b/273, 016a/294, 020b/400, 022b/464, 033a/721, 033b/730, dipnot6
y. ider 029a/607
y.+ idi 033a/713
y.+ iken 033b/737
y.+ dır 040b/882
y.+ dur 002b/30, 005b/110, 011b/179, 015a/269, 015b/277, 015b/278, 022a/453, 025a/494, 025a/496, 029a/597
y.+ mı 024b/486
y.+ sa 032a/687
y. olmuş 029b/618

yoḳsa aksi takdirde anlamında kullanılan bir söz [Tr]
y. 002a/2, 003a/44, 005b/105

yol karada, havada, suda bir yerden bir yere gitmek için aşılan uzaklık, tarik [Tr]
y. 022a/447, 035a/786
y.+ a 003b/56, 024b/483, 032b/700
y.+ da 007a/135, 011b/186, 013b/225
y.+ ı 022a/447
y.+ lara 017b/319
y.+ unda 013b/226
y.+ uŋda 014b/257
y.+ uŋdan 002b/14

yoldaşlıḳ yoldaş olma durumu [Tr]
y.+ ı 002a/11cāhil

yoṣma şen, güzel, fettan (genç kadın) [Tr]
y.- i ḳıyāmet 013b/222

yuḳaru yukarı, bir şeyin üst bölümü, fevk, aşağı karşıtı [Tr]
y. 019a/361

yumuşaḳ dokunulduğunda veya üzerine basıldığında çukurlaşan, eski biçimini kaybeden, katı karşıtı [Tr]
y. 032b/696

yurt bir halkın üzerinde yaşadığı, kültürünü oluşturduğu toprak parçası, vatan [Tr]
y.+ undan 022a/448

Yūsuf İsrafiloğullarından hz. Yakub'un oğlu olup kardeşleri tarafından kuyuya atılmıştır. Güzelliğin sembolü olmuştur. [AR]
Y. 021b/430
Y.+a dipnot47
Y.- ı Kenʿānmıdır 010a/149
Y-ı zamānsıŋ 012b/208
Cenāb-ı Y.+ a 027b/559

yuva kuşların ve başka hayvanların barınmak, yumurtlamak, kuluçkaya yatmak, yavrularını büyütmek veya yavrulamak için türlü şeylerden yaptıkları ve türlü biçimlerde hazırladıkları barınak [Tr]
y.+ sınıŋ 037b/828
y.+ yı 037b/826

yüz başta, alın, göz, burun, ağız, yanak ve çenenin bulunduğu ön bölüm, sima, çehre, surat [Tr]
y.+ üm 017a/309

yücel - yükselmek, yüce bir duruma gelmek [Tr]
y.- miş 012b/205

yük araba, hayvan vb.nin taşıdığı şeylerin hepsi [Tr]
y.+ üni 030a/624

yürek kalp [Tr]
y.+ im 013a/217
y.+ imde 012a/193

yüri- bk. yürü- [Tr]
y. 035b/792

yürü- adım atarak ilerlemek, gitmek [Tr]
y. 041a/884

yüz başta, alın, göz, burun, ağız, yanak ve çenenin bulunduğu ön bölüm, sima, çehre, surat, doksan dokuzdan sonra gelen sayının adı [Tr]
y. 004b/85, 025b/501, 029a/605
y.+ de 040a/871

y.+ den 006b/132, 006b/133, 018a/331, 018a/332, 018a/333, 018a/334
y.+ in 018a/336, 020b/389
y.+ in gösterme 004b/80
y.+ ine 021b/430
y.+ ini 020b/391
y.+ üm 018b/352
y.+ ünden 011b/184, 018b/355
y.+ üŋe 016a/291

Z, Ż, Ẓ

żabṭ zor kullanarak ele geçirme [AR]
umūr-ı ż. 039b/867
ż. it 034a/748

ẓād doğma, doğmuş manasına gelir [FAR]
ẓ. 026b/534
ẓ.- ı Ḥasan 028a/565

zāde doğmuş olan kimse, çocuk, yavru [FAR]
z. 015b/280

ẓāġ karga [FAR]
ẓ.+ lar 014a/237

zaġan çaylak [FAR]
z. 026a/522

zāhid dünyâyı terk edip dînin emirlerine çok titizlikle riâyet eden, züht ve takvâ sâhibi, dindar, müttakî (kimse) [AR]
z. 035b/792
z.+ ā 015a/271
z.+ e 036a/817

ẓāhir meydanda olan, görünen, açık ve belli olan (şey) [AR]
ẓ. 031a/664
ẓ.+ de 017a/311, 033a/716
ẓ.+ deki 025a/497
māl-i ẓ. 039b/866

zaŋm yara [FAR]
z. 034b/767

żaʾīf güçsüz kuvvetsiz [AR]
ġūk-i ż. 026a/521

żalāl gölge eden, gölgesi olan [AR]
nisbet-i ż. 029a/596

ẓālim zulüm ve haksızlık yapan (kimse) [AR]
ẓ. 014b/261, 031b/675, 034a/755
ẓ.+ e 024b/483
ẓ.+ iŋ 013b/227, 027a/547
ẓ.+ lere 032a/682
ẓ.+ leri 030a/635
ẓ. eyler 028b/588

zā'il devamlı ve kalıcı olmayan, sona eren, yok olan, ortadan kalkan [AR]
z. 002b/23
z. ola 020b/415

zāl ak sakallı, ihtiyar kimse [Doğduğu zaman saçları, kirpikleri ve kaşları bembeyaz olduğu için meşhur Îran pehlivanı Rüstem'in babasına lakap olmuş ve dîvan edebiyâtında ona telmîhen [FAR]
Z. 034b/761
z.- ı daġalbāz 034b/761

zamān bir işin, bir oluşun içinde geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süre, vakit [AR]
z. 013b/225, 013b/230, 020b/398, 025b/507, 026b/531, 030a/625, 030a/635, 032a/689, 037b/829
z.+ da 029b/620, 038b/851, 039a/852
z.+ dır 029b/610
z.+ sıŋ 012b/209
z. oldı 023a/477
Yūsıf-ı z.+sıŋ 012b/208

zamāne içinde bulunulan zaman, dönem [AR]
z. 021b/437
hükm-i z.+ dir 025a/498

ẕān bk. ẓann [AR]
ẕ. 039a/852

ẓann sanma, sanı, sezme [AR]
ẓ. eylerler 017a/313
ẓ. itme 034b/771, 035b/789

zānū diz [FAR]
z.+ da 010b/157

zār ağlayan, inleyen [FAR]
z. 013b/232, 022a/451, 024b/485, 027b/560, 037b/829
āhuvān-ı z. 026a/520
z. almış 037b/835
z. ḳılur 014a/235
z.+ a 019b/376
z.+ dır 016a/296
z.+ ın 014a/244
z.+ ına 020a/385
z.+ ile 018b/354
z.- ı dil-i bīmārdur 016a/288
ḳatl-i samūr-ı z.+a 026b/527
Nācī-i z.+ıŋ 036b/824

ẓarāfet incelik, zariflik, nezâket [AR]
ẓ. 015b/278

ẕāt kimse, kişi, şahıs, özellikle saygıdeğer kimse [AR]
ẕ.+ ı 034a/753
ẕ.+ ında 020b/405
ẕ.+ ındaki 036b/821
ẕ.+ ıŋı 032a/689
ẕ.- ı ʿālī 040a/868
ẕ.- ı bākendin 020b/403
ẕ.- ı Meryeme 028a/572
ẕ.- i melek 013a/212
nevbet-i tevḥīd-i ẕ.- ı ḥaḳḳ 026b/532

zavallı zor şartlar altında bulunup bu şartları değiştirmeye gücü yetmeyen, acınacak durumda olan (kimse), çâresiz, bîçâre [AR]
z. 037b/835

zebani cehennemlikleri ateşe atmakla görevli melek, cehennem bekçisi [AR]
z.+ leriŋ 19a/367

zebūn güçsüz, zayıf, âciz [FAR]
z. 027b/556
z.+ ı 026b/528
z.- ı hevāyı 028a/569

zedegān toplumun asil sınıfı, soylu kimseleri [FAR]
z.+ dır 029b/608

zeheb altın [AR]
z. 004a/74

zehr girdiği organizmada fizyolojik görevleri bozan veya yok ederek ölüme sebep olan madde, ağu, sem [FAR]
z.- i mārdır 016a/293
z.- i şarāb 015b/275

Zehrā parlak [Daha çok Hz. Fatma'nın lakabı olarak kullanılır] [AR]
Z.+ yı 039a/857

ẕelīl aşağılanan, hor görülen (kimse), hakir [AR]
ẕ. 028a/579
ẕ.- i ḫār 027a/539

zemāne bk. zamane [AR]
z. 017b/330
zemīn taban, döşeme, toprak sathı [FAR]
z.+ de 025b/507
ejder-i z. 026a/513
mār-ı z.+ e 026b/524

zemm bk. ẕemm [AR]
z. idüp 007a/140
z. oldı 032b/707
ẕemm kötülüğünü söyleme, yerme, çekiştirme [AR]
ẕ. eyleyeni 004a/70

zemzem Kâbe yanındaki meşhur kuyudan çıkan kutsal su [AR]
z. 005a/97
bevvāl-i çeh-i z.+ i 033b/728

zemzeme nağmeli ses, nağme, ezgi [FAR]
taʿlīm-i z. 028a/576

zen kadın [FAR]
z. + i 030b/640
z.- i dünyā 003a/43
z.- i nefse 035b/796

zenān kadınlar [FAR]
ḥicāb-ı z. 028b/592

zenb günah, suç, kabahat [AR]
z.+ imiz 19a/367

zenbūr eşek arısı, arı [FAR]
z. 028a/576

zengīn malı ve parası çok olan, varlıklı [FAR]

z. 035a/782

zer altın [FAR]
z. +den 034b/771
ẕ.+ e 021a/418
z.+ inde 031a/652
z. ü 029b/622

ẕer bk. zer [FAR]
ẕ.+ inde 005b/108

ẓerāfet incelik, zariflik, nezâket [AR]
ẓ. 032b/707

zerdūz altın ve sırma işleyici [FAR]
z. 032b/698

zerḳ şırınga ile vücûda bir sıvı verme [AR]
dil-i şāʾibe-i z. 033a/721

ẕerrār zerreler [AR]
ẕ.- ı kevn 026a/517

ẕerrāt zerreler [AR]
ẕ. 025a/496

ẕerre çok küçük parçacık [AR]
ẕ. 013a/220, 013b/223, 025b/500, 026a/510, z. 030a/624, 030a/631
ẕ.+ ce 013a/212, 020a/379
ẕ.+ de 025/506
ẕ.+ dir 026a/510
ẓ.- yi cesimeyi 026a/514
ẕ.- i nāmüntehāyı 026a/510

ẕerrece zerre kadar [AR+Tr]
ẕ. 015a/265

zevāl yok olma, yok edilme, ortadan kalkma [AR]
z. 018b/353
z.+ ine 004a/71

zevḳ bk. ẕevḳ [AR]
z.- i şekvā 022a/451

ẕevḳ hoşa giden bir şeyden duyulan beğenme duygusu [AR]

ẕ. 038a/838
ẕ.+ inde 031a/655
ẕ.+ ini 033b/739

zırh-pūş zırh giymiş olan [FAR]
merd-i z.+ u 035b/799

zīb süs, bezek [FAR]
z. ider 027a/547

zībā süslü [FAR]
ġonce-i z. 005a/93

zikr bk. ẕikr [AR]
z. itmek 039b/864

ẕikr sözünü etme, ismini söyleme, anma [AR]
ẕ. idelim 021a/425
ẕ.+ iŋ 019a/363

zil küçük mâdenî bir çanla buna vuran bir tokmaktan oluşan, elle veya başka bir düzenle işletilen haber verme ve uyarma aracı [FAR]
z.+ leriŋ 014b/249

ẓill aşağı olma [AR]
ẓ.- i hümādan 030b/645

ẕillet aşağı olma, hakirlik, horluk [AR]
ẕ. 031a/663, 031a/666

zincir birbirine geçmiş mâdenî halkalardan meydana gelen bağ [FAR]
z.+ e 038b/848

zindān içine tutukluların, hükümlülerin konulduğu kapalı yer [FAR]
z. 034b/765
ārāyiş-i z. 031b/681

zinhār sakın, aman, asla [FAR]
z. 038b/844

zīr tambur vb. sazların en ince ses veren teli [AR]
z.- i beġalde 031b/672
z.- i şüḳadan 036a/815

zīrā çünkü, şundan dolayı [FAR]
z. 007a/140, 029b/610, 030b/651, 032a/694, 032b/696, 033a/715, 033b/738, 035a/778, 035b/790

ẕīşān şanlı [AR]
ẕ.+ ıŋ 039a/852

zi-ḳadr güç sahibi [AR]
şāʿir-i z.+ in 040a/869

żiyā ışık [AR]
Ż. 029a/606
ż.+ dan 030b/647
ż.+ dur 018b/355
Ż.+ nıŋ 033b/736
mīr-i Ż.+ dır 036a/813

ẕiyāde bk. ziyāde [AR]
ẕ. 004b/81

ziyāde fazla, çok [AR]
z. 006a/114

ziyān bir şey veya kimsenin sebep olduğu çıkar kaybı, zarar [FAR]
z. 033a/715
bādī-i z.+ dır 029b/609

ziyāret bir kimseyi veya bir yeri görmeye gitme [AR]
z. idüp 033b/735

ziynet süs [AR]
z.+ le 034a/756

ẕiynet bk. ziynet [AR]
ẕ.+ ine 015a/267

ẓuhūr meydana çıkma, baş gösterme, görünme [AR]
ẓ. 003b/62
ẓ.+ a geldi 026b/532
ẓ. ider 029a/595

ẓulm adâlete aykırı davranma, hak edene hakkını vermeme, haksızlık, adâletsizlik [AR]
ẓ. 013a/221, 027b/561, 028b/588
ẓ.+ e 031b/675
ẓ.+ ü 034a/745
ẓ. eylediler dipnot47
ẓ. itmeye 034a/755

ẓulmet karanlık [AR]

nūr-ı ẕ. 026b/530

zü-fünūn ilimlerin sahibi [AR]
merd-i z. 027a/549

ẕübāb sinek [AR]
ḥırṣ-ı ẕ.+ ıŋ 034a/746

ẕüht dünyâya rağbet etmeyip kendini ibâdete verme, nefsini her türlü zevkten alıkoyup ibâdet yolunu seçme, perhizkârlık, takvâ [AR]
ẕ.+ ünüŋ 014b/255

ẕünūn zanlar [AR]
ẕ. 027a/552

zühhād zâhitler, kaba sofular [AR]
z. 010b/156

zülāl içilmesi güzel, tatlı, latif, saf su [AR]
z.- i raḥm 038a/840
muḫtāc-ı z.- i kerem-i Rabb-ı ḳadīriz 035a/786
sīrāb-ı z.- i keremindir 030a/633

zülf yüzün iki tarafından sarkan saç lülesi [FAR]
z.+ ini 022a/445
z.+ iŋe 018a/338
z.+ üŋ 011a/167, 013b/230
z.+ üŋe 011a/170
z.- i ʿanber 010b/154
z.-i semenbū 014b/251
z.- i siyāh- ālīile 019b/375
ḫam-ı z.- i perīşānıŋ 016a/289
kākül-i ġayr-ı z.+ i 014b/251
müşg-i z. 010b/155

zümre topluluk, grup, câmia, sınıf [AR]
z. 038a/841
z.- i ʿibād 026b/529

ẕürriyet nesil, soy [AR]
ẕ.- i ādemiyüz 017a/310

SONUÇ

Türkiye'de son yıllarda yapılan çalışmalarda Osmanlı Türkçesi yazılı dil-sözlü dil, imla-telaffuz ilişkisi konularına odaklanılmaktadır. Bu çalışmada da Osmanlı Türkçesindeki imla-telaffuz ilişkisi ortaya konmaya ve Osmanlı Türkçesinden Türkiye Türkçesine geçiş süreciyle ilgili değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Bu değerlendirmeler, "cönk" adı verilen veri kaynağına dayanmaktadır. Çünkü Osmanlı Türkçesinde yazılı dil-sözlü dil karşıtlığının görülebileceği cönkler, en az çeviri yazılı metinler kadar değerli veri kaynaklarıdır. Cönklerde yazılı dil aracılığıyla başta dönemin imla özellikleri olmak üzere cönkleri düzenleyenlerin kendi telaffuz ve özellikle ağız özellikleri hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir.

Çalışmada yararlanılan cönk metni, Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi'nden elde edilmiştir. Çalışmada GE5299 numarasıyla kayıtlı cönk metninin çeviri yazısı yapılmış, sonrasında bu metinlerde geçen kelimelerin dizini "Dizin" başlığıyla verilmiştir. Ardından bu dizinden elde edilen verilere dayanılarak Osmanlı Türkçesinde özgün biçiminden veya genel yazım eğilimlerinden farklı yazılan kelimeler ve bunların imla özellikleri incelenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlar "Cönklerin Söz Varlığı ve İmla-Telaffuz İlişkisi Bakımından Değerlendirilmesi" başlığında verilmiştir. Çalışmanın ilk amacı; cönk metinlerini önemli bir dil mazlzemesi olarak görerek Osmanlı Türkçesindeki imla-telaffuz ilişkisini, ağız özelliklerini cönk metni üzerinden ve bu metnin sınırları içerisinde ortaya koymaktır.

Çalışmada, cönk imlası bir bütün olarak değerlendirilmiş ve cönk metni 19. yüzyıl imlasının temsilcisi olarak ele alınmıştır. Ancak cönklerin bir bakıma antoloji özelliği göstermesi, çok farklı yüzyıllardan çok farklı şairlere yer vermesi ve cönk yazarının şiirleri divanlardan orijinal imlalarıyla aktarmış olma ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır. GE5299 numarasıyla kayıtlı Bursa cönk metni de Osmanlı Türkçesi özellikleri göstermekle beraber Eski Anadolu Türkçesi metinlerinin izlerini de barındırmaktadır. Buna göre, çalışmada özgün biçiminden veya genel yazım eğilimlerinden farklı yazılan Arapça, Farsça, diğer alıntı dillerdeki kelimeler ile Türkçe kelime ve ekler üzerine genel değerlendirmeler yapılmıştır. Sözü edilen kelimeler üzerine yapılan değerlendirmeler ise daha çok ses bilgisi ve biçim bilgisi incelemesi şeklindedir.

İncelenen cönk metnine bakılarak cönk düzenleyicilerinin tercihlerine göre oluşturulmuş bu farklı imla özellikleri hakkında şunlar söylenebilir:

1. Cöngü düzenleyen kişi / kişilerin eğitim düzeylerinin düşük olması,
2. Cöngü düzenleyen kişi / kişilerin kendi ağız özelliklerini yansıtmaları,
3. Cönkte şiirlerine yer verilen şairlerin imla (belki ağız) özelliklerini yansıtmaları,
4. Cöngü düzenleyen kişi / kişilerin kendi telaffuz özelliklerini imlaya yansıtmaları ve böylelikle duydukları ve konuştukları biçimde yazmak istemeleri,
5. Cöngü düzenleyen kişi / kişilerin imlayı yeterli oranda bilmemeleri,
6. Cöngü düzenleyen kişi / kişilerin imlanın kendi tercihleri gibi olması gerektiğini düşünmeleri ve bir bakıma gelenekselleşen imlaya direniş göstermeleri (Çelik, 2017:1671)

Son yıllarda cönklerle ilgili çalışmaların sayısı artmıştır. Bu çalışmaları; cönklerin önemi, biçim ve içerik özellikleri vb. oluşturmaktadır. Aynı zamanda cönkler üzerine kitap veya tez olarak çalışmalar yapılmaktadır. Bu tür çalışmalarda cönklerin yeni yazıya aktarımına öncelik verilmiş veya tanınmış şairlerin şiirlerinin cönkler aracılığıyla tanıtılması üzerinde durulmuştur. Ancak cönkler her şeyden önce bir dil malzemesidir. Onları her şeyden önce dil araştırmalarının bir veri kaynağı gibi görmek gerekmektedir.

Cönklerle ilgili gerek edebiyat gerekse dil alanında çalışma yapacak olan araştırmacıların dikkat etmeleri gereken konular bulunmaktadır. Cönkler üzerine ayrıntılı tarama yapılması ardından yazı tipi, sayfa numaralandırması, imla problemleri ve yazı tiplerinden dolayı metin okuma güçlükleri konusunda dikkatli olunması gerekmektedir.

Cönklerle ilgili problemlerin tanınması; çalışmaların daha bilinçli yapılmasını böylelikle de araştırmacının çalışması sırasında karşısına çıkabilecek güçlüklere karşı karşı çözüm yollarını çalışmanın en başından bulmasını sağlayacaktır. Bu da çalışma sürecinde araştırmacının karşılaşabileceği aksaklıkları en aza indirecek ve çalışma sürecini hızlandıracaktır.

Osmanlı Türkçesinin imla-telaffuz ilişkisi, ağız özelliklerinin tespiti; cönklerin dışında sözlü dil özelliklerinin izlenebildiği başka bazı kaynaklar ve metinler aracılığıyla araştırılmaya devam edilmelidir. Fakat unutulmamalıdır ki; sürekli değişen bir yapıya sahip olduğu için konuşma dili ie ilgili verileri yakalamak ve söyleyiş özelliklerini tespit etmek güçtür. Özellikle tarihi dönemlere ait metinlerde bu tür çalışmalar yapmak daha büyük güçlükler taşımaktadır.

Malzemesini Bursa cönk metninin oluşturduğu bu tez çalışmasının temel amacı; cömk metinlerinin önemli bir dil malzemesi olduğunu vurgulayarak Osmanlı Türkçesinin telaffuz özelliklerinin aydınlatılmasına, sözlü dil özelliklerinin tespit edilebilmesine ve Osmanlı Türkçesinin ses ve biçim bilgisinin klasik bir dil incelemesi yöntemiyle ortaya konmasına ufak da olsa bir katkı sağlamaktır.

KAYNAKLAR

AKSOYAK İsmail Hakkı, "Cönk İmlâsı", *Milli Folklor,* S. 111, Ankara, 2016, ss. 5-13.

ALBAYRAK Nurettin, "Erzurumlu Emrah", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 11, 1995, ss. 337-338.

ALBAYRAK Nurettin, "Gevherî", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 14, 2021, ss. 43-44.

ALBAYRAK Nurettin, "Karacaoğlan", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 24, 2021, ss. 377-379.

ALBAYRAK Nurettin, "Kayıkçı Kul Mustafa", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 25, 2022, ss. 78.

ALPTEKİN Ali Berat, "Fırat Havzası ve Doğu Anadolu'da Yazılmış Cönkler", *Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu*, Elazığ, 1987.

ARISOY Sunullah, *Türk Halk Şiiri Antolojisi.* Ankara: Bilgi Yayınları, 1985.

ARTUN Erman, *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005.

BANGUOĞLU Tahsin, *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1990.

BİLGİN Azmi, "Nesimî", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 33, 2007, ss. 5-6.

BOZ Erdoğan, "Ünsüz Düşme ve Kaybolmalarında Terim ve Tasnif Sorunu", *Türk Dili*, s. 600, Ankara, ss. 856-864, 2001.

CLAUSON Sir Gerard, An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Oxford: 1972.

CLAUSON Sir Gerard, "Türkçede Sekizinci Yıldan Önce Kullanılan Ekler", *Dil Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1 Güz, Ankara, 2007.

ÇELEBİOĞLU Amil, *Kanûnî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1994.

ÇELİK Yasemin, *19. Yüzyıla Ait İki Cönk Metni, Söz Varlığı Ve İmla Özellikleri*, (Doktora Tezi), Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

DAĞLAR Abdülkadir, "Ebussuûd Efendi'nin Telaffuz-İmlâ Üzerine Dikkatleri ve İki Risâlesi" *II. Klâsik Tük Edebiyatı Sempozyumu (Prof Dr. İsmail Ünver Adına 15-16 Mayıs 2008 Kayseri) Bildiriler*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2010.

DEVELİ Hayati, *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları, 1995.

DEVELİ Hayati, "18. Yüzyıl Türkiye Türkçesi Üzerine", *Doğu Akdeniz Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi*, S.1, 1998.

DEVELİ Hayati, *18. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair Risâle-i Garibe*, İstanbul: Kitabevi, 1998.

DEVELİ Hayati, *Osmanlı Türkçesi*, Osmanlı Ansiklopedisi, C. 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999

DEVELİ Hayati, *Osmanlı'nın Dili*, İstanbul: 3F Yayınevi, 2006.

DEVELİ Hayati, *Osmanlı Türkçesi Kılavuzu* 1, İstanbul: Kesit Yayınları, 2016.

DEVELLİOĞLU Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2003.

DİLÇİN Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.

DİZDAROĞLU Hikmet, "Karacaoğlan'ın Bir Şiiri Üstüne: Cönklerin Güvenilirlik Derecesi", II. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, C. 17, İstanbul, 1978.

DUMAN Musa, *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995a.

DUMAN Musa, "Türkiye Türkçesinin Tarihî Kaynaklarından Carbognano'nun Grameri ve İmlâ-Telaffuz İlişkisi Bakımından Önemi, *İlmî Araştırmalar*, İstanbul, 1995b.

DUMAN Musa, "Klasik Osmanlı Türkçesinde Konuşma Dili", Türk Dil Kurumu, *Uluslararası Türk Dili Kurultayı*, Ankara, 1996.
DUMAN Musa, "Klâsik Osmanlı Türkçesinde Konuşma Dili", III. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 23-27 Eylül, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999.
DUMAN Musa, "Klâsik Osmanlı Türkçesi Döneminde i/e Meselesine Dair", *Eski Türkiye Türkçesinden Osmanlı Türkçesine Makaleler*, Kesit Yayınları, İstanbul, s.43-73, 2008.
DURAN Hamiye, "Dana Dili Terimi ve Cönk Araştırmacılarının Karşılaştığı Bazı Problemler", *Milli Folklor*. S. 111. Ankara, 2016.
DUYMAZ Ali, "Sözün Yazılaşması Yazının Sözleşmesi: Cönkler", *Milli Folklor*. S. 111. Ankara, 2016.
EDİSKUN Haydar, *Türk Dilbilgisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004.
ELÇİN Şükrü, *Gevheri Divanı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1984.
ELÇİN Şükrü, *Akdeniz'de ve Cezâyir'de Türk Halk Şâirleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988.
EMİNOĞLU Mehmet, *Osmanlı Vesikalarını Okumaya Giriş,* 9. b., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
ERDAL Tuğçe, "Cönklerde Sözlü Kültür Etkisi, *Milli Foklor*, Ankara, 2016.
ERDEM Mehmet Dursun-Münteha GÜL, "Kapalı e (ė) Sesi Bağlamında Eski Anadolu Türkçesi-Anadolu Ağızları İlişkisi", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 11, Ankara, s. 111-148, 2006.
EREN Hasan, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, 2.b., Ankara, 1999.
ERGİN Muharrem (1993), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayınları.
ERGUN Sadettin Nüzhet, *Aşık Ömer Hayatı ve Şiirleri*, İstanbul, 1936.
FAZLIOĞLU İhsan, "Osmanlı Döneminde 'Bilim' Alanındaki Türkçe Telif ve Tercüme Eserlerin Türkçe Oluş Nedenleri ve Bu Eserlerin Dil Bilincinin Oluşmasındaki Yeri ve Önemi", *Kutadgu Bilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, S. 3, 2003.
GÖKYAY Orhan Şaik, "Cönkler Üzerine", *Folklor ve Etnografya Araştırmaları*, İstanbul, 1984.
GÖKYAY Orhan Şaik, "Cönk", *Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
GÜLENSOY Tuncer, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Kelimelerin Köken Bilgisi Sözlüğü (AN/0-Z)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007.
GÜMÜŞKILIÇ Mehmet, *18. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi Ses Hadiseleri (I-IV)*, Yayınlayanlar: Şinasi Tekin, Gönül Alpay Tekin, Doğu Dilleri ve Edebiyatlarının Kaynakları 66, Türkçe Kaynaklar LVI., Harvard Üniversitesi, Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 2005.
GÜMÜŞKILIÇ Mehmet, "Orta Osmanlıcada İmlâ-Telaffuz İlişkisi", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. Voluma 3/6*, 2008.
GÜMÜŞKILIÇ Mehmet, "Tarihten Günümüze İstanbul Türkçesi", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.28, 2012.
GÜLSEVİN Gürer, "Türkçede Sıra Dışı Ekler ve Eklerin Tasnif-Tanımlama Sorunu Üzerine", *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 20-26 Eylül (V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004.
GÜLSEVİN Gürer, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara: TDK Yayınları, 2011.
GÜLSEVİN Gürer-BOZ Erdoğan, *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2013.

HACIEMİNOĞLU M. Necmettin, *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.
İLKER Ayşe, "Gelecek Zaman ve Şimdiki Zaman Kiplerinin Önümüzdeki Süreçte Fonetik Olarak Değişebilirliği", *Geçmişten Geleceğe Türkçe, Elginkan Vakfı I. Türk Dili ve Edebiyatı Kurultayı Bildirileri*, İstanbul, 2014.
İPEKTEN Hâluk, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri*, Ankara: Birlik Yayınları, 1985.
JOHANSON Lars, *Araştırma Konusu Olarak Konuşulan Türkçe*, çeviren: Nurettin Demir.
İlmi Araştırmalar. İstanbul, 2001.
KARAAĞAÇ Günay, *Türkçenin Dil Bilgisi*, 2. b., Ankara: Akçağ Yayınları, 2013.
KARAAĞAÇ Günay, *Türkçenin Ses Bilgisi*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2015.
KARAHAN Abdülkadir, "Âşık Ömer", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 4, 1991, ss. 1.
KARAHAN Abdülkadir, "Enderunlu Vasıf", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C.11, 1995, ss. 189-190.
KARAHAN Abdülkadir, "Nâbî", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 32, 2006, ss. 258-260.
KARTALLIOĞLU Yavuz, "Tanzimat Gramerlerinde Bazı Eklerin İmlası ve Dudak Uyumu ile İlgili Uyarılar", *Bilig*, S. 43. Ankara, 2007.
KARTALLIOĞLU Yavuz, "Xavier Bianchi'nin "Dictionnaire Français-Turc" Adlı Sözlüğünde İmlanın Gizlediği Telaffuzlar", *Türkbilig*, S.20, 2010.
KARTALLIOĞLU Yavuz, *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16, 17 ve 18. yüzyıllar)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
KARTALLIOĞLU Yavuz, *Osmanlı Konuşma Dili*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2017.
KORKMAZ Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
KOZ Mehmet Sabri, "Cönk", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul: DergâhYayınları, 1977.
KÖKSAL Fatih, "Cönklerde Divan Şiiri, Divan Şiirinde Cönkler", *Milli Folklor*, S. 111, 2016.
KUT Günay, "Mecmualar", *Dergâh Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.6. İstanbul, 1986.
KÜLTÜRAL Zuhâl, *Galatat Sözlükleri*, İstanbul: Simurg Yayınları, 2008.
Meninski, F. M, *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae-Arabicae-Persicae (IV). (Yayımlayan: Stanisław Stachowski-Mehmet Ölmez)*, İstanbul: Simurg Yayınları, 2000.
Németh, G, "Bulgaristan Türk Ağızlarının Sınıflandırılması Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara, (1980-1981).
ÖZKAN Mustafa, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2008.
PAKALIN Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983.
PEKOLCAY Necla, UÇMAN Abdullah, "Eşrefoğlu Rûmî", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 11, 1995, ss. 480-482.
RÄSÄNEN Martti, *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türksprachen*, Helsinki, Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVII, 1969.
SAVRAN Hülya, "Türk Dil Bilgisi Öğretiminde Birleşik Filllerin Öğretimi Üzerine", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 5, S. 7, 2002, ss.107-113.
SONA İbrahim, "Yazılı Kaynaklarda, Kültürel Hafıza Cönkler", *Milli Folklor*, S. 111. Ankara, 2016.
ŞAHİN KAYALIK Duygu, "Cönk" Terimi ve Cönkler Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi /The Term "Junk" And A Bibliography Study On Junks", Turkısh Studıes- International

Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/12 Summer 2015.
ŞAHİN Hatice, *Ferah-name(Dil Özellikleri, Metin, Söz Dizimi) Doktora Tezi*, Malatya SBE, 1993.
ŞAHİN Hatice, "Kutadgu Bilig'de Tasvirî Fiiller", *U.Ü. Fen-Edb Fak.Sos.Bil. Dergisi*, Yıl: 2, s. 2, 2000-2001, ss-95-105.
ŞAHİN Hatice, "Türkiye Türkçesinde –Ip Ulaçlı Fiillerin Durumuna Bir Bakış" *U.Ü Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.3, 2002.
ŞAHİN Hatice, "Birleşik Çekimli Fiilerin Zaman ve Anlam Açısından Gösterdiği Çeşitlilikler" U.*Ü Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.4, 2003/1.
ŞAHİN Hatice, "Türkçede Şimdiki Zaman Eklerinin Zaman Belirleyicileriyle Kullanımı*", U.Ü Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.11, 2006/2.
ŞAHİN Hatice, *Eski Anadolu Türkçesi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009.
Tarama Sözlüğü I-VIII (1995). 3. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
TIETZE Andreas, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, C. 1 (A-E), 1. Baskı, İstanbul: Simurg Yayınları, 2002.
TIETZE Andreas, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı C. 2 (F-J)*, Sprachgeschichtliches und etymologisches wörterbuch des Türkei-Türkischen, osterreichischen akademie der wissenschaften, Wien, 2009.
TİMURTAŞ F. Kadri, *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl Gramer-Metin-Sözlük*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994.
TULUM Mertol, *Osmanlı Türkçesine Giriş*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2009.
UÇMAN Abdullah, "Bayburtlu Zihnî", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 5, 1992, ss. 229-230.
UÇMAN Abdullah, "Rıza Tevfik", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 35, 2008, ss. 68-70.
UÇMAN Abdullah, "Ziya Paşa", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 44, 2013, ss. 475-479.
UÇMAN Abdullah, "Muallim Naci", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 30, 2020, ss. 313-316.
ÜLKÜTAŞIR Mehmet Şakir, "Halk Edebiyatı Araştırmalarında Cönklerin Değeri", *Türk Kültürü*, S.60, Ankara, 1967.
ÜSTÜNOVA Kerime, *Türkiye Türkçesi Ad İşletimi*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2010.
ÜSTÜNOVA Kerime, "{-sİz}, {-lİ} Ekinin Olumsuzu mu?", *Dil Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 325, 2011.
YAĞMUR Ömer, "Erken Dönem Türkçe Transkripsiyon Metinleri ve Bunların Dil Araştırmaları Açısından Önemi", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 4, İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, 2014.
YARDIMCI Mehmet, *Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri, Âşık Şiiri, Tekke Şiiri*, Ankara: Ürün Yayınları, 1999.
YAVUZARSLAN Paşa, *Şemsettin Sami Kâmûs-ı Türkî*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2010.
YILDIRIM Dursun, *El Yazması Bir Kitap Türü: Cönk/Cöng, Kayıp Saraybosna Cöngü Bağlamında*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, 2013.
YILMAZ Emine, "Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü", *Türk Dilleri Araştırmaları*, Ankara, s. 151-165, 1991.
YILMAZ Kaşif, "Güftî", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), C. 14, 1996, ss. 218-219.

İnternet Kaynakları

http://lugatim.com/
http://teis.yesevi.edu.tr/
https://islamansiklopedisi.org.tr/
https://sozluk.gov.tr/

EKLER

1.1.CÖNKLERDE ADI GEÇEN ŞAİRLER HAKKINDA BİLGİ

Bu bölümde sadece şiirlerinin kendisine ait olduğuna emin olunan şairler hakkında bilgi verilmiş, diğer şairler ve nazım türleri tezin giriş kısmında yer alan tabloda gösterilmiştir. Şairler ve nazım türleri hakkında verilen bilgiler, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi ve Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü kullanılarak derlenmiştir. Hakkında bilgi verilen şairler alfabetik olarak sıralanmıştır.

Abdî: Hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşılamayan Abdî, on sekizinci yüzyıl âşıklarındandır. Abdî'nin yaşadığı yüzyıla ve hayatına dair bilgiye şiirlerinden yola çıkılarak ulaşılabilir. Âşığın şiirlerinde İstanbul'u övdüğü ve İstanbul özlemini dile getirdiği için İstanbullu olduğu düşünülür. Âşık Ömer ve Gevherî gibi belli başlı saz şairlerinin tesiri altında kalan Abdî, heceyle beraber aruz vezniyle de şiirler meydana getirmiştir; fakat aruzlu şiirleri divan edebiyatı çerçevesine girebilecek mahiyette değildir. Yer yer şiirlerinde Arapça Farsça tamlamalara yer veren âşığın dilinin dönemine göre sade olduğu söylenebilir.

Âşık Ömer: Doğum yeri ve tarihi hakkında çeşitli rivayetler vardır; bunların içinde doğruya en yakın görüneni, onun Konya'nın Hadım ilçesinin Gezleve köyünde 1651 yılında doğmuş olduğu yolundaki rivayettir. Düzenli bir medrese tahsili görmediği anlaşılmakla birlikte devrin kültür muhitleri içinde bulunmak suretiyle kendi kendini yetiştirmiş ve aynı devrin diğer âşıklarına göre daha seçkin bir yer kazanmıştır. Şerîfî adlı bir şairden ders aldığı, başta Fuzûlî olmak üzere klasik edebiyatın belli başlı büyük şahsiyetleri yanında Hâfız'ın divanı ile Sa'dî'nin *Gülistân*'ını okuyacak kadar Farsça öğrendiği anlaşılmaktadır. Yazdıklarına ve rivayetlere bakılarak orduya girdiği, sınır kalelerinde bulunduğu, hatta bazı savaşlara katıldığı tahmin edilmektedir. IV. Mehmed'in 1678'de Çehrin Kalesi'ni fethi münasebetiyle bir manzume yazdığı gibi, II. Ahmed'in saltanat yıllarındaki Rus, Venedik ve Avusturya seferleri ve II. Mustafa'nın bir gazâsıyla ilgili bazı manzumeler de yazmıştır. Şiirlerinden İstanbul, Bursa, Varna, Sakız, Sinop ve Bağdat gibi yerleri dolaştığı anlaşılmaktadır. Başlangıçta divan şairlerini taklide özenerek Adlî mahlasını kullanmış, Ömer mahlasını daha sonra benimsemiştir. Şiirlerinde Bağdat'tan Tuna'ya kadar uzanan geniş bir coğrafya yer almakla beraber bazı şiirlerinin hayal mahsulü olduğu tahmin edilmektedir. 1707'de İstanbul'da öldüğü ve Yemiş İskelesi'nde bir türbesinin bulunduğu da yine rivayetler arasındadır. XVII. yüzyılda Gevherî ve Karacaoğlan'la birlikte Türk saz şiirinin önde gelen isimleri arasında yer alan Âşık Ömer, geniş halk kitleleri tarafından benimsenme açısından da müstesna bir yere sahiptir. Kendisinden sonra gelen âşıklardan birçoğu ona nazîreler yazmış, bestelenmiş şiirleri çeşitli meclislerde çalınıp okunmuştur. Kendisinden önce gelen saz şairlerinden farklı olarak klasik Türk edebiyatından büyük ölçüde etkilenen Âşık Ömer, bilhassa aruz vezniyle yazdığı divanlarda divan şiirinin kalıplaşmış mazmun ve hayal dünyasına büyük ölçüde yer vermiştir. Daha sağlığında üstat kabul edildiği için kendisinden sonraki şairler arasında onun gibi yazmak bir moda hâline gelmiş, bu da halk şiirinin kendi içinde tabii bir şekilde gelişmesini engellemiştir. Onun açmış olduğu divan şiirini taklit cereyanı yüzünden saz şiirinin eski saflığı ve dili farkedilir şekilde bozulmuştur. Geriye bırakmış olduğu 2000'den fazla şiirle Türk edebiyatının en çok yazan şairlerinden biri olarak tanınan Âşık Ömer hece vezniyle söylediği şiirlerde daha başarılıdır (Karahan: 1991, 1).

Enderunlu Vasıf: Asıl adı Osman Vâsıf olup bostancıbaşılıktan sadrazamlığa yükselen Elbasanlı Arnavut Halil Paşa'nın kardeşinin torunudur. İstanbul'da doğduğu bilinmekle beraber doğum tarihi hakkında kesin bir kayıt yoktur. Divan edebiyatının hemen bütün nazım şekillerinde örnek veren Vâsıf, aynı zamanda bu edebiyatın şarkı nazım şekliyle en fazla eser veren şairidir. Aruzun pek az kullanılan kalıplarını başarıyla kullanabilmiştir. Onun başta Nedîm olmak üzere Enderunlu Fâzıl gibi XVIII. yüzyılda divan şiirinde mahallîleşme akımını başlatan şairlerin etkisinde kaldığı görülmektedir. Şöhretini daha çok gazelleri ve özellikle şarkılarına borçlu olan Vâsıf'ın bütün şiirlerinde daima Nedîm'e bağlı bir taraf vardır. Ancak eski şiirin kurallarını ve estetik değerlerini fazla umursamaması, güzel şiirler yazamamasına sebep olmuştur. Başta kasideleri olmak üzere gazelleriyle şarkılarında bazı özellikler kendi mizacı ve yetişme tarzına göre gelişmesine rağmen bunlarda Nedîm'in getirdiği birçok yenilik de açıkça görülmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden biri Vâsıf'ın da Nedîm gibi zekâsı, neşesi, tecessüsleri ve konuştuğu dile kadar sanatının birçok unsurlarıyla İstanbullu olmasıdır. Bundan dolayı Vâsıf'ın şiirlerinde İstanbul giyim kuşamı, İstanbul ağzı, İstanbul mesireleri ve Boğaziçi önemli bir yer tutar (Karahan, 1995: 189-190).

Erzurumlu Emrah: Erzurum'un Ilıca ilçesine bağlı Tanbura köyünde doğdu. Doğum tarihi ve ailesi hakkında bilgi yoktur. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu 1230-1235 (1814-1819), Eflâtun Cem Güney 1191-1199 (1777-1784) yılları arasında doğmuş olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Yapılan son araştırmalar daha çok ikinci görüşü doğrulamakta, Emrah'ın XVIII. yüzyılın son çeyreğinde doğduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Emrah gezdiği yerlerde başta Tokatlı (Beşiktaşlı) Gedâî ve Tokatlı Nûri olmak üzere birçok çırak yetiştirmiş, böylece bir âşık kolunun kurucusu olmuştur. Bu kol vasıtasıyla Emrah'ın şiirlerinin türkü ve şarkı olarak söylenmesi, onun sevilmesini ve şöhretinin yayılmasını sağlamıştır. Çağdaşları gibi Erzurumlu Emrah da şiirlerinin genel havası ile divan şiirine çok yakın olup saz şairlerinin kullandığı dili divan edebiyatı lugatına açan bir şairdir. Tasavvuf unsurları ve mahallî dil hususiyetleri şiirinin en belirgin özellikleridir. Emrah'ın asıl şahsiyetini ve edebî kişiliğini gösteren parçalar hece vezniyle yazdığı şiirlerdir. Aruzla yazdığı şiirleri daha fazla olmasına rağmen bunlardaki şekil ve dil kusurlarının çokluğu onun klasik şair olarak kabul edilmesine engeldir.

Eşrefoğlu Rumî: Asıl adı Abdullah, babasının adı Ahmed Eşref'tir. Kaynaklarda künyesi Abdullah Rûmî b. Seyyid Ahmed Eşref b. Seyyid Muhammed Süyûfî (Mısrî) şeklinde geçmektedir. İbnü'l-Eşref, Eşrefzâde, Eşref-i Rûmî, Abdullah İznikî ve Abdullah-ı Rûmî adlarıyla da tanınmıştır. Mısır'dan Suriye'nin Hama kasabasına, daha sonra Anadolu'ya göç edip önce Manisa'ya, ardından da İznik'e yerleşen, aslen Mekkeli ve Hz. Peygamber soyundan geldiği rivayet edilen, âlim ve şeyhler yetiştirmiş bir ailenin çocuğudur. Son dönemlerde bazı müelliflerin (meselâ bk. Çelebi, s. 7; *İA*, IV, 396) Eşrefoğlu Rûmî'yi 754'te (1353) İznik'te dünyaya gelmiş olarak göstermelerine karşılık Emîr Sultan (ö. 833/1429) ve Hacı Bayrâm-ı Velî ile (ö. 833/1429-30) münasebetini göz önünde tutarak onun daha sonraki bir tarihte doğduğu ileri sürülebilir. Nitekim Orhan Köprülü'nün özel kütüphanesinde bulunan ve ilk defa madde hazırlanırken faydalanılan bir *Menâkıb-ı Eşrefzâde* nüshasının arkasında yer alan başka küçük bir menâkıbnâmede doğum tarihi 779 (1377) olarak kaydedilmiştir. Eşrefoğlu'nun edebî şahsiyeti tasavvufî inançları doğrultusunda gelişip şekillenmiştir. Şiirlerinde daha çok Yûnus Emre tesiri hâkim olmakla beraber kendine has söyleyişlerin bulunduğu manzumelerinin sayısı da az değildir. Hece ve aruz veznini başarıyla kullanmış, lirik şiirler yanında didaktik manzumeler de yazmıştır. Şiirlerinde bilhassa tasavvufî remizlere büyük ölçüde yer

vermiş, bu çerçevede yeni mazmunlar oluşturmuştur. Yer yer halk deyişlerine ve atasözlerine mal olmuş âyet meâllerine de yer verdiği şiirleri tekke edebiyatının muhteva bakımından en samimi örnekleri arasında yer alır. Şiirlerin bazıları vahdet-i vücûd neşvesiyle yazılmıştır. Genellikle ilâhî aşkı terennüm ettiği şiirlerinin bir kısmı bestelenmiştir. Sadettin Nüzhet Ergun, Eşrefoğlu'nun şiirleri en çok bestelenen mutasavvıf şairlerden biri olduğunu söyler (Pekolcay, Uçman, 1995: 480-482).

Gevheri: Doğum yeri ve tarihi belli değildir; her iki hususta da farklı görüşler ileri sürülmüştür. M. Fuad Köprülü, Kırım Hanı Selim Giray'a yazdığı bir methiyeden dolayı şairin Kırımlı (*Türk Sazşâirleri*, s. 191), Şükrü Elçin (*Gevherî*, s. 3) ve Saim Sakaoğlu ise İstanbullu olması ihtimalinin daha kuvvetli olduğunu söylemektedir (*Büyük Türk Klâsikleri*, VI, 92). XVII. yüzyılın ikinci yarısında şöhret kazanan Gevherî'nin aynı yüzyılın ilk yarısının sonlarına doğru dünyaya geldiği kanaati yaygındır. Ancak M. Şakir (Ülkütaşır), yayımladığı Gevherî'ye ait bir şiirden hareketle (*Atsız Mecmua*, sy. 17, s. 105-106) onun saz şairi Kâtibî ile çağdaş olduğunu ve bu sebeple aynı yüzyılın ilk çeyreğinde doğmuş olabileceğini belirtmekte, Hikmet Dizdaroğlu ise daha geç bir tarihte doğduğunu söylemektedir (*Fikirler*, sy. 262-263, s. 12). Oldukça güçlü saz şairlerinin yetiştiği bu yüzyılda Gevherî'den başka Karacaoğlan ve Âşık Ömer gibi şöhretleri günümüzde de devam eden isimler bulunmaktadır. Gevherî'nin şiirleri, XVII. yüzyılın ikinci yarısından XX. yüzyılın başlarına kadar Anadolu, Rumeli ve Azerbaycan'da sevilerek okunmuş, çeşitli mecmua ve cönklerde yer almıştır. Bir iki şiiri dışında sosyal konulara pek yer vermeyen Gevherî'nin şiirlerindeki en önemli tema aşktır. Bu ana tema içinde sevgili, rakip, ayrılık, kader ve çile önemli bir yer tutar (Albayrak, 1996: 43-44).

Güftî: Edirne'de doğdu. Asıl adı Ali olan şairin hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Tahsilini Edirne'de yaptıktan sonra 40 akçe ile müderris olmuş, azledilmesinin ardından kadılığa geçmiştir. Divanındaki "Selânik Seyahatnâmesi"nden anlaşıldığına göre bir ara kadılıkla Selânik'te bulunduktan başka uzun müddet yine kadılıklarla Rumeli'de dolaşmıştır. Selânik'te şair Tâlib ile tanışan Güftî, şair Vâhid ve Neşâtî ile de dostluk kurmuştur. Şiirlerinden ve tezkiresinde söylediklerinden anlaşıldığına göre Güftî'nin hayatı mihnet ve yoksulluk içinde geçmiştir. Kıymeti takdir edilmemiş, hayatta beklediklerine kavuşamamıştır. Güftî, içinde bulunduğu zamandan ve değer bilmez çevreden hemen her eserinde şikâyet eder. Hayatta sürekli mahrumiyet içinde yaşaması Güftî'de bedbahtlık duygusu uyandırmış, onun bu psikolojisi istihzaya, zaman zaman da hicve yönelmesine sebep olmuştur. Güftî, tezkiresinde kendisini telâşçı, zayıflıktan kadîdi çıkmış, tiryaki bir züğürt olarak tasvir eder. Mürettep bir divanı olan Güftî daha çok gazel ve rubâîde başarı göstermiştir. Kuvvetli bir nazım dili ortaya koyan şair manzumelerinde kederli bir ruh hâli aksettirir. Rubâîlerinde zevkçe Azmîzâde Mustafa Hâletî'ye yaklaşan Güftî, tahmîs ve nazîrelerinde de sanatkârane bir kabiliyet göstermiştir (Yılmaz, 1996: 218-219).

Karacaoğlan: Türk halk (âşık) edebiyatının yetiştirdiği en önemli isimlerdendir. Halk şairleri arasında hakkında en çok araştırma ve yayın yapılmasına rağmen doğum tarihi bilinmemekte, yaşadığı dönem yüzyıl olarak bile tahmin edilememekte, ihtimaller, XV. yüzyıl sonları ile XVIII. yüzyıl başları arasında iki yüzyıldan fazla bir zamanı içine almaktadır. VI. yüzyıl, hatta belki de XV. yüzyılın sonlarında yaşadığının ileri sürülmesine karşılık Karacaoğlan'a ait şiirlerin en eski örneklerine XVII. yüzyıl cönklerinde rastlandığını, bu şiirlerde geçen olay ve kişilerin XVII. yüzyıla ait olduğu, şiirlerinin dilinin de bu dönemin özelliklerini taşıdığı sanılarak şairin yaşadığı dönemin

XVII. yüzyıldan daha önce olamayacağı görüşü benimsenmiştir. Şiirlerindeki yer adları oldukça geniş bir coğrafyayı kapsayan Karacaoğlan'ın doğduğu ve yaşadığı yer de kesin olarak belli değildir. Karacaoğlan'ın memleketi hakkında yapılan son ve ciddi bir araştırmada ise şairin Maraş yöresinden olabileceği ileri sürülmüştür. Mezarının bulunduğu yerler arasında Mersin, Adana, Maraş ve Erzurum zikredilmekle beraber bunların hiçbirinin kesin olduğu söylenemez. Lirik, didaktik ve pastoral olmak üzere üç grupta toplanabilecek olan Karacaoğlan'ın şiirlerinde aşk, ayrılık, gurbet, tabiat, yoksulluk, zamandan şikâyet gibi konuların yanında ölümden de bahsedilmekle beraber tasavvufî yönü ağır basan halk şairlerinde olduğu gibi ölüm bir kurtuluş değildir. Karacaoğlan için aslolan bu dünyadaki ömrünü arzuları ve hazları doğrultusunda geçirmektir. Bundan dolayı o bir hayal şairi değil bir duygu şairidir. Duygularını aynen dile getirmek onun en önemli özelliklerinden biridir. Karacaoğlan'ın şiirlerindeki dil ve söyleyiş güzelliği Türk halk şairlerinin pek çoğuna öncülük etmiş, ancak bu güzelliğe az sayıda şair ulaşabilmiştir. Şiirlerinde yer yer görülen ve edebiyat tarihçileri tarafından eleştirilen şekil hatalarını ise şaire değil hemen bütün halk şairlerinde görüldüğü gibi bunların zamanla ağızdan ağza nakledilirken değişmesine, tesbit edilirken ortaya çıkan müstensih hatalarına bağlamak daha isabetli olur. Halk şiirinde başlı başına bir ekol olan Karacaoğlan XVII. yüzyıl şairlerinden Âşık Ömer, Kayıkçı Kul Mustafa ve Gevherî, daha sonraki yüzyıllarda Dadaloğlu, Ruhsatî, Dertli, Bayburtlu Zihnî ve Seyrânî başta olmak üzere pek çok şairi etkilemiş ve bu şairler tarafından taklit edilmiştir. Daha yakın devirde ise Rıza Tevfik Bölükbaşı, Faruk Nafiz Çamlıbel, Necip Fazıl Kısakürek ve Cahit Külebi'nin bazı şiirlerinde Karacaoğlan'ın etkisi görülür (Albayrak, 2021: 377-379).

Kul Mustafa: Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Doğduğu yer ve tarih bilinmemekte, sadece ölümünün 1068'den (1658) sonra olduğu tahmin edilmektedir. Gençliğinde Murat Reis'in (ö. 1018/1610) yanında Cezayir'de Garp ocaklarında bulunduğu için Kayıkçı lakabını aldığı söylenmektedir. Daha sonra İstanbul'a gelip Yeniçeri Ocağı'na girmiş ve birçok savaşa katılmıştır. Şiirlerinde Şam'a ve Hâlep'e gittiğini belirtmekte, Çukurova'dan bahsetmesi Adana taraflarında da bulunduğunu göstermektedir**.** Ayrıca saz şairlerinden Bursalı Hâlil ile (ö. 1046/1636) karşılıklı şiirler söylediği de bilinmektedir. Evliya Çelebi, yaşadığı dönemin çöğür çalmada usta âşıkları arasında Kayıkçı Kul Mustafa'yı da anmaktadır (Seyahatnâme, I, 637-638; V, 283). Büyük bir şöhrete kavuştuğu anlaşılan Kul Mustafa başta Gevherî olmak üzere aynı dönemde yetişen birçok saz şairini etkilemiştir (Köprülüzâde Mehmed Fuad, Türk Sazşâirleri, s. 125-126). Günümüz halk türküleri arasında seslendirilen Kayıkçı Kul Mustafa'nın şiirleri daha kendi sağlığından itibaren yeniçeri ortalarında, serhad boylarında ve halk arasında yaygın biçimde okunmuştur. Kayıkçı Kul Mustafa'nın şiirleri üzerinde ilk ciddi ve kapsamlı çalışmayı M. Fuad Köprülü yapmış ve onun otuz iki şiirine yer vermiştir. Daha sonra Hasan Eren Türk Saz Şairleri Hakkında Araştırmalar adlı eserinde Köprülü neşrinde yer almayan kırk üç şiirini daha yayımlamıştır (Albayrak, 2022: 78).

Muallim Naci: İstanbul'un Fatih semtindeki Saraçhanebaşı'nda doğdu. Muallim Naci Yenileşme Dönemi Türk Edebiyatı'nın çalkantılarını en fazla hisseden ve hissettiren Tanzimat dönemi yazar ve şairlerindendir. Döneminde yazdıkları ve polemikleri yüzünden çeşitli araştırmacılar tarafından değişik şekillerde değerlendirilmiştir. Onun hakkında "eskinin temsilcisi", "edebiyat telakkisi bakımından tamamen şarklı" (Mustafa Nihat Özon) gibi değerlendirmelerin yanında "eskiyle yeni arasında kalmış, bir çeşit ikiliği yaşayan" (Agâh Sırrı Levend, İsmail Habip Sevük) şeklinde vasıflandırmalar da olmuştur. Onunla ilgili en doğru tespitlerin "…Naci okunursa onun mutlak eski

taraftarlığının bir masal olduğu görülür. Hakikatte, o, iyi ve güzel manalarında Şark ile Garb'ın arasında bir fark olabileceğine inanmıyor ve milliyetperverliği bir nevi gelenek olarak tefsir ediyordu" diyen Ahmet Hamdi Tanpınar ile "bir nevi neo-klasisizm yapmak" istediğini söyleyen Mehmet Kaplan tarafından yapıldığı görülmektedir. Muallim Naci başka türlerde de eserler vermekle birlikte edebiyat tarihlerimizde şairliği ile öne çıkmıştır. Naci eski edebiyat yanlısı olarak nitelendirilse de Divan Edebiyatı'nı eleştirmekten geri durmamıştır. Namık Kemal gibi, Muallim Naci de Divan Edebiyatı'nı gerçekçi olmaması bakımından tenkit etmiştir. Kendisi de birçok şiirinde realist tabiat tasvirlerine yer vermeye çalışmıştır. Ancak Naci'nin tabiat tasvirleri Abdülhak Hamid'deki tabiati derinliğine tasvir eden anlayıştan farklı olarak sığ ve sathîdir. Eşyanın derinliğine inemez ve onun sadece dış yüzünü gösterir. Çoğu zaman da kendini tabiat ile özdeşleştirir. Naci birçok şiirinde resim ve şiiri birleştirmiştir. Daha sonraları "resim altına şiir yazma" şeklinde kendini gösterecek bu anlayışa uygun şiirler yazan ilk şairlerden biri de Naci'dir. Özellikle *Ateşpare*'de bu anlayışla yazılmış şiirlere sıkça rastlanır ("Levha", "Ninni", "Levha", vb.). Tanzimat sonrası Türk şiirinde Tevfik Fikret, Mehmet Akif, Yahya Kemal ve Faruk Nafiz'le birlikte aruzu kusursuz kullanan şairdir. İlk kitabı Bağdatlı Ruhi'ye nazire olarak yazdığı sekiz bendlik *Terkib-i Bend-i Muallim Naci*'dir (Uçman, 2020: 313-316).

Nabî: 1052'de (1642) Ruha'da (Şanlıurfa) doğdu. Asıl adı Yûsuf olmakla beraber Nâbî mahlasıyla tanındı. Gaffarzâde veya Karakapıcılar ailesine mensup olduğu hakkında söylentiler vardır. Kardeşi Seyyid Ahmed'in el yazması bir *el-Fütûḥâtü'l-Mekkiyye*'nin iç kapağına yazdığı kayıttan anlaşıldığına göre babasının adı Seyyid Mustafa, dedesi Seyyid Mahmud, dedesinin babası Seyyid Muhammed Bâkır ve onun babası Şeyh Ahmed-i Nakşibendî'dir. Ayrıca başka erkek ve kız kardeşlerinin bulunduğu bilinmektedir (Diriöz, *Eserlerine Göre Nâbî*, s. 32). Nâbî de *Hayriyye*'sinin baş tarafında oğluna, atalarının ilim sayesinde yüksek mertebelere ulaştıklarını ve nesebinin ünlü olduğunu hatırlatmaktadır. Çocukluğunu ve ilk gençlik yıllarını Urfa'da geçiren Nâbî'nin burada iyi bir eğitim aldığı, Arapça ve Farsça öğrendiği anlaşılmaktadır. Bir rivayete göre, erginlik yaşlarında iken Yâkub Halife adında bir şeyhe intisap ederek tasavvufa yönelmiş, bir süre çobanlığını yaptığı bu şeyh onu İstanbul'a gitmesi için teşvik etmiş, bir başka rivayete göre ise Urfa'da arzuhalcilikle meşgulken mutasarrıfın dikkatini çekerek onun telkiniyle 1076'da (1666) İstanbul'a gitmiştir. Kaynakların belirttiğine göre Nâbî hoşsohbet, kültürlü, zeki, çok güzel konuşan, şiire kazandırdığı hikemî tarz dolayısıyla kendisinden sıkça söz edilen bir sanatkârdır. Türkçe divanının mukaddimesinde bazı manzumelerinin tamamlanmadığını, beyitler üzerinde sık sık düşünüp çalıştığını ve düzeltmeler yaptığını, bu yüzden bazı şiirlerinin diğerlerinden daha güzel olduğunu vurgulayan Nâbî, anlamı ön planda tuttuğu manzumelerinde hem düşünen hem düşünmeye sevkeden ifadelere sahip bulunduğundan Türk şiirindeki hikemî tarzın temsilcisi olarak görülmüştür. Nitekim sosyal meselelere işaret edip onları eleştirirken çözüm yolları da önerir. Ayrıca mûsikiye ilgisi olan şairin kendi gazellerinden birini rehâvî makamında bestelediği kaydedilmektedir. Nâbî'nin didaktik nitelikli şiirlerinde mevcut dünya ve hayat görüşü, ondan sonra bu tarzda şiir yazanların çoğalmasına ve Nâbî okulu diye adlandırılabilecek hikemî bir şiir okulunun doğmasına yardımcı olmuştur (Karahan, 2006: 258-260).

Nesimî: Kaynaklarda doğum yeri ve tarihi hakkında yeterli bilgi bulunmadığı gibi son dönem çalışmalarında da çelişkili bilgiler vardır. Nesîmî ilâhî sıfatlara sahip olan insanın kutsallığının, saygınlığının ve özgürlüğünün korunması gerektiğini söylemiş,

inandıklarını ve gerçekleştirmek istediklerini Hurûfîlik'te bulmuştur. Ona göre insan varlık güzelliğinin aynasıdır. Onu korumak, ona saygı göstermek bu güzelliğin korunması demektir. Çünkü Tanrı insan yüzünde görülür. Nesîmî'ye göre insan ceset ve ruhtan ibaret olmasına rağmen aslında daha yüce bir varlıktır. Kalenderîler tarafından takdis edilen şairin bazı şiirleri bu zümrelerin âyinlerinde okunmuştur. Nesîmî'nin seyyid olması ve Alevî-Bektaşîler'in yedi büyük şairinden biri kabul edilmesi kendisine çeşitli yerlerde mezar izâfe edilmesine yol açmıştır. Ayrıca Nesîmî bu çevrelerde şehid ve mazlum bir velî olarak çok büyük kabul görmüş, hakkında çeşitli menkıbeler oluşmuştur. Dilinde Âzerî Türkçesi özellikleri ağırlıklı olsa da Nesîmî, Oğuz Türkçesi'yle teşekkül etmeye başlayan klasik şiir dilinin kuruluşunda açık, sade ve âhenkli diliyle önemli rol oynayan lirik, samimi ve coşkun şairlerin başında gelir. Tasavvuf ve Hurûfîlik terimleri bir tarafa bırakılırsa dili halk diline çok yaklaşır. Nesîmî inanç ve heyecanlarını olduğu gibi şiire dökmekten kendini alamamış, ateşli ve taşkın sözler söylemiş, hayranlığını ifade ettiği Hallâc-ı Mansûr gibi canını feda etmekten kaçınmamıştır. Aynı zamanda divan edebiyatının mazmunlarını klişeleştirmeyi gerçekleştiren ilk şairlerdendir. Ayrıca Âzerî Türkçesi'nin Fuzûlî'den önceki en büyük şairi olarak kabul edilir (Bilgin, 2007: 5-6).

Rıza Tevfik: Asıl adı Ali Rıza olup babasının kaymakamlık yaptığı Edirne vilâyetine bağlı Cisr-i Mustafa Paşa'da (bugün Bulgaristan'da Svilengrad) doğdu. Babası Arnavutluk'tan Debre-i Bâlâlı Hoca Mehmed Tevfik Efendi, annesi Kafkasya'dan kaçırılarak İstanbul'da bir konağa satılan Çerkez asıllı Münîre Hanım'dır. Öğrenimine Üsküdar Dağ Hamamı'nda babasının hocalık yaptığı Sion Mektebi'nde başladı. Bir süre yine babasının yanında Beylerbeyi ve Dâvud Paşa rüşdiyelerine devam ettiyse de babasının İzmit'e savcı vekili olarak tayini üzerine tahsili yarım kaldı (1879). İzmit'te annesi sıtmadan öldü. Çocukluk ve ilk gençlik yılları ailenin göç ettiği Gelibolu'da geçti. 1884'te girdiği Galatasaray Sultânîsi'ne sadece bir yıl devam edebildi. 1887'de Mekteb-i Mülkiyye'ye kaydolduysa da bir talebe hareketine karışınca okuldan uzaklaştırıldı (1890). Sonunda bir hocasının tavsiyesiyle Tıbbiyye-i Mülkiyye'ye girdi. Buradaki öğrenimi sırasında zaman zaman yine bazı öğrenci olaylarına karıştı, bu yüzden birkaç defa hapse atıldı. Hayatının bir düzene kavuşacağı düşüncesiyle akrabaları tarafından 1895'te Dârülmuallimât müdîresi Ayşe Sıdıka Hanım ile evlendirildi. Tıbbiyenin son sınıfında iken II. Abdülhamid'in iradesiyle, 1897 Türk-Yunan Muharebesi'nde yaralı askerleri Manastır'dan İstanbul'a nakleden seyyar bir hastahanede Fahri Paşa'nın yanında stajyer doktor olarak çalıştı. Rıza Tevfik dil, şekil ve üslûp bakımından en mükemmel şiirlerini 1911-1922 yılları arasında yazar. Aruz vezniyle kaleme aldığı ilk denemelerinde daha çok ferdî ıstıraplarına bağlanabilecek bazı temalar çevresinde dolaşan şairin şiirlerine yeni konular girer. Bu dönemde ferdî ıstıraplarıyla birlikte içinde yaşadığı toplumun meseleleriyle de yakından ilgilenir; başta tarih, vatan sevgisi ve aşk olmak üzere toplumsal, dinî ve felsefî birçok yeni temayı işler. "Sfenks", "Gelibolu'da Hamzabey Sahili", "Selma, Sen de Unut Yavrum!" başta olmak üzere "Harap Mâbed", "Fikret'in Necip Ruhuna" ve "Uçun Kuşlar" adlı şiirleri onun en tanınmış eserleri arasında yer alır (Uçman, 2008: 68-70).

Sadıkî: 18. yüzyıl divan şairidir. Öğrenim gördükten sonra ilmiye sınıfında yükselip şeyhülislâm olmuştur. Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Şevkî: 19. yüzyılda yaşayan âşıklardandır. Asıl adı Ahmed'dir. 1877'de Osmanlı Rus Savasları için söylediği bir destanı ve Tanzimat-ı Hayriye'yi öven bir destanı mevcuttur. Hem hece hem de aruzla şiiler yazmıştır.

Zihnî: Bayburtlu Hacı Osman Efendi'nin oğludur. Asıl adı Mehmed Emin olmasına rağmen bütün şiirlerinde Zihnî mahlasını kullanmıştır. Doğum yeri olan Bayburt'ta başladığı tahsilini Trabzon ve Erzurum medreselerinde tamamladıktan sonra yirmi yaşlarında İstanbul'a gitti. Bazı devlet büyüklerine sunduğu kasideler sayesinde Dîvân-ı Hümâyun Kalemi'ne kâtip oldu. On yıl sonra 1826'da tekrar Bayburt'a döndü. 1828-1829 Rus istilâsı sırasında memleketini terkederek Erzurum'a gitmek zorunda kalan Zihnî orada önce Moralı Derviş Paşa'nın, daha sonra Erzurum valileri Rauf, Galip ve Eğinli Sâlih paşalarla Hazinedarzâde Osman Paşa'nın kâtipliklerini yaptı. Bir süre sonra tekrar İstanbul'a gidip Çanakkale muhafızı Vâsıf Paşa'ya mektupçu oldu. 1838'de hacca gitti, geri dönüşünde tahta çıkan Sultan Abdülmecid'i bir cülûsiye ile tebrik etti. Tertip ettiği divanını 1839'da Bâbıâli'ye takdim etmesi üzerine "hocalık" rütbesiyle taltif edildi. Gözlüklü Reşid Paşa'nın divan kâtibi olarak donanmayla Akkâ'ya gitti, oradan Mısır'a geçti, Mısır'dan tekrar İstanbul'a döndü. 1846 yılında Sadrazam Sârım Paşa'nın emriyle önce Hopa, sonra Of mal müdürlüklerine tayin edildi. Vâsıf Paşa'nın Trabzon valisi olması üzerine azledilip daha sonra sırasıyla Ünye, Karaağaç, Sürmene, Vakfıkebir, tekrar Ünye mal müdürlüklerinde bulundu. Zihnî, her asırda mevcut olan birçok benzeri gibi taşrada, devrinin edebî muhitlerinden uzakta yetişmiş ve bu muhitlere ancak şahsiyeti teşekkül ettikten sonra girmiştir. Bir aruz şairi olan Zihnî'nin halk şiiri geleneklerine oldukça açık bir muhitte ve devirde yetişmesi, onu hece veznini de kullanmaya yöneltmiş ve hece vezniyle yazdığı şiirler kendisini devrin en dikkate değer sanatkârları arasına koymuştur. Zihnî, hem aruz hem de hece vezninden yürüyen zevki hece vezni geleneğinde birleştirmeye çalışan ilk şairdir. Zihnî'de dil hece ile yazdığı şiirlerinde kısmen sade iken aruzla yazdığı şiirlerinde yer yer Türkçe olmaktan çıkar, âdeta Arapça ve Farsça söylenmiş bir mısra yapısına ulaşır. Ancak onda dil şiirin şekli ve bilhassa konusu ile yakından ilgilidir. Daha çok içinde yaşadığı devirden ve karşılaştığı haksızlıklardan şikâyet eden hicviyeleri ve sıla hasretini dile getiren koşmalarıyla dikkati çeken Zihnî, gönlünün acılarını ve mizacının taşkınlıklarını şiirlerine dökmek suretiyle sıla hasretini dindirmeye çalışmıştır (Uçman, 1992: 229-230).

Ziya Paşa: İstanbul Kandilli'de dünyaya geldi, asıl adı Abdülhamid Ziyâeddin'dir. Galata Gümrüğü kâtiplerinden olan babası Ferîdüddin Efendi, aslen Erzurum'un İspir kazasına bağlı Kerab köyündendir; annesi Itır Hanım'dır. Ziyâ, ilk eğitiminin ardından dönemine göre modern öğrenim veren Süleymaniye civarındaki Mekteb-i Ulûm-i Edebiyye'de, daha sonra Beyazıt Rüşdiyesi'nde okudu; bir yandan da Arapça ve Farsça öğreniyordu. Yaşıtlarına göre bilgisi ve el yazısının güzelliğiyle dikkati çekti. Henüz on altı-on yedi yaşlarında iken Dâire-i Sadâret-i Uzmâ Mektûbî Kalemi'ne kâtip olarak girdi. Fatîn Efendi, Leskofçalı Galib, Osman Şems Efendi, Osman Nevres ve Kâzım Paşa gibi şahsiyetlerle tanıştı, onlarla yakın dostluklar kurdu. Mekteb-i Ulûm-i Edebiyye'de başladığı şiir yazmayı burada biraz daha geliştirdi. Ziyâ Paşa, Şinâsi'den sonra Nâmık Kemal ile birlikte, 1860'lı yıllardan başlayarak Fransız edebiyatı etkisi altında gelişen yeni Türk edebiyatının kurucularından biri kabul edilmektedir. Asırlardan beri devam eden bir edebî gelenek içinde yetişen Tanzimat sonrası edebiyatçılarının hemen hepsinde görülen bazı ortak özellikler, divan şiiri ile âşık tarzı geleneği ve Fransız edebiyatı etkisi Ziyâ Paşa'da da görülür. Bir kısım manzumelerinde dönemin sade dil anlayışına uygun bir dil kullanmaya gayret eden Ziyâ Paşa, bazı gazelleri ile "Terkîb-i Bend"inde Tanzimat'tan sonra ülkede Batılılaşma adına yapılmaya çalışılan yenilikleri eleştirir. Bu tarz eleştiriler daha sonra doğrudan doğruya siyasî rakibi Âlî Paşa'yı hedef aldığı *Zafernâme*'de hiciv şeklinde doruğa çıkar. Buna rağmen Ziyâ Paşa'nın her devirde

zevkle okunan ve en çok beğenilen eserleri yine eski tarzda yazdığı manzumeleridir. Bunlar arasında Avrupa'ya gitmeden önce kaleme aldığı "Tercî-i Bend"i bütün İslâm dünyasında asırlardır geçerli olan hayat felsefesini âdeta özetler; İslâm düşüncesindeki Cebriyye anlayışı doğrultusunda insanların ve bütün varlığın kader karşısındaki mutlak aczini dile getirir. Şark âleminde yüzyıllardır tartışılan belli başlı meselelerin konu edildiği bu manzumenin Türk edebiyatında Nâbî'den beri devam eden bir geleneğin son halkası olduğu öne sürülmüştür (Uçman, 2013: 475-479).

1.2. CÖNKLERDE YER ALAN NAZIM ŞEKİLLERİ VE NAZIM TÜRLERİ

İncelenen cönk metninde pek çok şairin farklı türdeki şiirlerine yer verilmiştir. Ancak bu çalışmada cönk metni bir dil malzemesi olarak ele alındığı için türlerle ilgili değerlendirmeler, halk edebiyatçılarının inceleme alanına sadece bir veri olarak sunulmuştur. Nazım biçimleri alfabetik olarak verilmiştir. İncelenen cönk metninde tespit edilen nazım biçimleri şöyle sıralabilir:

Beyit: Arap nazım sisteminde en küçük nazım birimi.

Gazel: Gazel, afiye örgüsü *aa ba ca* … olan bir nazım biçimidir. İlk beytine *matla'*, ikinci beytine *hüsn-i matla*', son beytine *makta'*, en güzel beytine ise *şahbeyt* ya da *beytü'lgazel* denir. Şair *makta'* beyitinde mahlasını söyler (İpekten: 1985, 17). Türk edebiyatında gazeller 4-15 beyit arasında yazılmıştır. 15 beyitten uzun gazellere gazel-i mutavvel denir. Gazelin konusu, aşk ve sevgilidir. Sevgiliyle ilgili olarak şarap ve tabiattan bahsedilir (İpekten: 1985, 19). Gazelde beyit güzelliğine de dikkat edilir. Beyitler, yalnızca vezin ve kafiyelerle değil anlamları bakımından da birbirlerine bağlanmışlardır. (İpekten: 1985, 19). Gazel, Eski Türk Edebiyatında en sık kullanılan nazım biçimidir. Divanlarda kolayca bulunabilmeleri için kafiyelerinin son harfleriyle, Arap alfabesine göre sıraya dizilmişlerdir. Bu yüzden de divan hazırlayan şairler, her harften en azından bir gazel söylemeye özen göstermişlerdir (İpekten: 1985, 21).

Kaside: Sözlükte "kastetmek, azmetmek, bir şeye doğru yönelmek" gibi anlamlara gelen kasd kökünden türeyen kasîde terim olarak "belli bir amaçla söylenmiş, üzerinde düşünülmüş, gözden geçirilmiş şiir" demektir. Bir tür olarak ilk defa Arap edebiyatında ortaya çıkmış, oradan da Fars ve Türk edebiyatlarına geçmiştir. İçe doğduğu şekilde belli bir maksatla ve bilinçli olarak söylendikten sonra gözden geçirilip düzeltildiği, mısraları ve vezni sağlam olduğu, on beşten fazla beyit ihtiva ettiği için türe bu adın verildiği kaydedilir. Şairleri tarafından ayrı zamanlarda parça parça söylendiği ve bu şekilde nakledildiği için uzun bir süre dağınık hâlde bulunan kasideler daha sonraki devirlerde belli bir yapı bütünlüğü kazanarak gelenekleşmiştir. Arap şiirinde kasidelerin belli esaslara tâbi olmaları, aynı başlangıca sahip bulunmaları, klişeleşmiş tasvir unsurlarıyla benzer ifade tarzlarını içermeleri, konu ve tema seçiminde uyulması zorunlu bir geleneğin yerleşmiş olması gibi özellikler onun uzun bir gelişme dönemi geçirdiğini göstermektedir. Kasidede beyit sayısının yedi-dokuz beyitten az olmaması şart koşulmuşsa da bunun belirli bir sınırı yoktur. 100 beyti, hatta İbnü'l-Fârız'ın *et-Tâ'iyye*'sinde olduğu gibi 700 beyti aşan kasideler de mevcuttur. Klasik kaside, şairin çöl hayatını şiire yansıtıp onu şekillendirmesinin bir tezahürü olarak nesîb/teşbîb, tasvir, medihfahr adlı üç temel bölüme ayrılır.

Koşma: Halk edebiyatı nazım biçimleri içinde en çok sevilen ve kullanılanıdır. Hece ölçüsünün (6+5) ya da (4+4+3) duraklı kalıbıyla yazılır; bunun yanında (4+3) yedili (4+4) sekizli kalıpla yazılmış koşmalar da vardır. 4 dizeli bentlerden oluşur. Dörtlük sayısı en az üçtür. Genellikle 3 ile 5 arasında değişir. Ancak dörtlük sayısı beşten fazla olan koşmalar da vardır. Uyak düzeni: *baba ccca ddda* biçimindedir. İlk dörtlük *xaxa* ya da *bbba* biçiminde de olabilir (Dilçin: 2013, 305-306). Koşmalar ezgiyle okunuşlarına göre *Acem koşması, Kerem, Kesik Kerem, Gevherî* gibi isimler alır (Dilçin: 2013, 306).

Koşmalar genellikle lirik konularda yazılır. Aşk duyguları, üzüntüleri, acıları, sevgiliye kavuşma isteği, ayrılıktan yakınma, doğayla ilgili çeşitli duygu ve düşünceler, öğüt ve kaderden yakınma konularına koşmalara yer verilmiştir (Dilçin: 2013, 306).

Müfred: Diğer beyitlerle anlamca ilişkisi bulunmayan, bu nedenle tek başına okunduğunda da anlamlı gelen beyitler müfred olarak adlandırılmıştır.

Naat: Hz. Muhammed'i övmek için yazılan şiirlerdir. Na'tlarda, Hz. Muhammed'in bazı vasıflarıyla mucizeleri de anlatılmaktadır. Na'tlar, genellikle, kaside biçimiyle yazılırlar; ancak diğer nazım biçimleriyle yazılmış na'tlar da vardır. Divan edebiyatında en tanınmış na't Fuzulî'nin *Su Kasidesi*'dir.

Şarkı: Arapça şark kelimesine nisbet ekinin getirilmesiyle oluşan şarkīden (Doğu'ya ait) geldiği kabul edilmektedir. Kelimenin kökeni hakkında "çağırmak, yüksek sesle söylemek, bağırmak" anlamındaki çağırğıdan türediği yolunda bir başka yorum varsa da bu fonetik bakımdan mümkün görülmemektedir. Ayrıca Anadolu ağızlarında ve bazı Türk lehçelerinde "ır/yır/cır" (şarkı, türkü) ve "ırlamak/yırlamak/cırlamak" (şarkı, türkü söylemek) kelimeleri yer almaktadır. Şarkının bir mûsiki formunu ve nazım şeklini ifade etmek üzere ilk defa ne zaman ortaya çıktığı bilinmemektedir. Edebiyat terimi olarak şarkı, bazan bestelenmiş her türlü eserin manzum metnini belirten Farsça "güfte" (söylenmiş) kelimesiyle aynı mânada kullanılmakla birlikte güfte anlam bakımından daha kapsamlı olup her türlü mûsiki eserinin sözlü kısmını ifade etmektedir. Şarkıyyât, özellikle XIX. yüzyıldan itibaren divanların sonunda bulunan, çoğu dört mısralı ve nakaratlı, bu formda bestelenecek manzumelere ayrılmış bölümlerin başlığında yer almıştır. Divan edebiyatı nazım şekilleriyle Türk mûsikisine ait şarkı formunda bestelenmek için yazılan manzumeler halk edebiyatındaki türkülerle beraber XVII. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmış, zamanla türküden farklılaşarak Türk edebiyatı ve mûsikisine özgü bir nazım şekli ve mûsiki formu olmuştur. Güfte mecmualarında bulunan eski şarkıların bir kısmı hem yapı hem muhteva bakımından türküleri andıran, çoğu hece vezniyle yazılmış sade şiirlerdir. Divan edebiyatında şarkı formuna en yakın özellikler taşıyan ilk şiirleri XVII. yüzyılda Nâilî'nin yazdığı kabul edilmektedir. Daha çok dörtlükler hâlinde yazılan şarkı güfteleri Türk mûsikisinde kendine has bir yapıda bestelendiğinde aynı adla anılmıştır. Şarkılarda genellikle aşk, ayrılık, hasret, sevgili, içki ve eğlence gibi konular ele alınır.

Terci-i Bend: Sözlükte tercî' "geri çevirmek, tekrar etmek", terkîb "birkaç şeyi birleştirerek yeni bir şey elde etmek" anlamındadır. Farsça olan bend "bağlama" mânasına gelir, ayrıca manzum yahut mensur metin parçaları için kullanılır. Terciibend ve terkibibendin aslı vasf-ı terkîbî olarak tercî'-bend ve terkîb-benddir. İlki "tekrarlanan vâsıta beyitleriyle bentleri birbirine bağlanan şiir", ikincisi "her bendin sonunda değişerek yer alan vâsıta beyitleriyle bentleri birbirine bağlanan şiir" demektir. Zamanla iki kelime arasında Türkçe'de bir "i" sesi türemiş ve terkip Farsça tamlama gibi tercî-i bend, terkîb-i bend şeklinde yazılmıştır. Bendlere tercî'-hâne veya terkîb-hâne yahut kısaca hâne adı verilir. Her bendin sonunda yer alan ara beyit önceleri tercî'-bend, daha sonra vâsıta veya bendiyye olarak anılmıştır. Fars edebiyatında olduğu gibi eski Türk edebiyatında da bendlerden meydana gelen nazım türlerinden musammatlar arasında oldukça rağbet gören terciibend ve terkibibend nazım birimi beyit olan divan şiiri formlarındandır. Aynı vezinde ve farklı kafiyelerde bendlerle bunları birbirine bağlayan ve bağımsız kafiyelenen vâsıta beyitlerinden oluşur

Terkib-i Bent: Terkib-i Bend, bentlerle kurulan uzun bir nazım biçimidir. Yaşamdan, talihten şikayet; felsefi düşünceler, dini, tasavvufi konular ve toplumsal yergilerin işlendiği şiirlerdir. En az üç en fazla on bentten oluşur. Her bent genellikle 6 ila 10 beyitten oluşur. Bentlerin kafiye düzeni gazele benzer. Her bendin (terkib-hane, kıta) sonunda vasıta beyti denen bir beyit vardır. Her bendin sonunda farklı vasıta beyitleri kullanılır. Bunlar bentlerden ayrı olarak kendi aralarında uyaklanır. Terkibibendde vâsıta beytinin kafiyesi her defasında değişmekle birlikte ilk vâsıta beytinin birbiriyle kafiyeli, ikinci ve sonrakilerin ilk mısralarının serbest, ikinci mısralarının ilk vâsıta beytiyle kafiyeli olduğu bazı örnekler de vardır. Terkibibendler, terciibendlerde görüldüğü gibi genelde gazel şeklinde kafiyelense de mesnevi tarzında düzenlenenleri de mevcuttur. Vâsıta beytinin kafiyesi değiştiğinden terciibendlere göre terkibibendlerin kafiyelenişi daha kolaydır. Terkibibendin hâne veya kıtalarının çoğunlukla gazel gibi kafiyelenmesi sebebiyle şair her bendde kafiye değiştirme imkânını elde eder.

Türkü: Köken bakımından Türk kelimesinin nisbet eki alarak "Türkî" şeklinde oluştuğu, daha sonra Türkçe söyleyişe uydurulduğu kanaati yaygındır. Türküye "şarkı, deyiş, deme, hava, ninni, ağıt" da denilmekte, Anadolu'da türkü karşılığında yer yer "yır" adı da kullanılmakta, Tatar Türkleri'nin türküye "beyit" dedikleri bilinmektedir. Türküye Azerbaycan Türkçesi'nde "mahnı", Başkırtça'da "halk yırı", Kazakça'da "türki, türük, hâlık ani", Kırgızca'da "eldikır, türkü", Özbekçe'de "türki, halk kaşiği", Tatarca'da "halk cırı", Türkmence'de "halk aydımı", Uygurca'da "nahşa, koça nahşisi" denilmektedir. Türkü, âşık şiirleri gibi düzenleyicisi bilinenler yanında çoğunlukla düzenleyicileri bilinmeyen, sözlü gelenekte oluşup gelişen, çağdan çağa ve yöreden yöreye değişip zenginleşen, bazan bozulmalara uğrayan ve her zaman ezgi eşliğinde söylenen şiirlerdir. Türk halk şiirinin de en eski nazım biçimlerinden biridir. Bu adı taşıyan ilk manzumeye XV. yüzyıl başlarında Horasan'da rastlandığı kaydedilmekte, Anadolu'da ise ilk örnekleri XVI. yüzyılda görülmektedir. İnsanların yaşadığı her çeşit olayı, bu olayların toplum içindeki yankılarını, kahramanlıkları ve tarihî olayları konu edinen türküler bir kültür hazinesidir. Herkesin anlayabileceği sade, tabii bir dille ve hece ölçüsüyle söylenenler yanında aruzla söylenmiş az sayıda örneğine de rastlanan türkülerin klasik edebiyat nazım biçiminde olanlarına "divan, selis, semâi, kalenderî, satranç" gibi adlar verilmektedir.

1.3.CÖNK METİNLERİ

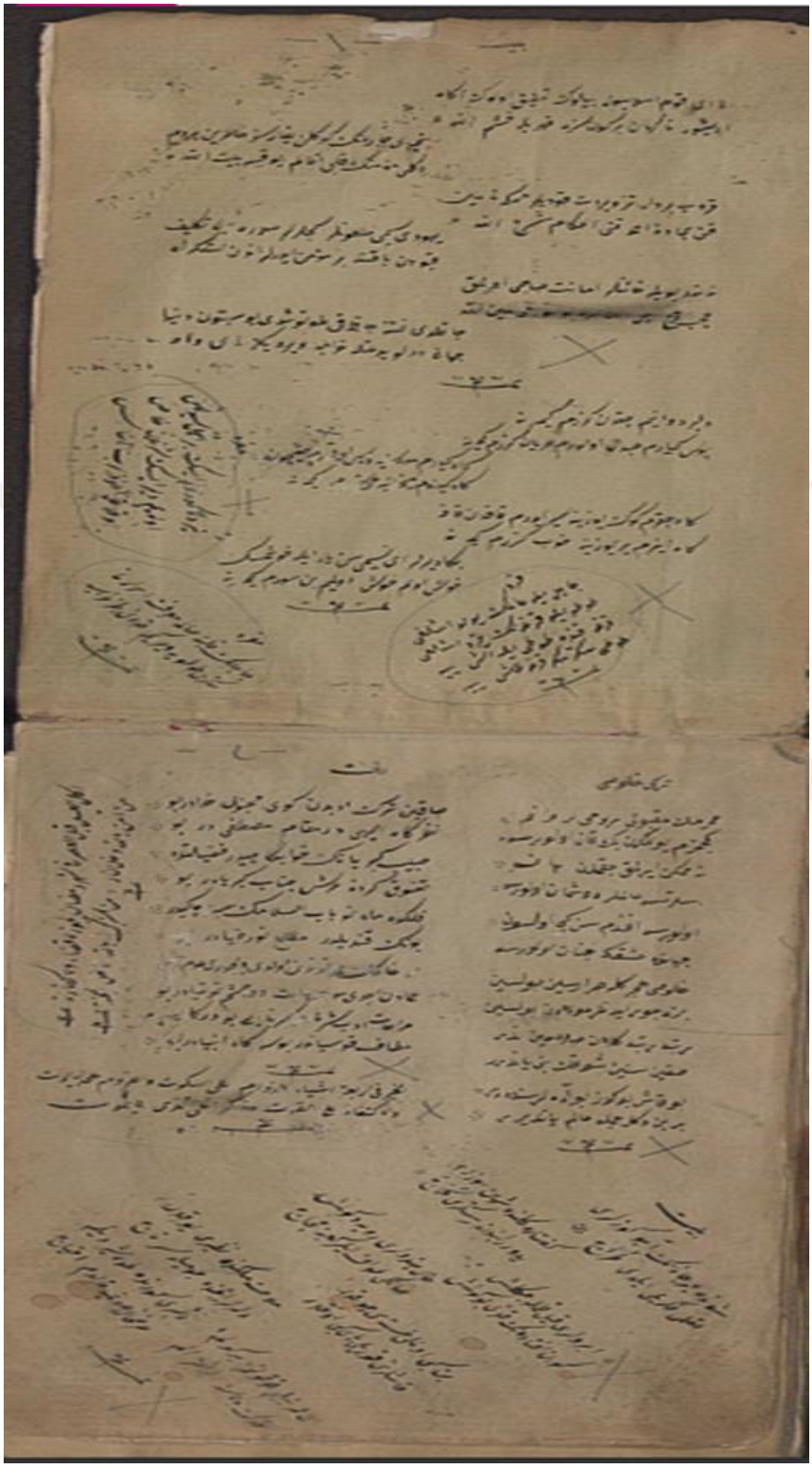

ازل کاتبلری تحریر ایدنده ثاشقی معشوقه تقسیم ایدنجه عاشق اولدیغی ایچون عشقی کرنلر
بو بختی قاره یازمشلر ٭ بی وفا سز یاره یازمشلر ٭ دفتری عشقه دردی یارانلر
فضل تکین اوزره ناظم قرانلر ٭ تقدیرلر بو بنم عشقک دولابن ٭ یارانلر فرهاد ایله مجنون کتابن
خوب ناظم جوهر پاره یازمشلر ٭ جکمشلر دلبرک جورعتابن ٭ اهل حیده بر کناره یازمشلر

اغلار یارمدن جدا دوشلی ٭ ایلدی قدیمی برزال آیرلیق
جدا دوشوب غربت ایله آشلی ٭ قویمدی جسمده مجال آیرلیق
یارک رفتارنه برکز کورسم ٭ اول وجه پاکنه یورنم سورسم
اجل ایروب غربت ایلده قالورسم ٭ قالور قیامته وصال آیرلیق
روز شب آهمدن اوشور طاغلر ٭ نالانم کوش ایدن دهبدم اغلر
آفتاب چشمم یاشی سیل کبی چاغلر ٭ ابر وجودیمه زوال آیرلیق
ادهم دیر ملاقات اولسم یارایله ٭ غمزه می کچوردم آه زارایله
دیار غربتده غم افکار ایله ٭ دهبدم هرایشم خیال آیرلیق

تمت

هو

یوزکرن جمله عالم برخدایه ٭ یارسول الله
سیاه کوزکله قاشک دلربایه ٭ یارسول الله
روخلک شوقیله کوکده طرب ایله کروبیون
خلایق عشقکه هب مبتلادر یارسول الله

دهانک بنجه سی وصفین ایده بلمز ملک انسان
که مدح ایدن سنی بالذات خدادر یارسول الله
معنبر سبللک عشقله یارچون روزشب کوکلم
دشکله عرش اعظم روشنادر یارسول الله ٭
دوداغک لذتنه اب کوثر سلسبیل اویمز
لسانک ترجمانی رهنمادر یارسول الله
وجودک باعث خلق سمٰوات جلیه رحمت
وبیان اول خالق ارض سمادر یارسول الله ٭
دخی راسی همایونک یوقاروید قاتکوکده
مبارک ایاغک تحت الثریدر یارسول الله
چون اولدی جسم پاکک مبتدأ بوکائناته
بنه اول کائناته منتهادر یارسول الله
تشرف ایده رز اسمی شریفک اتمک ایله یاد
بکلر درتلره ذکرک دوادیر یارسول الله
شفاعت دولتین الله سکا چون ایلدی احسان
ضیاعک مذنبانه ملتجادر یارسول الله ٭
کروه مجرمانن بزکه اجرام ایلدک بی حد
امیدیمز قیامتده سکادیر یارسول الله ٭
انا مزدن بزه ارحمین ای لطف کرم کانی
مروت مرحمت سکا نزادر یارسول الله ٭

زبانیله یک الوف تحمیده بزی یاندرمه
که بزم دینمز بی انتهادر یارسول الله

سودی کوکل بر پسر صنعت ترزه کوزه لی
حسن نک اول مختصر شرح ایدرک سویلالی

وارد رانیجم الینه دوشدی دیلیم دیلنه
کاکلنک بر تلنه بغلدی بوجان دیلی

سوسلو جه بوسکلی فنی کورمدن اولدم سوه سی
سیم زده جوق مهوه سی وارد رانی نشلمی

کاه ازیلور کاه بوزیلور کاه قاشی کوزی سوزیلور
انجه در اولمز اوزیلور جوقجه مرغوب اوپه ملی

کوکلمز ممنون ایده لم بوایشی قانون ایده لم
مقراسک التون ایده لم انجه سک نازک الی

دیکم دیکیش ناز ایدرک کاه اوتانوب کاه کولرک
سویلدی جانم دیه رک یه سم کلدی اودیلی

اوینا شلم تازه ایله اینلی یلبازه ایله
برکموش اندازه ایله اوجلی اولانجه بلی

صوفره سنه کمکه مهونار نارینه البته پنار
پوسه ایله دیلمی قنار دراغوش ایدوب دیشلمی

اسمنی انک دیه مم جکسون اولغنجه المم
اوجیوزاونه دوشدی قلم ابجد حرف تملی

جانغزاماج حبیب قویمه بنی بوندہ غریب
استرایسک درده طبیب دکرایده لم یزلی

ختم

لوركه كوهرى

نصل مدح ایده یم سلطانم سنی
ندیم بوسنده کی شاهنن باقتشلر

روم ایلی بوسنایی دکر کوزلریک
ازمیر قونیایی دکر کوزلریک

کمسه ده کور مدم سنده کی نازی
قره اخصقایی عجم شیرازی

عربستان جولی مصر حجازی
بلخ بخارایی دکر کوزلریک

یوزینه دوکرمش یوسف نشانی
شام دیاربکر ارضروم وانی

سنی کورن عاشق ایلر فغانی
کوزلری کور جستانی دکر کوزلریک

کوهریده دیرکه بتر ایلیه دیکمنت
سکسان بیک مژگانی اولسه مزقیمت

کردانون بر پوسه ویرسک ایلیرسک بهمت
همان شوجهانی دکر کوزلریک

ختم

صبا حدن اوغرادیم جانان باغنه
هیچ کمسه لر بلمز حالم بیانده

کوردم اوفتاده لرخاره جوریلور
هر بری برمنصوره داره جوریلور

یکوزه لکك ایتدیکی یانه قالمز
زمانه دلبرنده حقیقت اولمز

کجر بوکوزلکك باقیه قالمز
شندیکی کوز للرواره جوریلور

بایقوشکك کندوسی ویرانلرده کزمز
عمر سود یکندن برکون آه اتمز

ویران اولنا برده بلبللر اوتمز
کجر بوکونلرده یازه جوریلور

ختم تمّت شد

یره کوکه امر رحمان گیردی جفاز تا ابد ❊ ای کوکل بر درده دوشکم اندہ درمان گزلیدر
موژمنک قلبنه ایمان گیردی جفاز تا ابد ❊ کل بر قطره یاکیم اندہ عمان گزلیدر

دیکه بر درویش فقیره خور ایوب قلمه نظر ❊ دیرکه اشرف اوغلی رومینک بحر عشقه دیدم
قلبنک هر بر کوشه سنده عرض رحمان گزلیدر ❊ جانز باشه ترک ایدوب جانده جانان گزلیدر

ای سنک قضاء شیشهٔ رندانه طوقنمه
جام هوی کوشه نشینانه طوقنمه
سیلمه کوزمک یاشنی ای آفت جانم
یاغسون دمیدر قطرهٔ بارانه طوقنمه
قوی ایلیه لر باغ معارفده تماشا
ای عارضه هر طالب عرفانه طوقنمه
البته اودر جای خیال رخ جانان
ای سهم قدر سینهٔ سوزانه طوقنمه
عشق عمرک ایشته بودر نظم بلیغی
ای خامه صاقین صفحهٔ دیوانه طوقنمه
ویرمم سکا چک بندن الک ای ملک الموت
عبدی ...

جانانمه نز ایلیه یکم جانه طوقنمه
صنمه دیز یلیر مفسدت شورش افکار
عبدی نه کرک خاطر یارانه طوقنمه

کور موم خیلی زمان اولدی اوغنجه دهنی
دهنی کرچه قومز صور مغه لعلک امنی
امنی خنجه خونریزک اولدن سینم
سینم القانه بویاندا قنی انصاف قنی
قنی اولومکه سنکله اولان عهد والفت
الفت ایتدک ایسه اغیار ایله ترک ایله منی
منی کل غیره قیلسه ایتمه امان ای کوزلم
کوزلم بیبدلم بن سورم بویله سنی

سنی صائب بزه یک خستهٔ هجران دیدیلر
دیدیلر صکره بولوب وصلتی یرتمش کفنی

تعلیم یا خلی ان اخصلی رجف المصالیمصا لیصا
هه هه هالی

قد جا رجبی اسلب وصالی فاقطع نصالی نصالی نصا
هه هه هالی

لزل عیشقی علی التصالی بلک نفصال فصال فصا
هه هه هالی

والصنو عند جعلت نایب علی المصایب مصایب مصا
هه هه هاایب

ما سقونی حتی رجعت لله نایب نایب تا
هه هه هاایب

خمن یرکاسی والقضن عاصی عاصی عا
هه هه هاصی

عمع

بکوذ لک عقیم وصیف حالک ایبم ندیم آه
وریم جاه بوقه اشحا ایبم ندیم آه
حالک اکصدف بولک حلق بضلم وضشم
منتم لحبیبه یاه عضحاک ایبم ندیم آه

لموغ بر یاه یاه بده او یاه وبه لجه محم
یا نجه بن بایک انتظا ایبم ندیم آه
الا ولا شمز الیه کیتی نازلی بایک یانه
غربت ایلک کوزی یاشی آه وزا ایبم ندیم آه

مرحت قیل نازلی ولبر یوقمی ایمانک سنک
احصد حلق یاه یانه افتخا ایبم ندیم آه
بیقیلیه بنا یه نمل الی لزاجیه وبنا ده
شربه نصده غربت ایلک لسبحا ایبم ندیم آه

ای اغانی سوریکلک جواغ ویرلک طیراغه
انه ده ایری بکوذه لم نازلی یا ایبم ندیم آه

عمع

سودی کوکل برپسر صنعت ترزه کوزه لی
حسن نک اول مختصر شرح ایدرک سویلملی

وار دلایغم الینه دولشدی دیلم دیلنه
کاکلنک بر تلنه بغلدی بوجان دیلک

سوسلو جه بوسکلی فتنی کورمدن اولدم سوه کی
سیم زده جوق مهوه سی وار درانی نشلمی

کاه ازیلور کاه بوزیلور کاه قاشی کوزی سوزیلور
انجه دراولمز اوزیلور جوقجه صقوب اوپه ملی

کوکلمز ممنون ایدلم بوایشی قانون ایدلم
مقراسک التون ایدلم انجه سک نازک الی

دیکر دیکش ناز ایدرک کاه اوتانوب کاه کولرک
سویلدی جانم دیه رک یه یم کلدی اودیلی

اویناشلم تازه ایله اینلی بلبازه ایله
برکموش اندازه ایله اوبجلی اولانجه بلی

صوفره سنه کمکه صهونار نارینه البته بنار
پوسه ایله دیلمی قنار دراغوش ایدوب دشلمی

اسمنی انک دیه مم جکمسون اولغنجه المم
اوجیوزاونه دوشدی قلم ابجد حرف تملی

جانغزاراح حبیب قویمه بنی بونده غریب
استرایسک درده طبیب بکمرایده لم یزلی

ختم

قوركنه كوهرى

نصیل مدیح ایده یم سلطانم سنی
ندیم بوسنده کی شاهنن باقشلر

روم ایلی بوسنایه دکر کوزلریک
ازمیر قونیایه دکر کوزلریک

کمسه ده کورمدم سنده کی نازلر
قره اخصقایه عجم شیرازی

عربستان جوله مصر حجازی
بلخ بخارایه دکر کوزلریک

یوزینه دوکرش یوسف نازلر
شام دیاربکر ارضروم وانی

سنی کورن عاشق ایلر فغانی
کوزلری کور جستانه دکر کوزلریک

کوهریده دیرکه بزایلر دیکمنت
سکسان بیک صنف آدم اولسه مزقیمت

سرداندن برپوسه ویرسک ایلر سکا بهمت
همان شوجهانه دکر کوزلریک

ختم

هیاحدن اوغرادیم جانان باغنه
هیچ کمسه لر بلمز حالم بیماندم

کوردم اوفتاده لر خاره جوریلور
بربره برمنصور داره جوریلور

کوزه لکک ابتدیکی یانه قالمز
زمانه دلبرنده حقیقت اولمز

کجربوکوزلک باقیه قالمز
شمدیکی کوز تلرواره جوریلور

بایقوشک کندوسی ویرانلری کتمز
عمر سوده بکندن برکون آه اتمز

ویران اولان برده بلبللر اوتمز
کجربوکونلرده یازه جوریلور

ختم تمت بالخیر شد

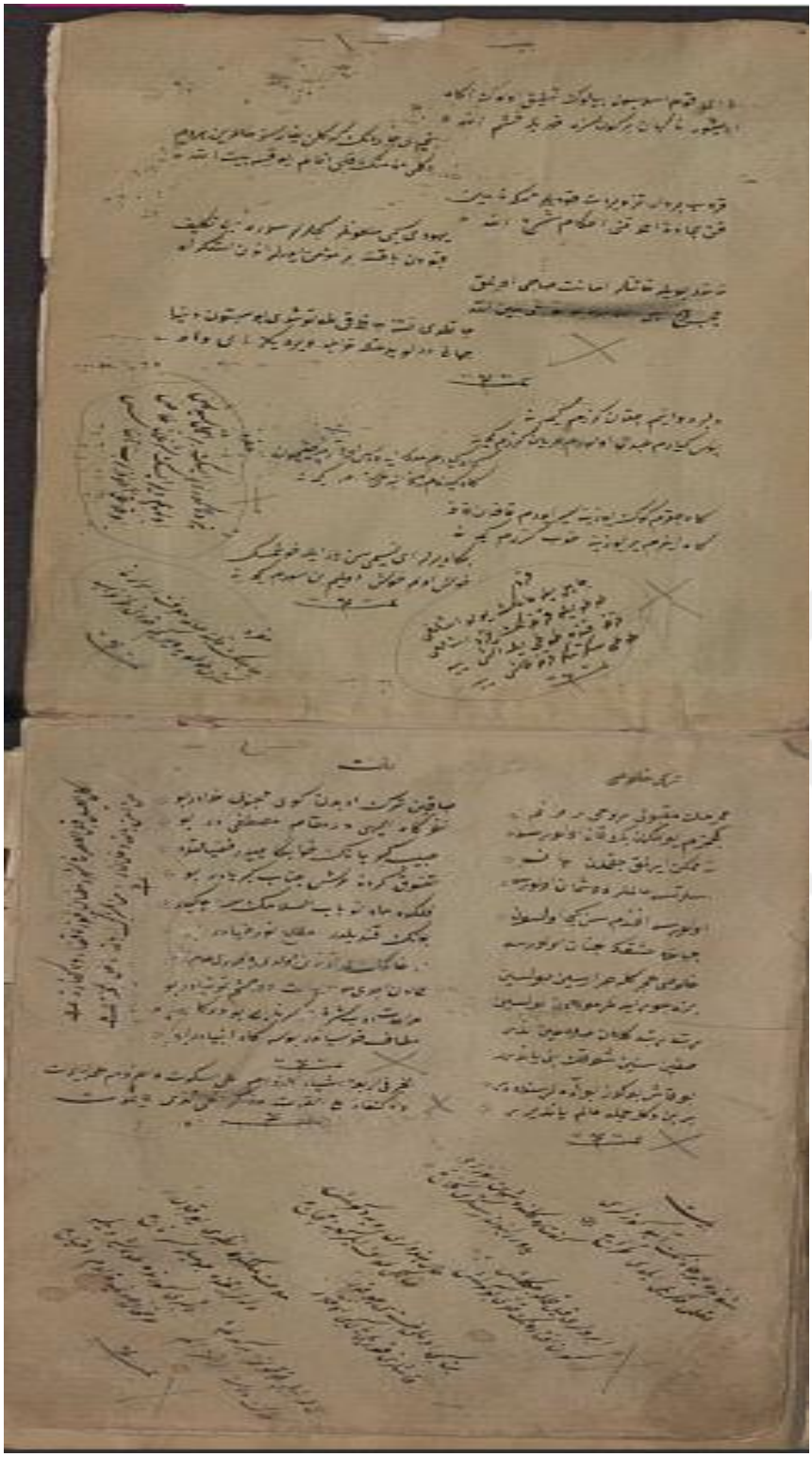

وعنه عليه الكرامة والرضوان احسن الخط احسن الله اليك وارزقه

وعنه رضي الله عنه الكتابة على ابن الجواد كسر بالكتابة الخط للفقهاء

قال الكتابة من اتم الاعمال وعنه عليه الكرامة من الرحمان الخط في نجاح الانسان

وعنه عليه الكرامة من اتقن الخط فتح الله له ابواب الرزق

وعنه عليه الكرامة من علم ولده الكتابة لم يفتقر ابدا

قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم اطلبوا العلم ولو بالصين

سال بعض السالكين من علي رضي الله عنه فقال ما معنى العلم في قول النبي ع م في حقك انا مدينة العلم وعلي بابها قال علي رضي الله عنه العلم نقطه كثرها الجاهلون ثم سئل لها ما معنى النقطه

قال علي رضي الله عنه كل سر من اسرار الله تعالى في الكتب السماوية وكل سر في الكتب السماوية في القرآن العظيم ومن اراده تفصيله فليرجع الى دار الناجي في بحث البسملة تم

والكتابة صنعة يتوصل بها الى الدنيا كما نقل عن علي رضي الله تعالى عنه حسن الخط من مفاتيح الرزق بخلاف العلم فانه شريف لا يتوصل به الى الدنيا الخسيسة الجيفة دار الناجي في قوله وصنعة الكتابة

تم

قال ع م الجنة مشتاق الى اربعة نفر تالي القرآن حافظ اللسان مطعم الجيان والصائمين في شهر رمضان صادق من نطق رونق المجالس تم

من قرأ كل يوم قبل الدرس ثلاث مرات يكون عالما بسم الله الرحمن الرحيم اللهم اجعل نفسي مطمئنة تؤمن بلقائك وتقنع بعطائك وترضى بقضائك وتصبر ببلائك اللهم ارزقني فهم النبيين واحفظ المرسلين والهام الملائكة المقربين تم

بسم الله الرحمن الرحيم اللهم زدني علما وفهما يا كاشف المشكلات ويا عالم السر والخفيات اكشف الحجاب عن وجوه هذه المعنى واحفظني عن الخطا والضلال انت موفق كل امر وانت علام الغيوب برحمتك يا ارحم الراحمين تمت

هذا دعاء صلوة المعنى شريف

اللهم صل على محمد وعلى السيدنا محمد صلاة تنجينا بها من جميع الاهوال والآفات وتقضي لنا بها من جميع الحاجات وتطهرنا بها من جميع السيئات وترفعنا بها عندك اعلى الدرجات وتبلغنا بها اقصى الغايات من جميع الخيرات في الحياة وبعد الممات

تمت

هذا دعاء غسل

نويت الغسل دفعا للجنابة تقربا الى الله تعالى اللهم طهر قلوبنا وروحنا وجسدنا من الجنابة والاذناب بحرمة اوليائك يا اولي الالباب برحمتك يا ارحم الراحمين

هذا دعاء الاذان

اللهم رب هذه الدعوة التامة والصلوة القائمة آت محمدا الوسيلة والفضيلة والدرجة العالية وابعثه مقاما محمودا الذي وعدته وعدا حسنا انك لا تخلف الميعاد برحمتك يا ارحم الراحمين

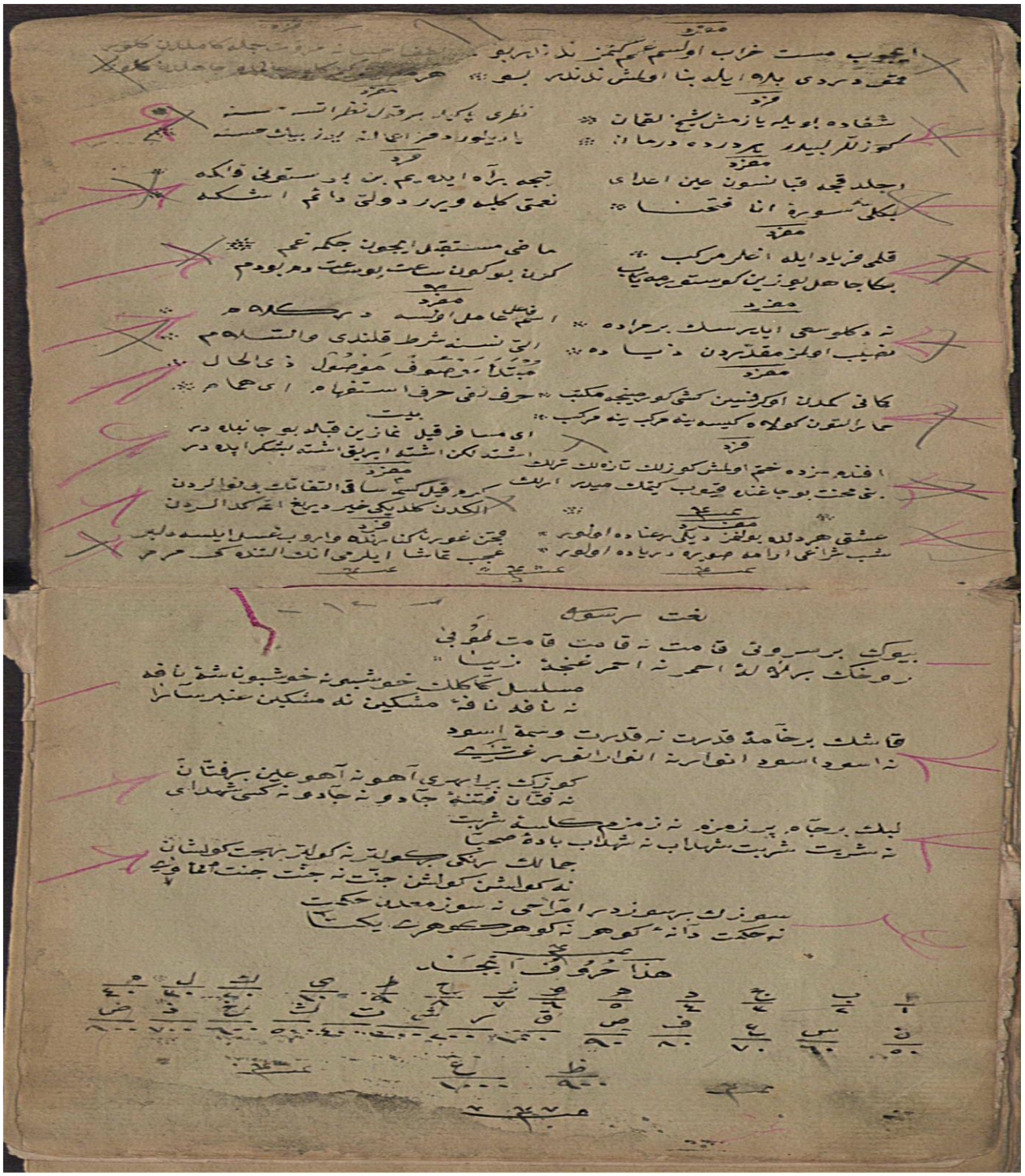

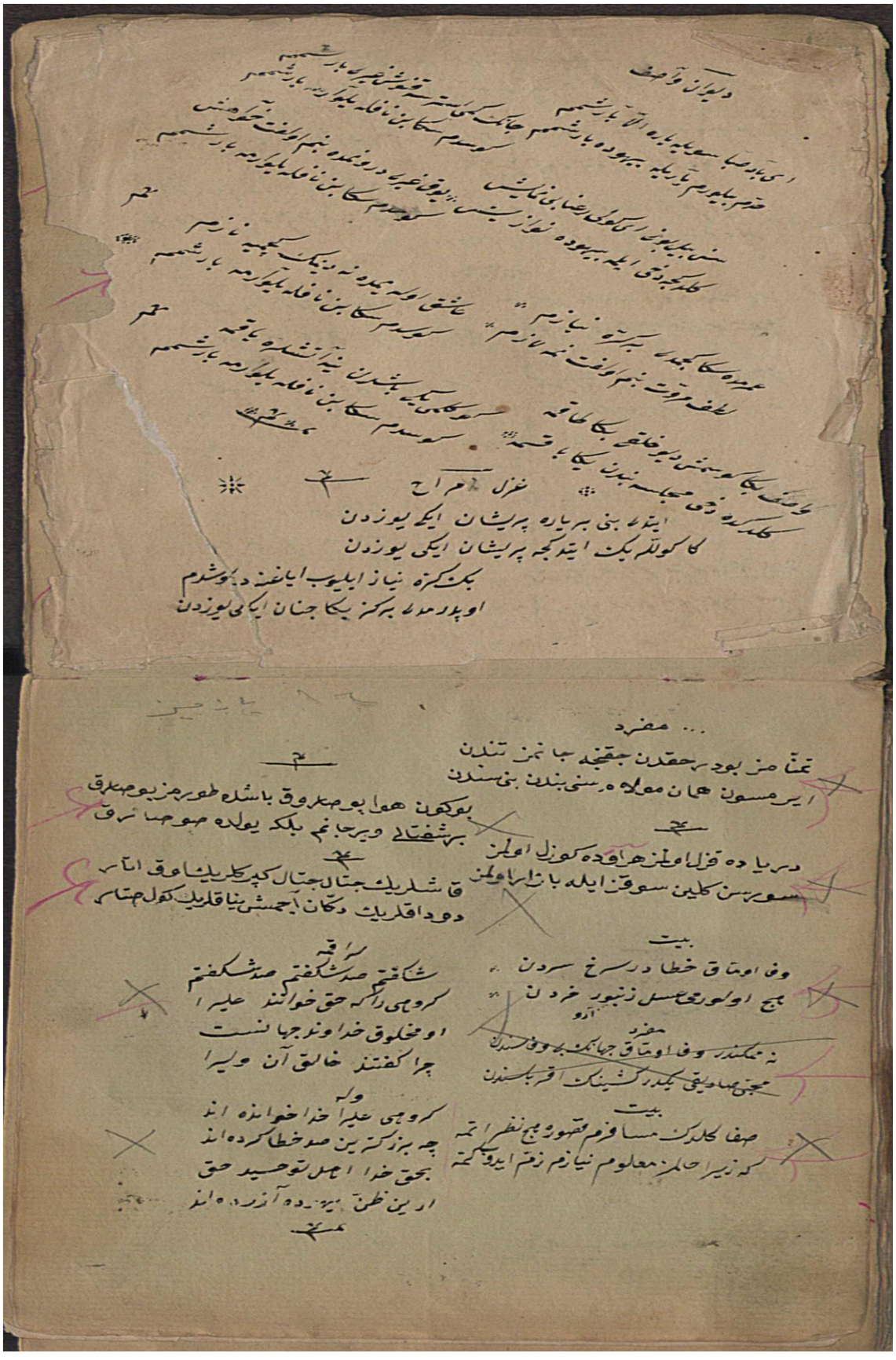

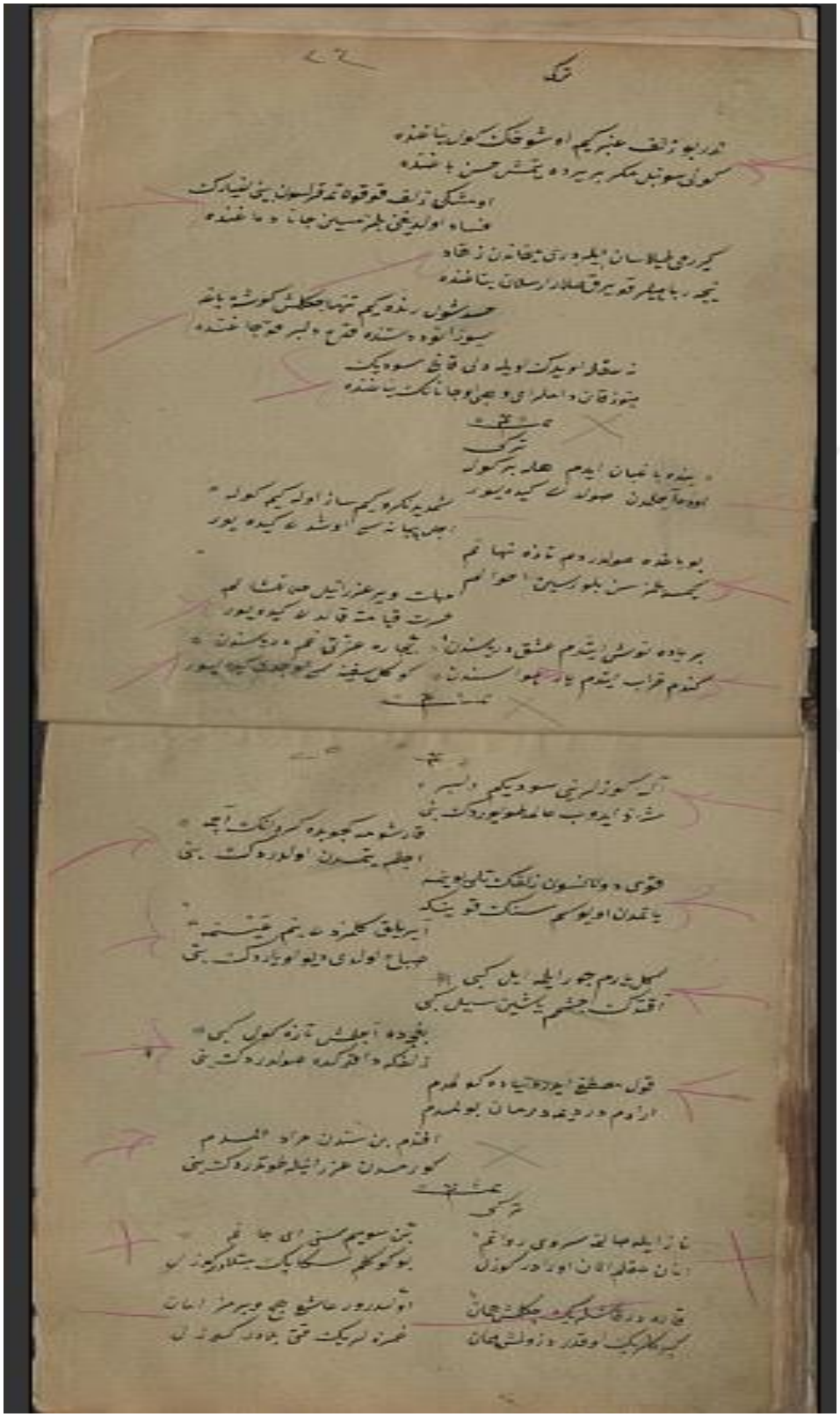

وكل مختص بوماله جودى اول زاده زيانك
كشاده هركس هر زمانده لغت ونانى
سخاده خاتمى جزايه ايدر باشه ثابت بلك
فى النعتى اولدر بوعبدك عهده ايده م آنى
كماكه ايدر برخرد بولنماز سقم وافتاده
اما تخصيص اولنسه صانكه باشه فيضك اركانى
وعده قوام حديقه اكر مرحمتيقه -
معاليده انكده بشقه ولو ستهرت وشانى
على بك هيهات كراى ايجوده خير الخلف اولسه
بكم حالت بكه افعه اوبده كور مدم ثانى
عبدك الديه وخير الديه بوعبد نجم وزهراى
رقابته كجوبه نظر ايدر ماه وخشانى
هله نورى بعك كوز لرقماشيفوز فيضنه
الديه انكه افكارم ديدم اوصاف جزانى
بوندن باب لطفيه كشاده جلديه هرآنه
هميشه اولديه بوندا باعه جديكو مكانى

بوندن سفره سنده خطاب اوربابى وكداتم
فقيرانه وردينه بوندا ايدر هويده ويانى
بوده خلوه لطفه ولبته در بوندن ايوانه
كه كل جذب اتده نظر ايدر لروجه جانانى
علوهمت وحسن شيم هم شانه علويت
بونده حمد اولنسه صانكه برمولهوب ربانى
دعالر ايليه ترتيل شروع ايده وجف قلوانه
ايجونده ايلمك لازم سكا جهد فراوانى
هماندم قائمقام عالى مقامك مدحنه خاقى
انك اسنى ذكر ايتمك اودر بر عفته اعيانى
جناب حاكم حكمتشناسك شانه ايلهه
ونيه مفتى السعود ياخود اعلمك بحر عمانى
مجسى بادب صانكه مدير بيت ملك ظاهر
اميه خديفك مدحنده اولدم بن حيرانى
معالى برجنه معراج ايندوده سؤال ايله
امور ضبط وربطك نيجه در آداب وارکانى

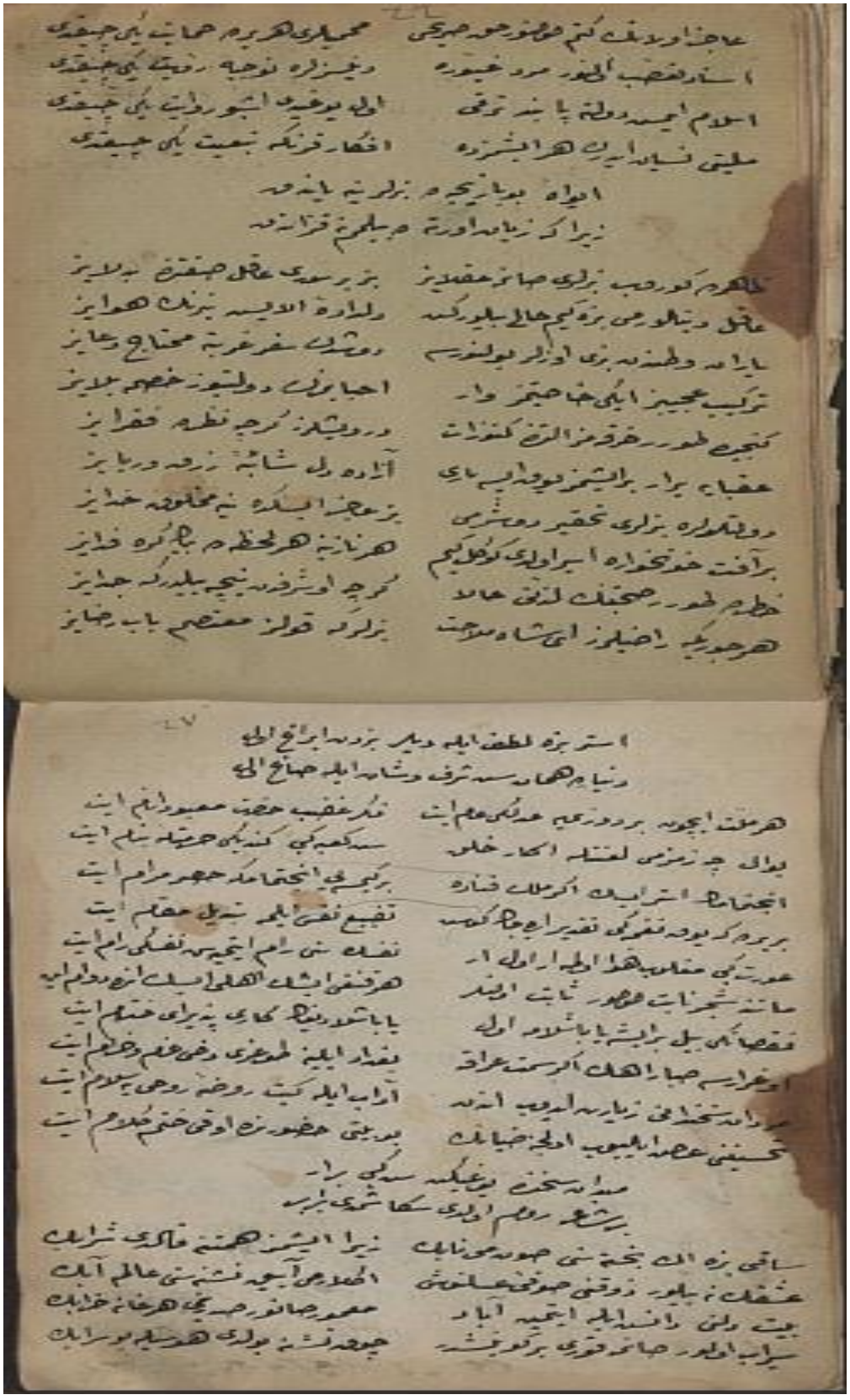

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Ebru		KUYBU DURMAZ
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
Eğitim Durumu	**Başlama-Bitirme Yılı**		**Kurum Adı**
Lise	2004	2008	Bursa Cumhuriyet Lisesi (Yabancı Dil Ağırlıklı)
Lisans	2008	2012	Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Ön Lisans	2010	2012	Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Sosyal Bilimler (İkinci Üniversite Programı)
Yüksek Lisans	2012	2015	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Doktora	2015		Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Çalıştığı Kurum	**Başlama-Ayrılma Yılı**		**Çalışılan Kurumun Adı**
1.	2013		Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne Görevlendirme)
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar	ŞAHİN H., BAŞTÜRK Ş., ÇELİK A., KUYBU DURMAZ E., Yükseköğretim Kurumları Destekli Proje, 1989 ve SONRASI BURSAYA YERLEŞEN BULGARİSTAN GÖÇMENLERİNİN AĞIZLARI, 2021 -Devam Ediyor.		
Yayınlar:	**Diğer Dergilerde Yayınlanan Makaleler** I. MÜELLİFİ VE TELİF TARİHİ BİLİNMEYEN ARAPÇA TÜRKÇE BİR MANZUM SÖZLÜK KUYBU DURMAZ E., ÖZTÜRK Z. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, cilt.23, sa.42, ss.437-465, 2022 (Diğer Kurumların Hakemli Dergileri). II. YÛNUS EMRE DÎVANI'NIN BURSA NÜSHASI'NDA DENK ÇİFTLER ÜZERİNE BİR İNCELEME KUYBU E. ASOS JOURNAL,2020 (Diğer Kurumların Hakemli Dergileri) III. BİR DİZİN DENEMESİ: LEHCETÜ'L LÜGAT'TE GEÇEN		

	ORGAN VE HASTALIK ADLARI KUYBU E. İJHAR, sa.2, ss.67-79, 2019 (Diğer Kurumların Hakemli Dergileri) IV. “AK” RENK ADIYLA KURULMUŞ ATASÖZÜ VE DEYİMLERİNTOPLUMSAL ANLAM ALANLARI ÜZERİNE KUYBU E. ASOS JOURNAL, sa.68, ss.428-436, 2018 (Diğer Kurumların Hakemli Dergileri) **Kitap &Kitap Bölümleri** I. Ters DizimSözlüğü Aracılığıyla Tespit Edilen Bazı Zarf Yapan Ekler Üzerine KUYBU DURMAZ E. Prof. Kerime Üstünova Armağanı, Dr.Öğr. Üyesi Hasene AYDIN, Öğr.Gör.Dr. İbrahim KARAHANCI, Editör, Efeakademi Yayınları, İstanbul, ss.223-236,2022. II. Yunus Emre’de Olumsuzluk ŞAHİN H., KUYBU DURMAZ E. Bir Ömür Tarih, KUYBU DURMAZ, Osmangazi Belediyesi, Bursa, ss.96-108,2022 III. Câmi'ü'l Buhûr'da Türkçe Unsurlar ŞAHİN H., KUYBU DURMAZ E. Sultan III. Mehmed Dönemi ve Bursa, Osmangazi Belediyesi, Bursa, ss.221-232,2022, IV. Yûnus Emre Divanı (Bursa Nüshası) KUYBU E. Türk Ocakları Derneği Bursa Şubesi, Bursa, 2021. V. REDHOUSE SÖZLÜĞÜNDE KONUŞMA DİLİNE AİT UNSURLAR ŞAHİN H., KUYBU DURMAZ E. Prof. Dr. H. Ömer Karpuz’a Armağan TÜRKÇEYE SAYGI, PALETYAYINLARI, ss.423-431, 2021. VI. Eserlerinden ve Üzerine Yapılan Çalışmalardan Hareketle Mehmet Akif Ersoy'un Türk Diline Bakışı, ŞAHİN H., KUYBU DURMAZ E. Mehmet Akif'i Anlamak, Bursa Türk Ocağı Yayınları, Bursa, ss.109,2021. VII. ÖMER SEYFETTİN’İN DİL İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİNİN ÖYKÜLERİNE YANSIMASI ÜZERİNE Şahin H., Kuybu Durmaz E. Vefatının 100.Yılında Ömer Seyfettin'e Armağan, Prof.Dr. Alev SINAR UĞURLU, Prof. Dr. Selçuk KIRLI, ss.285-295,2020 VIII. Cengiz Dağcı’nın Söz Varlığı Üzerine ŞAHİN H., KUYBU E. Doğumunun 100.Yılında Cengiz Dağcı’ya Armağan, Alev Sınar Uğurlu, SelçukKırlı, Editör, BengüYayınları, Bursa, ss.79-90, 2019 IX. CemSultan Divanı Üzerine Dilbilgisi Notları KUYBU E. Cem Sultan ve Dönemi, Bilal Kemikli, Olcay Kocatürk, Editör, Gaye Kitabevi, ss.229-234,2018. **HakemliKongre/Sempozyum Bildiri Kitaplarında Yer Alan Yayınlar** I. Yunus Emre ve Aşık Yunus Şiirleri Dışında Bursa

	Mecmuası'ına Kaydedilmiş Şiir Parçaları ve Dil Özellikleri KUYBU E. Uluslararası Yunus Emre ve Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Gelişimi Sempozyumu,4 -06 Ekim 2018. II. Atasözü ve Deyimler Üzerine Bir İnceleme: Övgü İfadeleri KUYBU E. X.Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu,17 Ekim 2017 - 19 Ekim 2018. III. TÜRKİYE TÜRKÇESİ VE AZERBAYCAN TÜRKÇESİNDE ORGAN ADLARIYLA KURULAN DEYİMLER ÜZERİNE ŞAHİN H., KUYBU E. BƏKİRÇOBANZADƏ–125«Azərbaycandili: dünənvəbu gün» mövzusunda Beynəlxalq elmikonfransın, 1 -02 Haziran 2018. IV. RİSÂLETÜ'N NUSHİYYE'NİN BURSA NÜSHASI'NDA TÜRK ÖĞÜT GELENEĞİNİN DEĞİŞMEYEN İZLERİ ÜZERİNE KUYBUE. III.Genç Akademisyenler Sempozyumu, Türkiye, 23-24 Ekim 2015. V. Yeşil Gece Romanında Renk Adlarıyla Kurulmuş Sıfat Tamlamaları KUYBU E. VI. Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, 4 -07 Aralık 2013.
Diğer:	**1.** 2211-A Genel Yurt İçi Doktora Burs Programı ,TÜBİTAK, 2015 – Devam Ediyor **2.** 2210- A Genel Yurt İçi Yüksek Lisans Burs Programı,TÜBİTAK, 2012 -2015 **3.** Uludağ'ın Zirvesindekiler: Yüksek Lisans Öğrenci Başarı Ödülü (2015)
İletişim (e-posta):	_____,
Tarih **İmza** **Adı Soyadı**	31.08.2022 Ebru KUYBU DURMAZ